AHMED CEVDET PAŞA

TÂRÎH-İ CEVDET

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
T Ü R K T A R İ H K U R U M U Y A Y I N L A R I
III-2. Dizi - Sayı: 15c-1

AHMED CEVDET PAŞA

TÂRÎH-İ CEVDET

II. CİLT- I. KİTAP

Hazırlayan

Prof. Dr. Şevki Nezihi AYKUT

ANKARA, 2018

Ahmed Cevdet Paşa, 1823-1895
Târîh-i Cevdet. II. cilt-I.kitap / Ahmed Cevdet Paşa, hazırlayan Şevki Nezihi Aykut. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2018.

2. cilt 1. kitap (xiv, 412 s.) ; 24 cm. — (AKDTYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; III-2. Dizi-Sayı: 15^{c-1})

ISBN 978 - 975 - 16 - 3444 - 3 (Tk.)
ISBN 978 - 975 - 16 - 3465 - 8 (3.c.)

1. Ahmed Cevdet Paşa, 1823-1895. 2. Osmanlı İmparatorluğu _ Tarih yazıcılığı. 3. Osmanlı İmparatorluğu _ Tarih. I. E.a. II. Aykut, Şevki Nezihi, 1942-, hazırlayan. III. Dizi.

907.2
956.10154

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yönetim Kurulunun 09.12.2016 tarih ve 732/33 sayılı kararı gereği 2000 adet basılmıştır.

ISBN: 978-975-16-3444-3 (Tk)
978-975-16-3465-8 (3.c)

İnceleyenler: Prof. Dr. Yılmaz KURT
Prof. Dr. Muhittin TUŞ
Prof. Dr. Kenan İNAN
Doç. Dr. Halil ÇELTİK

Kapak Tasarım : Emine ÇAKIR

Baskı : Ziraat Gurup Matbaacılık A.Ş.
İstanbul Yolu Trafo Karşısı Varlık / ANKARA
Tel: (0312) 384 73 44 - 45

İÇİNDEKİLER

(s.2) CİLD-İ SÂNÎ
EZ-TÂRÎH-İ CEVDET

Bakıyye-i Vekāyi‘-i Sene-i 1188 1

Vürûd-ı Kāsıdân-ı Tatar ve Sukūt-ı Ba‘zı Şurût-ı Musâlaha 4

Tetimme 5

Abdülkerîm Paşa’nın Sefâretle Rusya’ya Gittiği 6

Ba‘zı Vefeyât 6

Dürrîzâde Mustafa Efendi’nin Tercüme-i Hâli 7

Mîrzâzâde Mehmed Sa‘îd Efendi’nin Tercüme-i Hâli..... 7

Vekāyi‘-i Sene-i 1189..... 8

Binâ Emîni Yûsuf Efendi’nin Tercüme-i Hâli 8

Abdullâh Efendi’nin Tercüme-i Hâli..... 9

Halîl Paşa’nın Tercüme-i Hâli 9

(s.11) Azl ü Nasb 9

Ref‘-i Vezâret-i Ba‘zı Vüzerâ ve Nefy-i Ba‘zı Kesân..... 11

(s.14) Müderris Osmân Paşa’nın Katli..... 13

Sâniha 15

İcrâ-yı Mücâzât 16

Kāsıdân-ı Tatar’ın Def‘a-i Sâniye Olmak Üzere Mahzarla Vürûdları 21

Azl-i Sadrıa'zam İzzet Mehmed Paşa ve Sadâret-i Dervîş Mehmed Paşa ve Tebeddül-i Mansıb-ı Fetvâ ve Vukū'ât-ı Sâ'ire 24
Sûret-i Hatt-ı Hümâyûn 29
Vekāyi'-i Mısır ve Şâm 32
Vekāyi'-i Sene-i 1190 40
Levend Askerinin İlgāsı 40
Vekāyi'-i Şettâ 45
Vefât-ı Sadr-ı Esbak Halîl Paşa 47
Tebeddül-i Meşîhat ve Sadâret ve Dîger Ba'zı Tebeddülât 48
Müteferrika 52
Havâdis-i Irak ve İ'lân-ı Sefer-i İran 52
Âzerbaycân ve Gürcistân Hânlarıyla Muhâbere 62
Garîbe 65
(s.65) Tetimme 65
Bakıyye-i Ahvâl-i Hânân-ı Âzerbaycân 66
Vekāyi'-i Sene-i 1191 67
Ahvâl-i Irak ve İran 68
Vürûd-ı Elçi ez-Cânib-i Hind 71
Sâniha 72
Ahvâl-i Muhammed b. Abdülvehhâb-ı Necdî 73
Tetimme 75
Ba'zı Tevcîhât ve Tebdîlât 75
Ba'zı Vefeyât 80
Vekāyi'-i Şettâ 81
Havâdis-i Kırım 83

(s.87) Vekāyi‘-i Sene-i 1192 88
Selîm Girây’ın Kırım’dan Hurûcu ve Tercüme-i Hâli 88
Ermeni ve Katolik Mes’elesi 94
Hulâsa-i Takrîr-i Re’îs Efendi 96
Hâtıra-i Sâniha 97
Mevâdd-ı Şettâ 99
Azl ü Nasb-ı Şeyhülislâm ve Ba‘zı Tevcîhât-ı Uhrâ 102
Tetimme 105
Tebeddül-i Sadâret ve Dîger Ba‘zı Tevcîhât 105
Ba‘zı Vefeyât 107
(s.106) Donanma-yı Hümâyûnun Karadeniz’e Hurûcu 108
Avdet-i Donanma-yı Hümâyûn 113
Vekāyi‘-i Irak ve Havâdis-i İran 114
Vekāyi‘-i Sene-i 1193 117
Kırım’a Dâ’ir Rusya Elçisiyle Vukū‘ Bulan Mükâlemât 121
Vilâdet-i Sultân Süleymân 122
Tanzîm-i Sened der-Âyînelikavak 122
Mübâdele-i Tasdîknâme bâ-Devlet-i Rusya 124
Musâlaha-i Nemçe bâ-Prusya 125
Kırım Sefîrlerinin Vürûdu 126
Kırım’a Dâ’ir Vâkı‘ Olan Müzâkerât ve Tedâbîr-i Sâ’ire 126
(s.125) Me’mûriyyet-i Kapudan Paşa be-Nizâm-ı Mora 128
Vekāyi‘-i Şettâ 129
Silahdâr Seyyid Mehmed Paşa’nın Sadâreti ve Dîger Ba‘zı Tevcîhât ve Vilâdet ve Vukū‘ât-ı Sâ’ire 132

Firâr-ı Ali Paşa 134
(s.132) Vezâret-i Abdürrezzâk Efendi ve Riyâset-i Hamîd Efendi 136
Vefât-ı Şeyhülislâm-ı Esbak Mehmed Mollâ Efendi 137
Vekāyi‘-i Sene-i 1194 138
Vefât-ı Mollâ Ali Efendi 138
Tanzîm-i Ba‘zı Mevâdd-ı Ticâret bâ-Rusya 138
İngiltere ile Fransa Devletleri’nin Seferi ve Bî-taraf Devletlerin İttifâkı ...141
Muhârebe Üzere Bulunan Fransa ve İngiltere Devletleri’ne
Taraf-ı Devlet-i Aliyye’den Verilen Takrîr 142
Ermeni Patrikinin Keyfiyyet-i Azli 143
Mevâdd-ı Şettâ 145
Eflak ve Boğdan’da Rusya Tarafından Konsolos Nasbı Münâza‘ası 148
Ba‘zı Vekāyi‘-i Mora 150
Havâdis-i Irak 150
Vürûd-ı Sefîr-i Malibar <Malabar> 151
Vürûd-ı Sefîr-i Buhara 151
(s.148) Ummân Hâkiminden Nâme Geldiği 152
Vefeyât-ı A‘yân 153
(s.152) Nemçe İmparatoriçesinin Vefâtı ve Nemçe ile Rusya’nın İttifâkı .. 156
Vekāyi‘-i Sene-i 1195 157
(s.153) Binâ-yı Kal‘a-i İsmail 157
Vefât-ı Abdürrezzâk Paşa 157
(s.154) Melekşâh Sultân’ın Vilâdeti ve Şehzâde Sultân Mehmed ile
Sadrıa‘zamın Vefâtı 158
Tercüme 159

Sadâret-i Mehmed İzzet Paşa ve Ba'zı Tevcîhât ve Sâ'ir Vukū'ât 159
Azl ü Nasb 163
Canikli El-Hâcc Ali Paşa'nın İbkā-yı Vezâreti 164
Ba'zı Tevcîhât 165
(s.161) Buhara Elçisinin Ahvâli 165
(s.162) Vürûd-ı Elçi-i Rusya 166
Garbluların Zabt Ettikleri Sefâ'ine Dâ'ir Nemçe Elçisiyle Vâkı' Olan Mükâlemât 167
Vekāyi'-i Müteferrika 170
Silistre Vâlîsi Hasan Paşa'nın Vefâtı ve Tercüme-i Hâli 171
(s.167) Vefât-ı İshak Efendi 171
Ferah Ali Paşa'nın Soğucak Muhâfızı Olduğu 172
(s.168) Vekāyi'-i Sene-i 1196 173
Vukū'-ı İmtihân ve Tevcîh-i Ba'zı Menâsıb-ı Mevâlî 173
Lâhika 173
Azl ü Nasb ve Ba'zı Vukū'ât 174
Vukū'-ı Harîk 178
Vukū'-ı Harîk-ı Kebîr 179
Sadrıa'zam Mehmed İzzet Paşa'nın Azli ve Yeğen Mehmed Paşa'nın Sadâreti 181
Azl ü Nasb 182
(s.178) Azl-i Şeyhülislâm Mehmed Şerîf Efendi ve Nasb-ı Nakībüleşrâf İbrâhîm Efendi ve Ba'zı Tevcîhât-ı İlmiyye 183
(s.179) Vilâdet ve Vefeyât 184
Vekāyi'-i Şettâ 186

İspanya Devleti'yle Mu'âhede Akd Olunmasına Dâ'ir Vâkı' Olan Mükâlemât ve Müzâkerât 190
Mevâdd-ı Hamse-i Mezkûre 206
Mâdde-i ûlâ 206
Mâdde-i sâniye 206
Mâdde-i sâlise 206
Mâdde râbi'a 206
(s.201) Mâdde-i hâmise 207
İstitrâd 207
Mu'ahharan İspanya Murahhasıyla Vukū' Bulan Münâza'ât 207
Bahâdır Girây'ın Kırım Hânlığına İntihâb Olunduğu 209
Lâhika 215
Kırım'a Dâ'ir Rusya Elçisiyle Vâkı' Olan Mükâlemât 215
Tetimme 220
(s.225) Vukū'-ı Meşveret-i Berây-ı Kırım 230
Ba'zı Tahkīkāt 233
Kırım Mes'elesi Üzerine Rusya ve Nemçe Elçilerinin Mevâdd-ı Selâseyi Hâvî Takrîr Verdikleri 236
Vekāyi'-i Sene-i 1197 237
Azl ü Nasb 240
Vidin Muhâfızı Ali Paşa'nın Vefâtı 240
Azl-i Sadrıa'zam Yeğen Mehmed Paşa ve Sadâret-i Halîl Hamîd Paşa 241
Vukū'ât-ı Şettâ 242
Ba'zı Tedâbîr-i Seferiyye 243
Ba'zı Nizâmât-ı Asriyye ve Tedârükât-ı Sâ'ire 248

Sür'at Topçularının Tertîb ü Tanzîmi 250
Rusyalunun Kırım'ı İstîlâ ile Beyânnâme Neşr Eylediği 251
Bahâdır Girây ile Şahin Girây'ın Tercüme-i Hâlleri 255
Şeyhülislâm İbrâhîm Efendi'nin Vefâtı ve Atâullâh Efendi'nin Meşîhatı. 256
Tercüme 256
Vukū'ât-ı Şettâ 257
Fâs Hâkiminin Dersa'âdet'e Elçi Gönderdiği 258
Rusyalu ile Ticâret Mu'âhedesinin Tanzîm Olunduğu 265
Ba'zı Tevcîhât ve Tebdîlât ve Dîger Ba'zı Vukū'ât 267
Vilâdet-i Şehzâde Sultân Murâd 270
Ba'zı Tedârükât-ı Seferiyye 270
İngilterelünün Kırım Mes'elesine Tavassutu 271
Amerika Cumhûriyyeti'nin Teşekkülü 272
Havâdis-i İran 280
İrakli Hân'ın Rusya Himâyesine Girdiği 281
Tedârükât-ı Seferiyye İçün Meclis-i Meşveret Akd Olunduğu 284
Neşr-i Beyânnâme Husûsunun Yine Te'hîr Olunduğu 288
Nemçe Tüccâr Sefînelerinin Karadeniz'de Geşt ü Güzâr Etmelerine Ruhsat Verildiği 291
Nemçe Gemilerinin Cezâyirlüden İstirdâdıyla Buna Dâ'ir Sened Verildiği 292
Tezyîl 296
Sâniha 297
Nemçe Tarafından Eflak ve Boğdan Konsolosu Nasbına Ruhsat Verildiği 299
Ba'zı Vukū'ât-ı Bahriyye 301
Vefeyât-ı A'yân 302

(S.302) T E Z Y Î L

Suver-i Evrâk (1)..... 313

Kaynarca Mu'âhedesi'nin Ba'zı Mevâddını Şerh ü Îzâh Zımnında Rusya'ya Verilen Takrîr Sûreti 313

Gürcü Mâddesidir.....314

(2) Dârendeli'nin Sadâretine Dâ'ir Sâdır Olan Hatt-ı Hümâyûn 315

(s.305) (3) Zend Kerîm Hân Hakkında Verilen Fetvâ'-i Şerîfe 316

(4) Revân Hânı Hüseyin Ali Hân'a Tahrîr ve İrsâl Olunan Mektûb Sûretidir 317

(5) Revân Hânına Yazılan Fermân-ı Âlî Sûreti 321

(6) Re'îs Efendi'nin Makām-ı Sadârete Olan Bir Kıt'a Takrîrinin Sûretidir 325

(7) Telhîs-i Sâmî Sûreti..... 328

(8) Sûret-i Hatt-ı Hümâyûn 330

(9) Sûret-i Nizâmnâme-i Tîmâr ve Ze'âmet 330

Sûret-i Hatt-ı Hümâyûn 338

(Ye) Kırım Mes'elesine Dâ'ir Sefâretlere İ'tâ Olunan Takrîrin Sûreti 339

(11) Yeniçeri Ağası Mehmed Ağa'nın Sadâretine Dâ'ir Hatt-ı Hümâyûn 343

(12) Âyînelikavak Tenkīhnâmesi..... 344

(s.336) (13) (Kara Vezîr'e Hıtâben Sâdır Olan Hutût-ı Hümâyûn) Sadâretine Dâ'ir Hatt-ı Hümâyûn 351

Dîger Hatt-ı Hümâyûn 352

(s.337) İhrâc-ı Mevâcib Hakkında Hatt-ı Hümâyûn.....352

(14) Sadrıa'zam İzzet Paşa'ya Hıtâben Hatt-ı Hümâyûn.....353

(15) Yine İzzet Paşa'ya Hıtâben Hatt-ı Hümâyûn 353

(16) İspanya Devleti'yle Akd Olunan Ahidnâmenin Sûretidir..... 354

Hâtime 359

(s.344) İzzet Mehmed Paşa Sadâretinde Kethudâ-yı Sadr-ı Âlî Bulunan Ömer Vahîd Efendi'ye Olmak Üzere İşbu Doksan Altı Senesi Cumâdeluhrâsının Yedisi Târîhiyle Müverrah Olarak Canikli Ali Paşa'nın Bir Kıt'a Kā'imesiyle Berâber Vârid Olan Meşrûh ve Mufassal Takrîrinin Sûretidir 360

Evâhır-ı Cumâdelâhırede Ömer Vahîd Efendi Tarafından Ali Paşa'ya Cevâben Yazılan Mektûb Sûretidir 364

(17) Evâhır-ı Mâh-ı Zilka'dede Sadrıa'zam Bulunan Yeğen Mehmed Paşa Tarafından Ali Paşa'ya Yazılan Mektûb-ı Sâmî Sûretidir 366

Sâlifü'z-zikr Mektûb-ı Sâmî Mûcibince Kethudâ-yı Sadr-ı Âlî Halîl Hamîd Efendi Tarafından Müşârünileyh Ali Paşa'ya Yazılmış Olan Mektûbun Der-kenârıdır 368

Halîl Hamîd Paşa'nın İbtidâ-yı Sadâretinde Tarafından Yazılan Mektûb-ı Sâmîye Kendi Kalemiyle Yazmış Olduğu Hâmiştir 369

(18) Rusya Elçisinin Verdiği Takrîr Tercümesi 369

Nemçe Elçisinin Takrîrinin Tercümesi 370

(19) Taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Rusya ve Nemçe Elçilerine Verilen Takrîr Sûreti 371

(s.355) (20) Halîl Hamîd Paşa'nın Sadâretine Dâ'ir Sâdır Olan Hatt-ı Hümâyûn 372

(21) Yüz Doksan Yedi Senesi Rebî'ulevveli Evâ'ilinde Halîl Hamîd Paşa'nın Canikli Hâcı Ali Paşa'ya Tahrîr ve İrsâl Etmiş Olduğu Tahrîrât Sûretidir 372

(22) Sür'atci Neferâtının Şurût-ı Nizâmı 375

(23) Elbise Nizâmına Dâ'ir Fermân-ı Âlî Sûreti 376

(24) Kırım'ın İstîlâsında Katerina Tarafından Neşr Olunan Beyânnâme Sûreti 378

(25) Katerina'nın Sâlifü'z-zikr Beyânnâmesine Reddiyye Olmak Üzere İngiltere Tüccârından Birinin Bir Kıt'a Mektûbu 381

(26) Zimemât-ı Mîriyyenin Tahsîline Dâ'ir Fermân-ı Âlî Sûreti 382

(27) Fâs Hâkimine Yazılan Nâme-i Hümâyûnun Sûreti 383

(28) Mevâdd-ı Ticârete Dâ'ir Rusya Elçisine Verilen Senedin Sûreti..... 387

(29) Rusya İle Akd Olunan Ahdnâme-i Ticâret 388

(s.2) CİLD-İ SÂNÎ

EZ-TÂRÎH-İ CEVDET

–B i s m i ' l l â h i ' r - R a ḥ m â n i ' r - R a ḥ î m–[1]

Bakıyye-i Vekāyi‘-i Sene-i 1188

Sultân Abdülhamîd Hân hazretleri, bin yüz seksen yedi senesinde câlis-i serîr-i saltanat olarak, âlemi nâ'ire-i harb u kıtâl içinde görüp, egerçi karîben akd-i musâlaha olunarak, gavgā, ber-taraf kılındı ise de, millet-i İslâmiye, yorgun ve Kaynarca Mu‘âhedesi, Devlet-i Aliyye'ye bir dâğ-ı derûn olduğundan ve eyyâm-ı muhârebede meydân bularak şurada burada zuhûr eden usât u eşkıyâ, tahrîb-i bilâd ve ızrâr-ı ibâd etmekte bulunduğundan, ibtidâ bu makūle eşkıyânın levs-i vücûdlarından riyâz-ı devleti tathîr ve binâ-yı hükûmeti termîm ü ta‘mîr ederek, cism-i devlet, canlanıp ve kuvvetlenip de, bu dâğ-ı derûndan halâs olmak esbâbını dâ'imâ mütâla‘a ve müşâvereden hâlî değil idi. Binâ'enaleyh işbu bin yüz seksen sekiz senesi Receb-i şerîfinin yirmi ikisinde Dürrîzâde Mustafa Efendi'nin yerine Şeyhülislâm olan İvaz Mehmed Paşazâde İbrâhîm Beyefendi dâ‘îlerini tatyîb eylemek ve hem de mahfîce iş‘âl-i micmere-i müşâvere etmek üzere, sene-i mezkûre şehr-i Şevvâl-i mükerreminin dokuzuncu günü şehriyâr-ı müşârünileyh, tebdîlen sa‘âdethâne-i **(s.3)** şeyhülislâmîye gidip, bir müddet umûr-ı mehâmm-ı devlet müzâkeresiyle sohbet ettikten sonra, mahdûm-ı şeyhülislâmî olup, akdemce uhdesine Edirne Pâyesiyle Selanik Kazâsı tevcîh buyurulmuş olan Mustafa Beyefendi'ye karîha-i sabîha-i şâhâneden olmak üzere, Mekke pâyesi inâyet ve nefs-i nefîs-i hümâyûn içün, tehyi'e kılınmış olan ta‘âmı tenâvüle rağbet ile, üç sâ‘at mürûrundan sonra avdet buyurdular. Şehriyâr-ı müşârünileyh hazretleri, devletini dûçâr olduğu

[1] Rahîm (esirgeyen) ve Rahmân olan (bağışlayan) Allâh'ın adı ile.

hâl-i hatardan tahlîs içün, çâre aramakta olduğu hâlde, kurenâsı nüfûz yarışı etmekte idiler. Ale'l-husûs Hazîne Kethudâsı bulunan Seyyid Mehmed Efendi, Enderûn-ı Hümâyûn'da nüfûzu zâtına hasr içün, her gün bir dürlü desîse isti'mâl eylemekte idi.

Dârüssa'âde Ağası Yazıcısı olan Ahmed Efendi, mâh-ı mezbûrun onuncu günü mevkūfâtcılık mansıbıyla çıkıp, yerine sâbıkā mezkûr Yazıcılıkta müstahdem iken Mevkūfâtcı olan Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn'dan Bâğçevânzâde Mustafa Efendi, tekrâr yazıcı nasb olundu. Mûmâileyh Ahmed Efendi, mansıbı tevcîh olunmak üzere, Bâb-ı Âlî'ye da'vet olundukta, emsâline kaftân giydirilmek âdet-i kadîme iken, mûmâileyh, yazıcılıktan infisâl ile, civâr-ı saltanattan dûr olması hasebiyle kalbi şikest olduğundan, cebr ü ta'mîr-i hâtırı içün, fevka'l-âde olarak mûmâileyhe Sadrıa'zam İzzet Mehmed Paşa, bir zîkıymet sevb-i semmûr ilbâs etmekle, hâtır-nevâzlık izhâr ettiler. Mûmâileyhin sebeb-i azli bu vechile rivâyet olunur ki: Cülûs-ı hümâyûnda meydâna çıkarak, ser-mest-i mey-i ikbâl olup, evâ'ilinde çektiği humâr u hamyâzeleri unutmağla, vazîfesinden hâric şeylere ve haddinden büyük işlere karışmağa başladı ve günden güne tezyîd-i ikbâl ile merci'-i enâm olmak sevdâsına düştü. Hazîne Kethudâsı mûmâileyh Seyyid Mehmed Efendi ise, gāyet dûr-endîş ve şeytanet-kâr bir âdem olmağla, mûmâileyhin böyle meydân almasını çekemeyerek, hakkında dürlü desîseler i'mâline ibtidâr eyledi. Şöyle ki, mûmâileyhe hayrhâhlık sûretinde: "*Sizin böyle âdî esvâb ile gezmeniz münâsib değildir. Şöyle esvâb giyseniz ve al şâldan câme kesdirseniz*" diyerek, hılâf-ı âde kılıklar ta'rîf edip, bî-çâre ise, bu desîselerden gāfil olarak, çâkşûra varınca şâl câmeler giymeğe ve hâl ü rütbesine yakışmaz rahtlar tedârük etmeğe başlayınca, adını deliliğe çıkardıktan başka, kethudâ-yı mûmâileyh, aralıkta huzûr-ı hümâyûnda münâsebet düşürerek: "*Efendim, rüşvet kalkmalıdır. Mülk ü devlet harâb oluyor. Fülân mâdde içün, kulunuza dahi elli bin guruş verecek* **(s.4)** *oldular. –Ma'âẕa'llâh–*[2]*, kabûl etmedim*" deyip, hâlbuki fülân mâdde dediği yazıcının eliyle bitmiş bir maslahat olduğundan, hîle-kârâne yazıcının mürteşî olduğunu hâk-i pây-i şâhâneye işrâb eder ve bir taraftan dahi yazıcının yüzüne gülerek, bu makūle işlere sevk eyler idi. Bî-çâre yazıcı ise, hakīkat-ı hâlden gāfil olup, böyle olur olmaz şeyleri hâk-i pây-i şâhâneden recâ ettikçe, kethudâyı tasdîk etmiş olur idi. Ket-

[2] Allâh korusun (saklasın).

hudâ, bunun gibi nice desîseler ihtirâ‘ edip; hattâ bir gün mûmâileyh yazıcıya: "*Kerem buyurun, ben, bilmeyerek beni Galata mevleviyyetiyle çerâğ ettirin*" deyü recâ etmekle, ol bî-çâre dahi, işin aslını bilmeyip, huzûr-ı hümâyûnda: "*Hazîne kethudâsı emekdâr kulundur. Galata ile çerâğ buyurun*" dedikte, pâdişâh-ı enâm hazretleri: "*Olmaz*" deyü izhâr-ı infi‘âl buyurduktan sonra, kethudâ geldikte: "*Ne dersin? Ahmed Efendi, seni Galata ile çıkarmak ister*" buyurunca: "*Aman efendim, henüz efendimizin hıdmetinde bulunacak vakit midir? Ahmed Efendi'ye kalsa şâyed rüşvet aldığını efendimize söylerim deyü beni İstanbul'da bile tutmaz*" dedi ve bunun gibi nice dek desîseler îcâd ederek, nihâyet azl ile kurb-ı saltanattan mehcûr ettirdi; lâkin Ahmed Efendi'nin şüyû‘ bulan etvâr u harekâtına göre nefy olunması lâzım gelir iken, yalnız civâr-ı saltanattan teb‘îdiyle iktifâ olunduğuna nazaran, azli li-maslahatin ihtiyâr olunmuş bir keyfiyyet olmak gerektir. Yohsa hâk-i pây-i şâhâneye olan kıdem-i ubûdiyyeti ferâmûş olunmayıp, hakkında teveccüh-i şâhâne yine ber-kemâl olduğundan, karîben sâbıkından a‘lâ bir mansıb-ı vâlâ ile bekâm kılınır deyü beyne'n-nâs havâdis olarak, nihâyet Abdülhamîd Hân hazretlerine dahi ismâ‘ olunmağla, nâsın zihninden bu nokta-i iştibâhın hakk ü izâle olunması murâd-ı hümâyûn olduğundan, bundan dört ay sonra mûmâileyh Ahmed Efendi, ehl ü ıyâliyle beraber maskat-ı re'si olan İzmir'e nefy ü iclâ kılınmıştır.

Müteveffâ Fetvâ Emîni Kırımî Osmân Efendi'nin mahdûmu olup, Mûsıla-i Süleymâniye Müderrislerinden "Tatarcık" lâkabıyla ma‘rûf ve fart-ı zekâ vü cerbeze ile mevsûf olan Abdullâh Efendi, fudalâ-yı dehrden olduktan başka, her hıdmetin uhdesinden gelir bir zât olmağla, ba‘zı sudûr-ı izâm, mûmâileyhi terbiye kasdıyla, hıdemât-ı celîlede istihdâm ederlerdi. Lâkin liyâkat u ma‘lûmâtı derecesinde hussâdı çok olmak dahi tabî‘î olduğundan, gâyet müsrif olması hasebiyle, îrâdı masârifine vefâ etmeyerek: "*Tarîk-ı irtikâba saptı*" deyü lisâna getirilmiş ve esbak Sadr-ı Rum Abdullâh Efendizâde Es‘ad Efendi'nin tezkireciliği hıdmetinde iken, arpalık, Kapu Kethudâsı bulunan **(s.5)** Kāsım'ın sevk u delâletiyle, eşrâf-ı kudâtın inkisâr-ı kulûbuna bâdî olacak harekâta mutesaddî olmuş idiğinden, li-ecli't-te'dîb, mûmâileyh Abdullâh Efendi, Limni'ye ve merkūm Kāsım, Magosa'ya nefy olundular. Lâkin Abdullâh Efendi'nin ilm ü fazlına hürmeten, müddet-i nefyi bir seneye varmaksızın müşârünileyh, Abdullâh Efendizâde Es‘ad Efendi'nin şefâ‘atıyla, afv u ıtlâk olunmuştur.

Vürûd-ı Kāsıdân-ı Tatar ve Sukūt-ı Ba'zı Şurût-ı Musâlaha

Bu esnâda rü'esâ-yı Cengiziyye'den ve Kırım'ın ulemâ ve mîrzâlarının mu'teber ü mu'tenâlarından çend nefer zâtlar, sefîne ile çıkagelip, Devlet-i Aliyye'ye olan kıdem-i ubûdiyetlerinden bahisle, serbestlik şartının imhâsıyla, Kırım hânları, kemâ-fi's-sâbık, taraf-ı Devlet-i Aliyye'den nasb u ta'yîn buyurularak, teşrîfât-ı hümâyûn ve menşûr-ı meserret-nümûn irsâl olunmak ve hutbe ve sikkeleri yine nâm-ı nâmî-i hazret-i hılâfet-penâhî ile tenvîr ü tezyîn kılınmak ve Kırım Hânı olan Sâhib Girây Hân-ı Sânî'ye ibkā vü takrîr buyurulmak husûslarını niyâz ve bu me'âlde müta'addid arz u mahzarlar ibrâz etmeleriyle, mihmândâr ağa vesâtatıyla, mezbûrlara bir hâne ferş ü tezyîn ve masârif-i yevmiyyeleri cânib-i mîrîden tertîb ü ta'yîn olunduktan sonra, bu husûsa dâ'ir i'mâl-i efkâr olundukta, egerçi Kırım hânları, umûr-ı mülkiyyesinde serbest ü müstakıll olarak, azl ü nasbları Kırım ahâlîsinin ihtiyâr u intihâblarıyla olup, gerek taraf-ı Devlet-i Aliyye'den ve gerek Rusya tarafından müdâhale olunmamak ve esnâ-yı seferde istirkāk olunan Gürcü üserâsı, Rus ve Leh ve Boğdan ve Eflak esîrleri gibi redd olunmak mâddeleri Kaynarca Mu'âhedesi'nin a'zam-ı şurûtundan olarak, Kaynarca'da ber-vech-i muharrer, temessükler ahz ü i'tâ olunmuş ise de, kā'ide-i mer'iyye üzere, henüz tasdîknâmeler mübâdele olunmamış olduğuna ve Kırımlunun istid'âları egerçi bu mu'âhedeye mugāyir ise de, nefsü'l-emrde nâ-becâ bir şey olmadığına binâ'en, bütün bütün imhâ'-i serbesiyyet mümkin olamaz ise de, –*mâ-lâ-yudreku külluhû lâ-yütreku külluhû*–[3] kā'idesince, bârî hutbe ve sikke ile irsâl-i teşrîfât mâddeleri cânib-i Devlet-i Aliyye'den olmak ve üserâ mâddesine bir hüsn-i sûret verilmek üzere, bir münâsib zemîn ile, Rusyaluya tahrîr ü iş'âr olunması tezekkür ü tensîb olunmağla, Re'îsülküttâb İsmâ'îl Râ'if Beyefendi vesâtatıyla, beyân-ı keyfiyyet zımnında, Rusya feldmareşaline bir kıt'a takrîr yazıldı. Takrîr-i mezkûrun bir sûreti zeylde **(1)** işâretiyle îrâd olunur.

(s.6) İşbu takrîr, Rusya feldmareşaline gönderilerek, kırk gün zarfında muvâfık cevâb zuhûr edip, Rusya Devleti, Gürcü üserâsının mutâlebesinden ferâgat ve Kırım hânları, Kırımluların re'y ü ihtiyârlarıyla nasb olunup; fakat taraf-ı Devlet-i Aliyye'den nasb olunan hâna menşûr ve teşrîfât irsâl olun-

[3] Bütünü idrak edilemeyenin (anlaşılamayanın) tamamı terk edilmez.

mak ve hutbe ve sikke, nâm-ı pâdişâhîye olmak husûslarına muvâfakat ve bu sûretle tasdîknâmelerin mübâdele olunmasına rağbet etmiş olduğu gelen tahrîrâtdan münfehim olmağla, maslahatın böyle sür'at ve suhûletle bitmesi tâli'-i hümâyûna verilip, cenâb-ı Hakk'a hamd ü senâ ve pâdişâh-ı enâma du'â olunduktan sonra, derhâl merhûm Ebûbekir Paşazâde Mîr-i alem Mehmed Bey vesâtatıyla, Kırım Hânı olan Sâhib Girây Hân'a ibkā menşûruyla teşrîfât-ı hümâyûn irsâl olundu.

Ve tasdîknâmelerin mübâdele olunması içün, Zilka'denin yirmi dördüncü günü Rusya Maslahatgüzârı Kristofor Petersin, kapuya da'vet olunup, ibtidâ müşârünileyh re'îs efendiye huzûr-ı Âsafî'de yeşil çukaya kaplu semmûr kürk ilbâs olunduktan sonra, maslahatgüzâr-ı merkūm duhûl ile, resm ü âdet üzere, tasdîknâmeler istibdâl olunup, maslahatgüzâra ve dîvân tercümânına ve sırkâtibine kürkler ve sâ'ir etbâ'ına hıl'atler ilbâs kılındı.

Tetimme

İşbu Tatar serbesiyyeti mâddesinde ol vakit Rusya Devleti'nin asıl emel ettiği ve aradığı, Devlet-i Aliyye'nin Kırım'ın umûr-ı dâhiliyyesine müdâhaleden elini kesmek ve hânlarının azl ü nasbı husûsunu dâ'imâ tefrika vü ihtilâli mûcib olageldiği der-kâr olan intihâb-ı ahâlî kānûn-ı hatar-nümûnuna bırakmak kazıyyeleridir. Zîrâ her ne vakit bir hân intihâb olunmak lâzım gelse, a'kāb-ı Cengiziyye'den bulunanların her biri, kendisini intihâb ettirmek üzere, dîger rukabâsı aleyhinde hareket ve bir takım tarafdâr peydâ edip ve bu takrîb ile erkân u efrâd-ı kavm beynine beynûnet ü fesâd düşürüp, derûn-ı memlekette ihtilâl-i mütemâdî ve hem-civâr bulunan Rusya Devleti'nin müdâhale-i kavliyye ve askeriyyesine bâdî olacağını ve hânlığa ârzû-keş olanların birini tutarak, anın vâsıtasıyla nüfûzunu yürütmekliğini ve anı dâhilî düşmenlerinden muhâfaza vesîlesiyle, dâ'imâ Kırım'da asker bulundurulmasına bahâne vü bâdî olacağını ve çünki hânlar, umûr-ı dâhiliyye ve mu'âmelât-ı hâriciyyede müstakıll ü müstebidd olacaklarından, muhâfaza-i zâtiyeleriyçün, celb edecekleri Rusya askerinin duhûlüne Devlet-i Aliyye'nin mümâna'ata bir gûne hakkı **(s.7)** olamayacağını ve bu hâl-i ihtilâl ve müdâhale-i fi'liyyenin netîcesi, memleketin az zamânda kendi tasarrufuna girmesini teshîl edeceğini, Rusya Devleti, pek ra'nâ bildiğinden ve Lehistan'ın mukāsemesine dahi bu politika ile yol buldu-

ğundan ve Saltanat-ı seniyye'nin sonradan istemiş olduğu şerâ'it-i meşrûha ise, şu garaza dokunur şeyler olmayıp, ma'neviyyât kabîlinden bulunduğundan, devlet-i müşârünileyhânın şerâ'it-i mezkûreye bi's-suhûle muvâfakat edişi, kurduğu dolaba dokunmadıklarından başka, mukaddimede beyân olunduğu vechile, akîb-i musâlahada kendisinin dahi gavâ'il-i dâhiliyyesi zuhûra geldiğinden neş'et eylediğine, arası çok geçmeksizin Kırım'ı külliyyen istîlâ etmesi delîl-i kâfîdir.

Abdülkerîm Paşa'nın Sefâretle Rusya'ya Gittiği

Ber-minvâl-i muharrer, Kırım mâddesiyle Gürcü üserâsı husûsuna beyne'd-devleteyn karâr verilip, tasdîknâmeler dahi mübâdele ile, musâlaha istikrâr bulmuş olduğundan, taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Rusya Devleti tarafına nâme-i hümâyûn îsâli zımnında, Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn'dan sâbıkā Süvârî Mukābelecisi Abdülkerîm Efendi, Rumeli beylerbeyiliği pâyesiyle büyükelçi ta'yîn buyurulmağla, mâh-ı mezkûrun yirmi altıncı cum'aertesi günü ihtiyâr olunan vakt-i mes'ûdda sadrıa'zam ve şeyhülislâm hâzır oldukları hâlde, müşârünileyh elçi paşa, huzûr-ı hümâyûna celb olunup, sadrıa'zama ferâce-i semmûr kürk ve üzerine ser-â-sere kaplu yine semmûr kürk ve şeyhülislâm efendiye beyâza kaplu semmûr kürk iksâ olunduktan sonra, elçi paşaya dahi fıstıkî çukaya kaplu semmûr kürk ilbâs ile, nâme-i hümâyûn teslîm olundu. Şehr-i Zilhicceti'ş-şerîfenin gurresinde sefîr-i müşârünileyh, debdebe vü dârât ile, yine Sarây-ı hümâyûn'a gidip, hâk-i pây-i şâhâneye yüz sürdükte, avâtıf-ı aliyye-i pâdişâhîden kendiye yine fıstıkî çukaya kaplu semmûr kürk giydirildikten sonra, Dîvânyolu'yla Edirnekapusu'ndan çıkıp, savb-ı me'mûriyyetine azîmet etti.

Ba'zı Vefeyât

Zilhiccenin yedinci günü Şeyhülislâm-ı sâbık Dürrîzâde Mustafa Efendi ve yine ol hilâlde Şeyhülislâm-ı esbak Mîrzâzâde Mehmed Sa'îd Efendi ve sene-i cedîde **(s.8)** evâ'ilinde kibâr-ı Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn'dan meşhûr Binâ Emîni Yûsuf Efendi ve arası çok geçmeksizin Nişâncı Abdullâh Efendi ve Cidde Vâlîsi Halîl Paşa vefât etmekle, tercüme-i hâlleri ber-vech-i âtî, beyân olunur.

Dürrîzâde Mustafa Efendi'nin Tercüme-i Hâli

Mevlânâ-yı müşârünileyh, fuhûl-i ulemâdan Şeyhülislâm-ı esbak Dürrî Efendi'nin mahdûmu olup, bin yüz on dört târîhinde tevellüd etmiş ve otuz üç târîhinde İbtidâ-yı Hâric ile tarîk-ı tedrîse duhûl ile, devr-i medâris ederek, İbtidâ-yı Altmışlı rütbesine resîde oldukta, pederleri makām-ı fetvâya gelmekle, Galata mevleviyyetiyle bekâm ve der-akab Edirne ve Mekke pâyeleriyle ikrâm olunup, pederlerinin vefâtından sonra, elli iki târîhinde İstanbul kādîsı ve elli dokuzda sadr-ı Anadolu ve altmış dörtte sadr-ı Rum olduktan sonra, altmış dokuzda mükerreren sadr-ı Rum iken, ahd-i Osmân Hânî'de, şeyhülislâm olup, sekiz ay mikdârı makām-ı fetvâda bulunarak, azl olunmuş ve ahd-i Mustafa Hânî'de, yetmiş hilâlinde yine beş seneden ziyâde ve Sultân Abdülhamîd Hân hazretlerinin evâ'il-i saltanatlarında, def'a-i sâlise olmak üzere, beş ay mikdârı revnak-bahş-ı makām-ı fetvâ olduktan sonra, ma'zûlen Fâtih civârında vâkı' sa'âdethânesinde ikāmet üzere iken, vefât ettikte, Fâtih Mehmed Hân Câmi'i'nde namâzı edâ olunduktan sonra, Edirnekapusu hâricinde La'lîzâde Çeşmesi verâsında câdde kenârında defn olunmuştur. Şekl ü şemâ'ili ve etvâr u mişvârı güzel ve kevkeb-i ikbâli müncelî ve evlâd ve etbâ' u çırâğı çok olup, vefâtına dek hüsn-i zindegânî ile imrâr-ı evkāt etmiştir. Fıkıhdan "*Dürre-i Beyzâ*" nâmında bir kitâb-ı mu'teber te'lîf ile, ibkā-yı nâm eylemiştir. Ba'zı ricâl ü kibârın vesîle-i intifâ' u temettu' edegeldikleri gibi, taşra vüzerâ ve ümerâsından bir ferdi istishâb etmeyerek, isbât-ı iffet ve salavât-ı hamseyi cemâ'atle edâya müdâvemet eyler ve ahşâm namâzından sonra yatsuya kadar seccâde üzerinden kalkmayıp, Hâlik-ı bî-enbâza tazarru' u niyâz üzere bulunur idi.

Mîrzâzâde Mehmed Sa'îd Efendi'nin Tercüme-i Hâli

Mevlânâ-yı müşârünileyh, ibtidâ-yı cülûs-ı Sultân Mahmûd Hânî'de Şeyhülislâm olan Mîrzâzâde Şeyh Mehmed Efendi'nin mahdûmu olup, yüz yirmi iki târîhinde tevellüd ederek, **(s.9)** otuz dokuz târîhinde tarîk-ı tedrîse dâhil ve pederleri meşîhatta bulunmak hasebiyle, tayy-i merâtib ederek, Hâmise-i Süleymâniye'ye vâsıl olduktan sonra, pederleri ma'zûl olmağla, beş sene kadar rütbe-i mezkûrede kalıp, ba'dehû İzmir ve Bursa mevleviyyetleriyle bekâm ve sonra Mekke ve İstanbul pâyeleriyle makzi'l-merâm kılınmış ve yet-

miş târîhinde sadr-ı Anadolu ve mu'ahharan üç def'a sadr-ı Rum ve iki def'a nakībüleşrâf ve seksen üç senesi Zilka'desinde Şeyhülislâm bulunan Pîrîzâde Osmân Monlâ Efendi'ye hayrü'l-halef olup, üç buçuk sene mikdârı zîb-efzâ-yı makām-ı meşîhat olmuş idi. Müşârünileyh, nahîf ü nazîf ve fâzıl u afîf bir zât-ı şerîf olup, hakkāniyeti sever ve murâfa'âtta fevka'l-âde tahkīk u tedkīk-ı müdde'â eyler idi. Zâten za'îfü'l-bünye vü nahîfü't-tertîb olup, ömrü ilel ü eskām ile geçti. Hele za'f-ı pîrî dahi geldikte, vücûdu bütün bütün mecmû'a-i ilel olup, rükûb u nüzûle ve kıyâm u ku'ûda muktedir olamıyarak, bir meyyit-i müteharrik olmağla, ziyâretlere gidemeyip; hattâ mu'âyededen mazhar-ı afv-ı hümâyûn olmuş idi. Bu hilâlde Fâtih Câmi'-i şerîfi civârında vâkı' sa'âdethânesinde ikāmet üzere iken, vefât etmeğin, namâzı Fâtih Câmi'i'nde ba'de'l-edâ, Üsküdar'a nakl ile, "Karacaahmed" nâm mahalde defn olunmuştur.

Vekāyi'-i Sene-i 1189

Binâ Emîni Yûsuf Efendi'nin Tercüme-i Hâli

Müteveffâ-yı mûmâileyh, İstanbul'da "Abdullâh" nâm za'îmin ferzendi ve asr-ı Mahmûd Hânî ricâlinden Âmedci Süleymân Efendi'nin birâder-i ercmendi olup, yüz on dört târîhinde tevellüd etmiş ve maktûl Dâmâd İbrâhîm Paşa'nın havâss-ı huddâmı silkine duhûl ile, iççukadârlık hıdmetinde bulunmuş idi. Mu'ahharan asr-ı Sultân Mahmûd Hân vüzerâsından Sadrıa'zam Ahmed Paşa sadâretinde, hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn idâdına dâhil olarak, gāyet emîn ü mu'temed ve müstakīm ü kâr-güzâr olduğundan, bi'd-defa'ât başmuhâsebe ve rûznâmçe-i evvel ve şehremâneti ve sadr-ı âlî kethudâlığı gibi menâsıb-ı celîlede istihdâm olunduktan sonra, bulunduğu hıdmetlerde muvaffakıyyeti ve hüsn-i sülûk u sîreti müsellem-i hâss u âmm olmağla, nice ebniye-i şâhâne ve kusûr u kâşâne binâsına me'mûr ve hüsn-i ihtimâm-ı sâdıkānesiyle nice mahaller ma'mûr olmak takrîbiyle, bu misillü hıdemâtta hazâkatı zâhir olmaktan nâşî, Sultân Mustafa Hân hazretlerinin mazhar-ı nazar-ı i'tibârı olmağla, şehriyâr-ı müşârünileyhin muvaffak oldukları Lâleli Câmi'-i şerîfine dahi binâ emîni nasb olunmuş olmağla, mezkûr câmi'-i dil-ârâ dahi efendi-i **(s.10)** mûmâileyhin kâviş-i ihtimâmiyle, resîde-i hadd-i hıtâm olmuştur. Mübtelâ olduğu ilel-i müzmine ile üç seneden berü esîr-i fırâş olarak, sene-i cedîde Muharreminin on sekizinci günü vefât etmekle, Cağaloğlu kurbunda binâ etmiş olduğu mekteb sâhasında defn olunmuştur.

Abdullâh Efendi'nin Tercüme-i Hâli

Kudemâ-yı Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn'dan bi'l-fi'l Nişâncı bulunan Abdullâh Efendi dahi, bir pîr-i fânî olduğu hâlde, nâ-mizâc olarak, iki-üç aydan berü esîr-i firâş iken, Saferü'l-hayrın yirmi yedinci günü vefât etmiştir.

Gāyet halîm ü selîm olup, bâbâyâne etvâr ile herkese rıfk u mülâyemet ve tevâzu' u meskenet izhâr ederek, emîn ü mu'temed ve me'mûnü'l-gā'ile bir zât olduğundan, vefâtına dek gâh vekâlet ve gâh asâlet tarîkıyla, tevkī' ve riyâset gibi hâline münâsib menâsıb ile bekâm olarak, imrâr-ı evkāt etmiş idi.

Bu etvâr u mişvârda olanlar, öteden berü zirve-i ikbâle çıkamazlar ise de, bütün bütün idbâr u in'izâle dahi giriftâr olmayıp, böyle ferâğ-ı bâl ile ömür süregelmişlerdir.

Halîl Paşa'nın Tercüme-i Hâli

Bu hilâlde Cidde Vâlîsi bulunan Halîl Paşa azl ile, yerine Defterdâr Osmân Paşa ta'yîn olunup, müte'âkiben Halîl Paşa'nın vefâtı haberi dahi evâhır-ı Saferde vârid oldu. Merhûm-ı müşârünileyh Halîl Paşa, Çorlu Kasabası'nda mütevellid ve hadâset-i sinn ü sâli hilâlinde Âsitâne-i sa'âdet'e vârid oldukta, bostâncılar idâdına lâhik olarak, hâsekîlik rütbesine nâ'il oldukta, Sultân Mustafa'nın mazhar-ı nazar-ı i'tibârları olmağla, tebdîl hâsekîliği ile şöhret-şi'âr olduktan sonra, tarîkınca odabaşı ve hâsekî ağa ve ba'dehû matmah-ı nazarı olan bostâncıbaşılık ile bekâm olduktan sonra, surre emîni ve mu'ahharan kethudâ-yı bevvâbîn-i şehriyârî ve mîr-i âhûr-ı evvel ve ba'dehû rütbe-i vezâretle Hotin muhâfızı ve Belgrad muhâfızı olduktan sonra, Karadeniz ser'askeri olup, donanma-yı hümâyûn ile bâdbân-güşâ-yı cihâd u gazâ olmuş idi. Andan Mısır vâlîsi ve ba'dehû Cidde vâlîsi olup, orada ecel-i müsemmâsıyla vefât eyledi. Âkıl ü müdebbir ve umûrunda mütebassır, iffet ü diyânetle şehîr bir vezîr-i huceste-tedbîr idi.

(s.11) Azl ü Nasb

Çâvuşbaşı bulunan Abdüsselâm Efendi, hüsn-i idâreye muvaffak olamadığından, Muharremü'l-harâmın üçüncü günü azl ile, yerine bundan akdem devr-i Mustafa Hânî'de, çâvuşbaşılık mansıbında isbât-ı liyâkat etmiş olan

Mehmed Sa'îd Efendi, nasb olundu. Ve Silahdâr-ı şehriyârî Mehmed Emîn Ağa dahi, istiklâl dâ'iyesiyle, merci'-i hâss u âmm olmak sevdâsına düşüp, taşra umûruna müdâhaleye başlayarak, irtişâ ile lisâna geldiğinden, mâh-ı mezbûrun dördüncü günü uhdesine rütbe-i vâlâ-yı vezâret ile Tırhala sancağı tevcîh olunarak, Mâbeyn-i Hümâyûn'dan çıkarılıp, yerine mukarreb ü manzûr-ı pâdişâhî olan Hazîne Kethudâsı es-Seyyid Mehmed Efendi, silahdâr-ı şehriyârî nasb olundu.

İşbu Seyyid Mehmed Efendi, sene-i sâbıka vekāyi'inde beyân olunduğu vechile, Dârüssa'âde Ağası Yazıcısı Ahmed Efendi'yi azl ettiren ve bundan dört sene sonra Sadrıa'zam olup, "Kara Vezîr" denmekle şöhret-şi'âr olan Silahdâr Seyyid Mehmed Paşa'dır.

Kethudâ-yı Sadr-ı âlî bulunan Recâ'î el-Hâcc Mehmed Emîn Efendi dahi, pek çok hıdemât-ı celîlede müstahdem ve sıdk u istikāmeti müsellem ise de, leyyinü'l-cânib ve batî'ü'l-hareke olmak hasebiyle, kethudâlıkta kendiden ba'zı mertebe rehâvet müşâhede olunuyor; lâkin müddet-i medîde tezkirecilik hıdmetinde ve aklâm-ı sâ'irede bulunarak, kesb-i tefennün etmesiyle, umûr-ı mâliye<nin> uhdesinden gelür deyü kethudâlıktan azl ile defterdâr ve selefi Dervîş Mehmed Efendi, becâyiş sûretiyle anın yerine kethudâ-yı sadr-ı âlî nasb olunarak, sadârete isti'dâd verildi.

Seferler takrîbiyle zahâ'ir bahâya çıkmış ise de, –*li'llâhi'l-ḥamd*–[4], gā'ile-i harb ber-taraf olmuş iken, yine zahâ'irde kıllet ü galâ olduğundan, bunun sebebi ve sûret-i indifâ'ı lede'l-müşâvere, zahîre hâsıl olan yerlerde muhtekirler peydâ olarak, ehl-i zirâ'atten üç yüz bahâ ile iddihâr ettikleri zahâ'irin üzerine bir çok şey zamm ederek, tüccâra ve tüccâr dahi, biraz şey zamm ederek, esnâfa bey' u fürûht edegeldiklerinden, zahâ'irin gālî bahâ ile satılmasına sebeb olduğu mütebeyyin olmağla, bu makūle muhtekirlerin men'iyle, her zahîreyi ashâbı getirip, fürûht eylemek üzere, her tarafa ve hattâ mısr-ı Kāhire'ye evâmir-i aliyye ısdârıyla, kâr-güzâr mübâşirler, irsâl olunmuş olup; ancak bu husûsun pezîrâ-yı hüsn-i nizâm olması İstanbul kādîsının sarf-ı dikkat u ihtimâmına menût bulunduğuna ve hâlâ İstanbul Kādîsı olan Hayâtîzâde Mehmed Sa'îd Efendi ise, ma'lûlü'l-mizâc ve meşgūl-i tedbîr ü ilâc **(s.12)** olduğuna mebnî,

[4] Hamd, Allâh'a mahsustur (Allâh içindir).

müddet-i mu'ayyenesinden iki <elli> gün mukaddem müddet-i nâkısa ile, hasbe'l-maslaha mâh-ı mezbûrun on üçüncü günü azl ile, sâbıkā Mekke-i mükerreme Kādîsı olan İlmî-yeğeni Ali Meşreb Efendi, hüsn-i idâreye kādir ve fetk u retk-i umûrda istihkākı zâhir olmaktan nâşî, iki nefer eskilerine bi't-tercîh, İstanbul kādîsı nasb olundu. Ve eskileri olan es-Seyyid Mehmed Gānim Efendi ile fuhûl-ı ulemâdan Müftîzâde Ahmed Efendi dahi, pâye i'tâsıyla tatyîb olundular.

Ve ber-minvâl-i sâbık, bu esnâda Nişâncı Abdullâh Efendi, vefât etmiş olduğundan, yerine Şıkk-ı evvel Defterdârı Âtıf Efendizâde Ömer Vahîd Efendi, nişâncı nasb olundu.

Anadolu Kādî'askeri Dürrîzâde es-Seyyid Mehmed Atâullâh Efendi'nin müddet-i mu'ayyenesi hıtâm bulmağla, İstanbul ma'zûllerinden Monlâcıkzâde İshak Efendi, cümlenin akdemi ve İshak Efendizâde Şerif es-Seyyid Yahyâ Efendi'den dahi beş gün eski bulunmuş ise de, İshak Efendizâde'nin tarîka duhûlü İshak Efendi'den üç sene mukaddem olduktan başka, şeyhülislâmzâde bir pîr-i lâzımü't-tevkīr olduğundan, sadâret-i Anadolu her kangısına tevcîh olunsa, taraf-ı âhar münkesir ü muğberr olacağına mebnî, şeyhülislâm efendi, *–el-aḳdemu fe'l-aḳdem–*[5] kā'idesine ri'âyet ve iki tarafı tatyîb murâd etmekle, İshak Efendi'ye Anadolu sadâreti tevcîh olunup, İshak Efendizâde Şerif Monlâ Efendi'ye dahi vakt-i inhilâlde arpalığı tevsî' olunmak şartıyla, Anadolu pâyesi ve oğullarına nemâluca ma'îşetler verilerek ikrâm olundu.

Bu esnâda Edirne ve mısr-ı Kāhire mevleviyyetleri dahi tevcîh olunup; ancak Haleb'den ma'zûl Kethudâzâde Mustafa Sâdık Efendi'nin hasbe't-tarîk mansıb nevbeti gelmiş iken, dîdesi alîl ve meşâgil-i hükûmete gayr-i mütehammil olduğundan, Bilâd-ı Erba'a'dan bir mansıb tevcîh olunamayarak, pâye ile tatyîb kılındı.

Ref'-i Vezâret-i Ba'zı Vüzerâ ve Nefy-i Ba'zı Kesân

Sefer esnâsında istihdâm olunacak hademenin hücnet ü mahzûrunu mülâhazaya vakit olmayıp, *–eż-żarûrâtu tubîḥü'l-maḥẓûrât–*[6] mü'eddâsınca, îcâb-ı

[5] En önceki (eskisi) daha hayırlıdır.

[6] Zorunluluk sakıncalı olanları da mübah kılar (giderir).

maslahata göre hareket olunarak, ricâl-i Devlet-i Aliyye ve hademe-i Saltanat-ı seniyye'den ibrâz-ı hüsn-i hıdmet edenlere hâllerince mükâfât olunmak ve hıdemât-ı cesîmede istihdâma liyâkat me'mûl olunan ba'zı **(s.13)** ashâb-ı şecâ'at u celâdete menâsıb u merâtib ihsân olunarak, –*el-insânu ʿabîdü'l-iḥsân*–[7] kā'idesine ri'âyet kılınmak, âdât-ı kadîme ve umûr-ı tabî'iyyeden olmağla, her tarîka duhûl ve her bir matlaba vusûl kolaylıkla husûle geldiğine mebnî, bu esnâda her tarîkın erbâbı kesret bulmuş ve husûsuyla a'lâ-yı merâtib-i insâniye olan rütbe-i vâlâ-yı vezârete bir çok mechûlü'l-ahvâl kimseler vâsıl olmuş idi. Hâlbuki gā'ile-i sefer ber-taraf olunduktan sonra, vüzerânın bir mahalde bilâ-mansıb ikāmeti kā'ide-i mer'iyye-i kadîmenin hılâfı ve mevcûd olan eyâletler, vüzerâyı mevcûdenin rub'una gayr-i kâfî olduğundan, zarûrî sancak mansıbları dahi, vüzerâya tevcîh olunmuş idi. Sancak mutasarrıfı olan vüzerânın vâridâtları ise kendilerine kifâyet ve eyâlet mutasarrıfları dahi vâridât-ı mu'ayyeneye kanâ'at etmeyip, sefer takrîbi ile noksân bulan esbâb u levâzım-ı vezâretlerini ikmâl dâ'iyesinde olmalarıyla, bi't-tab' envâ'-ı mezâlim ü te'addiyâta mübâderet edegeldiklerinden, re'âyâ tâ'ifesi, pey-der-pey rikâb-ı şâhâneye arzıhâl takdîmiyle, iştikâya başladılar. Pâdişâh-ı adâlet-penâh hazretleri dahi, te'addiyât-ı vâkı'a kesret-i vüzerâdan neş'et ettiğini tefekkür ü mülâhaza buyurup, hem idâd-ı vüzerâyı taklîl etmek ve hem de sâ'irîne ibret vermek tarîkıyla, mezâlim ü te'addiyât-ı vâkı'anın def' u ref' olunmasına dâ'ir Bâb-ı Âlî'ye hatt-ı hümâyûn vârid olmağın, sadrıa'zam ve şeyhülislâm efendi hazretleri, Sarây-ı Âsafî'de cem'iyyet ve ricâl-i Devlet-i Aliyye ile vüzerâ kapu kethudâlarını ihzâr u dâ'vetle, cümle muvâcehesinde hatt-ı hümâyûn okunup, şefâ'at tarîkıyla veyâhûd dîger bir vesîle-i cüz'iyye ile, rütbe-i vezârete i'tilâ etmiş olan vüzerâdan sekiz vezîrin vezâretleri ref' olundu ve mâh-ı mezbûrun evâsıtında ber-mantûk-ı hatt-ı hümâyûn müte'addid adâlet emirleri tahrîr olunup, her tarafa gönderilmek üzere, kapu kethudâlarına teslîm ve her kazâdan vusûlü müş'ir i'lâmlarının gelmesi kendilerine ekîden tenbîh kılındı.

Bu esnâda arpalıklar dahi, mukāta'ât-ı mîriyye misillü iltizâm ve tama'-ı hâm ile nâ-ehil nâ'ibler istihdâm olunageldiğinden, arpalık kapu kethudâlarından beş neferi li-ecli't-te'dîb, Cezâyir-i Bahr-ı Sefîd'e nefy ü tagrîb ile, emsâli tahvîf ü terhîb olunduktan sonra, arpalık sâhiblerinin dahi ehil ü afîf nâ'ibler

[7] İnsan iyiliğin kuludur (kölesidir).

istihdâm eylemelerine ve nizâm-ı tarîka dâ'ir ba'zı tenbîhâtı hâvî şeyhülislâm efendiye hıtâben bir kıt'a hatt-ı hümâyûn sâdır olmağla, mazmûnunu müşârünileyh dahi, sudûr-ı izâm ve mevâlî-i kirâma teblîğ ü ifhâm edip, taraf taraf ref'-i mezâlim husûsuna dikkat ü ihtimâm buyuruldu.

(s.14) Müderris Osmân Paşa'nın Katli

Vezîr-i müşârünileyh, Sultân Mahmûd vüzerâsının meşâhîrinden olan Topal Osmân Paşa'nın oğlu müteveffâ Ahad Paşa'nın ferzendi ve cümle-i evlâd-ı kirâmının mümtâz u ser-bülendi olup, kemâl-i muhabbetinden eslem-i turuk-ı aliyye olan tarîk-ı tedrîse idhâl etmiş idi. Osmân Paşa'nın kendi birâderinden menkūldür ki: Pederlerinin Osmân Paşa'ya ber-vech-i muharrer, kemâl-i muhabbeti olmak hasebiyle, zâyiçesini yaptırdıkta, bir kātı'ası görülmekle, mahrec-i vezâret olan tarîka idhâlden tehâşî ederek, tarîk-ı ilmiyyeye idhâl edip, zu'munca ru'ûs-ı tedrîs ile, ser-nüvişt-i kazâ vü kaderi ibtâl eyledi.

Hâlbuki müşârünileyh, kat'-ı merâtib ederek, Mûsıla-i Sahn rütbesine gelip, maskat-ı re'si olan Yenişehr-i Fener'de ikāmet üzere iken, evâ'il-i sefer-i hümâyûnda Mora'da zuhûr eden ihtilâl esnâsında, eben-an-ceddin mevrûs olan celâdet-i fıtriyyesi hareket etmekle, etbâ' u müte'allikātından cem' edebildiği kadar askerle, bilâ-me'mûriyyet Mora cânibine müsâra'at edip, ol vakit Mora Muhassılı bulunan Sadr-ı sâbık Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın re'y ü irâdelerine ittibâ' ile, mesâ'î-i meşkûre ibrâzına muvaffak olduğundan, vezîr-i müşârünileyh, merkūmun gayret ü şecâ'atini ve me'mûr olmadığı hâlde hıdemât-ı celîleye muvaffakıyyetini Dersa'âdet'e inhâ etmiş ve kendisi dahi ümîde düşerek, Dersa'âdet'e gelip, vezâretle çerâğ buyurulmasını istid'â vü niyâz eylemiş olduğuna binâ'en: "*Mora muhassıllığı ihsân olundu*" deyü *Enverî Târîhi*'nde bu kadarcık tahrîr olunmuştur.

Lâkin ba'zı târîhlerde keyfiyyet-i vezâreti bu vechile muharrerdir ki: Vezîr-i müşârünileyh, merkūmu: "*İkrâm u inâyete şâyestedir*" deyü tahrîrât ile, Dersa'âdet'e irsâl etmekle, Sultân Mustafa Hân hazretleri: "*Tarîkınca iki mertebe terfî' olunsun*" buyurdukta, Şeyhülislâm bulunan Mîrzâzâde es-Seyyid Sa'îd Efendi: "*Tarîk-ı ilmiyye, cihâd bi'n-nefs eden ulemânın cihâdına göre ikrâm olunmak içün, vaz' olunmuş bir tarîktır. Merkūma cihâd-ı sûrî edenlere ikrâm olunagelen tarîktan ikrâm olunmalıdır*" deyü zarîfâne sûret-i i'tizârda olıcak, pâdişâh-ı dil-âgâh hazretleri dahi, rütbe-i vezâret ihsân buyurup, rü'esâ-yı tarîk-ı ilmiyye

olan sudûr-ı izâma bile takdîm etti. Selefte müderrislikten nâ'il-i vezâret olan Fâzıl Ahmed Paşa olup, müşârünileyh dahi, ana sânî olarak, "Müderris Osmân Paşa" denmekle şöhret buldu. Mu'ahharan Mora cânibinde zulm ü te'addî ile ba'zı mertebe lisâna geldiğinden, mansıbı Eğriboz'a tahvîl olunduktan sonra, **(s.15)** ordu-yı hümâyûna me'mûr olup, Silistre cânibine ser'asker ta'yîn buyuruldu. Bu def'a dahi izhâr-ı lâzıme-i celâdet ü şecâ'at edip, husûsuyla Silistre pîş-gâhında vukū' bulan muhârebe-i meşhûrede mazhar-ı muzafferiyyet-i kâmile olarak, şöhreti âlem-gîr olmağla, hasretü'l-vüzerâ olan Rumeli eyâleti ile ikrâm olundu.

Hâdd-i zâtında etvâr-ı kalenderâne ile me'lûf ve cûd u sahâ ile mevsûf ve cerî vü cesûr bir vezîr-i vakūr idi; lâkin fart-ı iştihârı bâdî-i iğtirârı olarak, büyükler hakkında en büyük kusûr olan kibr ü gurûra mübtelâ oldu.

Şöyle ki: Sulh akībinde ordu-yı hümâyûn avdet ettikte, Bender Kal'ası'nın muhâfazası mehâmm-ı umûr-ı Devlet-i Aliyye'den ma'dûd olup, müşârünileyh ise, kapusu halkı mükemmel şüc'ân-ı vüzerâdan olduğu hâlde, hıdemât-ı sâbıkasına nazaran, bundan sonra dahi mesâ'î-i meşkûre ibrâzına sa'y edeceği melhûz olmaktan nâşî, bâ-emr-i hümâyûn Bender muhâfazasına me'mûr oldukta, cânib-i me'<mûr>iyyetine gitmeyüp, doğrudan doğruya Rumeli tarafına azîmet ve Bender me'mûriyyetinden afvını recâ ma'razında tahrîrât irsâline mübâderet etti.

Ve egerçi me'mûriyyet-i mezbûreden imtinâ' etmeği kat'ıyyen murâd etmiş ise dahi, bâri âheste-reftâr ile savb-ı me'mûriyyetine azîmetle gidecek gibi görünüp de, bir hüsn-i sûretle afvını tahsîl etmesi, lâzime-i şi'âr-ı sıdk u ubûdiyyet iken, böyle küstâhâne tavır ile, isti'fâya cesâreti mûcib-i iğbirâr-ı devlet olmuş ise de, hıdmet-i sâbıkasına nazaran, iğmâz-ı ayn olunup, mes'ûlüne müsâ'ade olundu. Bu hâlde ber-vefk-ı dilhâh-ı âlî, umûr-ı eyâleti hüsn-i idâreye sarf-ı himmet etmesi kendiye farîza-i zimmet iken, envâ'-ı mezâlime tasaddî ve seferler esnâsında bunca tekâlîf-i şâkka ile bî-tâb olan re'âyâya zulm ü te'addî etmeğe ibtidâr etmekle, bi'd-defa'ât fukarâ, rikâb-ı şâhâneye ref'-i ruk'a-i iştikâ ettiklerinden, bu makūle mezâlim ü te'addiyâttan ferâgat etmesiyçün, bâ-izn-i hümâyûn sadrıa'zam ve şeyhülislâm taraflarından kendiye nasîhat yollu tahrîrât gitmiş iken, ısgā etmeyip, yine eski bildiğinden geri durmadı.

Binâ'enaleyh katl ü izâlesi tasmîm olunmağla, selb ü izâlesi tertîbine mukaddime olmak üzere, ibtidâ Rumeli eyaletinden azl ile, Eğriboz'a nakl olunduktan sonra, hatt-ı hümâyûn ile i'dâm u izâlesine me'mûr olan Tebdîl Hâsekîsi el-Hâcc Hüseyin Ağa, tebdîl-i ziyy ü kıyâfet ederek, âdetâ kendi maslahatına gider bir tâcir kılığına girip, İstanbul'dan çıktığında, vezîr-i müşârünileyh, Rumeli'den hareketle Eğriboz'a azîmet etmiş bulunduğundan, esnâyı **(s.16)** râhta dâ'iresine katılıp ve bir kaç konak berâberce konup göçerek, Eğriboz'a dört-beş konak kaldıkta, ileriye ılgār ile, Eğriboz'a varup, yedinde olan hatt-ı hümâyûnu kādîya ve yeniçeri ağasıyla dizdâra irâ'e ile, ketm ü ihfâ olunmasını tenbîh ettikten sonra, müşarünileyhin vürûduna muntazır ve lâzım gelen tedbîr ü tertîb fikriyle müştagil oldılar.

Vezîr-i müşarünileyh, kal'aya karîb geldikte, âdet-i kadîme üzere, vücûh-ı belde, istikbâle çıkıp, alay tertîb ederek, müşarünileyhi kal'a-i mezkûrenin ma'ber ü medhâli olan Kanburköprü'den geçirip, kal'a kapusuna îsâl ettiler. Kal'a-i mezkûrenin köprü başında olan kapusundan başka, iç tarafında dîger bir kapusu dahi olup, bu iki kapu arası bir meydân olmağla, köprü kaldırılıp, kapular dahi kapandıkta, alayın ilerisinde olan etbâ', kal'a içinde ve geride olanlar, köprünün verâsında ve paşa dahi, iki kapu arasında kalıcak, hılâf-ı me'mûl bu vaz'-ı nâ-ma'kūlden bî-huzûr ve belki meslûbü'ş-şu'ûr olarak, sebebinden su'âl ettikte, hakkında sâdır olan fermân-ı kazâ-cereyân kendiye ifâde vü beyân olunup, kendisi dahi, muhâlefete mecâli ve halâs ihtimâli olmadığını görmekle, nâ-çâr esbinden nüzûl ile, abdest alıp, iki rek'at namâz kıldıktan sonra, mazmûn-ı hatt-ı hümâyûn icrâ olundu. Ve hâsekî-i merkūm, ser-i maktû'unu alıp, îsâl-i bârgâh-ı mu'allâ eyledikte, mâh-ı merkūmun on sekizinci günü ortakapu pîş-gâhında endâhte-i meydân-ı ibret ve kulûb-ı nâsa ilkā-yı dehşet kılındı.

Sâniha

Umûr-ı ma'lûme vü müsellemeden olduğu üzere, mütâla'a-i târîhten murâd ve fâ'ide, yalnız bir mâddenin fülân târîhte vukū'unu bilmek değildir. Meselâ bu Müderris Osmân Paşa'nın maktûliyyetini ve zamân ve sûret-i i'dâmını öğrenmekle bir şey hâsıl olmaz. Mukaddimede dahi beyân olunduğu vechile, kütüb-i tevârîh vukū'ât-ı sâlifenin hüsn ü kubhunu ve hakk u nâ-hakkını ahlâfın anlayıp, andan ibret alması içün olduğu ve bu vechile müverrihin asl-ı

vazîfe-i zimmeti doğruyu söylemek idiği der-kâr olmasıyla, bu kā'ide-i külliyyeye ittibâ'en, bu arada ba'zı mülâhaza-i zâtiyenin derc ü ilâvesine cür'et kılındı.

Şöyle ki: Hükkâm ve vüzerânın inân-ı ihtiyârları ıtlâk olunup ve mihver-i lâyıkında ve medâr-ı tabî'îsinde dönmesi bir çok nizâmât-ı hakîmâne ve ma'lûmât-ı kâmileye **(s.17)** muhtâc olan idâre-i mülkiyye, cengde bahâdırlığı görünen bir âdeme mükâfât olarak i'tâ kılınıp, sonra o âdemin melekece adem-i ma'lûmât u kābiliyyetinden veyâhûd tercrübesizliğinden nâşî, hatâsı ve uygunsuzluğu vukū' bulduğu gibi, bilâ-muhâkeme katl olunması şer' u aklın ve hakk u insâfın hılâfıdır. İdâre-i mülk başka ve harbde yararlık başka olduğundan, bir eyü cengci, gāyet fenâ vâlî olabilmek ve pek memdûh u âkıl, müdebbir ü kâmil bir vâlî, harbce hiç bir işe yarayamamak umûr-ı tabî'iyyeden olmağla, mülk-i me'mûriyyetiyle askerini birbirine karıştırmak iki tarafın işini dahi bozar bir büyük hatâ olduğu ve –….. *en tü'eddû'l-emânâti ilâ ehlihâ*–[8] mazmûn-ı şerîfine külliyyen mugāyir ü münâfî bulunduğu der-kârdır. Ve paşa-yı müşarünileyhin keyfiyyet-i i'dâmı dahi eski zamânın usûl-i câriye-i gayr-i muhikkasına mutâbık olup, bir âdemin töhmeti lâyıkıyla sübût bulmaksızın ve töhmet ü terbiyenin derecâtı mütefâvit olmağla, o tefâvüte dahi ri'âyet olunmaksızın, hılâf-ı şer' ü insâniyet olarak âdem öldürmekliğin ve musâdere-i emvâlin ne mertebe mazarratları çekildiği ma'lûm olduğundan tafsîli iktizâ etmez.

İcrâ-yı Mücâzât

Şeyhülislâm-ı esbak Dâmâdzâde Feyzullâh Efendi merhûmun oğlu müderrisînden Mehmed Tâhir Mollâ Efendi, "Südlice" nâm mahalde ikāmet üzere iken, mevsim-i bahâr hulûl etmek ve kendisi dahi, genç bir mahdûm-ı bî-karâr olmak hasebiyle, şehr-i Rebî'ulevvelin altıncı günü kayık ile Bahâriye semtine geçip, âlem-i dünyâdan bî-haber olduğu hâlde, ol tarafta geşt ü güzâr etmekte ve yanında üç nefer hazele-i vâcibü'l-izâle ile, Bahâriye pîş-gâhında olan çayır içinden bî-kaydâne geçip gitmekte iken, sultân-ı aliyyetü'ş-şân hazretleri etbâ'ı mezkûr çayırı kurutmak içün, bir sâyisi korucu ta'yîn etmiş olduklarından, sâyis-i merkūm: *"Çayırı çiğnemeyin"* deyü üzerlerine geldikte, mollâ gazaba gelip, yanındaki süfehâya: *"Urun şunu"* demekle, anlar dahi, derd-mend sâyisi darb u

[8] (Allâh sizden) emânetleri ehil olanlara vermenizi (emrediyor); Kur'ân, IV (Nisâ, 58).

cerh ettiklerinden ve ol esnâda sultân-ı müşarünileyhânın başağasının yedekcisi Bostâncı Hasan, Bahâriye Sarâyı'nda bulunduğundan, sâyis-i merkūm, feryâd ederek ana gelmekle, mezbûr Hasan dahi, gelip: *"Niçün bu bî-çâre sâyisi bu hâle koydunuz?"* diyeyim der iken, mollâ, daha ziyâde gazablanup, yanındaki süfehâyı ana havâle ettikte, anlar dahi, mezbûr Hasan'ı beş yerinden yaralamış ve alârivâyetin mollâ dahi, belindeki şiş ile darb u cerh eylemiş **(s.18)** olduğu vâsıl-ı sem'-i hümâyûn olıcak: *"Ulemâdan iken, böyle süfehâ vü evbâş ile arkadaş olup da, böyle hılâf-ı şer'-i şerîf harekete tasaddî ettiğiyçün, be-her-hâl te'dîb olunması murâd-ı hümâyûnumdur"* deyü şeyhülislâm efendiye hıtâben bir kıt'a hatt-ı hümâyûn sâdır olup, keyfiyyet-i te'dîbi dahi efendi-i müşârünileyhe ihâle buyurulmuş olmağla, müşârünileyh dahi, husûs-ı mezkûr cânib-i şer'-i şerîften ne vechile keşf olunduğuna vâkıf olmak içün, Havâss-ı Refî'a Kādîsı Mehmed Sâlih Efendi'yi da'vet ve istintâk ettikte, kādî-i mûmâileyh dahi, mecrûh-ı mezbûrun üç yerinde bıçak yarası ve iki yerinde asâ-yı kebîr yarası olup: *"Beni Dâmâdzâde Mehmed Tâhir Mollâ ile üç nefer mazbûtü'l-esâmî refikları darb u cerh eyledi"* dediğini bir kıt'a memhûr takrîr ile inhâ etmeğin, mollâ-yı merkūm, li-ecli't-te'dîb, Gelibolu'ya nefy ü tagrîb olundu. İki ay kadar menfâda ikāmetinden sonra, ıyâl ve vâlidesi ıtlâkın recâ ve büyük birâderi olan sâbıkā Sadr-ı Rum Mehmed Murâd Efendi dahi, şefâ'at ü istid'â ettiklerinde, mecrûh-ı merkūm dahi, tahsîl-i bürû'-i tâmm etmiş olduğundan, mazhar-ı afv-ı hümâyûn ve Dersa'âdet'e avdete me'zûn olmuştur.

Manastır'a altı sâ'at bu'du olan Florina sükkânından olup, bundan akdem hakkında bi'd-defa'ât evâmir-i aliyye sâdır olmuş olan "Muslu" nâm şakī, envâ'-ı mezâlim ü te'addiyâta tasaddî ederek, yirmi, otuz aded kasabaları harâb ve ahâlîsini bî-tâb ettiğinden, Rumeli Vâlîsi Dağıstânî Ali Paşa, üslûb-ı hakîmâneye ri'âyetle, merkūmu bir bahâne ile celb edip, bir kaç gün tevkīfden sonra, husamâsıyla lede'l-murâfa'a, dem ü diyet ve hukūk-ı sâ'ireden dolayı lüzûm-ı katli şer'an sâbit olmağla, cezâsı bi't-tertîb, ser-i maktû'u vezîr-i müşarünileyh tarafından bârgâh-ı mu'allâya vâsıl oldu.

Bolu Kasabası'na dokuz sâ'at bu'du olan Düzce Kazâsı sükkânından alemefrâz-ı bagy ü şakāvet olan "Araboğlu" nâm şakīnin i'dâm u izâlesine irâde-i aliyye ta'alluk etmekle, Dergâh-ı Âlî Kapucubaşılarından olup, hâlâ Bolu Voyvodası olan el-Hâcc Ahmed Ağa, bu husûsa me'mûr olup, tedârükât-ı külliyye

ile, Bolu'dan hareket ettikte, şakī-i merkūm, mukāvemete kādir olamayacağını teyakkun ettiğinden, ol havâlîde vâkı' şevâhik-ı cibâle tahassun ettikten sonra, bir müddet dahi Ankara Sancağı'nda ve mahâll-i sâ'irede gezip ve dolaşarak, nihâyet yine Düzce semtine gelip, cibâl-i mezkûrede geşt ü güzâr etmekte iken, ağa-yı mûmâileyh, bir takrîb ile ele getirip, katl ile, ser-i maktû'unu İstanbul'a irsâl etmiş olduğundan, ser-i bürîdesi galtîde-i meydân-ı siyâset kılındı.

(s.19) Mar'aş Eyaleti dâhilinde gerden-efrâz-ı bagy ü ısyân olan Kılıçlu ve Mandellü aşîretleri eşkıyâsının te'dîbât-ı şer'iyyelerinin icrâsına dâ'ir Mar'aş Vâlîsi Abdullâh Paşa'ya hıtâben sâdır olan emr-i âlî mûcibince, vezîr-i müşârünileyh, kapusu halkı ve bir takım aşâ'ir ve etrâftan müctemi' olan asâkir ile, Mar'aş'tan hareket edip, eşkıyâ-yı merkūmenin makarr ve meştâları olan Okcu İzzeddinlü eşkıyâsının miyânelerinde vâkı' Büyüklüce'nin cânib-i garbîsinde Gâvurdağı havâlîsinde "Alacaabâlu" demekle şöhret-şi'âr olan cemâ'at sâkin oldukları karye hudûdunda üzerlerine hücûm ettikte, eşkıyâ-yı merkūme, tâb-âver-i mukāvemet olamayarak, ba'zıları "Çobanoğlu" ve "Abdülfettâhoğlu" nâm şakīler yanına ilticâ ve anlar dahi, istishâb ve ihfâ ve ba'zıları dahi Gâvurdağı'nın sarp mahallerine firâr ettiler. Ba'zıları dahi karye-i mezbûre ahâlîsiyle bi'l-ittifâk muhârebeye tasaddî etmeleriyle, üzerlerine varılıp, üç mahalde tecemmû' eden piyâde ve süvârîleri münhezim ü perîşân kılındıktan sonra, beş-altı sâ'at kadar ta'kīb olunmuş ise de, firâr ettikleri mahaller gāyet sarp olduğundan, vezîr-i müşârünileyh, avdetle Kâfirgölü fevkında vâkı' Tozan merhalesine geldikte, maktûl olan on dokuz nefer nâmdâr eşkıyânın ru'ûs-ı maktû'asını Dersa'âdet'e irsâl eyledi.

Gürûh-ı mütegallibeden Bergama Voyvodası ve A'yânı olan "Sağıncılı Veli" nâm şakī, fi'l-asl konar ve göçer yörük tâ'ifesinden iken, kazâ-i mezbûrede vâkı' "Sağıncı" nâm karyede tavattun u ikāmet ve kazâ'-i mezbûr a'yânı olan Koca Araboğlu el-Hâcc İsmâ'îl Ağa'ya intisâb ile, mumâileyhin vefâtına kadar hıdmet ettikten sonra, oğlu Mehmed Ağa'nın dahi kezâlik hıdmetinde bulunup, ol dahi, vefât ettikte, dîger oğlu "Veli Ağa" denmekle ma'rûf İbrâhîm Ağa, kazâ-yı mezbûra a'yân oldukta, kendi umûrunu idâreye muktedir kimse olmadığından ve Sağıncılı Veli dahi, kapularında emekdâr bulunduğundan, andan sadâkat ümîdiyle, zimâm-ı umûrunu ana teslîm edip, kendisi, hânesinde zevk u safâsıyla meşgûl olmuş idi. Şakī-i mezbûr ise, fürû-mâye ve nemek-be-harâm olduğundan, bir

kaç nefer erâzil-i eşhâs ile yek-cihet olarak, a'yân-ı mûmâileyhi on sekiz nefer bölükbaşılarıyla bile katl ü i'dâm ettikten sonra, bî-pervâ makāmına ku'ûd ettikte, veliyy-i ni'meti olan Araboğlu hânedânını musâdere vü istîsâle kıyâm eyledi. Ve husûsuyla Araboğlu dâmâdı Abdülfettâh Ağa'nın bi'l-cümle mâmelekini aldıktan sonra, zevcesini dahi ahz ve istifrâş etmek kasd-ı fâsidinde bulunduğundan, ağa-yı mûmâileyh, hufyeten zevcesini alıp, İzmir'e firâr ve anda karâr etmiş iken, İzmir civârında Karaburun Voyvodası olan **(s.20)** şakī-i dîger İvaz Ağa tarafına mezbûr Sağıncılı Veli'nin segbânları ve mektûbu gelip gittiğine dâ'ir ahbâr-ı muvahhişe istimâ' olunmağla, derd-mend Abdülfettâh Ağa, havf edip, zevcesini İzmir'de terk ile, kendisi, Kütahya tarafına gitmiş idi. Bu esnâda mezbûr Sağıncılı Veli, merkūm İvaz Ağa'nın re'y ü ma'rifetiyle, İzmir'i muhâsara ve zevcesini mutâlebe ettikte, İvaz Ağa dahi, İzmir'e gelip, İzmir kādîsını ve ahâlî-i beldeyi ihâfe etmekle, nâ-çâr ehven-i şerrini ihtiyâr ile, zevce-i merkūmeyi şakī-i mersûma teslîm ettiler. Ve her çend ki: *"Nikâh üstüne nikâh olmaz"* deyü kendiye hükm-i şer'î ifâde olunduysa da, ısgā etmeyip, kendiye nikâh ile i'lân-ı fısk eyledikten başka, ol taraflarda mezâlim ü te'addiyâtı artırdığından, i'dâm u izâlesine Anadolu Vâlîsi Vezîr-i dilîr Abdi Paşa, me'mûr oldu. Vezîr-i müşârünileyh dahi, kapusu halkı ve hayli asâkirle üzerine vardıkta, şakī-i merkūm, bir kaç gün muhârebe üzere bulunduysa da, başına cem' etmiş olduğu segbânların ekseri re'âyâ-yı pâdişâhîden olup, kendisinin uğurunda fedâkârlık etmeyeceklerini cezm ile, havfa düşmekle, gayret-i câhiliyyesi üzere, gûyâ düşmene kalmasın deyü zevce-i mezbûreyi katl ü i'dâm ettikten sonra, bir kaç nefer etbâ'ıyla firâr ve bini nev'inden olan Kebsût Kazâsı A'yânı "Sancaklıoğlu Süleymân" nâm mütegallibin yanında karâr etti. Lâkin anda dahi ârâm edemeyip, mahall-i âhara firâr eder iken, vezîr-i müşârünileyh tarafından ta'yîn olunmuş olan akab-gîrân, "Avunya" nâm mahalde yetişip, kendisini ve etbâ'ını katl ettiler. Ve mezbûr Sancaklıoğlu Süleymân dahi, mu'âheze havfıyla firâr ederken, Mihaliç'te tutulup, katl olundu. Ve işbu şakīlerin ve müte'ayyin ü mu'teber bölükbaşılarının ru'ûs-ı maktû'aları Rebî'ulevvelin evâhırında Dersa'âdet'e îsâl kılındı.

Bosna Eyâleti dâhilinde vâkı' Logoşa <Logoscha> Kal'ası'nın dizdâr-ı sânîsi "Yahyâ" ve refîkı "Bâboğlu Zeynel" nâm şakīler, hadd-i şer'i tecâvüz ü te'addî ile, katl-i nüfûs ve hetk-i nâmûs gibi ef'âl-i fecî'aya tasaddî ettiklerinden, hâlâ Bosna Vâlîsi Vezîr-i mükerrem Sadr-ı esbak Halîl Paşa, ikisini dahi ahz ve katl ile, ser-i maktû'ların Dersa'âdet'e irsâl eyledi.

Mîrü'l-Hâcc Osmân Paşa, bundan akdem vefât etmiş olup, müşârünileyh ise, müddet-i vâfireden berü Şâm vâlîsi ve emîrü'l-hâcc olmağla, zengînlikle şöhret bulup; hattâ on bin kîselik mâl ü menâli tahmîn olunur idi. Cânib-i mîrîden ahzine mübâderet esnâsında oğlu Mehmed Paşa, kendi rızâsıyla cânib-i mîrîye on bin kîse akçe vermek şartıyla, pederinin eşyâsı kendiye terk olunmasını ve uhdesine rütbe-i vezâret tevcîh buyurulmasını **(s.21)** niyâz u istirhâm etmekle, hânedânlarına merhameten, recâsına müsâ'ade buyurulup, şart-ı mezkûr ile, uhdesine bâ-rütbe-i vezâret Haleb mansıbı tevcîh olunmuş idi. Müte'ahhid olduğu meblağ-ı mezbûrdan bir haylicesi uhdesinde bâkī kalıp, kendiden taleb olundukta, fakr ü fâkasından bahisle, te'hîr ü ta'vîk ve bu zimmetinin edâsını emîrü'l-hâclık tevcîh olunmasına ta'lîk ederdi. Hadâset-i sinni hasebiyle, kendiye emîrü'l-hâclık tevcîh olunamayıp; fakat meblağ-ı mezbûrun edâsına medâr-ı suhûlet olmak üzere, uhdesine Rakka eyâleti gibi kesîrü'l-cedvâ bir mansıb tevcîh olunmuş iken, yine edâ etmeyip, taleb olundukça, kelâm-ı evveli tekrâr ettiğinden, meblağ-ı mezbûrun tahsîline Dergâh-ı Âlî Kapucubaşılarından Tayfûr Bey, bâ-fermân-ı âlî mübâşir ta'yîn olunmuş idi. Mübâşir-i mûmâileyh: *"Bu akçenin tahsîli mümkin olamayacağından başka, paşa-yı müşârünileyh, Rakka'da oldukça, emîrü'l-hâclık âvâzesiyle, hıtta-i Şâm'ı dahi ihtilâle veriyor"* deyü tahrîr etmekle, Rakka'dan azl ile, Sivas'a nakl olundukta dahi, yine emîrü'l-hâclık sevdâsından fârig olmayıp, etrâfa düşerek çâresini aramaktan hâlî olmadığından başka, bulunduğu mansıblarda şâyân-ı tahsîn olacak bir hıdmete muvaffak olmadığına ve bi'l-farz merâmına müsâ'ade olunsa bile, yine meblağ-ı mezbûru edâ etmeyeceği etvârından anlaşıldığına binâ'en, vezâreti ref' olunup, bi'l-cümle mâmeleki mîrîye kabz ve kendisi dahi, Sivas Kal'ası'na vaz' olunduktan sonra, mahrem-i esrârı olanlar, li-ecli'l-istintâk, Dersa'âdet'e celb olunmak üzere, Dergâh-ı Âlî Kapucubaşılarından Sadr-ı esbak Halîl Paşa Hazînedârı Sâdık Ağa, mübâşir ta'yîn olundu.

Bu esnâda vezîr-i mezbûrun kapu çukadârı İstanbul'a gelip, emîrü'l-hâclık tahsîli içün, devr-i ebvâb ederken, ol dahi, tutulup, Başbakıkulu Ağa Mahbesi'nde habs kılındı.

Kāsıdân-ı Tatar'ın Def'a-i Sâniye Olmak Üzere Mahzarla Vürûdları

Kırım Hânı olup sene-i sâbıka vekāyi'inde beyân olduğu vechile, kendiye Mîr-i alem Mehmed Bey ile menşûr ve teşrîfât gönderilmiş olan Sâhib Girây Hân-ı Sânî, bu sene Saferin yirmi yedinci günü Boğaziçi'nde vâkı' "Büyükdere" nâm mahalle gelerek, oradan makām-ı sadârete tahrîr ettiği bir kıt'a tezkiresinde: "*Mîr-i alem Mehmed Bey, Kırım'a vusûl bulup, getirdiği menşûr ve teşrîfât-ı hümâyûn ta'zîmât u ihtirâmât ile kabûl kılındıktan sonra,* **(s.22)** *kable'l-musâlaha, ba'zı mülâhazaya mebnî, Kırım cânibi Ser'askeri Canikli Ali Paşa ile birlikte Kırım cânibine irsâl buyurulmuş olan sâbıkā Kırım Hânı Devlet Girây Hân-ı Râbi', bu sene ol havâlîde bulunmağla, mîrzâları kendine celb ile, kavm-i Tatar'ı tahrîk ederek, serbesiyyet, bizim matlûbumuz değildir ve sana dahi emniyyetimiz yoktur demeleriyle, ben dahi, korkup, der-akab âmâde bulunan bir aded sefîneye râkiben, üç-beş gün zarfında Boğaziçi'ne vâsıl oldum*" deyü sergüzeştini beyân u inhâ etmekle, tezkiresi hâk-i pây-i şâhâneye arz olundukta, hân-ı müşârünileyhin takrîri haber-i vâhid kabîlinden olmağla, Kırım cânibinden gelecek tahrîrâta intizâr olunması fermân buyurulmuş idi.

Evâhır-ı Rebî'ulâhırda Devlet Girây Hân'ın Kalgāy nasb etmiş olduğu birâderi Şehbâz Girây Sultân ve dîger birâderi Nureddin Mübârek Girây Sultân ve hâlâ Kādî'asker-i hânî Feyzullâh Efendi ve Şırın Ocağı dört kabîleden ibâret olmağla, her birinden birer mîrzâ ve ulemâdan sâbıkā Kādî-i sultânî Abdurrahmân Efendi ve Kırım'ın kibâr u mu'teberânından bir çok ümerâ ve ağa ve mîrzâlar, ber-vech-i sefâret, bir aded mahzar-ı umûmî ile, Dersa'âdet'e geldiklerinde, hulâsa-i takrîrleri bu vechiledir ki: Mehmed Bey, Kırım'a gelip, getirdiği menşûr ve teşrîfâtı Sâhib Girây Hân, kabûl ettikte, serbesiyyet yine bâkī olduktan başka, kilîd-i Bahr-ı Siyâh olan Kal'a-i cedîd ve Kerş <Kerç> ve Kılburun Kal'aları ve Kırım'ın kara tarafından olan memerr ü ma'berleri Rusyalu yedinde kalacağı Kırım ahâlîsinin ma'lûmları olıcak, ulemâ vü sulehâ ve meşâyıh u ümerâ ve sıgār u kibârı bir mahall-i vâsi'de li-ecli'l-müşâvere, müctemi' olup, mîr-i alem-i mûmâileyhin getirdiği tahrîrâtı kabûl eyledikleri hâlde, serbesiyyeti tasdîk etmiş olacaklarına binâ'en, sonra def' u ref'i mümkin olamıyacağı mülâhazasıyla, tekrâr Dersa'âdet'e mahzar irsâliyle arzıhâl etmek üzere, karâr verdiklerinden sonra, mîr-i mûmâileyhe âdem gönderip: "*Cenâbınız, şevketlü pâdişâhımızın mu'temed bendelerinden olduğunuza binâ'en, taraf-ı hümâyûndan istirhâm içün, akd olunan*

meclis-i müşâverede bulunmanız matlûbumuzdur" deyü tahrîr ve recâ ve Kırım Hânı Sâhib Girây Hân'a dahi: *"Taraf-ı pâdişâhîden vârid olan tahrîrât ve teşrîfâtı kabz ve kabûl etmezden mukaddem derûn-ı cem'iyyetimizde bulunmağa himmet ü inâyet buyurun"* deyü niyâz u istid'â eylediklerinde, mîr-i mûmâileyh: *"Yedimde olan tahrîrât ve teşrîfâtı hân hazretlerine teslîme me'mûrum. Gayri şey'e me'mûriyyetim yoktur"* deyü âdemlerini i'âde etmekle ve Sâhib Girây Hân dahi, meclislerine varmaktan imtinâ' sûreti göstermekle, kable'l-musâlaha, li-mülâhazatin Canikli Ali Paşa ile Kırım cânibine irsâl olunmuş olup, **(s.23)** bu sene Kefe'de meştânişîn-i ikāmet ve bu esnâda pâ-der-i rikâb-ı avdet olan Devlet Girây Hân'a : *"Cenâbınız, bu diyârı eyâdî-i a'dâdan tahlîs içün, ta'yîn buyurulmuş idiniz. Şimdi bizi bu hâl ile bıragıp gitmeniz lâyık-ı mürüvvet değildir. Cümle-i meşâyıh u ulemâ ve ağavât u ümerâ, meclis-i müşâveremize teşrîf buyurmanızı recâ ederler"* deyü tahrîr ettiler. Devlet Girây Hân dahi, recâlarına müsâ'ade edip ve gelip, cem'iyyetlerine dâhil oldukta: *"İşbu mahzar-ı umûmî tanzîm olundu"* deyü Der-i Devlet'e takdîm ettikleri mahzarda Sâhib Girây'ın intihâbı vakt-i zarûrette olmuş bir keyfiyyet olduğu hâlde, düşmenin Kırım'a istîlâsı ve ahâlî-i Kırım'ın menfûru olan ba'zı hâlât-ı fecî'anın zuhûru anın hânlığı hengâmında vâkı' olup, husûsuyla bu def'a dahi meclis-i müşâvereye gelmediğinden, hakkında halkın sû'-i zannı daha ziyâde olduğundan başka, Devlet Girây Hân, geldikten sonra, Sâhib Girây'a kimsenin inkıyâd etmeyeceğini kendisi dahi bildiğinden, şâyet Rusyaluya mürâca'at edip de, yara üstüne yara açar deyü havf olunarak, Kırım'da ikāmetinden ahâlî emîn olmadığı ve kabâ'il kendisinden müteneffir olduğu kendiye ihbâr olunmağla, ol dahi, bir sefîneye süvâr olup, İstanbul'a gitmiş olduğunu inhâ ve Devlet Girây Hân, öteden berü mücerrebü'l-etvâr olmağla, mesned-i hânî hâlî kalmamak içün, taraf-ı Devlet-i Aliyye'den semere-i istirhâmlarının zuhûruna değin, şimdilik müşârünileyhi hânlığa intihâb eylediklerini mutazammın ve serbesiyyet indlerinde menfûr olduktan başka, bi'l-farz andan halâs olsalar bile, yalnız bununla iktifâ edemeyip, Kal'a-i cedîd ve Kerş <Kerç> ve Kılburun Kal'aları Rusya elinde kaldığı hâlde, envâ'-ı mahâzîre mü'eddî olacağından, kılâ-ı mezkûreden birisi ve arâzî-i Kırım'ın bir hatvesi Rusyaluya terk olunmayarak, vilâyetleri hâlet-i asliyyesine ircâ olunmak ve uyamadığı hâlde ol havâlîde ikāmetleri müte'azzir olmağın, memâlik-i pâdişâhîden kendilere sâkin olacak bir mahall ta'yîn buyurulmak husûslarını niyâz u istid'â etmiş olduklarından,

mâh-ı mezbûrun yirmi üçüncü günü devlethâne-i Âsafî'de meclis-i umûmî akd olunup, lede't-tezekkür, Kırımlular'ın istid'âları şurût-ı musâlahaya mugāyir ve husûl-i müdde'âları müte'assir ve belki müte'azzir ve iştikâ ettikleri mevâdd-ı mekrûha kendi belâhet ü rehâvetlerinin âsâr-ı muzırresi olduğu mütehakkık u mütekarrir ise de, birden bire ye's cevâbı verilip de: *"Devlet-i Aliyye, bize sahâbet etmiyor dedirmemek içün, Rusya büyükelçisi gelinceye dek keyfiyyet tevkīf olunup, elçi geldikte, min-külli'l-vücûh murahhas olmağla, iltimâslarının husûlüne bi'l-ittifâk çalışılır ve ol vakit içlerinden söz anlayan bir kaç nefer re'îsleri* **(s.24)** *dahi meclis-i mükâlemeye alınır. Eger avn-ı Bârî ile, iltimâsları husûle gelirse, ne güzel, yok eger husûl bulmazsa, hakīkat-i hâle vâkıf olup ve Kırım'a vardıklarında, gördükleri gibi söyleyip, Devlet-i Aliyye'den me'yûs olmazlar ve Devlet-i Aliyye, bizim işimize bakmıyor demezler"* deyü ittifâk-ı ârâ ile verilen karâr hâk-i pây-ı şâhâneye arz olunduktan sonra, mâh-ı mezbûrun yirmi sekizinci günü "Dolmabâğçe" nâm mesîrede taraf-ı sadâret-penâhîden tertîb-i ziyâfet ve rü'esâ-yı Cengiziyye, da'vet olunup, it'âm-ı ta'âm ve îfâ-yı merâsim ikrâmından sonra, anda dahi husûs-ı mezkûr ba'de'l-müzâkere, karâr-ı sâbık vechile, Rusya murahhası büyükelçisinin vürûdunda tesviye-i müsted'âlarına sa'y ü ihtimâm olunacağı kendilerine ifhâm olundu ve kendileri dahi, Kabataş civârında kâ'in Mehmed Emînzâdeler Sâhil-hânesi'nde ikāmet ettirilip, hıdmetlerine sadrıa'zam içağalarından yirmi beş ağa ve mihmândâr-ı mahsûs ta'yîn kılındı. "*Yalnız ta'âmlarına yevmiyye bin guruş sarf olunurdu*" deyü ba'zı târîhlerde görülmüştür.

Ve mukaddemâ ber-minvâl-i muharrer, Kırım'dan gelip de, Boğaziçi'nde oturan Sâhib Girây Hân'ın dahi hâtırı tatyîb olunmak üzere, kangı mahalde ikāmet dil-hâhı idiği kendiden su'âl olundukta, Tekfurdağı'na meyl ü rağbet etmekle orada ikāmete me'mûr oldu.

Enverî Târîhi'nde böylece mastûr olup; ammâ *Gülbin-i Hânân*'da bu vechile tafsîl olunmuştur ki: Sâhib Girây Hân, seksen dokuz senesi Saferinde hânlıktan tenzîl olundukta, Rumeli cânibine âzim olmağla, taraf-ı Devlet-i Aliyye'den çiftlik ve sâlyâne ve şehriyye ihsân olunarak, Çatalca Kasabası'nda iskân olunmuş idi. Bin iki yüz yirmi iki senesi Muharreminde vefât edip, mahall-i merkūmda Ferhâdpaşa Câmi'<i> Hazîresi'nde defn olundu.

Azl-i Sadrıa'zam İzzet Mehmed Paşa ve Sadâret-i Dervîş Mehmed Paşa ve Tebeddül-i Mansıb-ı Fetvâ ve Vukū'ât-ı Sâ'ire

Ber-vech-i meşrûh, Kırımlular'a Dolmabâğçe'de ziyâfet tertîb olunduğu gün, ta'âm ve meşveretten sonra, Şeyhülislâm İbrâhîm Beyefendi, Sadrıa'zam İzzet Mehmed Paşa ile istirâhat ve sohbet esnâsında, "Selîm Ağa" nâmında pederinden kalma bir bendesine sene-i sâbıka üzere bir mukāta'a recâ ettikte, sadrıa'zam: *"Otuz kîse zammiyle tâlibi var"* deyü **(s.25)** i'tizâr edeyim derken, müftî-i müşârünileyh, gazaba gelip, avâm-ı nâs ve bâ-husûs Tatar arasında gazab-nâk olarak, pâbûçsuz çâdırdan hurûc ile, arabasına binip, Beşiktaş'taki yalısına gitti.

Lâkin bu keyfiyyet sakīl bir şey olarak, be-her-hâl ikisinden birinin azl ü infisâli lâzım gelmekle, şeyhülislâmın tarafı gālib ü müstahkem olduğuna ve sadr-ı müşârünileyhin tekâsül ü rehâvet-i tabî'iyyesinden başka, kaynı olan Çelebi İsmâ'îl Ağa'ya küllî müsâ'ade verip, merkūm dahi, dâ'iye-i irtikâb ile, müşârünileyhi ba'zı mertebe lisâna getirmiş olduğuna mebnî, mâh-ı Cumâdelûlânın sekizinci hamîs günü makām-ı sadâretten azl olundu.

Ancak kendisinin azli ber-vech-i meşrûh ve hasbe'l-îcâb olup, yohsa teveccüh-i şâhâneyi tagyîr edecek başlıca bir hareketinden nâşî olmadığından, ba'de'l-azl aslâ rencîde olunmayarak, hemen uhdesine Aydın muhassıllığı tevcîh olunup, dâ'iresini tanzîm ile, mahall-i me'mûriyyetine gitmek üzere, ferdâsı bir çektirme ile Gelibolu'ya irsâl olundu.

Ve yerine bi'l-fi'l Kethudâ-yı Sadr-ı âlî olan Dervîş Mehmed Ağa, sadrıa'zam olarak, kethudâlık dahi, ecille-i Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn'dan olup, bundan akdem mansıb-ı mezbûrdan munfasıl olan İbrâhîm Efendi'ye tevcîh olundu.

Ferdâsı bilâ-sebeb Çâvuşbaşı Sa'îd Efendi, azl ile, yerine sadrıa'zam-ı cedîdin kayınpederi Serbevvâbîn-i Dergâh-ı Âlî Mehmed Ağa, nasb u ta'yîn kılındı.

Dolmabâğçe kazıyyesi egerçi ber-vech-i muharrer, tebeddül-i sadâreti intâc ettiyse de, şeyhülislâm efendi hakkında dahi beyne'n-nâs güft-gûya bâ'is olduğundan, yirmi iki gün sonra müşârünileyh dahi, makām-ı fetvâdan azl olunarak, yerine Re'îsü'l-ulemâ ve bi'l-fi'l Sadr-ı Rum olan Sâlihzâde Meh-

med Emîn Efendi, nasb olunup, münhall olan Rumeli Sadâreti dahi, Anadolu ma'zûlerinin akdemi ve fazl ü kemâli cümlenin müsellemi olan Es'ad Efendizâde es-Seyyid Mehmed Şerîf Efendi'ye tevcîh buyuruldu.

İbrâhîm Beyefendi, meşîhattan ba'de'l-infisâl, mukaddemâ kendisine taraf-ı şâhâneden ihsân buyurulmuş olan Çerâğân Sâhilhânesi'nde ikāmet üzere iken, iki-üç ay sonra İstanbul'a nakl etmek isteyip; ancak İstanbul'daki konağı akdemce muhterik olduğundan, Sadefciler'de vâkı' Acem Ali Konağı'nı iştirâ ile, oraya nakl etmek niyyetinde olduğunu halefleri Mehmed Emîn Efendi, haber aldıkta: *"Azli akībinde İstanbul'a gelip de,* **(s.26)** *âmed ü şüd züvvârıyla imrâr-ı vakt etmesi münâsib değildir"* demekle, İbrâhîm Beyefendi, İstanbul'a nakilden men' kılınmıştır.

Bi'l-i'tibâr Hâmise-i Süleymâniye Müderrislerinden bulunan İmâm-ı sânî-i sâbık es-Seyyid Osmân Efendi'nin hasbe't-tarîk eskilerine olan takaddümü hadden efzûn olmağın, şeyhülislâm-ı sâbık zamânında cezâ bi't-te'hîr mu'âmelesi olunduğu gibi, şeyhülislâm-ı lâhikten dahi bu mu'âmeleyi göricek, efendi-i mûmâileyh, bu mu'âmele-i gayr-i me'mûleden müte'essir olmağın, hılâf-ı usûl, hâk-i pây-i şahâneye ref'-i ruk'a-i iştikâ eylemekten nâşî, Beykoz Kasabası'na nefy ü iclâ olunmuştur.

Bu esnâda İspanyalu, külliyyetli donanma ile Cezâyir-i Garb üzerine gelip, taşra asker ihrâcıyla, meteris alarak tâbyeler binâ etmiş idi. Cezâyir dilâverleri, izhâr-ı celâdet edip, Fâs hâkimi tarafından dahi i'âne olunmağla, İspanyalular, münhezim olup, firâren avdete mecbûr ve bir çok askerleri telef olduktan başka, hayli sefineleri dahi gark u şikest olduğu mervîdir.

Dergâh-ı Âlî Kapucubaşılarından İzmir civârında Bayındır Voyvodası olan "İvaz Mehmed Ağa" nâm şakī, fi'l-asl fürû-mâye-i segbân makūlesinden olarak, İzmir voyvodalarının levendlik ve bölükbaşılık hıdmetinde bulunur iken, bir takrîb ile Gümrükçü İshâk Ağa merhûmun dâ'iresine kesb-i ta'alluk etmesi hasebiyle, İzmir havâlîsinde ba'zı mukāta'alar iltizâm ederek, emsâline tefevvuk ettikten sonra, İzmir bâzergânlarından is<ti>krâz ile, cesîm mukāta'alar iltizâm ederek, dâ'iresine vüs'at vermeğe ve mensûb olduğu mahallere hedâya vü atâyâ irsâliyle, nâm u şân kesb etmeğe başlayup, müntesib bulunduğu taraflara istinâden, fukarâya ettiği zulm ü te'addîlerinden dolayı kendiye vülât ü

hükkâm dahi bir şey diyemez ve refte refte bulunduğu mahallerde şer‘-i şerîf ve hükm-i münîf icrâ edilemez oldu. Ve Aydın vâlîleriyle İzmir voyvodalarının dahi tekâsüllerinden nâşî, ḫubs u şakāveti günden güne terakkī buldu. Ve mu’ahharan dahi etbâ‘ u havâşîsi çok bir ağa olmağla, sefer esnâsında işe yarar ümîdiyle, cerâ’im-i sâbıkasından iğmāz-ı ayn olunarak ve kapucubaşılık ihsân kılınarak, Sakız muhâfazasına ta‘y<î>n buyurulmuş idi.

Merkūm ise, dâ’ire-i sıdk u ubûdiyyette durur makūle olmayıp, yine habâset-i cibilliyyesini izhâr etmeğe başladı. Hattâ ol hilâlde İzmir Voyvodası bulunan Kara Osmânoğlu el-Hâcc Ahmed Ağa’yı hazm edemeyerek, tazyîk içün, İzmir’i basıp, başında olan haşerâta gāret ü yağmâ ettirmiş idi. Bu sûrette i‘dâm u izâlesi lâzım gelmiş iken, **(s.27)** Devlet-i Aliyye, harb ile meşgūl bulunduğundan, tertîb-i cezâsı vakt-i vüs‘ate bıragılmış idi. Bu def’a Kapudan-ı Deryâ Vezîr-i dilîr Gāzî Hasan Paşa, donanma-yı hümâyûn ile Bahr-ı Sefîd’e azîmet ettikte, merkūmun tertîb-i cezâsı bâ-hatt-ı hümâyûn müşârünileyhe ihâle buyurulmuş olmaktan nâşî, müşârünileyh dahi, Midillü’den hareketlerinde, Saruhân Mütesellimi olan Dergâh-ı Âlî Kapucubaşılarından sâlifü’z-zikr Kara Osmânzâde el-Hâcc Ahmed Ağa ve Sığla Sancağı Mütesellimi İlyâszâde Ahmed Ağa ile bi’l-mükâtebe, yevm-i ma‘lûmda mütesellimân-ı merkūmânın müstevfî askerle, Bayındır’a yakın “Torbalı” nâm karyede hâzır bulunmaları tasmîm olunduktan sonra, kapudan paşa, İzmir’e varıp ve kalyonculardan lüzûmu mikdârı işe yarar neferât intihâb ve iki kıt‘a top istishâb edip, hareket-i serî‘a ile, mahall-i mezbûra vardıkta, mütesellimân-ı merkūmân, evvelce ale’s-seher karye-i mezbûreden hareketle, mezbûrun hânesini ihâta ettiklerinde, merkūm, bunları mühimsemeyip, bî-pervâ muhârebeye tasaddî üzere iken, kapudan paşa, yetişip, asâkir-i vefîre ile üzerine geldiğini müşâhede edicek, şehrin alt tarafından firâr etmekle, kapudan paşa, mütesellimleri ta‘kībe me’mûr ve gerek Aydın Muhassılı bulunan Vezîr Yeğen Mehmed Paşa’ya ve gerek ol havâlîde bulunan a‘yânlara ekîd ü şedîd buyuruldular tahrîr etmekle, şakī-i merkūm, her tarafı mesdûd gördükte, Tire kurbunda “Eğridere” nâm karyede meteris alarak, akab-gîrler ile dört sâ‘at mikdârı muhârebeye ibtidâr etmiş ise de, Yeğen Mehmed Paşa’nın inzimâm-ı i‘ânesiyle, şakī-i merkūm ve yeğeni Kara Hasan ve on beş kadar mu‘teber bölükbaşıları, hayyen tutulup, katl olunarak, ru’ûs-ı maktû‘aları Dersa‘âdet’e irsâl ve elli dört nefer eşkıyâ dahi, katle bedel küreğe vaz‘ olundu.

Nazar-gâh-ı cenâb-ı Mevlâ ve matâf-ı sükkân-ı mele'-i a'lâ olan Ravza-i mutahhara civârında bir cânverin tevhîşi lâyık değil iken, Medîne-i münevvere sâkinlerinden "Kumukcu" denmekle ma'rûf Nevbetciler Kethudâsı "Muhammed" nâm kimse, ba'zı eşkıyâyı kendiye hevâdâr ederek, Şeyhülharem-i Nebevî'ye ve hâkim efendiye tagallüb ü tahakküm etmekle, katl-i nüfûs ve ızrâr-ı fukarâ gibi fesâdâta cür'et ettiğinden, eşkıyâ-yı merkûmûnun Medîne-i münevvere'den tard u teb'îdleri husûsuna dâ'ir ısdâr olunmuş olan hatt-ı hümâyûn-ı mehâbet-makrûn ile mu'anven fermân-ı âlî Medîne-i münevvere'de kırâ'at olundukta, gerek Kumukcu ve gerek hevâdârları, bu hilâlde bilâd-ı ba'îdeye nefy ü iclâ kılınmıştır.

Mısır Vâlîsi Arabgîrli Hâcı İbrâhîm Paşa dahi, bu esnâda vefât etmekle, Mısır Eyâleti Aydın Muhassılı bulunan Sadr-ı sâbık İzzet Mehmed Paşa'ya ve Aydın Eyâleti mukaddemâ Özi **(s.28)** Muhâfızlığında ibrâz-ı hıdemât-ı meşkûre etmiş olan Mora Muhassılı Hazînedâr Ali Paşa'ya ve Mora Eyâleti Kırım Ser'askeri iken, mukaddimede beyân olunduğu vechile, Rusya'ya esîr düşüp, bundan akdemce Âsitâne'ye gelmiş bulunan Silahdâr İbrâhîm Paşa'ya tevcîh buyuruldu.

Yenikapu hâricinde vâkı' Mevlevî Dergâhı Post-nişîni es-Seyyid Ebûbekir Efendi, Recebü'l-ferdin beşinci gecesi dâr-ı fenâdan güzâr edip, müşârünileyh, merâtib-i ünsiyye ve menâkıb-ı kudsiyye ile şöhret-şi'âr olduğundan, cenâzesinde nice ulemâ-yı a'lâm cem' olmuş idi. Mevlevîhâne-i merkūm derûnunda medfûndurlar.

Sultân Abdülhamîd Hân hazretlerinin hemşîre-i muhteremeleri Â'işe Sultân dahi, bu evânda nâ-mizâc olup, tebdîl-i hevâ zımnında, Zeyrek'de vâkı' sarâyından Bahâriye Sâhilsarâyı'na nakl buyurmuş idi. Lâkin marazları günden güne iştidâd bularak, çok geçmeksizin gülşen-sarây-ı fenâyı terk ile, dâr-ı bekāya nakl ü irtihâl eyledi.

Sulh akībinde tarafeynden elçi irsâli kā'ide-i mer'iyye-i düveliyyeden olmak hasebiyle, bundan akdem taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Abdülkerîm Paşa, büyükelçilikle Rusya cânibine irsâl olunduğu misillü, buna mukābil Rusya tarafından dahi Ceneral Nikola Rebnin <Nikolay Vasilyeviç Repnin>, murahhas büyükelçi ta'yîn olunduğu haberi bundan akdem Dersa'âdet'e vâsıl olmuş idi.

Mâh-ı Şa'bân'ın on birinci günü sefîr-i mûmâileyhin Çekmece-i kebîr'e vusûlü haberi mihmândâr tarafından kethudâ beye vârid olmağın, kā'ide-i kadîme üzere; fakat Dîvân tercümânı, Çekmece-i sagīre irsâl olunup, anın ma'rifetiyle, Ayastefanoz <Ayastefanos> Çiftliği'ne getirildikten sonra, defâtir-i teşrîfâtta mukayyed olan rüsûmât ile alay tertîb olunarak, "Mâltepe" nâm mahalle gelindikte, i'dâd olunan yemeklik tenâvül olunduğu akībinde, oradan dahi Galata'da tehyi'e kılınan konağına îsâl olundu. Sefîr-i mûmâileyh, İstanbul'a bir kaç konak kaldıkta, tekâlîf-i anîfeye ibtidâr ile, gâh su'âl-i hâtıra Dîvân tercümânı gidip de, ekâbirden birinin gönderilmediğine ve gâh Ayastefanoz <Ayastefanos> Çiftliği'ne irsâl olunan ta'yînâtın ecnâsına i'tirâz ettikten başka, Dîvân-ı Hümâyûn çâvuşbaşısı, maraz-ı mevte mübtelâ olduğundan, kendisini yemeklik mahallinden Galata'ya îsâle Çâvuşbaşı ma'zûllerinden Sa'îd Efendi, bi'l-vekâle ta'yîn buyurulmuş olmağın, marazın aslını temâruza haml ile, bi'l-fi'l çâvuşbaşının gelmesine ısrâr etmekle, nâ-çâr Sa'îd Efendi'ye çâvuşbaşılık vekâletine ilbâs-ı hıl'at olunarak, ecvibe-i lâzimesi Teşrîfât Kîsedârı Mehmed Na'îm Mehmed Efendi vâsıtasıyla, sefîr-i mûmâileyhe teblîğ kılındı. Sefîr-i mûmâileyhin re's-i hudûddan sâlimen **(s.29)** Dersa'âdet'e îsâline Yenişehir Mutasarrıfı Ahmed Paşa, me'mûr kılınmış olup, bu def'a hıdmeti hıtâm bulunduğundan <bulduğundan>, Rumeli beylerbeyiliği pâyesiyle kadri tebcîl ve mansıbı Hanya muhâfızlığına tebdîl olundu.

Bursa'da hânkāh-ı Kādiriyye Post-nişîni olan Eşrefzâde Abdülkādir Efendi'nin ba'zı menâkıb-ı kerâmet-şi'ârları şeyhülislâm efendi takrîrinden vâsıl-ı sem'-i hümâyûn olmağla, isticlâb-ı hayr-du'âsıyçün, Dersa'âdet'e celb ile, leyle-i Ber'ât'ta huzûr-ı hümâyûna getirilip, bir mikdâr va'z u nasîhat ettikte, atâyâ-i girân-bahâ ve kakum kürk iksâ ile hâtırı tatyîb kılındı.

Ba'de'l-îd ba'zı resmî ziyâfetler tertîbine ibtidâr olundu. Çünki sadrıa'zamlar, gâh gâh pâdişâh-ı enâm hazretlerine Îd-ı Fıtr'da tertîb-i ziyâfet edegeldiklerinden, işbu Îd-ı Fıtr'ın yedinci hamîs günü sadrıa'zam, zât-ı hazret-i zıllu'llâhînin Sarây-ı Âsafî'ye teşrîf buyurmalarını niyâz etmiş olduğuna binâ'en, niyâzı karîn-i icâbet olarak, yevm-i mezkûrda pâdişâh-ı âlem-penâh hazretleri, Sarây-ı Âsafî'de Arzodası'nda nefs-i nefîs-i hümâyûn içün i'dâd olunmuş olan ta'âmı tenâvül ve cânbâz ve hokkabâz seyri gibi ba'zı temâşâlara tenezzül buyurduktan sonra, sadrıa'zama bir kıt'a mücevher hançerle semmûr

kürk ve şeyhülislâm efendiye dahi kezâlik semmûr kürk ihsân ile, avdet buyurduklarında, sadrıa'zam, Derzîler Kârhânesi muhâzâtına dek, rikâb-ı hümâyûnda pûyân olarak, oradan avdet etti.

Ve bu esnâda Yeniçeri Ağası Mustafa Ağa dahi, sadrıa'zama ziyâfet edip, bir müddetten berü metrûk olan âdet-i kadîmeyi ihyâ eyledi. Ve elçi ziyâfetlerinde icrâsı musammem olan sâz ve lu'bet-bâzlar, bu ziyâfette tecrübe olundu.

Ve ba'dehû ber-minvâl-i sâbık, Dersa'âdet'e gelmiş olan Rusya elçisi, resmen Bâb-ı Âlî'ye geldiğinde, merâsim-i mer'iyye icrâ ve kendiye semmûr kürk ve ma'iyyeti me'mûrlarına kakum kürkler ve sâ'ir etbâ'ına hıl'atlar iksâ olunduktan sonra, mu'ahharan tertîb-i ziyâfet ve sefîr-i mûmâileyh, Bâb-ı Âsafî'ye da'vet ve envâ'-ı sâz u söz ile, icrâ-yı merâsim-i mihmân-nevâzîye mübâderet olunup, kezâlik hıla'-ı fâhire ilbâs olunduktan sonra, altına donanmış at çekilerek, konağına i'âde olunmuş ve sonra kapudan paşa tarafından dahi Tersâne Bağçesi'nde bir ziyâfet tertîb olunup, cânbâz ve perendebâz ve hokkabâz seyri ve âheng-i sâz istimâ'ı ile, ikrâm olunduktan sonra, kapudan paşa tarafından dahi kezâlik bir donanmış at ihdâ ve mu'ahharan kethudâ bey ve yeniçeri ağası ve defterdâr ve re'îs efendiler **(s.30)** taraflarından dahi münâsib mahallerde kezâlik ziyâfetler tertîb olunarak, evâhır-ı sene-i hâliyeye kadar elçi ziyâfetleri birbirini ta'kîb eylemiştir.

Bundan akdem bakıyye-i imtihândan istihkâkı nümâyân olup da, kıllet-i ru'ûs hasebiyle, husûl-i matlabları mahlûl-i vukū'una te'hîr kılınmış olan talebe-i ulûmun iltizâm-ı emr-i mesrûriyyetleri lâzimeden iken, terâküm eden ru'ûslardan yalnız üç-beş dânesi anlara verilip, ekserîsi mahâdîm-i ulemâya tevdî' olunduğundan, mûmâileyhim, mükedder ü muğberr olarak, şeyhülislâm efendiden iştikâ ma'razında, ba'zı mesâvîsinden bahisle, rikâb-ı hümâyûna arzıhâl takdîm etmişler idi. Pâdişâh-ı âlem-penâh hazretleri, muktezâ-yı şîme-i kerîme-i hazret-i zıllu'llâhîleri üzere, sûret-i iltifâtta terbiye vü tenbîh murâd edip, der-akab taraf-ı şeyhülislâmîye bir aded vaşak kürk ile bir kıt'a hatt-ı hümâyûn irsâl buyurdular.

Sûret-i Hatt-ı Hümâyûn

Semâhatlü efendi dâ'îmiz, seni selâm-ı selâmet-encâm-ı mülûkânem ile tekrîm ü taltîf eylediğimden sonra, hâssaten istifsâr-ı hâtırınız zımnında, zât-ı

hümâyûnuma mahsûs olan kürklerden sana bir vaşak nâfesi erkân kürkü ihdâ ve atıyye-i hümâyûnum olmak üzere irsâl olunmuşdur.

Vusûlünde, dûş-ı hamiyyetinize pûş ve fî-mâ-ba'd taraf-ı hümâyûnumu da'avât-ı hayriyyeden ferâmûş etmeyip, cenâb-ı Rabbü'l-âlemîn bulunduğunuz makām-ı fetvâda ahkâm-ı şer'iyyeyi icrâya mazhariyyet ile, âmme-i ibâdın taraf-ı hümâyûnuma isticlâb-ı da'avât-ı hayriyyesine muvaffak ve dâ'im eyleye. Âmîn.

Otuz-kırk sene kadar vilâdet-i hümâyûn olmadığından, halk, mükedder ü mahzûn olup; hattâ Sultân Mustafa Hân-ı Sâlis hazretlerinin kerîme-i muhteremesi Hibetullâh Sultân, tevellüd ettikte, fevka'l-âde şehr-âyîn ü şenlikler tertîb olunmuş idi. Bu husûs herkese dâğ-ı derûn olup; fakat Sultân Ahmed Hân-ı Sâlis hazretlerinin beş aded şehzâdegânı âsûde-nişîn-i kûşe-i âfiyet olmasıyla müteselli idiler. Lâkin Osmân Hân-ı Sâlis hazretlerinin evâhır-ı ahd-i saltanatlarında, ekber-i şehzâdegân olan Sultân Mehmed ve asr-ı Mustafa Hân-ı Sâlis'te, Sultân Nu'mân ile Sultân Bâyezîd ve mu'ahharan müşârünileyh Sultân Mustafa hazretleri, vefât ederek, şehzâdegân-ı müşârünileyhimden yalnız serîr-ârâ-yı saltanat olan Abdülhamîd Hân hazretleri kalmağla, herkes, zürriyyet-i pâdişâhî zuhûruna dört göz ile müterrakkıb u muntazır olduğu ma'lûm-ı hümâyûnları olduğundan, çend mâh mukaddem **(s.31)** haml-i sultânî mütehakkık olduğunu kābileler haber verdikte, derhâl selâtîn şeyhlerinin va'z u nasîhat akībinde, du'âya ihtimâm eylemelerini ihtâr u tezkîr ile, nâsa tebşîr zımnında, şeyhülislâm efendiye hıtâben bir kıt'a hatt-ı hümâyûn tasdîr buyurulmuş idi.

Bu esnâda şühûr-ı ma'dûde tamâm olarak, vilâdet-i hümâyûn takarrüb ettiğine ve şehriyâr-ı müşârünileyhin ibtidâki zürriyyeti olduğuna mebnî, bir aydan berü kemâl-i iştiyâk ile ricâl ü kibâr, hânelerini ve esnâf, dükkânlarını tezyîn etmeğe ibtidâr ettikleri hâlde, Zilka'denin dokuzuncu günü bir şehzâde-i bî-rûh tevellüd etmeğin, sadrıa'zam ve şeyhülislâm ve sâ'ir bulunması mu'tâd olan zevât-ı kirâm, Mâbeyn-i Hümâyûn'a gidip, icrâ-yı resm-i ta'ziyet ettikten sonra, halka dahi ümîd-vâr oldukları meserretten mahrûmiyyetleri i'lâm olundu. Lâkin iki ay sonra dîger vilâdet-i hümâyûn tahmîn olunur iken, –*bi-mennihî te'âlâ*–[9], Zilka'denin yirminci günü Hadîce Sultân, ni'met-i gayr-i

[9] Allâh'ın ihsanı ile.

müterakkıbe olarak tevellüd etmekle, herkes, fevka'l-gāye memnûn u şâdân olarak, yedi gün, yedi gece fevka'l-âde şehr-âyîn tertîb olundu.

Çend mâh mukaddem Kethudâ-yı Sadr-ı âlî olan es-Seyyid İbrâhîm Hıfzı Efendi'nin azlini mûcib ba'zı etvâr u harekâtı meşhûd olmaktan nâşî, Zilka'denin dokuzuncu <on dokuzuncu> günü azl ile, yerine müddet-i medîde Kethudâ Kitâbeti hıdmetinde bulunmuş olan Defter Emîni İbrâhîm Nazîf Efendi, bi'l-istihkāk kethudâ-yı sadr-ı âlî olmuş idi. Lâkin mûmâileyh Nazîf Efendi, zâten alîlü'l-mizâc olup, bî-çârenin ekser-i eyyâm-ı ömrü keyifsizlikle geçerek, bu kerre dahi bir ay kadar kethudâlık ettikten sonra, esîr-i firâş olup, mâh-ı Zilhiccenin yirmi üçüncü günü vefât etmekle, yerine sâbıkā Yeniçeri Efendisi olan Mustafa Efendi, kethudâ-yı sadr-ı âlî nasb olundu.

Müteveffâ-yı mûmâileyh, Ankaralı olup, hengâm-ı şebâbında Dersa'âdet'e gelerek, bir müddet ba'zı ricâl ü kibâra hıdmet ederek, kethudâ kâtibi hulefâsı silkine münselik olduktan sonra, her hıdmette ibrâz-ı sadâkat ve herkesle hüsn-âmîziş ü ülfet eder bir zât olmağla, pek çok hıdmetlerde istihdâm olunmuş idi. Nihâyet teşehhüd mikdârı kethudâlık ettikten sonra, âzim-i dârü's-selâm olmuştur.

Yeniçeri Ağası olan Mustafa Ağa'nın idâre-i umûr-ı ocak-ı âmirede tehâvün ü tekâsülü meşhûd olduktan başka, mansıbında bekāsı içün, kethudâlığa müsta'idd olan ve işe yarayan kul kethudâlarını birer bahâne ile ihrâc ve ızrârdan hâlî olmamağla, evâhır-ı Zilhiccede azl ile, yerine bir gün mukaddem kul kethudâlığından azl ettirip, **(s.32)** Rumeli eşkıyâsını teftiş bahânesiyle, İncirli Çiftliği'ne ihrâc etmiş olduğu Turnacızâde Ahmed Ağa, nasb olundu.

Ba'zı târîhlerde keyfiyyet bu kadarca mezkûr olup; ammâ ba'zı müverrihînin ifâdesine göre: Ahmed Ağa'nın azli Mustafa Ağa'nın takdîm etmiş olduğu rüşvet içün olup; ancak Ahmed Ağa'nın tarafdâr u mu'înleri der-akab işe nizâm vermeleriyle, gece hufyeten Ahmed Ağa, Bâb-ı Âsafî'ye getirilerek ve bahâsı kesilerek, ferdâsı yeniçeri ağası olduğundan: "*Ticâret iki taraflı oldu*" deyü sadrıa'zam hakkında tefevvühâta sebeb olup, henüz yeni elçi gelmiş iken, bu misillü tasarrufâtın vukū'u sakīl göründü. Hakīkatini Allâhu te'âlâ bilir. Lâkin her ne hâl ise Kaynarca Musâlahası akībinde gece, gündüz nizâmât-ı askeriyyeye sarf-ı makdaret olunmak farîzadan iken, menâsıb-ı askeriyyenin mezâda çıktığı havâdisi yâr u ağyâr nazarında bir fenâ şey olmuştur.

Hâssa Hekîmbaşısı olup, akdemce İstanbul Pâyesiyle kâm-revâ olan Mehmed Ârif Efendi'nin <Efendi>, azlini mûcib ba'zı etvârından dolayı azl olunup, yerine Müderrisîn-i kirâmdan ve Etıbbâ-yı hâssadan Subhizâde Abdülazîz Efendi, ser-etıbbâ-yı hâssa nasb olundu.

Vekāyi'-i Mısır ve Şâm

Cild-i evvelde beyân olunduğu üzere, ümerâ-yı Mısriyye'den olup, Rusya muhârebesi esnâsında, hurûc ale's-sultân etmiş olan Bulutkapan Ali Bey, aktâr-ı şarkıyyeyi zabt içün, memlûklerinin ser-efrâzı olan Ebuzzeheb Muhammed Bey'i bir büyük ordu ile gönderip, Şâm-ı şerîfi zabt ettirdiği esnâda, Akka'da bulunan mütegallibeden Tâhir <Zâhir> Ömer dahi, Ali Bey'e hevâdâr olmuş idi. Ebuzzeheb ise, efendisinin emrine muhâlif olarak, ordusuyla Mısr'a avdetinden sonra, Ali Bey ile lede'l-muhârebe, gālib gelmekle, Ali Bey, Akka'ya gelip, Tâhir <Zâhir> Ömer'in i'ânesiyle, asker techîz ederek, Mısr'a azîmet eylemiş ise de, lede'l-muhârebe, ahz ve nihâyet katl olundukta, Tâhir <Zâhir> Ömer, vahâmet-i encâmı mülâhaza ile, Devlet-i Aliyye'ye arz-ı inkıyâd ve bu husûsta Şâm vâlîsini tavsît ettikten başka, Bâb-ı Âlî'ye dahi arîzası gelmekle, yüz seksen sekiz senesinden berü zimmetinde olan bakāyâyı te'diye ve her sene mâl-i maktû'unu irsâl etmesi şartıyla, cerâ'im-i güzeştesi afv olunup, Saydâ eyâleti yine uhdesinde ibkā olunduğuna dâ'ir kendiye tahrîrât ile, mübâşir-i mahsûs gönderilmiş idi.

(s.33) Müte'âkıben Ebuzzeheb tarafından bir kâşif ile Mısır'ın İrsâliyle <İrsâliye> Hazînesi geldi. İhtiyâr olunan vakt-i mes'ûdda Hazîne-i Mısriyye, bermu'tâd-ı kadîm, alay ile mehterhâne çalınarak, bâğçe-kapusu'ndan Hazîne-i celîle'ye nakl olundu. Ve bir kaç seneden berü Hazîne-i Mısriyye alayı görülmediğinden, sinîn-i sâbıkadan ziyâde müzeyyen alay tertîb olunmuş ve seyr ü temâşâsına pek çok halk birikmiş idi. İşte o zaman Ebuzzeheb, vârid olan ma'rûzâtında, Tâhir <Zâhir> Ömer'in müstahikk-ı mücâzât olduğundan ve bu inkıyâdı mücerred havfa mebnî olup, fursat bulsa yine tarîk-ı ısyâna sülûk edeceğinden bahs ederek, kendisinin asâkir-i külliyye ile, Berrüşşâm üzerine hareket edip de, anı te'dîb ü terbiye etmek ve Ali Bey'in kendisinde kalmış olan emvâlini tahsîl eylemek emrinde istid'â-yı ruhsat eylediğine ve ber-vech-i bâlâ, İrsâliyye Hazînesi'nin ve Haremeyn mürettebâtının tertîb ve irsâlinde ve husûsât-ı sâ'irede kendisinin

rû-nümâ olan hüsn-i hıdmeti hasebiyle, nazar-ı devlette mukbil ü makbûl olduğuna mebnî, istid'âsına müsâ'ade olunmak lâzım gelmiştir.

Binâ'enaleyh Ebuzzeheb, yüz seksen dokuz senesinde altmış bin askerle Mısır'dan mülûkâne vü müte'azzımâne hareket eyleyip, ibtidâ Yâfa'yı kırk-elli gün kadar hasr u tazyîk ettikten sonra, unveten istîlâ ettikte, vazî' u şerîf ve sagīr ü kebîr demeyip ahâlîsini katl-i âmm etmiştir.

Keyfiyyet Tâhir <Zâhir> Ömer'in ma'lûmu oldukta, telâşa düşüp, ol vakit Beyrût'ta bulunan Cebel-i Dürûz Hâkimi Emîr Yûsuf'tan lede'l-istimdâd, Emir Yûsuf, meşâyıh ve kibâr-ı memleketi cem' ile, meclis-i meşveret akd ettiklerinde, Ebuzzeheb'in sît-i satveti ol havâlî ahâlîsini kâffeten dûçâr-ı dehşet ü haşyet etmiş olduğundan, i'âneye cesâret edemeyip, Tâhir <Zâhir> Ömer'e i'tizâr eylediler. Tâhir <Zâhir> Ömer, Emîr Yûsuf'tan me'yûs olıcak, emvâl ve ıyâliyle Akka'dan çıkıp, Saydâ nevâhîsine firâr ve anda dahi duramayıp, Gazze urbânına ilticâ eylemiştir.

Ebuzzeheb, Akka havâlîsine geldikte, herkes havfa dûçâr olup; hattâ Beyrût'tan ba'zı büyük hânedânlar, terk-i diyâr etmiş ve Emîr Yûsuf, Ebuzzeheb'e hedâyâ takdîmiyle tahsîl-i emân u itmi'nân eylemiş idi. Tâhir <Zâhir> Ömer tarafından Saydâ Mütesellimi bulunan Denizli Ahmed Ağa dahi, Ebuzzeheb'e niyâznâme irsâl ile, arz-ı inkıyâd ettiğinden, Ebuzzeheb tarafından te'mîn olunmuş ve Benî Mitvâl meşâyıhı dahi varıp, mülâkāt ettiklerinde, Ebuzzeheb tarafından mazhar-ı ikrâm u iltifât olmuşlar idi. Ebuzzeheb'in **(s.34)** bu vechile muzafferiyyeti haberi Mısr'a vâsıl oldukta, üç gün, üç gece şenlik edilmiştir.

Ve Ebuzzeheb, keyfiyyeti Dersa'âdet'e tahrîr ile, Mısır ve Şâm tevliyyetini istid'â etmeğin, seksen dokuz senesi Cumâdelûlâsı evâ'ilinde uhdesine rütbe-i vezâretle te'bîden Mısır eyâleti tevcîh olunup, semmûr kürk ve şemşîr ihsân olunarak, Kapucular Kethudâsı Çerkes Mehmed Bey ile gönderilmiş idi. Lâkin Ebuzzeheb, Akka'ya vusûlünde<n>, iki-üç gün sonra, ya'nî sene-i merkūme Rebî'ulâhıresinin sekizinde vefât etmiş bulunduğundan, bi't-tab' tevcîh emirleri geri alınmak lâzım gelmiş idi. Fakat kendisinin istid'âsına taraf-ı Devlet-i Aliyye'den müsâ'ade olunacağı haberi Akka'ya duhûlü gün kendiye vâsıl oldukta, pek ziyâde memnûn u müftehir olup, ümerâ ve zâbitânı cümle kendilerine diyâr-ı Şâmiye'de menâsıb tevcîh edeceğini tebşîr siyâkında i'lân-ı

hâl etmiş idi. Mısırlular ise, îfâ-yı maslahattan sonra, Mısr'a avdet ârzûsunda olup, ber-minvâl-i muharrer, Berrüşşâm, tamâmen kabza-i teshîre girdikte, cümlesi ârzû-yı vatan ile avdet ümîd ü emeline düşmüşler iken, Ebuzzeheb'in niyyeti aktâr-ı Şâmiye'de dûr u dırâz meks ü karâr olduğunu tafattun etmeleriyle, bu ifâdesinden memnûn olacak yerde müte'ellim ü mükedder olarak, her biri çâdırına gelip, fikr-i mütâla'aya dalmış oldukları mervîdir. Bu hâlde Ebuzzeheb'in vefâtı vukū'una mebnî, asâkir-i Mısriyye, perîşân u ser-gerdân olarak Mısr'a avdet etmişler ise de, dûr u dırâz gurbet diyârında eğlenmek endîşesinden vâreste olmalarıyla, memnûnen Mısr'a geldiklerini Mısır müverrihlerinden ba'zıları yine kendilerinden rivâyet etmiştir.

Ebuzzeheb'in memâliki içinde mütehayyiz ü ser-âmedleri İbrâhîm Bey'le Murâd Bey, uyup, Mısır'dan hurûcunda İbrâhîm Bey'i yerine vekîl nasb eylemiş ve Murâd Bey'i berâber almış idi. Vefâtında Mısır ordusuna pek ziyâde hayret ve ihtilâl ârız olayazmış iken, Murâd Bey, cümlesine nüfûzunu icrâ ederek, ordu ile berâber Ebuzzeheb'in na'şını dahi alıp, avdet birle, Mısır'da defn etmişlerdir. Andan sonra Ebuzzeheb yerine İbrâhîm Bey, şeyhü'l-beled olup, zîrde tafsîl olunacağı vechile, sâ'ir akrân u emsâli ana inkıyâd etmişlerdir.

Târîh-i Cebertî'de der ki: *"Ebuzzeheb, Yâfa ahâlîsine bu gadri etmemiş olaydı, hasenâtı seyyi'âtına gālib idi"*; ammâ ba'zı Arab müverrihleri: *"Ebuzzeheb, diyâr-ı Şâmiye'yi tamâmen zabt ettikten sonra, Ali Bey gibi devlete ısyân etmek niyyetinde idi. Lâkin inâyet-i İlâhiyye, bu azmine müsâ'id olmadı"* deyü tasrîh etmişlerdir.

(s.35) Bizce burası mechûl olup, *–lâ-ya'lemu mâ-fi'l-ḳulûbi illâ 'allâmü'l-ġuyûb–*[10] deyü kat'-ı kelâm eyleriz. Lâkin ber-minvâl-i muharrer, asâkir-i Mısriyye'nin vatan ârzûsuyla gözleri arkada olduğuna nazaran, eger Ebuzzeheb, Ali Bey gibi ısyân etmiş olaydı, o dahi Ali Bey'in yoluna gitmek lâzım gelirdi. Zîrâ Mısırlular'da hubb-ı vatan ifrât üzere olup, asâkir-i Mısriyye, Türk askeri gibi müddet-i medîde kürbet-i gurbete tahammül edemeyecekleri ahvâl-i sâbıkalarından müstedelldir.

Aktâr-ı Mısriyye, egerçi âlemin en münbit ü mahsûldâr mahalli ise de, diyâr-ı Şâm ve Rum'a nisbetle pek de o kadar hırs u inhimâk edecek arâzî-i

[10] Kalblerdekini, gaybı bilen, Allâh'tan başka kimse bilemez.

latîfe olmadığından, asâkir-i Mısriyye'nin Mısr'a bu derecelerde hubb u hâhişlerinden ta'accüb olunur. Zîrâ hıtta-i Mısriyye, Bahr-i Sefîd'den Assuvân'a kadar iki dağ arasında bir uzun vâdî olup, zâten kumluk ve çölden ibâret olduğu hâlde, Nil'in cereyânı hasebiyle, küre-i arzın en münbit yeridir. Fakat inbâta sâlih olan kendi toprağı olmayıp, bu feyz ü bereket Nil'in getirdiği çamurdadır. Binâ'enaleyh arâzî-i Mısriyye, sene-be-sene yükselmektedir. Şöyle ki: Yavuz Sultân Selîm'in Mısr'ı feth ettiği vakitden berü mikyâs-ı Nil'e nazar olunduğu hâlde, Mısır arâzîsi, pek çok irtifâ' kesb etmiştir. Bu hâle nazaran fi'l-asl Mısır'ın arâzîsi feyezân-ı Nil ile terâküm eden çamurdan hâsıl olmuş ve bir kaç bin sene mukaddem mısr-ı Kāhire'nin olduğu mahalle kadar deniz gelirmiş deyü hükm olunabilir. Ve küre-i arz üzerindeki âsâr-ı kadîmenin en ziyâde yaşlısı olan ihrâmların taşları Nil'in cânib-i şarkīsindeki dağlardan kat' ve nakl olunmuş olduğu müsbet olup, böyle çend sâ'atlik mesâfeden o kadar büyük taşların öte tarafına geçirilerek, ihrâmların olduğu mevkı'a nakl olunması aklen ba'îd görünür; lâkin burada deniz olduğu hâlde, bahren nakli fenn-i cerr-i eskāl ile mümkin olur. İşte bunun gibi âsâra im'ân-ı nazar olunduğu hâlde, Mısır'ın arâzî-i süfliyyesi, ya'nî Akdeniz'le Mısır arasındaki arâzî, kurûn-ı adîde ve müddet-i medîde zarfında feyezân-ı Nil'den biriken çamurla hâsıl olmuş idiği ma'lûm olur.Bu sûrette aktâr-ı Mısriyye, diyâr-ı sâ'ire gibi tabî'î münbit olmayıp; ancak Nil'in bıraktığı çamura her ne ekilirse, biter ve ne kadar emek sarf olunursa, ol kadar ziyâde mahsûl alınır. Ve ahâlîsi dahi zahmet ü meşakkate ziyâde mütehammil olup, gece, gündüz çalıştıktan başka, şiddet-i şitâ olmayıp, yaz ve kış mu'attal kalmayarak, zirâ'at ile uğraşırlar. Binâ'enaleyh ahâlî-i sâ'ireye nisbetle vakt-i sa'y ü verzişleri iki kat olmuş olur. Bu sûrette mahsûlât-ı arzıyyesi her yerden ziyâde olmağa kābil **(s.36)** bir memlekettir. Lâkin bâğ <u> bâğçelerinde ve yeşilliklerinde diyâr-ı Rum'un çemen-zârı gibi tabî'î letâfet ü tarâvet olmayup, bâğçeleri toz ve toprağa düşmüş zümrüd gibi gubâr-âlûd görünür. Ve mevâkı'-i sâ'irede fusûlün en a'lâsı olan bahâr mevsiminde bâd-ı semûm esip, cây-i gürîz bulmak müşkil olur. Binâ'enaleyh diyâr-ı bihişt-âsâr-ı Rum'un tarâvet ü letâfetini görmüş ve Boğaziçi'nin mesîrelerine alışmış olan kimse hakkında Mısır'da tavattun müşkil gibi görünür iken, Mısr'a me'lûf olanlarda bilakis hubb-ı vatan ziyâde olup, her ne tarafa gitseler, ârzû-yı vatan ile gözleri arkalarında kaldığı mücerrebâttandır. Binâ'enaleyh asâkir-i Mısriyye'yi diyâr-ı uhrâya sevk edip, müddet-i medîde dolaştırmak düşvâr oluyor. İşte Ali Bey'in

izmihlâline sebeb bu mâdde olduğu bâlâda beyân olunmuş idi. Bu kabîlden olarak Ebuzzeheb, Berrüşşâm'ı zabt etmiş iken, vefâtında asâkir-i Mısriyye, perîşân u mahzûl oldukları hâlde, avdet ettiklerinde, mükedder ü mahzûn olacakları lâzım iken, pek ziyâde memnûniyyetle Mısr'a avdet etmişlerdir. Bunun sırr-ı tabî'îsi bu vechile lâyıh-ı hâtır-ı fâtir olur ki, bu âlemde elezz-i lezâ'iz-i nefsâniye lezzet-i cimâ' ile halâvet-i hükûmet olup, bu ikisi dahi, Mısır'da ifrât üzeredir. Zîrâ mıntıka-i hârrede kuvve-i şehvâniye mahâll-i sâ'ireye nisbetle ziyâde olup, husûsuyla arâzî-i Mısriyye'de bu hâlet ifrât üzere olduğu mücerrebdir. Hükûmet dahi, her yerden ziyâde orada hükmünü icrâ edip, sahîhan hükûmet-i Kāhire ta'bîri muvâfık-ı nefsü'l-emrdir. Çünkü Ferâ'ine'nin inkırâzından berü hükûmet-i Mısriyye, ber-minvâl-i meşrûh, elden ele gezip, dâ'imâ akvâm-ı ecnebiyyeden bir kavmin hükûmet-i kāhiresi tahtında bulunarak, asıl ahâlî, ra'iyyete me'lûf olup, makhûriyyet ü mahkûmiyyet kendilerine tabî'ât-i sâniye olmuştur. Binâ'enaleyh erkân u müte'allikāt-ı hükûmet olanlar, istedikleri gibi ahâlîyi kahr u tezlîl ile i'mâl ü istihdâm edegelmişlerdir. Zann-ı âcizâneme göre, bu iki sebebden ümerâ ve asâkir-i Mısriyye, her nereye gitseler, tabî'î Mısır'ı ârzû edegelmişlerdir. Biz mâ-nahnü fîhimize gelelim:

Tâhir <Zâhir> Ömer, Ebuzzeheb'in vefâtını duyduğu ânda Akka'ya gelip, kemâ-fi's-sâbık, ol havâlîyi zabt eyledi. Ve kendisinin korkusu Ebuzzeheb'den olup, şimdi kendisinin cihet-i ihtirâzı kalmadığından, evvelkiden ziyâde şakāvet ü ısyân yoluna gitmekle, işbu **(<1>189)** senesi hilâlinde tertîb-i mücâzâtı Kapudan-ı Deryâ Cezâyirli Gāzî Hasan Paşa'ya havâle ve berren dahi Şâm Vâlîsi Azmzâde Mehmed Paşa ve uhdesine ber-vech-i ilhâk, Saydâ Eyâleti tevcîh buyurulan İbrâhîm Paşazâde Adana Vâlîsi Vezîr Mehmed Paşa ve *–inşâ'a'llâh–*[11], ba'de'l-istihlâs, Akka Muhâfızı olmak üzere, Rumeli Beylerbeyiliği **(s.37)** Pâyesiyle Sevâhil-i Şâmiye Muhâfızı nasb u ta'yîn buyurulmuş olan Cezzâr Ahmed Paşa ve Kuds-i şerîf Mutasarrıfı Mîr-i mîrândan İbrâhîm Paşa, kapudan paşa ma'iyyetine me'mûr olarak, berren ve bahren Tâhir <Zâhir> Ömer'in üzerine hareketle izâle vü istîsâli fermân buyurulmuş idi.

Kapudan paşa, donanma-yı hümâyûn ile ibtidâ Yâfa'ya vardıkta, Tâhir <Zâhir> Ömer'e buyuruldu tahrîr edip, ta'ahhüd-i sâbıkı vechile, zimmet-i

[11] Eğer Allâh dilerse (isterse).

mîriyyesini te'diye ettiği hâlde, Saydâ eyâleti uhdesinde ibkā olunacağını inhâ etmekle, Tâhir <Zâhir> Ömer, oğullarını ve havâss-ı huddâm u etbâ'ını cem'le, meclis-i meşveret akd ettikte, ba'zısı mâl verip kurtulmak ve ba'zısı cevâb verip dayanmak taraflarını tercîh ile, ihtilâf-ı ârâ vukū' bulmağın, Tâhir <Zâhir> Ömer tarafından Saydâ Mütesellimi olan Denizli Ahmed Ağa, demiş ki: *"Bize cây-i selâmet emr-i sultânîye itâ'attir. Hemen biraz akçe ile kapudan paşayı irzâ edip de, ceng ü cidâl dâ'iyesinden halâs olmalıyız."* Tâhir <Zâhir> Ömer dahi, bu re'yi beğenip: *"Re'y-i savâb budur. Ve ben de, ihtiyâr oldum. Artık ceng ü cidâl ile uğraşacak ve dağlarda dolaşacak vaktim kalmadı. Hayırlısı itâ'at-i pâdişâhîde vefât etmektir"* dedikten sonra, gāyet manzûru ve her husûsda mü'temen ü müsteşârı olan Nasârâdan İbrâhîm es-Sabbâğ -ki gerek Tâhir <Zâhir> Ömer'in ve gerek evlâd u ıyâlinin îrâd u masrafı anın elinde idi- ana müteveccih olup: *"İbrâhîm, bize biraz akçe tedârük et ki, devletin hâtırını hoş edelim de, gavgādan halâs olalım"* dedikte, Sabbâğ: *"Bakāyâ-yı emvâl-i mîriyyeye vefâ edecek kadar akçemiz yoktur. Bi'l-farz olup da vermiş olsak, yine devlet, kanâ'at etmez ve bizim yakamızı bırakmaz"* deyicek, Denizli Ahmed Ağa, i'âde-i kelâm edip: *"Sen, bana şimdi bir kaç yüz kîse akçe bulıver. Ben, gidip, Hasan Paşa'ya vereyim. Elbette anı iknâ' u ircâ' ederim ve üzerimizden bu ısyân lekesi dahi mürtefi' olmuş olur. Bak İbrâm, böyle bilmelisin ki, devletin kılıcı tavîl ve imdâdı cezîldir"* demesine mukābeleten, İbrâhîm Sabbâğ: *"Tâhir <Zâhir> Ömer'de mâl yoktur. Olan bârût ve askerdir"* deyip, dîvândan çıkmış ve maslahat bu hâl üzere kalmış olmağın, Denizli, zâten gücendikten başka, görmüş ki bunlar müstagrık-ı bahr-ı gurûr olup, avâkıb-ı umûru tefekkürle felâh bulacakları yok, hemen oradan kalkıp, kal'a burclarında muhâfız bulunan Magribîler'e ifâde-i hâl eylemiş. Şöyle ki: *"Tâhir <Zâhir> Ömer'in ve evlâdının niyyetleri asker-i sultânî ile muhârebedir. Bizler ise, ehl-i İslâmız. Sultânü'l-Müslimîne itâ'at cümlemize vâcibdir ve devlete ısyân etmek bir Müslime câ'iz değildir"* **(s.38)** deyip, Magribîler, Denizli'den bu sözü işittiklerinde, tasdîk u tasvîb ederek, asâkir-i pâdişâhîye karşı kurşun atmamak üzere karâr vermişler.

Berü tarafta kapudan paşa, göndermiş olduğu tahrîrâtın cevâbına muntazır olup, arası uzamasından Tâhir <Zâhir> Ömer'in mesned-i şakāvette sebâtını cezm ettiğinden ve ba'zı rivâyetlere göre, gizlice Denizli ile bi'l-muhâbere, vukū'-ı hâle vâkıf olduğundan, her ne hâl ise Saydâ havâlîsinin zabt u rabtını Adana Vâlîsi sâlifü'z-zikr Mehmed Paşa'ya havâle vü teslîm ve berren me'mûr

olan sâlifü'z-zikr paşalara bir ân akdem hareket etmeleri zımnında, buyuruldular tahrîr ettikten sonra, kendisi, donanma-yı hümâyûn ile Akka pîş-gâhına geldikte, berren me'mûr olanlardan henüz bir hareket vukū' bulmamış idi.

Tekrâr Tâhir <Zâhir> Ömer'e itâ'at etmesi içün, emir gönderdikte, kat'ıyyen redd ile cevâb verdiklerinden, kapudan paşa, donanma ile Akka Kal'ası'nı döğmeğe başlayıcak, Tâhir <Zâhir> Ömer, burclarda olan Magribîler'e donanmaya top atmalarını emr eylemiş ise de: *"Biz, pâdişâha âsî olamayız"* deyü cevâb vermeleriyle, Tâhir <Zâhir> Ömer, maslahatın fenâlaştığını derk ederek, hemen firâra karâr verip, şehir kapusundan çıkarken, Magrîbîlerden biri ve alâ-rivâyetin merkūm Denizli Ahmed Ağa, arkasından kurşun ile urdukta, Tâhir <Zâhir> Ömer, orada maktûl olmuştur. Oğulları asâkir ve zahâ'ir celbi zımnında, hâricte bulunup, bu haberi işittikleri ânda, etrâfa firâr eylemişlerdir.

Kapudan paşa, derhâl askerle karaya çıkıp, Akka'yı zabt ile, Tâhir <Zâhir> Ömer'in emvâl ü eşyâsını ahz ü kabza mübâşeret eyledi.

İbrâhîm Sabbâğ dahi, tutulup, kapudan paşa huzûruna getirildikte, dûçâr-ı şikence olup, gerek kendisinin ve gerek kendisinde Tâhir <Zâhir> Ömer'in mevcûd olan emvâli ahz olunduktan sonra, katl olunmuştur.

"Tâhir <Zâhir> Ömer'den kalıp da bu kerre kapudan paşanın zabt ettiği emvâl, envâ'-ı tuhaf ve zî-kıyem eşyâdan başka, seksen iki bin kîse akçe nakid idi" deyü ba'zı müverrihler tasrîh etmişlerdir. –*Sübḥâna'llâh*–[12], bu kadar mâl ü menâl var iken ve Denizli'nin istediği bunun öşr-i mi'şârı değil iken, merkūm İbrâhîm, hased edip, hem kendisini belâya uğrattı ve hem de veliyy-i ni'meti olan hânedân-ı Zeydân'ın imhâsına sebeb oldu.

Ba'dehû Azmzâde Mehmed Paşa ve sâ'iri dahi Akka'ya geldiklerinde, işi bitmiş buldular. Bundan sonra kapudan paşa, Tâhir <Zâhir> Ömer'in oğullarına buyuruldu gönderip, Akka'ya da'vet birle, kendilerine emniyyet vermiş ve pederleri yerinde anları istihdâm edeceğini **(s.39)** va'd eylemiş idi. Şeyh Ali Zâhir, aslâ ısgā etmeyip, bulunduğu yerde asker cem'ine meşgūl oldu. Bâkī birâderleri Şeyh Osmân ve Sa'îd ve Ahmed ve Sâlih, kapudan paşa huzûru-

[12] Allâh'ı her türlü ayıp, kusur ve eksikliklerden tenzih ederim (Allâh her türlü ayıp, kusur ve eksikliklerden berîdir).

na geldiklerinde, çünki kendilerine buyuruldu vardıkta, Şeyh Sa'îd'in Devlet-i Aliyye hakkında fenâlıklar diler <sözler> söylemiş olduğu kapudan paşanın ma'lûmu olmağın, anı katl ü i'dâm edip, sâ'irlerine ikrâm u ihtirâm ederek, donanmada tevkîf eyledi.

Şem'dânîzâde ve *Enverî Târîhleri*'nde minvâl-i meşrûh üzere mastûrdur. Ammâ Tâhir <Zâhir> Ömer'in ba'zı a'kābından rivâyet olunduğuna ve Arabî târîhlerden ba'zılarının beyânına göre: Tâhir <Zâhir> Ömer'in Şâm Vâlîsi Osmân Paşa ile beynlerinde tahaddüs eden münâza'adan nâşî, encâm-ı kâr ısyân etmekle, berren ve bahren üzerine asker sevk olundukta, Akka Kal'ası'nda tahassun ettiği esnâda, altı-yedi nefer evlâdının en büyükleri Şeyh Osmân ile Ali Zâhir ve Şeyh Ahmed Zâhir, birer nâhiyede hükûmet ederler imiş. Tâhir <Zâhir> Ömer'in yanında bulunan "Denizli" nâm ser-kerdeyi kapudan paşa, bir takrîble hufyeten celb ü imâle etmiş olmağla, ser-kerde-i merkūm, Tâhir <Zâhir> Ömer'in üzerine kal'a derûnunda iken, burctan bir kurşun endahtıyla, katl ü i'dâm eyledikte, kal'a zabt olunup, sâlifü'z-zikr Ali Zâhir, bu kazıyyeden haberdâr oldukta, Akka'yı tekrâr almak içün, bulunduğu yerden asker cem' u tedârüküne mübâşeret eylemiştir.

Kapudan paşa, ber-minvâl-i muharrer, Akka'ya dâhil oldukta, Emîr Yûsuf, takdîm-i hedâyâ ile, arz-ı inkıyâd ve mukaddemâ Tâhir <Zâhir> Ömer'le beynlerde vakit vakit münâza'alar vukū'uyla, Devlet-i Aliyye'ye hayr-hâh bulunduğunu yâd etmekle, Hasan Paşa, kendisine muhabbet eylemiş idi.

İşbu seksen dokuz senesi evâhırında Saydâ Eyâleti sâlifü'z-zikr Mehmed Paşa uhdesinden sarfla, Cezzâr Ahmed Paşa uhdesine tevcîh ve müte'âkiben rütbe-i vezâret dahi ihsân buyurulmuştur. Ancak ol havâlînin kâffe-i husûsâtı kapudan paşaya muhavvel iken, bu azl ü nasb kendisinin ilmi lâhik olmaksızın, doğrudan doğruya Dersa'âdet'ten icrâ edilmiş olduğu cihetle, pek ziyâde cânı sıkılmıştır.

Kapudan paşa, sâlifü'z-zikr Şeyh Osmân'ı babasının yerine "Şeyhü'l-beled" nâmiyle Akka'da bırakmış ve Şeyh Ahmed ile dîger küçük birâderlerini donanma-yı hümâyûnda tevkîf ile, Dersa'âdet'e avdetinde berâber getirmiştir. Bir sene sonra Şeyh Osmân dahi, Akka'dan Dersa'âdet'e celb olunup, hâsılâtıyla birâderlerini idâre etmek şartıyla, uhdesine Hudâvendigâr sancağı tevcîh olunup, vefâtına kadar mansıb-ı mezkûrda ibkā olunmuştur.

(s.40) Mûmâileyh Ahmed Zâhir'in oğlu olup, vaktimizde meşâhîr-i şu'arâdan ve Tercüme Odası Hulefâsından bulunan Yûsuf Hâlis Efendi, hâlâ hayâttadır.

Sâbıkā Dârüssa'âde Ağası Kâtibi olan Süleymân Efendi, Vekîl Osmân Paşa'nın kapu kethudâsı olup, mukaddemâ anın sevkıyla, Osmân Paşa, Tâhir <Zâhir> Ömer'in izâlesine me'mûr kılınarak, kendisine Hazîne-i celîle'den külliyyetli akçe i'tâ olunmuş idi. Osmân Paşa ise, bu işin uhdesinden gelemeyip, bu kadar akçe telef olduktan başka, Tâhir <Zâhir> Ömer'in izdiyâd-ı tuğyânına bâ'is olduğundan, vezâreti ref' ile, Magnisa'ya nefy edilmiş idi. Buna Süleymân Efendi, sebeb olup, bu cünhasına ba'zı etvâr-ı nâ-becâsı dahi munzamm olarak, hilâl-i Zilhiccede nefy olunmuştur.

Vekāyi'-i Sene-i 1190

Levend Askerinin İlgāsı

Devlet-i Aliyye'nin "Levend" nâmiyle başlarına büyük kalpaklar giyer bir cins askeri olup, ba'zan vüzerâ kapularında istihdâm olunurlardı.

Cild-i evvelin fasl-ı sâbi'inde beyân olunduğu üzere, levendler, fi'l-asl tîmârlu asâkir-i bahriyye iken, umûr-ı bahriyyenin ihtilâlinden sonra, bunlar, bir ocak şekline konmuşlar ise de taht-ı inzibâta alınamadıklarından, Anadolu içine yayılıp, serserî geşt ü güzâr ve halkı ızrâr etmekte idiler. Eyyâm-ı muhârebede taşraların ahvâline lâyıkıyla bakılamadığından, bir çok eşirrâ, bunlara karışıp, Anadolu'yu tahrîb eder olduklarından, geçen sene Anadolu Müfettişi ta'yîn olunan Konya Vâlîsi Kuyucu Süleymân Paşa, ol havâlîyi dolaşarak, levend eşkıyâsının te'dîb ü terbiyesine ikdâm etmekle, şakāvetin biraz arkası kestirilir gibi olmuş idi. Sene-i merkūme evâhırında Süleymân Paşa, ecel-i mev'ûduyla âzim-i dâr-ı bekā oldukta, eşkıyâ, meydân alarak, yine fukarâyı rencîde etmeğe başladıklarından, vülât ü hükkâm, bundan böyle levend askeri kullanmayıp, mevcûd olanların dahi tebdîl-i câme etmeleri ve levendlik nâmı kalkarak, bir başka isim ile yâd olunmaları içün, işbu doksan senesi evâ'ilinde Anadolu'nun her tarafına mahsûs mübâşirler ile evâmir-i aliyye gönderildi. Ve bu vechile levend ocağı ilgā edilip, her tarafta levendler üzerlerine hücûm u iktihâm ile katl-i âmm olunarak, şakāvetin önü kestirildi.

Vak'a-nüvis Âsım Efendi der ki: "*Selefte Anadolu'da çend def'a Celâlî tâ'ifesi, ser-nümâ-yı sâha-i zuhûr ve aktâr u aktânda şerer-pâş-ı şerr ü şûr olup, cümleden eşedd* **(s.41)** *ü ezyedi Sultân Ahmed Hân-ı Evvel zamânında zuhûr eden tâ'ife idi ki, merhûm Kuyucu Murâd Paşa'nın seyf-i satvetiyle, mündefi' ve ırk-ı şakāvetleri münkatı' olmuş idi. İşte merhûm Sultân Abdülhamîd Hân-ı velî devrinde, ref'-i livâ-yı tuğyân eden levend eşkıyâsı, zikr olunan Celâliyân'dan i'dâd-ı va'de vü atâd cihetiyle efzûn ve celâdet ü sarâmet ü savletleri havsala-i tasdîktan bîrûn idi. Fi'l-asl Levend Başağası olup, ol vartadan bir takrîble tahlîs-i cân eyledikten sonra, vüzerâ kapularında Delibaşılıkla dâ'ir olan dîv-heybet, Rüstem-salâbet Karaca Battâl Ağa lisânından mesmû'um olmuştur ki: Levendliğimiz vakt<inde> ibâd ve bilâda îsâl eylediğimiz hasâret hadden hâric olup, bilâhıre izâle vü i'dâmımız muktezî olmağla, hakkımızda gerçi taraf taraf evâmir-i aliyye sâdır olup; lâkin yüz binden ezyed ve cümlemiz ölüm eri, kılıç artığı ve katl ve nehb <ü> gāretle velvele-sâz-ı âlem ü âlemiyân olup ve her bir neferimiz, yüz süvârîye at salup, taburlarını perîşân eylemiş ve kulûb-ı cihânı havf u haşyeti kaplamış bir tâ'ife olduğumuzdan nâşî, kat'an vüzerâ ve mîr-i mîrân ve ümerâ, mîzân-ı i'tibârımızda sencîde olmayıp ve fi'l-hakîka taraflarına evâmir-i aliyye vârid olan vüzerâ ve mîr-i mîrân ve ümerâ, ketm ü ihfâ-yı me'mûriyyetten gayri tarîk-i eslem bulmamışlar idi. Meger kazıyye sûret-i zâhire münâfî imiş. Abdülhamîd Hân hazretlerinin asker-i ma'nevîsi var imiş. Ol esnâda kırk bin kadar levend ile Sivas eyâletinde yakıp, yıkıp tâlân u târ-mâr ederek geşt ü güzâr etmekte iken, bir gece beytûtet ettiğimiz karyeye levendlere nefîr-i âmm gelmiş. Sivas ve Tokad ve sâ'ir ol havâlî ahâlisi, bi'l-cümle geliyorlarmış* deyü *bir havâdis şâyi' olmağla, ale's-sabâh bi'l-cümle süvâr olmak üzere, atlarımızı ihzâra ibtidâr eylediğimizde, ne gördük ki mecmû'unun gözleri kör olmuş ve ayaklarında tâb u tüvân kalmayıp, lerzân olmaktadırlar. Bu hâleti müşâhedeye mukārin derûnlarımıza vasf u ta'rîfden hâric bir havf u haşyet târî oldu ki, bir lahza ikāmete mecâlimiz olmayıp, hemen piyâdece ve kimi ol kör hayvânlara süvâr olarak, mecnûn gibi sersem ü serserî cibâl ve beyâbâna perîşân ve gûyâ ki her birimizin ardında bin dalkılıç musallat olmuş gibi, hâ'if ü hirâsân olarak gürîzân olmağla, mübâderetimizde köylüler ve tarlada ekinciler ve çiftçiler makūlesi, tüfeng kundağı ve taş ve değnek ve nisvânlar, süpürge saplarıyla bizleri yıkıp, sû-be-sû i'dâm eylediler. Birimizde kudret-i mukāve<me>t şöyle dursun, akdâmımızdan kuvvet-i temâsük meslûb olup, nakl-i hatveye dahi mecâl muhâl oldu; hattâ benim on yedi yerimde zahm olmağla,* **(s.42)** *sürünerek bir sengistânda bir magāraya düşüp, çend rûz kaldıktan sonra, ol tarafta olan karye ahâlî-*

sinden bir acûz, ol magāra önünden geçer iken, nâlemi gûş eylemekle, girip hâlime merhamet ve hezâr mihnetle evceğizine nakl ve samanlıkta ihfâ ve yaralarıma tîmâr edip, ba'de'l-ifâka, bir takrîble tahlîs-i cân eyledim. Velhâsıl yüz binden mütecâviz levend tâ'ifesinin her tarafta izâle vü i'dâmları bir gûne olup, bir ay zarfında cümlesi mahv u muzmahill oldu" deyü yemîn-i mü'ekked ile tevsîk-ı kelâm eyleyerek, bu *Hakīr*'e nakl eyledi. İşte nefes-i pâdişâhî dedikleri bu nefestir ki, bir nefes ile yüz binden ezyed eşkıyânın râkib ü merkûblarının gözlerini kör ve dizlerini tutmaz eyleye, *–raḥmetu'llâhi 'aleyh–*[13]. İntihâ.

Levend tâ'ifesinin on altı bin neferden ibâret idiği ba'zı tevârîhde musarrahdır ve egerçi ba'zan hâricden nice eşkıyânın ilhâkıyla mütezâyid olmaları muhtemel ise de, her hâlde *Âsım Efendi*'nin yüz binden ziyâde demesi pek mübâlagalı görünür. Battâl Ağa'nın sözü ise şâyân-ı i'tibâr değildir. O zamân devletce bir tarafa sevk olunan asâkirin mikdârı bile sıhhati üzere bilinmez iken, bir levend ağası, etrâfa münteşir olan levend eşkıyâsının sayısını nasıl tahkīk edebilir?

Her ne hâl ise levendler, istîsâl olundukta, bakıyyetü's-süyûfu ki, cânından bezmiş ve cihândan usanmış gāyet dilîr ü bahâdır ve cündîlikte mâhir bir takım kapusuzlar, Şâm diyârına düşdüklerinde, Cezzâr'ın yanına ilticâ etmişler idi -ki meşâhîr-i rü'esâları Büyük Abdullâh ve Uzun Ali ve Uzun İbrâhîm ve Halîl Bey idi -cümlesi asâkir ve tevâbi'i ile Cezzâr'a kapulanmışlardır.

Bu ocaktan "Kayseriyyeli Ali Ağa" nâmında bir re'îs olup, merkūm Büyük Abdullâh ile beynlerinde adâvet olduğundan, Cezzâr'ın yanına gelemediği cihetle, o dahi üç yüz nefer süvârîsiyle, Şâm Vâlîsi Azmzâde Mehmed Paşa yanında karâr kılmış idi.

El-hâsıl levendlerin en güzîdeleri Akka'da müctemi' olarak, Cezzâr'ın kuvveti birden bire tezâyüd ü terakkī bulmuş idi.

Ber-vech-i bâlâ, Tâhir <Zâhir> Ömer'in i'dâmından sonra, oğlu Ali Zâhir, sâlik-i tarîk-ı ısyân olmağla, anın tertîb-i cezâsı dahi kapudan paşaya havâle olunmuş idiğinden, bu sene dahi kapudan paşa, donanma-yı hümâyûn ile ol tarafa gidip, ancak Ali Zâhir, sâhilde olmadığı cihetle, kapudan paşa, Cezzâr ile Şâm Vâlîsi Azmzâde Mehmed Paşa'ya buyuruldular tahrîr ile, her taraftan

[13] Allâh'ın rahmeti onun (I. Abdülhamid'in) üzerine olsun.

üzerine hücûm kolları tertîb ettirmiş idi. Mukaddem **(s.43)** ü mu'ahhar Cezzâr'ın askeriyle Şeyh Ali Zâhir beyninde muhârebât-ı şedîde vukū'a gelip, Ali Zâhir, mağlûb olagelmiş ise de, ahz u girifti kābil olamayıp: *"Bu dahi Şâm Vâlîsi Mehmed Paşa'nın iğmâz u müsâmahasından neş'et ediyor"* deyü Cezzâr Paşa tarafından Mehmed Paşa ithâm olunmağla, Mehmed Paşa, ber-vech-i bâlâ, kendisine kapulanmış olan sâlifü'z-zikr Levend Ağası Kayseriyyeli Ali Ağa, Mehmed Paşa'nın mahremâne ta'lîmâtı üzerine, Ali Zâhir'e mektûb yazıp: *"Eger kabûl edersen, Cezzâr'ın askeriyle muhârebe etmek üzere, yanına geleyim"* deyü iş'âr edip, Ali Ağa ile Cezzâr Paşa'nın ma'iyyetinde olan Büyük Abdullâh Ağa beyninde adâvet olduğu ma'lûm olduğundan, Ali Zâhir, bu iş'âra inanıp, ma'a'l-memnûniyye kabûl etmiş olduğundan, Ali Ağa, ber-vech-i mukāvele, kendi askeriyle Ali Zâhir'in yanına geldikte, fırsatı fevt etmeyip, hemen Ali Zâhir'i katl etmeğin, Cezzâr'ın inhâsıyla Mehmed Paşa hakkında ârız olan şübhe zâ'il olduktan başka, nezd-i devlette büyük şân u i'timâd kazanmıştır.

İşte bu kerre hânedân-ı Zeydân, bütün bütün mahv olup gitmiş ve mutasarrıf oldukları emvâl ü emlâki Cezzâr Paşa zabt etmiştir.

Cezzâr Paşa, Saydâ vâlîsi olmak hasebiyle, mukaddemâ Beyrût'un zabtı içün, ber-vech-i bâlâ, kendisine kapulanmış olan levendleri gönderip, Emîr Yûsuf, bunu lede'l-is<ti>mâ', muhâfaza-i belde zımnında, geçecekleri yol üzerine bir mikdâr asker gönderip, levendler ise, anlara galebe ederek cümlesini kılıçtan geçirmişler idi.

Emîr Yûsuf, kapudan paşaya arîza irsâl ile: *"Cezzâr Paşa, bilâdımızı nehb ü gāret ediyor. Bunun sebebi mücerred mâl-i mîrîyi zât-ı devletinize verdiğimizdir"* deyü şikâyet eyleyip, kapudan paşa ise, ber-vech-i bâlâ, kendisinin ma'rifeti munzamm olmaksızın, Cezzâr'ın Saydâ vâlîsi nasb olunmasından dolayı dîl-gîr olmuş idiğinden, bunun üzerine pek ziyâde gazaba gelerek, derhâl bir sefîneye râkiben Saydâ iskelesine gelip, karaya çıkmağla, Cezzâr gelip, takbîl-i dest ü dâmen resmini icrâ içün seğirttikte, kapudan paşa, izhâr-ı unf u şiddet ile, andan el silktiği esnâda, hançeri dokunarak, Cezzâr'ın yüzü biraz yaralanmış olduğu mervîdir. Bunun üzerine Cezzâr Paşa: *"Bu gavgāya sebeb Dürzîler oldu. Ben, ol tarafa bir mikdâr asker göndermiş idim. Dürzîler çıkıp, mümâna'at eylemeleriyle, asâkir beyninde öyle bir uygunsuzluk olmuş. Bunda benim cürmüm yoktur"* deyü i'tizâr etmiş ise de, kapudan paşa, Cezzâr hakkında ızmâr-ı gayz u kîn etmiş idi.

Andan sonra kapudan paşa, Beyrût'a gelip, Emîr Yûsuf'tan bakāyâ-yı emvâl-i mîriyyeyi mutâlebe ettikte, derhâl edâ etmekle, evvelkiden ziyâde hoşnûd kalıp, Cebel hükûmetini ve Beyrût'u **(s.44)** uhdesinde ibkā eyledi ve Saydâ vâlîsine yalnız mu'tâd olan emvâl-i mîriyyeyi verip, sâ'ir vechile müdâhale etmemesi içün emir verdi.

Ba'dehû Akka'ya gelip, sâlifü'z-zikr Denizli Ahmed Ağa'yı katl etti. Arab müverrihlerinden ba'zıları: *"Denizli, mazhar-ı mükâfât olmak lâzım iken, hılâf-ı adl ü hakkāniyet olarak, Hasan Paşa, anı katl etti"* deyü i'tirâz ederler. Katlinin sebeb-i sahîhi bizce mechûl olup, her ne hâl ise Akka'nın suhûletle teshîrine sebeb olması, kendi hakkında kā'ideten mükâfât u ikrâm olunmasını mûcib iken, her ne sebebe mebnî ise katli kapudan paşanın cerîde-i evsâfında bir nokta-i siyâh-iştibâh bırakmıştır.

Ber-vech-i sâbık, kapudan paşanın emri üzerine, Cezzâr'ın Beyrût ve Cebel-i Lübnân'a müdâhale etmemesi lâzım gelir iken, kapudan paşa, henüz Akka'dan hareket etmeden, Cezzâr Paşa, Emîr Yûsuf'u tazyîk etmeğe başladığından, kapudan paşa, bütün bütün ana adâvet edip, anı Saydâ'dan azl ü tenkîl ettirmek niyyetiyle, Dersa'âdet'e avdet eylemiş idi. Cezzâr ise, ba'zı taraflardan mültezem ü müstashab olmağla, kapudan paşanın te'sîr-i adâvetinden masûn kaldığı hâlde, ber-vech-i bâlâ, ol asrın birinci askeri olan levendlerin en cesûr ve cengâverleri anın yanında bulunmağla, pek ziyâde kuvvet almış ve ba'dehû Akka Kal'ası'nı ta'mîr ile, kendisine bir muhkem yuva yapıp, yerleşmiş ve günden güne kesb-i yesâr u iktidâr ederek, artık yerinden kımıldatılamayacak dereceye gelmiştir ve Beyrût'u eline alıp, Cebel-i Lübnân işlerine müdâhale ederek ve ümerâ vü meşâyıhını birbirine düşürerek, anlardan dahi emvâl-i kesîre ahz edegelmiştir.

Ber-vech-i meşrûh, Ali Zâhir'in i'dâmından sonra, iki nefer oğulları Dersa'âdet'e getirilerek, Sarây-ı hümâyûn'a çerâğ buyuruldular. Biri Fâzıl Bey ve dîgeri Hasan Bey'dir. Hasan Bey, sarâyda fevt olmuştur. Fâzıl Bey, devr-i Selîmî şu'arâsından dîvân sâhibi meşhûr Enderûnî Fâzıl'dır. Bir aralık uhdesine Rodos tevliyyeti ve hâcelik rütbesi ihsâniyle, Enderûn'dan çerâğ buyurularak, ba'zı hıdemâtta istihdâm olunmakta iken, bir cünha ile, Rodos'a nefy olunup, orada ikāmeti esnâsında gözlerine amâ târî olmağla, meşhûr "İki gözüm gazeli"ni nazm eylemiş olduğu mervîdir. Biz yine sadede gelelim:

Vekāyi'-i Şettâ

Bir müddet Tersâne amelesine ücret verilemediğinden: *"Tersâne Emîni Selîm Sırrı Efendi,* **(s.45)** *mâl-i mîrîyi zimmetine geçirip de, ücret vermiyor"* deyü lisâna geldiğinden, hemen azliyle, yerine Matbah-ı âmire Emîni Mustafa Efendi, nasb olundu. Ancak Selîm Efendi'nin ba'de'l-azl, muhâsebesi rü'yet olundukta, mâl-i mîrîden zimmetine bir akçe geçirmemiş olduğu sübût bulmuştur.

İstanbul kazâsı öteden berü Haremeyn-i muhteremeyn kazâlarından birini zabt eylemiş olan zevât-ı fezâ'il-simâta tevcîh olunagelmiş iken, mürûr-ı zamân ile bu kā'ide-i mer'iyye halel-pezîr olup, şöyle ki: Hükûmet-i Haremeyn nevbeti, ba'zı amel-mânde pîrlere gelmekle, pâye ile geçiştirilerek ve bu husûs sonraları ba'zı mahâdîme dahi sirâyet ettirilerek, Haremeyn-i muhteremeyn'in kazâ-yı İstanbul'a mevsıl olmak meziyyet ü hâssası kalmadıktan başka, pâye alanlar, pâye aldıkları gün Haremeyn ma'zûlü i'tibâr olunmaları hasebiyle, bi'l-fi'l Haremeyn mollâlarına takdîm olunduklarından, vaktiyle hasretü'l-mevâlî olan Haremeyn-i muhteremeyn hükûmetleri, her kime teklîf olunsa rağbet etmeyip, özr-i leng ile isti'fâ eder oldukları ma'lûm-ı hümâyûn olduğuna ve sâbıkā Haremeyn kādîları Arabzâde Atâullâh Efendi ile Nâfi' Efendi'nin inkızâ-yı zamân-ı hükûmetlerinden akdemce pâye ile bir kaç eskiler zuhûr ettiğinden, rikâb-ı hümâyûna ref'-i ruk'a-i iştikâ ettiklerine binâ'en, mûmâileyhimânın rütbeleri Haremeyn tevcîhi târîhlerinden i'tibâr olunarak, bu kā'idenin bundan sonra sâ'irleri haklarında dahi düstûrü'l-amel tutulması ve bi'l-fi'l Haremeyn kādîları mevcûd iken, pâye ile tarîkları terfî' olunanlara İstanbul kazâsı tevcîh olunmaması, şeyhülislâm efendiye hıtâben bir kıt'a hatt-ı hümâyûn ile nizâma rabt olundu. Hattâ Atâullâh Efendi'nin büyük birâderi Sâdık Efendi dahi, pâye ile takaddüm edenlerden olup, işbu nizâm-ı cedîd mûcibince, küçük karındaşının kendiye takaddüm etmesinden dolayı dil-gîr olarak, müddet-i medîde bu iki kardaşlar beyninde bürûdet hâdis olup kalmıştır.

Mukaddemâ Rusya'dan Büyükelçilik ile gelmiş olan Ceneral Rebnin <Repnin>'in me'mûriyyeti muvakkat olmağla, dâ'imî Dersa'âdet'te kalmak üzere, Rusya'dan Ortaelçi rütbesiyle İstakyof <Aleksandr Staykof> nâm ceneral, bu esnâda Dersa'âdet'e gelmiş olduğundan, Ceneral Rebnin <Repnin>, memleketine avdet eyledi.

Müddet-i medîdeden berü makām-ı Riyâsette bulunan İsmâ'îl Râ'if Beyefendi hakkında teveccüh-i sadr-ı âlî ber-kemâl ise de, sadrıa'zamın ba'zı kurenâ vü müteneffizleriyle uyuşamadığından, anların fesâd u nifâklarıyla ve fi'l-hakīka devr-i sâbıkta müteneffiz bulunması mülâbesesiyle, şehr-i Cumâdelâhırede riyâsetten azl ile, Kıbrıs Cezîresi'ne nefy olunup, yerine Âtıf **(s.46)** zâde Nişâncı Ömer Vahîd Efendi ve Nişâncılığa dahi mukaddemce Kethudâlıktan munfasıl olan es-Seyyid İbrâhîm Hıfzı Efendi, nasb olundu.

Sene-i sâbıka vekāyi'inde beyân olunduğu üzere, bâ-mahzar Kırım'dan gelen rü'esâ ve mîrzâların istid'âları ahde mugāyir ve husûlü müte'azzir bir keyfiyyet olduğu hâlde, Rusya büyükelçisinin gelmesine kadar Dersa'âdet'te tevkīf olunmaları, meclis-i umûmî karârı üzere, kendilerine birden bire ye's cevâbı verilmiyerek, hüsn-i sûretle iknâ' ve i'âdeleri maksadına mebnî idi; lâkin bu kerre sefîr-i mûmâileyh, avdet etmekle, mûmâileyhime ye's cevâbı verilmek lâzım geldikten başka, bu vakte kadar Dersa'âdet'te tevkîf olunmaları hasebiyle, Hazîne-i celîle haylice masârife dûçâr olduğundan, vükelâ-yı devlet, muztarib ü dil-gîr olmuşlar ise de, bu keyfiyyet mu'âhede-i sâbıka âsâr-ı muzırresinden olup, buna bir çâre bulunamadığı misillü, kimseye dahi bir diyecek olmadığından; fakat tebeddül-i riyâsetle bir parça tahfîf-i harâret kılındı.

Lâleli Câmi'-i şerîfi Şeyhi Mardinî Efendi, ihvân tarîkı misillü, vazîfe-i zimmeti olan va'z u nasîhate hasr-ı himmet ve tarîkının vâridâtına kanâ'at etmeyip, dâ'imâ ricâl ü kibâr konaklarına gider ve vazîfesinden hâric makālâta ve vükelâ hakkında ba'zı gûne tefevvühâta cesâret eder bir şahıs olmağla, nâ-çâr ba'zı ricâl ü kibâr, lisânından kurtulmak içün, du'âsını almak sûretinde, hedâyâ vü atâyâ veregeldiklerinden, epeyce sermâyedâr olmuş idi; lâkin gittikçe azıttığından, te'dîbi lâzım gelmiş idi. Bu esnâda ittifâkan Enderûn-ı Hümâyûn va'zında dahi ba'zı nâ-sezâ kelimât tefevvüh ettiğinden, meşîhatı ref'le, maskat-ı re'si olan Mardin'e nefy olunup, uhdesinde olan cihetler, bi'l-imtihân, istihkākı nümâyân olanlara tevcîh kılındı.

"Müddet-i medîdeden berü Konya'da post-nişîn-i irşâd olan Mevlânâzâde Çelebi Efendi, memleketin ihtilâline bâ'istir" deyü Konya Vâlîsi Çerkes Hasan Paşa, inhâ etmiş olduğundan, bundan iki ay mukaddem Magnisa'ya nefy ü tagrîb olunmuş idi; lâkin şeyh-i müşârünileyhin memleket umûrunda eli ve bu misillü fesâdâtta medhali olmadığı ma'lûm-ı hümâyûn olmağla, ıtlâk olunarak, makāmına i'âde kılındı.

Ve bu esnâda Sultân-ı zamân Abdülhamîd Hân hazretleri, ecdâd-ı izâmı eserine iktifâ'en, bir câmi' ve imâret inşâsını tasavvur buyurup; ancak ihtiyâr buyurulacak mevkı'lar cevâmi' ü mesâcidle ma'mûr ve mâl-â-mâl olduğuna ve Bâğçekapusu'nda kâ'in Vâlide Câmi'-i şerîfi civârında bir imâret binâsı lüzûm göründüğüne mebnî, Şa'bân-ı şerîfin yirmi üçüncü günü sadrıa'zam ve şeyhülislâm hâzır oldukları hâlde, mahall-i merkūmda bir imâret binâsına vaz'-ı esâs olundu.

(s.47) Sulb-i pâk-i şehenşâhîden mâh-ı Recebin yedinci günü Sultân Mehmed, dünyâya geldikte, beş gün kadar halk donanma tertîbiyle meşgūl olarak, bu esnâda yalnız üçer fasıl top şenliği olunup, altıncı gün berren ve bahren donanmaya bed' ile, yedi gün, yedi gece şehr-âyîn tertîb olunmuş idi.

Ramazân-ı şerîfin yirmi altıncı günü kerîme-i muhtereme-i şehriyârî Hadîce Sultân, vefât etmekle, cenâzesi Yenicâmi'e getirilip, namâzı kılındıktan sonra, Valide Türbesi'nde defn olundu.

Şevvâl-i mükerremin yirmi altıncı günü Şehzâde Sultân Ahmed, tevellüd eyledi. Şehzâde Sultân Mehmed'in vilâdetinde etrâfa neşr olunan bişâretnâmelerin her birinde mübâşiriyye ref' olunup, bu bâbda kimseden bir şey alınmaması ve bir vechile fukarânın rencîde olunmaması derc olunmuş idi. Bu def'a gönderilen fermânlarda dahi bu husûs te'yîd ü te'kîd olunduktan başka, mübâşir gönderilmeyip, mezkûr fermânlar Tatarlar vâsıtasıyla irsâl ve tevzî' olundu.

İstanbul'da dahi evvelki vilâdet-i hümâyûnlarda halk, melâhî vü mülâ'abe ziyâde düşdüklerinden ve ifrât üzere isrâf u tebzîr ettiklerinden, ibâdu'llâhı bu makūle hâlât-ı muzırreden himâye içün, bu def'a lehv ü la'be ve şenliğe bedel fukarâ vü zu'afânın ıt'âm olunması fermân olunmağın, Sarây-ı Âsafî'de simât-ı ni'met güşâde kılınıp, her taraftan fukarâ vü zu'afâ ve sıbyân-ı mekâtib, celb olunarak, ıt'âm kılındı.

Sâ'ir vükelâ ve ricâl ü kibâr dahi, kezâlik mahallelerinde olan fukarâ vü zu'afâyı ıt'âm ile, taraf-ı şâhâneye da'avât-ı hayriyye isticlâbına mübâderet ettiler.

Vefât-ı Sadr-ı Esbak Halîl Paşa

Bundan akdem Selanik Mutasarrıfı iken, uhdesine Sivas Eyâleti tevcîh olunmuş olan İvaz Mehmed Paşazâde Halîl Paşa, Selanik'ten Sivas'a giderken, esnâ-yı râhda Kütahya muzâfâtından "Na'lluhân" nâm mahalde vefât eyledi.

Müteveffâ-yı müşârünileyh Halîl Paşa, Belgrad fâtihi İvaz Mehmed Paşa'nın oğlu olup, otuz yedi târîhlerinde Dersa'âdet'te dünyâya gelerek, bir müddet pederleri ma'iyyetiyle, ba'zı seferlerde bulunduktan başka, Sultân Mahmûd-ı Evvel asrında, hayli hıdemât-ı mühimmede istihdâm olunduktan sonra, bir aralık mîr-i âhûrluk ve çâvuşbaşılık ile kesb-i tahayyüz etmiş idi. **(s.48)** Mu'ahharan seksen iki senesi esnâsında kā'immakām kethudâsı ve seksen üç senesinde mîr-i âhûr-ı evvel olmuş iken, uhdesine rütbe-i vezâretle Rumeli eyâleti ve Hotin muhâfızlığı tevcîh olunup, mahall-i me'mûriyyetine giderken, esnâ-yı râhda sadrıa'zam ve serdâr-ı ekrem olmuş idi. Zamânında asâkir-i İslâma hasbe'l-kader perîşânlık ârız olmağla, bir sene sonra azl ile, bir müddet ikāmetten sonra, seksen yedi Şevvâlinde Eğriboz muhâfızlığıyla vezâreti ibkā olunarak, ba'dehû Bosna ve Selanik eyâletleriyle kâm-revâ kılındıktan sonra, ber-vech-i muharrer, Sivas vâlîsi olup, esnâ-yı râhda vefât etmiştir.

Ber-minvâl-i sâbık, Halîl Paşa'nın vefâtı hasebiyle, Sivas Eyâleti Erzurum Vâlîsi ve Kars cânibi Ser'askeri olan Ali Paşa'ya tevcîh olundu ve bundan akdem Üsküb ve Yanya sancakları ilhâkıyla, Hotin Muhâfazasına ta'yîn buyurulan İlbasanlı Süleymân Paşa'nın esnâ-yı râhda kapusu halkı perîşân olmağla, mahall-i me'mûriyyetine varamayacağı emârâtı vâkı' ve varırsa bile bir işe yaramıyacağı hâlâtı şâyi' olup, serhadd-ı mezkûrun ise müceddeden i'mâr u istihkâmına mübâşeret olunmuş olduğundan, kaviyyü'l-iktidâr bir vezîrin me'mûriyyeti lâzım gelmekle, vezîr-i müşârünileyh, azl olunarak, Hotin Muhâfızlığı, ber-vech-i muharrer, Yanya ve Üsküb Sancakları ilhâkıyla, Topal Osmân Paşazâde Ahmed Paşa'nın oğlu İnebahtı Muhâfızı Mehmed Paşa'ya ve İnebahtı Muhâfızlığı dahi, müşârünileyh Süleymân Paşa'ya tevcîh kılındı.

Tebeddül-i Meşîhat ve Sadâret ve Dîger Ba'zı Tebeddülât

Şeyhülislâm Sâlihzâde Mehmed Emîn Efendi, istîlâ-yı pîrî hasebiyle, etrâf u havâşîsini lâyıkıyla zabt edemediği cihetle, kendisini ba'zı mertebe lisâna getirdiklerinden, Şevvâlin on dokuzuncu günü azl olundu ve der-akab müte'allikān u mensûbânının vukū'a getirmiş oldukları fâhiş işler ıyân olmağla, azlinden bir kaç gün sonra Bursa'ya nefy ü iclâ kılındı.

Azli günü ru'ûs imtihânı içün, bir kaç yüz dânişmendânı Bâb-ı fetvâya celb etmiş idi. Azli zuhûr edicek, dağılmalarıyla, yerine Şeyhülislâm olan Abdullâh Vassâf Efendizâde Mehmed Es'ad Efendi, mu'ahharan dânişmendânı tekrâr cem' ile, ru'ûs imtihânı icrâsına muvaffak olmuştur.

Mehmed Emîn Efendi, menfâsı olan Bursa'ya vusûlünden bir ay sonra vefât edip, hazret-i Emîr'in **(s.49)** Câmi'-i şerîfi Hazîresi'nde defn olunmuştur. Merhûm-ı müşârünileyh, Mustafa Hân-ı Sânî devrinde, Anadolu Pâyesiyle İmâm-ı evvel-i sultânî olan merhûm Sâlih Efendi'nin sulbünden bin yüz on dört senesinde tevellüd edip, otuz iki senesinde müderris ve altmış senesinde Selanik ve altmış altıda Şâm ve yetmişte Medîne-i münevvere ve yetmiş dörtte İstanbul kādîsı ve seksen birde Anadolu ve seksen dörtte Rumeli ve seksen sekizde mükerreren Rumeli kādî'askeri ve seksen dokuzda şeyhülislâm olarak, on yedi ay kadar makām-ı meşîhatta bulunmuştur. Ehl-i lutf u sahâ ve melâz-ı fukarâ olup, hukūk-ı kadîmeye ri'âyet eyler, sâhib-fütüvvet ü mürüvvet bir zât-ı huceste-sıfât imiş. Sülûs-i mâlından iştirâ olunacak akārdan olmak üzere, Murâd Mollâ Tekyesi'ne nân-bahâ ve hatm-i hâcegân içün vazîfe, Topkapusu havâlîsinde kâ'in hânesi civârındaki Ahmedpaşa Câmi'i huddâmının vazîfelerine beşer akçe zamîme ve medresesi hücerâtına birer pâre nân-bahâ ta'yîn etmiş idi, –*raḥmetullâhi 'aleyhi raḥmeten vâsi'aten*–[14].

Kethudâ-yı Sadr-ı âlî Mustafa Efendi, bi-hasebi'l-iktizâ azl ile, yerine Dergâh-ı Âlî Kapucubaşılarından Dârendeli Mehmed Efendi, nasb olundu.

İşbu Mehmed Efendi, mukaddemâ sefâretle İran'a gönderilmiş olan Kesriyyeli Ahmed Paşa Kethudâsı merhûm Dârendeli Abdurrahmân Paşa'nın akrabâsından olmak ve seferler esnâsında hademe-i devlet içinde ve bir müddet Boğazlar muhâfazasında bulunmak takrîbiyle, umûr-ı askeriyyeye kesb-i ma'lûmât eylemiş olduğundan, hüsn-i sîret ü sülûku sem'-i hümâyûna mün'akis olmağla, karîha-i şâhâneden olmak üzere, kethudâ-yı sadr-ı âlî nasb olunmuş idiği ba'zı tevârîhte mastûr ise de, ba'zı muharrerâttan istinbât olunduğuna göre, "Kara Silahdâr" demekle ma'rûf olan Silahdâr-ı şehriyârî Seyyid Mehmed Efendi, kendisiyle ittifâk üzere hareket edecek bir sadrıa'zam cüst <ü> cûsunda olup ve ba'zıların sevkıyla müşârünileyh Mehmed Efendi'yi bu-

[14] Allâh'ın geniş rahmeti onun (Mehmed Emin Efendi'nin) üzerine olsun.

lup, sadârete isti'dâd verilmek üzere, kethudâ nasb ettirmiştir. Ve fi'l-vâkı' on beş gün sonra makām-ı sadârete getirilmiştir.

Bundan başka Sadrıa'zam bulunan Dervîş Mehmed Paşa, ba'zı cihetlerle lisâna gelmiş olduğundan, azle müstahikk görülmüş idi. Hattâ ol vakit Yahûd'dan dönme "Latîf" nâmında bir çengî olup, sadr-ı müşârünileyhin sû'-i karînleri ba'zı kibâr-ı devlete: *"Sadrıa'zam efendimize helvâ sohbeti tertîb etseniz ve Latîf'i dahi getirseniz, güzel olur"* diyerek, gûyâ müşârünileyh-i mezbûra mâ'ildir deyü efendilerini efvâh-ı nâsa **(s.50)** düşürmüş olduklarından, ba'zı zurafâ: *"Helvâ sohbetinin zuhûru Latîf'in şöhretine ve sâhib-devletin zevâl-i devletine sebeb oldu"* derlerdi.

İşte bu misillü sebeblerden ve emr-i idâre-i devlette ba'zı mertebe rehâvet ü müsâmaha mahsüs olduğundan dolayı, Sadrıa'zam Mehmed Dervîş Paşa, Zilka'denin yirmi beşinde azl ile, Gelibolu'da ikāmete me'mûr kılındı.

Müşârünileyh, mesned-i sadârette müstakıll olup, eyyâm-ı sadâretinde aldığı mebâliğ on bin kîseye bâliğ imiş; ancak masârifi dahi hadd-i ma'rûfu mütecâviz olmağla, azlinde altı yüz kîse medyûn bulunduğu ba'zı tahrîrâtta görülmüştür.

Yerine ber-vech-i bâlâ, akdemce Kethudâ-yı Sadr-ı âlî nasb olunan Dârendeli Mehmed Ağa, sadrı'zam olup, nasbına dâ'ir sâdır olan hatt-ı hümâyûn zeylde **(2)** rakamıyla kayd olunur.

Bu hatt-ı hümâyûn Dârendeli Mehmed Paşa'nın mesned-i sadârette istiklâlini müş'ir olduğundan, hıdemât-ı sâbıkasına kıyâsen, bunda dahi muvaffak olacağını pek çok kimseler me'mûl ederdi; lâkin sadârete gelmesini sâlifü'z-zikr Kara Silahdâr'dan bilenler: *"Mâ-dâm ki, bu Kara Silahdâr, ara yerdedir, bu vezîr dahi, yüz ağartamaz"* derler idi. –.....*Lâ ya'lemü'l-ġaybe illa'llâh*–[15].

Münhall olan Kethudâlık mansıbı dahi, bundan akdem iki def'a Kethudâlık hıdmetinde istihdâm olunmuş olan Tevkī'î es-Seyyid İbrâhîm Efendi'ye tevcîh kılındı.

[15] ..... Allâh'tan başka gaybı bilen yoktur. Kur'ân, XXVII (Neml, 65).

Bir kaç seneden berü ba'zı süfehânın yine süfehâ makūlesinden olarak tedârük ü peydâ ettikleri hademe-i nisvâna teşebbüh ederek, sıkma ve şerîtli ve yakası oymalı ve yenleri sırmalı kaftân ve ana göre entârî diktirip, yirmi-otuz guruştan mütecâviz harc-i üstâdiye i'tâ etmeleriyle ve sâ'ir sevbleri dahi buna kıyâsen i'mâl ettiregeldikleri hasebiyle, aldıkları aylık ve yıllıklar, bir vechile masraflarına kifâyet etmeyip, bi't-tab' medyûn ve efendileri olacak mahdûmlar dahi, nâ-meşrû' ve nâ-hakk yere dûçâr-ı efkâr-ı gûnâ-gûn olduklarından, velhâsıl esâfil, evâsıta ve evâsıt, e'âlîye taklîd ile, halk, israf u tebzîre düşüp, bu ise muhill-i intizâm-ı ahvâl-i enâm olduğundan, sadr-ı sâbıkın evâhır-ı sadâretinde, hademe-i Saltanat-ı seniyye'den vüzerâ vü ulemâ ve ricâl ü zâbitân ve tavâ'if-i askeriyyeye başka başka kisve vü libâslar ta'yîn olunarak, herkes, bulunduğu sınıfa mahsûs olan ziyy ü kıyâfete i'tibâr edip de, ziyâdeye tecâvüz etmemesi fermân ve hılâfında hareket edenler olur ise, mücâzât olunacakları beyân kılınmış idi. **(s.51)** Bu kerre dahi fî-mâ-ba'd etvâr-ı sefîhâne terk olunarak, otuz sene mukaddem hademe makūlesi, her ne giyerler ise, yine ol vechile câme kesilmesi lâzım gelenlere ekîden tenbîh ve her kangısının üzerinde bu makûle esvâb bulunur ise, bilâ-emân te'dîb olunacağı ve diken derzi dahi, dükkânı önüne asılacağı i'lân kılındı.

Bununla berâber taşra vüzerâsı dahi, birbirinin etbâ'ını almamaları ve aklâm kâtibleri dahi, mu'tâd-ı kadîmden ziyâde harc talebinde bulunmamaları ekîden tenbîh olundu.

Fi'l-asl Tersâne-i âmire umûru ehemm-i mehâmm-ı Saltanat-ı seniyye'den iken, bir müddetten berü me'mûrlarının adem-i takayyüdü hasebiyle, bu emr-i ehemme lâyıkıyla ihtimâm olunamadığından, edevât ve mühimmâtına küllî noksân târî olmuş ve ikmâli dahi mültezem-i âlî bulunmuş olduğundan, sadrıa'zam, bizzât görüp de, buna bir sûret-i hasene vermek üzere, Tersâne-i âmire'ye gidip, kapudan paşa ile buna dâ'ir müzâkere vü müşâvere ettikten sonra, lâzım gelenlere tenbîhât-ı ekîde ve inzârât-ı şedîde icrâ buyurdular ve bu sene-i mübârekede müceddeden kalyonlar binâsına mübâşeret ettiler. Tersâne-i âmire içün, İzmid cibâlinden kat' ve mübâya'a olunagelen kerâstenin ekseri Tersâne-i âmire'ye vâsıl oldukta, Kerâste Kâtibi Ârif Efendi: *"İsti'mâle şâyân değildir"* diyerek, kimisinin kaddi nâ-münâsib ve kimisinin arzı nâ-muvâfıktır bahâneleriyle, cânib-i mîrîye sebeb-i hasâret ve bu cihetle tekrâr kesilmesi

lâzım geleceğinden, fukarâya bâ'is-i eziyyet olduğu bu def'a mâ'lûm-ı sadâret-penâhî olmağla, fî-mâ-ba'd Tersâne-i âmire içün, kat' olunacak kerâste, efendi-i mûmâileyh ma'rifetiyle kesilip de, isti'mâle şâyân mı, değil mi şübheleri ber-taraf olmak üzere, yevm-i mezbûrda efendi-i mûmâileyh, li-ecli't-te'dîb, hânesinden çıkarılıp, mübâşir ma'rifetiyle, me'mûriyyet-i mezkûresi mahalli olan İzmid'e irsâl olundu.

Müteferrika

Zilka'denin on yedinci günü sâ'at yedide Anadolu Kasabâtı'ndan Köprü ve Merzifon havâlîsinde hareket-i arz vukū' bularak, Köprü'nün ba'zı hâneleri ve Köprülüoğlu câmi' ve mesâcidinin sukūta müsta'idd yerleri münhedim olarak, yüz kadar âdem telef olmuştur.

Yeniçeri Ağası Ahmed Ağa'ya ağalık uhdesinde olduğu hâlde, vezâret verilip, ağa paşa **(s.52)** olmağla, destârı huzûr-ı Âsafî'de tebdîl ve dârâtı debdebe-i vezârete tahvîl kılındı. İki ay sonra Tırhala sancağıyla Rumeli cânibine ihrâc ve irsâl olunmuştur.

Hâssa Hekîmbaşısı olan Subhizâde Azîz Efendi, azl ile, yerine bundan akdem Hekîmbaşı olmuş olan İstanbul pâyelülerinden Ârif Efendi, nabz-âşinâ vü kâr-şinâs olup, vazîfesinden hâric umûra müdâhale etmeyeceği tecrübe-i sâbıka ile ma'lûm olduğundan, hekîmbaşı nasb olundu.

Havâdis-i Irak ve İ'lân-ı Sefer-i İran

Cild-i evvelde beyân olunduğu üzere, Irak'ta zuhûr eden tâ'ûn ile, Bağdâd'ın hâli dîger-gûn olduğu hâlde, Baban Sancağı Mutasarrıfı Mehmed Paşa ile Köysancağı Mutasarrıfı bulunan küçük birâderi Ahmed Paşa miyânelerind<e> bürûdet hâdis olarak, müteheyyi'-i harb olmuşlar iken, Kürdistân'ın sâdât u ulemâsı, araya girip, barıştırmışlar ise de, Mehmed Paşa, yine Ahmed Paşa'dan emîn olamadığından, bir takrîble yanına celb ve habs eylemiş ve Ahmed Paşa ile müttehid bulunan en küçük birâderleri Mahmûd Paşa'yı dahi habs etmek istemiş ise de, Mahmûd Paşa, Bağdâd'a firâr ettikte, Ömer Paşa, kendisine ba'zı mukāta'ât vererek, celb-i hâtırına himmet eylemiş idi. Mehmed Paşa ise, fi'l-asl Ömer Paşa'ya muğberr olduğundan, Bağdâd'ın hücûm-ı illet-i tâ'ûn ile zuhâra gelen ihtilâlini ve bu cihetle Ömer Paşa'nın za'f-ı hâlini müşâhede ey-

ledikte, bütün bütün terk-i itâ'at u inkıyâd ve hufyeten İran Vekîli Zend Kerîm Hân'a intimâ vü istinâd ederek, Bağdâd'dan gelen buyuruldulara ihâle-i sem' u i'tibâr etmez olduğundan, Ömer Paşa, derhâl kendisini azl ile, Mahmûd Paşa'yı Baban mutasarrıfı nasb edip, asâkir-i kâfiye ile irsâl eyledikte, Mehmed Paşa, mukāvemet edemeyeceğini cezm ile, firâr etmiş olduğundan, Mahmûd Paşa, kürsî-i livâ olan Karaçolân'a vürûd eyledikte, büyük birâderi Ahmed Paşa, bu kerre habsten âzâd olmuş idiğinden, Mahmûd Paşa, kendi rızâsıyla mutasarrıflığı ana terk ü ferâğ etmeğin, Ahmed Paşa, makāmına ku'ûd eylemiş idi.

Mehmed Paşa ise, ber-vech-i bâlâ, Karaçolân'dan firâr ettikte, Sinne'ye varıp, Kerîm Hân'dan istimdâd ve o dahi anı tesahhub ile, ibkāsını Ömer Paşa'ya iş'âr eylemiş ise de, Ömer Paşa, müsâ'ade etmediğinden, Kerîm Hân, gücenip, Mehmed Paşa'yı cebren makāmına ik'ād içün, yanına asâkir-i külliyye terfîk ile, Karaçolân'a i'zâm etmiş idi.

(s.53) Mehmed Paşa, asâkir-i İraniye ile Karaçolân'a üç sâ'at mesâfe mahalle geldikte, Ahmed Paşa dahi, ma'iyyetinde bulunan Osmânlu ve Kürd asâkiriyle mukābele edip, asâkir-i İraniye, egerçi Ahmed Paşa ma'iyyetindeki asâkirin ez'âf-ı muzâ'afı ise de, nesîm-i zafer Ahmed Paşa tarafına vezân olarak, asâkir-i İraniye, perîşân olduğundan, Mehmed Paşa, etbâ' u levâhikı ile yine firâr ve Sinne'de istikrâr etmiştir.

Bunun üzerine Kerîm Hân, hiddetlenerek, birâderi Sâdık Hânı yirmi bin askerle Basra cihetine gönderip, Kürdistân tarafına dahi yirmi bin asker göndermiş idi ve geçen seksen dokuz senesi Muharreminin evâ'ilinde Sâdık Hân, Basra'yı muhâsara edip, asâkir bâkıyyesi dahi, hudûdu tecâvüz ile, Kürdistân'ın pek çok yerlerini gāret eylemiş idi.

Basra mütesellimi, Ömer Paşa'dan istimdâd eyledikte, gönderdiği asker, münhezimen avdet eylemiş ve İranîlerin Bağdâd üzerine dahi muhâcemeleri melhûz olmaktan nâşî, bizzât hareket edemediğinden, Dersa'âdet'e arzıhâl ile istimdâd eyledikte, Kerîm Hân üzerine i'lân-ı sefer edilmek, yâhûd me'mûrların kusûrlarına isnâd ile, geçiştirilmek şıklarından birinin tercîhi mülâhaza olunmakta iken, Kerîm Hân'ın Devlet-i Aliyye aleyhine bir hareketi olmayıp; ancak Ömer Paşa'dan müştekî olduğuna dâ'ir Dersa'âdet'e tahrîrâtı gelmiş idi.

İşte ol esnâda Şâ'ir-i meşhûr Sünbülzâde Vehbi Efendi, sefâretle İran'a gönderilip, Şîrâz'a vusûlünde, Kerîm Hân ile bî-muhâbâ görüşerek, hüsn-i ülfet ü âmîziş ve Kerîm Hân dahi, kendisine muhabbet ve devleteyn beyninde hüsn-i vifâk husûlüne izhâr-ı hâhiş eylemiş ise de, hükûmeti bir aşîret beyliği tarzında olup, henüz muntazam devlet hâline gelmediği cihetle, Vehbi Efendi'nin İran'a gidip gelmesinden bir fâ'ide görülememiştir.

Bu esnâda Bağdâd Vâlîsi Ömer Paşa ile Vehbi Efendi tarafından vârid olan tahrîrât-ı müşterekede, Şâh Tahmâsb'ın zevâl-i saltanatından sonra, İran, envâ'-ı âşûb u fiten ile mâl-â-mâl olarak, karîbü'l-ahdde Şîrâz havâlîsinde ref'-i livâ-yı istiklâl eden İran Vekîli Zend Abdülkerîm Hân, ba'zı memâlik-i İran'ı zabt u teshîr ve kendiye mukāvemet edenleri keşîde-i zencîr edip; fakat ahâlî-i İran'ın Devlet-i Aliyye'ye kadîmî adâvetleri olması ve vekîl-i mûmâileyhin başına cem' ettiği hânlardan pek de emniyyeti olmamağla, anları işgāl ile, sûret-i emniyyet ve istirâhatini istihsâl dâ'iyesine düşmesi hasebiyle, eczâ-yı meclisinden olan hânlara: *"Bağdâd ve Basra havâlîsi, fi'l-asl ülke-i* **(s.54)** *İran'dan olup, şimdiki hâlde etrâf u eknâfta bize mâni' u müzâhim olur kimse kalmadığından, anlar dahi, kabza-i tasarrufa alınsa, hoş bir ma'nâ olur"* dediğinde, mu'temedleri olan hânlar, beynlerinde istişâre ederek: *"Devlet-i Aliyye'nin şimdi a'dâ-yı dîn ile ceng ü cidâli olduğundan, bu husûs münâsib değildir"* demişler ise de, vekîl-i mûmâileyh: *"Bundan akdem İran ahâlîsi Afgāniyân ile muhârebe ederken, gûyâ Devlet-i Aliyye, bilâ-mûcib memâlik-i İran'ı harâb eyledi"* deyü mu'temedlerini ba'de'l-iskât, Devlet-i Aliyye ile İranlu beyninde mün'akid olan şurût-ı mu'âhedeye münâfî hâlâta tasaddî ve bir kaç koldan Memâlik-i mahrûse'ye asker irsâliyle, emvâl-i Müslimîne itâle-i dest-i te'addî eyleyip; hattâ seksen dokuz Muharremü'l-harâmı evâ'ilinden berü karındaşı Sâdık Hân ser-kerdeliği ile, Basra'yı muhâsara ettikten başka, bir taraftan dahi bakıyye-i asâkiri Bağdâd havâlisini ve husûsuyla havâss-ı etbâ'ından olan Nazar Ali Hân, Derne ve Mehrûd ve Mendelicîn ve Bedre mukāta'aları hudûduna gelince ol havâlîyi bi'l-cümle gāret ve ihrâk ve ahâlîsini katl ve ıyâl u etfâlini seby ü istirkāk etmiş ve mu'teber hânlarından Muhammed Şefî' Hân, Kürdistân sancaklarından medîne-i Kerkük'e beş sâ'at mesâfeye dek zabt u teshîr edip, nefs-i Şehrizor'da cây-gîr olarak, yevmen fe-yevmen cem'iyyetleri tezâyüd etmekte bulunmuş ve bu cihetle derûn-ı Bağdâd'da dahi zahâ'ire kıllet gelmiş olduğundan, her birinin mukābelesine küllî asker tertîb ve irsâl olunduğunu ve Basra'yı istîlâ

ettikten sonra, Bağdâd muhâsarasına kıyâm edecekleri der-kâr olduktan başka, Tiflîs Hânı İrakli Hân'ın Rusya ile münâsebeti ve Açıkbaş hânına karâbeti olmak hasebiyle, ahâlî-i İran ve sâ'ir etrâfında olan hânân ile ülfet ü ittihâd ve husûsuyla bu esnâda diyârında zuhûr eden ma'den sebebiyle, kuvvet ü mikneti ziyâdeleşerek, bir günde yirmi bin asker ile her ne mahalle ister ise, azîmete kesb-i iktidâr ve isti'dâd etmiş bir düşmen-i kaviyyü'l-istidrâc olmağla, Zend Kerîm Hân ile ittifâk u imtizâc ederek, ol dahi, bir taraftan hücûm etmesi muhakkak u mukarrer bulunduğunu arz u inhâ ve Basra'nın muhâsaradan istihlâsı ve Bağdâd'ın muhâfazası içün, bir sâ'at akdem külliyyetli mühimmât ve zahâ'ir irsâl olunmasını niyâz u istid'â etmişlerdir.

İran mes'elesi, umûr-ı cesîmeden olmak hasebiyle, hakîkat-i hâle lâyıkıyla kesb-i ıttılâ' olunmak içün, Kars Muhâfızı Vezîr Ahmed İzzet Paşa ile Abdülcelîlzâdelerden Şehrizor Vâlîsi olan Vezîr Süleymân Paşa tarafından isti'lâm olundukta, Kars muhâfızı müşârünileyh tarafından vârid olan tahrîrât, Ömer Paşa'nın inhâsına muvâfık gelmiş ise de, müşârünileyh Şehrizor vâlîsi tarafından vârid olan tahrîrât, buna muhâlif olarak, **(s.55)** hulâsası bu vechiledir ki: Derne sancağı Kirmânşâhân civârında olup, tâ'ife-i A'câm, Derne'den mürûr ile, İmâm Hüseyin, *–raḍiya'llâhu 'anh–*[16], ziyâretine gidip geldiklerinde, Derne sancağı mutasarrıfları taraflarından mâlları gâret ü yağmâ ve gûnâ-gûn cevr ü ezâ olunmağla, bu husûsun men' u def' ettirilmesi bir def'a Zend Abdülkerîm Hân tarafından Bağdâd Vâlîsi müşârünileyh Ömer Paşa'ya yazılmış iken, recâsına vâlî-i müşârünileyh, müsâ'ade etmediğinden ve tâ'ûn zuhûruyla nefs-i Bağdâd ve Basra'da yedi yüz hâneden mütecâviz fevt olan Acemlerin emvâl ü eşyâsının vilâyetlerinde olan ma'lûmü'l-esâmî vârisleri tarafına gönderilmesini ber-nehc-i şer'-i kavîm, mutâlebe ettikte, buna dahi ihâle-i sem' etmeyerek, eşyâ-yı mezkûreyi kendisi zabt u kabz ettiğinden ve İran re'âyâsından Basra'da mütevattın "Cerfeli" ta'bîr olunur yüz hâneye karîb zimmî tâ'ifesinin vatan-ı aslîlerine sevk u irsâl olunmasını recâ edip, bu dahi nezd-i müşârünileyhde karîn-i kabûl olmadığından başka, Baban Mutasarrıfı Mehmed Paşa, ma'zûlen Sinne Kasabası taraflarına gittikte, mansıbında ibkāsını Zend Abdülkerîm Hân, şefâ'at etmekle, sûret-i zâhirede hâtıra ri'âyet ederek ve hakîkat-i hâlde mûmâileyhin küllî akçesini alarak, ibkāsını müş'ir hıl'at irsâl ettikten sonra,

[16] Allâh, ondan râzı olsun.

der-akab el altından re'âyâyı tahrîk ile, mûmâileyhi tekrâr mansıbından tard u teb'îd ettikte, hakîkat-ı hâl Zend Abdülkerîm Hân'ın ma'lûmu olıcak, derhâl küllî asker ta'yîn ile, perîşân olmuş olan re'âyâyı ve emîrleri olan Mehmed Paşa'yı yerlerine iskân u tavtîn etmekle, miyânede ceng ü cidâl zuhûr edip, hân-ı mûmâileyh tarafından hükûmet-i mezkûrenin mûmâileyh Mehmed Paşa'ya verilmesi iltizâm ve Bağdâd vâlîsi cânibinden dahi Ahmed Paşa'nın nasb u ik'ādına kıyâm olunarak, bilâhıre defa'âtle Sinne ve Kirmânşâhân ve Baban taraflarında A'câm ile vâlî-i müşârünileyh beyninde muhârebe vukū'uyla: "*Asâkir-i tarafeynin güzergâhı olan nice kasabât ve kurâ, harâb oldu ve bu takrîb ile Basra cânibinde olan İran ordusu, yevmen fe-yevmen kesret buldu*" deyü müşârünileyh Süleymân Paşa, bu gavgānın menşe'i Bağdâd vâlîsi olduğunu arz u inhâ ve hattâ hudûda karîb olan askerlerinin geri çekilmesiyçün, Zend Kerîm Hân tarafından emir irsâl olunmuş olmasıyla, te'yîd-i müdde'â eyledikten başka, pederi olan Mûsul Vâlîsi Emîn Paşa'dan rivâyetle gönderdiği evrâkında, vekîl-i mûmâileyh, pîr ü alîl olarak memâlik-i İran'da asâleten şâh olmayıp, vekâlet iddi'âsında olduğu hâlde, İran memâlikinde neşr-i adâlet ederek, ba'zı emâkine mâlik ve ibtidâ-yı zuhûrundan bu âna gelince, taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye izhâr-ı sıdk u ubûdiyyet mesleğine sâlik olduğu ve bu def'aki hareketi mücerred **(s.56)** Ömer Paşa'dan ahz-ı intikāma mebnî bir hâlet idiği beyân ve İran tarafına âmed-şüd eden tüccârdan bu husûsa dâ'ir alınan haberler ile, ityân-ı bürhân kılınmış idi.

Bâb-ı Âlî, bu misillü ilkā'âta aldanarak, hem İran seferinin def'i, hem de henüz Bağdâd'da kuvvet almış olan Kölemen Ocağı'nın ref'i zımnında, Ömer Paşa'nın azliyle, yerine Rakka Vâlîsi Ispanakçı Mustafa Paşa'nın nasbı husûsuna karâr verilip; ancak Ömer Paşa, kölemenlerin uzmâsından ve mütegallibeden olmak hasebiyle, şâyed ki, Bağdâd'dan çıkmaz mülâhazasına mebnî, mukaddemâ vâkı' olan inhâsı üzerine, kendisine i'âne vü imdâd içün, ma'iyyetine Diyârbekir Vâlîsi Uzun Abdullâh Paşa ve Abdülcelîlzâdeler'den Kerkük Vâlîsi olan Süleymân Paşa, me'mûr kılındıkları sırada, Mustafa Paşa, zâhiren bu vechile me'mûr kılınıp, kendisinin Bağdâd vâlîliğine ve Ömer Paşa'nın Diyârbekir vâlîliğine me'mûriyyetlerine dâ'ir iki kıt'a fermân-ı âlî ısdâr ve şâyed Ömer Paşa, Bağdâd'dan çıkmayacak olur ise, katline ibtidâr eylemek üzere, hemen asâkir-i külliyye ve mühimmât-ı kâfiye ile, Ömer Paşa ma'iyyetine gider gibi, serî'an Bağdâd'a azîmet eylemesi kendisine emr ü iş'âr buyurulmuş idi. Vüzerâ-yı müşârünileyhim, Bağdâd'a azîmetle, ibtidâ Uzun Abdullâh Paşa, üç

bin ve müte'âkıben Mustafa Paşa, iki bin beşyüz askerle ve ba'dehû Süleymân Paşa, bin kadar kapusu halkıyla, Bağdâd'a varmışlar ve hâric-i şehrde orduların kurmuşlar idi. Ömer Paşa, anları Basra'nın imdâdına göndermek istedikçe, birer sûretle ta'allül edip, bu esnâda Mustafa Paşa, lâzım gelenler ile müdâvele-i efkâr ederek, nihâyet işbu doksan senesi evâ'ilinde Ömer Paşa'nın Diyârbekir vâlîliğine dâ'ir olan fermân-ı âlî ibrâz olundukta, Ömer Paşa: *"Sem'an ve tâ'aten"* deyip, levâzım-ı râhın tedârük etmek üzere, hâric-i şehre çıkmış ve Mustafa Paşa dahi, şehire duhûl ile, makāmına ku'ûd etmiştir. Ömer Paşa'nın azli bağteten zuhûr eylemiş olduğundan, yol hâzırlığı içün, zarûrî çend rûz vukū'a gelen tevakkufunu ashâb-ı garaz, başka ma'nâya haml ile, Mustafa Paşa'nın zihnini ihlâl ettiklerinden ve Mustafa Paşa dahi, Ömer Paşa'nın emvâline tama' eylediğinden, anın emriyle geceleyin kâffe-i asâkir, Bağdâd'dan hurûc ile, Ömer Paşa ordusu üzerine hücûm ettiklerinde, Ömer Paşa tahlîs-i cân içün, firâr ederken attan düşüp, boynu kırılmağla, akab-gîrândan bir nefer, yetişerek başını kesip, Mustafa Paşa'ya takdîm ve o dahi, İstanbul'a irsâl etmiştir.

Bu sûretle Ömer Paşa, mukaddemâ Ali Paşa hakkında etmiş olduğu gadrin aynıyla mücâzâtını görmüş oldu. Lâkin mîzân-ı adl-i ilâhî kimesnenin hakkını zâyi' etmeyip, herkes, **(s.57)** müstahikkını bulageldiğinden, zîrde beyân olunacağı vechile, Mustafa Paşa dahi, senesi içinde Ömer Paşa'ya ettiğinin cezâsını görmüştür.

Şöyle ki: Ömer Paşa'nın i'dâmından sonra, Mustafa Paşa, anın cümle-i emvâlini igtinâm ettikten başka, Acem seferi bahânesiyle, Bağdâd'ın mütemevvilcelerini musâdereye tasaddî etmekle, ahâlî-i Bağdâd'ın kendisinden dilgîr olduğu resîde-i sâmi'a-i devlet olarak, hakkında der-kâr olan hüsn-i zann-ı âlî mütegayyir olmuş idi. Ve bir de Kölemenler hakkında olan sû'-i niyyetini ketm edemediğinden, Ömer Paşa Kethudâsı Abdullâh Ağa, Bağdâd'dan çıkıp, Deşhurû'da istikrâr ve sâ'ir kölemenler dahi, takım takım anın yanına firâr etmekle, hâric-i Bağdâd'da bir hey'et-i muhâlife peydâ olarak, ekser-i mukāta'âtı zabt edip, Mustafa Paşa, bu cem'iyyeti dağıtmağa çalışmış ise de, çâre bulamadığına mebnî, Abdullâh Kahya'dan Bâb-ı Âlî'ye iştikâ etmiştir. Bunun üzerine: *"Mustafa Paşa, ma'iyyetinde bu kadar asker var iken, bir kahyanın hakkından gelemediği hâlde, İran Devleti'ne nasıl cevâb verecek?"* deyü hakkında kīl ü kāl vukū' bulmuş idi. Ve selefi gibi o dahi, A'câm'ın tuğyânından bahisle, Irak-ı Arab

havâlîsinin zabt u rabtı külliyyetli asâkir ve mühimmât ve zahâ'ir irsâline ve kapusu halkı mükemmel bir kaç vezîrin me'mûriyyetine mevkūf olduğunu arz u inhâ etmiş iken, o esnâda Zend Abdülkerîm Hân'ın sefîri gelip ve beş mâdde üzerine musâlaha olunup, Basra tarafından asâkir-i İraniye'nin çekilmesi içün, selâm ağasıyla ikinci çukadârını sefîr-i merkūma bi't-terfîk, cânib-i İran'a göndermiş ve müte'âkıben ikinci çukadârı gelip, Basra muhâsarasında bulunan İran askeriyle mahsûrîn aralarındaki gā'ile-i husûmet, ber-taraf kılınarak, hüsn-âmîziş üzerine oldukları haberini getirmiş olması üzerine, Mustafa Paşa, İranlular'ın bu misillü evzâ' ile firîbânesine aldanarak, ber-vech-i bâlâ, Ömer Paşa imdâdına gelmiş olan asâkiri i'âde ve Der-i Devlet'e dahi: *"İranlu ile sulh ettim. Basra'nın hasr u tazyîkından vaz geçtiler"* deyü arz u inhâ eylemiştir. İranlu ise, asâkirin avdetini fursat bilerek, Basra'nın muhâsarasını teşdîd eylemiştir.

Mustafa Paşa'nın ber-minvâl-i meşrûh, vukū'a gelmekte olan sû'-i hâl ü hareketi üzerine, azline karâr verilerek, Kütahya Vâlîsi Abdi Paşa'ya Diyârbekir eyâleti bi't-tevcîh, Bağdâd'a yaklaştırılmış ve uhdesine Bağdâd eyâletinin tevcîhini hâvî bir kıt'a fermân-ı âlî ısdâr ile, hafiyyen kendisine gönderilmiş idi. Binâ'enaleyh Abdi Paşa, Bağdâd'a varıp, Irak'ın fenâ hâle gelmiş olduğunu lede't-tahkīk, Bağdâd'ın kendisine, tevcîhi hakkında olan **(s.58)** fermân-ı âlîyi izhâr ile, Mustafa Paşa'yı Diyârbekir'e tesyâr ve kendisi, Bağdâd vâlîliğinde istikrâr ve Mustafa Paşa'nın seyyi'âtını Der-i Devlet'e arz u iş'âr etmiş idi.

Hâlbuki mukaddemâ Mustafa Paşa, Abdullâh Kahya'dan şikâyet eylediği gibi, Abdullâh Kahya dahi, Dersa'âdet'e arîza takdîmiyle, anın hıtta-i Irakiye'yi idâreden âciz olduğu ve bi'l-cümle Osmânlu gürûhu kendisiyle berâber hâricde bulundukları beyâniyle, Bağdâd ve Basra eyâletlerinin uhdesine tevcîh buyurulmasını istid'â edip, istid'âsını sâbıkā Tersâne Emîni olan Selîm Sırrı Efendi dahi, tervîc etmekte olduğu hâlde, Basra'nın istîlâ olunduğu haber-i te'essüf-eseri alınmağla, efkâr, bütün bütün tagayyür etmiştir.

Şöyle ki: Kölemenlerin meşâhîrinden Basra Mütesellimi bulunan Süleymân Ağa, ashâb-ı rüşd ü reviyyetten bir zât olup, geçen seneden berü İranlular'ın tazyîkāt u muhâcemâtına mukāvemet eylemiş ise de, eyyâm-ı muhâsara, bir seneyi mütecâviz olup, bir taraftan imdâd gelmediği ve Basra'da me'kûlâta dâ'ir nesne kalmadığı cihetle, müzâyaka, son dereceye gelmiş idi. Ve mukaddemâ Ömer Paşa'dan istimdâd olundukça: *"Bu kadar asker tertîb ettim, git-*

mek üzeredir ve taraf-ı devletten şu kadar asker geliyor" deyü gayret ve tesliyet vermekte iken, Mustafa Paşa tarafından imdâd olunamayacağı cevâb-ı kat'îsi verilmiş olduğundan, ye's-i tâmm gelerek, vücûh-ı belde, Süleymân Ağa ile bi'l-ittihâd, vire ile Basra'yı teslîm ettiklerinde, İranîler, şehre duhûl ile, ahâlîyi soyup uryân etmişlerdir. Ba'dehû Sâdık Hân, birâderzâdesi Ali Muhammed Hân'ı on bin asker ile Basra muhâfazasında bıragıp, kendisi, Basra'dan aldığı emvâl-i kesîre ve eşyâ-yı nefîse ile berâber, Süleymân Ağa'yı ve dîger me'mûrları ve vücûh-ı beldeyi istishâb ile, Şîrâz'a gitmiş olduğu Dersâadet'e vârid olıcak, meclis-i umûmî akd ile, lede'l-müzâkere, Zend Kerîm Hân'a i'lân-ı harb olunmak üzere, taraf-ı fetvâ-penâhîden fetvâ verildi. Sûret-i fetvâ zeylde **(3)** rakamıyla kayd olunur.

Bunun üzerine hemen tedârükât-ı seferiyyeye teşebbüs olunmak lâzım gelmiş ise de, kölemenler, hâric-i Bağdâd'da bir hey'et-i muhâlife olduklarından, ibtidâ anların cem'iyyetini tefrîk edip de, ba'dehû İran üzerine hareket olunmak lâzım gelip, bu ise îcâb-ı hâle muvâfik olmadığından, Mustafa Paşa, Diyârbekir'de kal'a-bend edilmek üzere, Bağdâd ve Basra eyâletleri, Abdullâh Kahya'ya ve Kerkük ve Şehrizor Sancakları, merhûm Süleymân Paşa kahyalarından olup Mardin Voyvodası bulunan Hasan Ağa'ya bâ-rütbe-i vezâret tevcîh buyuruldu.

Abdi Paşa'nın vâlîliği bir aya bâliğ olur olmaz Abdullâh Paşa'nın fermânı vâsıl olmağla, **(s.59)** Abdi Paşa, Bağdâd'dan çıkıp gitmiş ve Abdullâh Paşa, Bağdâd'a duhûl ile makāmına ku'ûd etmiştir.

Gerek Abdullâh Paşa ve gerek Hasan Paşa, İranîlerin tecâvüzâtını def' ile, hudûdun muhâfazasına me'mûr olup, bu bâbda bezl-i mechûd eylemeleri ikisine dahi emr ü iş'âr olunduktan başka, bilhassa Abdullâh Paşa'ya Basra'nın istihlâsı ve selefi Mustafa Paşa gibi düşmenin hud'asından gaflet edip de, başındaki askeri dağıtmak gibi bir hatâda bulunmaması<nı> ekîden ihtâr ve Hüseyin <Hasan> Paşa'ya dahi bu bâbda Abdullâh Paşa'ya mu'âvenet etmesi<ni> iş'âr ile berâber, masârif-i seferiyyesine medâr olmak üzere, beş yüz kîse ihsân ve iltimâsı vechile Kerkük ve Erdebîl'de olan ashâb-ı ze'âmet ve tîmârın tevcîhâtları kendi tarafından icrâ olunmasını hâvî bir kıt'a fermân-ı âlî tesyâr edilmiştir.

El-hâsıl aktâr-ı Irakıye, yine kölemenlerin elinde kaldı. Çi fâ'ide ki, Ömer Paşa Vak'ası'ndan dolayı kölemenler, meslûbü'l-ümniyye oldu. Ve Abdullâh Paşa,

Bağdâd'da zâtını muhâfaza kaydına düşerek, İran seferinde ber-vech-i matlûb, gayret ü ikdâmı görülmemiştir. Ispanakçı Mustafa Paşa, Rusya muhârebesinin evâhırında üç-dört bin askerle ordu-yı hümâyûna me'mûr olarak, güç hâl ile Üsküdar'a gelip, Beşiktaş'a geçirildiği esnâda, ordu-yı hümâyûn, Şumnu'da mahsûr bulunmağla, alâ-cenâhi'l-isti'câl imdâda yetişmesi içün, mükerreren kendisine emr ü iş'âr buyurulmuş iken, yollarda ayak sürüyerek, nihâyet Yanbolu ve Karînâbâd havâlîsinde geşt ü güzâr ve meccânen yem ve yiyecek içün, fukarâyı ızrârdan başka bir işe yaramamış olduğu henüz hâtırlardan çıkmamış iken, cünha-i sâbıkasını afv ettirecek ba'zı hıdemâta sa'y eder ümîdiyle, ber-vech-i sâbık, Irak-ı Arab tarafına me'mûr edilip, bu kerre dahi bir akçelik işe yaramadıktan başka, Kerîm Hân'ın hud'asına aldanarak, başındaki kuvve-i askeriyyeyi dağıtmış ve Basra'nın istîlâsına sebeb olmuştur. Binâ'en-alâ-zâlik Diyârbekir'de kal'a-bend edilmesine karâr verilmiş ise de, Basra'nın istîlâ olunması devlete pek ziyâde te'sîr ile, âteş-i gazâb-ı şâhâneyi alev-gîr eylediğinden, sâ'ire ibret olmak üzere, müte'âkıben İstanbul'dan gönderilen hâsekî mübâşeretiyle başı kesilmiştir.

Ber-vech-i bâlâ, Devlet-i İraniye'ye i'lân-ı harb olunmak üzere karâr verildikten sonra, araya tebeddül-i meşîhat ve sadâret ve dîger ba'zı tebdîlât girmiş ise de, karâr-ı sâbıka halel gelmeyerek, Dârendeli'nin sadâretinden sonra dahi, gerek Bâb-ı Âlî'de ve gerek şeyhülislâm konağında bi'd-defa'ât meclisler akdiyle, ârâ-yı vükelâ, karâr-ı sâbık üzere müstakırr **(s.60)** olup, bu esnâda Devlet-i Aliyye'nin, Rusyaluya Kaynarca Ahidnâmesi'ni tenkīh ettirmek gibi bir büyük mütâla'ası var iken, pâdişâh-ı alem-penâh hazretleri, azm ü himmetine fütûr getirmeyip, –*mütevekkilen 'ala'llâh*–[17], Kerîm Hân'a i'lân-ı harb ile, tedârükât-ı seferiyyeye teşebbüs kılındı.

Şöyle ki: Mukaddemâ Bağdâd vâlîsine tahrîri irâde buyurulmuş olan beş bin neferden başka, Ketşzâde Çakır Ahmed Bey'in ve sâbıkā Karahisâr-ı Sâhib Mutasarrıfı Mîr-i mîrân Mehmed Paşa'nın ve Akşehir Mutasarrıfı Mîr-i mîrân İsmâ'îl Paşa'nın ve İbzolu aşîreti Beyi Hasan Bey'in ve Siverek Mutasarrıfı Abdülfettâhzâde'nin beşer yüz nefer mîrî süvârî tahrîriyle, Bağdâd ve Şehrizor tarafına irsâl etmeleri ve Bozok Mutasarrıfı Cebbârzâde Mustafa Bey'in ve Rişvânzâde Mîr-i mîrân Ömer Paşa'nın ve Yenişehir Mutasarrıfı Mîr-i mîrân Mustafa Paşa'nın biner

[17] Allâh'a tevekkül ederek (dayanarak).

nefer mîrî süvâriyle ve Millü aşîreti iskânbaşısının cerâ'im-i güzeştesi afvı bedeli olmak üzere, bin nefer ile ve Rakka sâkinlerinden Hamâlızâde Mîr-i mîrân Ömer Paşa'nın tahrîrine me'mûr olduğu bin nefer mîrî süvârî ve kapusu halkı ile ve Anadolu ve Karaman ve Haleb ve Mar'aş ve Rakka ve Sivas ve Mûsul eyâletleri zu'amâ ve erbâb-ı tîmârının ve Anadolu ve Haleb ve Rakka eyâletleri Kethudâ-yerlerinin beşer yüz nefer ile, bizzât ve bir ân akdem ol cânibe gitmeleri ve ol cânibe tertîb olunan asâkir ve zahâ'irin bilâ-tevakkuf mahalline îsâli için, Rakka Vâlîsi Vezîr Mehmed Paşa'nın Mûsul'da bulunması ve me'mûriyyetinde isbât-ı vücûd edenlerin atîklerine terakkī ve cedîdlerine yedişer akçe imzâlu verilmek üzere mahsûs mübâşirler ma'rifetiyle, Rakka ve Diyârbekir ve Harput ve Malatya ve Çermik ve Siverek ve Birecik havâlîsinden sekiz bin nefer piyâde bi't-tertîb, her iki yüz neferine bir atîk ağa intihâb kılınmak ve bulunmadığı hâlde, mücedded ağa ve alemdâr nasb olunmak üzere, bir sâ'at mukaddem ol tarafa irsâl olunması fermân olundu. Bundan başka Cebbârzâde Mustafa Bey ve Rişvânzâde Ömer Paşa ve Diyârbekir Voyvodası İsmâ'îl Ağa ve Çapûl Mukāta'ası Mutasarrıfı Bekir Ağa ma'rifetleriyle, biner nefer ve Rakka a'yân u eşrâfından Fîrûz Bey ma'rifetiyle, beş yüz nefer mîrî ve beşer akçe terakkī ve onar akçe müceddeden yevmiyye i'tâsıyla, dört bin nefer sipâh ve silahdâr serdengeçti ve terakkīlüsü ve kā'ide-i kadîme üzere, Mısır'dan üç bin nefer kezâlik ol cânibe tertîb buyuruldu.

Ve Mardin toprağından Rakka'ya varınca yaylağa çıkan ve sâhilde kalan Karakeçilü ve Mîr Veysî ve sâ'ir on beşten mütecâviz ma'lûmü'l-esâmî aşîret beyleri aşîretleri askerleriyle Bağdâd'a varmaları ve Millü-yi sagīr ile konup göçen Tavşancı ve Sincân ve Mirdin ve Birelli ve sâ'ir aşâ'ir beyleri aşîretleri dilâverleriyle Şehrizor vâlîsi müşârünileyh **(s.61)** ma'iyyetine azîmet eylemeleri ve Köysancak ve İmâdiye ve Raho <Zaho> ve Cezîre sancakları hâkimlerinin hükûmetleri dâhilinde olan şüc'ân ile, Bağdâd'a serî'an azîmetleri emr ü tenbîh buyuruldu. Ve iktizâ eden ta'yînât-ı yevmiyyeleri için, Birecik sancağından otuz bin ve Samsâd câniblerinden kırk bin ve Mardin ve Nusaybîn taraflarından yirmi beş bin ve Rakka ve Malatya'dan elli beşer bin ve Haleb'den altmış bin ve Mûsul'dan iki yüz doksan dört bin kîle hınta ve şa'îr tertîb olunup, zahâ'ir-i mezkûrenin nakliyçün, kerâste ve mühimmâtı celb ve Mar'aş havâlîsinden tedârük olunmak üzere, Birecik iskelesinde yüz elli kıt'a sefâ'in inşâsına ol tarafların ahvâline vukūf u ma'lûmâtı olan Dergâh-ı Âlî Kapucubaşılarından Seyyid Mehmed Ağa, me'mûr u ta'yîn kılındı ve Bağdâd vâlîsi-

nin terfîh-i hâli matlûb-ı şâhâne olmağla, kendisine Haleb'de inşâ olunagelen mühimmât-ı hıyâmiyeden yüz elli kubbeli hayme ve yüz elli çerge ve yirmi aded tozluklu-i münakkaş ve elli aded matbah çergesi ve selefi Mustafa Paşa eşyâsından olmak üzere, bir oba ve dört yatak haymesi ve bir hazîne çergesi ve iki sâyebân ve on zukāk ve bir şemsiyye ihsân ve tahrîr eylediği asâkirden üç bin neferin ulûfe ve bahşişleri ile, mükârîbaşılık mutasarrıfı ifrâzından sonra, kusûru kendi masârifine medâr olmak içün, beş yüz kîse akçelik altın irsâl ve Bağdâd muhâfazasında bulunan yeniçeri ve cebeci ve sâ'ir ocaklar neferâtının mevâcib-i güzeşteleri mümkin mertebe tanzîm olundu. Ve sâbıkā Özi Muhâfızı olan Hazînedâr Ali Paşa, Diyârbekir ser'askeri ta'yîn olunarak, kendisine taraf-ı şehriyârîden hıl'at ve mücevher şemşîr gönderilip, Bağdâd'a me'mûr olan asâkiri serî'an mahalline tahrîk ü îsâl etmesi ve îcâb eder ise, kendisi dahi bizzât gitmesi emr ü tenbîh kılındı.

Ve fi'l-asl Bağdâd Ağası olup, Rusya seferleri esnâsında Kul Kethudâlığı rütbesini ihrâz ettikten sonra, Kapucu <Kuyucu> Süleymân Paşa nifâkıyla ma'zûl olup da, hâlâ Selanik'te bulunan Ocâğ-ı âmire ricâli mütehayyizânından el-Hâcc Ali Ağa'nın müsellem olan kâr-güzârlığı hasebiyle, yeniçeri ağalığına bi'l-istihkāk mülâzim iken, bu husûsun ehemmiyetine binâ'en, Diyârbekir ordusuna ağa nasb olunarak, ma'iyyetine Âsitâne'de mukīm ortalardan on aded yeniçeri ortası ve cebeci ve topçu ve arabacı ocaklarından ikişer-üçer orta ta'yîn buyuruldu.

Âzerbaycân ve Gürcistân Hânlarıyla Muhâbere

Her taraftan İran üzerine hücûm u iktihâm olunmak musammem olup, Kars kolundan **(s.62)** hareket edecek ordu ise, evvel-emrde Âzerbaycân üzerine hareket edeceğinden ve Âzerbaycân hânlarının bu husûsta Kerîm Hân ile müttefik olup olmadıkları gereği gibi ma'lûm olmadığından, evvelce hakīkat-i hâl anlaşılmak üzere, ol cihette bulunan hânlarından isti'lâm-ı keyfiyyet zımnında, kendilerine makām-ı sadâretten birer kıt'a mektûb tahrîr ve Kars ser'askeri tarafından tehyi'e kılınan birer mikdâr hediyye ile, serhadd-nişîn olan Ahısha ve Kars cânibleri muhâfızları vesâtatlarıyla tesyîr kılınmıştır. Bu mektûblardan Revân Hânı Hüseyin Ali Hân'a gönderilen mektûbun sûreti zîrde **(4)** rakamıyla kayd olunur.

Bunun üzerine hânân-ı müşârünileyhim, Devlet-i Aliyye'nin himâyesini istid'â zımnında, serhadd me'mûrlarıyla mükâtebeye ibtidâr etmişlerdir.

Şöyle ki: En meşhûrları olan Revân Hânı Hüseyin Ali Hân ve Hoy Hânı Ahmed Hân, Kars cânibi Ser'askeri olan Trabzon Vâlîsi Vezîr Hâcı Ali Paşa ile; Tiflîs Hânı İrakli Hân dahi, Çıldır Vâlîsi Vezîr Süleymân Paşa ile muhâbereye başlamışlardır.

Ve İrakli Hân, bir kıt'a Fârisiyyü'l-ibâre mektûbuyla "Mîrzâ Gürgîn" nâm kâtibini gönderip, Çıldır vâlîsinin mühürdârıyla birlikte Dersa'âdet'e geldiler.

Mektûbunun hulâsa-i tercümesi kendisinin ba'zı husûsât-ı vâk'ıasında İran şâhlarına mürâca'atı îcâb-ı vakt ü hâle mürâ'ât içün olup, yoksa hâşâ ki, Devlet-i Aliyye'ye muhâlefet yolunda ol tarafa sahîhan bir meyl ü irtibât ma'nâsına olmadığı ve hâl-i hâzırına mâlik olalıdan berü hıdmet ü ubûdiyyet-i Saltanat-ı seniyye'ye bezl-i iktidâr ve serhadd-nişînân-ı Memâlik-i mahrûse ile hukūk-ı hem-civârîye ri'âyet bâbında sa'y-i bî-şümâr edip, bu âna dek Devlet-i Aliyye'nin husamâsıyla ittifâk u ittihâdı vâkı' olmamış ve bundan sonra dahi vâkı' olmayacağı vâzıhâttan bulunmuş olduğu hâlde, mukaddemâ Devlet-i Aliyye'nin Rusya ile vukū' bulan muhârebesi eyyâmında, kendisiyle Çıldır vâlîsi beyninde vukū'a gelmiş olan hâlât-ı nâ-revânın sebebi ol vakit Çıldır Vâlîsi bulunan Seyyid Nu'mân Paşa olarak, hâlâ Çıldır Vâlîsi olan Süleymân Paşa, kendisinin cânib-i Husrevâneye olan sadâkatini takdîr ü tasdîk eder vüzerâdan olmak hasebiyle, beynlerinde kemâ-yenbagī hüsn-i muvâlât u musâfât husûle gelmiş olduğu ve kendisine medâr-ı miknet ü istizhâr olacak ba'zı vesâ'ilin icrâsına taraf-ı mülûkâneden müsâ'ade buyurulduğu hâlde, Âzerbaycân hânlarının Kerîm Hân ile ittifâk u ittihâd dâ'iyesinden **(s.63)** men'lerine ikdâm edeceği arz u ifâdesinden ibârettir. Mirzâ Gürgîn'in muhassal takrîri dahi İran Vekîli Kerîm Hân'ın asâleti ve şeref-i nesebden behresi olmayıp; fakat İran'ın Fars ve Irak-ı Acem kıt'alarını hîle ile ele geçirmiş ise de, tarafdârlık zımnında tevârüd eden evrâkına gerek Tiflîs Hânı İrakli Hân'ın ve gerek sâ'ir Âzerbaycân ve Şirvân ve Horasan hânlarının kat'an iltifât etmedikleri ve bu hilâlde Devlet-i Aliyye arâzîsine tecâvüz ü tahattîsi İran hânlarından birinin marzîsi olmamağla, tarafından gelen isti'ânetnâmelere bir taraftan cevâb-ı müsâ'id verilmediği ve mûmâileyh İrakli Hân'ın bendeliği nezd-i şâhânede kabûl buyurulduğu hâlde, itlâf-ı hazâ'in ederek, Kars ser'askerinin ikdâmına

hâcet kalmaksızın, hânân-ı Âzerbaycân maslahatını tesviyeye müte'ahhid olduğu ve bu tarafa olan râbıta-i ubûdiyyetini takviyet içün, istenilirse Çıldır vâlîsi ma'rifetiyle, Ahısha Kal'ası'nda hıfz olunmak üzere, memleketi mu'teberânından bir kaç rehin vereceği ve Hoy ve Nahcivân ve Karabâğ ve Gence ve Revân ve Şirvân hânları, İrakli Hân'a ba'zan hediyye gönderir ve ba'zan bâc verir makūlelerden olmalarıyla, fî-mâ-ba'd birisi Kerîm Hân'a mu'âvenet etmeyerek, kendisi gibi anlar da, Devlet-i Aliyye'nin himâyetini ganîmet ve cânlarına minnet bileceklerini ve Âzerbaycân hânlarına taraf-ı pâdişâhîden ba'zı atâyâ vü hedâyâ ile evâmir-i aliyye gönderilip de, müntesibân-ı Der-i Devlet-i Aliyye'den oldukları yâr u ağyâra gösterilir ise, anların tarafından dahi hudûd-ı hâkāniyeye tecâvüz ü te'addî vukū' bulmayacağını der'uhde etmiş olduğu ve Devlet-i Aliyye, İrakli Hânı kendi müntesiblerinden bilerek, Kerîm Hân ile akd-i musâlaha ettiği sûrette, mûmâileyhin ve evlâdının emîn ü me'mūnü'l-gā'ile olmaları dahi şurût-ı musâlahaya derc olunması niyâzında bulunduğu ve şimdiki hâlde hıtta-i İran, silsile-i Safeviyye'den hâlî olmağla, hânân-ı İran'ın Devlet-i Aliyye gibi bir devlet-i kavî-şevkete ilticâ eylemeleri zarûriyyât-ı vakt ü hâlden olup; ammâ eger Safeviyye'den biri çıkıp da, İran saltanatı ana intikāl etmek lâzım gelir ise, hân-ı mûmâileyh, yine ubûdiyyet-i Devlet-i Aliye'den çıkmayarak, ol vakit dahi emr ü irâde-i Devlet-i Aliyye'ye ittibâ' edeceği, velhâsıl gerek kendisi ve gerek evlâd u ahfâdı sâye-i Devlet-i Aliyye'de, –*ilâ mâ-şâ'a'llâh*–[18], mahmî vü manzûr tutulması iş'ârâtından ibârettir.

Gerek mektûbun me'âli ve gerek Mîrzâ Gürgîn'in makāli Çıldır vâlîsinin tahrîrine ve mühürdârının takrîrine muvâfık gelmekle, bu husûs içün bir kaç def'a Sarây-ı Âsafî'de akd-i meclis-i müzâkere vü müşâvere olundukta, bu husûs Devlet-i Aliyye'nin **(s.64)** tezâyüd-i şân u şevketini mûcib olduğu hâlde, dîger sûretle bir mahzûr dahi hâtırlara hutûr etmediğine ve çünki hânân-ı müşârünileyhimin bu sûretle taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye ilticâları akdemce Kars cânibi ser'askerine gönderilmiş olan fermân-ı âlîde, şimdiye kadar Âzerbaycân hânlarından husûmete dâ'ir bir hareket meşhûd olmayıp, bundan sonra dahi bir gûne hareket-i nâ-becâya mübâderet etmeyip de, kendi hâllerinde olurlar ve taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye ilticâ ederlerse, zarar u hasârdan vikāye olunmaları tenbîhâtının mazmûnu ol taraflara

[18] Allâh'ın dilediği kadar (Allâh dilediği müddetçe).

aks etmiş olmasından nâşî bir keyfiyyet olup, Revân Hânı Hüseyin Ali Hân ile Hoy Hânı Ahmed Hân'ın mukaddemâ Kars Ser'askeri olan Ali Paşa vesâtatıyla, Der-i Devlet'e gelmiş olan mektûblarında, fî-mâ-ba'd Devlet-i Aliyye'ye inkıyâd u mutâva'at ve her ne hıdmet teklîf olunursa, Tiflîs Hânı İrakli Hân ile bi'l-ittifâk icrâ vü îfâsına mübâderet edecekleri münderic olması, İrakli Hân'ın iş'ârâtını te'yîd etmeğin, bu husûsta ittifâkları anlaşıldığına binâ'en, iltimâslarına müsâ'ade olunması ittifâk-ı ârâ ile karâr-gîr olarak, ol vechile iltimâslarına müsâ'ade buyurulduğuna dâ'ir başka başka fermânlar ısdâr u irsâl olundu. Ve bu sûrette eger Kerîm Hân tarafından memleketlerine te'addiyât vukū' bulacak olursa, Kars cânibi Ser'askeri el-Hâcc Ali Paşa tarafından mu'âvenet olunacağı ve hîn-i iktizâda Tiflîs hânına i'âne olunmak üzere, Çıldır vâlîsi ma'iyyetinde mikdâr-ı kifâye güzîde asker mevcûd u müheyyâ bulunduğu kendilerine bildirildi ve taraf-ı şâhâneden İrakli Hân'a <yedi> bin altın ve bir semmûr kürk ve bir donanmış at ve Hüseyin Ali Hân'a iki bin ve Ahmed Hân'a bin beş yüz Zer-i mahbûb ile birer semmûr kürk i'tâ ve irsâl olundu.

Zikr olunan fermânlardan hakīkat-i mâdde ma'lûm olacağından, Revân hânına yazılan fermân-ı âlînin sûreti zeylde **(5)** rakamıyla ilâve olunur.

Garîbe

Devr-i Sultân Mustafa Hânî'de, Rusya muhârebesi esnâsında, İrakli Hân'ın ol tarafta vukū' bulan harekâtından şâyed hudûd-ı hâkāniyeye îsâl-i mazarrat eder deyü tevahhuş olunarak, üzerine Kerîm Hân'ı tahrîk ü taslît zımnında, mürâselât ile tedbîr ü çâre aranılmış idi. Şimdi hod be-hod Devlet-i Aliyye'ye ilticâ ederek, Kerîm Hân'ın aleyhine kullanılmasına niyâz-mend olması, garâ'ib-i hükm-i İlâhiyyedendir.

(s.65) Tetimme

Ber-vech-i muharrer, Âzerbaycân hânlarına himâyet sûretinde emirler gönderilmiş ise de, anların bu vechile Der-i Devlet'e dehâletleri şâyed Devlet-i Aliyye'yi iğfâl içün, Zend Kerîm'in bir hîlesi olmak dahi muhtemelâttan olarak herhâlde ihtiyâta ri'âyet lâzım gelmekle, Kars cânibi ser'askerine bu dakīkalar ihtâr olunup, ma'iyyetinde olan kuvve-i askeriyye ile Kars cânibine doğru âheste âheste gitmesi ve böyle hey'et-i meslaha ile ol taraflara dehşet-endâz ola-

rak ve tarafından mahsûs âdemler ta'yîn ile, hânân-ı Âzerbaycân'ın ahvâlini bi't-tahkīk, kendilerinden mu'temed senedler alarak, her vechile ihtiyâta ri'âyet etmesi kendiye tenbîh ü iş'âr olundu.

Bakıyye-i Ahvâl-i Hânân-ı Âzerbaycân

Ber-vech-i sâbık, Âzerbaycân hânlarına menşûr ve teşrîfât-ı hümâyûn irsâl buyurulmuş idi. Bu kerre Çıldır vâlîsi tarafından vürûd eden tahrîrâtta, Tiflîs Hânı İrakli Hân, teşrîfât-ı hümâyûnu uzaktan istikbâl ederek mülâkī oldukta, atından inip ve taraf-ı şehriyârîden ihdâ buyurulmuş olan atın gemini öptükten sonra, üzerine binip, teşrîfât-ı hümâyûnu ileri geçirdiği hâlde, alay ile toplar atılarak, karârgâhına vâsıl olduktan sonra, tertîb-i dîvân edip, kibâr-ı kavmi huzûrunda menşûr-ı hümâyûnu kırâ'at ettirerek ve hıl'at-i seniyyeyi giyip, dâmenini kavmine öptürerek, himâyet-i Devlet-i Aliyye'yi i'lân etmiş olduğu ve Revân Hânı Hüseyin Ali Hân'ın vücûh-ı kavmi bu âyîn-i bihîni icrâya mâni' oldukları inhâ vü iş'âr kılınmış olmağla, Âzerbaycân hânlarının himâyet-i Devlet-i Aliyye'yi istihsâl husûsunda mukaddemki hâhişleri maslahatları îcâbından idiği anlaşılıp, ber-minvâl-i muharrer, kendilerine tamâmiyle emniyyet câ'iz olmayacağı misillü, Kars ser'askerinin me'mûriyyeti tevsî'-i memâlik kasdıyla olmayıp, muhâfaza-i hudûd içün olduğundan, bir takım etfâl ve nisâ ve sâ'ir fukarânın bilâ-mûcib pâymâl olması dahi münâfî-i kā'ide-i adl ü merhamet olacağı cihetle, hemen ser'asker-i müşârünileyhin ber-vech-i meşrûh, Erzurum'dan hurûc ile, at çayırlatarak, Kars taraflarına bi'l-vürûd, üslûb-ı hakîmâneye ri'âyetle, ol tarafın ahvâline ihâle-i nazar edip, eger Âzerbaycân hânlarından bir hareket-i hasmâne hiss ederse, ol vakit mukābele bi'l-misl kā'idesince, üzerlerine hareket etmesi müşârünileyhe emr ü iş'âr kılındı.

(s.66) Lâkin bir müddet mürûrundan sonra İrakli Hân'ın Kâtibi merkūm Gürgîn Mîrzâ, yine Çıldır vâlîsinin mühürdârıyla, Dersa'âdet'e gelip, İrakli Hân'ın hüsn-i tedbîriyle, Hoy ve Gence ve Revân ve Karabâğ ve Şirvân hânları dahi mu'ahharan taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye celb olunarak, fî-mâ-ba'd anlar dahi ubûdiyyet-i Devlet-i Aliyye'yi iltizâm edip, hudûd-ı hâkāniyeye kec-nigâh etmeyeceklerini mübeyyin verdikleri senedler ile, İrakli Hân tarafından dahi kefâleti mutazammın bir kıt'a sened-i ma'mûlün-bih ve makām-ı sadârete ve kethudâ beye ve re'îs efendiye olmak üzere, İrakli Hân tarafından ferve ve akmişe ve şâl

misillü hediyyeler getirdikte, gerek mühürdâra ve gerek Gürgîn Mîrzâ'ya hıl'atler ilbâs olunduktan sonra, Çıldır vâlîsi kapu kethudâsının konağında ikāmet ettirilmiş ve der-akab re'îs efendi tarafından Beylikçi Hayri Efendi, gidip, takrîrlerini kaleme almıştır.

Hulâsa-i takrîrleri: İrakli Hân'a menşûr ve teşrîfât-ı hümâyûn vâsıl olduğu günden berü, sıdk u ubûdiyyet-i Devlet-i Aliyye'yi iltizâm edip ve kendisinin bu vechile bendegân-ı Saltanat-ı seniyye silkine dehâletini hakkında büyük inâyet ve bâ'is-i mefharet bilip, bundan sonra kendisi makām-ı sıdk u ubûdiyyette sâbit-kadem olacağından başka, kendi gibi Âzerbaycân hânlarını dahi ubûdiyyet-i Devlet-i Aliyye dâ'iresine idhâl etmekle, ol havâli bütün bütün muzâfât-ı Memâlik-i mahrûse'den olduğu ve kimsenin mülk ü mâlında Devlet-i Aliyye'nin nazar-ı tama'ı olmayıp, sâyesine ilticâ edenler, her ne kadar müreffeh ü kâm-rân olsalar, tetimmât-ı şükûh u saltanatından add edegeldiğini cezm ü tafattun ettiğinden, fî-mâ-ba'd Rusyaludan el çekip, tamâmiyle himâye-i Devlet-i Aliyye'ye ilticâ vü dehâlet ve südde-i seniyye-i pâdişâhîye hasr-ı teba'iyyet eylemiş idiği ifâdâtından ibâret olmağla, taraf-ı şâhâneden İrakli Hân'a kürk ve at takımı ve mücevher sâ'at ihsân ve irsâl buyurulmuştur.

Vekāyi'-i Sene-i 1191

Ber-minvâl-i sâbık, Devlet-i Aliyye, İran seferiyle meşgūl iken, zîrde beyân olunacağı vechile, bu esnâda bir de Kırım mes'elesi zuhûr ederek, Rusya Devleti'yle i'âde-i muhârebe derecesine gelmiş olduğundan, taraf taraf tedârükât-ı berriyyeye ikdâm olunduğu hâlde, tedârükât-ı bahriyyeye dahi i'tinâ olunmak lâzım gelerek, müceddeden kalyonlar inşâsına ve Tersâne'nin ikmâl-i noksânına ihtimâm kılınmakta olduğundan ve Tersâne-i âmire kerestesi öteden berü İzmid cibâlinden kat' olunagelmiş ise de, Domalic havâlîsindeki cibâlde kat' olunduğu hâlde, naklinde daha ziyâde suhûlet olacağı haber verildiğinden, Kapudan-ı Deryâ Gāzî **(s.67)** Hasan Paşa, orasını bizzât keşf ü mu'âyene etmek içün, yirmi-otuz kadar âdemiyle Üsküdar'a geçip, ılgār ederek, Bursa'ya vusûlünde, kereste nizâmından mukaddem, bir müddetten berü Bursa Yenişehr'i taraflarında kökleşmiş olan "Ahmed Bey" nâm şakīyi i'dâm ettikten sonra, on beş-yirmi gün zarfında Domalic dağlarını geşt ü güzâr ederek, kereste nizâmını itmâm ettirip, Dersa'âdet'e avdetinde, verdiği nizâm fî-mâ-ba'd düstûrü'l-amel tutulmak üzere, Başmuhâsebeye kayd olunmuştur.

Kethudâ-yı Sadr-ı âlî Seyyid İbrâhîm Efendi, bi-hasebi'l-îcâb Rebî'ulevvelin sekizinci günü azl ile, surre emîni olup, yerine Mektûbî-i Sadr-ı âlî Süleymân Feyzi Efendi, nasb olundu. Ve egerçi mektûbculuktan def'aten kethudâlık râddesine çıkmak fevka'l-âde bir keyfiyyet ise de, Feyzi Efendi, ashâb-ı dirâyet ü ma'lûmâttan olarak, istihkāk-ı zâtîsi hasebiyle, bu tafraya revâ görülmüş ve Mektûbculuğu dahi, Küçük Evkāf Muhâsebecisi Nâmık Efendi'ye tevcîh buyurulmuştur.

Çend rûz sonra İbrâhîm Efendi, Kars ordusuna me'mûr olduğu gibi, Bağdâd Kapu Kethudâsı ve sâbıkā Tersâne Emîni olan Selîm Sırrı Efendi dahi, Bağdâd'a gönderilmiş ve Irakça nüfûz-ı kelâmına medâr olmak üzere, uhdesine rûznâmçe-i evvel pâyesi verilmiştir. Esbâb-ı mûcibesi tafsîlât-ı âtiyeden ma'lûm olur.

Ahvâl-i Irak ve İran

Bâlâda beyân olunduğu üzere, Abdullâh ve Hasan Paşalar, rütbe-i vezâretle mesrûr ve ikisi dahi, İran seferine me'mûr olduklarından, Hasan Paşa, derhâl tedârükât-ı seferiyyeye ikdâm ile, îfâ-yı vazîfe-i me'mûriyyete kıyâm eylemiş ise de, Abdullâh Paşa, ba'zı ashâb-ı agrâzın ilkā'âtına kapılarak, bu bâbda ihtiyâr-ı batâ'et ü terâhî etmiş idi. Hasan Paşa, kendisinin hâzır olduğunu iş'âr ile, irâde-i seniyye-i pâdişahînin infâzına ibtidâr olunmasını bi'd-defa'ât ihtâr eylemiş ise de, Abdullâh Paşa'da o isti'dâdı görmediğinden, kendi hissesine â'id olan vazîfeyi îfâ eylemek üzere, Kürdistân tarafınca tedâbîr-i seferiyyeye ibtidâr eylemiştir.

Şöyle ki: Köy ve Harîr Sancakları Mutasarrıfı Ahmed Paşa ile Baban Sancağı Mutasarrıfı Mehmed Paşa'yı birer takrîb ile tarafına celb ve masârif-i seferiyyelerine medâr olmak üzere, kırkar bin guruş i'tâ ve birer mikdâr asker terfîk ederek, Ahmed Paşa'yı Zehâb **(s.68)** kolundan Kirmânşâh üzerine ve Mehmed Paşa'yı Karaçolân üzerinden Sinne koluna çarhacılık unvânıyla me'mûr ederek, İran üzerine sevk edip, kendisi dahi, arkadan müteheyyi'-i hareket bulunmuş ise de, Ahmed Paşa, Hasan Paşa'nın ba'zı mu'âmelâtından dil-gîr olmağla, îfâ-yı me'mûriyyete çendân heves ü rağbeti olmadığından, Zehâb kolunda "Dezker" nâm mahalde ikāmet ve yalnız o semtin muhâfaza-i hudûduyla iktifâ eylemiştir.

Mehmed Paşa ise, Sinne'ye doğru müteveccih olup, hudûddan üç sâ'at içeride vâkı' Bâne Hâkimi olan Sâlih Hân'a itâ'at eylemesi içün haber gönderdikte, hareket-i hasmâneye ibtidâr etmekle, üzerine varılıp ve Rebî'ulevvelin on

dördüncü salı günü muhârebeye duruşulup, üç sâ'at muhârebe olduktan sonra, İranlular, mağlûb u münhezim olarak, bir çoğu katl ü telef kılındıktan başka, on aded zenberek topları zabt olunduğu ve Bâne Kasabası gāret kılındığı Hasan Paşa tarafından iş'âr ve muhârebede alınan ru'ûs-ı maktû'a dahi, Dersa'âdet'e tesyâr kılınmış olmağın, bu haber-i meserret, mûcib-i inbisât u mahzûziyyet-i pâdişâhî olarak, Hasan Paşa hakkında nasıl nevâziş ü iltifât olunmak münâsib olacağı mülâhaza buyurulmakta iken, Rebi'ulâhırın on dokuzuncu günü Tatar yediyle Hasan Paşa'nın dîger tahrîrât-ı meserret-âyâtı geldi. Şöyle ki: Sinne Hânı Husrev Hân, Bâne Vak'ası'nı istimâ' edicek, hücûm-ı asâkir-i mansûreden havf ile, etrâfında vâkı' Hemedân ve Merâga ve Karagözlü ve mahâll-i sâ'ireden yirmi bin Kızılbaş askeri tedârük ederek, mühimmât-ı vefîre ve tedârükât-ı kaviyye ile mukābeleye geleceğin Çarhacı Mehmed Paşa, bi'l-istihbâr, Hasan Paşa'dan istimdâd eylediğine ve Husrev Hân, Zend Kerîm'in mu'teber hânlarından olduğu ma'lûm olduğuna mebnî, Hasan Paşa dahi, Mehmed Paşa ma'iyyetine asâkir-i külliyye göndermiş, Husrev Hân dahi, belâsını cüst <ü> cû ederek, gelip, asâkir-i mansûre üzerine hücûm ettikte, Rebî'ulevvelin yirmi yedinci pazarertesi günü asâkir-i mansûre dahi, hey'et-i mecmû'alarıyla mukābeleye kıyâm edip, dört sâ'at kadar hamelât-ı adîde ve muhârebât-ı şedîde vâkı' olarak, iki bin mikdârı Kızılbaş askeri, telef olduktan sonra, münhezim olmalarıyla, ta'kīb olunarak, bir çoğu dahi yetişilip kılıçtan geçirilmiş ve bakıyyetü's-süyûf ile Husrev Hân, bir cebel-i şâhika firâr eylemiş olduğu Hasan Paşa tarafından tahrîr ve a'dânın nâm-âverlerinden iki yüz otuz üç şahsın ser-i maktû'ları İstanbul'a tesyîr olunmuştur. Binâ'en-alâ-zâlik taraf-ı zıllu'llâhîden Hasan Paşa'ya mücevher şemşîr ve ser-â-sere dûhte ferve-i semmûr ile on bin altın ve Çarhacı Mehmed Paşa'ya bir sevb-i semmûr ile dört bin altın ihsân ve bu müjde ile gelen Tatar dahi, ze'âmetle şâdân buyuruldu.

(s.69) Husrev Hân'ın mevcûd ma'iyyeti on iki bin ve mezkûr muhârebede telefâtı bin râddelerinde olduğu *Gülşen-i Hulefâ Zeyli*'nde muharrerdir.

Hasan Paşa'nın bu vechile nezd-i devlette kesb-i şöhret ü i'tibâr eylediği Abdullâh Paşa'ya mün'akis oldukta, o dahi, mücerred sedd-i bâb-ı i'tirâz içün, Kethudâsı İsmâ'îl Ağa'yı Mendelicîn tarafına göndermiştir.

Hâlbuki Husrev Hân'ın ber-vech-i bâlâ, inhizâmı haberi Kerîm Hân'a mün'akis oldukta, tekrâr on iki bin asker techîz ve Kelb-i Ali Hân ser-kerdeli-

ğiyle Mehmed Paşa aleyhine tesyîr etmiş olduğundan ve mukaddemâ Mehmed Paşa, İran'a ve birâderi Ahmed Paşa, Bağdâd'a mâ'il ü müncezib iken, bu kerre emr bi'l-akis olarak Ahmed Paşa dahi, işbu İran ordusuyla berâber bulunduğundan, Mehmed Paşa, mukāvemet edemeyeceğini derk ile, Köysancağı Mutasarrıfı Timur Paşa yanına çekilmeğe mecbûr olmağla, Hasan Paşa, Abdullâh Paşa'dan istimdâd eyledikte, kayd etmemiş ve Mendelicîn tarafındaki İsmâ'îl Kahya'nın gönderilmesini iltimâs ettikte, i'tizâr ile geçiştirmiştir. İranlular ise, önlerinde kuvve-i askeriyye görmediklerinden, ileriye hareket ile, Kürdistân'ı gāret ü tâlân etmişlerdir.

Ber-vech-i bâlâ, Kapu Kethudâsı Selîm Sırrı Efendi'nin sevkıyla, Bağdâd Eyâleti, Abdullâh Paşa'ya Basra'yı istihlâs şartıyla tevcîh olunmuş iken, bu bâbda rû-nümâ olan evzâ'-ı nâ-becâsı mûcib-i iğbirâr-ı âlî olduğu gibi, Selîm Sırrı Efendi dahi, bundan dolayı mazhar-ı itâb u serzeniş olmuş idi. Ve bir de Selîm Efendi, zevk u safâya mâ'il ü münhemik olarak, masrafı çok bir âdem olduğu hâlde, üç yüz kîse akçe sarf ile, Ağayokuşu'nda bir cesîm konak inşâ edip, ol vakit Yaldız altını yüz pâreye olduğundan, üç yüz kîse akçe o zamânın hükmünce küllî bir meblağ olduğundan, Selîm Efendi, pek ziyâde lisâna gelmiş idi. İşte ol esnâda Kars cânibi Ser'askeri Hâcı Ali Paşa, ricâl-i Devlet-i Aliyye'den birinin ma'iyyetine me'mûr buyurulmasını iltimâs eylemiş olduğundan, hilâl-i Rebî'ulâhırda sâlifü'z-zikr İbrâhîm Hıfzı Efendi, Kars ordusuna me'mûr edilmiş idi. Hâlbuki o zamân Bağdâd cihetinin nezd-i devlete der-kâr olan ehemmiyetine mebnî, Bağdâd vâlîsi ma'iyyetine dahi öyle bir müsteşârın ta'yînine lüzûm görüldüğü sırada, Selîm Sırrı Efendi, bulunduğu mevkı'-ı hatar-nâktan kurtulmak üzere, kendisini ortaya atıp bu me'mûriyyetine râgıb olmağla, ber-vech-i bâlâ, Bağdâd'a i'zâm kılınmıştır.

Yedi ay sonra ya'nî Zilka'denin on yedinci günü İbrâhîm Hıfzı Efendi uhdesine rütbe-i vezâretle Erzurum eyâleti tevcîh olunmuştur.

(s.70) Selîm Sırrı Efendi ise, Bağdâd'a vardıkta, Abdullâh Paşa'ının Hazînedârı olan Acemoğlu Mehmed Bey ile hem-bezm-i ünsâ-üns-i işret olup, zevk u safâya dalıp, vazîfe-i asliyyesi olan Basra işini feramûş etmiştir.

Ol esnâda Hindistân tarafından bir elçi vürûd etmekle, sebeb ve keyfiyyet-i me'mûriyyeti ber-vech-i âtî, beyân olunur.

Vürûd-ı Elçi ez-Cânib-i Hind

Hindistân sevâhilinden Surat ile Bengale iskeleleri miyânında vâkı‘ berren Surat’a otuz günlük mesâfe olan Malibar <Malabar> hükûmeti sultânının Hind içerisine doğru tûlen altmış günlük ve arzan yirmi günlük mesâfe mahallere hükmü câri olan Sultân Ali Raca, etrafında kâ’in Mecûs tâ’ifesiyle leyl ü nehâr meşgûl-i kâr-zâr olarak, hazînesi dûçâr-ı müzâyaka olduğundan, i‘âne-i nakdiyye talebi zımnında “Hâcı Ali” nâm sefîriyle, Devlet-i Aliyye’ye bir kıt‘a nâme irsâl ve iki aded fil ihdâ etmiş olup, sefîr-i mûmâileyh, Süveyş ve Mısır ve İskenderiyye tarîkıyla gelirken, esnâ-yı râhda filin birisi telef olmağla, bir aded fil hediyyesiyle Dersa‘âdet’e vusûlünde, getirdiği fil manzûr-ı şâhâne buyurulduktan sonra, Fazlıpaşa Sarâyı’na vaz‘ olundu. Sefîr-i mûmâileyh dahi, sadrıa‘zam ile ba‘de’l-mülâkāt, cânib-i mîrîden müstevfî ta‘yînât verilerek, otuz nefer âdemiyle berâber Soğancıbaşızâde Mustafa Efendi hânesinde ikāmet ettirildi. Getirdiği nâme on sekiz varaka kadar bir risâle olup, üç varak mikdârı mahallinde Arabiyyü’l-ibâre olarak nesren ifâde-i müsted‘â kılınmış ve yedi varak mikdârı mahalline dahi mensûr-i mezkûr ile müttehidü’l-müfâd olarak, altmış beyit mikdârı bir kasîde tahrîr olunmuş olup; ancak terâkîbi halelden gayr-i masûn ve ba‘zı mahalleri dahi nâ-mevzûn olduğu hâlde, asl-ı nâme memhûr olmayarak, yalnız üzeri alafranga büyük mühür ile mühürlenmiş idi.

Hulâsa-i mazmûnu: Bundan iki yüz kırk sene mukaddem Malibar <Malabar> hükûmeti müşrikînin elinden âciz olarak, taraf-ı Devlet-i Aliyye’den isti‘âne ettiklerinde, “Yûsuf-ı Türkî” ve “Hüseyn-i Türkî” nâm beyler ma‘iyyetiyle gönderilmiş olan iki sefîne askerin i‘ânesiyle, düşmene galebe olunarak, ol vakitten bin yüz elli târîhlerine gelince râhat ve emniyyetle imrâr-ı vakt etmişler iken, kırk seneden berü yine ol tarafta müşrikînin tuğyânı olmak hasebiyle, seksen **(s.71)** sekiz târîhlerine gelince egerçi kendisi, muhârebe vü mukābeleye ikdâm göstermiş ise de, bilâhıre hazîne cihetinden dûçâr-ı müzâyaka olmağla, yüz bin altın irsâl ile imdâd olunmak iltimâsından ibâret olmağla, keyfiyyet, tefahhus ve mütâla‘a olundukta, dokuz yüz elli târîhlerinde fi’l-vâkı‘ Hindistân tarafına böyle bir i‘âne vukū‘ bulmuş olup; ancak bu i‘âne, Gücerat hâkimine olarak, Gücerat ile Malibar <Malabar> ise semt ü cihet ve kurbiyyet ü bu‘diyyet hasebiyle bu taraflara nisbet olundukta, meselâ Kuds-i şerîf ile İçel gibi birbirine müsâmit olmak takrîbiyle, ikisi bir hükûmet olmağa haml olunduğu hâlde, i‘âne husûsu

mesbûk bi'l-misl olsa bile, ol vakit olunan i'âne, ibkā-yı nâm semeresinden başka bir fâ'ideyi müntic olmadığı *Seyyid Ali Târîhçesi*'nden dahi ma'lûm u mütebeyyin olduktan başka, ol vakti bu vakte kıyâs etmek mümkin olamayıp, el-hâletü-hâzihî Devlet-i Aliyye, bir taraftan Kırım ve bir taraftan Irak gā'ileleriyle meşgūl bulunduğundan, is'âf-ı mes'ûlü fikr ü mülâhazaya bıragılıp, sefîr-i merkūm dahi, verilen ta'yînât ile cevâba intizâr eyledi.

Sâniha

Dokuz yüz elli târîhlerinde olan i'âne, ibkā-yı nâm semeresinden başka bir fâ'ide etmemiş olduğu der-miyân olunarak, sonraki isti'âneye nazar-ı kabûl ile bakılmamış olması azîm te'essüf olunacak mevâddandır. Mu'âvenetin bir semere-i nâfi'ası olamaması arkası aranılmamış ve i'tibâr u dikkat olunmamış olmasından neş'et eder. Yoksa Devlet-i Aliyye-i Osmâniye'nin Hind taraflarında dâ'imâ mutabassır ve râbıtalı elçileri bulunmuş ve mu'âmelât ve muhâber'ât-ı mütevâliyeye ve ol hıtta-i azîmede olan düvel-i İslâmiyenin himâye vü muhâfazalarına meh-mâ-emken sa'y ü himmet kılınmış ve Hind'in her tarafta makbûl ü revâcı olan emti'a-i arzıyye ve sınâ'ıyesinin ticâreti Devlet-i Aliyye tüccârı eline geçirilmiş olsa idi, şimdi Hind'in bir hayli yeri Saltanat-ı seniyye'de olur ve düvel-i müşârünileyhim dahi, muzmahill ü perîşân olmamış bulunur idi. Hıtta-i merkūmenin el-hâletü-hâzihî sülüsânı mikdârı ve belki dahâ ziyâdesi İngiltere Devleti'nin tasarrufunda olup, orada yüz milyondan ezyed teba'ası vardır. Evvelâ Portekiz ve ikinci mertebede Felemenk ve Danimarkalular ve Fransızlar, Ümîdburnu yolunu "Vasko di Gama" <Vasco de Gama> nâmında bir Portekizlünün keşfinden sonra, ticâretle Hind'e gidip, refte refte pek çok yerlerini zabt etmiş oldukları hâlde, bundan bir yüz yetmiş sene kadar akdem İngilizler dahi, bir Hind kumpanyası teşkîl birle, ticârete ve zabt-ı memâlike başlayıp, az vakitte **(s.72)** rukabâsı olan sâ'ir Avrupaluları oralardan bayağı bütün bütün teb'îd ederek, yalnız kalmışlar ve şu bulundukları hâl-i hayret-me'âli meydâna getirmişlerdir. Bunlar, evvel-emrde buldukları Hind tarîkı -ki Ümîdburnu yoludur- gāyet uzak ve muhâtaralı olduğu ve kendileri Îsevî olup, düvel-i Hindiyye'nin hiç biri o dînde bulunmadığı ve daha nice nice esbâb-ı mâni'a olduğu der-kâr iken, ikdâm u gayret ve ma'lûmât u sebât ile öyle münbit ü nefîs bir mülk-i cesîmi zabt etmişler. Ya eşref-i düvel-i İslâmiye olan ve hılâfet-i celîle cihetiyle mülûk-ı Muhammediyye-i âfâkın mâliş-gâh-ı

cibâh-ı diyânetleri ve Hind'in Bahr-i Süveyş ve Basra Körfezi misillü en kestirme yolları elinde bulunan Devlet-i Aliyye, anların öşr-i mi'şârı mertebede himmet buyurmuş olaydı neler olmazdı.

Ne çâre ki, her devrede dürlü mâni'alar haylûletiyle, Devlet-i Aliyye, böyle en başlı tedâbîr-i siyâsiyeye teşebbüs edememiştir. Bu esnâda ise bir taraftan ber-vech-i bâlâ, İran seferiyle ve dîger taraftan zîrde beyân olunacağı üzere, Kırım mes'elesiyle meşgûl iken, Cezîretü'l-Arab'da bir de Vehhâbî gā'ilesi zuhûr etmiştir.

Ahvâl-i Muhammed b. Abdülvehhâb-ı Necdî

Cezîretü'l-Arab nevâhîsinden Basra ile Mekke-i mükerreme beyninde vâkı' ahd-i hazret-i Sıddîk'da, geşte-i şemşîr-i şerî'at olan Müseylemetü'l-Kezzâb'ın zuhûr edip de, isâre-i kizb ü fesâd ettiği Necd havâlîsinde, ulemâ-yı Hanâbile'den "Muhammed b. Abdülvehhâb" nâm kimesne, hudûd-ı şer'iyyeyi tecâvüz ile, dalâl ü bid'at yoluna saparak, başına biriktirmekte olduğu bir takım eşkıyâ ile, Haremeyn-i muhteremeyn üzerine hücûm edeceği âvâzesi ahâlî-i Haremeyn'i telâşa düşürdüğünü geçen sene şerîf-i Mekke, Dersa'âdet'e tahrîr edip, devr-i Mahmûd Hânî'de, pederine taraf-ı Saltanat-ı seniyye'den olunan i'âne misillü, kendisine dahi külliyyetlice i'âne olunup da, müfsid-i merkūmun def'i çâresine bakılmaz ise, ileride önü kestirilemeyeceği iş'âr olunmuş idi.

Ancak Hâricî-i merkūmun böyle bir hareket-i azîmeye tasaddî edebilmesi küllî tedârükâta muhtâc olup, merkūmun tedârükât-ı cesîmeyi ikmâl edinceye değin, böyle hareket-i bâgīyânesinin sît ü âvâzesi efvâh-ı nâsda devr ederek, her tarafa münteşir olmamak muhâl olduğundan mâ'adâ, merkūmun fesâd u bid'ati egerçi oralarda şöhret bulmuş ise de, Haremeyn üzerine hurûc mertebelerine vardığına dâ'ir Haremeyn ahâlîsinden başka kimesne **(s.73)** tarafından iş'ârât vukū' bulmadığından, keyfiyyet huzûr-ı hümâyûna ba'de'l-arz, Dersa'âdet'te aktâr-ı Hicâziye ahvâline vukūfu olanlardan bi'l-istihbâr, şakī-i merkūmda bu vechile dâ'iye-i tuğyân olmadığı tahkīk olunduktan başka, Bağdâd ve Şâm ve Cidde ve Şehrizor vâlîlerinden dahi husûs-ı mezkûr isti'lâm olunarak, şerif hazretlerinden vürûd eden mektûbun cevâbı zikr olunan isti'lâmnâmelerin cevâbları vusûlüne ta'lîk u te'hîr kılınmış idi. Bu kerre yine Hâricî-i merkūmun izâlesi zımnında mukaddemki mektûbu mü'eyyed Haremeyn'den ba'zı tahrîrât vürûd eyledikte,

Cidde vâlîsinden dahi cevâbnâme vârid olmuş olup; ancak Cidde vâlîsinin mektûbu Mekke tahrîrâtının me'âline şübhe îrâs eylediğinden başka, Şâm ve Bağdâd ve Şehrizor tarafından henüz bu husûsa dâ'ir bir haber gelmediği ifâdesiyle, bu husûsa dâ'ir olan kâffe-i evrâk, tekrâr hâk-i pây-i şâhâneye arz olundukta, evrâkın bâlâsına pâdişâh-ı dil-âgâh hazretleri: "*Zend Kerîm zuhûrunda dahi ibtidâları bir şey yoktur denilerek, iş, bu mertebeye vardı. Hemen merkūmun hâli bir hoşca teftîş ü tahkīk olunsun*" deyü hatt-ı hümâyûn keşîde buyurmağla, der-akab müceddeden Şâm Vâlîsi bulunan Osmân Paşa'ya mektûb-ı sâmî yazıldı.

Mu'ahharan vâlî-i müşârünileyh tarafından bu husûsa dâ'ir cevâbnâme vürûd etmekle, hakīkat-i hâl ma'lûm olmak içün, hulâsası ber-vech-i âtî, îrâd olunur.

Şöyle ki: Merkūm Muhammed b. Abdülvehhâb'ın keyfiyyeti ve mezheb ve mesleği ve zuhûr u hurûcu ne dâ'iyeye mebnî olduğu oldukca ashâb-ı vukūfdan etrâfiyle istifsâr olundukta, Basra'ya karîb ve Mekke-i mükerremeden takrîben on beş merhale ba'îd otuz hâneli bir karyede mütemekkin ve otuz kadar tâlibe ifâde-i ulûma müte'ayyin ve karîb ü ba'îdinde ve etrâf u enhâsında olan karyeler halkı, tahmînen beş-altı yüz mikdârı olup, ekseri ba'zı makālâtını tefehhüme muktedir olamadıklarından, ta'n u teşnî' üzere olduklarını ve ez-cümle Kur'ân-ı azîm tilâvetiyle takayyüd etmediği ve "*Delâ'il-i hayrâta bu kadar tevaggul neden lâzım gelir?*" dediği cihetlerle, münkir-i nübüvvet olduğu şüyû' bulmuş olduğunu ve tahsîli fi'l-asl Şâm'da olup, kütüb-i kelâmiye ve hikemiyyeye tevaggul ederek, Tenzîh ü Takdîs bahsinde akā'id-i ehl-i Sünnet'e muhâlif idiğini beyân ve rivâyet ettiler. Ancak merkūm ashâb-ı asabiyyetten harb u darba kādir bir kabîle re'îsi değil ki; hatta hurûc dâ'iyelerini icrâya muktedir ola. Merkūmun tahsîli Şâm'da olmak münâsebetiyle, emîrü'l-hâcc paşa ile mu'ârefesine binâ'en, mahsûs âdemi gelip: "*Emîr-i Mekke, hakkımda mahzar ettirmiş. O gûne mefsedet îkā'ına adem-i isti'dâdımdan başka, diyânet ve aklım mâni'dir. Keyfiyyet ü mâhiyyetim ma'lûmunuzdur. Tullâba ifâde-i ulûm ile meşgūl benim gibi bir dâ'î-i Devlet-i Aliyye hakkında* **(s.74)** *bu gûne müftereyâtı şâyân-ı i'timâd olmamak me'mûldür*" misillü makālâtını gelen âdemi müşârünileyh, takrîr eylediğini kullarına ve cümleye ifâde ettikten başka, o gûne bagy ü hurûca müte'allik evzâ'ını külliyyen selb ü inkâr ile, matlûb-ı evliyâ-yı ni'amî olduğu hâlde, ahz ü ihzâr olunarak irsâli vüs'lerinde olduğunu da'vâ ettiler. Merkūmun: "*Bahr-ı zehhâr-ı ulûm olduğunu teslîm ederler; lâkin*

hükemâ'-i mütekaddimîn mezhebi muhtârı olmağla, fesâd akīdesi ef'âl ü a'mâlinden mütebâdirdir derler. Ve mübâhese-i ilmiyye da'vâsından gayri asabiyyet ve cem'iyyetle bagy ü hurûca müte'allik bir hâli iki seneden berü burada ikāmet-i âcizânem müddetinde mesmû'-ı çâkerânem olmamıştır" deyü inhâ olunmuştur.

Tetimme

İşbu Muhammed b. Abdülvehhâb, "Şeyh-i Necdî" dedikleri mel'ûndur ki, ibdâ' ettiği mu'tekadât-ı bâtılaya ittibâ' edenlere "Vehhâbî" denilir. Şeyh-i merkūm, fi'l-vâkı' asabiyyet ashâbından değil idi; lâkin ol havâlîde köyden köye gezerek bir takım mu'tekadât-ı fâside ile nice urbânı ıdlâl edip, husûsuyla Dir'iyye ahâlîsini bütün bütün kendine tâbi' kılarak, çünki sâhib-hurûcluk-ta asabiyyet şart olduğundan ve kendisinde ise asabiyyet olmadığından, kendi mezheb-i bâtılını neşr ü işâ'a zımnında Dir'iyye Şeyhi Muhammed b. Su'ûd'u tergīb ü iğrâ edip, ol dahi bu sûretle hurûc ederek, sonraları pek büyük cem'iyyet peydâ eyleyip, Cezîretü'l-Arab'da ve Haremeyn-i muhteremeyn'de etmedikleri fenâlıklar kalmamıştır.

Binâ'enaleyh ol vakit şerîf hazretlerinin telâş etmekte hakkı var idi. Ve ber-minvâl-i muharrer: "*Bunun hâli bir hoşca tahkīk olunsun*" deyü sâdır olan hatt-ı hümâyûn, ayn-ı kerâmet kabîlinden imiş; lâkin vükelâ ve sâ'ir me'mûrîn, bunu bir iş yerine koymadıklarından, sonradan pek büyük bir gā'ile olmuş idi. Nihâyet Sultân Mahmûd Hân-ı Sânî hazretlerinin zamân-ı Kahramânîlerinde, kahr u istîsâl olundular.

Velhâsıl işbu Vehhâbîler fitnesi bir şerâre iken, ol asrın vükelâsının kayıtsızlığıyla, sonraları bir büyük âteş olup, itfâsı husûsunda pek büyük himmetler sarfına muhtâc olundu. Netekim mahallinde tefâsîli beyân olunsa gerektir.

Ba'zı Tevcîhât ve Tebdîlât

Mîr-i âhûr-ı evvel-i şehriyârî olan el-Hâcc Mustafa Ağa, nâ'il olduğu teveccüh-i şâhâneyi **(s.75)** hazm edemeyip, büyüklerin kadrine göre ri'âyet etmediğinden başka, böyle ikbâl nev-heveslerinin civâr-ı saltanatta bekāsı silahdâr-ı şehriyârînin mütâla'asına elvermediğinden, mûmâileyhin emîr-i âhûrluktan azli lâzım gelmeğin, Rebî'ulâhırın onuncu cum'a günü sadrıa'zam, huzûr-ı hümâyûna celb olunup, mûmâileyh Mustafa Ağa'nın rütbe-i vezâretle bir mansıba

me'mûr kılınması matlûb-ı hümâyûn olmağla, hemen ol gün bilâ-te'hîr ilbâs-ı hıl'at olunması sadr-ı müşârünileyhe fermân buyurularak, ol bâbda sâdır olan hatt-ı hümâyûn îcâbınca müşârünileyh dahi, derhâl makāmına avdet ve ağa-yı mûmâileyhi da'vet ettikte, mûmâileyh, ber-mu'tâd-ı kadîm, emîr-i âhûr ağaların hilâl-i mevsim-i bahârda hıdmet-i mülûkâneye tertîb edegeldikleri rûz-ı Hızır ziyâfeti tedârükâtıyla meşgūl olduğunu iş'âr ile, Bâb-ı Âsafî'ye yarınki gün geleceğini ihbâr eyledi. Husûs-ı mezkûrun te'hîri ise mazmûn-ı fermân-ı hümâyûna muhâlif olduktan başka, çünki öteden berü vezâret alıp da, konağına gidecek olan zevâtın esvâb u levâzım-ı ihtişâm u dârâtı cânib-i sadâret-penâhîden tertîb olunageldiğinden, işbu levâzım-ı vezâret ve ilbâs olunacak hıl'at, akdemce tehyi'e kılınmış bulunmağla, bir takım havâdis merâklısı olanlar dahi: "*Rütbe-i vezâreti kim alacaktır?*" deyü tefahhus u tashîhe kalkışmalarıyla, sadrıa'zama hayret gelip, derhâl def'a-i sâniye olmak üzere, Karaağaç'a âdem irsâl edip: "*Ba'zı mesâlih müzâkere olunacaktır*" yollu mûmâileyhin gelmesini isti'câl etmekle, nâ-çâr tebdîlen iki âdem ile içoğlanları kapusundan Sarây-ı Âsâfî'ye bi'l-vürûd, taraf-ı sadâret-penâhîden kendiye eser-i teveccüh-i şâhâne olmak üzere, rütbe-i vezâretle Anadolu mansıbı uhdesine tevcîh olunması hakkında sâdır olan hatt-ı hümâyûnu irâ'e eyledikte, kabûlden imtinâ' ve tahvîlini recâ vü istişfâ' edip, sadrıa'zam, her ne kadar iknâ'a sa'y ettiyse de, müfîd olmayarak, sûret-i imtinâ'da ısrâr etti. Ahşâm dahi takarrub etmiş olmağla, ahşâm namâzı içün sadrıa'zam, tecdîd-i vuzû'a kıyâm ettiği esnâda, nâ-gâh arkasından savuşup, bir bârgîre süvâr oldukta, her ne kadar i'âdesine ilhâh olunduysa da, ısgā etmeyip, doğru Karaağaç Sarâyı verâsında mansûb olan haymesine gitti. Sadrıa'zam, nâ-çâr mâcerâyı olduğu gibi hâk-i pây-i şâhâneye arz ettikte, mûmâileyh hakkında ber-kemâl olan teveccüh-i şehriyârîye naks u zevâl gelerek, ol gece bir münâsib mahalle nefy olunması fermân olunmağla, gece kethudâ bey ve re'îs efendi, sâ'at beşe kadar bu meşgūliyyetle Bâb-ı Âsafî'de kalıp, mübâşir ma'rifetiyle, mûmâileyhi Üsküdar'a imrâr ettikten sonra, hânelerine gittiler. Ferdâsı, –*ve 'aynü'r-rızâi min külli 'aybin kelîletün*–[19] **(s.76)** mü'eddâsınca, yine mazhar-ı afv olarak, uhdesine rütbe-i vezâretle Hanya tevcîh olunmuş iken, yine vukū' bulan istid'âsına müsâ'ade buyurularak, me'mûriyyeti Kütahya eyâletine tahvîl kılındı. Ancak bu azl ü nasb keşmekeşiyle mizâcında inhirâf

[19] Rızânın gözü her türlü kusura karşı kördür (Sevginin gözü kördür).

ve dimâğında ihtilâl müşâhede olunduğundan, tashîh-i mizâc edinceye dek, Bursa'da ikāmet ve ba'dehû mansıbı olan Kütahya'ya azîmet etmesi fermân olundu; lâkin çok geçmeksizin, me'mûriyyeti Kütahya'dan yine Hanya'ya tahvîl kılındı ve yerine Kapucular Kethudâsı olan Çerkes Mehmed Bey, mîr-i âhûr-ı evvel ve Mîr-i âhûr-ı sânî olan Silahdâr-ı şehriyârî birâderi Seyyid Mustafa Ağa, kapucular kethudâsı ve Şehsüvârzâde Hamdullah Bey, küçükemîr-i âhûr oldu.

Mustafa Paşa, ne hâl ise vezâretle Dersa'âdet'ten ihrâc olunduktan sonra, mîr-i âhûrluğu hengâmında kethudâsı ve müsteşâr-ı umûru olan sâbıkā Sipâh Kâtibi Hüseyin Efendi'nin envâ'-ı irtişâ vü irtikâbâtı efendisi taşra mansıbına gittikten sonra birer birer meydâna çıkıp, efvâh-ı nâsda ve mahâfîl-i avâm u havâsta deverân eylediği vâsıl-ı sem'-i hümâyûn olıcak, hakkında gazab-ı pâdişâhî zuhûra gelmekle, serbostâniyân-ı hâssa tarafında habs olunup, söyletmek içün, ba'zı mertebe sıkıştırılmış ise de, izhâr-ı huşûnet ü inâd ettiğinden, nihâyet katl ile, mâlı musâdere olunmuştur.

Ber-vech-i bâlâ, Vehhâbîlerden havfla, Mekke-i mükerreme'den feryâdnâmeler tevârüd eylediği esnâda, Medîne-i münevvere'de dahi ceng ü cidâl eksik olmazdı.

Şöyle ki: Bir müddetten berü Medîne-i münevvere'de zuhûr eden ashâb-ı şikāk beyninde bi'd-defa'ât muhârebeler vukū'a gelip; hattâ atılan tüfeng dânelerinden ba'zısı sanduka-i Nebeviyye etrâfına isâbet ettiği istihbâr olunmağla, cânib-i Hicâz'a yakın elviye ve eyâlât mutasarrıfı olan vüzerâdan birinin Medîne-i münevvere'de ikāmet etmesi münâsib görülerek, Haleb Vâlîsi Ahmed İzzet Paşa'nın zahâ'ir ve levâzımı Mısır ve Şâm cânibinden havâle ve tertîb olunup, yetmiş beş bin guruş dahi ihsân ve mütesellimi ile zabt edip de, hâsılâtıyla kapusu halkını idâre etmesi içün, uhdesine Aydın muhassıllığı tevcîh birle, ber-vech-i muharrer, bir müddet Medîne-i münevvere'de ikāmet eylemesi fermân buyurulmuş ve hattâ ba'zı isti'câl emirleri dahi yazılmış idi.

Binâ'enaleyh Medîne-i münevvereye takarrüb eylemiştir deyü zann olunup, mu'ahharan üzerinde olan Aydın mansıbı Cidde'ye tahvîl olunarak, lâzım gelen emirleri dahi tahrîr ve irsâl kılınmış idi. Müşârünileyh ise, Şâm'dan havâle olunan akçeye dest-res olamadığından, **(s.77)** Şâm'dan ileri bir hatve gide-

meyip, emîrü'l-hacc paşa, kāfile-i Hacc ile Hicâz'a azîmet ve müşârünileyh dahi, Şâm'da ikāmet eylemiş olduğu ve fi'l-vâkı' savb-ı me'mûriyyetine vusûle adîmü'l-iktidâr bulunduğu ma'lûm olıcak, Cidde Vâlîsi olan Nâblusî Mustafa Paşa'nın Medîne-i münevvere'de ikāmet eylemesi fermân olunup, müşârünileyh Ahmed İzzet Paşa uhdesine dahi Kuds-i şerîf sancağı tevcîh buyuruldu.

Bu takrîble münhall olan Haleb Eyâleti, sâbıkā Kuds-i şerîf Mutasarrıfı Mîr-i mîrân İbrâhîm Paşa'ya rütbe-i vezâretle tevcîh olundu.

Ve bu esnâda Diyârbekir ser'askeri, tâ'ife-i askeriyye ile uyuşamadığı mesmû' olmağla, ser'askerlikten azl ile, uhdesine Kilîs sancağı tevcîh olunup, ber-vech-i ilhâk, uhdesinde bulunan Rakka Eyâleti, Vezîr Çerkes Hasan Paşa'ya ve Diyârbekir Eyâleti'ne ilhâkan Karahisâr-ı Sâhib Sancağı ve Diyârbekir Ser'askerliği, Aydın Muhassıllığı <Muhassılı> Vezîr Uzun Abdullâh Paşa'ya ve Hudâvendigâr Sancağı, Mîr-i âhûr el-Hâcc Mustafa Paşa'ya ve andan münhall olan Hanya Muhâfızlığı, Yazıcızâde Mustafa Paşa'ya ve ber-vech-i ilhâk, Kırşehir Sancağı, Özi Vâlîsi Vezîr Yeğen el-Hâcc Seyyid Mehmed Paşa'ya tevcîh kılındı.

Ber-minvâl-i sâbık, kılâ' ve serhadler ta'mîrine ve donanma techîzine külliyyetli masraf olduğundan, işbu Şa'bân-ı şerîfin evâhırında tavâ'if-i askeriyyeye tevzî' olunacak mevâcib tertîbinde noksân görünmekle, Şıkk-ı evvel Defterdârı Hasan Efendi, sipâh ve silahdâr ocakları mevâcibinin dört yüz kîse mikdârı noksân verilmesi husûsunu mezkûr ocaklar ricâli ile mahfîce mukāvele edip, anlar dahi: "*Mevâcib, sâ'ire tevzî' olunduktan sonra, Ağa sergisinden kalkacak akçenin pusula ile, beş-on gün te'hîrinde be's yoktur*" diyerek, sızıltısızca emr-i tevzî'in idâresini ta'ahhüd etmişler iken, ber-vech-i meşrûh, mevâcib tevzî' olunduğunun akībinde, bir takım eşhâs: "*Sâ'ir ocakların ulûfeleri tamâmen verilip de, bizim ocaklarımızın noksân verilmesine sebeb nedir?*" deyü kīl ü kāle başladıklarında, Sipâh Ağası Hatîbzâde Ahmed Ağa, mu'âhede vü mukāvelesi üzere bunu bir hüsn-i sûretle def'e çalışmayıp: "*Hemen defterdâr efendi, bize versin de, biz de, size verelim*" gibi fesâd-kârâne sözler söylemekle, güft-gû tekessür ettiğinden ve refte refte cem'iyyetleri kesret bulduğundan, bir-iki gün zarfında kusûr-ı mevâcibleri tedârük ve tevzî' olunduğunu müte'âkıb, Ramazân-ı şerîfin on birinci günü Ahmed Ağa, Midillü Cezîresi'ne ve Silahdâr Ocağı Başhalîfesi Hâcegândan Seyyid Halîl Efendi, Limni Cezîresi'ne nefy ü tagrîb kılındılar.

(s.78) Boğdan Voyvodası olan Ligor Voyvoda <Grigore III Ghica>, fi'l-asl Dîvân-ı Hümâyûn tercümânı olarak, ni'met-i Devlet-i Aliyye ile perverde olmuş iken, küfrân-ı ni'met yolunu tutarak, seksen iki seferi bidâyetinde orduyı hümâyûn içün, kendisine sipâriş ü tenbîh olunan levâzımâtın tedârükünde betâ'et sûretleri gösterip, mu'ahharan Rusyalu, Eflak'a müstevlî oldukta dahi Eflak voyvodası bulunmağla, müdâfa'a-i düşmene mukayyed olmayıp, ol tarafta olan asâkir-i İslâmın hezîmetine sebeb olduğundan başka, Devlet-i Aliyye'ye firâr edebilir iken, gûyâ esîr olmuş gibi, düşmene ilticâ vü dehâlet edip, üç sene kadar Rusyalular ile hem-destân olduktan sonra, hîn-i musâlahada yine Boğdan voyvodası olmağa karâr verdirmek misillü, dürlü hîle-kârlıklara tasaddî etmiş idi. Bu esnâda dahi cerâ'im-i güzeştesinden dolayı mu'âheze olunurum deyü hîn-i hâcette isti'âne etmek üzere, Rusyalu ile gizlice mükâtebesi vukū' bulduğu ba'zı boyarlardan gereği gibi istihbâr ü tahkīk olunduktan başka, ol taraflarca teşebbüs olunan ta'mîr-i kılâ' mâddesinden dolayı, tarafına havâle olunan maslahatları te'hîr ü ta'tîl edecek harekâta mübâderet ettiğinden, tertîb-i cezâsı bi't-tasmîm, Dergâh-ı Âlî Kapucubaşılarından Karahisârîzâde Ahmed Bey'e büyükmîr-i âhûrluk pâyesi i'tâ olunarak, mukaddemâ Boğdan'dan tertîb olunup da, voyvoda-i merkūma havâle kılınan zahâ'ir ve levâzım-ı sâ'irenin isti'câliyle, ol tarafın serâ'ir-i ahvâline tahsîl-i vukūfa me'mûr kılındıkta, bu keyfiyyet dahi sırren kendiye tenbîh ü tavsiye olunmuş idi. Mîr-i mûmâileyh, âhar husûsa dâ'ir olan me'mûriyyetini işâ'a ederek, Yaş Kasabası'na takarrüb ettikte, ileriye göndermiş olduğu konakçısını voyvoda-i merkūm, istiskāl etmiş ise de, mîr-i mûmâileyh, takayyüd etmeyip, temâruz sûretiyle, Yaş derûnuna dâhil ve bir hâneye nâzil olarak, tabîb arattırmak ile meşgūl oldu. Bir-iki gün mürûrundan sonra hâmil olduğu menşûr-ı hümâyûnu kırâ'atle mazmûnunu re'âyâya i'lân etmek üzere, akd-i dîvân eylemesi içün, Ligor Voyvoda <Grigore III Ghica>'ya haber gönderdikte, voyvoda, isti'lâm-ı keyfiyyet zımnında, beş yüz mikdârı müsellah âdemiyle, mîr-i mûmâileyhin hânesine gelmek üzere olduğunu mîr-i mûmâileyh, haber alıcak, hemen şimdiden bir çâresi bulunmaz ise, ileride tedârükü müte'assir ve belki müte'azzir olacağını cezm ile, der-akab voyvodanın sâkin olduğu hâneye dâhil ve yatak odasına vâsıl olup, kapuları kapattıktan sonra, tertîb etmiş olduğu kâr-şinâs âdemleriyle, başını kesip, Dersa'âdet'e irsâl etmiş olmağla, Ramazân-ı şerîf evâsıtında Tercümân-ı Dîvân-ı Hümâyûn olan Kostantin Bey <Constantin Moruzi>, Boğdan voyvodası nasb olundu.

(s.79) Diyârbekir ordusuna bi'l-fi'l Kul Kethudâsı ve Ordu Ağası ta'yîn buyurulmuş olan el-Hâcc Halîl Ağa'ya Zilka'denin on yedinci günü rütbe-i vezâretle Uzun Abdullâh Paşa mahlûlünden Diyârbekir eyâleti, tevcîh kılındı.

Ba'zı Vefeyât

Bundan akdem sadâretten infisâli ile Gelibolu'da ikāmete me'mûr olan Mehmed Dervîş Paşa'ya Hanya mansıbı tevcîh buyurulmuş olmağla, mahall-i me'mûriyyetine giderken, sefer-i deryâ ile ülfeti olmadığından, münharifü'l-mizâc olarak, muhâlif-i hevâ ile Sakız Adası'na çıktıkta, Rebî'ulevvelin <Rebî'ulâhırın> yedinci günü vefât eylemiştir.

Müteveffâ-yı müşârünileyh, yağlıkcı esnâfından Kadri Ağa'nın sulbünden kırk iki târîhinde Hoşkadem Mahallesi'nde tevellüd edip, sinn-i temyîze buluğunda, vüzerâ hıdmetlerinde bulunarak, Nâ'ilî ve Ali ve Sa'îd Paşalar'a devâtdârlık ettikten sonra, defterdâr kîsedârı olup, o münâsebetle hâcelik rütbesine ve seksen iki seferinde mâliye tezkireciliği mansıbına ve müte'âkiben şıkk-ı evvel defterdârlığına nâ'il ve ordu-yı hümâyûnun Dersa'âdet'e avdetinde, defterdârlıktan munfasıl olmuş idi. Mu'ahharan yine şıkk-ı evvel defterdârı ve çok geçmeyip kethudâ-yı sadr-ı âlî ve müte'akiben sadrıa'zam olup, on dokuz ay sonra azl ile, ber-vech-i bâlâ, Hanya'ya giderken Sakız'da vefât edip, İbrâhîm-paşa Hazîresi'nde defn olunmuştur.

Cumadelâhırenin yirmi dördüncü günü sulb-i pâk-i şehriyârîden tevellüd eden Â'işe Sultân, kırk gün sonra vefât etmekle, Vâlide Câmi'i Türbesi'nde defn olundu.

Bu esnâda dîger vilâdet-i hümâyûna intizâr olunduğu hâlde bir müddet sonra bir şehzâde-i bî-rûh tevellüd etmekle, o dahi, kezâlik Vâlide Türbesi'nde defn olunmuştur.

Tırhala Sancağı Mutasarrıfı iken, şehr-i Saferü'l-hayrın on yedisinde azl ile, maskat-ı re'si olan Yenişehr-i Fener'de ikāmete me'mûr olan Sarı Mehmed Paşazâde Ali Paşa, Zilka'denin on yedisinde vefât eylemiş idi. Müteveffâ-yı müşârünileyh, Sadr-ı esbak A'rec Osmân Paşa'nın oğlu merhûm Mehmed Paşazâde olup, yüz kırk târîhinde tevellüd ile, bir müddet tahsîl-i ilm ü ma'rifet ve bir müddet pederiyle berâber Rumeli ve Anadolu taraflarını geşt ü güzâr ettikten sonra, pederi

Saydâ'dan infisâl ile, "Hân-ı Şeyhûn" nâm mahalde vefât ettikte, İstanbul'a gelip ve ba'dehû Yenişehr-i Fener'e gidip, anda meks **(s.80)** ü ikāmet üzere iken, altmış sekiz senesi Zilhiccesinde dergâh-ı âlî kapucubaşılığı rütbesiyle mübeccel ve devr-i Mustafa Hânî'de, yetmiş dokuz senesi hilâlinde ceddinin mansıbı olan derbendât başbuğluğu uhdesine muhavvel olup, hüsn-i sîret ü sülûku ma'lûm olmağla, seksen bir Muharreminde uhdesine mîr-i mîrânlık ve seksen iki Zilhiccesi evâhırında karîha-i Mustafa Hânî'den rütbe-i vezâret ihsân olunduktan sonra, müddet-i medîde eyâlât ve elviyeyi devr ederek, bir def'a Varna ser'askeri olmuş idi. Nihâyet ber-vech-i meşrûh, Yenişehir'de vefât etmekle, muhallefâtı cânib-i Beytü'l-mâl'e teslîm olunmuştur.

Vekāyi'-i Şettâ

Dersa'âdet'te Kantarcılar tarafında sâkin sâdâttan birinin elsiz ve ayaksız, ya'nî iki eli dirseklerinden ve iki ayağı diz kapaklarından yok bir oğlu tevellüd edip, pederi Dîvân-ı Sadr-ı âlîye getirdikte, Beytü'l-mâl-i Müslimînden yevmî on akçe vazîfe ta'yîn olundu. Müddet-i medîde medrese köşelerinde ifâde vü istifâde ile meşgūl olup, zamân-ı mülâzemeteleri yedi seneye bâliğ olarak, ru'ûs-ı tedrîse kesb-i istihkāk etmiş olan dânişmendânın icrâ-yı usûl-i imtihâniyeleriyle istihsâl-i sûret-i mesrûriyyetlerini Şeyhülislâm Mehmed Es'ad Efendi iltizâm edip, Rebî'ulâhırın ikinci günü *Mutavvel*'in Müsned bahsinde vâkı', *–ve li-kevnihimâ li-ta'liḳi emrin bi-emrin–*[20] terkîbinden ders gösterilerek, yedi-sekiz gün zarfında yüzü mütecâviz ashâb-ı dânişin imtihânları hıtâm buldukta, istihkākı nümâyân olan otuz nefer fudalâya ru'ûs-ı hümâyûn ihsân buyuruldu. Ru'ûs alan hâce efendiler, li-ecli't-teşekkür, huzûr-ı Âsafî'ye dâhil olduklarında, Sadrıa'zam Dârendeli Mehmed Paşa, kendi hazînesinden olmak üzere, her birine masârif-i tehniyeye medâr olmak üzere, yirmişer guruş ihsân etmiş olmağla, andan sonra imtihân ile müderris olanlara taraf-ı sadâret-penâhîden yirmişer guruş verilmek âdet olmuştur.

Sadrıa'zam, Rebî'ulevvelin on dokuzuncu günü sâ'at iki râddelerinde tebdîlen bir sâhib-maslahat şeklinde Defterdâr kapusunu geşt ü güzâr ederek, mevkūfât kîsedârından gayri kimse gelmemiş olduğunu görüp, bu ise bir

[20] İkisinin birbirine olan bağından dolayı.

nice ashâb-ı mesâlihin hân köşelerinde, sefîl ü ser-gerdân olmasını îcâb ett<ird>iğinden, fî-mâ-ba'd, me'mûrîn-i aklâm, sabâhleyin sâ'at birde mahall-i me'mûriyyetlerine gelip, sâ'at onbuçukta hânelerine gitmeleri emr ü fermân ve müsâmaha edenler olur ise, me'mûriyyetlerinin ref' ve nefyleri **(s.81)** ile iktifâ olunmayıp, haklarında âhar gûne mu'âmele olunmak musammem olduğu i'lân kılındı.

Pâdişâh-ı âlem-penâh hazretleri, câlis-i taht-ı hılâfet oldukları zamândan berü mu'avvecât-ı umûrun takvîm ü ta'dîli ile meşgûl bulunduklarından, sayfiyye-i hümâyûnların teşrîfe fursat-yâb olamayıp, bu sene-i mübârekede Rebî'ulevvelin yirminci <yirmi üçüncü> günü Karaağaç Hadîkası'na bi't-teşrîf, bir müddet ârâm ve tenezzüh buyurduktan sonra, Cumâdelûlânın altıncı günü Beşiktaş Sâhilsarây-ı hümâyûnların teşrîf buyurmuşlardır.

Yirmi seneden berü Şehzâde Câmi'-i şerîfinde *Kādî Beyzâvî Tefsîri*'yle meşgûl olan Köprülü Halîl Efendi, tefsîr-i mezkûru hatim etmekle, Ramazân-ı şerîfin on sekizinci pazarertesi günü hatim du'âsını ref'-i bârgâh-ı Bârî kıldı.

Ulemâ-yı a'lâm, ekseriyyâ fünûn-ı mütenevvi'a derslerini tekmîl edip de, hatm-i ders-i hayât eylemeleri vakti takarrüb ettikte, *Kādî Beyzâvî Tefsîri*'ne mübâşeret edegeldiklerinden, itmâmına muvaffak olanlar nâdir bulunur. Binâ'enaleyh ba'zı bilâdda ve husûsuyla mısr-ı Kāhire'de: "*Kādî Beyzâvî Tefsîri'ne mübâşeret, hâce efendinin vefâtına işârettir*" deyü i'tikād olunarak, ulemâdan ba'zıları tefsîr-i Kādî okutmağa cesâret edemez. Hattâ meşâhir-i ulemâ-yı Mısriyye'den Şeyh Emîr, bin iki yüz yirmi târîhinde *Kādî Beyzâvî Tefsîri*'ni hatim ettikte, zunûn-ı âmmeye muhâlif bir keyfiyyet olduğundan, hârikulâde bir hâlet add olunduğu mervîdir.

Vâlide Câmi'-i şerîfi civârında Sultân-ı zamân Abdülhamîd Hân hazretlerinin binâ vü ihyâsına muvaffak oldukları imâret ve mekteb ve sebîlhâne, bu esnâda hıtâm bulmağla, müneccimbaşı tarafından takdîm olunan ihbâr pusulası mûcibince, Zilka'denin on dördüncü pazarertesi günü mahall-i mezkûra teşrîf-i şâhâne vukū' bulmağla, sadrıa'zam ve şeyhülislâm ve sâ'ir vükelâ-yı zevi'l-ihtirâm, hâzır oldukları hâlde, du'â olunup, bu hıdmette bulunmuş olan me'mûrlara kürkler ve hıl'atler ilbâs olundu. Ebniye-i mezkûrenin hıtâmına dâ'ir inşâd olunmuş olan târîhler, ol vakit Re'îsü'l-hattâtîn olan Mehmed Es'ad Yesârî Efendi'nin hâmesiyle yazılıp, mahallerine nakş ü hakk olunmuştur.

Havâdis-i Kırım

Seksen dokuz senesi vekāyi'i sırasında beyân olunduğu üzere, Kırım ahâlîsi, Sâhib Girây'ı Kırım'dan tard ile, yerine Devlet Girây Hân'ı intihâb edip, ba'zı mes'ûlât **(s.82)** zımnında, bir çok mîrzâları İstanbul'a göndermişler idi. Binâ'enaleyh bu istid'âlarına dâ'ir Rusya elçisiyle şimdiye dek pek çok mübâhese vü münâkaşalar vukū' buldu ve akdemce Karahisârî Ahmed Bey vesâtatıyla, Devlet Girây Hân'a menşûr ve teşrîfât gönderildi.

Rusyalular ise, seferler esnâsında Kırım ahâlîsinden bir çok fesâd-pîşeleri envâ'-ı hiyel ü desâ'is ile kendi taraflarına celb etmiş olup ve ba'de'l-musâlaha dahi tek durmayıp, ileride mâ-fi'z-zamîrlerini icrâya ser-rişte olacak vesâ'ili tedârük ü der-pîş etmek niyyetiyle, Kırım içinde gâh arz-ı hedâyâ ve gâh suver-i uhrâ ile yeniden yeniye ıdlâl etmiş ve etmekte bulunmuş oldukları bir nice tarafdârları vâsıtasıyla ihdâs ettikleri mu'âraza vü münâza'alarda i'âne sûretiyle bir tarafı iltizâm ederek, nihâyet taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye mâ'il olan Devlet Girây aleyhine Tatarlar'dan biraz fesâd-pîşeleri tahrîk ile şikâyet ettirdikten sonra, gûyâ hân-ı müşârünileyhi tutmak bahânesiyle, yeniden Kırım'a asker idhâl etmekle, müşârünileyh dahi, nâ-çâr Dersa'âdet'e gelmek üzere, Kırım'dan hurûc ile firâr ettikte, Sâhib Girây'ın karındaşı olan Şahin Girây, mukaddemâ me'mûren Petersburg'a gidip gelmiş olduğundan, Rusyalular'ın meclûbu olması hasebiyle, bir taraftan Kırım'a idhâl ettikleri kuvve-i askeriyye ile halkı ihâfe ederek ve bir taraftan dürlü desîselere teşebbüs eyleyerek, Şahin Girây'ı Kırım hânlığına intihâb ettiler ve yâver şeklinde dâ'imâ yanında bulunmak üzere, bir nefer Rusyalu me'mûr ettiler. Şahin Girây dahi, anın sözüne firîfte olarak, anın ıdlâl ü ilkāsiyle, âbâ vü ecdâdının vatanına göz dikmiş olan Rusya imparatoriçesinin nezâret ü himâyetini istid'â zımnında, bir kaç nefer mîrzâları Petersburg'a irsâl etmekle, imparatoriçe dahi, Avrupa'da mu'tâd olmayan ilbâs-ı hıl'at resmini anlar hakkında icrâ ederek, matlûbları olan emr-i himâyeti bi'l-memnûniyye kabûl ettiğini iş'âr eyledi. Bundan başka Rusyalular, bu esnâda Yenikal'a ile Kerş <Kerç> beyninde müceddeden bir kal'a binâ ettiler.

Bu haberler, pey-â-pey Devlet-i Aliyye'ye mün'akis oldukça, sûret-i infi'âl ü tehevvürde Rusya elçisine şiddetlice lisân kullanıldığından ve bir taraftan dahi tedârükât-ı seferiyyeye teşebbüs olunduğundan, mukaddemât-ı mezkûre nihâyet i'âde-i harbi netîce vereceği rû-nümâ olmaktan nâşî, Rusya Devleti

tarafından li-ecli'l-ihtiyât Ceneral Romancof <Vasiliy Pavloviç Romanov>, nehr-i Özi sevâhilinde müctemi' olan Rusya askerine kumandan ta'yîn olundu. Ve egerçi Rusya İmparatoriçesi Katerina'nın akl ü fikri tevsî'-i memâlik dâ'iyesinde ve husûsuyla matmah-ı nazarı **(s.83)** Kırım'ın istîlâsında olup, mukaddemki seferde dahi mazhar-ı galebe olmuş ise de, akîb-i seferde anın dahi umûr-ı dâhiliyyesi müşevveş olmak hasebiyle, tedârükât-ı lâzimesi henüz derece-i kifâyede olmadığından, vukū'-ı seferden muhterize vü mütehâşiye olmağla, bir taraftan dahi İstanbul'da mukīm elçisi vâsıtasıyla seferi te'hîr ettirecek sebeblere teşebbüs etmiştir.

Bu bahsin mazmûnunu isbât içün, dest-res olduğumuz ba'zı evrâk-ı resmiyyeden re'îs efendinin bir kıt'a takrîriyle, telhîs-i sâmî ve anın üzerine şeref-sudûr buyurulan hatt-ı hümâyûn ve sûretleri **(6)** ve **(7)** ve **(8)** rakamlarıyla zîrde îrâd olunur.

Devlet Girây Hân, akdemce Dersa'âdet'e gelmiş olmağla, Devlet-i Aliyye'ye der-kâr olan sadâkatine binâ'en, hakkında ihtirâmât-ı lâzime icrâ olunup, hattâ taraf-ı sadâret-penâhîden kendiye mahsûsan ziyâfet tertîb olundu.

Arası çok geçmeksizin dört nefer Tatar, yanlarında bir de Rusyalu olduğu hâlde Dersa'âdet'e gelip, Şahin Girây'ın Kırım hânlığına intihâb olunduğu arz u ifâdesiyle, kendisine menşûr ve teşrîfât gönderilmek istid'âsına dâ'ir bir kıt'a mahzar getirmeleriyle, Üsküdar'da kendilerine mahall tahsîsiyle ikāmet ü iskân olundular.

Lâkin taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi Şahin Girây'ın hânlığı tasdîk u kabûl olunmayıp, bi'l-cümle Kırım ahâlîsinin müntahabı olan esbak Kırım Hânı Selîm Girây Hân-ı Sâlis, hân nasb olunarak, Kırım'a irsâl olundu. Devlet Girây Hân dahi, Rumeli cânibine gönderildi.

Sâlifü'z-zikr Devlet Girây Hân-ı Râbi', memdûhü'l-hasâ'il ve matbû'ü'ş-şemâ'il bir hân-ı âlî-şân olup, bin yüz seksen ikide Kırım hânı nasb olundukta, birâderi Şehbâz Girây Sultân'ı kalgāy ve dîger birâderi Mübârek Girây Sultân'ı nureddin nasb etmiş idi. Seksen üç Şevvâlinde hânlıktan ma'zûl oldu. Ve seksen yedi senesinde Canikli Ali Paşa ile Kırım'ın istihlâsına me'mûr olup, mukaddimede zikr olunduğu vechile, seksen sekizde musâlaha akd olunmağla, Kefe'de ikāmet eyledi. Ve seksen dokuz târîhinde ahâlînin intihâbıyla Kırım hânı olup, yine Şehbâz Girây'ı kalgāy ve Mübârek Girây'ı nureddin nasb eyledi.

Doksan senesinde yukarıda beyân olunduğu vechile, Kırım hânlığından dûr olup, işbu doksan bir senesinde Rumeli cânibine irsâl olunarak, Sarây-ı Vize Kasabası'nda **(s.84)** ikāmete me'mûr kılındı. Doksan dört târîhinde orada vefât etmeğin, kasaba-i mezkûrede Ayaspaşa Câmi'i Kabristânı'nda defn olunmuştur.

Biz yine sadede gelelim:

Kaynarca Mu'âhedesi'ne rabt olunmuş olan serbesiyyet-i Kırım mâddesi Kırımlular'ın menfûru olmağla, zuhûra gelen ihtilâller, devleteyn beynine bürûdet îkā'ına bâdî ve belki bu kadar zahmetle yapılmış olan musâlahanın inhilâline mü'eddî olacağı bundan akdem Dersa'âdet'e gelip gitmiş olan Rusya büyükelçisine defa'ât ile ifâde olundukta, gâh îrâd olunan mahzûrâtı teslîm ile tesviye olunmasını istihsân ve gâh itmâm-ı hıdmetle devletine avdet ettiğinde, keyfiyyet-i mezkûrenin indifâ'ına sa'y edeceğini beyân ederek, Dersa'âdet'te iken, kendisinden serbesiyyetin def'ine dâ'ir sadra şifâ verecek bir cevâb sâdır olmayıp; fakat memleketine gittiğinde, bu husûsa sa'y eder ümîdiyle, kendisine Dersa'âdet'te iken, ihtirâmât u ikrâmâtta mübâlağa olunmuş idi. Sefîr-i mûmâileyh, avdet edeliden berü bu husûsa dâ'ir ol taraftan bir eser görülmedikten başka, ber-vech-i muharrer, Kırım'ın ihtilâlâtı günden güne tezâyüd etmekle, yine i'âde-i harb emâreleri zuhûra başladı. Ve Katerina'nın matmah-ı nazarı olan Kırım hıttasını istîlâya böyle bir ser-rişte eline girmiş iken, bunu terk etmeyeceği vâzıhâttan olup; ancak mukaddemâ beyân olunduğu üzere, bu esnâda Rusyalu, tedârükât-ı harbiyyesini henüz itmâm etmemiş olduğundan, bir taraftan Kırım'da mâ-fi'z-zamîrini icrâya vesîle olacak ihtilâller peydâ etmekte ve bir taraftan dahi elçisi va'd u va'îd ile Devlet-i Aliyye'yi iğfâl edip gitmekte olduğundan, bu gā'ilelerle uğraşılarak ehemm-i mehâmm-ı Devlet-i Aliyye'den kılâ' ve serhaddât istihkâmâtına dahi teşebbüs olunamamış idi. Ve şimdi ise devleteyn beyninde bürûdet peydâ olmağa başlayınca, derhâl Bender ve Akkirman ve Vidin ve sâ'ir kılâ'-ı hâkāniyenin ve bi'l-cümle hudûd u sügūrun istihkâmâtına ikdâm olunarak, taraf taraf me'mûrlar irsâl olundu.

Ve bir müddetten berü usûl ü nizâmı muhtell olan Menzil Mâddesi'ne dahi hüsn-i nizâm verildi. Şöyle ki: Umûr-ı müsta'celeye me'mûr olan dergâh-ı âlî kapucubaşılarına on ikişer ve silahşörân-ı hâssaya yedişer ve dergâh-ı âlî gedüklülerine beşer ve Tatarlar'a fakat birer bârgîre tuğralı emir verilmek ve sâ'ir

âmed-şüd edenlerin sâ'at başına yirmi akçe ücret ile bârgîr almasını kendiye buyuruldu verilmeğe mevkūf kılınmak üzere, nizâma rabt olundu. Bu sûretle menzilhânelere küllî kudret geldi. Ve Beytü'l-mâl-i Müslimîne **(s.85)** hayli menfa'at hâsıl oldu. Ve ber-vech-i âtî, mümkin mertebe nizâmât-ı askeriyyeye dahi teşebbüs olundu.

Şöyle ki: Devlet-i Aliyye'de süvârî asâkiri olarak tertîb olunmuş olan zu'amâ ve erbâb-ı tîmârın bidâyet-i nizâmlarında muktedir ve müctemi' bulunmaları içün, alaybeyilik, erbâb-ı sancağa merbût ve ze'âmet ve tîmâr tevcîhâtı alaybeylerinin arzlarına münhasır u menût ve zu'amâ ve erbâb-ı tîmâr, bizzât sancağında sâkin ve alaybeyi bayrağı altında mevcûd bulunmak üzere meşrût kılınmış olup; ancak mürûr-ı zamân ile esâs-ı kavânîn ü nizâmâtları olan işbu umûr-ı selâseye ri'âyet olunmamağla, bütün bütün usûl ü nizâmları muhtell olarak ve mevcûd olan zu'amâ ve erbâb-ı tîmâr dahi, seferler münâsebetiyle şurada burada dolaşarak bî-vâye kalmışlar. Ve alaybeyilikler dahi, vülât ü hükkâma medâr-ı celb-i menfa'at olarak, himâyet ü şefâ'at veyâhûd rüşvet ile hılâf-ı nizâm ba'zı nâ-ehillere me'kel olup, iki-üç ayda bir cerr-i menfa'at zımnında, bilâ-mûcib azl ü tebdîl olunduklarından, alaybeyleri dahi aslı faslı yok yalandan arzlarla ze'âmetlerden kimini ref' ve kimini ibkā edegeldiklerine ve ba'zı vüzerâ ve ricâl-i devlet etbâ'larına dahi ze'âmet ve tîmâr tevcîh olunup, anlar ise, vakt-i hazarda sancağında sâkin olmadıklarına ve hengâm-ı seferde dahi alaybeyinin bayrağı altında mevcûd bulunmadıklarına binâ'en, Devlet-i Aliyye'nin böyle mümtâz u mu'tenâ askeri, muhtellü'l-ahvâl ve resîde-i hadd-i izmihlâl olmağla, hîn-i iktizâda süvârî askerinin tekessüriyçün, bir çok hazîneler telef olunarak, mîrî atlu askeri tedârük olunmağa mecbûriyyet hâsıl olup, anlardan ise hîn-i muhârebede nice fenâlıklar görüldüğüne binâ'en, bâ-irâde-i seniyye evâ'il-i şehr-i Şa'bânda kethudâ bey ve re'îs efendi ve defter emîni ve Dîvân-ı Hümâyûn ve Tahvîl ve Defterhâne-i âmire aklâmı kîsedârları ve hulefâsı hâzır oldukları hâlde, Bâb-ı Âsafî'de akd-i encümen-i meşveret olunup, hulâsa-i meşveretleri olan nizamnâmenin bâlâsına fî-mâ-ba'd düstûrü'l-amel tutulmak üzere, hatt-ı hümâyûn keşîde kılındı.

Sûret-i nizâmnâme **(9)** rakamıyla zîrde derc ü îrâd olunur.

Bâlâda zikr olunduğu üzere, Rusyalu, Kırım'a asker idhâl ederek, cebren Şahin Girây'ı hân nasb ettirmiş idi. Rusyalunun bu hareketi ahde mugāyir ol-

mağla, askerinin Kırım'dan ihrâcıyla ahâlîsini kendi hâline koyması bi'd-defa'ât Dersa'âdet'te mukīm elçisine söylenmiş ve bir kıt'a takrîr dahi i'tâ olunmuş ise de, bir dürlü hakka râzı olmayarak, günden güne ol taraflarda fesâd u ihtilâli ziyâdeleştirmekte olup; hattâ Kırım **(s.86)** ahâlîsinin genç evlâdlarını ahz ile, başlarına şabka ve sâ'ir elbise-i Efrenciyye giydirip, ehl-i İslâmın bir dürlü kabûl edemeyeceği ziyy ü kıyâfete koyduktan başka, bu yıl askerini ehl-i İslâmın ıyâl u nisvânı arasında kışlatmağa karâr verdiğini ahâlî göricek, Kırım ve Kuban ve havâlîsinde bulunan tavâ'if-i Tatar'ın mecmû'u bir yere gelerek: "*Dîn ü şerî'atımıza el vermeyecek teklîfi bize etme ve Devlet-i Aliyye ile sulhta hânlar, bizim intihâbımızla olmak ve sizin askeriniz, bizim içimize girmemek meşrût olmağla, bizler, Şahin Girây'ı hânlığa kabûl etmeziz. İçimizden çık ve git ve bizi hâlimize terk et*" deyü Rusya ceneraline haber gönderdiklerinde, bir dürlü ısgā etmeyip, askerle ahâlî üzerine hücûm etmekle, Tatarlar dahi, mukābeleye kıyâm edip, azîm muhârebeler vukū'a gelerek, tarafeynden haylîsi maktûl olmağın, Kırım ahâlîsi, Dersa'âdet'e kanlı mahzarlar irsâl ile istimdâd ettiler.

Binâ'enaleyh şehr-i Zilhiccenin üçüncü günü meclis-i umûmî akd olunarak, vukū'ât-ı mezkûre meydâna konuldukta, Rusyalunun bu hareketi ahde mugāyir olduktan başka, civârımızda bulunan Kırım ahâlîsine imdâd etmek âmme-i ehl-i İslâmın üzerine farz olduğu kıbel-i şer'den beyân olunmağla, Kırım'a i'âne içün, donanma-yı hümâyûndan beş kıt'a kalyon techîz olunarak, Kırım'a gönderilmesi ve hâlâ Sivas ve Trabzon Vâlîsi ve Canik Muhassılı Vezîr el-Hâcc Ali Paşa ma'rifetiyle, yedi-sekiz bin asker tertîb olunarak, kezâlik ol tarafa irsâl kılınması ve fakat bu sûretle Rusyaluya i'lân-ı harb olunmayıp, belki îcâb eder ise, sulha halel getirilmemek vechile, Kırım'a i'âne olunması karâr-gîr olup; ancak bu keyfiyyet, i'âde-i harbi netîce vermesi akreb-i muhtemelâttan olduktan başka, Lehistân içinde hudûda karîb mahallerde Rusya askeri, tecemmu' u tekessür etmekte olmağla, hâl ü hareketlerinden hudûdu tecâvüz etmek emâreleri görüldüğünden, tedârüklü vü müheyyâ bulunmak içün, tedârükât-ı kaviyyeye teşebbüs olundu.

Şöyle ki: Rumeli ve Anadolu'da mevcûd olan yeniçerilerin güzîdelerinden kırk beş bin asker tertîb olunarak, evvel-bahârda İsmail Kasabası etrâfında tecemmu' eylemeleri içün, her tarafa evâmir-i aliyye gönderildi. Ve ocağ-ı âmire mütehayyizânından "sürücü" nâmıyla her kola birer turnacıbaşı ta'yîn olundu.

Ve Kırım Ser'askerliğine Canik Muhassılı müşârünileyh Ali Paşa ve İsmail Ser'askerliğine Rumeli Vâlîsi Abdullâh Paşa, intihâb kılındı.

(s.87) Vekāyi'-i Sene-i 1192

Ber-vech-i meşrûh, Kırım'a imdâd içün, Devlet-i Aliyye'nin vukū'a gelen tedârükât-ı askeriyyesi düvel-i sâ'ireye bildirilmek lâzım gelmekle, Muharremü'l-harâmın üçüncü <ikinci> günü Âsitâne-i sa'âdet'te mukīm süferâya hakīkat-i hâli beyân zımnında, beyânnâme sûretinde birer kıt'a takrîr verilmiştir. Sûret-i takrîr zîrde (**ye**) işâretiyle îrâd olunur.

Mevsim-i şitâda Karadeniz'e gemi çıkmak âdet değil iken, mes'elenin ehemmiyyetine binâ'en, sene-i sâbıka Zilhiccesi evâhırında erba'în içinde Kırım'a beş aded sefîne irsâl olunmuş olduğu misillü, bu senenin Muharremi evâ'ilinde dahi dîger iki kıt'a sefîne irsâl olunmuştur.

Selîm Girây'ın Kırım'dan Hurûcu ve Tercüme-i Hâli

Bâlâda zikr olunduğu üzere, taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Şahin Girây'ın hânlığı kabûl ü tasdîk olunamayıp, Selîm Girây Hân-ı Sâlis, bi'l-intihâb, nasb ve irsâl olunmuş idi.

Müşârünileyh Selîm Girây Hân, Kırım'ın kudemâsından olduğu hâlde, hakkında kabûl-i âmme dahi bulunduğundan, tamâm-ı şurût-ı mu'âhedeye muvâfık olarak hân olduğuna nazaran, bir taraftan i'tirâz ve müdâhale câ'iz değil iken, Rusyalular, matmah-ı nazarları olan Kırım istîlâsına mukaddime olmak üzere, Şahin Girây'ın hânlıkta ibkāsını iltizâm ve Kırım'da iki hânın ictimâ'ı hasebiyle, zâhir olan şikāk u ihtilâli vesîle ittihâz ederek, Şahin Girây'ın muhâfazasıyçün, ma'iyyetine bir takım Rusya soltatları <soldatları> ta'yîn ettiler. Bu vaz'-ı nâ-hemvâr Tatarlar'a ağır gelmekle, neferât-ı merkūmenin üzerine hücûm ederek, bir çoğunu katl ü i'dâm eylediler. Rusyalu ise, mâ-fi'z-zamîrini icrâya tamâm böyle bir bahâne aramakta olduğundan, derhâl Şahin Girây'ın hılâfında olanları te'dîb içün, "<Andrey İvanoviç> Prozorofski" nâm cenerali külliyyetli asker ile Kırım derûnuna idhâl edip, Tatarlar dahi, mukābeleye ibtidâr etmeleriyle, beynlerinde bir hayli muhârebe vü mukātele vukū'undan sonra, Selîm Girây Hân, nihâyet firâra mecbûr oldu.

Bu esnâda Rusya elçisi, Şahin Girây'ın ibkāsını iddi'â ettikçe, taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Selîm Girây'ın ibkāsına ısrâr olunarak, ara yerde münâza'a vü mübâhese çoğalıp, nihâyet Rusya elçisi, Kırım iklîmi Rusya Devleti'nin himâyesinde olduğunu tasrîh ile: "*Şahin Girây'dan geçmeden ise, i'âde-i harbi ihtiyâr ü tercîh etmek Rusya'ya daha* **(s.88)** *ehven ü evlâdır*" demekle, bu misillü evzâ'-ı bâridesinden Devlet-i Aliyye, bir kat dahâ müte'essir olarak, seferi ihtiyâr etmek lâzım geldiğinden i'âde-i harb emâreleri zuhûra başladı.

Çünki Rusyalunun serbesiyyet-i Tatar'ı iltizâm etmesi bu vesîle ile Kırım'ı istîlâ esbâbını tedârük etmek mülâhazasına mebnî olup, Şahin Girây ise, kendinin meclûbu ve her vechile mağlûbu olmaktan nâşî, Şahin Girây, Kırım'dan çıktığı hâlde, Rusyalular, icrâ etmiş ve etmekte bulunmuş oldukları fesâdları bir hayli gerileyerek emelleri te'hîr etmek lâzım geleceğinden, Şahin Girây'ın ibkāsı husûsunda ısrâr etmeleri lâzım gelmiştir. Kaldı ki, mâ-fi'z-zamîrlerini icrâya bahâne olmak üzere, Kırım'ın dâ'imâ fesâd u ihtilâlden hâlî kalmaması Rusyalular'ın muktezâ-yı maslahatlarından idi.

Selîm Girây Hân, akdemce Kırım'da kalgāylık rütbesini ihrâz edip, ba'de'l-infisâl pederinden müntakıl Vize Kazâsı'nda Çakıllı Çiftliği'nde ikāmet etmekte iken, bin yüz yetmiş sekiz senesi Saferinde Kırım hânı olup, seksen Şevvâlinde ma'zûl olarak, yine çiftliğinde ikāmet üzere iken, seksen dört Şa'bânında yine Kırım hânı nasb olundukta, Rumeli'nde kâ'in bi'l-cümle Tatar sultânlarını yanına alıp, ordu-yı hümâyûna azîmet etmiş ve ol sene ordu-yı hümâyûn ma'iyyetinde olarak, Babadağı'nda meştâ-nişîn olmuş idi. Mu'aharan mevsimi hulûlünde Kırım'a varup, ol esnâda Rusyalular, Kırım'a hücûm ettiklerinden, münhezim ü mağlûb olmağla, seksen beş senesi Rebî'ulâhırında bir sefîneye süvâr olup, Dersa'âdet'e gelmiş idi. Doksan bir senesinde tekrâr Kırım hânlığına intihâb olunmuş ise de, ber-minvâl-i muharrer, Rusyalular'ın Şahin Girây'ı iltizâm etmeleri hasebiyle, bu esnâda Kırım'dan avdetle, çiftliğinde ikāmet eyledi. Bundan sekiz sene sonra, ya'nî bin iki yüz târîhinde yetmiş üç yaşında iken vefât edip, Sarây-ı Vize Kasabası'nda defn olunmuştur. Pek ziyâde şecâ'at u celâdet ile meşhûr idi. Lâkin bahtı ma'kûs olduğundan, bulunduğu ma'rekelerde muzafferiyyet ü muvaffakıyyetten dûr u me'yûs olmuştur. Biz yine sadede gelelim:

Bâlâda zikr ü beyân olunduğu üzere, Kırım ahâlîsinin i'ânesine erba'în içinde yedi kıt'a sefîne irsâl olunmuş olup; ancak bir müddet ol taraftan bir haber zuhûr etmediğinden, Kapudan-ı Deryâ Gāzî Hasan Paşa, Tersâne Çâvuşlarından "Ali Çâvuş" nâm kimesneyi menzil kayığıyla ol tarafa irsâl etmiş idi. Çâvuş-ı merkūm, Kırım'a gidip, Saferin on birinci günü Dersa'âdet'e vâsıl olarak, mukaddemâ gönderilmiş olan **(s.89)** kalyonlar, Kırım'a bi'l-vusûl, Avlite Limanı'nda demir bırakıp, Rusyalular tarafından donanma-yı hümâyûna ta'arruz olunmadığını ve Şahin Girây'ın ma'iyyetinde beş-on nefer Rusyalu olup, donanma kapudanlarına ve başbuğları olan Mehmed Ağa'ya tahrîrât irsâliyle, devleteyn beyninde mün'akid olan sulha halel getirecek hâlâttan ihtirâz ve Kırım gā'ilesi ber-taraf oluncaya dek bir kapudan kalıp da sâ'ir kapudanların gemileriyle oradan ric'at eylemelerini ifâde vü niyâz etmekte olduklarını ve zikr olunan Avlite Limanı[21], iki yüz pâre tekne alır metîn ü müstahkem ve vâsi' bir liman olup, beş bin asker ile zabt ve muhâfazası âsân olduğunu ve donanma-yı hümâyûnun liman-ı mezkûrdan avdet ü insırâfı lâzım geldiği hâlde, der-akab Rusyalu tarafından tâbyeler yapılarak, toplar vaz' olunacak olur ise, fî-mâ-ba'd kırk bin asker ve otuz-kırk kıt'a sefâ'in ile zabt u teshîr müşkil olup, husûsuyla ilk-bahârda tasmîm olunduğu vechile Kırım'a yanaşılmak pek güç olacağını takrîr ü beyân eyledi.

Binâ'enaleyh Kırım Ser'askeri Ali Paşa'nın sekiz bin mikdârı asker imrârıyla, veyâhûd bi-nefsihî mürûruyla, liman-ı mezkûrun şimdiden zabt ve muhâfaza olunması kendisine emr ü iş'âr olundu. Lâkin Ali Paşa'nın makām-ı sadârete yazdığı cevâbnâmesinde, Rusyalular, donanma-yı hümâyûna ta'arruz etmeyerek, vikāye-i emr-i musâlahada sûret-i sebât göstermeleri hîleye mebnî olup, Kırım kal'alarına istihkâm verdikten sonra, çünki Avlite Limanı'nın boğazı kurşun menzili kadar teng bir mahall olmağla, berren ve bahren liman-ı mezkûra hücûm edecek olurlar ise, donanma-yı hümâyûn kendini muhâfazaya muktedir olamayacağından, –*ma'âẕa'llâhu te'âlâ*–[22], bir hatar u kazâ zuhûrundan

[21] Avlite Limanı'nın cânib-i cenûbîsinde "Akyâr" nâm karye olup, Rusyalu Kırım'a istîlâ ettikten sonra, bunu bir şehr-i cesîm kılığına koyarak, "Sivastopol" tesmiye etmiş ve limanının her tarafına metîn kal'a ve tâbyeler inşâ etmekle, âlemde en meşhûr ve müstahkem mevkı'lardan ma'dûd olmuştur.

[22] Yüce Allâh korusun (saklasın).

havf olunduğunu ve Tatar'ın perîşân olmalarından Devlet-i Aliyye'ye bir nakīsa terettüb etmeyip; lâkin donanma-yı hümâyûna ve asâkir-i mansûreye bâdî-i emrde bir zarar vâkı‘ olacak olur ise, sonra tedârük-i mâ-fât müşkil olacağını ve liman-ı mezkûrda zahâ'ir ve mühimmât koymak ve hîn-i muhârebede tahassun etmek içün bir kal‘a olmamağla, böyle bir cây-i hatar-nâkin teshîri dâ‘iyesiyle, donanma-yı hümâyûnun mühlikeye ilkāsı câ'iz olmadığını ve mevzi‘-i mezkûr ele alındığı hâlde dahi, a‘dâ üzerine hareket lâzım geldikte, deve ve araba misillü edevât-ı nakliyye olmaksızın, kalkılmak muhâl idiğini ve Kırım, hıtta-i vesî‘a olup, her tarafını a‘dânın sedd ü bend **(s.90)** edebilmesi müşkil ve inâyet-i Bârî ile mevsim-i sayfda her tarafına gemilerimizin yanaşması kābil olduğu hâlde, bir kenârını zabt ile teshîri mümkin olmayıp, belki tedârükât-ı kaviyye ile bir kaç koldan hücûm etmeğe muhtâc bulunduğunu ve eger bu mülâhazalar lâzım gelmeyip, hemen sekiz bin askerle liman-ı mezkûrun zabt olunmasına irâde-i seniyye ta‘alluk ederse, bu sûretle kat‘î cevâba muntazır olduğunu iş‘âr u inhâ etmiş olmağla, huzûr-ı Âsafî'de meclis-i umûmî akd olunarak, müşârünileyhin mezkûr tahrîrâtıyla, Özi Muhâfızı es-Seyyid Yeğen <Mehmed> Paşa tarafından Özi ahvâliyle Kırım havâdîsine dâ'ir vürûd etmiş olan tahrîrât, meydâna konulup, idâre-i efkâr olundukta, limân-ı mezkûrun zabtında menâfi‘-i kesîre olduğu gibi, ser‘asker-i müşârünileyh tarafından beyân olunan mahzûrlar dahi vârid ü melhûz olduğu cümle tarafından i‘tirâf u teslîm olunarak, meclis-i mezkûr karârı ve sâdır olan irâde-i şehriyârî iktizâsınca, kapudan paşa tarafından liman-ı mezkûrda olan kapudanlar ile başbuğlarına hafî bir mektûb yazılıp, menzil kayığı ile irsâl olundu.

Şöyle ki: Rusyaluya dostluk yüzünden mu‘âmele edip: "*Biz, Kırım'a muhârebe vü ceng içün gelmedik, belki Tatar ile Rusya askeri miyânında ba‘zı münâza‘a vü cidâl vukū‘u Dersa‘âdet'e inhâ olunmaktan nâşî, bunun aslını teftîş ü tefahhusa me'mûren geldik*" makālâtını işâ‘a ederek, Rusya tarafından ta‘arruz olunmayıp, taşradan su almaları ve bilâ-hatar Avlite Limanı'nda oturmaları mümkin olduğu hâlde, liman-ı mezkûrda ârâm u ikāmet eylemeleri ve eger Rusyalular, nihânî husûmete ibtidâr ile, donanma-yı hümâyûnu iğfâl veyâhûd alenen bir zarar îsâl eylemek kaydında oldukları hiss olunur ise, hemen sâhil-i mezkûrdan çekilip, Sinob iskelesine azîmet ve her hâlde ser‘asker paşanın emr ü re'yine mütâba‘at etmeleri kendilerine tenbîh ü tavsiye olundu ve ser‘asker-i müşârünileyhe dahi bu keyfiyyet bast u beyân olunarak, cem‘ine me'mûr olduğu kırk bin askerin yedi-sekiz binini tefrîk ile, Kırım'a irsâl etmekten ise, hey'et-i mecmû‘asıyla Kı-

rım'a geçirilmeleri fi'l-vâkı' münâsib olacağından, hemen kusûr u küsûrunun dahi cem'ine isti'câl olunarak, sevâhile indirilmesi ve bahârda gönderilecek gemilerle, asâkir-i mezkûre Kırım'a geçirilmek ve ser'asker-i müşârünileyh, ol taraftan ve kapudan paşa, bu taraftan birlikte hey'et-i mecmû'a ile, Kırım'a gitmek üzere, ser'asker-i müşârünileyhin kapudan paşa ile muhâbere vü mükâtebe etmesi tenbîhâtını hâvî kendiye mektûb irsâl kılındı. Ve İsmail Ser'askeri Abdullâh Paşa'ya dahi icâleten Özi Kal'ası'na asâkir-i vâfiye irsâl etmesi **(s.91)** tahrîr ü iş'âr olunup, Özi pîş-gâhında bulunmak üzere, iki kıt'a çektirme gönderildi. Kapudan paşa dahi, donanma-yı hümâyûnun tekmîl-i mühimmâtıyla meşgûl oldu.

Kırım Ser'askeri Hâcı Ali Paşa, tehdîdini î'kā'a muktedir ve havza-i hükûmeti dâhilinde emri nâfiz olmağla, oldukça mazbût bir ordu cem' ve sevk edebilirdi; ammâ İsmail ser'askeri ma'iyyetinde müctemi' olacak ordu derme çatma nefîr-i âmm askerinden müretteb olup, hâlbuki geçen Rusya seferinde nâsa ye's ü fütûr gelmekle, halkın ekseri sefere gitmekten ictinâb u imtinâ' etmekte idi.

Hattâ İsmail ordusuna tertîb olunan asâkiri yerlerinden ihrâc ile mahallerine îsâl etmek üzere, bi'l-fi'l Kul Kethudâsı ve Ordu-yı mezkûr Ağası nasb olunan Seyyid Hasan Ağa, sefere gitmekten imtinâ' eden bî-ârların bi-hasebi'l-me'mûriyye te'dîblerine mübâşeret ve ba'zan dahi i'dâmlarına mübâderet eyleyerek, Zağra-i atîk Kasabası'na vardıkta, kezâlik o makūlelerden ba'zılarını katl ve bir nicesini habs ettikte, sefere gitmek istemeyen veyâhûd gittikleri hâlde dahi firâr etmek niyyetinde bulunan bir nice hamiyyetsizler derûn-ı memlekette ihtilâl çıkararak, mahbûsların sebîllerini tahliye ettikten başka, ihtilâlin önü alınamayıp, nihâyet Hasan Ağa'nın konağını basmışlar. Ve katl etmiş olduğu bir âdemin ihvân ve akāribi elinde kendi dahi, maktûl olmuştur.

Hilâl-i Cumâdelâhırede Bosna Eyâleti, Vidin Muhâfızı olan Sadr-ı esbak Silahdâr Mehmed Paşa'ya ve Vidin Muhâfazası, celâdetle ma'rûf olan Bosna Vâlîsi Dağıstânî Vezîr Ali Paşa'ya tevcîh kılındı.

Mukaddemâ müddet-i medîde Arpa Emînliği hıdmetinde bulunup, zu'munca cânib-i mîrîden külliyyetli matlûbu olmadığını rast geldiği yerlerde vird-i zebân ederek, mâlen ve bedenen vukū' bulan sadâkat ve hıdmet-i sâbıkasından bahisle, mükâfât intizârında bulunan Ali Ağa uhdesine bu esnâda cebecibaşılık tevcîh olunmağla, iddi'â-yı sâbıkına göre sâdıkāne hıdmet

eylemesi lâzım gelirken, sene-i hâzıra hilâlinde te'sîr-i vebâdan vukū'a gelen vefeyât-ı azîmeden dolayı, ocaktan külliyyet<l>i mahlûller zabt olunduğu esnâda, cebeci ocağının ekser-i mahlûlâtı Ali Ağa tarafından bey' men-yezîd ile fürûht olunduğu beyne'n-nâs şâyi' olduktan başka, ba'zı etvâr-ı nâ-marzıyyesi dahi vâkı' olduğundan, bu esnâda azl ile, yerine Dergâh-ı Âlî Kapucubaşılarından Süleymân Ağa, cebecibaşı nasb olundu. Ba'dehû Ali Ağa, İsmail ordusuna me'mûr olup, ancak çok geçmeksizin ol tarafta i'dâm olundukta, bin akçeye karîb mahlûl zuhûr etmekle, **(s.92)** asdikādan geçinen böyle bir zâtın fukarâyı mücâhidîne tahsîs kılınmış olan nân-pâreye bu mertebe tama' u tenezzülü bâdî-i ta'accüb olmuştur.

İşte Rumeli'de Rusyaluya karşı duracak askerin ekseri ber-vech-i bâlâ, maktûl Hasan Ağa'nın cem' edemediği nefîr-i âmm ve orduları idâre edecek me'mûrînin çoğu dahi bu makūle erbâb-ı tamâ'-ı hâm olup, bu hâl ile Rusya'ya i'lân-ı harb etmek muvâfık-ı hikmet değil idi.

Fakat Kırım mes'elesi efkâr-ı âmmeye pek ziyâde te'sîr ettiğinden, muhârebe yoluna gidiliyordu. Ve Hâcı Ali Paşa, mevsim-i bahârda bir büyük ordu ile Kırım'a geçmek üzere me'mûr olup, bu hâlde ise Çerkesistân sevâhilinin tutulması lâzım geldiğine mebnî, anın iltimâsı üzerine oğlu Mehmed Mikdâd Bey, Soğucak Kal'ası muhâfazasında bulunmak üzere, uhdesine Rebî'ulâhırın on beşinci günü rütbe-i vezâretle Sivas eyâleti bi't-tevcîh, pederinin re'yiyle hareket ederek, Soğucağa güzâr edip, Kuban ve Taman taraflarında mütevattın olan selâtîn-i Cengiziyye ve Nogaylu ve sâ'ir tavâ'if-i Tatar-ı diyânet-şi'âr ve Çerkes ve Abaza beyleri ile bi'l-mükâtebe, taltîf ü istimâletlerine ikdâm ile, ol tarafların hüsn-i muhâfazasına himmet ve îcâb ederse Kırım üzerine doğru hareket eylemesi fermân kılındı ve ma'iyyetine tertîb olunan askerin suhûletle cem' u tedârükü içün, Erzurum eyâleti dahi pederi Hâcı Ali Paşa uhdesine tevcîh olundu. Erzurum Vâlîsi bulunan İbrâhîm Paşa dahi, Kars muhâfazasına ta'yîn edildi. Ve akdemce Kul Kethudâlığından Diyârbekir Vâlîsi olan Halîl Paşa, bu esnâda fevt olmağla, Diyârbekir Eyâleti, Kuds-i şerîf Mutasarrıfı Gāzî Ahmed Paşa'ya tevcîh ve Kuds-i şerîf Sancağı, Şâm Eyâleti'ne ilhâkan Emîrü'l-Hâcc Azmzâde Mehmed Paşa'ya ihâle buyuruldu.

Kırım hâdisesi, ber-vech-i bâlâ, İstanbul'da mûcib-i heyecân olduğu hâlde, Lehlüler'in hâli dahi bâ'is-i tekeddür-i havâtır olmakta idi. Şöyle ki: Cild-i

evvelde beyân olunduğu üzere, Lehistân'ın bir kısmı dûçâr-ı mukāseme olup, bir çok Lehlüler, etrâfa münteşir oldukları sırada, bir takımı dahi Memâlik-i mahrûse'ye gelip, anları böyle perîşân hâlde görenler, müte'essir ü müte'essif olmakta idi.

Ve zâhirde bakıyye-i Lehistân'ın bekāsıyçün ve hakīkatte bütün bütün ifnâsıyçün, Rusyalular tarafından kuvve-i cebriyye ile tertîb olunmuş olan kavânîn-i mülkiyyesi iktizâsınca bî-çâre Leh Devleti'nin bütün bütün bitmesi kuvve-i karîbeye gelmiş iken, akdemce elçisi Dersa'âdet'e gelip, istiklâl-i hükûmetini tasdîk ettirmiş idi. Ve Saferü'l-hayrın üçüncü günü **(s.93)** ber-mu'tâd, tertîb olunan İhrâc-ı Mevâcib Dîvânı'nı seyr ü temâşâ ettikten sonra, huzûr-ı hümâyûna girip çıktıktan sonra, me'mûriyyeti hıtâm bulmağla, levâzım-ı râhını rü'yet eylemesi tenbîh edilmiş idi. Ber-minvâl-i meşrûh, Kırım mes'elesinden dolayı Devlet-i Aliyye ile Rusyalu beyninde bürûdet peydâ olduğundan, Lehlüler'in taraf-ı Saltanat-ı seniyye'ye celb ü imâleleri maslahat-ı Devlet-i Aliyye'ye muvâfık görülmekle, mukābele bi'l-misl kā'idesince, taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi Kesriyyeli hafîdi Seyyid Nu'mân Bey uhdesine başmuhâsebe pâyesi i'tâ olunarak, Lehistân tarafına elçi ta'yîn kılındı.

Şöyle gā'ileli bir vakitte, *–zâdün fi't-ṭanbûri nağmetün uḫrâ–*[23] kabîlinden olarak, bir de Katolik mes'elesi zuhûr etmiştir. Tafsîli ber-vech-i âtî, beyân olunur.

Ermeni ve Katolik Mes'elesi

Hıristiyan teba'a-i Devlet-i Aliyye'den olan Ermeni milleti, Rum ve Katolik mezheblerinden ayrı olarak bir âyîn-i mahsûsta bulunup, bin kırk târîhlerine değin içlerinde başka fırka olduğu bilinmez iken, Frenk râhibleri, bunların içine girip, gerek Dersa'âdet'te ve gerek Anadolu'nun ba'zı mahallerinde bir takım Ermenileri Roma'da bulunan Papa'nın riyâset-i rûhâniyesi tahtında olan ve mezheb-i umûmî ma'nâsına olarak "Katolik" denilen mezhebe da'vet ve idhâl etmekte bulunmuşlar idi.

Rumların ve Ermenilerin re'îs-i rûhâniyeleri olan Patrikler'i Memâlik-i Devlet-i Aliyye'de olup, Katolik kilisesi, ecnebî olan bir re'îs-i rûhânîye tâbi'

[23] Tanbura bir ilave, başka bir nağmedir.

olduğuna ve ekser-i düvel-i garbiyye bu mezhebde olup, o cihetle memâlik-i şarkıyyede Frenkliğe nisbetle şöhret-şi'âr bulunduğuna binâ'en, teba'a-i Devlet-i Aliyye'den bir şirzimenin böyle ecnebî bir kiliseye teba'iyyetlerinde fesâd-ı mülkî görüldüğünden ve ta'assub cihetiyle, Ermeni'den Katolik olanlara asıl Ermeniler, pek düşmen olup, bunların hakkında bir takım isnâdât u azviyyât ile sâmi'a-i devleti tahdîş eylediklerinden, bu keyfiyyet, Sultân Murâd-ı Râbi' hazretlerine arz olundukta, bu makūle ifsâd-ı re'âyâya cür'et edenlerin cezâsı tertîb ile ol vakit te'dîb olunmuşlar idi. Bin yüz kırk yedi târîhlerinde bu hâdise yine avdet etmekle, Hekîmzâde Ali Paşa'nın sadâreti esnâsında, bu husûsun mazarrat-ı mülkiyyesi mütâla'a olunup da, tâ'ife-i mezbûreden yine bir kaçı i'dâm olunarak te'dîb ü tehdîd olunduktan başka, Ermeni patrikleri'nin ellerine emirler i'tâ olunup, mazmûnunda Efrenc kiliselerine giden ve Katolik mezhebine **(s.94)** duhûl eden re'âyâyı haber aldıkları hâlde, hükkâma ihbâr ile, bilâ-tevakkuf küreğe vaz' ettirmeleri ve mezheblerine münâfî ve nizâm-ı ra'iyyetin hılâfı harekete cesâret edenlerin te'dîb ü terbiyelerine dâ'ir göndereceki memhûr arzları redd olunmayıp, her vechile müsâ'ade olunacağı derc ü tasrîh olunmuş iken, bir müddetten berü bu husûsa bir taraftan lâyıkıyla dikkat ü ihtimâm olunmadığından, re'âyânın ba'zı zengînceleri Katolik olup, anların i'ânesiyle, Katolik papasları dahi, Papa'dan memhûr senedler ahz ile, üçer-beşer kurâ ve kasabâtta dolaşarak, re'âyâdan bir çoğunu aldatıp, kendi mezheblerine idhâl ettiler. Ve mukaddemâ Ermeni patrikleri'ne verilmiş olan emirlerde bu vechile Katolik mezhebine girenleri zecr ü inzâr zımnında, mevtâları kaldırılmamak mâddesi dahi münderic bulunduğundan, bu esnâda vukū' bulan vebâyı azîmde Katolik cenâzelerinin kaldırılmasına Ermeni patrikleri, mümâna'at edegeldiğine binâ'en, Katolikler, bunun sırr ve sebeb-i aslîsinden bahs etmeyerek, mutlakā mugāyeret-i mezhebiyye hasebiyle, bu husûsta patrîklerinin isâ'et-i vâkı'asından iştikâ sûretinde kendilere mahsûs patrik nasb olunması recâsıyla, rikâb-ı şâhâneye arzıhâl takdîm eylediler. Arzıhâlleri Bâb-ı Âlî'ye gelip, bu husûs beyne'l-vükelâ mütâla'a ve müşâvere olundukta, Re'îsülküttâb Âtıfzâde Ömer Vahîd Efendi, buna dâ'ir mufassal ve meşrûh bir kıt'a takrîr kaleme almış olmağla, hulâsa vechile sûreti bu mahalle derc olundu.

Hulâsa-i Takrîr-i Re'îs Efendi

"*Devlet-i Aliyye re'âyâsının ekseri Ermeni tâ'ifesi olup, kendilere "Ermeni" tesmiyesi fi'l-asl sâkin oldukları kutr-ı İran'dan Âzerbaycân muzâfâtından Ermen-zemîne nisbet kabîlinden olarak, "Ermeniyye" ta'bîrleri dahi ol arâzînin hâkimi olan Ermenyar'a makarr-ı hükûmet olduğundan nâşîdir. Ve altı yüz târîhlerine gelince Erminiyye-i sugrâdan Antakya ve Van ve Erzurum ve Sivas eyâletlerinin ve Erminiyye-i kübrâdan Âzerbaycân taraflarının müstakıllen mülkleri olup, pây-i tahtları Konya olan selâtîn-i Selçukıyye'den Sultân Gıyâseddîn zamânında, tedrîc ile dâr u diyârları istîlâ ve hâkimleri istîsâl ve kendileri taht-ı ra'iyyete idhâl olunmuşlardır. Mu'ahharan memâlik-i mezkûre, zamîme-i Memâlik-i Osmâniye kılındığı vakitten Sultân Murâd-ı Râbi' hazretlerinin asrına dek, tâ'ife-i merkūmenin mezhebleri kâffe-i milel-i nasârâ âyînlerine mugāyir olarak, i'tikād-ı vâhid üzere gider ve kendi* **(s.95)** *hâllerinde imrâr-ı vakt eder sâde dil bir tâ'ife oldukları hâlde, Efrenc tâ'ifesi, Devlet-i Aliyye hakkında muzmer-i zamîrleri olan fesâdâtı kuvveden fi'le getirecek esbâb tedârüküde olup, Rusyalu, hîn-i muhârebede Rumları ifsâd ile istifâde ettiği misillü, anlar dahi, ber-vech-i meşrûh, Ermeniler içine Katolik mezhebini ilkā ile, hem mezheblerini teksîr dâ'iyesinden hâlî değillerdir.*

Binâ'enaleyh ber-vech-i muharrer, iki def'a bu gûne ihtilâle cesâret edenler, hıfzan li'n-nizâm, katl ile te'dîb kılınmışlardır. Ve hâlâ Ermeniler'le Katolikler beyninde birbirinin kestiğini yememek ve ehadü hümâ âharın izâlesini sevâb add eylemek derecelerinde münâferet olup, sahîhan Ermeni olanlar, Devlet-i Aliyye'nin muzafferiyyeti du'âsında ve içlerinden Katolik olanlar, bi't-tab' düvel-i Efrenciyye'nin gālibiyyeti temennâsındadırlar. Ve karîbü'l-ahdde Rusya seferi hilâlinde Rusyalular ile Rumlar beyninde meşhûd ola<n> evzâ'-ı ma'lûme bu müdde'âya delîl-i kâfîdir. Ve âbâ vü ecdâdı âyîninde kalan Ermeniler, bî-taraf olmalarıyla, Devlet-i Aliyye'ye sadâkat üzere olup; ammâ Katolik mezhebine girenler, Avrupa'da bir kilise iştirâ ile, zengînleri evlâd ve akāribini terbiye zımnında, ol kiliseye irsâl ve başlarına şabka ve sâ'ir elbise-i Efrenciyye ilbâsiyle, terbiye-i asliyyelerini tahvîl ettikten başka, ba'zıları sarrâflık ve bâzergânlık bahânesiyle, ricâl ü kibârın hânelerine iktisâb-ı tereddüd ü intisâb ederek, serâ'ir-i devleti istirâka sa'y etmektedirler. Ve tâ'ife-i mesfûrenin mevtâları emvâlini Katolik papasları, zabt ederek,

beher sâl bin kîselik mâl Frengistân'a irsâl olunmaktadır ve –ma'âẕa'llâh–[24]*, bunlara rûy-i müsâ'ade gösterilecek olursa, iki yıl zarfında Rumeli'de ve Anadolu'da kâ'in re'âyâ bütün bütün Katolik olacaklarında şübhe yoktur*."

Takrîr-i mezkûrun bâlâsına: "*Re'is efendinin mülâhazâtıdır*" deyü şerh verildikten sonra, makām-ı sadâretten hâk-i pây-i şâhâneye arz ile, sâdır olan irâde-i seniyye mûcibince, böyle hılâf-ı nizâm-ı ra'iyyet Ermeni tâ'ifesini iğfâl u ıdlâl edenler her kimler ise, te'dîb olunmak üzere, garaz u nefsâniyetinden ârî olarak, bâ-arzıhâl ifâde eylemesiyçün, Ermeni patriki'ne hıtâben bir kıt'a buyuruldu tahrîr olunup, derûnunda Katolik mürdeleri meydânda bıragılmayarak ve nizâmlarına halel gelmeyecek vechile ve üslûb-ı hakîmâne ile defn olunarak, kat'-ı nizâ' olunması dahi tasrîh ü tenbîh buyuruldu.

Hâtıra-i Sâniha

Dîn-i Îsevî, kırk müte'addideye münkasim olup, en başlıları bunlardır ki, zikr olunur: **(s.96)** Evvelen "Garb ve Latin ve Katolik Kilisesi" denilen ve Roma'daki Papa'nın zîr-i riyâset-i rûhâniyyesinde bulunan mezhebdir. Sâniyen İstanbul Rum patrikliği'ne tâbi' olan ve "Şark Kilisesi" denilen mezhebdir. Sâlisen ikisine dahi muhâlif olan Ermeni mezhebidir. Râbi'an hiç bir riyâset-i rûhâniyeyi kabûl etmeyip, "Protestanlık" denilen mezhebdir.

Dâhil-i havza-i Memâlik-i Osmâniye olan bilâd-ı şarkıyye ve şimâliyede vaktiyle yalnız Rum ve Ermeni kiliseleri olup, bu cihetle Devlet-i Aliyye, Hıristiyan teba'asıyçün, yalnız bu iki mezhebi tanımış ve anlara bir takım imtiyâzât ihsân buyurmuştur.

Berrüşşâm'da ve Bosna'nın Nemçe hudûdu üzerinde ve Cezâyir-i Bahr-ı Sefîd'de Latin mezhebine tâbi' ba'zı re'âyâ var ise de, nüfûsca pek kalîl olduklarından, bir başlı mezheb ve millet gibi görülmeyip, bu mezhebin papasları dahi ekseriyyâ ecnebîden olmağla, zâten Katolik mezhebine ecnebî nazarıyla bakılır ve Protestanlık ise, buralarda hiç bilinmez idi. Her yerde ve husûsan memâlik-i şarkıyyede mezheb ile milliyyet bir nazarda bulunduğundan, teba'adan bir takımının velev rûhânî olsun bir ecnebî hükûmet ile kesb-i ta'alluk etmesi mülkce

[24] Bkz. Not: 2.

muzırr bir şey görünüp ve vâk'ıa Papa Devleti, evâ'ilde me'mûriyyet-i dîniyyesini âlet-i nüfûz ederek, Avrupa'ca pek çok arbedelere sebeb olmuş ve niçe gavâ'il ü hurûb îkā' eylemiş olup; fakat bir hayli zamânlardan berü ve husûsuyla bulunduğumuz asırda ve sâlifü'z-zikr takrîrin yazılmış olduğu esnâda Papa Devleti, sırf rûhânî bir devlet olarak kalmış, ya'nî hükûmet-i hâriciyyesi Katolik mezhebinin riyâset-i rûhâniyesi dâ'iresi dâhiline münhasır olmuş ve mezheb-i mezkûrda olan Nasârânın kendisine irtibâtı ancak dîn ve mezhebce bir keyfiyyet-i ma'neviyye bulunmasıyla, bu râbıta-i mevhûmenin mülkce ve devletce korkulacak yeri kalmamıştır. Ve Katolik mezhebine zâhib olmuş olan teba'anın o mezhebde bulunan devletlerin nusretini temennî edecekleri mülâhazası ise, tamâmiyle müsellem bir kazıyye değildir. Zîrâ devlet-i metbû'asından hoşnûd olan ve anın zîr-i himâyet ü adâletinde müsterîhü'l-bâl olan ve âsûde-i hâl bulunan teba'a yalnız tevâfuk-ı mezhebi cihetiyle, âhar devlete meyl etmek kolay değildir. Binâ'enaleyh ba'zı Erâminenin Katolik mezhebine girişlerinin men'i içün, şu mertebede unf u şiddet yoluna gidilmesi muvâfık-ı hikmet ve ma'delet olamayacağı zâhirdir. Bi'l-farz ve't-takdîr ol vakit mütâla'a olunmuş olan mahâzîr, vârid ü becâ olmak lâzım gelse dahi, def'i bu tarîkla müyesser olmayacağı ashâb-ı tecrübe vü hibrete ve erbâb-ı vukūf u reviyyete ma'lûmdur; ancak nâ-ma'lûm olan mezâhib-i Îseviyyenin ahvâlini devlet bildiği mezheb erbâbından tahkīk edip, anlar ise muhâliflerini nazar-ı devlette istedikleri gibi ithâm ettiklerine **(s.97)** ve hattâ Protestanlar, İncîl ve Tevrât'ın ma'nâ-yı aslîsiyle âmil olmak i'tikādında olup, ibâdetgâhlarından tasâvîr ü asnâmı kaldırmış ve mezâhib-i sâ'irenin bir çok bid'âtlerini imhâ etmiş olmalarıyla, belki asıl ehl-i kitâb sıfatını hâ'iz olmuşlar iken, bunları ehl-i İslâm nazarında bütün bütün başka sûrette gösterdiklerine kıyâsen, Ermeniler dahi, kendilerinden ayrılıp, Katolik olanları ind-i Devlet-i Aliyye'de politika ve sâ'ir cihetlerle ifrât üzere ithâm etmelerinden ve sarrâflık ve sâ'ir hıdmetlerle nezd-i evliyâ-yı umûrda olan nüfûzlarını bunların aleyhine sarf eylemelerinden nâşî, bu şiddetler meydâna gelmiş ve Katolikler haklarında ara sıra nâ'ire-i gazab-ı devletin iltihâbına sebeb olmuş olmak gerektir. Lâkin her şeyde, husûsan umûr-ı i'tikādiyede ne kadar zecr ü men' vukū' bulur ise, –*el-mer'u ḥarîṣun ʿalâ-mâ-muniʿa*–[25] mü'eddâsınca, ol kadar tehyîc-i hırs olunageldiğinden, Ermeniler tarafından vukū' bulan iz'âcât-ı müfrite müdâhale-i ecnebiyyeyi da'vet ederek,

[25] Kişi yasaklı şeye karşı aşırı isteklidir.

doksan dört senesi vekāyi'inde beyân olunacağı vechile, patrikin azline sebeb olmuş ve daha sonraları Katoliklerin bir mahsûs millet kılığına girmelerini intâc ve istilzâm eylemiştir.

Mevâdd-ı Şettâ

Mukaddemce aklâma vaktiyle gelinip vaktiyle avdet olunarak, ta'tîl-i mesâlih-i ibâdı mûcib hâller vukū'a getirilmemesi zımnında, makām-ı sadâretten ekîd ü şedîd buyuruldular tastîr ile, bizzât taraf-ı sadâret-penâhîden tecessüs ü teftîşe dahi ibtidâr olunmuş idi. Lâkin insânın üzerinden nezâret ve siyâset mürtefi' olunca, kimse hakkına râzı olmayıp, hareket-i mu'tedilânesini terk etmek umûr-ı tabî'iyyeden idiğine mebnî, tenbîh-i mezkûrdan bir ay mürûrunda tecessüs gā'ilesi ber-taraf olduğunu hiss eyledikleri ânda, ketebe-i aklâm, yine mizâc-ı aslîlerine rücû' ile, ta'tîl-i mesâlih-i ibâdı mûcib hâller vukū'u şüyû' bulup, nihâyet vâsıl-ı sem'-i hümâyûn olmağla, evvelki emr ü tenbîhin mazmûnunu mü'eyyed bir kıt'a hatt-ı hümâyûn sâdır olmağın, mûcibince yine ekîd ü şedîd buyuruldular yazılıp, hılâfına hareket edenler be-her-hâl te'dîb olunacağı i'lân kılındı.

Bundan yedi-sekiz ay mukaddem Rumeli Kādî'askeri Seyyid İbrâhîm Efendi'nin müddeti hıtâmında, bi-hasebi'l-münâvebe, Rumeli Sadâreti, Dürrîzâde Efendi'nin büyük mahdûmu sâbıkā Anadolu Kādî'askeri Nurullâh Efendi'ye teveccüh etmiş iken, bi-hasebi't-tertîb, sâbıkā Sadr-ı Rumeli olan Şeyhü'l-ulemâ Mehmed Murâd Efendi'ye tevcîh ü ihsân buyurulmuş idi.

(s.98) Murâd Efendi, hânedân-ı kadîmden ve ashâb-ı haysiyyetden bulunduğuna mağrûr olarak, sözünü esirgemez ve vazîfesinden hâric söz söylemekten ihtirâz eylemez gāyet müte'azzım bir zât olduğundan, bu esnâda İstanbul'dan def' u teb'îdi lâzım gelmekle, işbu doksan iki senesi Saferinde Rumeli sadâretinden azille, nefy olunması tasmîm olunmuş olup; ancak müşârünileyh, iki def'a Rumeli kādî'askerliği etmiş ve meşîhat-ı İslâmiyeye mülâzım ü müteheyyi' bulunmuş mütehayyiz ve re'îsü'l-ulemâ olduğundan, Re'îsülküttâb Ömer Vahîd Efendi delâletiyle azl ve nefyi husûsunda ihtiyât olunarak, yetmiş beş târîhlerinde Veliyyüddîn Efendi merhûmun kādî'askerlikten azline kıyâsen, Çâvuşbaşı Ahmed Nazîf Efendi, bu husûsun tesviyesine me'mûr olmağla, ahşâm ile yatsu arasında Murâd Efendi'yi hânesinden ihrâc edip, yeniçeri ağası

dahi tebdîlen uzaktan muhâfaza vü nezâret ederek, Topkapu hâricine îsâl ettikte, mübâşir ta'yîn olunan çâvuşlar kâtibine teslîm ve terfîk ile, berren menfâsı olan Gelibolu'ya irsâl olundu ve yerine sâlifü'z-zikr Dürrîzâde Nurullâh Efendi, sadr-ı Rum oldu.

Ba'zı rivâyetlere göre Murâd Efendi'nin nefyi daha evvelce musammem olup; ancak bilâ-mûcib nefyinden tehâşî vü ihtirâz olunduğundan, ihtiyâta ri'âyet olunarak, bir bahâne bulunup da nefy olunması tasvîb olunmağla, mahzâ bir ser-rişte bulunmak üzere, Nurullâh Efendi üzerine bi't-tercîh, sadr-ı Rum nasb olunmuş idi. Çünki zâten kendisinin azametinden bir çok kimseler kendiye dil-gîr olup, bu kerre Nurullâh Efendi üzerine tercîh olunduğundan dolayı, dahi ba'zı ashâb-ı tarîk indinde bi't-tab' zemm olunmağa başladıktan başka, bu vechile nümâyiş-i ikbâli müte'allikātına ve dâ'iresi halkına gurûr getirip, kimisi bâlâ-pervâzlığa ve kimisi irtikâb u irtişâya başlayarak, Murâd Efendi'yi lisâna getirmiş olmaları azl ve nefyine tamâm bahâne olmuştur.

Lâkin Murâd Efendi, Gelibolu'da dahi tek durmayıp, ekâbir-i devletin şânına nakīsa verecek tefevvühât u harekâtdan hâlî olmamağla, bütün bütün civâr-ı Saltanat-ı seniyye'den teb'îdi matlûb ve musammem olup, bu esnâda ittifâkan Otlukcuzâde Efendi'ye Medîne-i münevvere mevleviyyeti teveccüh ettikte, pîrliğini özr ederek isti'fâ ve imtinâ' etmekle, Medîne-i münevvere Kazâsı, Murâd Efendi'ye tevcîh olunarak, mahall-i me'mûriyyetine sür'at-i îsâli zımnında, der-akab Şâm tarafına irsâl olundu.

Şâm'a vusûlünden altı gün sonra nâ-mizâc olup, tebdîl-i hevâ zımnında, Şâm'a bir sâ'at kadar bu'du olan "Sâlihiye" nâm mahalle vardıktan beş gün sonra, vefât eylemiştir.

(s.99) Müteveffâ-yı müşârünileyh Murâd Efendi, bin yüz otuz târîhlerinde Şeyhülislâm Dâmâdzâde Feyzullâh Efendi'nin sulbünden tevellüd edip, pederinin şeyhi meşhûr Şeyh Murâd Efendi'nin delâletiyle, hîn-i vilâdetinde "Mehmed Murâd" tesmiye olunmuştur. Kırk beş târîhinde müderris ve altmış senesinde Diyârbekir mansıbıyla rütbe-i mevleviyyete vâsıl olarak, altmış sekizde Edirne mollâsı iken, fermân-ı hümâyûn-ı Osmân Hânî ile, def'aten Mekke pâyesine nâ'il olduktan sonra, yetmiş beş târîhinde İstanbul kādîsı olup, dokuzuncu ayda nâ-be-hengâm azl ile, kevkeb-i ikbâli sâkıt olmuş idi. Seksen

senesi evâ'ilinde Anadolu kādî'askeri ve seksen yedide Rumeli kādî'askeri olup, tavr-ı lâübâliyâne ve vakār-ı muhteşemânesiyle velvele-endâz-ı âfâk olduğu hâlde, def'a-i sâniye olmak üzere yine sadr-ı Rum olmuş iken, bâlâda şerh ü beyân olunduğu üzere, azl ve nefy olunduktan sonra, Hicâz'a giderken esnâ-yı râhda vefât etmekle, Şâm'da medfûndur. Sultân Selîm civârında meşhûr tekyesiyle derûnunda bir kütübhâne binâ etmiştir. Mezkûr kütübhâneye Fıtnat Hânım

<Mısrâ>'

Zihî tarh-ı bihîn oldu bu nev dârü'l-kütüb hakkā

mısrâ'ını târîh düşürmüştür. Ber-minvâl-i sâbık, Otlukcuzâde Efendi, ba'is-i şeref ü sa'âdet olan Medîne-i münevvere mevleviyyetinden istinkâf ettiğine mücâzât olmak üzere, rütbesi Bilâd-ı Erba'aya tenzîl olundu. Ve ekâbir-i kudâttan Çeşmîzâde Efendi'nin vazîfesinden hâric ba'zı tefevvühâtı şâyi' ve sâlifü't-tercüme Murâd Efendi'nin Beytü'l-mâl Kâtibi ta'yîn etmiş olduğu *Şem'dânîzâde* ile, Ağakapusu Kassâmı nasb ettirmiş olduğu enîştesi Müderrisînden İzzet Efendi'nin ba'zı etvâr-ı nâ-marzıyyeleri vâkı' olduğundan, Bahr-ı Sefîd adalarından birer mahalle nefy olundular.

Şem'dânîzâde, âferînişten bu asra kadar bir târîh yazıp, bu kerre şem'-i ikbâli sönmekle, terk-i dâ'iye-i hikâyet ve tayy-ı bisât-ı rivâyet eylemiştir.

Ve İstanbul ma'zûllerinden olup, hânesinde mukīm olan Hayâtîzâde Mehmed Sa'îd Efendi, ba'zı hem-rütbelerinden sadr-ı Anadolu olur deyü endîşe-nâk olarak, şeyhülislâm efendiye ifâde-i hâl ettikte, niyâzı bir şey'i müntic olmayacağını cezm etmekle, hılâf-ı mu'tâd olarak, cum'a günü Ayasofya Câmi'i'nde hâk-i pây-i şâhâneye arzıhâl takdîm ettiğinden, bu tavr u hareketi bir reh-i nâ-refte olduğu makām-ı meşîhatten ifâde olunarak, sâhilhânesinde ikāmet eylemesi fermân olundu.

Ber-vech-i meşrûh, Rumeli Kādî'askeri nasb olunan Dürrîzâde Nurullâh Efendi, Cumâdelâhırenin gurresi cum'a günü Dîvân-ı Âsafî'de hastalanmakla, âdet üzere **(s.100)** sadrıa'zam sofrasında tenâvül-i ta'âmdan isti'fâ edip ve der-akab arabasına binip, konağına gitti. Lâkin uğramış olduğu illet-i vebâdan şifâ-yâb olamayarak, mâh-ı merkūmun beşinci günü vefât etti. Müşârüniley-

hin birâderi olan Atâullâh Efendi'den istimâ' olunduğuna göre: Müteveffâ-yı müşârünileyh, otuz yedi târîhinde Dürrîzâde Mustafa Efendi'nin sulbünden mütevellid ve kırk sekiz senesinde müderris ve yetmiş bir hilâlinde mevleviyyetle ve seksen beşte Mekke pâyesiyle bekâm ve seksen altı senesi Recebi şerîfi gurresinde İstanbul kādîsı ve seksen yedi Rebî'ulâhırında Anadolu kādî'askeri olup, doksan bir Cumâdelâhıresinde Rumeli pâyesi almış ve doksan iki Saferü'l-hayrında bi'l-fi'l Rumeli kādî'askeri olmuş ve ber-vech-i muharrer, bu esnâda silsile-i ömrü hıtâm bulmuştur. Yerine merhûm Şeyhülislâm Es'ad Efendizâde Şerîf Mollâ Efendi, Rumeli kādî'askeri nasb olundu. Bu esnâda taşra vüzerâsından ba'zılarının dahi mansıbları tebdîl ü tahvîl kılındı.

Cumâdelâhırenin yirmi birinci pençşenbe günü Şehriyâr-ı zamân Abdülhamîd Hân hazretlerinin sulb-i pâkinden bir duhter-i pâkize-ahter mehdârâ-yı şühûd olup, "Esmâ Sultân" tesmiye olundu. Ve der-akab top şenliğine mübâderet kılındı.

Azl ü Nasb-ı Şeyhülislâm ve Ba'zı Tevcîhât-ı Uhrâ

Şeyhülislâm olan Es'ad Efendi, münharifü'l-mizâc olarak, makām-ı meşîhata â'id olan umûr u mesâlihi idâreden âciz olmağla, mâh-ı merkūmun yirmi beşinci günü azl ile, Neşâtâbâd'a muttasıl sâhilhâne ve konağından her kangısında isterse ikāmet etmeğe murahhas u muhtâr oldu. Ve yerine bi'l-fi'l Rumeli Kādî'askeri olan Es'ad Efendizâde Mehmed Şerîf Efendi, revnak-bahş-ı makām-ı meşîhat olup, münhall olan Rumeli Kādî'askerliği dahi, Dürrîzâde Atâullâh Efendi'ye bi't-tevcîh, Rumeli kādî'askerliğine müteheyyi' bulunan Mollâcıkzâde İshak Efendi'ye Rumeli pâyesi ihsân olundu.

Şeyhülislâm Efendi'nin konağı Çırçır'da vâkı' olarak semtsiz bulunduğundan, erbâb-ı mesâlihe gidip gelmek husûsunda usret olmak hasebiyle, teshîl-i mesâlih-i ibâd içün, Bâb-ı Âsafî'ye karîb bir mahalle nakl etmek tasavvurunda iken, ittifâkan bu esnâda küçük mahdûmları Mehmed Es'ad Efendi dahi, mat'ûnen vefât etmekle, der-akab hemşîreleri Şâ'ire-i meşhûre Fıtnat Hânım'ın hânesine nakl buyurup, çend rûz orada ikāmet esnâsında Hâcepaşa Câmi'i ittisâlinde vâkı' iken, Alipaşa **(s.101)** Konağı'nı istîcâr etmekle, üç odası cânib-i mîrîden ferş olunduktan sonra, mâh-ı mezbûrun yirminci günü oraya nakl etmiştir.

Şeyhülislâm-ı sâbık Mehmed Es'ad Efendi, ber-vech-i muharrer, meşîhattan azlinde, tedbîr-i müdâvâtla meşgûl olup; ancak halâsı muktezâ-yı fenn üzere muhâl olduğu ba'zı huzzâk-ı etıbbâ tarafından ihbâr olunmuş idi. Fi'l-vâkı' Recebin üçüncü günü vefât eyledi. Mevlânâ-yı müşârünileyh, bin yüz on dokuz senesi hilâlinde müteveffâ Şeyhülislâm Abdullâh Vassâf Efendi'nin sulbünden mütevellid ve kırk üç senesi esnâsında müderris ve altmış dört senesinde Galata mollâsı olmuş ve altmış sekiz hilâlinde pederiyle berâber menfiyyen Bursa'da bir müddet ikāmet ederek, ba'de'l-ıtlâk, pederinin halefi olan Murtazâ Efendi tarafından nişâne-i sihâm-ı cefâ olup; hattâ on bir sene mikdârı İstanbul pâyesinde tevkîf olunmuş idi. Lâkin müşârünileyh, emr-i dünyâ içün kimseye ser-fürû etmez bî-niyâz ve âlî-cenâb bir zât olduğundan, aslâ fütûr getirmeyerek, kısmet-i ezeliyyeye rızâ-dâde olduğu hâlde, hânesinde mukīm ü mütemmekkin oldu. Her ne hâl ise, *–fe-inne'l-yüsrâ ye'tî ba'de usrin–*[26] müfâdı zâhir olarak, seksen iki târîhinde Anadolu kādî'askeri ve seksen altı sâlinde sadr-ı Rum ve seksen dokuz Şevvâlinde şeyhülislâm olup, iki sene yirmi üç gün mikdârı meşîhatten sonra, inhirâf-ı mizâcı hasebiyle ma'zûl ve Neşâtâbâd'a muttasıl olan sâhilhânesinde müdâvât ile meşgûl iken, tebdîl-i hevâ zımnında, bi'l-istîzân mahall-i merkūmdan asıl kendi sâhilhânesi olan Mîrgûnoğlu Yalısı'na nakl edip, çend rûz mürûrunda salât-ı subhu edâ esnâsında mindere ittikâ edip, ism-i Celâl'i zîver-i lisân ederek, rûh-ı revânı vâsıl-ı ravza-i Rıdvân oldu.

İstanbul kādîlığından munfasıl ve mütâla'a-i kütüb ile müştagil olan merhûm Sadrıa'zam Hasan Paşazâde Seyyid Mehmed Sa'îd Efendi, bir iki ay mukaddem derûn-ı İstanbul'da zuhûr eden vebâdan havfla, Rumelihisârı'nda vâkı' sâhilhânesine firâr ettikte, illet-i mezkûre ba'zı etbâ'ında zuhûr etmekle, oradan dahi karşısında vâkı' Bahâyî Körfezi'ne güzâr etmiş idi. Âkıbetü'l-emr korktuğuna uğrayıp, Recebin on altıncı günü mat'ûnen vefât eyledi.

Müteveffâ-yı müşârünileyh, kırk yedi târîhlerinde Yeniçeri Ağalığından Sadrıa'zam olan Seyyid Hasan Paşa sulbünden tevellüd ederek, elli dört senesinde pederi yeniçeri ağası olduğu hengâmda, ze'âmetle bekâm kılınmış idi.

[26] Zorluktan sonra kolaylık gelir. Krş. *-fe-inne ma'a'l-usri yüsran-* Kolaylık, zorluk ile birliktedir, Kur'ân, XCIV (İnşirâḥ, 5).

(s.102) Lâkin pederi sadrıa'zam olup, kendisi dahi tarîk-ı tahsîl-i ulûma sâlik olduğundan, elli altı senesinde müderris ve yetmiş dört senesinde Galata mollâsı ve seksen senesi evâsıtında mısr-ı Kâhire kādîsı ve seksen beşte Medîne-i münevvere mollâsı ve doksan senesinde İstanbul kādîsı olup, ba'de'l-azl, ber-vech-i muharrer, bu esnâda hatm-ı risâle-i hayât edip, Göksu havâlîsinde binâ-gerdesi olan çeşmenin sofasında defn olundu. Kelime-i Tehlîl'e dâ'ir bir risâlesi ve Sûre-i Zelzâl'ı tefsîr sûretinde bir güzel makālesi vardır. Ve fenn-i âdâb-ı münâzaradan Gelenbevî İsmâ'îl Efendi'nin te'lîf-gerdesi olan metin üzerine muhakkıkāne bir şerh yazmıştır.

Pâdişâh-ı enâm hazretleri, vâlide-i merhûme-i muhteremeleri Râbi'a Sultân nâmına olmak üzere, İstavroz ile Çengelköyü miyânelerinde vâkı' Beylerbeyi Sarâyı'nın Hırka-i şerîfe odası yerinde bir câmi'-i şerîf inşâ vü ihyâsını irâde edip, doksan bir senesi Saferinin yirmi dördüncü pençşenbe günü vaz'-ı esâs kılınmış idi. İşbu Receb-i şerîfin beşinci çehârşenbe günü karîn-i hüsn-i hıtâm olmağla, yirmi birinci cum'a günü zât-ı hazret-i şehenşâhî, bilâ-resm salât-ı cum'ayı câmi'-i mezkûrda edâ edip, ba'd-ez-în Vâlide-i şâh-ı cihân "Râbi'a Sultân Câmi'i" nâmıyla yâd olunmasını fermân buyurdular.

Câmi'-i mezkûrun hıtâmına müverrih *Enverî Efendi*'nin nazm etmiş olduğu târîhtir:

Söyledi züvvâr târîhin işittim Enverî
Oldu hakkā Câmi'-i Abdülhâmîd Hân secdegâh

Ber muktezâ-yı vakt ü hâl mısr-ı Kâhire'de bir vezîr-i huceste-tedbîrin bulunması mühimm olduğuna ve bundan akdem riyâsetten azl ile, Kıbrıs Adası'nda ikāmete me'mûr olan İsmâ'îl Râ'if Beyefendi, sıgar-ı sinninden berü menâsıb-ı dîvâniyeyi devr ederek, dâ'ire-i mesâlih-i mühimme içinde idâre-i umûr ve tedbîr-i mesâlih-i cumhûr ile neşv ü nemâ bulmuş ve nice mevâdd-ı dakīkanın tanzîm ü tesviyesine muvaffak olmuş olduğundan, her dürlü mesâlih-i cesîmenin hüsn-i tesviyesine iktidârı ma'lûm u müsellem-i şehriyârî bulunduğuna mebnî, evvelce cezîre-i mezkûreden Sakız Adası'na nakl ü celb ile tatyîb ü taltîf buyurulduktan sonra, Şa'bân-ı şerîfin beşinci günü uhdesine rütbe-i vâlâ-yı vezâretle mısr-ı Kâhire eyâleti tevcîh olunup, iktizâ eden hıl'atı

mahdûm-ı mükerremleri müderrisîn-i kirâmdan İsmet Beyefendi'ye vekâleten ilbâs olundu.

Tetimme

Efendi-i mûmâileyh, devr-i Selîm Hânî'de, efâhim-i sudûr-ı izâmdan olup, müddet-i medîde mecâlis-i mükâleme vü müşâverede bulunan İsmet Beyefendi'dir ki, vaktimizde dergâh-ı hakāyık-iktinâhı kâffe-i ashâb-ı ma'ârifin matâf u penâhı ve mütâla'ahânesi âlemin en büyük **(s.103)** kütübhânesi olan fezleke-i fezâ'il ü ma'ârif-mendi haber-i habîr-i muhakkık ve allâme-i müdakkık Şeyhülislâm-ı sâbık Ârif Hikmet Beyefendi hazretlerinin pederleridir. Ve işbu te'lîf ettiğimiz târîh, ol kütübhâneden cem' u iktibâs olunmakta olduğundan, sırası geldikçe bu hânedân-ı ma'ârif-nişânın evsâfı kemâl-i iftihâr ile zîver-i sahâ'if tezkâr kılınır.

Kıt'a

Lev kâne fî-bâbihî li'l-faḍli mef ḫaratun
Elleftu fî-med ḥihî elfen mine'l-kütübi
Lâkinnehû'l-baḥru fî-külli'l-'ulûmi femâ
İhdâu dürrin ilâ-baḥrin mine'l-edebi[27]

Tebeddül-i Sadâret ve Dîger Ba'zı Tevcîhât

Sadrıa'zam Dârendeli Mehmed Paşa'nın sadâretten akdem dakīka-şinâs ve kâr-güzârlık ile iştihârına mebnî, dergâh-ı âlî kapucubaşılığından def'aten sadrıa'zam kethudâlığına ve çok geçmeksizin makām-ı sadârete getirilmiş idi. Ve fi'l-vâkı' pek değerli bir zât idi. Lâkin Kara Silahdâr ile uyuşamayıp, bu cihetle kendiden me'mûl olan hüsn-i hıdmete muvaffak olamadığından başka, çend rûz mukaddem vefât eden hazînedârının sözlerine firîfte olarak, anın ilkāsıyla, kendisinden teveccüh-i şâhâneyi tagyîr ü tahvîl edecek ba'zı harekât-ı nâ-marzıyye vukū'-yâfte olduğundan, Şa'bân-ı şerîfin sekizinci günü azl ile, Bozcaada'da ikāmete me'mûr olarak, yerine Yeniçeri Ağası olup, öteden berü

[27] Şayet onun kapısında üstünlük bir övünç kaynağı olsaydı, onu methetmek için binlerce eser yazardım. Fakat o bütün ilimlerde deryadır. Dolayısıyla denize inci hediye etmek edepten değildir (edebe aykırıdır).

istikāmet ü dirâyetle müştehir ve bu âna dek bulunduğu hıdemât-ı Devlet-i Aliyye'de hüsn-i sülûk u muvaffakıyyeti zâhir olan Mehmed Ağa, mesned-i sadârete getirildi.

Buna dâ'ir sâdır olan hatt-ı hümâyûn Dârendeli Mehmed Paşa'nın esbâb-ı azlini mutazammın olduğundan, sûreti zeylde **(11)** rakamıyla îrâd olunur.

Müşârünileyh Mehmed Paşa'nın ahvâl-i sâbıkasına kıyâsen, herkes kendisinden hüsn-i hıdmet me'mûl ederdi. Lâkin selefi Dârendeli Mehmed Paşa'nın sadâreti bahsinde zikr olunduğu vechile, anın adem-i muvaffakıyyetini îcâb eden ba'zı sebeblerden dolayı, bunun dahi yüz aklığı ile hutûb-ı cesîme-i sadâret altından çıkamayacağı vârid-i hâtır idi.

Sadr-ı âlî Mektûbçusu olan Nâmık Efendi'nin Sadr-ı sâbık Dârendeli Mehmed Paşa'ya kemâl-i ta'alluku olduğundan, hasbe'l-îcâb azl ile, yerine Büyüktezkireci el-Hâcc Mustafa Efendizâde Mektûbî-i Sadr-ı âlî Başhalîfesi Abdullâh Efendi, mektûbcu oldu. **(s.104)** Tersâne-i âmire Emîni Mustafa Efendi'nin Karadeniz'e çıkarılmış olan donanma-yı hümâyûnun ikmâl-i levâzım u techîzinde ve Tersâne-i âmire'nin husûsât-ı sâ'iresinde vukū'a gelen hüsn-i hıdmeti nezd-i şâhânede karîn-i kabûl olarak, mükâfât olunması mültezem-i şâhâne olmağla, bu kerre uhdesine sadrıa'zam kethudâlığı bi't-tevcîh, yerine selefi Süleymân Feyzi Efendi, becâyiş sûretiyle, Tersâne-i âmire emîni nasb olundu.

Hünkâr Kapucular Kethudâsı Silahdâr-ı şehriyârî birâderi es-Seyyid Mustafa Ağa'nın fi'l-asl hâk-i pây-i şâhâneye hıdmet-i sâbıkası olmak hasebiyle, hakkında teveccüh-i pâdişâhî ber-kemâl olmaktan nâşî, câlis-i serîr-i saltanat olduklarında, çok geçmeksizin kendiye hâssa silahşörlüğü ve ba'dehû kapucubaşılık ihsân edip, kapucular kethudâsı etmiş idi. Bu kerre dahi musâheret-i şâhâneleri şerefine nâ'il etmek irâde-i aliyyesiyle birâderleri merhûm Sultân Mustafa Hân hazretlerinin kerîme-i muhteremeleri olup, resîde-i evân-ı izdivâc olan Şâh Sultân-ı aliyyetü'ş-şân hazretlerine nâmzed buyurduklarından, Şa'bân-ı şerîfin yirmi dördüncü çehârşenbe günü ağa-yı müşârünileyhe huzûr-ı Âsafî'de ibtidâ Rakka eyâletiyle rütbe-i vâlâ-yı vezâret hıl'ati ilbâs olunduktan sonra, sıhriyyet-i seniyye içün dahi, bol yenlü semmûr kürk giydirildi. Ve yerine Matbah-ı âmire Emîni olan el-Hâcc Selîm Ağa, kethudâ-yı bevvâbîn-i şehriyârî olup, Matbah Emâneti dahi, sâbıkā Matbah Emîni olan Yenişehirli İbrâhîm Efendi'ye tevcîh olundu.

Çend rûz mürûrunda müşârünileyh Mustafa Paşa uhdesine nişâncılık tevcîhiyle, âsitâne-nişîn olduktan sonra, Ramazân-ı şerîfin onuncu hamîs günü ihtiyâr olunan vakt-i mes'ûdda Şâh Sultân hazretleri tarafından kızlar ağası ve dâmâd paşa tarafından kapu kethudâsı vekâletleriyle, akd-i nikâh olundu ve bir müddet mürûrunda, ya'nî Şevvâlin on beşinci pençşenbe günü arûs alayı tertîb olunarak, alay, süvâr olan sadrıa'zam ve şeyhülislâm ve sâ'ir vükelâ-yı fihâm ve ulemâ-yı a'lâm ve bi'l-cümle ricâl ü kibâr ve hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn'un sâhib-mansıb olanları ve kapucubaşı ağalar Şâh Sultân hazretlerini Harem-i Hümâyûn'dan alıp, alay-ı vâlâ ile Cebehâne ve Soğukçeşme ve Şengülhammâmı tarîkıyla, Atmeydânı'ndan Peykhâne sokağından Dîvânyolu'na ve andan Sâliha Sultân Sarâyı önünden Çağalazâde Konağı civârında vâkı' sarây-ı sultânîye getirdiler. Ferdâsı Abdülhamîd Hân hazretleri, salât-ı cum'ayı ba'de'l-edâ, Şâh Sultân hazretlerinin sarâyını bi't-teşrîf, dâmâd paşaya bol yenlü semmûr kürk ilbâs ve ihsân buyurdular. Dâmâd paşa tarafından dahi havâss-ı huddâm-ı şâhâneye kırk-elli kadar sâ'at ihdâ **(s.105)** olundu. Ve ba'de'l-asr zât-ı hazret-i şehenşâhî, dâmâd paşa tarafından arz u takdîm olunan esbine süvâr olup, Sarây-ı hümâyûn'a avdet buyurdu.

Arası çok geçmeksizin dâmâd paşa hakkında teceddüd-i teveccühât-ı şâhâne âsârından olmak üzere, mansıbı olan Rakka eyâleti, Aydın sancağına tahvîl olunmağla, münhall olan Rakka Eyâleti, Bender Başbuğu Vezîr Seyyid Hasan Paşa'ya ve İçel Sancağı, sâbıkā Mısır Vâlîsi Sadr-ı esbak Mehmed İzzet Paşa'ya tevcîh olunmuş ve sadr-ı sâbık Dârendeli Mehmed Paşa'nın dahi vezâreti ibkā olunarak, İnebahtı muhâfızı ta'yîn kılınmıştır.

İki seneden berü Şıkk-ı evvel Defterdârı olan Hasan Efendi'nin hasbe'l-îcâb azli mültezem-i pâdişâhî olduğundan, Ramazân-ı şerîfin on altıncı gecesi azl olunup, yerine umûr-ı mâliyece mahâretle şöhret-şi'âr olan es-Seyyid el-Hâcc Mustafa Efendi, nasb olundu.

Ba'zı Vefeyât

Hemşîre-i pâdişâh-ı zamân Sâliha Sultân hazretleri, illet-i istiskādan esîr-i firâş olarak, âhır nefeslerinde Eyüb'deki sâhilsarâyına nakl ile, tebdîl-i hevâ etmeğe meyl ü rağbet edip; ancak arabaya vücûdunun tahammülü olmadığından, taht-ı revân ile şehr-i Ramazânın on dokuzuncu pazar gecesi mezkûr

sâhilsarâyına nakl ettikte, ol gece dâr-ı Âhıret'e intikāl edip, vefâtı haberi sadrıa'zama gece sâ'at üçte vâsıl oldu. Ferdâsı na'şı Ebâ Eyyûb-i Ensârî Câmi'i'ne getirilip, şeyhülislâm efendi, fi'l-asl i'tizâr ile ma'füvv olduğundan, Anadolu kādî'askeri imâm-ı evvel efendi imâmetiyle, salâtı edâ olunduktan sonra, civâr-ı hazret-i Hâlid'de defn olundu.

Abdülhamîd Hân hazretlerinin "Sultân Ahmed" nâm şehzâdeleri dahi Şevvâlin yirmi yedinci günü vefât edip, akdemce türbe ve medrese binâsıyçün taraf-ı şâhâneden yüz elli kîseye iştirâ olunmuş olan Osmânpaşa arsasında sebîlhâne-i hümâyûn hizâsına defn olunmuştur.

Bin yüz on târîhleri hilâlinde Sultân Mustafa Hân-ı Sânî hazretlerinin sulbünden Edirne'de tevellüd etmiş olan Safiyye Sultân'ın sinni sekseni mütecâviz olduğu hâlde, bir şiddetli nevâzil ile nâ-mizâc olup, yedi-sekiz gün mürûrunda vefât etmekle, Sultân Süleymân Hân hazretlerinin Câmi'-i şerîfi Hazîresi'nde defn olunmuştur. Tertîb etmiş olduğu vakfın nemâsından Ayasofya-i kebîr ve Sultân Mehmed ve Sultân Bâyezîd ve Vâlide Sultân Câmi'leri'ne dersiyye ve va'ziyye ve du'â-gûy vezâ'ifi ve fazla-i vakfından Haremeyn-i şerîfeyn'e sâl-be-sâl irsâl olunmak üzere, surre ta'yîn ettikten başka, Latifpaşa Mahallesi taraflarında müceddeden çeşme binâsıyla, mâ'-i lezîz icrâ etmiştir, –*raḥmetu'llahi 'aleyhâ raḥmeten vâsi'aten*–[28].

(s.106) Donanma-yı Hümâyûnun Karadeniz'e Hurûcu

Bundan mukaddem beyân olunduğu üzere, Kırım ahâlîsine i'âne zımnında, Devlet-i Aliyye, harb tarafını tercîh ederek İsmail cânibine külliyyetli asker ile, ser'asker ta'yîn buyurduktan başka, bahren dahi Canik Muhassılı Hâcı Ali Paşa kırk bin asker ile Kırım ser'askeri ta'yîn olunmuş ve kırktan mütecâviz sefâ'in ile, Kapudân-ı Deryâ Gāzî Hasan Paşa dahi, ol cânibe gitmek tedârükünde bulunmuş idi.

Binâ'enaleyh evvel-bahâr hulûlünde, ya'nî Rebî'ulâhır içinde donanma-yı hümâyûn, Tersâne'den çıkıp, Karadeniz'e gitmek üzere, muvâfık-ı hevâya intizâren, Beşiktaş önünde lenger-endâz-ı ikāmet oldu. Lâkin politikaca hevâ

[28] Allâh'ın geniş rahmeti onun (Safiyye Sultan'ın) üzerine olsun.

değişip, vükelâ-yı Devlet-i Aliyye, harbi gözlerine kestiremez oldular. Ve çünki Rusyalular, bizim askerimizin Kırım'a duhûlü mâdde-i nizâ' olan serbestiyyet ta'bîrine: "*Tatar'ı alıştırmak içündür*" deyü iddi'â ile, nakz-ı ahdden tebri'e-i zimmet edip, akdemce mevsim-i şitâda ol tarafa gönderilmiş olan donanma-yı hümâyûna adem-i ta'arruzla dahi bu da'vâlarını te'yîd etmiş olduklarından: "*Eger taraf-ı Devlet-i Aliyye'den gönderilecek asâkir, doğrudan doğruya Kırım'a girip de, def'aten muhârebeye mübâşeret etseler, ahâlîsi pâymâl olacağından başka, hâlâ bir kıl ile merbût olan emr-i musâlahayı Devlet-i Aliyye nakz etmiş olur*" deyü evvel-emrde Kırım ser'askeriyle kapudan paşa, Kırım etrâfında kendilerine bir mahalli mersâ ve ikâmetgâh ittihâz ettiklerinden sonra, ol tarafta olan Rusya ceneraline maslahat-âmîz mektûblar yazarak, bilâ-muhârebe Rusya askerinin Kırım'dan çıkarılmalarına sa'y ü himmet ve nakz-ı ahd töhmetini taraf-ı Saltanat-ı seniyye'ye isnâd ettirmeyecek sûrette hareket eylemelerini ve îcâb ederse ba'zı mevâdd müzâkeresine murahhas olmalarını münâsib gördüler.

Binâ'enaleyh ikisine dahi ol vechile tenbîh ü tavsiye olunarak, yedlerine beyne'd-devleteyn düstûrü'l-amel tutulan ahidnâmenin birer sûretiyle, birer kıt'a ruhsatnâme i'tâ olundu.

Devlet-i Aliyye, mukaddemâ bayağı i'âde-i harb yoluna girmiş iken, mu'ahharan böyle mevkı'-ı tereddüdde kalması bundan nâşî idi ki: Seksen iki seferinde Leh mes'elesinden dolayı mazarrât-ı âtiyeyi mülâhaza ile, Devlet-i Aliyye'yi muhârebeye teşvîk u tergīb eden Fransalu, bu def'a İstanbul'da mukīm elçisi vâsıtasıyla aksini ihtâr ve her nasıl olursa olsun **(s.107)** muhârebe ve münâza'anın def'ine sa'y-i bî-şümâr edip, düvel-i sâ'ire elçileri dahi sıkı sıkıya her biri bir tarafı tercîh ile, Devlet-i Aliyye'yi kendi garazlarına muvâfık olan sûrete tergīb ettiklerinden, Devlet-i Aliyye, bir hâl-i tereddüdde kalmak lâzım geldi. Hattâ bu esnâda Rusya elçisi, seferi îmâ ile memleketine avdet edeceğini ifâde ettikte, vükelâ-yı Devlet-i Aliyye tarafından gitmesi tecvîz olunamadığı misillü, lâ vü ne'am bir cevâb-ı kat'î dahi verilemedi. Devlet-i Aliyye'nin bir <bu> tereddüd ü iştibâhı Rusyalulara bâdî-i cesâret olup, bir kat daha Kırım'da yerleşerek, da'vâlarında ısrâr ve zâhir-i hâlde serbestliğini iddi'â ettikleri Kırım içinde akçe kuvvetiyle ve gûnâ-gûn va'd u va'îdler ile yeniden yeniye celb ü tedârük ettikleri tarafdârları vâsıtasıyla fuzûlî tahakküm ü tagallübe ibtidâr ettiler.

Ve egerçi mukaddimede beyân olunduğu vechile, sefer akîbinde Rusyalunun umûr-ı dâhiliyyesi müşevveş olduğundan, Katerina'nın dahi harb vukū'u bir vechile marzîsi değil idi. Ancak burasını belli etmeyerek ve aslâ sûret-i tereddüd göstermeyerek, tedârükât-i seferiyyeye mübâderet edip, bir taraftan dahi dürlü tedâbîr ve teşebbüsât ile, muhârebeyi men' u def' ettirerek, hîle vü san'at ile dilediğini icrâya çalışıyordu. Lâkin çi fâ'ide, ol vakit vükelâ içinde Rusyalunun hâl ve hîlesine vâkıf olabilecek bir zât olmayıp, olsa bile beyne'l-vükelâ ittifâk olmadığından ve düvel-i sâ'ire süferâsı dahi ber-vech-i muharrer, birer sûret ilkā edegeldiklerinden, kimesne, bir tarafı tercîh ile üzerine mes'ûliyyet alamazdı. Bu hâllerden Rusyalular, pek çok istifâde ettiler.

Ammâ Fransalunun mukaddemâ Devlet-i Aliyye'yi sefere teşvîk etmiş iken, bu def'a aksini ihtâr ile te'lîf-i zâtü'l-beyne çalışması buna mebnî idi ki: Bir müddetten berü Rusya ile İngiltere beyninde merbût u müstahkem olan şîrâze-i ittihâd u muvâlâtı Fransalu çekemeyip, bunu hall ü fesh edecek bir sebeb aramakta olduğundan ve husûsuyla bu esnâda Amerika mes'elesinden dolayı, Fransalu ile İngilterelü beyninde sefer vukū'una mebnî, Fransalu, hiç olmaz ise Rusyalunun kendi aleyhine hareket etmesi endîşesinden emîn olmak emelinde bulunduğundan, Rusya'ya arz-ı hıdmette bir cemîle göstermek Fransa Devleti'nin maslahatı îcâbından olmağla, Katerina'nın marzîsi olmayan Osmânlı seferinin def'ine dâmen-der-miyân olmuş idi.

Bu esnâda Nemçe ve Prusya Devletleri beyninde dahi ceng ü cidâl vukū'a gelerek, ol taraflarda dahi gā'ile-i harbiyye zuhûr ettiğinden, Avrupa devletlerinin Kırım mes'elesine **(s.108)** müdâhale edecek vakitleri olmadıktan başka, her birisi Rusyaluyı kendi maslahatlarına imâle vü teşrîk içün, Kırım nizâ'ı tîz elden bitip de Rusya'nın âzâde kalmasını isterlerdi. İşte bu Avrupa karışıklığının dahi Rusya'nın usûlüne ve Devlet-i Aliyye ile olan mu'âmelesine hayli medhali olmuştur.

Velhâsıl vükelâ-yı Devlet-i Aliyye, bu mes'eleye bir netîce ve karâr veremeyerek, bu hâl üzere kapudan paşa, Beşiktaş önünde muvâfık-ı hevâ intizârında olup, *–bi-ḥikmeti'llâhi te'âlâ–*[29], kırk günden mütecâviz hevâ dahi muhâlif esmekle, asâkir ve mühimmât ile memlû donanmanın bu kadar müddet hevâ intizârında kalması dahi herkese başkaca bir hayret vermiştir.

[29] Yüce Allâh'ın hikmeti sayesinde.

Binâ'enaleyh Medîne-i münevvere ahâlîsinin uzmâsından ittifâkan bu esnâda Dersa'âdet'e gelmiş olan Hâfız-ı Buhârî Ebu't-Tayyib Efendi, Sarây-ı hümâyûn'a da'vet olunup, altı-yedi nefer refîklarıyla Hırka-i şerîfe odasında Buhârî-i şerîf kırâ'atine mübâşeret ettirildi. Rivâyet olunduğuna göre, Abdülhamîd Hân hazretleri, esnâ-yı kırâ'atte gâh gâh istimâ'a kıyâm edip, rûh-ı pürfütûh-i Nebevîye salavât-ı şerîfe ihdâ ederek, cenâb-ı Hakk'a du'âlar eyler imiş. Henüz Buhârî-i şerîf nısıf olmadan, eser-i mu'cize-i Nebeviyye olmak üzere muvâfık-ı rüzgâr esip, donanma-yı hümâyûn, savb-ı maksûda hareket eyledi.

Kapudan paşa, donanma-yı hümâyûn ile Sinob'a varıp, ser'asker paşa ile mülâkāt ettikten sonra, birlikte Sinob'dan dahi Recebin on dördüncü ve Temmuzun yirmi yedinci günü hareket ve muvâfık-ı hevâ ile, bir gün zarfında Soğucak Kal'a<sı> ve Anapa sularına muvâsalat ettiklerinde, muktezâ-yı ta'lîmâtları üzere, Rusya ceneraline şu me'âlde bir mektûb yazdılar ki: "*Tatar serbest ise, Rusya askerinin Kırım'da bu cem'iyyetlerini ve Karadeniz'de donanmasının geşt ü güzârını mûcib bir şey yoktur ve eger bizi Tatar da'vet ediyor der iseniz, şimdiye dek gerek ahâlî-i Kırım'ın ve gerek Taman ve Kuban ve havâlîsinde sâkin bu kadar selâtîn-i Cengiziyye ve ümerâ ve kabâ'il ve aşâ'irin Der'aliyye'ye kırk-elli kıt'adan mütecâviz mahzarları gelip, sizden ve Şahin Girây'dan iştikâ ve feryâd ve imâmü'l-Müslimîn ve halîfetü'l-Muvahhidîn taraflarından isti'âne vü istimdâd ediyorlar ve tahlislerine kıyâm vâcib olmak hasebiyle, taraf-ı pâdişâhîden asâkir ve donanma ile me'mûr olduk. İşte biz, varmak üzereyiz ve hâl böyle iken yine maksûd-ı Devlet-i Aliyye, ıslâh olmak mülâbesesiyle, sizin askerinize top ve tüfeng atmazız. Velâkin yanaşacağımız yerlerde ve su alacağımız mahallerde askerinizden mümâna'at vâkı' olur ise, hâsıl olacak sûret-i mekrûhaya siz, sebeb olmuş olursuz. Ve mâ-dâm ki, asâkir-i İslâmiye, Rusya* **(s.109)** *Devleti'nin hudûduna vaz'-ı kadem etmeye, Memâlik-i İslâmiye'den olup da, ahdnâme-i hümâyûn ve şer'-i şerîf muktezâsınca, cihet-i câmi'a-i hılâfet takrîbiyle, teba'iyyet-i ma'neviyyeleri mukarrer olan Tatar-ı diyânet-şi'ârın memleketlerine li-ecli'l-müsâvât duhûlümüzden fesh-i sulh lâzım gelmez.*"

İşbu mektûbu götüren âdemler Kırım'a vardıklarında: "*Kırk gün karantina beklemek lâzımdır*" deyü Rusya askerleri tarafından cevâb verilmekle, bu sûrette su almak içün, Kırım'ın her ne tarafına yanaşılacak olur ise, bu bahâne ile Rusyalular, mümâna'at edecekleri ve cebren su almağa iktidâr olunduğu hâlde, har-

bi müntic olacağı ma'lûm olduğundan, kapudan paşa, keyfiyyeti Dersa'âdet'e tahrîr ü iş'âr edip, bu bâbda kat'ıyyü'l-müfâd bir emir gönderilmesini istid'â ettiler. Ve çünki vükelâ-yı Devlet-i Aliyye, harb u sulh beyninde müterediddid görünüp, bu sûretle kapudan paşa, me'mûr ve murahhas kılınmış idi; ammâ Rusya Devleti, muhârib görünüp, iç yüzünden harbi istemediğinden, harbsizce Kırım nizâ'ının tanzîm ü tesviyesi mültezemi idi. El-hâsıl sefer akîbi olduğundan, Devlet-i Aliyye, seferden ihtirâz ettiği misillü, bu hilâlde Katerina'nın dahi muhârebe bir vechile işine elvermez iken, sefer-i sâbıkta harben galebe ettiği misillü, bu kerre dahi muhâribâne vü lâübâliyâne davranıp, politikaca galebe ederek, tahsîl-i merâm etmiştir.

Şöyle ki: Kapudan paşa ile mükâlemeye "Romancof <Romanov>" nâm cenerali ta'yîn etmiş ise de, Rusyalular, desîse-kârlıkla merâmlarını icrâdan ferâgat etmeyip, taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi merâmlarına mümâşât mümkin olamadığından, gerek kapudan paşanın ve gerek Romancof <Romanov>'un me'mûriyyetlerinden bir semere görülemeyip, günden güne beynlerinde bürûdet ziyâdeleşmekle, kapudan paşa, ber-minvâl-i muharrer, İstanbul'dan irâde-i kat'ıyye vürûduna muntazır oldu.

Mu'ahharan ser'asker ve kapudan paşalara hıtâben kat'ıyyü'l-müfâd bir kıt'a fermân gidip, şöyle ki: Doğru Kırım'a ya Taman'a güzâr ile eger Rusya tarafından ta'arruz vukū' bulmazsa, bir mahalde ordu kurup, müteyakkızâne ikāmet eylemeleri ve Rusyalu tarafından mümâna'at vukū'a gelirse, kat'an ve kātıbeten endîşe ve tereddüd etmeyip ve nakz-ı ahd Moskovlu'dan olduğunu bilip, havl ü kuvvet-i Rabbü'l-âlemîne tevekkül ve rûhâniyet-i Peygamberîye tevessül ile, vardıkları mahallin feth ü teshîrine mübâşeret etmeleri fermân olundu. Lâkin kendilerine bu fermânın vusûlüne dek deryâ mevsimi dahi geçer gibi olmuş idi. Her ne hâl ise bunun üzerine Soğucak Kal'ası pîş-gâhından hareketle, Kırım'a azîmet ettiler. Kefe havâlîsine geldiklerinde, Rusya donanmasına tesâdüf olunup, Rusyalular, dostâne mu'âmele ile donanma-yı hümâyûnun verâsından geçip gitti. Donanma-yı hümâyûn, Kefe önlerine **(s.110)** gelip, hârice asker ihrâcıyla, tahassun edecek bir yer teftîşinde iken, Rusyalular, tâ'ûn illetini bahâne ederek, Kırım'a çıktıklarından âzürde olacaklarını beyân ile, bu keyfiyyetin üç konak ileride ikāmet üzere bulunan cenerallerine ifâde olunması lâzım geleceğini îrâd etmeleriyle, kapudan paşa ve ser'asker paşa, cene-

ralden haber vürûduna muntazır oldular. Bu esnâda güz mevsiminin eyyâm-ı ma'dûdesinden olup, "Kestâne-karası" demekle meşhûr olan furtına zuhûr etmekle, donanma-yı hümâyûn, Kefe pîş-gâhından açılarak, hareket-i kasriyye ile gurre-i şehr-i Ramazânda Sinob Limanı'na girmeğe mecbûr oldu.

Avdet-i Donanma-yı Hümâyûn

Minvâl-i meşrûh üzere, donanma-yı hümâyûn, Sinob Limanı'nda lengerendâz olduğu Dersa'âdet'e inhâ olundukta, çünki deniz mevsimi güzâr edip, donanma-yı hümâyûnun Tersâne'ye rabt olunmak vakti geldiğinden donanma-yı hümâyûn, Dersa'âdet'e gelmeğe me'mûr olmağla, Sinob'dan hareket edip, Ramazân-ı şerîfin yirmisinde Boğaz'a vâsıl ve âhır-ı Ramazânda Tersâne'ye dâhil oldu.

Lâkin Rusya tüccâr sefâ'inine göz alışmamış olduğu hâlde, bu esnâda gûyâ bütün bütün Karadeniz'i zabt etmiş gibi gemilerinin Dersa'âdet'e pey-der-pey gelip gitmesi ve henüz Kırım'ın serbestiyyeti hazm olunamamış iken, Rusyalunun ol tarafta böyle mağrûrâne tasallut u tagallüb etmesi, millet-i İslâmiyeye gāyet ağır ve *–bi-ḥikmeti'llâh–*[30], esnâ-yı seferde vukū'a gelmiş olan hezîmetler ile, Kaynarca Mu'âhedesi'nin fenâlığını muhtır olduğundan, Rusyaludan ahz-ı intikāma halkın hırs u hâhişi ber-kemâl olmağla, donanmanın böyle bilâ-muhârebe avdeti İstanbul içinde mûcib-i kīl ü kāl olup; hattâ iki nefer kalyoncu Rusya elçisini i'dâm kasdıyla, üzerine hücûm ettiklerinde, tutulup, kapudan paşa tarafından te'dîb olunmuşlar idi. Halkın Rusyalu hakkında buğz u adâveti bâkī ve günden güne müterakkī idi. Ve Kaynarca Mu'âhedesi'nce Eflak ve Boğdan re'âyâsı hakkında ba'zı imtiyâzât verilmiş olduğu cihetten Tuna sevâhilinden bir çok re'âyâ terk-i vatan ederek, Memleketeyn'de ittihâz-ı mesken eylediklerinden başka, Memleketeyn'in bütün bütün serbest olmasına mukaddime olmak üzere, bu esnâda Rusyalu, Memleketeyn beylerinin bir dürlü gadr ü bahâne ile azl olunmamalarını teklîf ettiğinden, bu keyfiyyet dahi, Devlet-i Aliyye'ye pek girân gelmekle, beyne'd-devleteyn bürûdet ziyâdeleşerek, yine harb emâreleri zuhûra başladı. Ve Devlet-i Aliyye iskelelerinde ne kadar Rusya tüccâr sefâ'ini bulunduysa tevkīf olundu.

[30] Allâh'ın hikmeti sayesinde.

(s.111) Binâ'enaleyh Katerina, bu esnâda İran Vekîli Zend Kerîm Hân ile muhâbere edip, Rusyalu, Rumeli cânibinden ve Kerîm Hân, Anadolu cânibinden Memâlik-i Devlet-i Aliyye'ye hücûm etmek üzere, ittifâk etmiş ve işte bu ittifâk, Katerina'ya epeyce cesâret vermiştir. Gelelim Irak ve İran vekāyi'ine:

Vekāyi'-i Irak ve Havâdis-i İran

Geçen doksan bir senesi vekāyi'i sırasında beyân olunduğu üzere, Basra'nın istihlâsı emrinde Bağdâd Vâlîsi Abdullâh Paşa'nın rehâveti rû-nümâ olduğundan, Bağdâd Kapu Kethudâsı Selîm Sırrı Efendi, ordu nâzırı nasb olunarak, Bağdâd'a gönderilmiş olup, Selîm Efendi ise, Abdullâh Paşa Hazînedârı olan Acemoğlu Mehmed Bey ile zevk u safâya koyulup, Basra maslahatı unutulmuş idi. Âlem-i âbın emvâc-ı neş'e vü neşâtı arasında bir aralık Devlet-i Aliyye'nin Basra haberine muntazır olduğu hâtırlara gelerek, ba'zı hûş-mendâ<n> ile bi'l-müşâvere, verilen karâr üzere, Şâvîzâde Mehmed Bey, Kerîm Hân nezdine gönderilmiştir.

Mûmâileyh Mehmed Bey, İraniyyü'l-asl olup, Kölemen Ocağı'nda perveriş bulmuş ve giderek Abdullâh Paşa'ya hazînedâr olmuş idi. Ve Abdullâh Paşa'nın mahrem-i esrârı olup, Selîm Sırrı Efendi'ye hedâyâ-i girân-bahâ takdîm ve mizâcına göre meclisler tertîb ederek, anı dahi celb ile, nüfûzca Abdullâh Paşa Kethudâsı olan İsmâ'îl Kahya'ya galebe ve sahiyyü't-tab' olduğu cihetle, Bağdâd'ca ba'zı tarafdârlar dahi peydâ eylemiş idi. Lâkin Bağdâd'ca kahyalar vâlîliğe mülâzim olup, Mehmed Bey dahi, vezâret ve riyâset sevdâsında bulunduğundan, kahya olmak emeline düşmüş idi. Selîm Sırrı Efendi'nin şefâ'ati üzerine, Abdullâh Paşa, bilâ-mûcib İsmâ'îl Kahya'yı azl ile, yerine Mehmed Bey'i nasb ve hall ü akd-i umûru yedine teslîm etmiştir.

Abdullâh Paşa, maraz-ı istiskāya mübtelâ olup ve etıbbâ tarafından her ne kadar tedâvîsine i'tinâ olunmuş ise de, müfîd olmayıp bu esnâda vefât eyledikte, muhâfaza-i âsâyiş-i belde içün, cümlenin ittifâkıyla Selîm Sırrı Efendi, vâlî kā'immakāmlığına intihâb olunmuş ise de, sâbık u lâhik kethudâlar, ya'nî İsmâ'îl ve Mehmed Kahyalar'dan her biri vâlîlik iddi'âsına kıyâm edip, halk dahi iki taraf olarak, derûn u bîrûn-ı Bağdâd'da muhârebeye başladılar.

Selîm Efendi, Mehmed Kahya tarafdârı ise de, gavgā büyüyüp önünü alamadığından, o zamân **(s.112)** Deşhurû'da bulunan Şâvîzâde Süleymân Bey'i

da'vet edip, Süleymân Bey, Bağdâd'a geldikte, tarafeyne nasîhat ederek, âteş-i fitneyi bastırdı.

İşte bu sırada Şâvîzâde Mehmed Bey dahi, Şîrâz'dan avdet edip, Kerîm Hân tarafından "Haydar Hân" nâmında bir elçi ile birlikte Bağdâd'a geldi. Sözde emr-i musâlaha bitmiş ve Basra'nın tahliyesi içün, Şîrâz'dan emir gitmiş; fakat ba'zı şurûta merbût imiş. Buna dâ'ir Haydar Hân elinde bir memhûr nâme olup; ancak Abdullâh Paşa nâmına olduğundan, mührünün fekki bir vezîrin vücûduna menût imiş. Musâlahanın aslı var ise hâl-i hâzırda fâ'idesi yok. Hâlbuki Süleymân Bey'in himmetiyle uyumuş olan fitne üç gün sonra uyanmış ve herkes kendi başı kayısına <kaygısına> düşmüştür.

Abdullâh Paşa'nın vefâtında, Mehmed ve İsmâ'îl Kahya'lar, kendi tarafdârlarına birer kıt'a mahzar yaptırıp, Bâb-ı Âlî'ye takdîm eyledikleri gibi, Kerkük Vâlîsi Hasan Paşa dahi, Bağdâd vâlîliğini istid'â etmekle, Bağdâd'ın tâlibi üç ve üçünden birinin tercîhi güç olmuş idi. Nihâyet Hasan Paşa, bi't-tercîh, işbu doksan iki senesi Rebî'ulevvelinin beşinde Bağdâd ve Basra eyâletleri anın uhdesine tevcîh olunup, müjdecisi Bağdâd'a vâsıl olduğu gibi, tarafeyn çekilip, emn ü asâyîş-i belde avdet eylemiş ise de, Bağdâd yeniçeri ağası ve mataracı gibi fesâdbaşılar, Deşhurû'ya firâr ve Mehmed Kahya kolunda bulunan levendler, çıkıp, Ba'kūba'da hayme-nişîn olan Mehmed Halîloğlu Ahmed Ağa yanında karâr kıldılar. Ve bu Ahmed Ağa, fi'l-asl Hasan Paşa'nın başağası iken, ana gücenip, yanından ayrılarak, müteveffâ Abdullâh Paşa'ya kapulanmış idiğinden, Hasan Paşa'ya mu'ârız olmağla, hâric-i Bağdâd'da bir fırka-i muhâlife peydâ oldu.

Bu hâlde Hasan Paşa'nın serî'an Bağdâd'a ulaşması lâzım gelirken, Kürdistân cihetinde zuhûr eden münâza'ât ile meşgûl olduğundan, Bağdâd'a vürûdu te'ehhür eylemiştir.

Şöyle ki: Sene-i sâbıka vekāyi'i sırasında beyân olunduğu üzere, Kelb-i Ali Hân, asâkir-i külliyye ile hudûd-ı hâkānîyi tecâvüz ile, Kürdistân'ı tâlân ettikte, Baban Mutasarrıfı Mehmed Paşa, Köysancağı Mutasarrıfı Timur Paşa yanına çekilip, birâderi Ahmed Paşa, İranlular ile birlikte bulunmağla, Baban sancağını zabt edip, asâkir-i İraniye İran'a avdet eylemiş idi.

Mevsim-i şitâ çıkıp da, mevsim-i bahâr hulûl ettikte, Mehmed Paşa, yerinden hareket ile, Baban sancağına karîb mahalde nasb-ı hıyâm-ı ikāmet

ile, Ahmed Paşa ma'iyyetinde Acem askeri kalmayıp, kendisinin kuvveti dahi az olduğundan, üzerine hücûm etmek üzere, Hasan Paşa'dan isti'âne ettikte, Hasan Paşa, men' etmek istemiş ise de, müfîd olmadığından, nâ-çâr ma'iyyetine **(s.113)** bir mikdâr asker gönderip, Köysancağı Mutasarrıfı Timur Paşa'yı dahi anın ma'iyyetine me'mûr etmekle, Mehmed Paşa'nın kuvveti ziyâde olarak, Karaçolân üzerine hareket ettikte, Ahmed Paşa'nın askeri ana nisbetle pek az ise de, lede't-tekābül Mehmed Paşa, mağlûb olarak, askerinin çoğu telef ve kendisi ve nice müteşahhıs ağaları ve Timur Paşa, esîr olmağla, Ahmed Paşa, derhâl Timur Paşa'yı i'dâm ve birâderi Mehmed Paşa'yı Serûçek Kal'ası'nda habs ettikten sonra, isti'fâ-yı kusûr yolunda Hasan Paşa'ya arzıhâl edip, o dahi, bi-hasebi'z-zarûre uhdesine Baban ve Köy ve Harîr sancaklarını tevcîh ile, hıl'atini irsâl etmiştir.

Bu sûretle Hasan Paşa, Kürdistân gā'ilesini ber-taraf ettikten sonra, Kerkük'ten hareket ile, Rebî'ulâhırın yedinci günü Bağdâd'a vusûl bulmuştur.

Fi'l-asl Hasan Paşa'nın başağası iken, bir vesîle-i cüz'iyyeden nâşî gücenerek, anın yanından ayrılıp da, merhûm Abdullâh Paşa'ya kapulanmış olan Mehmed Halîloğlu Ahmed Ağa, bâlâda mezkûr olan muhârebeler esnâsında, hâric-i Bağdâd'da bulunduğu hâlde, irsâl-i asker ile, Mehmed Kahya'ya i'âne etmiş olduğundan, bu esnâda Mehmed Kahya, Bağdâd'dan firâr ile anın yanına varıp, ikisi bi'l-ittifâk, başlarına bir takım haşerâtı cem' ile, izhâr-ı bagy u tuğyân ederek, turuk u mesâliki sedd eylediklerinden, Hasan Paşa, bu cem'iyyet-i ısyâniyeyi dağıtmak üzere, Baban Mutasarrıfı Ahmed Paşa'yı Bağdâd'a da'vet eylemiş idi. Ahmed Paşa'nın vürûdu te'ehhür etmekle, bir mikdâr asker ile kethudâsını usât üzerine göndermiş ise de, lede'l-muhârebe, giden asker, münhezim olduğundan, hemen Ahmed Paşa'nın hareketini isti'câl etmiştir.

Ahmed Paşa'nın te'ehhür-i vürûduna sebeb bu imiş ki mahbûs olan birâderi Mehmed Paşa'yı geride bırakmağa cesâret edemeyip, katline dahi dâ'iye-i uhuvvet mâni' olduğundan, müterεddid kalup, nihâyet Mehmed Paşa'nın gözlerini çıkardıktan sonra, asâkir-i mevcûdesini istishâb ile, Bağdâd'a gelirken esnâ-yı râhta fevt olmuştur.

Bunun üzerine derhâl Hasan Paşa tarafından Baban ve Köy ve Harîr Sancakları mûmâileyhimânın küçük birâderleri olan Mahmûd Paşa'ya tevcîh ve hıl'ati

irsâl ile Bağdâd'a azîmeti isti'câl olunduğundan, Mahmûd Paşa, hemen bi'l-cümle askerini istishâb ile, gelmekte olduğu haberi lede'l-vusûl, Hasan Paşa, Bağdâd askeriyle Kethudâsı Osmân Ağa'yı çıkarıp ve Şâvîzâde Süleymân Bey dahi, el-Ubeyd atlusuyla çıkıp, Mahmûd Paşa ile birleşerek, usât üzerine hareket ile, cem'iyyetlerini tefrîk ve bir çoğunu itlâf ettiklerinden, Mehmed Kahya ve Mehmed Halîloğlu, bâdiye-peymâ-yı firâr olmuşlardır.

(s.114) Esbâb-ı meşrûhadan nâşî, Basra hakkında bir tedbîr ittihâz olunamamış olduğu hâlde, ber-vech-i âtî, bir vak'a-i fevka'l-âde Basra'nın istihlâsına sebeb olmuştur.

Vekāyi'-i Sene-i 1193

Basra'da İran Başbuğu olan Muhammed Ali Hân, Basra'da gereği gibi yerleştikten sonra, civârındaki aşâ'ir ü kabâ'ili dahi taht-ı tasarrufuna almak sevdâsına düşüp, husûsuyla Müntefik aşîreti Şeyhi Tâmir'i itâ'at u inkiyâda da'vet ettikte, Tâmir, izhâr-ı muhâlefet etmeğin, Ali Muhammed Hân, iki bin tüfengci ile Muhammed Hüseyin Hân'ı Basra muhâfazasına bıragıp, bâkī on bin kadar asâkir-i İraniye ile Tâmir üzerine hareket ettikte, evvel-emrde Tâmir, muhârebeden ictinâb etmek istemiş ise de, Ali Muhammed Hân, kemâl-i kibr ü gurûr ile üzerine hücûm ettikte, Müntefik halkının ekseri evlâd u ıyâlini muhâfaza kaydına düşüp, Tâmir'in yanında cüz'î süvârî olduğu halde mukābeleye mecbûr olmağın, hemen kuvve-i mevcûdesiyle birden bire karşısına gelen Acem askeri üzerine hücûm gösterdikte, İranlular, der-ceng münhezim ü perîşân olup, Arab atlusunun önünden kurtulmak dahi kābil olmadığından, asâkir-i İraniyenin kimisi Arab'ın kargılarına saplanarak ve kimisi atların ayakları altında çiğnenerek ve kimisi şata atılıp boğularak telef olup, bu sırada Muhammed Ali Hân ile iki birâderi dahi maktûl olup, yalnız otuz beş kadar atluları firâr ile Basra'ya cân atabilmişlerdir.

Bundan sonra merkūm Muhammed Hüseyin Hân, ma'iyyetindeki asâkir-i A'câm ile Basra'nın muhâfazasına kıyâm ettiği haberi Şîrâz'a vusûl buldukta, Sâdık Hân, yine asâkir-i külliyye ile gelip, Basra'yı muhâfazaya iştigāl etmiş ise de, bu havâdis Zend Kerîm Hân'ın pek ziyâde müte'ellim ü müte'essir olmasına bâ'is olup, nihâyet telâfî-i mâ-fât endîşesiyle hastalanarak, işbu sene-i mübâreke Saferü'l-hayrının on üçüncü günü vefât ettikte, ümerâ ve hânân bir-

birine düşdüklerinden, üç gün kadar cenâzesi meydânda kaldı. Ve Şîrâz içinde bir çok kanlar döküldükten sonra, Zeki Hân, cümleye galebe ederek, Kerîm Hân'ın oğlu Ebu'l-feth Hân'ı pederi makāmına ik'ād eyledi. Lâkin Kerîm Hân'ın birâderi Sâdık Hân, Basra'da mevcûd olan asâkir-i İraniye ile İran'a gidip ve Zeki Hân'a galebe edip, Ebu'l-feth Hân'ı üç ay hükûmet ettikten sonra, hal' ve bi'l-cümle birâderleriyle berâber habs ederek, kendisi hükûmet-i İran'ı zabt eyledikte, Ali Murâd **(s.115)** Hân, zuhûr edip, Sâdık Hân askerine gālib geldikten sonra, Şîrâz'ı muhâsara eyledi. Bu muhâsara esnâsında Şîrâz içinde pek ziyâde kaht u galâ zuhûra gelip, ahâlî giriftâr-ı şiddet-i müzâyaka olmalarıyla, Sâdık Hân, def'aten bin hâne mikdârı ahâlîyi Şîrâz'dan taşra ihrâc ettikten başka, lâ-yenkatı' üçer beşer hâne ihrâc etmekte olup, dokuz ay bu vechile mahsûr kaldıktan sonra, nihâyet Ali Murâd Hân, cebren Şîrâz'ı feth ile Sâdık Hân'ı katl etti. Ve Sâdık Hân'ın habs etmiş olduğu Ebu'l-feth Hân ile birâderlerini kör eyledi. Bu sûretle Sâdık Hân, Basra ahâlîsine ettiğini bulmuş ve Ali Murâd Hân dahi, câlis-i serîr-i hükûmet olmuştur. Ve İran'ın hâli yine keşmekeşte kalıp, taraf taraf ceng ü cidâl ve her yerinde ihtilâl zuhûr etmeğe başladı. Ve Nâdir Şâh'ın vefâtından Zend Kerîm Hân'ın zuhûruna kadar İran iklimi ihtilâl üzere olup, Kerîm Hân'ın otuz sene kadar müddet-i hükûmetinde âsâyiş-i hâl gördükten sonra, Kerîm Hân'ın vefâtıyla yine ihtilâl sûretleri nümâyân olarak, bir müddet bu hâl üzere gitmiştir.

Müşârünileyh Ali Murâd Hân, dört sene kadar Şîrâz'da hükûmet edip, bin yüz doksan sekiz senesinde vefât ettikte, yerine ana bir karındaşı ve Sâdık Hân'ın oğlu olan Ca'fer Hân, geçip, ol dahi beş sene kadar hükûmet ettikten sonra, maktûl olmağla, yerine oğlu Lutfali Hân geçerek, iki sene kadar keşmekeş üzere hükûmet etmiş ve bu sûretle Kerîm Hân'dan sonra on iki sene kadar İran'da hükûmet-i Zendiyye, cârî olmuş ise de, bunların birisi Kerîm Hân'ın yerini tutamayıp, her tarafta dâ'iye-i istiklâl ile nice hânlar zuhûr etmekten nâşî, İran'da gereği gibi nüfûz u istiklâl kesb edememişlerdir.

Husûsuyla Kerîm Hân'ın vefâtından sonra, Kaçar kabîlesinden Ağa Muhammed Hân, Irak-ı Acem havâlîsinde alem-efrâz-ı istiklâl olarak, Kerîm Hân'ın sâlifü'z-zikr ahlâfıyla ceng ü cidâl etmekten hâlî olmayıp, nihâyet hâtime-i hânân-ı Zendiyye olan sâlifü'z-zikr Lutfali Hân'ı bin iki yüz beş târîhinde katl etmekle, İran'da silsile-i Zendiyye, bütün bütün münkariz olmuştur.

İşbu Ağa Muhammed Hân, hâlâ fermân-fermâ-yı diyâr-ı İran olan Devlet-i Kaçariye'nin mukaddem ü mukaddimesi olup, "Hâdım Hân" denmekle meşhûrdur ki, ber-vech-i meşrûh, Kerîm Hân'dan sonra zuhûr ile, refte refte kesb-i istiklâl ederek, âkıbetü'l-emr bi'l-cümle diyâr-ı İran'ı zabt ile, Tahrân'ı kendiye ve ahlâfına pây-i taht ittihâz etmiştir.

Vekāyi'-i mezkûre Bağdâd ve Acem târîhlerinde görülüp, vekāyi'-i Devlet-i Aliyye'nin istiknâhına medâr olmak üzere, bu mahalle derc olunmuştur. Ammâ *Enverî*'nin bu mebhasda vâkı' olan ifâdâtı yalnız Zend Kerîm Hân'ın vefâtı haberi Dersa'âdet'e vâsıl oldukta, Basra eyâleti'nin **(s.116)** zabtı içün, Bağdâd Vâlîsi Hasan Paşa'ya kifâyet mikdârı meblağ ile mü'ekked emr-i şerîf irsâl olunduğu ve mu'ahharan Basra Eyâleti, Bağdâd Eyâleti'ne ilhâkan Hasan Paşa'ya tevcîh kılındığı beyânından ibârettir.

Her ne hâl ise gerek Basra'yı istihlâs ve gerek Zend Kerîm Hân ile Rusyalunun zikr olunan ittifâkı gā'ilesinden halâs içün, Devlet-i Aliyye hakkında bu kazıyye, –*meṣâibu ḳavmin inde ḳavmin fevâ'idu*–[31] mü'eddâsınca, müntic-i hayr u menfa'at olmuştur. Gelelim Bağdâd ve Basra'nın ahvâline:

Basra Mütesellimi Süleymân Ağa'yı ber-minvâl-i sâbık, Sâdık Hân, alıp, Şîrâz'a götürdükte, ol vakitten berü göz habsinde olduğu hâlde, zâten rüşd ü reviyyetle mevsûf ve bu vechile İraniyân beyninde dahi ma'rûf olarak, kibâr-ı İran ile ünsiyyet ve husûsan Zeki Hân'a münâsebet ü husûsiyyet kesb etmiş idi. Ber-minvâl-i sâbık, Zeki Hân, kesb-i nüfûz ettikte, Sâdık Hân'ın kendiye zıdd olması hasebiyle, Basra'dan kendiye bir hayır olmayacağı âşikâr olduğu hâlde, bâ-takayyün akçeyi zekâta saymak kabîlinden olarak, Basra Mütesellimliğini Süleymân Ağa'ya tevcîh ettirip, taraflarından zabt etmek üzere mihmândâr terfîkıyla, Basra'ya göndermiş idi.

Sâdık Hân ise, ber-vech-i meşrûh, Basra'yı tahliye ile, İran'a avdet ettikte, Basra'nın vâlî vü hâkimsiz kaldığı haberi Bağdâd'a vâsıl oldukta, Hasan Paşa, "Nu'mân Efendi" nâmında birini Basra mütesellimi edip göndermiş olmasıyla, Süleymân Ağa, Huveyze'ye gelip, vâkıf-ı hâl oldukta, Basra mütesellim<liğ>inin kendi uhdesine tevcîh buyurulmasını Hasan Paşa'ya tahrîr ve Basra vücûhuy-

[31] Bir kavmin felaketi diğer bir kavim için faydalar sağlar.

la muhâbere ettikte, Basra vücûhu Süleymân Ağa'nın Basra'ya gelmesine râzî olmuşlar ise de, Tâmir ile beynlerinde adâvet-i kadîme olduğundan, Basra'ya duhûlüne Tâmir mânî' olmuş ve Hasan Paşa'dan dahi cevâb-ı müsâ'id alamamış olduğundan, Huveyze'de ikāmetle, keyfiyyeti bir takrîble Devlet-i Aliyye'ye tahrîr ve Basra'nın muhâsarası esnâsında kendisinin cân-sipârâne vâkı' olan hıdmetine mükâfât olmak üzere, Basra eyâletinin uhdesine tevcîh buyurulmasını niyâz etmiş idi.

Bu hilâlde Müntefik aşîretiyle Hazâ'il aşîreti beyninde vâkı' olan muhârebede Tâmir, maktûl olup, yerine geçen Müntefik Şeyhi Suveynî ile Süleymân Ağa beyninde dahi hukūk ve meveddet-i kadîme olduğundan, Suveynî, Süleymân Ağa'yı Basra'ya idhâl ile, mü<te>sellimlikte takrîr eyledi. Müte'âkıben Süleymân Ağa'nın Dersa'âdet'e gönderdiği tahrîrât mûcibince, uhdesine rütbe-i vezâretle Basra eyâleti tevcîh olunduğunun fermânı Dersa'âdet'ten kendiye vâsıl oldukta, **(s.117)** Hasan Paşa'nın rehâvetinden bahisle, Bağdâd eyâletinin dahi uhdesine tevcîh buyurulmasını Devlet-i Aliyye'den niyâz eylemiş idi.

Bu esnâda ise Hasan Paşa'nın ber-vech-i sâbık, der-kâr olan rehâvet-i fıtriyyesi hasebiyle, derûn u bîrûn-ı Bağdâd'da zuhûra gelen ihtilâlâtın önünü kestiremediğinden, ahâlî kendisinden müteneffir olarak, Bağdâd'da vücûdunu istiskāl ve Abdullâh Paşa merhûmun Kethudâsı İsmâ'îl Ağa'nın başına ictimâ' birle, kendisini Bağdâd'dan kaçırdıklarında, Hasan Paşa, Bağdâd muzâfâtından "Harbû" nâm mahalle gelerek, Dersa'âdet'e bir kıt'a arîza yazıp, şöyle ki: Sâlifü'z-zikr İsmâ'îl Kethudâ'nın ḥubş-ı tıynetinden bahisle, tebdîl-i ahlâk ettirmek içün ba'zı me'mûriyyetlerde istihdâm ile, sûret-i nevâziş ü taltîfinde tecvîz-i kusûr etmemiş olduğundan, bu sevdâ ile dimağı muhtell olarak,

<Mısrâ>'

Ḥubbu'r-riyâseti dâ'un lâ-devâ'e lehû[32]

mü'eddâsınca, terbiye-pezîr olmamağın nihâyet Îd-ı Fıtr meşgūliyyetini fursat ittihâz ederek, bağteten hevâdârlarıyla kendisinin üzerine hücûm etmekle, nâ-çâr bir mikdâr âdemleriyle firâra mecbûr olarak, Harbû'da ikāmet etmekte

[32] Başkanlık sevgisi (koltuk sevdası) çaresi olmayan bir hastalıktır.

olduğu ve şakī-i merkūma vezâretle Bağdâd'ın verilmesinde mahzûr der-kâr idiğini arz u inhâ ve kendisine kuvve-i kâfiye irsâl olunarak, Bağdâd'a ircâ‘ olunmasını niyâz u istid‘â etmekle, keyfiyyet beyne'l-vükelâ tezekkür olundukta, Hasan Paşa'nın Bağdâd idaresine adem-i iktidârı tebeyyün etmekten nâşî, işbu doksan üç senesi evâhırında Bağdâd Eyâleti, Basra Vâlîsi Süleymân Paşa'ya istid‘âsı vechile tevcîh olunup, mu'ahharan Hasan Paşa'ya dahi Diyârbekir eyâleti ihsân buyurulmuş ise de, çend mâh mürûrunda Diyârbekir'de vefât etmiştir. Süleymân Paşa, Bağdâd vâlîsi oldukta, ibtidâ eşkıyânın kahr u tedmîrine himmet ederek, hüsn-i idâre-i memlekete muvaffak olmağla, aktâr-ı Irakıyeyi yine hâlet-i ûlâsına ircâ‘ eylemiştir. Netekim tafsîli sene-i âtiye vekāyi‘i sırasında beyân olunacaktır.

Kırım'a Dâ'ir Rusya Elçisiyle Vukū‘ Bulan Mükâlemât

Hayli vakitten berü Kırım münâza‘asının bir hüsn-i sûretle bitirilmesi zımnında Rusya'nın Dersa‘âdet'te mukīm elçisiyle bi'd-defa‘ât mükâleme vü münâzara olunmuş ise de, bir şey'i müfîd olmamıştır.

Bundan başka sene-i sâbıka hilâlinde sâbıkā Ordu-yı hümâyûn Kādîsı Müftîzâde Ahmed Efendi ve Re'îsülküttâb-ı sâbık İbrâhîm Efendi ve Defter Emîni el-Hâcc Abdürrezzâk Bâhir Efendi, **(s.118)** bâ-ruhsatnâme-i hümâyûn, bu husûsa me'mûr ve murahhas olup, müta‘addid mahallerde Rusya elçisiyle akd-i meclis-i mükâleme etmişler ise de, cidâl ü nizâ‘ın ref‘ u izâlesi mümkin olamayıp ve bundan dahi bir fâ'ide görülemeyip, Devlet-i Aliyye ile Rusya Devleti beyninde olan bürûdet bir kat daha ziyâde olmuştur.

Lâkin bâlâda beyân olunduğu vechile, bu mes'elenin sulhla bitirilmesi Fransa Devleti'nin maslahatı îcâbından olmak hasebiyle, Dersa‘âdet'te mukīm elçisi kemâl-i ikdâm ile tavassut ettiğine ve anın ilhâh u ibrâmıyla, taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi bir parça sûret-i mülâyemet ü mümâşât gösterilmek lâzım geldiğine binâ'en, tekrâr Abdürrezzâk Bâhir Efendi, münferiden mükâlemeye me'mûr olarak, Âyînelikavak Sarâyı'nda Rusya murahhas elçisiyle mükâlemeye mübâşeret etmiştir. Ve Fransa elçisinin eser-i sa‘y ü gayreti olmak üzere, evvel-emrde Devlet-i Aliyye iskelelerinde tevkīf olunmuş olan Rusya tüccâr sefînelerinin tahliye-i sebîllerine Devlet-i Aliyye, müsâ‘ade ederek, sûret-i mülâyemet göstermiştir.

Vilâdet-i Sultân Süleymân

Saferü'l-hayrın yirmi sekizinci çehârşenbe gecesi sâ'at üçe karîb sulb-i pâk-i şehriyârîden bir şehzâde dünyâya gelip, "Sultân Süleymân" tesmiye olundu. Ve bu husûsta fukarâ ve re'âyâ rencîde vü zarar-dîde olmamak içün, tekellüf olunmayarak; fakat herkes du'â-yı devâm-ı Saltanat-ı seniyye'ye müdâvemet etmesi içün, vilâdetin tebşîr ve i'lân olunması fermân buyuruldu. Ve medrese-nişîn olan dânişmendânın istihsâl-i memnûniyyetleri içün, sadrıa'zam ve şeyhülislâm taraflarından kırkar ve sadr-ı Rum ile sadr-ı Anadolu ve nakīb efendi taraflarından dörder ve İstanbul kādîsı ve imâm-ı evvel-i şehriyârî ve müneccimbaşı ve kehhâlbaşı efendiler taraflarından birer mülâzemet yazılmağa ruhsat verildi.

Tanzîm-i Sened der-Âyînelikavak

Abdürrezzâk Bâhir Efendi, Âyînelikavak'da Rusya elçisiyle akd-i meclis-i mükâlemeye mübâşeret birle, vesîle-i kīl ü kāl olan mâddeler akd olunan mükâleme meclislerinde yegân yegân îrâd u tafsîl ve sadrıa'zam ve sâ'ir vükelâyı fihâmın inzimâm-ı re'yleriyle, cerh ü ta'dîl olunarak ve çünki asl-ı nizâ' sene-i sâbıka vekāyi'inde beyân olunan mülâhazâta binâ'en, Rusyalu, **(s.119)** Şahin Girây'ın mü'ebbeden, ya'nî kayd-ı hayât şartıyla Kırım hânı olmasını iltizâm edip, Devlet-i Aliyye ise, mü'ebbed lafzının tahtında müstetir olan mahâzîrden ihtirâz ettiğinden nâşî olmağın, iki tarafa muhtemel olan mahlûliyyet-i hakīkıyye ta'bîri bulunarak, bir kaç ay zarfında tarafeynin kabûl edebileceği bir sened tanzîm kılındı.

Sened-i mezkûr zikr olunduğu vechile, Âyînelikavak'da tanzîm olunmuş ve Kaynarca Mu'âhedesi'nin ba'zı mevâddını tenkīhden ibâret bulunmuş olduğundan, "Âyînelikavak Tenkīhnâmesi" deyü meşhûr olup, bir sûreti zîrde **(12)** rakamıyla îrâd olunur.

Dâhilî ve hâricî Devlet-i Aliyye'yi sulha sevk u ilcâ edecek esbâb-ı adîde olup, sened-i mezkûr dahi vakt ü hâl iktizâsınca Devlet-i Aliyye'nin kabûl edebileceği sûrette olduğu beyne'l-vükelâ tezekkür olunarak, hâk-i pây-i şâhâneye arz ve istîzân olunduktan sonra, Muharremü'l-harâmın onuncu günü Sarây-ı Âsafî'de meclis-i umûmî akd olunup, sened-i mezkûr cümle muvâcehesinde kırâ'at olunduktan sonra, sadrıa'zam hazretleri, bi'l-cümle vüzerâ ve ricâl ile

ocak ağalarına ve şeyhülislâm efendi hazretleri dahi, cemî'-i sudûr u mevâlîye hıtâben: "*Bu mâddelerde muktezâ-yı vakt ü hâle göre îcâb-ı şerî'at-i mutahharaya münâfî ve kānûn-ı Saltanat-ı seniyye'nin hılâfı bir şey var mıdır? Hâtıra hutûr eden beyân olunsun ve herkes, bildiğini söylesin*" deyü huzzâr-ı meclisten su'âl ü isticvâb ettiklerinde, hâzır bi'l-meclis olanlar dahi: "*Sened-i mezkûr, Kaynarca Musâlahası'nda karâr verilmiş olan mâddelerden ba'zısının tahfîf ü tenkîhinden ibâret olup, egerçi Kırım'ın serbestiyyetini müeyyed ve Şahin Girây'ın hânlığını musaddak ise de, Rusyalunun "Özikırı" demekle ma'rûf olan mer'âları Devlet-i Aliyye'ye redd ve Eflak ve Boğdan hakkında sûret-i ifrât u mübâlagada iddi'â ettiği ba'zı mevâddan keff-i yed etmesini mutazammın olduktan başka, Devlet-i Aliyye'yi iki seneden berü dûçâr olduğu tedârükât-ı seferiyyeden vâreste edeceği cihetle, vakt ü hâl îcâbınca münâsibdir*" diyerek, herkes, bu sûretle tecdîd-i musâlahayı pesend ü tahsîn ettikten sonra, me'mûr-ı tanzîm ü tesviyesi olan zâta âferîn ve du'â-yı devâm-ı şevket-i şâhâneye âmîn dediler.

Ba'dehû Devlet-i Aliyye murahhası olan efendi-i müşârünileyh ile Rusya elçisi Tersâne-i âmire Bâğçesi'nde mülâkāt edip, rûz-ı Nevrûz'da temessüklerin mübâdele ettiler.

Ferdâsı Rebî'ulevvelin dördüncü pazar günüdür, ale's-seher efendi-i müşârünileyh, huzûr-ı Âsafî'ye da'vetle, kendisine ikrâmen bol yenlü a'lâ semmûr kürk ilbâs olundu. Ve ma'iyyetinde Mükâleme Kâtibi olan Beylikci Seyyid Mehmed Hayri Efendi'ye ve Dîvân **(s.120)** tercümânına birer erkân kürkü ilbâs ve ol gün Rusya murahhas elçisi Bâb-ı Âsafî'ye da'vet olunup, müzeyyen esb irsâliyle, iskeleden çâvuşbaşı ağa istikbâl ederek, resmen sadrıa'zam ile mülâkāt ettikte, taraf-ı sadâret-penâhîden kendisine bir erkân semmûr kürk ve bir donanmış at ihdâ ve ferdâsı mutavassıt olan Fransa elçisine dahi bi-aynihî bu vechile merâsim-i ikrâmiye icrâ olundu. Ve bu <ve>chile te'kîd-i musâlaha olunduğunun akabinde, taraf taraf cem' olunan ve cem' olunmakta bulunan asâkire dahi vatan u memleketlerinde bast-ı bisât-ı istirâhat ile, du'â-yı devâm-ı şevket-i şâhâneye muvâzabet eylemeleri i'lân kılındı.

Ve Abdürrezzâk Bâhir Efendi'nin bu hıdmetine mükâfât olmak üzere, Rebî'ulâhırın on birinci günü re'îsülküttâb nasb olunup, selefi Ömer Vahîd Efendi, hânesinde ikāmete me'mûr oldu.

Mübâdele-i Tasdîknâme bâ-Devlet-i Rusya

Ber-minvâl-i muharrer, senedler mübâdele olunup, çend mâh mürûrunda Rusya Devleti tarafından tasdîknâme vürûd ettikte, şehr-i Cumâdelâhırenin yirmi ikinci <yirminci> pazarertesi günü âdet-i dîrîne üzerine, gümrük emîni tarafından ihzâr olunan elli kadar üçer çifte ve çâvuşbaşı ağanın yedi çiftesi ile çâvuşbaşı ağa refâkatıyla, Rusya sefîri Tophâne İskelesi'nden berü tarafa geçirildikten sonra, sâ'at dörtte Bâb-ı Âlî'ye îsâl olunarak, tasdîknâmeler mübâdele olundu. Ve mukaddemce temessüklerin mübâdelesi Şehzâde Sultân Süleymân'ın vilâdeti eyyâmına tesâdüf etmeğin, anın vilâdetini Katerina, fâl-i hayr addederek, şehzâde-i müşârünileyhe ihdâ ve irsâl etmiş olduğu elmâs ile murassa' bir aded çelenk ve bir tulûm-ı siyâh dilkü hediyyelerini sefîri huzûr-ı Âsafî'ye arz u takdîm eyledi.

Ba'dehû sefîr-i mûmâileyhe a'lâ semmûr ve oğlu ile on beş nefer ma'iyyeti me'mûrlarına kakum kürkler ile hıl'atler ilbâs olunduktan sonra, taraf-ı sadâret-penâhîden ihzâr olunan donanmış at ile ber-vech-i meşrûh, mahalline i'âde kılındı.

Sonra Abdürrezzâk Efendi ile ma'iyyetinde Mükâleme Kâtibi olan Beylikci Hayri Efendi'ye semmûr kürkler ve Teşrîfâtcı Müverrih *Enverî Efendi*'ye kakum kürk iksâ kılındı. *Enverî Târîhi*'nde keyfiyyet bu minvâl üzere mezkûr olup; ammâ ba'zı ecnebî târîhlerinde **(s.121)** mastûr olduğuna göre: Katerina, bilâ-muhârebe Kırım hakkında olan merâmına nâ'il olmağla, pek ziyâde memnûn olduğundan, gerek zât-ı şâhâneye ve gerek vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'ye pek ağır hediyyeler takdîm ve irsâl ettikten başka, Dersa'âdet'te mukīm elçisine mükâfât-ı hıdmet olmak üzere, bin nefer köleyi müştemil arâzî vermiş ve Fransa elçisine dahi bir kıt'a nişân ile elli beş bin rublelik hediyye irsâl ve senevî altı bin ruble ma'âş tahsîs ederek, hakkında resm-i teşekkürü icrâ etmiştir.

Ve fi'l-vâkı' bu husûsta Katerina'nın memnûniyyeti der-kârdır. Zîrâ esâs-ı münâza'a Katerina'nın Kırım istîlâsına sebeb-i müstakill ittihâz eylediği Şahin Girây'ın ibkāsı olup, Kaynarca Mu'âhedesi'nde Kırım'ın istiklâli mezkûr ve işbu tenkīhnâmede ise hall-i hakīkī vukū'una dek Şahin Girây'ın ibkāsı mâddesi gibi Katerina'ya bir büyük ser-rişte-i fesâd olacak şart mastûr olmağla, muhârebesiz bunu ele geçirmesi Rusyaca memnûn olacak bir şeydir. Fransa

Devleti dahi, bu takrîble Katerina'ya çatup, Rusya Devleti ile İngiltere Devleti beyninde olan germiyyet ü muvâlâtı epeyce ihlâl ederek, nâ'il-i emel olmuştur.

Velhâsıl yukarılarda beyân ettiğimiz vechile, gerek Lehistân kazıyyesinde ve gerek Kırım mes'elesinde vakt ü hâl Katerina'ya müsâ'id olarak, düvel-i Avrupa'yı istediği gibi kullanmış ve anlar dahi muvâzene-i düveliyyeyi muhâfaza içün, bu mâddeleri sâ'ir menfa'atlarine takdîm etmeleri lâzımeden iken, beynlerinde olan şikāk u nifâk hasebiyle, bu mes'elelerde pek büyük hatâları vâkı' olmuş idiği bî-iştibâhtır.

Musâlaha-i Nemçe bâ-Prusya

Bin yüz doksan iki senesinde Al<a>man ümerâsından Bavyara hükümdârı bilâ-veled fevt olup, taht-ı tasarrufunda olan memleketlerin verâseti mâddesiyçün, Nemçe Devleti'yle Alaman ümerâsından ba'zılarının beyninde nizâ' zuhûr ederek, Alaman ümerâsı, bu husûsta Nemçe'nin düşmen-i tabî'îsi olan Prusya Devleti'ne mürâca'at edip, ol dahi, beyne'd-düvel Alaman nizâmına nezâret nâm u şânını kazanmak ve Nemçe'nin dâ'ire-i mülk ü devleti Bavyara inzimâmıyla tevsî' olunmamak mütâla'asını der-pîş ederek, bu maslahatı iltizâm ve Nemçe Devleti'yle muhârebeye kıyâm etmekle, tarafeynden dört yüz bin kadar askerle muhârebeye mübâşeret ettiklerinden, Alaman maslahatına müdâhale etmeği Katerina dahi, kendine vesîle-i tezâyüd-i şân add eylediğinden ve Şahin Girây mâddesinde Nemçe Devleti, Devlet-i Aliyye'yi Rusya seferine teşvîk etmiş **(s.122)** olması Katerina'nın derûnunda ukde olduğundan, bu husûsta Prusya tarafını tesâhub ederek, Nemçe Devleti, eger Bavyara memâlikini istîlâdan ferâgat ve Prusya ile musâlahaya rağbet etmez ise, üzerine hareket edeceğini i'lân etmekle, derhâl Nemçe Devleti, bu husûsta Fransa ve İngiltere Devletleri'nin tavassutlarını istid'â etmekten nâşî, mahall-i mükâleme ta'yîn olunan Nemçe'ye tâbi' "Teşen <Teschen>" nâm şehirde tarafeyn murahhasları, bi'l-ictimâ' mükâlemeye ibtidâr ettiklerinde, İstanbul'da Âyînelikavak Tenkīhnâmesi'nin imzâ olunduğu haberi Teşen <Teschen> şehrinde olan mükâleme murahhaslarına vâsıl oldukta, Nemçelüye fütûr gelmekle, pek çok metâlibinden ferâgat ve hemen Bavyara memâlikinden cüz'î bir mahallin kendiye temlîkiyle kanâ'at edip, işbu doksan üç senesi Şa'bânının evâsıtında hemen ol vechile akd-i musâlaha etmişlerdir.

Kırım Sefîrlerinin Vürûdu

Tasdîknâmeler mübâdele olunduktan sonra, arası çok geçmeksizin Şahin Girây'ın hânlığı taraf-ı Devlet-i Aliyye'den bi't-tasdîk, menşûr ve teşrîfât irsâl buyurulmak istid'âsı ma'razında bir kıt'a mahzarla beş nefer Kırım sefîrleri, Dersa'âdet'e geldiklerinde, Beykoz'da vâkı' Sârimpaşa Yalısı'nda ikâmet ettirilip, Şa'bânın altıncı <on altıncı> günü huzûr-ı Âsafîye celb ile, hıl'atler giydirilmiş ve tenkīhnâme-i mezkûr îcâbınca Şahin Girây'ın hânlığı bi't-tasdîk, menşûr ve teşrîfât götürmek içün ashâb-ı dirâyet ü tecrübeden birinin Kırım'a irsâli lâzım gelerek, bu husûsa Çâvuşbaşı Süleymân Ağa, münâsib görülmüş; fakat: "*Böyle ashâb-ı menâsıb-ı dîvâniye kibârının bu misillü me'mûriyyetle taşra gitmesi mesbûk bi'l-misl değildir*" deyü çâvuşbaşılıktan azl ile, uhdesine mîr-i âhûr-ı evvel-i şehriyârî pâyesi ihsân olunarak, Kırım cânibine menşûr ve teşrîfât irsâline me'mûr buyurulmuştur. Ve yerine sâbıkā Çâvuşbaşı olan Darbhâne-i âmire Emîni Ahmed Nazîf Efendi, yine çâvuşbaşı ve anın yerine dahi Hâcegânından Dârüssa'âde Ağası Yazıcısı Mehmed Beyefendi, Darbhâne-i âmire emîni ve kendisinin Başhalîfesi Hâfız Ahmed Efendi, yazıcı nasb olunmuştur.

Kırım'a Dâ'ir Vâkı' Olan Müzâkerât ve Tedâbîr-i Sâ'ire

Sâlifü'z-zikr Kırım mahzarcıları Bucak Tatarları'nın ve Abaza ve Çerkes tâ'ifesinin Kırım hânı tarafına teslîm olunmaları iltimâsını hâvî bir kıt'a takrîr vermiş olduklarından, **(s.123)** Şa'bân-ı şerîfin yirmi beşinci günü kethudâ bey ve defterdâr efendi ve re'îs efendi ve Defter Emîni Recâ'î Efendi ve Ömer Vahîd Efendi ve Resmî Ahmed Efendi ve Süleymân Feyzi Efendi, hâzır oldukları hâlde akd olunan meclis-i meşverette, ibtidâ re'îs efendi ile Kırım mahzarcılarının beyninde güzerân eden mükâleme mazbatası ile zikr olunan takrîrleri feth ve kırâ'at olunduktan sonra, mukaddemâ Rusya elçisiyle bu husûsa dâ'ir vâkı' olan müzâkerenin ifâdesine mübâderet olundu. Şöyle ki: Bundan akdem Rusya elçisi el-yevm Bucak'ta mevcûd olan ahâlînin Kırım'a nakillerini îrâd edip; ancak bunların Kırım'a nakl ü irsâllerinde Devlet-i Aliyye'ye göre güçlük olduğundan: "*Kırım'a da'vetlerini müş'ir hân tarafından yarlığ, ya'nî emir yazılması münâsib midir?*" deyü re'îs efendiye ifâde ve su'âl ettikte, ol dahi: "*Bucak Tatarları, vakt-i seferde Kuban ve Kırım'a irtihâl ve arâzî-i Bucak'tan alâkayı kat' eylediler. Şimdi Bucak'ta bulunanlar, Devlet-i*

Aliyye itâ'atini kabûl ile, Tuna'yı berü tarafa mürûr etmiş olanlardır. Bu sûrette anlara terk-i vatan etmelerini teklîf etmek Devlet-i Aliyye'ye göre emr-i müşkildir. Ve hânın yarlığı dahi Memâlik-i mahrûse'de cârî olmaz. Fakat Devlet-i Aliyye'den bir emir ısdâr olunup, sizden Kırım'a gitmek irâde edenlere kimse mâni' olmaz. Bucak'ta kalanlarınız dahi, fî-mâ-ba'd Devlet-i Aliyye'nin hükmünde olup, ferd-i âferîdenin hükmü geçmez me'âli derc olunabilir" cevâbını vermekle, Rusya elçisi dahi, buna râzı olmuş ve ferdâsı Bucaklu'dan bir kıt'a mahzar gelip, Devlet-i Aliyye teba'iyyetinden bir dürlü müfârekat eylemeyeceklerini arz u inhâ etmiş olmalarıyla, maslahat bitmiş ise de, yine: "*Ber-vech-i mukāvele, mazmûn-ı sâbıkta bir fermân ısdâr kılınmış idi*" deyü şerh ü beyân olundukta, huzzâr-ı meclis, Bucak gā'ilesinin bu vechile ber-taraf kılındığını tahsîn ettiler. Abaza ve Çerkes tâ'ifelerine gelince: Abaza tâ'ifesi, Kırım hânlarına tâbi' olmadığı ve ahidnâmelerde dahi lisâna alınmadığı cihetlerle: *"Abaza'dan bir kabîlenin hân-ı Kırım ve Tatar'a ittibâ'ı mümkin olmaz deyü kat'iyyen cevâb verilsin ve Çerkes kabâ'ili dahi, ahidnâmede mezkûr olmadığı cihetten, berü cânibe tahsîslerini iddi'â kābil ise de, serkeş ü arbede-cû bir kavim olduklarından, Kırım hânları ve Tatar ile refte refte muhâsama vü muhârebeden hâlî olmayacakları der-kâr olup, bu sûrette ise Kırımlular, Dersa'âdet'e tahrîrât gönderip, size tâbi' olan kabâ'il bizi ızrâr ediyor, haklarından geliniz deyü ba'zı teklîfâta ibtidâr edecekleri ve Rusyalu dahi, araya girip, dürlü gā'ileler çıkaracakları emr-i âşikâr olduğundan ve çünki mahzarcıların lisânen vukū' bulan müzâkerelerinden bunların iddi'â vü mübâhesesine me'mûriyyetleri* **(s.124)** *olmadığı anlaşıldığından, hemen sükût ile geçiştirilip de, eger tekrâr isticvâb u istifsâr edecek olurlar ise, bundan sonra bu husûs dahi bir nizâma rabt olunur cevâbıyla mübhem olarak bıragılsın"* deyü ittifâk-ı ârâ ile karâr verilmiş ve bu sûretle vakit kazanılıp, *–bi-mennihî te'âlâ–*[33], mahzarcıların avdetiyle, bu gâ'ile dahi ber-taraf olmuştur.

Fakat bu esnâda bir taraftan Süveyş Denizi'nde sefâ'in-i Efrenc'in kesret üzere âmed-şüdleri ve bir taraftan dahi Mora eşkıyâsının gā'ileleri ezhân-ı erkân-ı devleti işgāl ü tahdîş eylerdi.

Şöyle ki: Haremeyn-i muhteremeyn'in emniyyet ü âsâyişini muhâfaza zımnında Süveyş Denizi'nde milel-i ecnebiyye sefâ'ini Cidde İskelesi'nden berü geçmek memnû' iken, yedi sekiz sene mukaddem ümerâ-yı Mısriyye'den

[33] Bkz. Not: 9.

olup, Devlet-i Aliyye'ye ısyân eden maktûl Ali Bey'in şeyhü'l-beledliği esnâsında, sevâhil-i Habeş'ten doğru Süveyş İskelesi'ne gelmiş olan bir İngiliz kapudanı, ba'zı hedâyâ arz ederek, gemisini Süveyş İskelesi'ne rabt etmeğe mîr-i mûmâileyh tarafından me'zûn oldukta, sâ'ir tavâ'if-i Efrenc, bunu görünce izn-i âmm sudûruna haml ile, der-akab bir kaç kıt'a sefîne ile Süveyş İskelesi'ne tevârüd etmeğe başlamışlar idi. Maktûl-i merkūmun halefi Ebuzzeheb dahi, resm-i gümrük fâ'idesini mülâhaza ile, sûret-i tegāfülde bulunmağla, birbirini ta'kīb ederek, sefâ'in-i Efrenciyye, Süveyş İskelesi'ne tevârüd etmeğe başlayıp, bi'l-âhıre Süveyş'te bir hân binâsına şürû' ettikleri haber alınmış ve keyfiyyet Mekke-i mükerreme emîri tarafından dahi i'lâm u inhâ olunmuş olmağın, Der'aliyye'de mukīm İngiltere elçisine ifâde olundukta, derhâl devleti tarafına bi't-tahrîr aldığı cevâbında doksan iki senesi Kânûnu hulûlünden sonra, İngiltere sefâ'ininden Süveyş Denizi'nde bulunan sefîneler, emvâl ü eşyâsıyla zabt olunarak, mellâhları esîr kılınmasını veyâhûd top ve humbara ile gark olunmasını bâ-takrîr Bâb-ı Âlî'ye ifâde etmiş olduğundan, kâffe-i ümerâ ve zâbitân ve ulemâ-yı Mısr'a hıtâben bir kıt'a fermân-ı âlî yazılıp, mazmûnunda hân-ı mezkûrun hedm olunması ve fî-mâ-ba'd tevârüd eden İngiliz gemileri, devletleri tarafından memnû' olmaları hasebiyle, âsî vü bâgī ve korsan hükmünde oldukları ecilden, sefîneleriyle emvâl ü eşyâları zabt olunarak, kapudan ve mellâhları habs u kal'a-bend kılınması emr ü iş'âr kılındı.

Ve Mora gā'ilesinin def'i dahi ber-vech-i âtî, Kapudan-ı deryâ Gāzî Hasan Paşa'nın himmet-i sârimânesine ihâle olundu.

(s.125) Me'mûriyyet-i Kapudan Paşa be-Nizâm-ı Mora

Mora re'âyâsının dâd u sitedleri öteden berü kocabaşıları ma'rifetiyle görülegelmiş iken, bir müddetten berü içlerine Arnavud tâ'ifesi, hulûl edip, murâbaha vü selem tarîkıyla akçe vererek ve re'âyâyı kendilerine medyûn etmek bahânesiyle, bayağı Mora'yı tasallut u istîlâ ederek, ettikleri zulm ü te'addîlerinden re'âyânın pek çoğu terk-i evtân edip, etrâfa perîşân olduklarından, hâsılâta sekte gelip, memleketin vâridâtı muhâfazasıyçün Mora vâlîlerinin besledikleri segbânları idâre edemez olduğuna ve egerçi tâ'ife-i merkūmenin Mora'dan ihrâclarına teşebbüs olunmuş ve hattâ bir kaç def'a vukū'a gelen ceng ü cidâllerde tarafeynden haylice âdemler telef olmuş ise de, tâ'ife-i merkūmenin

tagallüb ü tahakkümleri hasebiyle, vâlîler dahi ellerinden âciz kalmış idiğine binâ'en, memleket-i mezkûrenin i'âde-i âsâyiş ü intizâmı Kapudan-ı Deryâ Gāzî Hasan Paşa'nın ol tarafa me'mûriyyet-i mahsûsasına mütevakkıf olmağın, huzûr-ı Âsafîye da'vet ile, Mora nizâmı me'mûriyyeti içün ilbâs-ı hıl'at olunup, iki bin atlu ile ve ma'iyyetine müderrisînden ta'yîn olunan mevlâ ve mahsûs mübâşirle, savb-ı mezbûra azîmet etti. Kapudan Paşa Vekâleti içün dahi Tersâne-i âmire Emîni Süleymân Feyzi Efendi'ye ilbâs-ı hıl'at olundu.

Kapudan paşa, ol cânibe azîmetinde eşkıyâ'-i merkūmenin ol havâlîde bulunan a'yân u mütehayyizlerini birer takrîble i'dâm u izâle ederek, Mora'ya takarrüb ettikte, eşkıyâ-yı merkūmeye evvel-emrde esîr-i dest-i tagallübleri olan Mora Vâlîsi Mehmed Paşa'yı ıtlâk ile, her biri vatanlarına avdet ve içlerinden üç-beş kimseyi tevkîl ederek, ahâlî ile olan da'vâlarını taraf-ı Devlet-i Aliyye'den ta'yîn buyurulmuş olan mübâşir ve mevlâ huzûrunda rü'yet eylemeleri emr ü iş'âr olunmuş ise de, itâ'at etmeyerek, makarr-ı hükûmet-i memleket olan Trapoliçe etrâfını sedd ü bend ile, muhârebeye hâzır olduklarından, kapudan paşa, derhâl ma'iyyetinde olan asâkiri bir kaç kol edip, üzerlerine varmağla, çend sâ'at muhârebeden sonra, eşkıyâ tarafında eser-i galebe rû-nümâ olmuş iken, mukaddemâ müşârünileyhin Manya tarafından tahrîr ve tertîb etmiş olduğu asker verâlarında zuhûr ettikte, müşârünileyh tarafından tecdîd-i hamelât-ı dilîrane olunmağla, eşkıyâ mağlûb u münhezim olarak, üç bin kadarı katl ü i'dâm kılındı. Ve bakıyyetü's-süyûfunun metâlibi dahi bi't-terâzî yüz yirmi <beş> bin guruşa kat' ile, sulha rabt olundu. **(s.126)** Ve bundan sonra tâ'ife-i merkūmeden böyle bir bahâne ile Mora'ya giren olursa, yedi yüz elli bin guruş ve bu sûrette eger ahâlî def'lerine takayyüd etmezse, anlar dahi yüz elli bin guruş tecrîm olunmalarına karâr verildi. Kapudan paşaya mükâfât olmak üzere uhdesine Mora muhassıllığı tevcîh olundu.

Vekāyi'-i Şettâ

Rebî'ulâhırın üçüncü salı gecesi sâ'at ikide iken Arabacılar Kârhânesi havâlîsinde harîk zuhûruyla, sabâh sâ'at yediye dek mümtedd oldu.

Mâh-ı merkūmun yedinci günü dahi müddet-i vâfireden berü adem-i iltifât-ı selâtîn-i pîşîn ile mânend-i hâtır-ı âşık-ı vîrân u mütezelzil olan Üsküdar'da vâkı' Kavak Sarâyı, ba'zı seyircilerin çakmak şerâresinden müşta'il olup,

her ne kadar itfâsına sa'y olunduysa da, müfîd olmayarak bi-tamâmihâ muhterik oldu.

Bir müddetten berü Dârüssa'âde Ağası Yazıcısı olan Mustafa Paşa birâderzâdesi Mehmed Efendi'nin yazıcılığı müddetinde, emvâl-i evkāfın celb ü cem'inde ve seref ü teleften vikāyesi emrinde hüsn-i hıdmete muvaffak olarak, cânib-i Haremeyn'e küllî menfa'at göstermiş olduğundan, bu hıdmetine mükâfât olmak ve yazıcılık yine uhdesinde kalmak üzere, bu esnâda sâdır olan hatt-ı hümâyûn mûcibince, huzûr-ı Âsafî'de muhâsebe-i evvel pâyesi hıl'ati iksâ olunduktan sonra, taraf-ı sadrıa'zamîden dahi bir sevb-i erkân semmûr kürk ilbâs olundu.

Cumâdelûlânın <Cumâdelâhırenin> on birinci günü dahi Kethudâ-yı Sadr-ı âlî el-Hâcc Mustafa Efendi, azl ile, hânesinde ikāmete me'mûr olup, yerine seksen üç târîhinden berü sefer ü hazarda Tezkire-i evvel ve sânîlik hıdmetleriyle emekdâr ve hüsn-i ahlâk ile şöhret-şi'âr olan merhûm Abdi Efendi yeğeni el-Hâcc Mustafa Efendi, kethudâ-yı sadr-ı âlî nasb olunarak, münhall olan Büyüktezkirecilik hıdmeti, hayli müddetten berü Âmedcilik ile küllî hıdmeti sebkat etmiş olan Halîl Efendi'ye tevcîh olundu. Ve Âmedî odası mülâzımlarının müsta'idd ü mütehayyizi bulunan Bekir Efendi dahi, âmedcilik me'mûriyyetiyle dâhil-i silsile-i hâcegân oldu.

İçel Sancağı, İnebahtı Muhâfızı Sadr-ı sâbık Dârendeli Mehmed Paşa'ya tevcîh olundu. Ve Trabzon Eyâleti, Erzurum Vâlîsi Canikli el-Hâcc Ali Paşa'ya ve Erzurum Eyâleti, **(s.127)** müşârünileyhin oğlu Trabzon Vâlîsi Mikdâd Paşa'ya bi't-tevcîh, baba ile oğulun becâyiş sûretiyle me'mûriyyetleri icrâ kılındı.

Bu esnâda vilâdet-i hümâyûna terakkub olunurken, Cumâdelâhırenin dördüncü pazar günü bir şehzâde-i bî-rûh tevellüd etmiştir.

Şehzâde Sultân Mehmed'in mûy-i seri uzayarak tıraş olmak vakti gelmiş olduğundan, şehr-i mezkûrun <Recebin> beşinci günü pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlerinin berberbaşısı bu hıdmetle müşerref olduğunu makām-ı sadâret-i uzmâya arz u inhâ ettikte, taraf-ı sadâret-penâhîden şehzâde-i müşârünileyh hazretlerine bir re's donanmış midillü takdîm ve etbâ'ıyla mûmâileyh berberbaşıya on bir kîse akçe ile bir sevb-i semmûr ve bir re's esb-i müzeyyen ihdâ kılındı.

Mâh-ı merkûmun <Recebin> on beşinci pençşenbe gecesi sâ'at beş buçukta iken Destereciler başında bir berber dükkânından harîk zuhûruyla, etrâfa sirâyet ederek, yirmi sâ'at kadar mümtedd olmağla, pek çok zâyi'ât vukū'a gelmiş ve pek çok kimseler yol ve kül üzerinde kalmış olduğundan, harîk-zede olan fukarâya taraf-ı şâhâneden küllî i'âneler olundu.

Beş altı gün sonra Kalıcılar Köşkü havâlîsinde dahi kezâlik gece sâ'at beşi geçerek bir büyük harîk zuhûr etmekle, gerek zât-ı şâhâne ve gerek vükelâ ve me'mûrîn mahall-i merkūma giderek, itfâsına sa'y olunmuş ise de, kâr-ger olmayıp sabâha kadar mümtedd oldu.

Mu'ahharan Şa'bânın ikinci gecesi dahi Küçükbâzâr civârında, *–bi-ḥikmeti'llâh–*[34], yine böyle bir cesîm harîk vukū' buldu.

Kul Kethudâsı olan Hâfız Osmân Ağa'nın yeniçeri ağasına vâkı' olan mu'âmele-i bâridesine binâ'en, yeniçeri ağası, azl ve nefyini iltimâs ettiğ<in>den ve sâbıkā Kethudâ-yı Sadr-ı âlî olan Serdârlar Kâtibi Mustafa Efendi'nin ba'zı harekât-ı nâ-marzıyyesi hiss olunduğundan, Recebin yirmi üçüncü günü Osmân Ağa, Rumeli cânibine ve efendi-i mûmâileyh, Midillü Cezîresi'ne nefy olundu.

Ve bundan mukaddem vukū' bulan harîkta Cebecibaşı Süleymân Ağa ile Topçubaşı Karahisârîzâde Ahmed Bey'in vukū' bulan tekâsül ü batâ'etleri ocağ-ı âmirece vâkı' olan harekât-ı nâ-marzıyyelerine ilâve olmağın, mâh-ı mezbûrun yirmi üçüncü günü Cezâyir-i Bahr-ı Sefîd'den bir mahalle nefy olundular.

(s.128) Dârüssa'âde Ağası olan Beşîr Ağa, fart-ı belâheti hasebiyle, me'mûriyyetine müteferri' olan mesâlihi arapsaçı gibi karmakarışık ettiğinden, azl ile, Mısır cânibine irsâl ve yerine müddet-i medîde Medîne-i münevvere'de Harem-i Nebevî hıdmetinde bulunduktan sonra, bu tarafa celb ile, uhdesine Hazînedâr-ı şehriyârî rütbesi verilmiş olan Cevher Ağa, dârüssa'âde ağası nasb u ta'yîn olundu.

[34] Bkz. Not: 30.

Silahdâr Seyyid Mehmed Paşa'nın Sadâreti ve Dîger Ba'zı Tevcîhât ve Vilâdet ve Vukū'ât-ı Sâ'ire

Yukarılarda şerh ü beyân olunduğu vechile, vakt ü hâl îcâbınca Kaynarca Mu'âhedenâmesi akd olunmağla, Devlet-i Aliyye, dûş-ı azamet ü şânı mütehammil olmayan böyle bir bâr-ı kân <girân> altında kalıp, bundan halâs bulması umûr-ı mülkiyye ve askeriyyenin hüsn-i tanzîmiyle i'âde-i satvet ü kuvvet eylemesine mütevakkıf olduğundan, Sultân Abdülhamîd Hân hazretleri, buna bir tedbîr ü ilâc edebilecek bir vezîr-i hâzik bulmak maksad-ı âlîsine mebnî, sık sık sadrıa'zamları azl ü tebdîle mecbûr olmuş idi. Lâkin *–bi-ḥikmeti'llâhi te'âlâ–*[35] mizâc-ı devlete ârız olan fenâlık bir illet-i sâriye gibi olmağla, her kim sadr-ı umûra geçirildiyse, sadra şifâ verecek bir tedbîre muvaffak olamayarak, makām-ı sadra gelmezden evvel hazâkat u mahâretle herkesin nazarında meşhûr u makbûl olan nice zâtlar makām-ı sadârete geldikten sonra medhûl oldular. Bu kabîlden olmak üzere Sadrıa'zam olan Mehmed Paşa'nın mukaddemâ segbânbaşılığı ve iki def'a yeniçeri ağalığı hengâmlarında muvaffak olduğu hıdemât-ı mebrûre ve mesâ'î-i meşkûresinden dolayı, herkes kendisinden makām-ı sadârete geldiği hâlde dahi hüsn-i hıdmet ve eser-i muvaffakıyyet me'mûl ederdi. Ve makām-ı sadârete getirilmesi dahi bu maksada mebnî idi. Hâlbuki sadrıa'zam olduktan sonra, kendisinden me'mûl olan eser-i muvaffakıyyet husûle gelmedikten başka, zamân-ı sadâretinde pek çok harîklar vukū'a gelerek, İstanbul'un bayağı rub'u muhterik olduğundan, nâs içinde kīl ü kāl tekevvün etti. Kaldı ki kendisi ümmî olduğundan, ba'zı serâ'ire müte'allik hutût-ı hümâyûn dîgerlerin ellerine giriftâr olarak, hetk-i perde-i esrâr etmek lâzım gelmiş idi. Binâ'enaleyh Şa'bânın sekizinci günü Kethudâ-yı Bevvâbîn-i sultânî el-Hâcc Selîm Ağa ma'rifetiyle kendiden mühr-i hümâyûn istirdâd olunarak, Bozcaada'da ikāmete me'mûr oldu. Ve yerine Silahdâr-ı şehriyârî Seyyid Mehmed Efendi, makām-ı sadârete i'tilâ eyledi. Müşârünileyhe silahdârlığında **(s.129)** "Kara Silahdâr" derler idi. Makām-ı sadârete geldikten sonra, "Kara Vezîr" demekle ma'rûf olmuştur. Ve çünki müşârünileyh bir müddetten berü hıdmet-i mahsûsa-i şâhânede ibrâz-ı liyâkat u ehliyyet etmekle, makām-ı sadârete müteferri' olan hutûb-ı cesîmede dahi muvaffakıyyeti me'mûl olduktan

[35] Bkz. Not: 29.

başka, hayli vakitten berü hall ü akd-i umûr-ı âlem yed-i istiklâline müsellem olup, vakt ü hâl iktizâsınca böyle nâfizü'l-kilem bir zâtın makām-ı sadârette bulunması dahi ehemm ü elzem olduğundan, sadrıa'zam olması muvâfık-ı maslahat idi.

Devr-i Hamîd Hânî'de olan sadrıa'zamlar içinde en ziyâde nüfûz ve istiklâl kesb etmiş olan işbu Seyyid Mehmed Paşa olduğuna sadâretinde sâdır olan hatt-ı hümâyûnlar dahi delâlet eyler. Bu hutût-ı hümâyûn zeylde **(13)** rakamıyla kayd olunur.

Şa'bân-ı şerîfin yirmi altıncı günü sulb-i pâk-i şehenşâhîden bir şehzâde dünyâya gelerek, "Sultân Mustafa" tesmiye olunup, üç gün mikdârı top şenliği olması fermân olundu.

Yeniçeri Ağası Bekir Ağa, adem-i muvaffakıyyetinden dolayı azl olunarak, Bursa'da ikāmete me'mûr olup, arası çok geçmeksizin uhdesine mîr-i mîrânlıkla Kars eyâleti tevcîh olundu. Ve yerine Özi Kal'ası Ağası olup, sadrıa'zamın silahdârlığı evânında celb ü ihzârına kendi tarafından âdem gönderilmiş olan Zorluoğlu Kethudâsı Süleymân Ağa, bu esnâda Dersa'âdet'e gelmiş bulunduğundan, yeniçeri ağası nasb olundu.

Sadrıa'zam, ber-vech-i mu'tâd, Şevvâlin dördünde tevcîhâta ibtidâr ederek, ekser-i me'mûrîni mansıblarında ibkā edip, ba'zılarını dahi tevcîh-i menâsıb ile memnûn eyledi. Ez-cümle Tevkî'îlik mansıbını karındaşları Vezîr es-Seyyid Mustafa Paşa'dan ahz ile, Kethudâ-yı sâbık el-Hâcc Mustafa Efendi uhdesine ve Sipâh Ağalığını el-Hâcc Mehmed İspir Ağa'ya ve Silahdâr Ağalığını Genç Halîl Ağa'ya ve Rûznâmçe-i evveli Nâ'ilî Paşa birâderi Ebûbekir Vahdetî Efendi'ye ve Başmuhâsebeyi Ali Râ'ik Efendi'ye ve Tersâne Emânetini Âtıfzâde Ömer Vahîd Efendi'ye ve Arpa Emânetini Selîm Sırrı Efendi'ye ve Anadolu Muhâsebesini sâbıkā Çâvuşbaşı Sa'îd Efendi'ye tevcîh edip, hâcegândan ve sâ'ireden nicelerini atıyye-i hümâyûn ile memnûn eyledi.

Ve sekiz gün sonra vüzerâ-yı izâm tevcîhâtına ibtidâr olunup, bilâ-mûcib tebdîl-i menâsıb-ı vüzerâ ile fukarâ pâymâl olmamak içün, ekseri mansıblarında ibkā olundu. Fakat Canikli Ali Paşa ile oğlu Mikdâd Paşa mahlûllerinden olmak üzere, Trabzon Eyâleti, **(s.130)** Çerkes Hasan Paşa'ya ve Erzurum Eyâleti, Karaman Vâlîsi Dağıstânî Ali Paşa'ya ve Bosna Eyâleti, Aydın Muhassılı Tevkī'î es-Seyyid Mustafa Paşa'ya tevcîh olundu. Ve Mora Vâlîsi Kapudan-ı

Deryâ Gāzî Hasan Paşa'nın istid'âsı vechile, kethudâsı Mora muhassılı nasb olunup, kendisinin donanma-yı hümâyûn ile Dersa'âdet'e gelmesine müsâ'ade buyuruldu.

Sadr-ı esbak Dârendeli Mehmed Paşa ile Sadr-ı sâbık Mehmed Paşa'nın vukū'-ı iltimâslarına binâ'en, Dârendeli Mehmed Paşa'nın vatanında ve Sadr-ı sâbık Mehmed Paşa'nın Gelibolu'da tekā'üden ikāmet ü ârâm etmelerine müsâ'ade vü müsâ'afe buyuruldu.

Sadrıa'zam, evrâka sahh çektiği esnâda ba'zısı kavâ'id-i aklâma ve ba'zısı zavâbıt-ı mîrîyyeye mugāyir olup, husûsuyla mevâdd-ı mîriyyeden bir mâddenin hem zimmet ve hem matlûb olmak üzere mütenâkız u mütegāyir kayıdları zuhûr etmekle, böyle tavr-ı kadîme ri'âyet metrûk olarak, ba'zı muhaddesâtın zuhûru ehl ü erbâbı istihdâm olunmamaktan veyâhûd tama'-ı hâm ile celb-i menfa'at dâ'iyesine düşdüklerinden neş'et etmiş olduğu ma'lûm u mütehakkık olduğundan, bundan böyle ehl ü erbâbı istihdâm olunarak, aklâmın nizâmına dikkat olunmak bâbında şıkk-ı evvel defterdârına hıtâben ekîd ü şedîd bir kıt'a buyuruldu tastîr olundu.

Zilka'denin altıncı günü sadrıa'zam Es'adâbâd'a giderek, top ve humbara ta'lîmi ettirip, zâbitâna hıl'atler ilbâs ve neferâta beşer guruş ihsân ile, san'at-ı âteş-bâzî ta'lîmine asâkiri teşvîk etti. Umûr-ı askeriyyeye bu vechile ikdâm göstermesi mesmû' ve makbûl-i şâhâne olmağla, taraf-ı şâhâneden taltîfi hâvî bir kıt'a hatt-ı hümâyûn ile, bir aded siyâh dilkü kürk ihsân ve irsâl buyuruldu.

Firâr-ı Ali Paşa

Canikli Ali Paşa'nın ber-minvâl-i sâbık, uhdesine akdemce Kırım ser'askerliği ihâle olunup, bu münâsebetle bir çok mes'ûlâtına müsâ'ade olunmuş ve hattâ on sekiz yaşında oğlu Mikdâd Bey'e vezâret verilmiş olmasıyla, kendiden her vechile hüsn-i hıdmet me'mûl iken, bir hıdmet ibrâzına muktedir olamadığı ve ol vakit Kırım'a yedi-sekiz bin asker sevk olunması kendiye emr ü iş'âr olunmuş iken, bunda dahi i'tizâr ve batâ'et izhâr etmiş olduğu hâlde, techîz-i asker bahânesiyle, Beytü'l-mâl-i Müslimînden bir çok akçeler ahz ve ihfâ ettikten başka, bu kerre Dergâh-ı Âlî Kapucubaşılarından Bozoklu Cebbârzâde Mustafa Bey hakkında olan nefsâniyetine binâ'en, izn-i sultânî olmaksızın, üzerine **(s.131)** asker sevk etmesiyle, bâgī vü âsî olduğundan, ge-

rek kendisinin ve gerek oğlu Mikdâd Paşa'nın vezâretleriyle uhdelerinde olan mukāta'aları ref' olunarak, mîr-i mûmâileyh mübâşeretiyle, izâle vü istîsâlleri meclis-i meşverette karâr-gîr olmağın, mûmâileyh Cebbârzâde Mustafa Bey, asâkir-i vefîre ile Şevvâlin on birinci günü Canik kazâlarına dâhil oldukta, Ali Paşa'nın mukābeleye çıkarmış olduğu asâkir taraf taraf muhârebeye ibtidâr ettiler. Lâkin kendisi büyük oğlu Mîr Battâl ile ıyâl ve nefâ'is-i eşyâsını bi'l-istishâb, hânesini ihrâk ettikten sonra, bir sefîneye süvâr olup, Kırım tarafına güzâr etmiş ve asâkiri dahi münhezim ü târ-mâr olduğundan, evlâd ve etbâ' u levâhikından hiç birisi halâs olamadığı hasebiyle, emvâl ü eşyâsının zabtına me'mûrlar ta'yîn kılındı. Ve oğlu Mikdâd Paşa, merfû'u'l-vezâre olduğu hâlde, Bursa'da ikāmete me'mûr kılınıp, sâ'irlerinin ba'zı su'âl ü cevâb zımnında Dersa'âdet'e gelmeleri fermân olundu. *Enverî Târîhi*'nde bu minvâl üzere mastûrdur. Lâkin Ali Paşa'nın harekâtına ısyân nazarıyla bakılmasının asıl sebebi bu idi ki: Kemâl-i servet ü sâmânı kendiye gurûr u i'tinâ getirmekle, ednâ mâdde içün nâz u istiğnâ etmeğe başlayıp, ba'zı mes'ûlâtının te'ehhür-i husûlünden devlete düvel<dil>-teng olarak, şedîd mektûblar yazmağa cesâret eder oldu. Ve nizâmât-ı mülkiyye ve askeriyyeye dâ'ir bir risâle te'lîf edip, derûnunda seksen iki senesi seferinde ve ber-minvâl-i sâbık, Bağdâd Vâlîsi Ömer Paşa'nın katli husûsunda vâkı' olan hatâ'iyyâtı esâs ittihâz ederek, devletin kavânîn ü kavâ'idini takbîh ve vükelânın ma'âyibini tasrîh eyledi. Bu etvâr u evzâ'ından vükelâ-yı Devlet-i Aliyye dil-gîr oldukları cihetle, hasmı olan mûmâileyh Mustafa Bey'e nihânî i'âne ve müsâ'ade olunduktan başka, mîr-i mûmâileyh ile uğraşmaktan ferâgat etmesi içün kendisine bir kaç def'a pend ü nasîhat siyâkında makām-ı sadâretten tahrîrât gönderilmiş iken, ısgā etmediğinden, bu hareketine ısyân nazarıyla bakılarak, mîr-i mûmâileyh asâkir-i vefîre ile üzerine devletce me'mûr oldu. Ali Paşa, bu kerre delâlet-i akl ü dirâyetle hâb-ı gaflet ü gurûrdan bîdâr olup, eger mîr-i mûmâileyhe mukābele edecek olsa, sahîhan âsî vü bâgī olacağını derk edicek, ber-vech-i muharrer, Kırım cânibine firâr eyledi. Yohsa Ali Paşa, derhâl otuz-kırk bin asker cem' u tedârük etmeğe kādir bir vezîr-i müdebbir idi. Binâ'enaleyh bu vechile mukābeleye ibtidâr etmeyip de firâra karâr vermesi kendisinin ısyân lekesinden tâhirü'z-zeyl olduğuna ve âkıl ü dûr-endîş idiğine delîl-i kavîdir.

(s.132) Vezâret-i Abdürrezzâk Efendi ve Riyâset-i Hamîd Efendi

Re'îsülküttâb Abdürrezzâk Efendi'nin hıdmet-i sâbıkasına mükâfât olmak üzere, Zilka'denin selhinde uhdesine rütbe-i vezâretle Aydın eyâleti tevcîh olunup, yerine Halîl Hamîd Efendi, bi'l-istihkāk re'îsülküttâb oldu. Çünki müşârünileyh Hamîd Efendi, Beylikci olan Mustafa Re'fet Efendi'nin kıllet-i bizâ'asına mebnî, sefer ü hazarda üç sene mikdârı beylikcilik me'mûriyyetine müteferri' olan tahrîrât-ı mühimmeyi rü'yet eyledikten sonra, bir müddet dahi âmedcilik hıdmetinde bulunduğu hâlde, mu'anna-i riyâset etmiş ve mu'ahharan büyüktezkirecilik rütbesin ihrâz eylemiş olduğundan, bu sûretle riyâsete ehliyyet ü istihkāk kesb etmiş idi. Andan münhall olan Büyüktezkirecilik dahi, Küçüktezkireci bulunan Bekir Paşazâde Atâullâh Efendi'ye ve Küçüktezkirecilik, Süvârî Mukābelecisi Mehmed Nahîfî Efendi'ye ihsân olundu.

Süleymân Fâ'ik Efendi'nin *Zeyl-i Sefîne*'de tahrîrine nazaran, Abdürrezzâk Efendi, Âyînelikavak'ta tenkīh-i musâlaha mükâlemesine me'mûriyyetinden nâşî, riyâset-i sâniyesinde nezd-i şâhânede vak' u i'tibâr tahsîl ve Sadr-ı vakt olan Kara Vezîr'in dahi kemâl-i hürmet ü i'tibârına mazhar olarak, şân u ikbâlini tekmîl etmiş iken, sadr-ı müşârünileyh, müteneffizân-ı asrdan meşhûr Ahmed Nazîf Efendi'ye Aydın mansıbıyla vezâret tevcîhini Sultân Abdülhamîd Hân hazretleriyle şifâhen söyleşip, ber-vech-i hafî, istihsâl-i müsâ'ade keyfiyyetini re'îs-i mûmâileyhe ifâde eyledikte, bu misillü serâ'ir ketm olunmak lâzime-i hâlden iken, Nazîf Efendi'nin ta'alluku zevâl kabûl etmeyip, vezârete infi'âl ile: "*Âhar çârem kalmadı*" diyerek, Âsitâne'den çıkmamak içün: "*Sadâreti tahsîl eder ise, vezâretimde senin dahi ittifâkın munzamdır*" deyip de beni belâya uğratır vâhimesine zâhib olup, ol bâbda âhar çâre mümkin iken, kadr-i hâli kendisinin basar-ı basîretini bağlayıp, keyfiyyetin Ahmed Nazîf Efendi tarafına keşf ve ifşâsından gayri tedbîre kādir olamamağla, sûret-i hâl mûmâileyhe aks eylediği gibi, halîle-i celîlesi olan meşhûre Ahretlik Hânım'ı Harem-i Hümâyûn'a gönderip, Aydın mansıbının âhara tevcîh olunmasını şâmil hatt-ı hümâyûn ısdâr ettirmiş ve sadr-ı müşârünileyh dahi, keyfiyyetin mûmâileyhe in'ikâsı re'îs-i mûmâileyh tarafından olduğunu hiss eylemiş olduğundan, muhabbeti adâvete münkalib olarak, Tezkire-i evvel bulunan Halîl Hamîd Efendi kalemiyle Aydın mansıbının vezâretle re'îs-i mûmâileyhe tevcîhi is-

tîzânını hâvî rikâba takrîri yazdırıp, riyâseti dahi, muharrer takrîre arz etmiş ve mûcibince **(s.133)** müsâ'ade-i seniyye-i şâhâne erzân kılınmış ve ihâneten âhır erbi'âda re'îs-i mûmâileyhe ilbâs-ı hıl'at-ı vezâret olunmuştur.

İfşâ-yı esrârda be-her-hâl mazarrat ve ketmde envâ'-ı menfa'at der-kâr idiği cümleye ma'lûm ise de, ihvâna yâdigâr olmak ve mücerred ifşâ-yı sırda zâten meymenet olmayıp, böyle mülâhaza tahtında, ya'nî def'-i mazarrat içün ihtiyâr olunsa bile, şe'âmeti çekilmek mukarrer ve ashâb-ı tecrübe indinde bedîhî vü azher idiği ihtâr olunmak garazına mebnî, tafsîl-i hâle ibtidâr kılınmış ve belki müşârünileyh, bunu ketm edip, vukū'-ı maslahattan sonra, ol vaktin usûlüne göre ba'zı delâ'il ikāmesiyle, tebri'e-i zimmet ile melhûz olan mazarrattan halâs olmak kābil iken, şe'âmet-i keşf-i sırr ile, mazarrat kendiye â'id olmuştur –*fa'tebirû yâ uli'l-ebṣâr*–[36].

Vefât-ı Şeyhülislâm-ı Esbak Mehmed Mollâ Efendi

Şeyhülislâm-ı esbak Şerîfzâde Mehmed Mollâ Efendi, fi'l-asl illet-i pîrî ile nâ-tüvân olup, hezâr meşakkatle edâ-yı rükû' ve sücûd ederken, nâ-mizâc olarak, Zilhiccenin on altıncı cum'a gecesi vefât etmekle, salât-ı cenâzesi Sultân Mehmed Câmi'-i şerîfinde cemâ'at-i bî-pâyân ile edâ olunduktan sonra, Ebâ Eyyûb-i Ensârî civârında defn olundu. Mevlânâ-yı müşârünileyh, mevâlî-i kirâmdan Şerîf Efendi merhûmun ferzend-i sa'îdi ve sâhib-i fetâvâ Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi'nin hafîdi olup, bin yüz on beş târîhinde mütevellid ve otuz üç senesinde müderris ve elli dokuz târîhinde Âmid kazâsıyla dâhil-i silsile-i mevâlî ve hasbe't-tarîk Bursa ve Mekke pâyeleriyle nekābet rütbelerine nâ'il ve yetmiş Muharreminde İstanbul kādîsı ve seksen târîhi Muharreminde sadr-ı Anadolu ve seksen üç senesi Şa'bânında sadr-ı Rumeli ve seksen yedi gurre-i Cumâdelâhıresinde şeyhülislâm ve altı sene mikdârı ma'zûlen ikāmetinden sonra, âzim-i dârü's-selâm oldu.

[36] ... Artık ey basiret sahipleri ibret alın, Kur'ân, LIX (Ḥaşr, 2).

Vekāyi‘-i Sene-i 1194

Vefât-ı Mollâ Ali Efendi

Anadolu Kādî‘askerliğinden munfasıl İlmî-dâmâdı Ali Sâtı‘ Efendi, çend mâhdan berü münharifü’l-mizâc olduğu hâlde, Muharremin altıncı günü vefât eyledi.

(s.134) Merhûm-ı müşârünileyh, Mekke pâyelülerinden Kezûbî birâderi Mustafa Efendi merhûmun sulbünden bin yüz on târîhinde mütevellid ve otuz dokuz senesinde müderris ve altmış <beş> târîhinde Galata mollâsı ve yetmiş bir senesi Şâm mollâsı ve yetmiş yedide Mekke-i mükerreme kādîsı ve seksen beşte İstanbul kādîsı olmuş idi. Meded-kârî-i ömr-i dırâz ile doksan senesinde sadr-ı Anadolu olup, ba‘de’l-azl, Rumeli kādî‘askerliğine müterakkıb u mülâzım iken, dâr-ı ukbâya âzim oldu.

Tanzîm-i Ba‘zı Mevâdd-ı Ticâret bâ-Rusya

Rusyalu ile mün‘akid olan Kaynarca Musâlahası’nda Rusya tüccâr gemileri, ale’l-ıtlâk Karadeniz’den Akdeniz’e ve Akdeniz’den Karadeniz’e gelip gitmeleri ve her dürlü emti‘ayı nakl ile, Devlet-i Aliyye’nin bi’l-cümle sularında ticâret etmeleri mukayyed ü musarrah olduğuna binâ’en, Rusya tâ’ifesi, memnû‘ u gayr-i memnû‘ zahâ’ir ve eşyâ-yı sâ’ireyi gemilerine tahmîl ve Kefe ve Kırım iskelelerinin ve belki ahidnâme şerâ’itine istinâden, Karadeniz sevâhilinin ecnâs-ı zahâ’irini dahi teşhîn-i sefîne ve refte refte Bahr-ı Siyâh’ın kâffe-i mahsûlâtını kendilere hasr edecekleri bedîhî ve keyfiyyet-i mezkûre Dâr-ı Saltanat-ı seniyye’nin zerî‘a-i ma‘âşı olan zahîre husûsuna bi’l-külliyye îrâs-ı ihtilâl edeceği ve iğmâz-ı ayn olunduğu hâlde, mazarrât-ı adîdeyi mûcib bir keyfiyyet olacağı emr-i âşikâr olup, işte ticâret-i sefâ’in mâddesi müzâkeresinde bu misillü su‘ûbetler olduğuna binâ’en, mukaddemâ Abdürrezzâk Paşa’nın tenkīh-i mevâdd-ı ahdnâme-i Rusya’ya mübâşeret eylediği eyyâmda, bu mâddenin müzâkeresi imtidâd-ı vakte vesîle olur mülâhazasıyla, mükâleme eylediği mevâdd-ı ma‘lûme zeyline: “*Ticâret kazıyyesi, bundan sonra müzâkere ve bir kālıba ifrâğ olunur*” deyü işâret edip, alâ-hâlihî terk eylemiş idi.

Akīb-i mübâdele-i temessükâtta Rusyalunun Akdeniz’e geçmek üzere, ba‘zı İstanbul zahâ’iri ile meşhûn bir gemileri vürûd ettikte, mümâna‘at olun-

mağla, Rusya elçisi, fi'l-asl kendilere verilen sulhnâmede her dürlü emti'a vü eşyânın nakline me'zûniyyetleri musarrah bulunduğunu iddi'â edip, iskâtı dahi mümkin olamadığından, ol vakit zarûrî izn-i sefîne hükmü i'tâ olunmuş idi. Sonra dahi mûcib-i su'ûbet olur endîşesiyle, bu emr-i ehemmin sûret-i nizâmı meskûtun-anh kaldığından, yine Abdürrezzâk Paşa'nın evâhır-ı riyâsetinde, sefîne-i sâlife misillü o makūle zahâ'ir emsâli eşyâ-yı memnû'ayı hâmil iki kıt'a Moskov **(s.135)** gemileri gelip, sefîr-i merkūm, yine ke'l-evvel ısrâr ettiğine mebnî, iki kıt'a izn-i sefîne hükümleri verildiği esnâda, müşârünileyhin hıdmet-i riyâsetten infisâli vâkı' olup, halefi Halîl Hamîd Efendi: "*Bu kazıyye, Âsitâne-i Devlet-âşiyânenin inhilâl-i şîrâze-i râhatını ve belki gittikçe nâs beyninde İstanbul zahîresi Moskov gemileriyle gözümüz önünden diyâr-ı âhara nakl olunmağa rızâ veriliyor*" deyü nice kīl ü kāl zuhûruyla, mahâzîr-i kaviyyeyi mûcib olduğunu taraf-ı sadâret-penâhîye ba'de'l-ifâde, şeyhülislâm efendiyi dahi âgâh eyleyip, bu husûsun tanzîm ü tesviyesine bi'l-ibtidâr, gerek Rusya elçisine ve gerek mutavassıt olan Fransa elçisine kerrât ile, Âsitâne-i Aliyye zahâ'irinin bilâd-ı sâ'ireye nakl ü imrârı bir vechile olacak iş olmadığını ihbâr ile, izn-i sefîne hükmü verilen sâlifü'z-zikr iki kıt'a sefînenin Der'aliyye'de tevkīfine ibtidâr ettiklerinde, Rusya elçisi, huşûnet sûretini izhâr ve: "*Zahâ'irimizi tevkīf ederseniz, vukū' bulacak zararı Devlet-i Aliyye tazmîn eder*" vâdîlerinde sefînelerinin diledikleri mahallere gitmelerine ısrâr etmeğin, cânib-i Saltanat-ı seniyye'den dahi: "*Her devlet, nizâmât-ı mülkiyyesini halelden hıfz u vikāye etmeğe mecbûr olup, bu misillü nizâmât-ı mülkiyye mübâhesesine nakz-ı ahd rengi verilmez*" denilerek, bu bâbda bir hayli mübâhese vü münâkaşalar vukū' bulduktan sonra, nihâyet mutavassıt olan Fransa elçisi, Rusya elçisini ilzâm edip: "*Fî-mâ-ba'd Rusya sefâ'ini, fakat kendi vilâyetleri metâ'ını getirmeleri ve getirdikleri metâ'ın Der'aliyye'de lüzûmu olmadığı takdîrde, diyâr-ı âhara götürmeleri memnû' olmaya*" deyü taraf-ı Devlet-i Aliyye'den verilen takrîrin mefhûmuna mülâyim Rusya sefîrinden bir kıt'a takrîr alınıp, düstûrü'l-amel tutulmak üzere, Ahdnâme-i hümâyûn Defteri'ne kayd u hıfz kılındı. Husûs-ı mezkûrun bu vechile tesviye olunmasında fevâ'id-i adîde vardır.

Evvelen: Rusyalular, "*Ahdimiz mutlaktır*" diyerek, İstanbul'da ibâdu'llâhın yiyecekleri zahâ'iri İstanbul önünden geçirip de, âhar mahalle götüremezler.

Sâniyen: Getirecekleri zahâ'ir ve eşyâ ancak Rusya memleketi hâsılâtına münhasır olmağla, Devlet-i Aliyye, tüccâr sefâ'ininin Karadeniz'den nakl edecekleri zahâ'ir ve eşyâ naklini giderek kendilere hasr edemezler.

Sâlisen: Karadeniz'den Akdeniz'e, Akdeniz'den Karadeniz'e gelip geçtiklerinde, sefâ'in hamûlesinin musahhah defteri görülmek meşrût olmağla, sefînelerinde her ne dürlü emti'a var ise, gerek İstanbul'da alıkonulsun ve gerek alıkonulmasın, Devlet-i Aliyye'nin ma'lûmu olup, âlât-ı harbiyyeden ma'dûd şeyleri geçiremezler.

(s.136) Râbi'an: Vasat-ı takrîrinde Rusyalu, Devlet-i Aliyye'nin nizâmât-ı mülkiyyesine halel verecek işte bulunmayacağını ifâde vü ıkrâr etmiş olmasıyla, fî-mâ-ba'd bir emr-i muzırr teklîf eder ise: "*Nizâm-ı mülkümüze mugāyirdir*" denilip, takrîr-i mezkûr dahi elimizde bir sened olmuş olur.

Keyfiyyet *Enverî Târîhî*'nde bu vechile mastûrdur. Lâkin fevâ'id-i adîde deyü ta'dâd ettiği umûr-ı erba'adan ikincisi, ticâret-i sâhiliyyenin, ya'nî Devlet-i Aliyye memâliki sâhillerinden bir mahalden eşyâ alıp, dîgerine nakl etmek mâddesinin men'i oluyor. Bu ticâret-i sâhiliyye, her devlette teba'a ve yerlüye â'id olduğundan ve ticâret-i sâhiliyyeye hıdmet eden sefâ'in tâ'ifeleri, kuvve-i bahriyye-i devletin fidanlığı makāmında bulunduğundan, bunu muhâfazatan mâdde-i mezkûrenin men'ini tasavvurda fâ'ide-i sahîha ve teba'a-perverlik mülâhazası vardır. Ammâ üçüncüsünden egerçi gümrük mu'âyenesi müstağnî ise de, ol dahi fâ'ideden hâlî değildir. Ve kezâ dördüncüsü dahi bir nev' fâ'idedir. Ammâ evvelki mütâla'a, Devlet-i Aliyye hakkında ayn-ı mazarrattır. Zîrâ bir memleketin medâr-ı servet ü sâmânı hâsılâtının taşra çıkıp da, mukābilinde içeriye akçe girmesi mâddesi olarak, bir devletin bekā-yı miknet ü sâmânının şartı lâ-ekall idhâlât ile ihrâcâtının müvâzin olmasıdır. Ve bir memleketten ne kadar taşra ziyâde hâsılât çıkarılırsa, idhâlât-ı nakdiyye dahi ol nisbet üzere olmağla, ahâlînin ganâ vü serveti ve devletin sâmân u mikneti dahi ana göre olur. İstanbul'da ibâdu'llâhın me'kûlâtını düşünüp de, İstanbul'u besleyen taşradaki erbâb-ı zirâ'at ve ticâretin hâlini ve husûl-i servet ü sâmânını düşünmemek ne büyük kusurdur. Anlar Allâh'ın kulu değil midir?

İngiltere ile Fransa Devletleri'nin Seferi ve Bî-taraf Devletlerin İttifâkı

Amerika'da İngiltere elinde olan eyâlât ahâlîsi, ticâret mâddesinden dolayı devlet-i metbû'aları olan İngilterelüye iştikâ ve ifâde-i hâl ettiklerinde, arzıhâllerine havâle-i sem' olunmadı deyü devletlerinden münkesirü'l-hâtır olmuşlar idi. Fransalu, bunu fursat ittihâz ederek, içlerine fitne vü fesâd ilkā edip, dürlü desîse vü san'atlarla ahâlî-i merkūmeyi ısyâna tahrîk etmekten hâlî olmadığı mülâbesesiyle, bin yüz seksen yedi senesinden berü içlerinde bu ihtilâl günden güne kesb-i izdiyâd u iştidâd ederek, bilâhıre yüz doksan târîhinde ahâlî-i merkūme, açıktan açığa ref'-i livâ-yı tuğyân ile, **(s.137)** İngilterelünün teba'iyyetinden çıkıp, bir hükûmet-i müstakille teşkîline ale'l-ittifâk, teşmîr-i sâk ettiler. İngiltere Devleti dahi, külliyyetli donanma ve asker irsâliyle, bunların te'dîblerine kıyâm ettiyse de, Fransalu dahi, fenn-i harbde mâhir zâbitler ve top ve mühimmât irsâliyle, hufyeten i'ânelerine ihtimâm etmekten nâşî, Amerikalular ile İngilterelü beyninde muhârebât-ı şedîde vukū'undan sonra, Amerikalular, cumhûriyyetlerini i'lân eylediklerinde, işbu hükûmet-i cumhûriyyeti evvel-be-evvel Fransalu, tasdîk ederek, anlarla akd-i mu'ahede ettiğinden nâşî, doksan iki senesinde Fransalu ile İngilterelü beyninde sefer mütehakkık oldu.

İspanya Devleti, öteden berü Fransa ile müttehid ü müttefik olduğundan ve Felemenk Devleti dahi, kendi tüccâr sefîneleri hakkında İngilterelü tarafından ta'arruzât vukū' bulmuş olmasıyla, İngilterelüye dil-gîr bulunduğundan, bu iki devlet dahi, İngiltere aleyhine olarak, Fransa Devleti'ne mülhak oldular.

Bu vukū'âtın tafsîlâtı ve Amerika'nın netîce-i ahvâli –*inşâ'a'llâh*–[37] bundan sonra zikr olunsa gerektir. Bu makūle muhârebe-i bahriyye vukū'unda, Bahr-ı Baltık sevâhilinin ticâretini tevsî' etmek emr-i tabî'îdir. Zîrâ inşâ-yı sefîneye lâzım olan kerâste ve sâ'ir mühimmât ve zahâ'ir, oralardan nakl olunagelmiştir. Binâ'enaleyh Rusya İmparatoriçesi Katerina, tevsî'-i ticâret dâ'iyesiyle, Bahr-ı Baltık sâhilinde olan bi'l-cümle iskelelerinden zahîre ihrâcına izn-i âmm verdi. Ancak sefer-i mezkûrun zuhûrundan berü, Felemenk ve Danimarka ve Bahr-ı Baltık sevâhilinde iskeleye mâlik olan ba'zı ümerâ-yı Alman'ın tüccâr gemilerini: "*Fransa'ya mâl getiriyorsunuz*" deyü İngilterelü, ahz etmekte ve aralıkta Rusya bayrağıyla geşt ü güzâr eden ba'zı sefîneleri dahi: "*Vesvese getirir*" deyü

[37] Bkz. Not: 11.

yoklanmak içün, İngiltere tersânesine göndermekte olduğuna binâ'en, düvel-i mezkûre, bu husûsta Katerina'ya mürâca'at eylediler. Bu keyfiyyet, Katerina'nın dahi nahvet ü gurûruna muvâfık geldiğinden ve bu sefer Rusya ticâretine revâc vereceği mevâdd-i müsellemeden olduğu hâlde, kendi iskelesinden hamûle ile çıkan tüccâr sefâ'inine İngilterelünün ta'arruz etmesini çekemediğinden, "bî-taraflık" nâmıyla nev-zuhûr bir sûret-i ittifâkıye tanzîmine mübâşeret eyledi.

Şöyle ki: Rusya Devleti, İsveç ve Danimarka Devletleri'yle bi'l-mukāvele, bî-taraf olmak ve işbu bî-taraflık usûlünü kuvve-i kâmile irâ'esiyle, tenfîz ü icrâ zımnında ve düvel-i selâseden her biri ma'lûmü'l-mikdâr sefâ'inden ibâret külliyyetli donanma techîz ve ihrâc etmek ve tüccârlarının **(s.138)** gemileri mâ-dâm ki, içlerinde memnû'âttan bir şey olmaya, düvel-i mütehâribeyn iskelelerine âmed-şüd ettikçe, kimse tarafından ta'arruz ettirilmemek ve düvel-i mütehâribeynden her kangısı zikr olunan tüccâr gemilerine ta'arruz edecek olursa, bî-taraf devletlerin mecmû'u birden ahz-ı intikām eylemek üzere, şurût-ı ma'lûmeyi hâvî "bî-tarafî-i harbî" nâmıyla bir mu'âhede akd ettiler.

Rusya imparatoriçesi, böyle mesbûk bi'l-misl olmayan bir ta'bîr-i nâşenîde ile, bir sûret-i ittifâkıye tanzîm edip, emr-i ticâretin hâmiyesi olmak üzere, bunu kendi karîhasından sâdır olmuş gibi mübâhât ederek i'lân eyledi. Hâlbuki bu husûsu kendisine Petersburg'ta mukīm İsveç ve Danimarka elçileri, bir takrîb ile arz u ifâde etmişler idi. Anların bu husûsa teşebbüsleri dahi Petersburg'ta mukīm Fransa elçisinin bir nev' sanî'ası idi. Ve bu ittifâkı kable't-tanzîm, Petersburg'ta mukīm İngiltere elçisi, hiss edip, egerçi def'ine pek çok sa'y etti ise de, Fransa elçisinin desîse vü sanî'ası ana gālib gelerek, ber-vech-i muharrer, bî-taraflık ittifâkı tanzîm olundu. Bundan dolayı İngilterelü ile Rusyalu beynine dahi ba'zı mertebe bürûdet girerek, Fransalu, bu sûretle dahi merâmına nâ'il oldu.

Muhârebe Üzere Bulunan Fransa ve İngiltere Devletleri'ne Taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Verilen Takrîr

Elli dokuz târîhinde Avrupa içinde zuhûr eden muhârebe-i umûmiyye esnâsında, düvel-i muhâribeyn sefîneleri, Devlet-i Aliyye sularında birbirine ta'arruz eylediklerinden, ol vakit Mora'nın nihâyetinden Girid Körfezi'nin sol tarafına doğru iklîm-i Mısır'ın cânib-i garbîsine müntehî oluncaya dek bir hatt

farz olunup, bu hattın içerisinde her devletin tüccâr gemileri emniyyet üzere ticâret ederek, birbirlerine ta'arruz etmemek ve hılâfına hareket edenler olursa, gemileri zabt ile, kapudanları habs olunmak ve her kim mütehâribeyn sefînelerine eşyâ tahmîl etmek murâd ederse, ma'rifet-i şer'le tahrîr ü defter olunup, konsoloslardan sened alınmadıkca, gemilerine bir şey vaz' olunmamak mâddeleri nizâma rabt olunarak, Dersa'âdet'te mukīm süferâya birer kıt'a takrîr verilmiş idi. Bu def'a Fransa ve İngiltere beyninde vukū' bulan seferden dolayı, dahi geçen sene kendi elçilerinin iltimâslarıyla, kavâ'id-i sâbıkaya ri'âyet olunmasını nâtık donanmâ-yı hümâyûn **(s.139)** başbuğuna hıtâben emr-i âlî ısdâr olunmuş idi. Lâkin devleteyn-i mezkûreteyn sefîneleri, şerâ'it-i mezbûreye ri'âyet etmeyerek, birbirine tesâdüf eyledikleri yerlerde hücûm eylediklerinden, her biri kendi tüccâr gemilerini muhâfaza içün, Devlet-i Aliyye sularına ceng gemilerini idhâl edip, kal'a topları altında ve cezîre ve limanlarda ve boğazlardan bir kaç mil açıklarda birbirleriyle muhârebeye mübâşeret ve Devlet-i Aliyye ve sâ'ir bî-taraf devletlerin tüccâr sefâ'inini dahi buldukları yerde: "*Sizde Fransa, yâhûd İngiltere metâ'ı var*" deyü yoklamak bahânesiyle, yollarından tevkīf ü te'hîr etmeğe mübâderet ettiler. Bî-taraf devletler dahi, kendi ticâretini muhâfaza içün, Devlet-i Aliyye sularına birer ceng gemisi idhâl eylediler. Bu sûretle Devlet-i Aliyye suları, arsa-gâh-ı ceng ü cidâl oldu. Binâ'enaleyh kavâ'id-i sâbıkaya ri'âyet olunması ve hılâfına hareket edip de, Devlet-i Aliyye sularında birbirine ta'arruz eden sefîneler olur ise, bundan böyle mümâna'at kılınması kapudan paşaya ve sâ'ir lâzım gelenlere emr ü iş'âr olunacağını nâtık taraf-ı Devlet-i Aliyye'den İngiltere ve Fransa elçilerine birer kıt'a takrîr i'tâ kılındı.

Ermeni Patrikinin Keyfiyyet-i Azli

Doksan iki senesi vekāyi'inde beyân olunduğu üzere, Ermenilerden Katolik mezhebine meyl edenleri Ermeni Patriki Zakarya Piskopos, me'zûniyyet ve me'mûriyyeti hasebiyle men' etmekte olup, egerçi bu hareketi re'âyânın teferruk ve teşebbüsten hıfz u himâyelerine medâr ise de, bu husûsta îcâbından ziyâde şiddet gösterip; hattâ Katoliklik râyihası hiss ettiği re'âyânın defn olunmasına mümâna'at birle, meyyitlerinin ta'affün etmesine sebeb olacak sûretlere teşebbüs eder ve Avrupa cânibine gidip gelenleri men' husûsunda pek ileri gider idi. Bu vechile ifrâtı ba'zı mahâzîre bâdî ve husûsuyla şikâyet-i ecnebiyyeye mü'eddî oldu.

Şöyle ki: Bundan akdem Nemçe başvekîlinden bir kıt'a mektûb zuhûr edip, me'âlinde münâza'<at>un-fîhâ olan Katolik mâddesinden bahs ederek: "*Ermeni patriki, bizim "Trieste" nâm iskelemize gelip gitmekten tüccârı men' ediyor. Azl ve te'dîbi matlûbumuzdur*" deyü takrîr ü inhâ olunmuş olmağla, ol vakit Dersa'âdet'e gelecek olan Nemçe elçisinin vürûdunda müzâkereye ta'lîk olunarak, ol vechile cevâbnâme yazılmış ve mu'ahharan Abdürrezzâk Paşa'nın riyâsetinde Nemçe elçisi, Dersa'âdet'e gelerek, Abdürrezzâk Paşa ile mülâkāt edip, Ermeni patrikinin **(s.140)** azli devletinin matlûbu idiğini beyân ile bu husûsda ısrâr edeceğini îmâ vü i'lân ettikte, Abdürrezzâk Paşa dahi: "*Patrikin bu vechile ticârete halel verecek hareketi olduğunu tahkīke muhtâcız*" deyü cevâba ibtidâr eylemiş idi.

Ol vakitten berü Nemçe başterçümânı, iki günde bir re'îs efendiye gelip, gâh: "*Bu mâddeyi ahidnâme şurûtu üzere isteriz*" ve gâh: "*Dostâne mutâlebe ederiz*" deyü tasdî'den hâlî olmayıp, re'îs efendi dahi: "*Sizin bu talebiniz bir vechile şurût-ı mu'âhedeye tevfîk kabûl etmez. Ve Ermeni patriki, bu kadar bin re'âyâ-yı pâdişâhî üzerine me'mûr olmağla, ecnebî talebiyle azli umûr-ı mülkiyye ve mesâlih-i ra'iyyeye halel verir hâlâttandır. Bir dost devlet ise, dostunun nizâm-ı memâlikine îrâs-ı halel edecek sûreti tecvîz ve teklîf eylemez*" dedikçe, Nemçe elçisi: "*Devletim bunu ister ve dâ'imâ emr ü tenbîh eder*" deyü yine evvelki kavlini tekrâr etmekle, bir kaç def'a keyfiyyet meclis-i vükelâda der-miyân olunarak, Nemçe elçisi, şâyed bu keyfiyyeti Viyana'ya tahrîr ettikte, bu bâbda başvekîllerinden ısrârı hâvî bir kâğıd gelir, ol vakit def'an li'n-nizâ' patriki azl edelim denilir ise, Devlet-i Aliyye, patriki mecbûren azl etmiş deyü etrâfa havâdis münteşir olmak ve bu keyfiyyet sû'-i emsâl olarak, fî-mâ-ba'd düvel-i sâ'ire ve husûsuyla re'âyâmız umûruna ve kiliseleri mâddelerine müdâhale etmeğe vesîle arayan Rusya Devleti, bu misillü husûslara karışıp, bu taraftan dahi bi't-tab' tereddüd olundukta, Nemçelünün hâtırı içün Ermeni patrikini azl ettiniz diye demek gibi mahzûrlar tekevvün edeceği emr-i âşikâr olmaktan nâşî, şu aralıkta Katolik mezhebine duhûl eden Ermenilerin mu'teberânından bir kaç neferi ahz ü te'dîb olunup patrike dahi: "*Sen, taraf-ı pâdişâhîden me'mûr olduğun vechile, milletin umûrunu rü'yette taksîr ü müsâmaha ettiğin içün, re'âyâ umûru muhtell oldu. Ve bu sebebden bir çok Ermeniler, Katolik mezhebine girdi denilerek, azl ile gā'ilenin ber-taraf kılınması münâsib midir? Yohsa bu mâddeyi Devlet-i Aliyye'ye Nemçe Devleti nasıl teklîf edebilir? Bu olur iş midir?*" deyü Fransa elçisine hafîce haber gönderilip

ve ol dahi fî-nefsi'l-emr: "*Münâsib değildir*" deyü kendi karîhasından Nemçe elçisine ifâde vü takrîr ve Viyana'da olan Fransa elçisine tahrîr edip: "*Andan bir haber gelinceye dek, te'hîr olunmak lâzım mıdır?*" deyü iki şıktan birinin tercîhinde hayli bahs u tezekkür olunduktan sonra, nihâyet-i şıkk-ı evvel bi't-tercîh, Nemçelülerin mazbût ve mücerreb olan mizâc-ı musırrânelerine nazaran, fi'l-vâkı' ısrârı mutazammın bir kâğıd göndermeleri agleb-i ihtimâldir. Ve anların ısrârları üzerine, patrikin azli ber-vech-i muharrer, muzırrdır. Binâ'enaleyh re'îs **(s.141)** efendinin hakîmâne müdafa'asıyla, Nemçe elçisi, patrikin azlinden hâzır me'yûs olmuş iken, bir kaç gün sonra ber-minvâl-i meşrûh, Katolik mezhebine girenlerden bir kaçı te'dîb olunup, ba'dehû: "*Patrik dahi, bu husûsta tekâsül eylemiş bahânesiyle azl olunması emr-i savâbdır*" denilerek, ol vechile Ermeni patrikinin azli karâr-gîr olup, bir müddetten sonra azl ve Bursa'ya nefy olunarak, yerine Bursa Metrepolidi <Metropolidi> Evans Rahib, Ermeni patriki nasb olunmuştur.

Lâkin Evans Patrik dahi, bütün bütün selefinin aksine olarak bu bâbda pek gevşek davrandığına ve milletiyle hüsn-i imtizâc edemeyip, milleti, üzerine hücûm ederek, patriklikten tard eylediklerine binâ'en, bir seneye varmaksızın azl ile, yerine Zakarya Piskopos, Bursa'dan celb olunup, yine Ermeni patriki nasb u ta'yîn kılınmıştır.

Mevâdd-ı Şettâ

Sadr-ı cedîd işbu doksan dört senesi evâ'ilinde cevâmi'-i selâtîn imâretlerine bir hayli şey zamm ederek, nânlarını hâss-ı şâhîye tebdîl ile, mazhar-ı ed'iyye-i hayriyye-i enâm oldukları gibi, makām-ı sadârete geleliden berü geceyi gündüze katıp, hutûb-ı cesîme-i sadâretin hüsn-i îfâsına bezl-i cehd edegeldiklerinden, du'â bi'l-hayr-ı pâdişâhîye nâ'il olmakta idi. Hattâ bu hilâlde kā'ide-i kadîme üzere, İhrâc-ı Mevâcib Dîvânı tertîb olundukta, kendisine gāyet nevâzişli bir kıt'a hatt-ı hümâyûn ısdâr buyurulmuştur.

Rebî'ulevvelin on dördüncü günü sulb-i pâk-i şehriyârîden bir duhter-i pâkize mehd-ârâ-yı şuhûd olup "Râbi'a Sultân" tesmiye olunarak, pâdişâh-ı enâm hazretlerinin vâlide-i muhtereme-i merhûmeleri nâmı ihyâ buyuruldu. Ve üç gün top şenliği ile icrâ-yı merâsim-i şâdmânî kılındı. Lâkin sultân-ı müşârünileyhâ, mu'ammere olmayıp, altmış dokuz günden sonra <Cumâdelûlânın yirmi üçüncü günü> vefât etmiştir. Recebin yedinci gecesi dahi Aynışâh Sultân, tevellüd edip; ancak yirmi gün kadar mu'ammere olduktan sonra vefât eylemiştir.

Teşrîfâtî Müverrih *Enverî Efendi*'nin tertîb etmekte olduğu târîhin bir cildi bu esnâda hıtâm bulmağla, hâk-i pây-i şâhâneye arz olundukta, taraf-ı sadâret-penâhîden yazılan takrîrin bâlâsına: "*Benim vezîr-i muhlisim, hâlâ teşrîfâtcı efendinin bu def'a tertîb eylediği târîh gâyet makbûl-i hümâyûnum olmağla, bu hıdmeti mukābili iki bin beş yüz guruş ihsân-ı hümâyûnum olmuştur. Cenâb-ı Hak, Devlet-i Aliyye'me sadâkat eden ricâl kullarımı iki cihânda azîz ü muhterem eyleye. Âmîn*" deyü hatt-ı hümâyûn keşîde buyurulmuştur.

(s.142) Bir kaç senelerden berü Mısır'da tagallüb sûretini izhâr eden ümerâ, hazîne-i Mısriyye'nin Dersa'âdet'e irsâline muhâlefet eylediklerinden başka, hutâm-ı dünyâya tamâ'larından nâşî, her sene Haremeyn-i şerîfeyn'e irsâl olunagelen gılâlı ecnebîlere bey' etmeleriyle, Haremeyn ahâlîsi, kaht u galâdan Dârü'l-hılâfeti'l-Aliyye'ye iştikâ ettiklerinden, mezkûr ümerâ-yı Mısriyye'nin tertîb-i cezâları Kapudan-ı Deryâ Gāzî Hasan Paşa'ya ihâle buyurulmağla, donanmâ-yı hümâyûn, bu sene-i mübârekede vakt-i mu'tâddan mukaddem olarak, rûz-ı Hızır'a bir ay var iken Tersâne-i âmire'den çıkarıldı. İstimâ' olunduğuna göre, ümerâ-yı Mısriyye, kapudan paşanın İskenderiyye'ye geleceğini işittikleri anda, anın sît-ı savlet ü celâdetinden dûçâr-ı dehşet olmalarıyla, derhâl hazîne-i Mısriyye'yi Dersa'âdet'e îsâl ve gılâl-i Haremeyn'i dahi fî-mâ-ba'd vaktiyle göndermekte tekâsül etmeyeceklerini müş'ir Dersa'âdet'e dâd-hâhane niyâznâmeler irsâl etmişler iken, yine kapudan paşanın ol havâliye vürûdu haber-i dehşet-eserinden mutma'inü'l-bâl olmayarak, nefâ'is-i eşyâlarını diyâr-ı ba'îdeye kaçırarak, firâr tedârükün etmişler idi.

Mîrgûnoğlu Sâhilhânesi civârında bir câmi'-i şerîf binâsına irâde-i seniyye ta'alluk etmekle, derhâl vaz'-ı esâs olunup, sekiz-on ay zarfında hıtâm bulmuştur. Pâdişâh-ı enâm hazretlerinin ol cây-i ferah-fezâya bu vechile rağbeti meşhûd-ı enâm olıcak, refte refte fırun ve hammâm ve değirmen ve dükkânlar ve yalılar yapılarak, az vakit zarfında ma'mûr olmuştur.

Dergâh-ı Âlî gedüklülerinden Za'îm Mustafa Ağa, bundan akdem Kırım cânibi ser'askeri ordusuna defterdâr nasb olunmuş idi. Gerek ol hıdmete ve gerek Canik havâlîsinin ahvâline müte'allık ba'zı su'âl ü cevâb zımnında, Der'aliyye'ye gelmesi içün, kendisine hıtâben bir kaç def'a evâmir-i aliyye sâdır olmuş iken, ısgā vü inkıyâd etmediğinden başka, bundan akdem beyân olunduğu üzere, mebgūz-ı pâdişâhî olup, Kırım cânibine firâr etmiş olan Canikli

Ali Paşa ile hem-dâstân olduğundan, sadrıa'zam çukadârı mübâşeretiyle, bir takrîb Dersa'âdet'e ihzâr olunup, ahvâli teftîş olundukta, zikr olunan kabâhatlerinden başka daha nice fazâhatleri ihbâr olunmağın, derhâl katl olundu. Lâkin hakkında fetvâ alınıp da sûret-i şer'iyyesine tatbîk olunmayarak, hemen meydân-ı siyâsette başı kesildiğinden, halk içinde güft-gû peydâ olup, kimisi: "*Fi'l-vâkı' vâcibü'l-izâle idi; ammâ bu husûslarda cürmü yoğ idi*" ve kimisi: "*Aslâ cürmü yoğ idi; lâkin sadrıa'zam, nâsa batş u şiddetini göstermek içün, nâ-hak yere bî-çârenin boynun urup, kendi Âhıret'in vîrân etti*" derler idi.

(s.143) Bi'l-fi'l Mâliye Tezkirecisi olan esbak Yazıcı Ahmed Efendi, fi'l-asl yazıcılığı hemgâmında haddinden büyük işlere müdâhalesinden nâşî, bâlâda beyân olunduğu vechile, sadrıa'zamın Enderûn-ı Hümâyûn'da bulunduğu vakit azl ile, İzmir'e nefy olunduktan sonra, surre emîni ta'yîn olunmuş idi. Bunun üzerine kendini toplamak lâzım gelirken, mu'ahharan mâliye tezkirecisi oldukta, yine eski tavrını tutup, sâhilhânesini mecma'-ı enâm ve kendisini şöhre-i eyyâm ettiğinden, Âsitâne'den ihrâc ile, iz'âc sûretinde uhdesine mîr-i mîrânlık ile Alâ'iye sancağı tevcîh olundu.

Büyüktezkireci olan Bekir Paşazâde Atâullâh Beyefendi'nin kesret-i hezl ü mizâha meyl ü rağbetinden ve nâ-ehiller ile ülfetinden dolayı, azli lâzım gelmiş olduğu hâlde, Mektûbî-i Sadr-ı âlî Nâmık Efendi'nin dahi hıdmet-i sâbıkasına mükâfât olmak üzere, bir a'lâ hıdmetle kayırılması mev'ûd olmağla, Atâullâh Beyefendi, büyük tezkirecilikten azl ile, Mısır cezîresi ve darbhânesi me'mûriyyetiyle Mısr'a irsâl ile, münhall olan Büyüktezkirecilik, Nâmık Efendi'ye tevcîh olundu.

Gürûh-i Mültezimînden Hâcı Nu'mân, Çorlu havâlîsinde vâkı' ba'zı mahalleri sene-be-sene ashâb-ı mukāta'âttan der'uhde vü iltizâm ederek, tahsîl-i servet ü sâmân etmekte olup, Dersa'âdet'ten gayri mahalle zahîre satmak memnû'âttan iken, tama'-ı hâmmına binâ'en, bu kâr-ı memnû'a cesâret ettiği duyularak, taraf-ı sadâret-penâhîden mücâzâtı tertîb olunacağını işittikte, derhâl Dersa'âdet'e gelip, ba'zı mahallere ilticâya mübâşeret ettiğinden, sadrıa'zam, bir kat daha gazaba gelerek, derhâl tutturup, sâ'ire ibret olmak üzere, Bâb-ı Hümâyûn pîş-gâhında başını kestirdi.

Kul Kethudâsı Mehmed <Mahmûd> Ağa'nın ocağ-ı âmire usûlüne mugāyir harekâtı vukū'a geldiğinden, yeniçeri ağasının arz ve iltimâsına mebnî, azl ve nefy olunup, yerine Zağarcıbaşı Ali Ağa, kul kethudâsı ve seksoncubaşı, zağarcı ve Muhzır Mehmed Ağa, hasbe'l-isti'dâd seksoncubaşı nasb olundu.

Silahdâr-ı şehriyârî Mustafa Ağa, uhdesine rütbe-i vezâretle Selanik eyâleti bi't-tevcîh, Enderûn-ı Hümâyûn'dan ihrâc olunup, yerine sadrıa'zamın birâderi olan Hazîne-i Hümâyûn Kethudâsı Halîl Ağa, silahdâr-ı şehriyârî oldu.

Şevvâlin dokuzuncu pazar gecesi sâ'at yedide iken Nişâncı tarafında harîk zuhûr etmekle, pâdişâh-ı enâm hazretleriyle sadrıa'zam yetişip, tulû'-ı şems hengâmında harîk basdırılarak, herkes mahallerine avdet eyledikten sonra, çok geçmeksizin **(s.144)** Cibali tarafında bir büyük âteş zuhûr edip, ahşâm üzeri itfâ olunarak, henüz me'mûrîn hânelerine avdet ve istirâhat eyledikleri esnâda, gece sâ'at ikide iken yeniçeri kışlalarında harîk zuhûr edip, beş-altı kışla muhterik oldu. Kethudâ-yı Sadr-ı âlî el-Hâcc Mustafa Efendi, Şevvâlin üçüncü <on üçüncü> günü azl olunarak, yerine Re'îsülküttâb Halîl Hamîd Efendi, kethudâ-yı sadr-ı âlî ve anın yerine Defter Emîni Süleymân Feyzi Efendi, re'îsülküttâb nasb u ta'yîn buyuruldu. Münhall olan Defter Emâneti dahi, mukaddemce Defter Emânetinden munfasıl olup da, dûçâr-ı müzâyaka olan Hasan Efendi'ye merhameten ihsân edildi.

Eflak ve Boğdan'da Rusya Tarafından Konsolos Nasbı Münâza'ası

Kaynarca Mu'âhedesi'nde: "*Rusyalunun münâsib göreceği âmme-i mevâzi'de konsolos nasb etmeleri câ'iz ola*" kelâmı musarrah olup, mu'âhede-i mezkûre bir teng vakitte yapılmış olduğundan, elfâz u ta'bîrâtına dikkat olunamayıp, mu'ahharan Âyînelikavak Tenkīhnâmesi'nde dahi bu kelâmın tahtında müstetir olan mahâzîr-i mülkiyye<ye> der-hâtır olunmamış idi. Rusyalu ise, bu misillü ser-rişteleri aslâ ferâmûş etmek ihtimâli olmayıp, bundan yedi-sekiz ay mukaddem Halîl Hamîd Efendi'nin riyâsetinde, Rusya elçisi, Eflak ve Boğdan memleketlerine âmed-şüd edecek Rusya tüccârı üzerlerine birer konsolos nasb olunmasına dâ'ir Bâb-ı Âlî'ye bir kıt'a takrîr verdikte,Eflâk ve Boğdan'a konsolos nasb etmek Rusya Devleti memleketine birer nâzır nasb etmiş gibi, ahâlînin ezhânını tahrîk edecek tefevvühâta sebeb olarak, mazarrat-ı mülkiy-

yesi der-kâr olmaktan nâşî, Halîl Hamîd Efendi tarafından Eflak ve Boğdan'a konsolos nasbında olan mahâzîr-i mülkiyyeyi yegân yegân bast u beyân zımnında, Rusya elçisine bir kıt'a takrîr verilmekle, Rusya elçisi, keyfiyyeti devleti tarafına tahrîr etmiş idi. Muntazır olduğu cevâbı bu esnâda devleti tarafından vârid olmağla, Re'îsülküttâb Süleymân Feyzi Efendi ile mülâkāt ettikte, Rusya Devleti<nin> konsolos mâddesinden bir vechile geçmeyeceği beyânıyla, be-her-hâl nass-ı ahdnâme mûcibince Eflak ve Boğdan ve Bucağa konsolos nasbını iddi'â eyledi. Bunun üzerine pek çok bahisler cereyân ettikten sonra, Süleymân Feyzi Efendi, bi'l-âhıre ahdnâme-i hümâyûn ibâresini der-pîş ederek, Rusya sefîrinin da'vâsını bu vechile def'e tasaddî etti ki: "*Âmme-i mevâzi' ta'bîri Rusyaluların ticâretlerine esâs u mikyâs olacak* **(s.145)** *Fransa ve İngiltere Devletleri'nin konsolos ikāme ettikleri yerler demektir. Zîrâ ahidnâmede Eflak ve Boğdan memleketlerinin şurût-ı serbesiyyetleri mezkûr olan mevzi'de Memleketeyn'e müte'allik olan mesâlihin mecmû'u zikr olunmuş ve konsolos ikāmesine kālen ve kalemen ta'arruz olunmamış olduğundan, âmme-i mevâzi' ta'bîri Memleketeyn'e şâmil olmayarak, kelâm-ı mezkûrun mazmûnu düvel-i sâ'irenin konsolos ikāme ettikleri âmme-i mevâzi'de Rusyalunun dahi konsolos nasb etmesi câ'iz ola demek olur. Bu sûrette Eflak ve Boğdan'da Rusya Devleti'nin konsolos nasb etmeğe hakkı yoktur. Zîrâ Memleketeyn-i mezkûreteynde bir devlet tarafından konsolos nasb olunduğu vâkı' değildir. Kaldı ki konsolos ikāmesi vâlî ve hâkimü'ş-şer' olan emâkin-i meşhûreye mahsûstur.*"

Süleymân Feyzi Efendi'nin bu cevâbıyla Rusya elçisi, mülzem olmak lâzım gelmiş ise de, tarîk-ı inâd u ısrâra sâlik olmağla, bunun üzerine mecâlis-i müta'addide<de> mübâheseler güzerân edip, Rusya elçisi, bir dürlü kâni' olmadığından, Süleymân Feyzi Efendi, nihâyet: "*Rusya Devleti'nin bu mâddede hakkı yoktur. Ancak hâtırına ri'âyeten Devlet-i Aliyye, Memleketeyn'de olan tüccârına nezârete elverir bir mahall-i mu'ayyen tahsîsiyle konsoloslarını kabûl edebilir. Ve ol dahi vâlî ve hâkimü'ş-şer' olan yer olmalıdır. Zîrâ Devlet-i Aliyye'nin kâffe-i umûru şer'-i şerîfe merbûttur. Vâlî ve hâkimden hâlî olan yerde konsolos ikāmesi zavâbıt-ı mülkiyye ve şer'iyyemize münâfîdir*" diyerek, hatm-ı kelâm eyledi. Ve Eflak ve Boğdan ve Bucak'tan hâric bir mahalde konsolos ikāme ettirilmesiyle, buna bir karâr verilmesi akdemce Fransa elçisine dahi ifâde olunmuş olup, anın tavassutuyla, Silistre'de bir Rusya konsolosu ikāme olunmasına karâr verilerek, Zilhicce evâhırında sened tahrîr ve temhîr olunup, maslahata hıtâm verildi. Ve

ahidnâmede âmme-i mevâzi‘ ta‘bîri musarrah iken, maslahatın böyle hüsn-i sûretle bitmesi re’îs efendinin umûr-ı düveliyyede ma‘lûmât u mahâretine haml olunarak, mazhar-ı şâbâş u tahsîn olmuştur.

Ba‘zı Vekāyi‘-i Mora

Kapudan-ı Deryâ Gāzî Hasan Paşa’nın Mora’da vâkı‘ Manya beldesine unveten duhûlü haberi bu esnâda vârid olarak, mûcib-i meserret olmuştur. Manyalular, gāyet desîse-kâr olup, yirmi yedi târîhinde Serdâr-ı ekrem Şehîd Ali Paşa Mora’nın sarp kılâ‘ını feth ü teshîr ettikte, ahâlî-i merkūme, tarîk-ı hîleye sülûk ile, rehinler arz **(s.146)** ederek ve sûret-i inkıyâd göstererek, serdâr-ı müşârünileyhin batş u şiddetinden kurtulup, yine makām-ı ısyânda sâbit-kadem kalmışlar idi. Geçen sene kapudan paşa, o tarafa gittikte dahi, rehine rabt ile nizâmına şürû‘ etmiş idi. El-hâsıl bu âna kadar Manya’ya harben girildiği vâkı‘ olmadığından, kapudan paşanın bu hıdmeti gazavât-ı sâ’iresine ilâve olunarak, elsine-i enâmda hayır ile yâd olundu.

Havâdis-i Irak

Geçen sene uhdesine Basra ve ba‘dehû Bağdâd Eyâleti tevcîh olunan Süleymân Paşa, Basra umûruna nizâm verdikten sonra, işbu doksan dört senesi Rebî‘ulevvelinde Basra’dan hareket edip, aşâ’ir ve kabâ’ilin esbâb-ı inzıbâtıyesini tertîb ederek, ağır reftâr ile Kerbelâ üzerinden iki ayda Bağdâd’a vâsıl olmuş ise de, selefi Hasan Paşa zamânında hurûc ile, Dicle’nin cânib-i şimâlîsini zabt eden Mehmed Halîloğlu ile Mehmed Kahya’nın cem‘iyyetlerini dağıtmadıkça, derûn-ı Bağdâd’a girmemeği tasmîm eylemiş olduğundan, çend rûz hâric-i şehrde hayme-nişîn-i ikāmet olduktan sonra, Bağdâd’a dokuz sâ‘at mesâfesi olan Diyâle kenârına varıp ve nehir üzerine köprü kurup, öte tarafa ubûr ettikte, kuvve-i mevcûdesi dört bin mikdârı süvârîden ibâret olup, usâtın galabalığı ise on binden ziyâde olduğu hâlde, –*mütevekkilen ‘ala’llâh*–[38], üzerlerine hücûm ve der-ceng-i evvel çoğunu itlâf ile, bâkīsini perîşân etmiş ve Mehmed Halîloğlu, bir çok ser-kerdeleriyle berâber maktûl olup, Mehmed Kahya dahi, bir kaç atlusuyla firâr ederek, semt-i İran’a gitmiştir.

[38] Allâh’a tevekkül ederek (güvenerek).

Süleymân Paşa, cem'iyyet-i usâtı perîşân ederek, hâricin emn ü asâyîşini i'âde ettikten sonra, gurre-i şehr-i Ramazânda Bağdâd'a gelip, tanzîm-i umûr-ı eyâlete i'tinâ eylemiş olduğu haberi Dersa'âdet'e bi'l-vürûd, mûcib-i mesârr-ı nâ-mahdûd olmuştur.

Vürûd-ı Sefîr-i Malibar <Malabar>

Malibar <Malabar> hâkimi merhûm Ali Raca'nın hemşîresi ve hâlâ Malibar <Malabar> hâkimesi olan Bîbî Sultân tarafından bu def'a bir elçi zuhûr edip, Cumâdelûlânın üçüncü <yirmi üçüncü> günü huzûr-ı Âsafî'ye duhûl ile, hâk-i pây-i şâhâneye olmak üzere sandık derûnunda getirmiş olduğu fağfûrî ve dülbend misillü hediyyelerin takdîm eyledi.

(s.147) Mukaddemki gibi bu def'a gelişi dahi Malibar <Malabar> etrâfında olan a'dânın tasallutundan istimdâd maksadına mebnî olup, ancak oranın buraya bu'd-ı mesâfesi olduğundan ve düşmenleri İngilizler ile Portekizler olduklarından, fî-mâ-ba'd kendilerine ta'arruz olunmayarak, refâh-ı hâllerini mûcib olacak esbâbın istihsâli husûsu İngiltere Devleti'ne takrîr ve tavsiye olunduğunu müş'ir nâme-i hümâyûn ile, getirmiş olduğu hediyyelerine mukābil, taraf-ı şâhâneden tertîb buyurulan hedâyâ, Zilka'denin beşinci günü sefîr-i mûmâileyhe teslîm ve on üç kîse harcırâh i'tâsıyla, diyârına i'âde olunmuştur. Doksan senesi vekāyi'i sırasında bu mâddeye dâ'ir ba'zı tafsîlât yazılmış olduğundan, tekrâra hâcet yoktur. Şu kadar var ki, koyunu kurda emânet ve tavsiye etmek meseli tafsîlât-ı sâbıkaya ilâve olunmalıdır.

Vürûd-ı Sefîr-i Buhara

Seksen dokuz târîhinde taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Rusya'ya büyükelçi ta'yîn buyurulan Abdülkerîm Efendi'nin Rusya'ya vusûlü Buhara elçisinin ol tarafa vürûduna tesâdüf etmeğin, orada ülfet etmeleri hasebiyle, sefîr-i mûmâileyh, Der-i Devlet-i Aliyye'ye "Mollâ Bedî'" nâm bir âdemiyle bir kıt'a mektûb göndermiş idi. Ol vakit Rusyalu ile inkıyâdı der-dest olan musâlaha henüz faysal-pezîr olmamış olduğundan, iklîm-i Buhara'da olan ulemâ vü sulehâ ve meşâyıh-ı makbûletü'd-du'âdan isticlâb-ı da'avât-ı hayriyye zımnında, cânib-i Saltanat-ı seniyye'den Buhara Hânı olan Seyyid Muhammed Gāzî Hân'a bir kıt'a nâme-i hümâyûn irsâl olunmuş idi. Binâ'enaleyh Buhara hânı dahi, Ser-

âmedân-ı ümerâsından "Muhammed-i Aranzarî" nâm zâtı büyükelçi ve oğlu Muhammed Şerîf'i ikinci elçi ta'yîn etmekle, otuz nefer etbâ'ıyla râh-ı râstları olan diyâr-ı ihtilâl-âsâr İran tarîkını terk ile, Bahr-ı Hazar'dan Rusya hudûduna ubûr ve çend mâh oralarda tevkîf olunduklarından sonra, Kırım'a mürûr edip, andan dahi bahren Dersa'âdet'e geldiklerinde, ittihâd-ı mezheb hasebiyle, haklarında fevka'l-âde merâsim-i ihtirâmiye icrâ olunduktan sonra, sadrıa'zam ile mülâkāt edip, getirmiş oldukları Mushaf-ı şerîf ve mücevher şemşîr ve şâl ve çetârı ve iki ibrîk ve üç kâse ve iki çay zarfı hediyyelerin teslîm ü takdîm ettiler. Gerek sefîr-i mûmâileyh ve gerek oğluna bol yenlü sincab kürk ve sekiz-on nefer etbâ'ına hıl'atler iksâ olundu.

(s.148) Ummân Hâkiminden Nâme Geldiği

Müddet-i medîdeden berü Ummân Hâkimi olan Muhammed <Ahmed> b. Sa'îd, Devlet-i Aliyye'ye sıdk u ubûdiyyetini ibrâz u isbât dâ'iyesinden hâlî olmayıp, bu ihlâs u taviyyetinin âsâr-ı aliyyesinden olarak, akdemce Bağdâd Vâlîsi Ömer Paşa'nın kendisine vâkı' olan iş'âr u ifâdesi üzerine, Basra'nın muhâfazası emrinde sefâ'in-i müta'addide ile oğlu Emîr Hilâl'i irsâl etmiş olup; ancak mu'ahharan Bağdâd Vâlîsi olan Mustafa Paşa'nın etvâr-ı acîbesinden dolayı, mîr-i mûmâileyh, münfa'ilen avdet etmiş olduğunu mutazammın, ol vakit vârid olan bir kıt'a ubûdiyyetnâmesine cevâben, bu keyfiyyet, Bağdâd Vâlîsi Mustafa Paşa'nın i'dâmına sebeb olmuş olduğu beyâniyle, fî-mâ-ba'd Basra'nın istihlâsı içün, Bağdâd Vâlîsi Abdullâh Paşa ile bi'l-muhâbere, i'âne eylemesi zımnında doksan bir Recebi hilâlinde hâkim-i müşârünileyhe nâme-i hümâyûn mûcibince mektûb-ı sâmî irsâl olunmuş idi. Mu'ahharan Zend Kerîm Hân'ın vefâtını ve Acemler'den ahz-ı intikām emrinde ibrâz-ı hıdemât-ı mebrûre edeceğini mübeyyin tekrâr hâkim-i müşârünileyhten bir kıt'a arîza geldikte, Zend Kerîm Hân'ın vefâtı hasebiyle, mukaddemâ İranlular ile mün'akid olan emr-i musâlaha mu'teber tutularak, afv ile mu'âmele olunduğu ve fî-mâ-ba'd eger İranlular'dan hılâf-ı mu'âhede bir hareket zuhûr ederse, yine ahz-ı intikāma mübâderet olunacağı beyânıyla, bundan böyle dahi Bağdâd vâlîsiyle ittihâda ri'âyet eylemesi zımnında, tekrâr hâkim-i müşârünileyhe fermânnâme-i hümâyûn ve mektûb-ı sâmî irsâl kılınmış idi. Hâkim-i müşârünileyh, bu vechile hıtâb-ı müstetâb-ı şâhâneye nâ'iliyyetinden dolayı, arz-ı teşekkür ü mahmidet zımnında, bu kerre dahi vârid olan niyâznâmesinde

Bağdâd ve Basra eyâletlerinin Süleymân Paşa'ya tevcîhinden izhâr-ı memnûniyyet ederek, anınla ittihâd üzere olacağı beyânıyla, maksad-ı aksâsı Âsitân-ı bülend-eyvân-ı Saltanat-ı seniyye'ye iktisâb-ı tereddüd ü intisâb olup; ancak Ummân hüccâcından "Rûme" nâmiyle Cidde'de beş riyâl ve Mekke-i mükerreme'de altı riyâl ahz olunarak, tâ'ife-i A'câm'a kıyâs ile hakāret olunmakta olduklarından, mutâlebe-i mezkûrenin ref'i bâbında ümerâ-i Cidde ve Mekke-i mükerreme'ye evâmir-i aliyye ısdâr olunması iltimâsı münderic olduğundan ve fi'l-vâkı' Basra'nın istihlâsı husûsunda Ummânlular'ın i'ânesi vukū'a gelmiş bulunduğundan: "*Fî-mâ-ba'd Yemen tarafından vürûd edecek Ummân hüccâcından bir gûne resm alınmaya*" deyü iktizâsına göre Mekke-i mükerreme şerîfine ve Cidde vâlîsine fermânlar ısdâr olunup, birer sûreti dahi Ummân hâkimine irsâl olundu. Fakat Ummân hâkiminin nâme-i hümâyûn ile muhâtabaya istîhâli **(s.149)** olmadığı Bağdâd Vâlîsi Süleymân Paşa tarafından arz u inhâ olunmağla, bu kerre nâme-i hümâyûn ısdârından sarf-ı nazarla, yalnız mektûb-ı sâmî irsâl olundu.

Vefeyât-ı A'yân

Anadolu Kādî'askeri olan Müftîzâde Ahmed Efendi'nin bir müddetten berü mübtelâ olduğu âkile illetinden mizâcı muhtell olmağla, gâh gâh isti'fâ etmekte idi. Bu kerre illet-i mezkûre –*ḥafîẓana'llâhu te'âlâ*–[39], etrâf-ı dimâğına sirâyet ederek, reftâr u güftâra adîmü'l-iktidâr olduğundan, müddet-i mu'ayyenesine bir ay var iken, istid'âsına binâ'en, Zilka'denin gurresinde azl ile, yerine sâbıkā İstanbul Kādîsı olup, Anadolu pâyesiyle taltîf buyurulmuş olan Hayâtîzâde Mehmed Sa'îd Efendi, Anadolu kādî'askeri ta'yîn buyuruldu. Ve bir kaç gün sonra selefi olan efendi-i müşârünileyh dahi, vefât eyledi.

Sivas Vâlîsi olan Dağıstânî Ali Paşa, fi'l-asl seksen ve seksen iki târîhlerinde zahîre mübâşiri bulunmak takrîbiyle, kesb-i servet ü yesâr etmiş olup, bir sene sonra vakt ü hâle göre yarar asker tedârük ederek, ba'zı zahîre mahallerinin muhâfazasına me'mûr kılınmış ve Halîl Paşa sadâretinde vukū' bulan Kartal Vak'ası'nda, hasbe'l-îcâb uhdesine vezâret ihsân olunarak, sefer esnâsında istihdâm olunup, andan sonra dahi uhdesine nemâlu eyâletler tevcîhiyle bekâm olagelmiştir.

[39] Yüce Allâh bizleri korusun.

Gāyet mütedeyyin ü zâhid bir zât olup; ancak etbâʿ u müteʿallikātının mağlûbu olduğundan, zabt u rabtlarına kādir olamayarak, bulunduğu eyâletlerde ahâlî dâʾimâ mezâlim ü teʿaddiyâttan şikâyet ederlerdi. Bu husûs her ne kadar kendiye tenbîh ü tavsiye kılınmış ise de, dâʾiresini zabt u rabta muktedir olamayıp, bu defʿa Sivas ahâlîsi refʿ-i rukʿa-i iştikâ ile feryâd ettiklerinden, mübâşir-i mahsûs maʿrifetiyle, Sivas kalʿasında iʿdâm olunarak, ser-i maktûʿu sâʾire ibret olmak üzere, nihâde-i meydân-ı siyâset kılındı.

Bundan akdem vukūʿ bulan tevcîhâtta, tekmîl-i müddet ederek Defter Emânetinden munfasıl olup, hânesinde ikāmet üzere olan el-Hâcc Mehmed Emîn Recâʾî Efendi, Recebin on sekizinci cumʿa günü salât-ı cumʿayı baʿdeʾl-edâ, câriyelerinin karârgâhı olan ikinci hânesine gelerek, istihmâm ve istirâhat esnâsında, birden bire kendiye bir şiddetli nüzûl isâbet etmekle, çâryek sâʿat zarfında teslîm-i rûh eyledi.

Müteveffâ-yı müşârünileyh, bin yüz otuz bir târîhlerinde Başbakıkulu olan merhûm **(s.150)** Borlulu Halîl Ağa neslinden tevellüd edip, sinn-i temyîze vâsıl oldukta, Dîvân-ı Hümâyûn kalemi ve baʿzan kethuda kâtibi taraflarına mülâzemet ve bir kaç sene Koca Bekir Paşaʾnın hıdmet-i kitâbetiyle Cidde'de ikāmet ettikten sonra, Hazîne Kethudâsı Halîl Paşa merhûmun himmetiyle, İstanbulʾa celb olunup, baʿzı meʾmûriyyetlerde istihdâm olunarak, hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn silkine idhâl olunmuş idi. Muʾahharan küçüktezkireci ve yetmiş târîhinde büyüktezkireci ve yetmiş beşte reʾîsülküttâb ve yetmiş altıda çâvuşbaşı ve yetmiş yedide kethudâ-yı sadr-ı âlî ve yetmiş sekizde Tersâne-i âmire emîni ve seksen senesinde arpa emîni ve seksen birde tekrâr Tersâne emîni ve seksen ikide yine reʾîsülküttâb olup, bir kaç sene sefer-i hümâyûnda riyâset hıdmetinde bulundukta, istiʿfâ ederek, Dersaʿâdetʾe avdet ettiğinde, mazhar-ı nazar-ı iʿtibâr-ı şâhâne olarak, seksen yedi Zilhiccesinde reʾîs vekîli ve seksen sekiz Muharreminde rikâb-ı hümâyûnda çâvuşbaşı ve Rebîʿulâhırında tekrâr kethudâ-yı sadr-ı âlî ve seksen dokuzda şıkk-ı evvel defterdârı ve doksan senesinde nişâncı ve doksan ikide defter emîni olup, muʾahharan ber-vech-i muharrer, hânesinde mukīm iken, işbu doksan dört senesinde sekte illetinden vefât eyledi.

Mütedeyyin ve perhîz-kâr olup, ahz-i rüşvet ile kimsenin minneti altında kalmamış idi. Fakat kesret-i teserrîye mecbûl olduğundan, vefâtında sagīr ü

kebîr on sekizden mütecâviz yetîmleri kaldı. Anlara merhameten pederlerinin ze'âmeti ale'l-iştirâk evlâd-ı zükûruna tevcîh ve duhân gümrüğünden senevî on sekiz kîse akçe ta'yîn ile, üzerlerine Arpa Emîni Selîm Sırrı Efendi, vasî nasb olundu.

Erzurum Vâlîsi es-Seyyid İbrâhîm Hıfzı Paşa'nın vefâtı haberi Ramazân-ı şerîfin ikinci günü Dersa'âdet'e vâsıl olmağla, yerine Rakka Vâlîsi Şeyhü'l-vüzerâ Sadr-ı esbak Mehmed İzzet Paşa, Erzurum vâlîsi ve Aydın Muhassılı Abdürrezzâk Paşa, Rakka vâlîsi ve İçel Mutasarrıfı olan Vezîr Tevkī'î Ali Paşa Kethudâsı Hasan Paşa, Aydın muhassılı nasb u ta'yîn buyurulup, müteveffâ-yı müşârünileyh İbrâhîm Paşa'nın esbâb-ı vezâretinden mâ'adâ, emvâl ü eşyâsı veresesine ihsân buyuruldu.

Müteveffâ-yı müşârünileyh, bin yüz otuz beş târîhlerinde Serhadd Ağalarından diyânet ü takvâ ile meşhûr Amasyalu Seyyid Halîl Ağa merhûmun sulbünden Dersa'âdet'te tevellüd edip, sinn-i temyîze vâsıl oldukta, başmuhâsebe kalemine devâm ederek, kalem-i mezbûrda zimmet halîfesi olup, defterdârların mazhar-ı nazar-ı i'tibârları olmağla, kesb-i iştihâr **(s.151)** ettikten sonra, Bihke'ye nefy olunmuş idi. Mu'ahharan yine zimmet halîfeliğine avdet ve kâr-güzârlıkla kesb-i şöhret edip, yetmiş dokuz târîhlerinde def'aten şehremîni olarak, zümre-i hâcegâna dâhil olduktan sonra, seksen ikide başmuhâsebeci ve der-akab şıkk-ı evvel defterdârı olup, ordu-yı hümâyûn ile Rumeli cânibine gittikte, seksen üç senesi Şevvâlinde Babadağı Meştâsı'nda kethudâ-yı sadr-ı âlî olup, senesin tekmîl etmezden mukaddem azl olunarak, cânib-i mîrîden küllî emvâl mutâlebesiyle, mübtelâ-yı serzeniş ü tevbîh olmuş idi. Ve mu'ahharan ba'zı mübâya'âta me'mûr olarak, seksen beş senesi Babadağı Sahrâsı'nda rûznâmçe-i evvel mansıbıyla bekâm olduktan sonra, inhirâf-ı mizâcı hasebiyle, Dersa'âdete avdete me'zûn olup, geldikte, taraf-ı pâdişâhîden kendiye nişâncılık vekâleti ihsân buyurulmuş idi. Seksen sekiz hilâlinde yine Şumnu Meştâsı'na kudûm ile, rûznâmçe-i evvel mansıbında ibkā olunup, ba'de'l-musâlaha, ordu-yı hümâyûn ile Dersa'âdet'e geldikte, ma'zûlen hânesinde ikâmet üzere iken, seksen dokuz senesinde yine kethudâ-yı sadr-ı âlî olup, çend mâh mürûrunda azl olundu. Ve doksan senesinde bi'l-fi'l nişâncı olup, çok geçmeksizin def'a-i sâlise olmak üzere yine kethudâ-yı sadr-ı âlî oldu. Lâkin bu def'a muvaffak olamayarak, bir kaç ay zarfında kethudâlığı surre emânetine tahvîl

olundukta, i'tizârına binâ'en, bir kaç gün sonra bu me'mûriyyeti dahi Erzurum ordusu nezâretine tebdîl buyurulup ve ol cânibde iken uhdesine Erzurum eyâletiyle rütbe-i vâlâ-yı vezâret tevcîh olunup, Kars ve Rakka eyâletlerin devr ettikten sonra, bilâhıre Erzurum vâlîliğinde vefât eyledi.

Dergâh-ı Âlî Kapucubaşılarından sâbıkā Başbakıkulu olan Feyzi Ağa, bâlâda beyân olunduğu üzere, Erzurum Vâlîsi iken vezâreti ref' olunan Mikdâd Paşa'nın emvâl ü eşyâsını cânib-i Beytü'l-mâl'e îsâle me'mûr olup, bir sene kadar o tarafta tevakkuf edip, me'mûriyyetini alâ-vechi'l-ihlâs îfâ etmeyip, cânib-i mîrîye hıyânet eyledikten başka, bu def'a vefât eden İbrâhîm Paşa'nın emvâl ü eşyâ-yı memhûresinin mühürlerini hod-be-hod fekk ile, ba'zı eşyâ gasb etmiş olduğu Dergâh-ı Âlî Kapucubaşılarından olup, husûs-ı âharla ol tarafa me'mûr olan Ni'metîzâde tarafından iş'âr olunmağla, der-akab mahallinde cezâsı bi't-tertîb, ser-i maktû'u Şevvâlin yirmi sekizinci günü Dersa'âdet'e gelmiştir.

(s.152) Nemçe İmparatoriçesinin Vefâtı ve Nemçe ile Rusya'nın İttifâkı

Kırk seneyi mütecâviz Nemçe İmparatoriçesi olan Maria Terezia <Theresia>, sinni yetmişe varmış olduğu hâlde, Zilhiccenin üçüncü ve Teşrîn-i sânînin otuzuncu gecesi fevt olmağla, yerine oğlu ve bi't-tevârüs Macaristan Kralı bulunduğu cihetle, şerîk-i saltanatı olan İkinci Yozef <Joseph>, Nemçe imparatoru oldu.

İmparatoriçe-i müşârünileyhâ, bundan akdem yetmiş beş-yetmiş altı târîhlerinde Prusya ile muhârebe ettiği esnâda, Nemçe Devleti'ne küllî za'f u fütûr ârız olduğu hâlde, Prusya Devleti, Devlet-i Aliyye'yi Nemçe üzerine i'lân-ı harb etmeğe teşvîk etmiş iken, Devlet-i Aliyye, ısgā etmeyerek, Nemçe aleyhine kıyâm etmediğinden, müddet-i medîde imparatoriçe-i müşârünileyhâ, bu gayreti güdüp, hattâ Devlet-i Aliyye'nin Rusya ile vukū' bulan muhârebâtı esnâsında, Devlet-i Aliyye aleyhine hareket etmediği buna mebnî idiği ba'zı tevârîhte münderictir. Her ne hâl ise usûl-i politikası îcâbınca, dâ'imâ Devlet-i Aliyye ile ittifâk üzere idi. Oğlu Yozef <II. Joseph>, bir müddet vâlidesiyle birlikte bi'l-iştirâk hükûmet ettikten sonra, vâlidesinin vefâtında yalnız başına kalıp ve ned<nev->hevesliği hasebiyle, Rusya İmparatoriçesi Katerina'ya kapılıp, beynlerinde ba'zı Memâlik-i Devlet-i Aliyye'yi mukāseme etmek üzere karâr vermişler idi.

Bunun üzerine Devlet-i Aliyye dahi, ba'zı devletler ile akd-i ittifâk etmek lâzım gelip, meselâ Nemçe'ye mukābil Devlet-i Aliyye dahi Prusya ile ittifâk etmiş olsaydı, İngiltere veyâhûd Fransa Devletleri'nden biri ve Avrupa devletlerinden ba'zıları dahi mu'ahharan bi't-tab' bu ittifâka dâhil olmağa mecbûr olarak, Rusya'ya karşı bir kuvvet tedârük olunmuş olurdu. Lâkin ol vakit vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'de umûr-ı hâriciyye ma'lûmâtı olmadığından, Devlet-i Aliyye yalnız kalarak, bundan dolayı ne kadar zarar u ziyân görüldüğü vekāyi'-i âtiyeden ma'lûm olur.

Vekāyi'-i Sene-i 1195

Şehzâde Sultân Mehmed'in ta'allüm-i Kur'ân-ı azîmü'ş-şâna bed'i evânı gelmiş olduğundan, kā'ide-i kadîme ve deydene-i hasene-i Devlet-i Aliyye üzere, sûr-i vâlâ tertîbâtı icrâ olunarak, Muharremü'l-harâmın sekizinci ve Kânûn-ı evvelin yirmi üçüncü günü müneccibbaşı tarafından ihtiyâr olunan vakt-i mes'ûdda İncili Köşkü derûnunda bed'-i besmele-i şerîfe eylediği, akībinde du'â-yı bekā-yı devlet-i pâdişâhî, ibtidâ taraf-ı meşîhat-penâhîden ve sonra Ayasofya şeyhi tarafından edâ olundu.

(s.153) Binâ-yı Kal'a-i İsmail

Tuna'nın öte tarafında vâkı' İsmail Kasabası'nın ehemmiyyet-i mevkı'ıyyesi sefer-i ahîrda takdîr olunmuş idiğinden, burada bir kal'a binâsı mühimm olmağla, işbu doksan beş senesi evvel-bahârında binâsına mübâşeret olunmak üzere, Niğbolu A'yânı Selîm Ağa uhdesine mîr-i âhûr-ı sânîlik pâyesi tevcîh olunarak, binâ emîni nasb olunup, kerâste ve mühimmât-ı lâzımesi Eflak ve Boğdan memleketlerinden ve amele ve araba ve levâzımât-ı sâ'iresi Rumeli eyâletinde vâkı' kazâlardan bi't-tertîb, masârifine i'âne vechile mûmâileyh binâ emîni cânibine Boğdan voyvodasının yüz elli ve Eflak voyvodasının üç yüz kîse akçe irsâl eylemeleri fermân olundu.

Vefât-ı Abdürrezzâk Paşa

Bundan akdem Aydın Muhassılı iken, uhdesine Rakka Eyâleti tevcîh buyurulmuş olan Abdürrezzâk Paşa, Aydın'ın âb u hevâsından müte'essiren nâmizâc olduğu hâlde, Rakka'ya vusûlünde, çok geçmeksizin vefât eyledi.

Müteveffâ-yı müşârünileyh, "Tavukcubaşı dâmâdı" demekle meşhûr iki def'a Re'îsülküttâb olan el-Hâcc Mustafa Efendi sulbünden yüz kırk üç senesi hilâlinde Dersa'âdet'te tevellüd edip, sinn-i temyîze vâsıl oldukta, tahsîl-i ilm ü ma'ârif ederek, altmış beş senesi hilâlinde bâ-hatt-ı hümâyûn, uhdesine ulufeciyân-ı yesâr kitâbetiyle hâcelik rütbesi ihsân buyurulup, altmış sekiz târîhi tevcîhâtında, bârûthâne nâzırı ve yetmiş senesi Şevvâlinde küçük rûznâmeci ve yetmiş sekizde sadrıa'zam mektûbcusu ve seksen ikide küçüktezkireci ve seksen üçte yine mektûbcu ve seksen beşte ordu-yı hümâyûn ile Şumnu'da iken, re'îsülküttâb olmuş idi. Ba'de'l-infisâl, bir aralık me'mûriyyetle Mısr'a gidip geldikten sonra, doksan senesinde defter emîni olup, iki sene sonra azl ile, hânesinde ikāmet üzere iken, Rusya mükâlemelerinde sebkat eden hıdmetine binâ'en, doksan üç senesinde tekrâr re'îsülküttâb olup ve çok geçmeksizin uhdesine rütbe-i vezâretle Aydın sancağı ve ba'dehû Rakka eyâleti tevcîh olunup, ber-vech-i muharrer, Rakka'da vefât eyledi. Gāyet fatîn ve hamiyyet-kâr ve memdûhü'ş-şiyem bir zât-ı mehâsîn-âsâr idi.

(s.154) Melekşâh Sultân'ın Vilâdeti ve Şehzâde Sultân Mehmed ile Sadrıa'zamın Vefâtı

Saferin ikinci gecesi sulb-i pâk-i şehriyârîden bir duhter-i sa'd-eser tevellüd edip, "Melekşâh Sultân" tesmiye olunmuş idi. Ancak Şehzâde Sultân Mehmed hazretleri, Saferin yirmi beşinci gecesi çiçek hastalığından hatm-ı ders-i hayât ve yine ol gece sâ'at yedide Sadrıa'zam Silahdâr Seyyid Mehmed Paşa dahi, vefât ve pâdişâhın kederini kat kat etmekle, ale's-sabâh Kapudan-ı Deryâ Gāzî Hasan Paşa, kā'immakām nasb olunarak, kā'immakāmlığı i'lân olunduktan sonra, şehzâde-i müşârünileyhin cenâzesi hıdmeti rü'yet olunup, Bâğçekapusu civârında geçen sene ihyâ buyurulmuş olan Türbe-i Cedîde'ye defn olundu.

Andan sonra sadr-ı merhûmun defni husûsuna mübâşeret olunup, sadrıa'zamların cenâze namâzları Sultân Mehmed Câmi'i'nde edâ olunagelmiş ise de, sadr-ı merhûmun türbe-i mezkûre civârında defn olunmasına irâde-i seniyye ta'alluk ettiğinden, mücerred cenâze namâzı edâsıyçün Sultân Mehmed Câmi'i'ne gidilip gelinmekte dahi su'ûbet olduğundan, şeyhülislâm efendinin re'yi üzere, merkadi civarında kâ'in Vâlide Sultân Câmi'-i şerîfi musallâsında namâzı edâ olunduktan sonra, mahall-i merkūmda defn olundu.

Tercüme

Müteveffâ-yı müşârünileyh, "Kara Vezîr" demekle şöhret-şi'âr olup, fi'l-asl Niğde Sancağı muzâfâtından Uçhisâr Kazâsı kurâsından "Arabsûn" nâm karye eşrâfından "Seyyid Ali" nâm zâtın sulbünden bin yüz kırk sekiz senesinde tevellüd ederek, altmış dört senesinde devr-i Sultân Mahmûd Hânî'de, Dersa'âdet'e geldikte, "Aşçıbaşılık" ile müte'ârif olan Surre Emîni Süleymân Ağa dayısı olmak hasebiyle, derhâl kendisini helvâhâneye çerâğ ettikten sonra, terbiyesini ehass-ı asdikāsından Ellialtı Cemâ'ati zâbitânından Hâcı Odabaşı'ya havâle vü tavsiye etmekle, beş sene kadar anın dikkat ve nezâretiyle okuyup yazmağa sa'y etmiş idi. Ba'dehû bir müddet dahi dayısının hıdmetinde bulunduktan sonra, dayısı vefât etmekle, teberdârân-ı hâssa zümresine dâhil olup, hüsn-i hatt ve kābiliyyet ü isti'dâdına binâ'en, bir sene geçmeksizin Hazîne-i hümâyûna çerâğ olundukta, bahtı güşâde olup, az vakitte Hazîne-i hümâyûn kâtibi ve der-akab Hazîne **(s.155)** kethudâsı ve silahdâr-ı şehriyârî olmuş idi. On sekiz ay, on yedi gün mikdârı bi'l-istiklâl, makām-ı sadârette bulunup, nüfûz u istiklâli ve her husûsda gayret ü ikdâmı olmak hasebiyle, kendiden eser-i muvaffakıyyet me'mûl iken, ömrü müsâ'ade etmeyerek ber-vech-i muharrer, sene-i hâliye saferinde vefât eyledi. Vezîr-i müşârünileyhden hüsn-i hıdmet me'mûl ve her tavrı nezd-i şâhânede mergūb u makbûl olduğundan, vefâtı pek ziyâde mûcib-i te'essüf olmuştur.

Gāyet dîndâr ve işine mukayyed ü mukdim bir zât-ı huceste-âsâr olup, ekseriyyâ namâzı cemâ'atle edâ ve her maslahatı bizzât rü'yet ü tesviye etmeğe sa'y-i evfâ ederdi.

Rûz-ı Hızır'dan akdem kuzu kesmek yasağı bunun vaktinde olmuştur. Ve maskat-ı re'si olan Arabsûn karyesinde sekiz aded çeşme ve kâr-gîr hammâm ve hân ve dekâkîn ve cây-gâh-ı vilâdeti olan hânenin civârında medrese ve dershâne ve kitâbhâneyi müştemil bir câmi'-i vâlâ binâ ederek, karye-i mezkûreyi i'mâr ettikten başka, derbend i'tibârıyla tekâlîfini tenzîl ve müstakıllen müftî ve kādî nasb ettirerek, zât-ı karyeyi kazâya tahvîl eylemiştir.

Sadâret-i Mehmed İzzet Paşa ve Ba'zı Tevcîhât ve Sâ'ir Vukū'ât

Sâlifü'z-zikr Silahdâr Seyyid Mehmed Paşa, nâ-mizâc olup, vefâtından bir kaç gün mukaddem kendide fenâ alâmetler rû-nümâ olduğu huzzâk-ı

etıbbâ tarafından ihbâr olunmağla, Sadr-ı esbak ve Şeyhü'l-vüzerâ olan Erzurum Vâlîsi Mehmed İzzet Paşa'nın sadâreti nezd-i hümâyûnda mukarrer olup, Erzurum'dan Dersa'âdet'e celbi içün, hatt-ı hümâyûn ile me'mûr-ı mahsûs gönderilmek üzere iken, Silahdâr Seyyid Mehmed Paşa, vefât etmekle, serî'an Dersa'âdet'e celb ve sadrıa'zam nasb olunmuştur. Sadâretine söylenilmiş olan iki yüzden mütecâviz târîhlerin en a'lâsı Kudâttan Remzi Efendi'nin söylediği târîh olmağla, bu mahalle derc olundu.

Mısr<â>'

Hâ'iz-i İzzet-i mihr oldu Mehemmed Paşa

Sadr-ı cedîd, henüz Dersa'âdet'e gelmeden Belgrad Muhâfızı Mehmed Paşa'nın vefâtı haberi gelip, serhaddâtın me'mûrdan huluvvü câ'iz olmadığından, derhâl Belgrad muhâfazası merhûm sadrıa'zamın birâderi Rumeli vâlîsi Mustafa Paşa'ya tevcîh buyurulup, Rumeli eyâletinin tevcîhi sadrıa'zamın Dersa'âdet'e vürûduna tevkîf olunmuş idi.

Müteveffâ-yı müşârünileyh, Sadr-ı esbak meşhûr Topal Osmân Paşazâde Ahmed Paşa'nın oğlu **(s.156)** olup, bin yüz elli târîhinde tevellüd ederek, asr-ı Osmân Hânî'de, dergâh-ı âlî kapucubaşılığı ve yetmiş bir senesinde mîr-i mîrânlık ile bekâm olup, on seneden mütecâviz taşra mansıblarında devr ettikten sonra, seksen iki senesi seferi esnâsında ordu-yı hümâyûna me'mûr olmağla, uhdesine rütbe-i vezâret tevcîh buyurulmuş idi. Ol vakitten berü muhâfızlık ve vâlîlik ile istihdâm olunarak, hüsn-i sülûk u sadâkatla meşhûr olmuş idi. Def'a-i sâniye olmak üzere Belgrad muhâfızı iken, bu esnâda vefât eyledi.

Vüzerâ-yı izâm içinde fazl ü kemâl ile mümtâz u be-nâm olup, "Âsaf" tahallüs ederek, inşâ-yı şi're dahi rağbet buyururlar idi. Ebyât-ı âtiye-âsâr, hâme-i belâgat-ı allâmelerindendir.

Şi'r

Her dil şarâb-ı aşk-ıla pür-nûr olur mu hiç
Her tûde-i siyeh Cebel-i Tûr olur mu hiç

Âsaf şarâb-ı aşk u muhabbetle mest olan
Tâ Haşr'e dek yaşarsa da mahmûr olur mu hiç

Ve lehû eyzan

Düşüp hayâl-i leb-i yâre mest olup kalmış
Şarâbhânede dil mey-perest olup kalmış

Biz yine sadede gelelim:

Sadrıa'zam Mehmed İzzet Paşa, Dersa'âdet'e geldikte, tevcîhâta mübâşeret etmekle, Erzurum Eyâleti, Yazıcı İbrâhîm Paşazâde Vezîr es-Seyyid Mustafa Paşa'ya ve Rumeli Eyâleti, Silistre Vâlîsi Aydosî Mehmed Paşa'ya ve Silistre Eyâleti, Seyyid Hasan Paşa'ya ve Sivas Eyâleti, Trabzon Vâlîsi Çerkes Hasan Paşa'ya tevcîh olundu.

Ve bundan akdem vezâreti ref' olunmuş olan Çatalcalı Ali Paşa'ya Köstendil ve Hudâvendigâr sancakları <ber->vech-i ma'âş, tahsîs olunarak, Özi muhâfazası şartıyla, vezâreti ibkā buyuruldu.

Ayıntâb ve Kilîs eşkıyâsının te'dîbine me'mûr olan sâbıkā Haleb Vâlîsi Abdi Paşa uhdesine bundan akdem Rakka eyâleti tevcîh buyurulmuş idi. Haleb'den hareketle Rakka'ya azîmet ettikte, yanına tecemmu' etmiş olan asâkirin Haleb havâlîsinde fukarâya olan te'addiyâtı Rakka ahâlîsinin mesmû'u olmağla, Abdi Paşa'nın Rakka'ya duhûlüne mümâna'at ile, bayağı ısyân sûreti gösterdiklerinden ve Abdi Paşa dahi, ba'zı mülâhazata mebnî cebren memlekete girmekten ihtirâz ettiğinden, Haleb cânibine doğru ric'at etmiş idi. Bu kerre mansıbı Aydın sancağına bi't-tahvîl, Rakka Eyâleti, Diyârbekir Vâlîsi müteveffâ Mîrü'l-Hâcc **(s.157)** Osmân Paşazâde Mehmed Paşa'ya ve Diyârbekir Eyâleti, Haleb Beylerbeyisi Mîr-i mîrân Osmân Paşa'ya ve Haleb Eyâleti, Şâm Vâlîsi Azmzâde Mehmed Paşa'nın büyük oğlu olup, Trablusşâm Mutasarrıfı ve Cerdecibaşı olan Mîr-i mîrân Yûsuf Paşa'ya bâ-rütbe-i vezâret tevcîh olunup, Trablusşâm mutasarrıflığıyla Cerde başbuğluğu, müşârünileyhin dîger küçük oğluna bâ-rütbe-i mîr-i mîrânî ihâle kılındı.

Yeniçeri Ağası Süleymân Ağa'nın yirmi mâhdan berü ağalığı hengâmında vukū' bulan mahlûlâtı hazîne-mânde ederek, Beytü'l-mâl-i Müslimîne hıdmet eylemesi lâzime-i zimmeti iken, mevâcibden mevâcibe cüz'î mahlûlât göstererek, mahlûlât-ı sâ'irenin ba'zısını fürûht ve ba'zısını bahş-ı Kalenderî sûretiyle dilediğine i'tâ edegeldiğinden başka, celb-i menfa'at zımnında, cüz'î bahâne ile

ocaklusu miyânında küllî tevcîhât ihdâs etmekte olup, halîlesi dahi bu husûslarda yed-i rüşvet olduğundan, ocak ahâlîsi kendisinden dâd u feryâd etmekte idiler. Bu esnâda dahi ocak başyazıcısıyla kul kethudâsının azl ü tebdîllerine tasaddî ettikte, hakîkat-ı hâl sadrıa'zam-ı cedîdin ma'lûmu olmağla, mûmâileyh Süleymân Ağa, yeniçeri ağalığından azl olunup, ehliyle berâber Sinob'a nefy ü iclâ ve Kul Kethudâsı Ali Ağa, yeniçeri ağalığıyla kâm-rân buyuruldu. İşte bu hilâlde cânib-i Irak'tan ba'zı ahbâr-ı sârre alınmıştır. Şöyle ki: Bağdâd ile Basra'nın muntasıf-ı tarîkında vâkı' Haseke mukāta'ası re'âyâsından Hazâ'il aşîreti eşkıyâsı, Zend Kerîm Hân gā'ilesini fursat ittihâzıyla, yedi-sekiz seneden berü şatt ve çöl yollarını kat' etmeleriyle, bundan mukaddem Bağdâd vâlîleri tarafından üzerlerine sevk olunan asâkiri dahi birer gûne desîse ile tefrîk edip, bagy ü tuğyânlarını tezyîd ederek, nihâyet bundan akdem zuhûra gelen Basra Vak'ası'nda bütün bütün Acemlere mütâba'at etmişler idi. Süleymân Paşa, Bağdâd ve Basra vâlîsi oldukta, ol havâlînin tathîrine mübâşeret etmekle, işbu tâ'ife-i bâgıyenin te'dîb ü gûşmâllerini dahi iltizâm ederek, geçen sene Zilka'de içinde asâkir-i külliyye ile Bağdâd'dan hareketle, ol cânibe azîmet etmiş idi. Haseke menziline vâsıl oldukta, Müntefik aşîretini dahi celb ederek, ibtidâ usât-ı merkūmenin çöl tarafında olan güzergâhların sedd eyledi. Ve fi'l-asl Hazâ'il aşîretinden müteşa"ib olan kabâ'ilden Âl-i Selmân kabîlesi dehâlet etmekle, anlar dahi, süvârî ve piyâde asâkir ile mu'âvenet içün seyl gibi akup geldiler. Tâ'ife-i bâgıyenin mevkı'ları "Ahvâr <Ahvâz>" ve "Endivâr" ta'bîr olunur mahaller olup, "Germe" denmekle zebân-zed olan enhâr ile muhât olmağın, karârgâhlarına vusûl müte'azzir olarak, emr-i teshîrlerinde **(s.158)** şatt-ı Fırat'ı sedd ü bend etmekten gayri tarîk olmadığı lede'l-istişâre mütehakkık u zâhir olmağla, derhâl "Dîvâniye" nâm mevkı'ın zîrinden tûlen iki yüz ve arzan yüz yirmi zirâ' sedd inşâsına mübâşeret olunup, re'âyâ ve aşâ'irin ve ordu halkının ikdâm u ihtimâmlarıyla, seddin binâsı nısıf oldukta, tâ'ife-i bâgıye, izhâr-ı nedâmet ve isti'fâya mübâderet ile, mâl-i mîrîlerin edâya ta'ahhüd eylediler. Lâkin bu husûsta kendilerinden rehin taleb olundukta, vermekten imtinâ' etmeleriyle, gelen âdemleri i'âde vü ircâ' olunarak, yine seddin itmâmına mübâşeret olunduğu esnâda Âl-i Selmân fırkası berü taraftan yüz çevirip, Âl-i Ahmed ve Hazâ'il'e mülhak oldular. Sedd-i mezkûr, hıtâm bulup, eşkıyânın bulundukları mevkı'ların suları çekilerek, açıkta kaldıkları hâlde, çöl cânibinden Müntefik ve Benû Hâlid'den bir cemâ'at ve Âl-i Kaş'am ve sâ'ir aşâ'ir-i Irak ile eşkıyânın berren etrâfı ihâta olunmağa mübâderet olundu.

Eşkıyâ-i merkūme, bu hâli mu'âyene edip, mukābeleye ibtidâr edecek olsalar, bi'l-cümle kılıçtan geçeceklerini akılları kesmekle, nâ-çâr istîmân ile, ehl ü ıyâllerin ve Âl-i Ahmed ve Âl-i Selmân'ın rü'esâları olan Hamedü'l-Humûd ve Muhsinü'l-Kā'im ve Humûdü'z-Zarnûs'un birer nefer sabî oğulların rehin olarak ordu-yı hümâyûna getirip, istîmân ve istirhâm eylediklerinden, fî-mâba'd Basra'dan Hille'ye dek hiç bir ferdin halâli zâyi' olmamak ve bir vechile yolculara ta'arruz olunmamak ve mîrîleri tamâmen edâ olunmak şartıyla, kendilerine emân verildi. İşbu haber-i meserret-eser, Cumâdelûlânın yirmi altıncı günü Der-i Devlet'e vâsıl oldukta, Süleymân Paşa'ya taraf-ı şâhâneden bir aded a'lâ semmûr kürk ile bir kabza şemşîr ihsân ve irsâl buyuruldu.

Azl ü Nasb

Üç seneye karîb Şıkk-ı evvel Defterdârı bulunan es-Seyyid Mustafa Efendi, kurenâ-yı sadrıa'zamînin si'âyet ve ilkāsıyla, azl olunarak, selefi hâlâ Defter Emîni Hasan Efendi'nin ma'lûmât-ı sâbıka ve liyâkat-ı tâmmesi derkâr olduktan başka, îrâda müte'allik bir şey'i olmayıp, uhdesinde olan defter emâneti dahi bî-hâsıl olduğundan, dâ'iresini idâreden âciz olduğuna binâ'en, münhall olan şıkk-ı evvel defterdârlığı ile bekâm kılındı. Ba'de'l-azl müşârünileyh Mustafa Efendi'nin bir sûretle İstanbul'dan teb'îdi dahi tasmîm olunmuş iken, Kethudâ-yı Sadr-ı âlî Halîl Hamîd Efendi'nin sahâbeti sâyesinde, yalnız ba'de'l-azl biraz **(s.159)** musâderesiyle iktifâ olunmuştur. Defter Emâneti dahi, Sadâret Kethudâlığından munfasıl el-Hâcc Mustafa Efendi'ye ihâle olundu.

Bundan mukaddem Haleb Vâlîsi iken, ba'zı gammâzların merhûm Sadrıa'zam Silahdâr Seyyid Mehmed Paşa'ya gamz u nifâk etmeleriyle, vezâreti ref' ile, Kuds-ı şerîf'te ikāmete me'mûr olan Ahmed İzzet Paşa'nın esbâb-ı vezâreti cânib-i mîrîden zabt olunmuş idi. Kuds-ı şerîf'e giderken, bakıyye-i eşyâsını dahi kuttâ'-ı tarîk gāret ü yağmâ etmekle, gerek kendisi ve gerek etbâ' u levâhikı uryân kalmış olduklarından, ahşâm yiyecekleri olmadığı hâlde, bir seneden mütecâviz kendisi, Kuds-i şerîf'te ve evlâd u ıyâli Haleb ahâlîsinin sadaka vü ihsânlarına avuç açmış oldukları hâlde, Haleb tarafında bulundukları ma'lûm-ı sadâret-penâhî olmağla, merhameten uhdesine Köstendil sancağı tevcîhiyle, vezâreti ibkā buyuruldu.

Kethudâ-yı Sadr-ı âlî Halîl Hamîd Efendi, sadrıa'zam kurenâsından ba'zıların ilkāsıyla, yalı ve konağından her kangısını ihtiyâr eylerse orada ikāmet eylemek üzere, Cumâdelâhırenin yirmi yedinci günü azl olunarak, yerine mukaddemâ Sadrıa'zam Kethudâlığından munfasıl sâbıkā Tevkī'î Mustafa Efendi, salâh u perhîz-kârlığına binâ'en, kethudâ-yı sadr-ı âlî nasb olundu. Ve bi'l-fi'l Tevkī'î olan Ahmed Nazîf Efendi, bundan akdem iki def'a çâvuşbaşılığı hengâmında hüsn-i sülûku ve hakkāniyet üzere tesviye-i mesâlih-i ibâda ikdâm u ihtimâmı hasebiyle, etvâr u mişvârı makbûl-i havâss u avâm olduğuna binâ'en, Recebin gurresinde yine bi'l-fi'l çâvuşbaşı olup, selefi Sa'îd Efendi uhdesine dahi, becâyiş sûretiyle tevkī'îlik tevcîh kılındı.

Mora eyâleti kapudan paşa himmetiyle, Arnavud eşkıyâsından tathîr olunmak münâsebetiyle, muhassıllığı kethudâsına tevcîh olunmuş idi. Lâkin muhassıl-ı mûmâileyh, zulm ü te'addiyâta tasaddî edip, fukarânın te'sîr-i du'âsıyla füc'eten vefât ettikten sonra, yerine oğlu muhassıl nasb u ta'yîn kılınmış idi. Mûmâileyh ise, henüz yirmi yaşına varmamış dîvâne-meşreb bir şâbb-ı emred olup, pederinden ziyâde zulm ü gadre tasaddî ettiği mesmû' olmaktan nâşî, azl ile, Mora Muhassıllığı, yine Bolu <Anabolu> Muhâfızı olan Vezîr Seyyid Ahmed Paşa'ya tevcîh olundu. Ve Peylân <Beylân> ve Payâs tarîklarının istihsâl-i emniyyetleri zımnında, Adana Beylerbeyiliği, İçel Mutasarrıfı Be<y>lânlı Abdurrahmân Paşa'ya ve İçel Mutasarrıflığı, Adana Mutasarrıfı Mîr-i mîrân Kiki Abdi Paşa'ya tevcîh kılındı. Ve esbak Mora Muhassılı olup, eşkıyânın zîr-i dest-i tahakküm ü tagallübünde kalmış olan Mehmed Paşa'nın Mora eyâleti kapudan paşa ma'rifetiyle tathîr **(s.160)** olunduktan sonra, vezâreti ref' olunarak, Cezâyir-i Bahr-ı Sefîd'den birine nefy olunmuş idi. Bu kerre uhdesine Karasi sancağı bi't-tevcîh, vezâreti ibkā buyuruldu.

Canikli El-Hâcc Ali Paşa'nın İbkā-yı Vezâreti

Bundan akdem beyân olunduğu üzere, Canikli el-Hâcc Ali Paşa'nın Cebbârzâde Vak'ası'nda harekât-ı vâk'ıası ısyân sûretini îmâ etmekle, üzerine asker sevk olundukta, Kırım'a firâr etmiş idi. Ancak müşârünileyhin ber-minvâl-i sâbık, hod-be-hod Cebbârzâde üzerine sevk-ı asker etmesi fî nefsi'l-emr bir hareket-i ısyâniye olmayıp, belki nezd-i Devlet-i Aliyye'de olan haysiyyet ü ikbâline iğtirârından neş'et etmiş bir keyfiyyet olduğu hâlde, buna bagy ü ısyân

rengi verilmesi ehl-i nifâkın garaz u nefsâniyeti eseri olduğu sadr-ı cedîdin ma'lûmu olduğundan ve Dersa'âdet'e getirilmiş olup, ricâl ü kibâr konaklarında müsâfireten mukīm olan yüzden mütecâviz evlâd u ıyâl ve ekārib ve tevâbi' u levâhikının sûz u güdâz ve tazarru' u niyâzları afv u merhamet-i şâhâneyi celb ü da'vet ettiğinden başka, bu esnâda Kırım hânının dahi şefâ'atnâmesi geldiğinden, gerek müşârünileyh Ali Paşa'nın ve gerek oğlu Mikdâd Paşa'nın vezâretleri ibkā olunarak, kendi uhdesine Trabzon eyâleti ve oğlu Mikdâd Paşa uhdesine Amasya sancağı ihsân buyuruldu.

Ba'zı Tevcîhât

Yedi-sekiz seneden berü İmâmet-i pâdişâhî ile müşerref olan Havâss-ı Refî'a Kādîsı Mehmed Sa'îd Efendi, bin yüz elli yedi senesi hilâlinde Dersa'âdet'te tevellüd etmiştir. Merhûm Şeyhülislâm Dürrîzâde Efendi'nin imâmı olmak hasebiyle, seksen dört senesinde müderris olup, sadâ-yı dil-keş edâsı vâsıl-ı sem'-i hümâyûn olmağla, imâm-ı sânî ve ba'dehû imâm-ı evvel ve havâss-ı refî'a kādîsı olduktan sonra, bu sene Şa'bânının on dördüncü günü vefât etmekle, yerine imâm-ı sânî, imâm-ı evvel ve Kilâr-ı Hâssa Ağalarından Seyyid Nurullâh Ağa, imâm-ı sânî oldu.

Şevvâlin dördüncü günü sadrıa'zam, tevcîhâta kıyâm ve cümle-i bendegânın mesrûriyyetlerini iltizâm ile, kiminin mansıbını ibkā ve kiminin mansıbını terfî' ve kimine yeniden mansıb-ı münâsib tevcîh ettirip, şâyân-ı lutf u iltifât olan ba'zı zevâta dahi verilecek hâlî mansıb bulunmadığından, şâyeste oldukları mansıbların pâyesini i'tâ eyledi.

(s.161) Buhara Elçisinin Ahvâli

Bundan akdem Dersa'âdet'e gelmiş olan Buhara elçisine ziyâfetler tertîb olunarak, hakkında ihtirâmât-ı lâzimenin icrâsı irâde-i seniyye iktizâsından olmağla, evâ'il-i Muharemmü'l-harâmda ibtidâ kapudan paşa tarafından bir âlî ziyâfet tertîb olunmuş ve mu'ahharan Hurûc-ı Mevâcib Dîvânı'nda sefîr-i müşârünileyh, huzûr-ı şâhâneye çıkıp, nâmesini takdîm eylemiş idi. Nâmenin hulâsa-i mü'eddâsı: İklîm-i Buhara'nın ulemâ vü sulehâ vü meşâyıhı devâm-ı şevket ü satvet-i Devlet-i Aliyye ed'iyye-i hayriyyesine müdâvim oldukları ifâdesiyle, elçilerinin edâ-yı Hacc eylemesi husûsunda himâyet ü sıyânet-i

Saltanat-ı seniyye'nin bî-dirîğ buyurulması niyâzından ibâret olmağla, Hacc mevsimine kadar elçilerinin Dersa'âdet'te ikāmetle, ricâl ü kibâr ziyâfetleriyle evkāt-güzâr olması husûsuna irâde-i seniyye müte'allik buyurulduğundan, Muharremin selhi günü Şıkk-ı evvel Defterdârı bulunan Mustafa Efendi tarafından sefîr-i müşârünileyhe ziyâfet tertîb kılınmış idi.

Mukaddemâ Şahin Girây'ın meb'ûsları Dersa'âdet'e gelip, huzûr-ı hümâyûna girmeleri Rusya elçisi tarafından istid'â olundukta, ol vakit Re'îsülküttâb bulunan Abdürrezzâk Efendi tarafından: "*Mülûk-ı İslâmiye elçilerinin huzûr-ı hümâyûna girdikleri yoktur*" deyü cevâb verilmiş idi. Mu'ahharan Buhara elçisi, ber-vech-i muharrer, şeref-i mülâkāt ile müşerref olduğunda, Kethudâ-yı Sadr-ı âlî bulunan Halîl Hamîd Efendi'nin fi'l-asl re'îs olması hasebiyle, husûs-ı mezkûra âşinâlığı olmaktan nâşî, Rusya tercümânı, efendi-i müşârünileyhe gelip, Buhara elçisinin huzûr-ı hümâyûna duhûlü mukaddemâ Abdürrezzâk Efendi tarafından verilmiş olan cevâba münâfî olduğunu îrâd ile, istiknâh-ı hâl etmekle: "*Buhara Devleti, Devlet-i Aliyye ile hem-hudûd olmadığından, elçisinin huzûr-ı hümâyûna duhûlünde bir mahzûr görülmemiştir*" deyü cevâb vermiştir.

İşbu Receb-i şerîfin on ikinci günü kā'ide-i müstahsene-i Devlet-i Aliyye üzere, surre-i hümâyûn ihrâc olundukta, Buhara elçisi dahi, oğlu ve on dört nefer âdemleriyle berâber mu'azzezen ve surre emînine mashûben cânib-i Hicâz-ı mağfiret-tırâza i'zâm kılındı. Lâkin Karaman Ereğlisi merhalesinde sefîr-i müşârünileyhin vefâtı vukū'una mebnî, sefâreti oğlu ve ikincielçi olan Muhammed Şerîf'e tebdîl ü taklîd olunduğunu ve pederleri hakkında tertîb olunmuş olan mekârim-i seniyye hasbe'l-irs ve'l-istihkāk kendiye intikāl eylediğini mutazammın, Şâm vâlîsi emîrü'l-hâcca hıtâben emirnâme irsâl olunarak, hakkında taraf-ı şehriyârîden garîb-nevâzlık merâsimi icrâ buyurulmuştur.

(s.162) Vürûd-ı Elçi-i Rusya

Devlet-i Aliyye'de mukīm Rusya ortaelçisi bundan akdem azl ile, yerine Zak <Jak> Bulgarof, yine ortaelçi ta'yîn olunup, Kırım iskelesinden sefîneye süvâr olarak bahren geleceği haberi akdemce vârid olduğuna ve bu âna kadar Rusya elçilerinin Bahr-ı Siyâh cânibinden vürûdu vâkı' olmadığına binâ'en, keyfiyyet, Kavakhisârı ricâline bildirilmiş idi. Şa'bânın on dokuzuncu günü

sefîr-i mûmâileyh, üç kıt'a sefîne ile Karadeniz Boğazı'na geldikte, Rusya gemilerinden ve Kavakhisârı'ndan toplar atılarak, rüsûm-ı düveliyyeye ri'âyet olunduktan sonra, Büyükdere'de istîcâr olunmuş olan mekânına îsâl olundu. Şevvâlin dokuzunda mülâkāt edip, nâmesini takdîm ettikten sonra, sâbık Rusya elçisi, memleketi cânibine avdet eylemiştir.

Garbluların Zabt Ettikleri Sefâ'ine Dâ'ir Nemçe Elçisiyle Vâkı' Olan Mükâlemât

Elli üç (1152/1739) târîhinde Devlet-i Aliyye ile Nemçe Devleti akd-i musâlaha ettiklerinde, Cezâyir Ocakları'nın mugāyir-i sulh u salâh hareket etmemeleri kendilerine tenbîh ü te'kîd olunmak ahdnâme-i hümâyûn mâddelerinden on birinci mâddeye derc olunmuş olup, ba'dehû altmış bir târîhinde Nemçelüler, mâdde-i ticâret içün, Devlet-i Aliyye ile başkaca bir mu'âhede akd ettikleri esnâda, Cezâyirlüler ile dahi mükâleme ederek, çend mâddeyi hâvî senedler ahz ü i'tâ ettikten sonra, ol diyârda konsolos nasb ettirmişler idi. Ahâlî-i mezkûre ise, dâ'imâ korsanlık ederek, mâl-i ganâ'imle ta'ayyüş eder dilîr ü bahâdır bir tâ'ife olduklarına binâ'en, vaz' u hareketlerine Nemçelüler, tahammül edemiyerek, yetmiş dokuz târîhinde konsoloslarını oradan kaldırıp, beynlerinde olan mu'âhedeyi fesh etmeleriyle, ol vakitten berü Nemçe gemileri ol sularda dâ'imâ havf u haşyet üzere geşt ü güzâr ederler idi.

İşbu sene-i mübârekede evâ'il-i Nisanda zikr olunan ocaklar ricâlinden ba'zılar, Nemçe sefâ'ininden bir rivâyette altı ve rivâyet-i uhrâda on iki kıt'a sefînelerin zabt ile, derûnunda olan emvâl ü eşyâyı yağmâ ve mellâhlarını esîr etmiş oldukları Nemçe Devleti'ne aks ettikte, Dersa'âdet'te mukīm elçisine iş'âr etmekle, Nemçe elçisi dahi, ahidnâme şurûtundan edille îrâd ederek, zikr olunan sefâ'in ve üserânın istirdâdı zımnında, Bâb-ı **(s.163)** âlî'ye bir kıt'a takrîr i'tâ ettiğinden, Re'îsülküttâb Süleymân Feyzi Efendi, "Beylerbeyi" nâm mahalde kâ'in sâhilhânesinde Nemçe sefîriyle bi'l-ictimâ', mükâlemeye mübâderet eylediklerinde, evvel-emrde Nemçe elçisi, kelâma başlayıp: "*Cezâyirlünün dört kıt'a Nemçe gemisini ahz u zabt ettikleri sahîhan vâkı' ve bu eyyâmda diğer altı kıt'a sefînelerin dahi ahz ettikleri şâyi' olmağla, sefâ'in-i mezkûrenin ve üç yüz mikdârı üserânın muktezâ-yı şurût üzere, istirdâd u istihlâsına Devlet-i Aliyye'nin himmet eylemesi Nemçe Devleti'nin matlûb u mültemesidir*" deyü muktezâ-

yı şurût ibâresini îrâd ederek, menvî-i zamîrleri olan żamân tarîkıyla mutâlebe eylediklerin îmâ ve zu'munca mugālata yüzünden Devlet-i Aliyye'ye tazmîn ettirmek fikrinde olduklarını bâdî-i emrde ketm ü ihfâ eyledi.

Re'îs efendi, bâdî-i emrde Nemçe elçisinin işbu merâm-ı hafîsini anlamış ise de, anladığını bildirmeyerek ve sûret-i tegāfülden gelerek, cevâba ibtidâr eyleyip: "*Devlet-i Aliyye'nin, Nemçe Devleti'yle akd ettiği ahidnâmede, fakat Cezâyir Ocakları'nın mugāyir-i sulh u salâh hareket eylememeleri cânib-i Saltanat-ı seniyye'den kendilere tenbîh ü te'kîd olunmak mâddesi münderic olmağla, bu âna dek ve bundan sonra yazılmış ve yazılacak evâmir-i aliyyede bundan ziyâdesinin tahrîri nass-ı ahdnâmeden hâricti*r deyü *tamâm bir gün şurût-ı ahdnâme üzere, mübâhese vü münâkaşa olunduktan sonra, ol bâbda Cezâyir beylerbeyisine hıtâben bir kıt'a fermân-ı âlî-şân ısdâr olunarak, mübâşir-i mahsûs ile tesyâr olunsun*" deyü tarafeynden bi't-terâzî, meclis-i mükâlemeye hıtâm verildi.

Ve re'îs efendi, emr-i şerîfin sûret-i tahrîrine dikkat birle, gerek Cezâyirlüye yazılan ve gerek Nemçelüye verilen evâmir-i münîfede tahrîr olunagelip, zikr olunan Belgrad Mu'âhedenâmesi'nde münderic on birinci mâddenin fıkra-i ûlâsı ki: "*Cezâyir ve Tunus ve Trablus Ocakları'na tenbîh oluna ki, min-ba'd sulh u salâhın şurûtuna ve kendilerine mahsûsan akd olunan mevâdda mugāyir bir dürlü harekette bulunmayalar*" ibâresidir. Bu fıkrayı derc ederek, istirdâd-ı sefâ'in ve emvâl ü eşyâyı hâvî bir kıt'a fermân-ı âlî-şân tesvîd eyleyip, bâlâsı hatt-ı hümâyûn ile tezyîn olunduktan sonra, îsâline Kapucubaşılık pâyesi ihsânıyla gedüklü zu'amâdan Karabeyzâde Ahmed Ağa, mübâşir ta'yîn olundu.

Bu sûretle mâdde-i nizâ' bitti zann olunurken, Nemçe elçisi, mezkûr emr-i şerîfin ibâresine ve mezâyâ-yı münîfesine tedkīk-i nazar ettikte, zikr olunduğu üzere Cezâyirlüye yazılagelen ahdnâme-i hümâyûn ibâresi tamâmca yazıldıktan sonra, mücerred merâsim-i dostîyi îfâ ma'razında, Nemçelü içün Cezâyirlüye müte'allik olmayarak, tazmîn ve istirdâd ve ihâfe **(s.164)** vü inzâra dâ'ir istirdâd-ı sefâ'in husûsunda Ülgün ve Barlular'a yazılan ibârelerden daha şiddetli tehdîdât u te'kîd tahrîr olunarak, husûl-i matlabına sa'y-i evfâ olunmuş olup; ancak işbu îfâ-yı levâzım-ı dostî sûretinde yazılan tehdîdât, ahdnâme-i hümâyûn ibâresinden zann olunmasın deyü ahdnâme-i hümâyûn ibâresinden ayrıca olarak yazılmış olduğundan, Devlet-i Aliyye sefîneleri, istirdâd husûsunda müsâmahaya meyl etmiştir zannına zâhib olarak, Nemçe elçisi, ahdnâme-i

hümâyûn ibâresi nâkısdır deyü i'âde-i da'vâ ve mezkûr ahdnâme-i hümâyûn ibâresinin zeyline Ülgün ve Bar ve sâ'ir sevâhil ve adalar ahâlîsine mahsûs olan ahdnâme-i hümâyûn ibâresinin derc ü tahrîr ettirilmesini müta'addid takrîrler i'tâsıyla iddi'â eyledi. Ve bu husûsta pek ziyâde şiddet ü huşûnet gösterdi. Mezkûr emr-i şerîfe derc ü tahrîr ettirilmesini iddi'â eylediği ibâre ki: "*Ülgünlü ve sâ'ir ol tarafta olan kılâ' ahâlîsi, Devlet-i Aliyye'me tâbi' olan iskelelerden fî-mâ-ba'd korsanlığa çıkmayıp ve tüccâr sefînelerine fî-mâ-ba'd zarar ettirilmeyip ve o makūle gerek fırkate ve gerek sâ'ir korsan sefîneleri ref' ve kurulmasından men' olunalar. Şöyle ki: Her ne vakit içlerinde sulh u salâha mugāyir vaz' u harekete cesâret eder olursa, nehb ü gāret eyledikleri bi'l-cümle emvâl ü eşyâ, taraflarından istirdâd olunup, bu makūle eşkıyânın mûcib-i ibret olmak içün, şer'an lâzım gelen cezâları tertîb ve muhkem haklarından geline*" fıkrasıdır. İşbu fıkranın bi-tamâmihâ bir târîhte Cezâyirlülere yazılagelen evâmir-i aliyyede tahrîr olunduğu gayr-i ma'hûd u nâ-mesbûk olmağın, re'îs efendi, Nemçe elçisinin mezkûr takrîrlerine cevâben: "*Ülgünlü haklarında icrâ olunacak husûsları Cezâyirlülerin henüz kabûl edip etmeyeceklerini Devlet-i Aliyye, sekiz sene akdem bil<e>mez idi ki, ibâre-i mezkûre ale'l-ıtlâk Cezâyir-i Garb Ocakları'na dahi şâmil ola. Ve eger Saltanat-ı seniyye, işbu fıkranın tamâmiyle ocaklar hakkında îfâsına müte'ahhid olmuş olsa, in'ikād-ı mu'âhededen sekiz sene sonra Nemçe Devleti'nin münferiden başkaca ocaklar ile akd-i mu'âhede etmesine ne hâcet idi. Bundan başka ibâre-i mezkûrenin Cezâyirlüye şümûlü farz olunduğu takdîrce, vakt-i müstakbelde iki tarafın beyninde akd olunacak uhûd u şurûtu kâ'in olmuş gibi, kendi ahidnâmesinde sekiz sene mukaddem kendilere żamân u tekeffül misillü vaz'ı ihtiyâr ve teklîf eylemiş olmasını iktizâ eder. Bu ise akıldan müsteb'id değil midir?*" diyerek, zikr olunan fıkranın Cezâyirlüye müte'allik fıkra olmadığını isbât ile hasmını iskât ettikten sonra, –… *ve câdilhüm bi'l-letî hiye aḥsen*–[40] fehvâsı üzere, ber-muktezâ-yı vakt ü hâl üslûb-ı hakîmâne üzere, bast-ı makāl edip, **(s.165)** Nemçe imparatorunun hâtırına ri'âyeten, Devlet-i Aliyye bu husûsun husûlünü fevka'l-âde iltizâm etmiş olduğundan, şurût u uhûddan fazla olarak, fermânda te'dîb ve tazmîn ve istirdâd ta'bîrâtını derc etmiş olduğunu ifâde ve fermânda yerlerini irâ'e ederek ve: "*Maslahatınız, avn-i Bârî ile karîben husûl-pezîr olur*" diyerek, elçiyi tatyîb ile def'-i münâza'a eylemiştir.

[40] ….. Onlarla en güzel bir şekilde mücadele et. Kur'ân, XVI (Naḥl, 125).

Vekāyi‘-i Müteferrika

Fi’l-asl tütün isti‘mâlinin hall ve hürmeti hakkında fukahânın müta‘addid risâleleri olup, cevâz ve adem-i cevâzının kat‘î olarak fark u temyîzi emr-i müşkil olduğundan, günden güne şüyû‘ u kesret bularak, bir mertebeye varmıştır ki, bir mecliste bulunan on beş mikdârı zevâtın içinde tütün içmeyen ancak iki veyâhûd üç kişi bulunabilip, âlât u edevâtının tanzîminde dahi herkes, hâlince ihtiyâr-ı tekellüf ederek, beş kîse akçeye kadar bir çubuk takımı satılmağa başladı. Nisvânın dahi girân-bahâ murassa‘ ve telli paşmaklara meyl ü rağbetleri hasebiyle, bu dahi isrâf mertebesine vardı. Bu husûslar vâsıl-ı sem‘-i hümâyûn olmağla, halkı böyle masârif-i bî-hûde ve isrâfât-ı nâ-meşrû‘adan men‘ zımnında, sadrıa‘zama hıtâben bir kıt‘a hatt-ı hümâyûn sâdır oldu. Sûreti zeylde **(14)** rakamıyla îrâd olunur.

Anadolu Kādî‘askeri olan Hayâtîzâde Mehmed Sa‘îd Efendi, ḍîk-ı sadr illetinden bîzâr ve îfâ-yı levâzım-ı me’mûriyyette envâ‘-ı elem ü meşakkate giriftâr olup, güç hâl ile müddetini ikmâl ettikte, Zilka‘de gurresinde yerine İstanbul Kazâsı’ndan munfasıl Arabzâde Atâullâh Efendi, sadr-ı Anadolu nasb olundu. Sekiz gün sonra müşârünileyh Sa‘îd Efendi, dâr-ı bekāya irtihâl eyledi.

Müteveffâ-yı müşârünileyh, kırk altı târîhinde Re’îsü’l-etibbâ iken Şeyhülislâm olan merhûm Hayâtîzâde <Mehmed Emîn> Efendi’nin sulbünden mütevellid ve elli üç târîhinde müderris ve yetmiş bir senesinde Üsküdar mollâsı ve yetmiş yedide Bursa kādîsı ve seksen ikide Mekke kādîsı ve seksen sekizde İstanbul kādîsı olup, doksan üç senesinde Anadolu pâyesi almış ve doksan dört Zilka‘desi gurresinde bi’l-fi‘l Anadolu kādî‘askeri olmuş ve bir sene sonra müddet-i mu‘ayyenesiyle berâber ömrü dahi hıtâm bulmuştur.

Re’îsülküttâb Süleymân Feyzi Efendi’nin fıtrî vü cibillî olan vakār u sekîneti ba‘zıların nazarında kibr ü azamete haml olunmağla, huzûr-ı sadr-ı âlîde ba‘zı kabâyıh u mesâvîsi nakl **(s.166)** olunduğundan, Zilhicce gurresinde mansıb-ı riyâsetten azl ile, Gelibolu’ya nefy olundu. Ve yerine Beylikci Mehmed Hayri Efendi, re’îsülküttâb ve Beylikci Kîsedârı Hâcegândan Râşid Efendi, beylikci nasb u ta‘yîn kılındı.

Süleyman Feyzi Efendi’nin azl ve nefyine dahi kanâ‘at olunmayıp, bakāyâ tahsîli içün serî‘an Mısr’a gitmeğe me’mûr oldu. Lâkin erba‘în içinde Mısr’a

gitmek müşkil olduğundan, bundan afvını istirhâm ettikte, müfîd olmayıp, yine cânib-i Mısr'a gitmesine ısrâr olunduğu esnâda, ya'nî sene-i âtiye evâ'ilinde Ömer Vahîd Efendi, vezîr kethudâsı olmağla, îrâd ettiği kelimât-ı munsifâne ile, bir müddet te'hîr olunup, şiddet-i şitâ mürûr ettikte, yine me'mûriyyeti tecdîd olunmağla, hâh u nâ-hâh Mısr'a gitmiş ve az vakit zarfında küllî akçe tahsîl ettikten sonra, afvını niyâz etmekle, yine Ömer Vahîd Efendi'nin ibrâmıyla, Dersa'âdet'e avdet ü insırâfa tahsîl-i ruhsat etmiştir.

Silistre Vâlîsi Hasan Paşa'nın Vefâtı ve Tercüme-i Hâli

Silistre Vâlîsi Hasan Paşa, İstanköy Cezîresi'nde tevellüd edip, Dersa'âdet'e geldikte, bir müddet tahsîl-i ulûma sa'y ü verziş ettikten sonra, devr-i Mahmûd Hânî'de, meşhûr Hâşim Bey'e kesb-i tereddüd ü intisâb ile ma'rûf olmuş idi. Mu'ahharan yine ol devirde İmâm-ı be-nâm olan Sarımsakcızâde Efendi'ye kethudâ olarak, anın himmetiyle, tarîk-ı kazâya dâhil olup, bir kaç mansıb zabt ettikten sonra, tarîk-ı kazâyı terk ile, avâm zümresine lâhik olarak, Moldovancı Ali Paşa'ya intisâb edip, Kütahya vâlîsi iken, kethudâlık hıdmetinde bulunmuş ve ser'askerliği hengâmında kapucubaşılık ile başbakıkulu olmuş idi. Çok geçmeden paşası azl olunmağla, kendisi dahi, ma'zûl olup, mu'ahharan Silistre mübâya'asına me'mûr ve elsine-i nâsda sıdk u istikāmetle mezkûr olarak, iki tuğ ile ve çok geçmeden rütbe-i vâlâ-yı vezâretle bekâm olduktan sonra, Silistre muhârebelerinde ibrâz-ı şecâ'at u celâlet etmekle, seferlerden sonra dahi eyâlât ve elviye mansıblarından ale't-tevâlî menâsıb-ı mu'teberelerde istihdâm olunarak, bilâhıre Silistre vâlîsi iken, bu kerre Zilhiccenin beşinci günü vefât eyledi.

Âkıl ü ehl-i hüner ve bahâdır u re'âyâ-perver bir zât-ı huceste-eser olup, ba'zı müverrihînin kavlince ilm-i Nücûma tevaggulü ve edâ-yı salâtta tekâsülü olmasa, insân-ı kâmil denmeğe şâyân bir vezîr-i âlî-şân idi.

(s.167) Vefât-ı İshak Efendi

Doksan beş senesi Recebinde Rumeli sadâretinden munfasıl ve mübtelâ olduğu nikrîs illeti müdâvâtıyla müştagil olan Mollâcıkzâde İshak Efendi, Zilhiccenin on dördüncü günü vefât eyledi.

Müteveffâ-yı müşârünileyh, bin yüz yirmi senesi Zilhiccesinde Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn'dan Cizye Muhâsebecisi Mollâcık Mehmed Efendi'nin

sulbünden tevellüd edip, mukaddemât-ı ulûm-ı aliyyeyi tahsîl esnâsındaki bin yüz otuz üç târîhinde *Behcetü'l-fetâvâ* sâhibi merhûm Şeyhülislâm Abdullâh Efendi'den mülâzım ve kırk üç senesinde Şeyhülislâm Mîrzâzâde Şeyh Mehmed Efendi'nin himmetiyle, müderris ve müsâ'ade-i rûzgâr ile yetmiş senesinde Yenişehr-i Fener mevleviyyeti ve yetmiş üçte Edirne pâyesi ve yetmiş beşte Mekke-i mükerreme pâyesi ile bekâm ve seksen üçte İstanbul kazâsıyla ve seksen dokuzda Anadolu sadâretiyle ve doksan dörtte Rumeli sadâretiyle be-nâm olup, ba'de'l-infisâl, hânesinde ikāmet üzere iken, ber-vech-i muharrer, nikrîs illetiyle irtihâl ettikte, Sultân Bâyezîd Hân Camii civârında vâkı' Kapudan İbrâhîmpaşa Câmi'i Hazîresi'ne defn olundu.

Meşâhîr-i ulemâ ve dânişmendân-ı şu'arâdan olup, her vâdîde suhan-per-dâzlığa kādir ve husûsuyla bedâheten söz bulmakta emsâli nâdir bir zât-ı celîlü'l-me'âsir idi. Zâde-i tab'ları olmak üzere, seng-i mezârına tahrîr olunmasını vasıyyet etmiş olduğu kıt'a, levh-i mezârında mastûr olup, aynıyla bu mahalle derc olundu.

Kıt'a

Encümengâh-ı Fenâ'dan nice oldumsa nihân
Levh-i kabrimde de nâmım olur elbet pinhân
Umarım rahmet-i Settâr u Kerîm ü Hayy'dan
Cürm ü ısyânımı da setr ede keff-i mîzân

Ferah Ali Paşa'nın Soğucak Muhâfızı Olduğu

Bu sene-i mübâreke vukū'âtındandır ki, kabâ'il-i Çerâkise'yi hüsn-i terbiye ve istimâlet ile, taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye celb ü imâle içün, Mîr-i mîrân-ı kirâmdan Ferah Ali Paşa, Soğucak muhâfızı ta'yîn buyurulup, ol tarafa i'zâm olunmuştur. Müşârünileyhin keyfiyyet-i me'mûriyyet ve azîmeti ve oralarda vukū'a gelen hüsn-i hıdmeti, *–inşâ'a'llâhu te'âlâ–*[41], bundan sonra mahallinde müstakıllen şerh ü tafsîl olunur.

[41] Yüce Allâh dilerse (isterse).

(s.168) Vekāyi‘-i Sene-i 1196

Mîr-i âhûr-ı sânî-i şehriyârî olan sadrıa‘zam mahdûmu Sa‘îd Bey hakkında der-kâr olan teveccüh-i şâhâne âsâr-ı aliyyesinden olmak üzere, çerâğ-ı efrûhte-i pâdişâhî olan cevârî-i Harem-i Sarây-ı hümâyûn'dan bir duhter-i bülend-ahter ihrâc olunarak, mîr-i mûmâileyhe tezvîc olundu.

Vukū‘-ı İmtihân ve Tevcîh-i Ba‘zı Menâsıb-ı Mevâlî

Muharremin sekizinci günü ru'ûs imtihânı olup, *Telhîs*'in, *–ve'r-tifâ‘u şe'ni'l-kelâmi, fi'l-ḥüsni ve'l-ḳabûli–*[42] ibâresinden ders gösterilerek, iki yüz mikdârı dânişmendândan otuz kadarı bi'l-istihkāk müderris oldular.

Bu imtihânda Ders Vekîli Köprülü Halîl Efendi ve Gelenbevî İsmâ‘îl Efendi ve Münîb Efendi ve Abdi Efendi ve Debbâğzâde Mustafa Efendi, mümeyyiz olup, meşâhir-i ulemâdan "Palabıyık" demekle şehîr Ula Müftîsizâde Mehmed Efendi ve es-Seyyid İbrâhîm Kudsî Efendi ve Vefâ Şeyhi es-Seyyid Abdullâh Efendi ve sonra Şeyhülislâm olmuş olan Kādîzâde Tâhir Efendi, bu imtihânda müderris olmuşlardır.

Andan sonra vakt-i tevcîhleri hulûl eden Mısır Mevleviyyeti, Kuds-ı şerîften munfasıl Fetvâ Emîni Kırımî Osmân Efendizâde Tatarcık Abdullâh Efendi'ye ve Şâm-ı şerîf Mevleviyyeti, Mehmed Emînzâdelerden Hüseyin Ağazâde Abdurrahmân Efendi'ye ve Bursa Mevleviyyeti, Nâfizzâde Efendi'ye tevcîh olundu.

Lâhika

Mûmâileyh Tatarcık Abdullâh Efendi, "Ayaklı Kütübhâne" demekle ma‘rûf olan Antalya Müftîsizâde es-Seyyid Mehmed Efendi'nin şâgirdânından olup, mevâlî içinde fazl ü kemâl ile müştehir ve fünûn-ı şettâda mâhir bir zâttır. Hattâ bu kerre Mısr'a gittiğinde, ol cânibde fünûn-ı şettâda mahâretle meşhûr olan Cebertî ile mülâkāt edip: "*Ben, Mısr'a hükûmet içün gelmedim. Ancak senin fenn-i Ceber ve mukābelede kemâl-i mahâretini işittiğimden, bu fenni senden aḫz u telakkī içün geldim*" demiş olduğu mervîdir.

[42] Sözün değeri, güzel olması ve kabul görmesindedir.

Azl ü Nasb ve Ba'zı Vukū'ât

Silahdâr-ı şehriyârî olan merhûm Sadrıa'zam Silahdâr Seyyid Mehmed Paşa birâderi **(s.169)** Halîl Ağa, Muharremin yirmi ikinci günü hânesinde ikāmete me'mûr olup, yerine bir müddetten berü Şehzâde Sultân Mehmed merhûmun Lâlâlığı ve Hazîne Kethudâlığı münâsebetiyle havâss-ı hademe-i pâdişâhîden ekseriyle tahsîl-i ülfet ü imtizâc etmiş olan İsmâ'îl Bey, silahdâr-ı şehriyârî nasb u ta'yîn buyuruldu.

Yedi seneden berü Eflak Voyvodası olup, memleketin i'mârına güzel sa'y etmiş olan Aleksandri Bey'in <Alexandru İpsilanti> voyvodalık müddeti medîd olduğundan, ebnâ-yı cinsi hased edip, ricâl ü kibâr meclislerinde fasl ü mezemmet ettikleri kendisinin mesmû' u ma'lûmu olarak, bir sûretle kendisini lekedâr ederler havfıyla, aralık aralık voyvodalıktan isti'fâ etmekte idi. Bu esnâda iki nefer oğullarına ta'lîm-i elsine-i ecnebiyye eden Dubrevniklü <Dubrovnikli> bir Freng hâcesi, av bahânesiyle oğullarını iğfâl ederek, Nemçe hudûduna idhâl ve anda hâh u nâ-hâh Nemçe'nin pây-i tahtı olan Bec, ya'nî Viyana şehrine îsâl etmiş olup, bu vak'ayı hılâf-ı gîrânı ser-rişte ederek, hakkında dürlü makālât ihdâs u ibdâ' edeceklerini derk etmekle, derhâl İstanbul'a âdem gönderip, Fransa elçisini tavsît ederek, Fransa'nın Viyana'da mukīm elçisi ma'rifetiyle, oğullarını Viyana'dan celb ile, voyvodalıktan afvını recâ ma'razında, makām-ı sadârete bir kıt'a arîza takdîm etmiş olduğuna ve iltimâsına müsâ'ade olunmak vakt ü hâl îcâbından bulunduğuna mebnî, saferin üçüncü günü Dersa'âdet'e gelmek üzere voyvodalıktan azl olunup, yerine altı-yedi seneden berü Dîvân-ı Hümâyûn Tercümânı bulunan Karacazâde Nikola Bey <Nicolae Caragea>, Eflak voyvodası ve Dragozâdeler neslinden Koca İskerlet Bey torunlarından Eflak Başkapu Kethudâsı olan Mihalaki Bey, Dîvân-ı Hümâyûn tercümânı nasb u ta'yîn kılındı.

Kethudâ-yı Sadr-ı âlî olan Lâleli el-Hâcc Mustafa Efendi, Saferin on birinci günü azl ile, dilediği mahalde ikāmete me'mûr kılınıp, yerine Ömer Vahîd Efendi, kethudâ-yı sadr-ı âlî nasb olundu.

Bu azl ü nasbın sebebini Müverrih *Vâsıf Efendi,* bu vechile beyân etmiştir ki: "*An-asl mesned-i kethudâyîde sâhib-vücûd bir zâtın bulunması kurenâ-yı sadr-ı âlînin mizâclarına muhâlif olmaktan nâşî, bundan akdem Halîl Hamîd Efendi*

gibi liyâkat ü reviyyeti müsellem olan bir zâtı kethudâlıktan azl ile, Mustafa Efendi'yi nasb ettirmişler idi. Lâkin kethudâ-yı cedîdin umûr-ı külliyye vü cüz'iyyede bî-mâyeliği ve kâr-ı nâ-şinâslığı hutûb-ı cesîmenin ta'tîline bâdî olup, kurenânın dahi kîse-i ümîdleri denânîr ile memlû ve havsala-i hırs u tama'ları tâbenlü olduğundan, Mustafa Efendi'nin azlini dahi **(s.170)** *tecvîz ile, vakt ü hâle nazaran mutavassıtü'l-hâl add ettikleri Ömer Vahîd Efendi'yi sevk ettiler. Garîbdir ki hevâlarına muvâfık ve irâdelerine mutâbık add ettikleri zât, az müddette haklarında feth-i derîçe-i nemîme-sâzî ve âmed-şüd eden züvvâra vâdî-i mesâvîlerinde izhâr-ı türktâzî ederek, alenen sebb ve âsâyiş ü râhatların selb etmekle, mukaddemâ kethudâlığa sevk olundukta, taraf-ı hümâyûndan mazbûtü'l-lisân olmadığı beyân ve âharı ihtiyâr olunmak fermân olunmuş iken, hüsn-i tedbîr ile istihdâmı kābildir* deyü *tercîh olunması ve sonra çok geçmeden ber-vech-i meşrûh, cümlesini sinân-ı lisânıyla mecrûh etmesi kerâmet-i pâdişâhîye mahmûl kılınmıştır.*"

Beş seneye karîb Boğdan Voyvodası olan Kostantin Bey <Constantin Moruzi>, hem-civârı olan Lehlü ile hüsn-i imtizâc edemediğinden, Dersa'âdet'te ikāmet eylemek üzere azl olunup, yerine Kostantin <Constantin> oğlu Aleksandri Bey <Alexandru Mavrocordat>, Cumâdelâhırenin yirmi yedinci günü Boğdan voyvodası nasb olundu.

Rebî'ulâhırın on birinci günü rûz-ı Nevrûz'da Şehzâde Sultân Süleymân'ın baş tırâşına bed'olunmağla, keyfiyyeti sadrıa'zama i'lân ve bu vesîle ile hakk-ı sadrıa'zamîde olan teveccüh-i şâhânelerin beyân zımnında, sâdır olan hatt-ı hümâyûnun sûreti zîrde **(15)** rakamıyla kayd olunur.

Bundan üç-dört ay sonra, ya'nî yine bu sene-i mübâreke içinde vâkı' Şa'bânda Şehzâde Sultân Mustafa'nın dahi tırâş-ı ser-i sa'âdetine bed'olunarak, yine keyfiyyet hatt-ı hümâyûn ile sadrıa'zama bildirilmiştir.

Doksan üç senesi Surre Emîni nasb olunup, kendi mülâhazasıyla Medîne-i münevvere'de ikāmeti ihtiyâr eden el-Hâcc Tâhir Ağa, fi'l-asl evhâmına tâbi' bir zât olup, kendi kuvve-i mütehayyilesiyle bulunduğu mevâddı mahâll-i âliyeye ilkā ile, kendi hakkında mazarratı celb edegelmiş bir zât idi. Hattâ Râgıb Paşa sadâretinde, merhûm Sultân Mustafa Hân hazretlerine fâ'ide vü menfa'at sûretinde âkıbeti vahîm ba'zı mevâdd-ı kerîhe arz eylediği Râgıb Paşa'nın mesmû'u oldukta: "*Bak Tâhir Ağa, ben, seni katl etmem; ammâ âkıbetü'l-emr benden sonra gelenler seni*

katl ederler" deyü Arzodası'nda muvâcehe-i nâsda kendisine söylediği tevâtüren istimâ' olunmuştur. Doksan iki târîhi hilâlinde İsmail Ordusu Ser'askeri olan Silahdâr Abdullâh Paşa'ya ba'zı dahi kelimât-ı gāfil-firîb ilkā ederek, orduyı mezkûrun Nüzül Emîni olan Yazıcı-i esbak Süleymân Efendi merhûmun kazâya uğramasına bâ'is olduğu dahi ordu-yı mezkûrun esrârına vâkıf olanlardan **(s.171)** rivâyet kılınmıştır, –*el-'uhdetu 'ale'r-râvî*–[43]. El-hâsıl bulunduğu işlerde fikr ü cerbezesine tâbi' olarak, ba'zı umûr-ı vahîme ihdâs edegeldiği şâyi' u vâkı'dır. Bu kabîlden olmak üzere ahd-i karîbde Mekke şerîfinin hılâf-ı âde Medîne-i münevvere'ye gelip de, ahâlî-i Ravza-i mutahhara ile îkā' eylediği harb u cidâlde Tâhir Ağa'nın dahi i'ânesi vâkı' olduğu şâyi' olup, Şâm vâlîsi tarafından keyfiyyet Dersa'âdet'e inhâ olundukta, hakkında gazab-ı pâdişâhî zuhûra gelerek, katline fermân-ı kazâ-cereyân sâdır olmağla, Şâm vâlîsi ma'rifetiyle, Şâm-ı şerîfte i'dâm olunup, Rebî'ulâhırda ser-i maktû'u Dersa'âdet'e vârid oldu.

Ve bu esnâda Cebbârzâde Mustafa Bey'in maktûl olduğu haberi dahi alındı. Şöyle ki: Devr-i Sultân Mustafa Hânî'de, Bozok Mutasarrıfı Mîr-i mîrândan Cebbârzâde Ahmed Paşa, Abâza Mehmed Ağa mübâşeretiyle, vilâyetinde katl ü i'dâm olundukta, oğlu Mustafa Bey, yerine kā'immakām olup ve babasından ziyâde mezâlim ü te'addiyâta mübâşeret ve babasının katlinde ahâlîden mübâşir-i merkūma i'âne etmiş olanlardan ahz-ı intikāma mübâderet edip, vakit, vakit kimisini evlâd u ıyâliyle ihrâk bi'n-nâr ederek ve kimisini kavim ve kabîlesiyle kılıçtan geçirerek, ol havâlînin halkını bayağı esîr hükmünde kullanırdı; lâkin

Mısrâ'

Çok görmüşüz zevâlini gaddâr olanların

mü'eddâsınca, kendi âkıbeti dahi fenâ olacağını mülâhaza ve endîşe ederek, herkesten emniyyet ü i'timâdı meslûb olup; hattâ kendi peder-mânde etbâ'ından dahi şübhe etmekle, otuzdan mütecâviz köleler iştirâ ve îcâbında kendiyi muhâfaza ederler mülâhazasıyla, cümlesinin isti'mâl-i esliha ta'allüm eylemelerine ihtimâm u i'tinâ ederdi. Bu esnâda dâ'iresinden bir gümüş şem'dân sirkat

[43] Doğru olup olmaması, mesuliyeti rivayet edene aittir.

olunmağla, alanı buldurup, i'dâm ettikte, kölelerden bir, ikisi: "*Biz, bunu bilirdik; lâkin bir şem'dân içün bir âdemin şem'-i hayâtı söndürülmesin* deyü *ketm etmiş idik*" dediklerinde, kölelerine dahi gazab edip: "*Siz, benim memlûk-i müşterâm olduğunuz hâlde, benim mâlıma hıyânet eden kimseyi benden ketm ederek, ecnebiler ile hem-râz olmanız küfrân-ı ni'met değil de nedir?*" deyü şetm ü serzeniş etmeğe mübâşeret etmekle, köleler: "*Bu gaddâr herîf, bizi de telef eyler. Akdemce biz, bunu i'dâm etmenin bir çâresine bakalım*" deyü beynlerinde istişâre ve ittifâk etmişler ve ol aralık Mustafa Bey, tüfeng ta'lîmi içün kölelerle berâber şehirden taşra çıkıp, köleleri âdet-i dîrîneleri üzere, meterisler tertîb ederek, bir kaç def'a tüfengleri imtihân ettikten sonra, cümlesi birden tüfenglerin ağzını kendisine çevirip ve def'aten âteş verip, kendiyi itlâf ettikleri haberi Dersa'âdet'e vârid **(s.172)** oldukta, Dergâh-ı Âlî Kapucubaşılarından olup, müddet-i vâfireden berü Dersa'âdet'te mukīm olan karındaşı Süleymân Bey, cânib-i mîrîye üç bin beş yüz kîse vermek üzere, karındaşının kâffe-i emvâl ü mukāta'âtı kendiye ihsân olunarak, karındaşı yerine Bozok'a irsâl olundu.

Yukarılarda beyân olunduğu vechile, merhûm-ı maktûlün Canikli Hâcı Ali Paşa ile beyninde mâcerâ olup, vezîr-i müşârünileyh, andan ahz-ı intikāma leyl ü nehâr bir vesîle aramakta olduğundan, ba'zılar: "*Bu vak'a, müşârünileyhin ta'lîmiyle olmuş bir keyfiyettir*" derler ve kātillerin bu kerre müşârünileyhe firâr ve ilticâsı dahi müşârünileyhin bu mâddede eli olduğuna delîl-i celîdir, –*ve'l-'ilmu 'inda'llâh*–[44].

Bu sene-i mübârekede Beşiktaş Sahilsarây-ı hümâyûnu civârında vâkı' hâsbâğçenin arzan seksen zirâ'dan mütecâviz mahalli asıl sarâya ilhâk olunarak, müta'addid kasırlar ile bir a'lâ havuz inşâ olunduktan başka, sarâyın ekser-i mahalli dahi tecdîd sûretinde ta'mîr olunmuş olup, pâdişâh-ı âlem-penâh hazretleri, Cumâdelâhırenin yedinci pazarertesi günü Sarây-ı cedîd'den mezkûr Beşiktaş Sarây-ı hümâyûnları'na nakl ve mu'tâd-ı mülûkâneleri olduğu üzere, Recebin onaltıncı pençşenbe günü dahi Kuleli mesîresine ve andan civârında vâkı' Çâvuşbaşı Ahmed Nazîf Efendi'nin yalısı verâsında kâ'in kasrına teşrîf birle, ahşâma kadar orada tenezzüh buyurmuşlardır.

Kasr-ı mezkûr, Çengelköyü üstündeki kasr-ı hümâyûndur ki, ol vakit Nazîf Efendi'nin yalısının köşkü olup, aralıkta Sultân Abdülhamîd Hân hazretleri, oraya teşrîf ile tenezzüh buyururlar idi.

[44] Doğrusunu Allâh bilir.

Çıldır Vâlîsi Süleymân Paşa etbâ'ından ba'zıları sayd u şikâr ârzûsuyla kırlarda geşt ü güzâr ederken, dört ayaklı mehîb ü acîb bir hayvâna tesâdüf ettiklerinde, hayyen tutmağa sa'y etmişler ise de, mümkin olamadığından, tüfeng ile urup, Süleymân Paşa'ya getirdiler. Fi'l-vâkı' ne görülmüş ve ne de işitilmiş seyre şâyân bir hayvân olduğundan, derisini yüzdürdüp, Dersa'âdet'e irsâl eyledi. Dîvân-ı Âsafî'ye getirildikte, burada dahi bir isim tesmiye olunamayıp ve ne nev' hayvân olduğu bilinemeyip, hemen Enderûn-ı Hümâyûn'a irsâl olundu.

Zikri sebkat eden Buhara elçisi Muhammed Şerîf, Hacc-ı şerîften avdet etmiş olup, Kırım ve Rusya içinden memleketine gönderilmesini istid'â ettiğinden, Buhara Hânı Ebu'l-megāzî Seyyid Muhammed Bahâdır Hân'a taraf-ı şâhâneden hediyye olmak üzere, gümüş kabaralı kesme **(s.173)** ve gümüş üzengi ile bir a'lâ at bisâtı ve nefîs hatla birer cild *Dürer* ve *Tarîkat-ı Muhammediyye* ve *Şifâ-yı şerîf* ve *Tefsîr-i Mollâ Gûrânî* ve bir aded mücevher sâ'at ve dört kıt'a musanna' tüfeng ve bir musanna' kemân ve bir mücevher tîr-keş ve beş aded Cezâyir ihrâmiyle, İstanbul kârı bir çok emti'a-i nefîse tertîb ve cevâbnâmesi dahi lisân-ı Fârisî üzere, Bâb-ı Âsafî'de tahrîr olunmuş ve Kırım'a gönderilmek üzere, lâzım gelen sefîne dahi hâzırlanmış olmağla, Şa'bânın beşinci günü dîvân kurulup, sefîr-i müşârünileyh, huzûr-ı hümâyûna bi'l-müsûl, cevâbnâme-i hümâyûnu mîr-i alem ağa yedinden ahz ile, me'mûlünden ziyâde iltifât-ı hümâyûn ile meşmûl olduktan sonra, kendisine ve etbâ'ına yirmi kîse akçe mikdârı harcırâh verilip, diyârına i'âde olundu.

Müte'âkıben akdemce Boğdan Voyvodası nasb olunup, savb-ı me'mûriyyetine gitmek üzere bulunan Aleksandri Bey <Alexandru Mavrocordat> dahi, huzûr-ı hümâyûna idhâl olunarak, mültefet ü memnûn kılındı.

Vukū'-ı Harîk

Recebin yirmi dokuzuncu çehârşenbe gecesi Samatya havâlîsinde vâkı' Harâbâtlar civârında olan kerâsteciler dükkânlarından sâ'at yedide iken âteş zuhûr edip, derhâl sadrıa'zam ve der-akab pâdişâh-ı Cem-haşem hazretleri ve sâ'ir me'mûrîn yetişip, itfâsına sa'y olunmuş ise de, etrâfa sirâyet ederek, binden mütecâviz hâne ve dükkân muhterik olduktan sonra, Kocamustafapaşa Âsitânesi civârında şiddeti münkatı' olarak, sâ'at üçte muntafî vü mündefi' olabildi.

Ve yine Şa'bânın on üçüncü çehârşenbe günü ahşâma yarım sâ'at var iken Balat cânibinde bir harîk-ı kebîr zuhûr ettikte, fi'l-hâl pâdişâh-ı âlem ve sadrıa'zam ile me'mûrîn-i sâ'ire yetişip, itfâsına sa'y ü ikdâm olunmuş ise de, kârger olmayıp, ol gece ve ferdâsı imtidâd u iştidâd bularak, Sultân Selîm Câmi'-i şerîfi ile civâr <cidâr>-ı kal'a beyninde olan hâneler hâk ile yeksân olduktan sonra, Karagümrüğü ve Hırka-i şerîfe mahallelerin devr ile, rivâyet olunduğuna göre yedi bin mikdârı hâne muhterik olup, nihâyet Yenibağçe Kazâsı'nda intihâ buldu.

Hırka-i şerîfe mahalli fi'l-asl Sultân Abdülhamîd Hân hazretlerinin pederi Sultân Ahmed Hân-ı Gāzî hazretlerinin binâ-gerdesi olmağın, derhâl i'mârına kıyâm ile, bir ân akdem itmâm olunması<na> iltizâm olundu.

(s.174) Yeniçeri Ağası olan Ali Ağa, menâfi'-i zâtiye dâ'iye<sine> düşerek, me'mûriyyetine müteferri' olan mesâlihi rü'yet ü tesviyede tekâsül ü müsâmaha etmekte bulunduğundan başka, sâlifü'z-zikr harîkta dahi küllî tehâvün ü kusûru zuhûra geldiğinden, memleketinde ikāmet eylemek üzere azl olunup, yerine Kul Kethudâsı Mehmed Ağa, yeniçeri ağası nasb olundu. Ve Cebeci <başı> Süleymân Ağa'nın dahi tama' u irtikâbından dolayı, ba'zı harekât-ı nâmarzıyyesi şüyû' bulduğuna binâ'en, azl olunup, yerine bir kaç def'a ağalık etmiş olan Kürd Mehmed Ağa, ta'yîn kılındı.

Vukū'-ı Harîk-ı Kebîr

Ramazân-ı şerîfin on üçüncü pençşenbe gecesi sâ'at üçte iken Cibali derûnunda vâkı' Horoslu-değirmen ittisâlinde kâ'in "Ma'ûneci Ali" nâm kimsenin hânesinden, *–bi-ḳażâi'llâhi te'âlâ–*[45], bir âteş-i cân-sûz def'aten şerâre-efrûz olup, egerçi derhâl pâdişâh-ı âlem ve sadrıa'zam ve sâ'ir vükelâ ve me'mûrîn yetişip, itfâsına ihtimâm olunmuş ise de, kâr-ger olmayıp, etrâfa sirâyet ve ân be-ân kesb-i şiddet etmekle, tûlen mahall-i mezkûrdan Yedikulleler derûnunda olan büyût u kusûru sûzân ederek, hâric-i kal'adan ve Narlıkapu ve Samatya ve Dâvudpaşa ve Langa Yenikapusu'ndan bahre ve Topkapusu'ndan ve Mevlevîhâne Yenikapusu etrâflarından Silivrikapusu civârına kadar hemen yirmi bin mikdârı hâne necât bulup, kal'a dîvârıyla yine Yedikullekapusu'ndan bahre müntehî oldu.

[45] Yüce Allâh'ın takdiri ile.

Arzan dahi Odunkapusu'ndan kal'a dîvârının iç tarafından Ayakapusu'nu bir mikdâr mütecâviz ve Ağakapusu'ndan Sultân Selîm Câmi'i'ne karîb "Sakızağacı" nâm mahaller miyânı ve Hasanpaşa Hânı kurbu ile, Emîr Buhârî ve Latîfpaşa ve Kādî'asker Câmi'i mâbeyni ve Koska'da muhterik olan Sa'dîler Tekyesi civârında vâkı' Sadr-ı esbak Dârendeli konağı önüyle Havuzluhammâm ve Musallâ ve Langa Yenikapusu ve hâricinde olan büyût u kusûr ve dekâkîn ile, Mevlevîhâne Yenikapusu aralıklarında bulunan yerler ve Aksarây ve Cerrâhpaşa ve Avretpâzârı ve Molla Gûrânî ve Yüksekkaldırım ve Dâvudpaşa Câmi'i havâlîsi ve Yeniodalar ve Hekîmoğlu Alipaşa Câmi'i ve etrâfı ve Koca Mustafapaşa Âsitânesi etrâfı misillü emâkin-i meşhûre ve cevânibindeki mahallâtta vâkı' ebniyeden eser kalmayıp, elli sâ'ate karîb zamânda bi-esrihâ muhterik olmuştur.

Âteş-i harîkın deverân eylediği mahallerden ihrâc olunup da, Sultân Mehmed Câmi'i'ne ve At **(s.175)** Meydânı'na ve Lâleli Câmi'ine ve Hekîmoğlu Câmi'i'ne ve sâ'ir bostânlara ve hâlî arsalara nakl olunan eşyânın ekseri muhterik ü hebâ olup; hatta mâllarından müfârekat edemeyen ashâb-ı hırs u tama'dan pek çok kimseler, Lâleli Câmi'i'nde mâllarıyla bile yanmıştır.

Ve bu vechile muhterik olan eşyânın alevinden Sultân Mehmed Câmi'i ile Lâleli Câmi'i'ne ve Şehzâde Câmi'i'nin minâreleriyle Cerrâhpaşa ve Hekîmoğlu Alipaşa Câmi'i'nin ekser-i mahallerine küllî zarar isâbet etmekle, bir kaç gün sonra ta'mîrleri içün binâ emînleri nasb olunarak, az vakit zarfında ta'mîrleri hıtâm bulmuştur.

Harîk-i mezkûrda âteş-i harîk ber-minvâl-i meşrûh, Cibali'den Yedikule'ye güzâr ettikte, Müneccimbaşı Mûsâzâde Ubeydullâh b. Abdullâh Efendi'nin hânesi işbu âteş-i tûfân içinde nihân olduğu hâlde, ba'de zamânin hıfz-ı Samedânî ile, masûn olup kaldığı görülünce, ba'zıları efendi-i mûmâileyhin ihtirâk-ı kevkeb-i ömrüne zâhib olmuş idi. İki ay sonra, ya'nî Zilka'denin on sekizinci günü yürek ağrısından vefât eylemiştir.

Vilâdeti otuz târîhlerinde olarak Dâmâdzâde kādî'askerliğinde tarîk-ı kazâya duhûl ile, bir müddet tahtabaşılık ve bir müddet müneccimbaşılık etmiş ve ilm-i Nücûmda mâhir olduğu gibi, ilm-i Fıkha dahi intisâbı olmağla, pederinin cem' eylemiş olduğu *Sukûk-ı Şer'iyye*'yi tertîb ü tedvîn ve matmah-ı enzâr-ı hükkâm-ı şer'-i mübîn edip gitmiştir.

Sadrıa'zam Mehmed İzzet Paşa'nın Azli ve Yeğen Mehmed Paşa'nın Sadâreti

Sadrıa'zam Mehmed İzzet Paşa'nın sükûnet ü rehâvetine ve ba'zı fenâ kimselere meyl ü i'tibâr ettiğine ve kurenâ ve akrabâsına ziyâde yüz verdiğine mebnî, vakt ü hâl îcâbınca azli lâzım gelmekle, Ramazân-ı şerîfin on altıncı günü irâde-i seniyye iktizâsından olan ba'zı menâsıb-ı âliye tebdîliyle meşgül iken, kendisinden mühr-i hümâyûn istirdâd olundu.

Şöyle ki: Hânesi muhterik olmak hasebiyle, ol gece Sarây-ı Âsafî'de beytûtet etmiş olan Kethudâ-yı Sadr-ı âlî Ömer Vahîd Efendi'ye istîcâr eylediği Yûsuf Kethudâ konağını bakmak bahânesiyle, varıp orada ikāmet eylemesiyçün şukka gönderip, akdemce da'vetleriyle, Sarây-ı Âsafî'de mevcûd bulunan Tersâne-i âmire Emîni Halîl Hamîd Efendi'yi, Ömer Vahîd Efendi'nin yerine kethudâ nasb etmek içün huzûruna getirtmek üzere iken, dîger taraftan Kethudâ-yı Bevvâbîn-i şehriyârî **(s.176)** Hamdullâh Bey, içeri girip, mühr-i hümâyûnu almağla, tarfetü'l-aynda hâkim iken mahkûm ve âmir iken me'mûr olarak, bulunduğu Fıskıyeli Köşk'ten kalkıp, Çinilioda içinden geçerken, kethudâ nasb edecek olduğu Halîl Hamîd Efendi'ye âşinâlık resmini icrâ ve yanında bulunan ba'zı irâdeli evrâkı i'tâ ve du'âsını istid'â ettikten sonra, Hamdullâh Bey ile berâber Soğukçeşme kapusundan Sarây-ı Hümâyûn'a ve andan Balıkhâne civârında ta'yîn buyurulan mahalle azîmet etti.

Andan sonra Hamdullâh Bey, yine Sarây-ı Âsafî'ye avdet edip, taraf-ı şâhâneden olmak üzere, Halîl Hamîd Efendi'ye kethudâlık kürkü ilbâs eyledi. Ve ikindiye kadar sadrıa'zam-ı cedîdin Bâb-ı Âlî'ye geleceğini söyledi.

Rumeli Vâlîsi es-Seyyid el-Hâcc Yeğen Mehmed Paşa, bu âna kadar bulunduğu elviye ve eyâlâtta hüsn-i hıdmete muvaffak olarak, sît u şân kazanmış vüzerâdan olmak hasebiyle, makām-ı sadârete getirilmesi nezd-i hümâyûnda musammem olmağın, sadârete da'vetini mutazammın bir kıt'a hatt-ı hümâyûn ısdâr buyurulup, bostâncıbaşı ağa vesâtatıyla, Hâssa Hâsekîlerinden Kuşcu Mehmed Ağa'ya teslîm olunmağla, Mehmed Ağa dahi, Ramazân-ı şerîfin ikinci gecesi Elçihânı pîş-gâhında vâkı' Tahtahân'dan tebdîlen süvâr olarak, Ramazânın sekizinci sebt günü ale's-seher Manastır'a vâsıl olup, keyfiyyeti mahfiyyen Mehmed Paşa'ya ifâde ve hatt-ı hümâyûnu irâ'e ettikte, derhâl

Mehmed Paşa, havâss-ı etbâ'ından altı nefer kimse istishâbla, Dersa'âdet'e azîmet edip, Ramazânın onaltıncı günü Ebû Eyyûb-i Ensârî civârında vâkı' "Topçular" nâm mahalle gelerek, orada silahdâr-ı şehriyârî ile mülâkāt ettikten sonra, sandala süvâr olup, Beşiktaş Sâhilsarây-ı âlîsine vâsıl ve ikindi üstü huzûr-ı hümâyûna dâhil olarak, sâ'at ondan sonraca Bâb-ı Âlî'ye avdet ü muvâsalat eyledi. Ramazân-ı şerîf olmak münâsebetiyle, ol gece sâ'at ikide Umûm Hıl'atî Merâsimi icrâ vü îfâ olundu. Ve ferdası pazarertesi günü Sadr-ı sâbık Mehmed İzzet Paşa'nın emvâl ü eşyâsı cânib-i mîrîden zabt olunup, kendisinin Filibe'de ikāmet eylemesi fermân olundu.

Azl ü Nasb

Şıkk-ı evvel Defterdârı Hasan Efendi'nin azli fi'l-asl musammem olduğuna mebnî, Ramazânın on yedinci pazarertesi gecesi azl olunarak, hânesinde ikāmete me'mûr olup, yerine bi'l-fi'l Defter Emîni bulunan Defterdâr-ı sâbık el-Hâcc Mustafa Efendi, yine defterdâr nasb olundu.

(s.177) Ve harîk-ı kebîrde hâneleri muhterik olanların münâsib vechile kayırılmaları matlûb u mültezem-i pâdişâhî olmağın, Defter Emâneti, Âtıfzâde Ahmed Efendi'ye ve Tersâne Emâneti, bi'l-fi'l Başmuhâsebeci olan Selîm Sırrı Efendi'ye ve Muhâsebe-i evvel dahi, kudemâ-yı Hâcegândan Kesriyyelizâde Ebûbekir Beyefendi'ye tevcîh ü ihsân buyuruldu.

Çâvuşbaşı Ahmed Nazîf Efendi, Ramazânın on yedinci günü kendi isti'fâ ve istid'âsıyla, hânesinde ikāmet etmek üzere azl olunup, yerine müddet-i medîde Mîr-i âhûr-ı evvellik etmiş olan Dergâh-ı Âlî Kapucubaşılarından Çerkes Mehmed Bey, nasb olundu. Çünki ber-minvâl-i muharrer, Ömer Efendi ile Hasan Efendi'nin hasbe'l-îcâb infisâlleri vukū' bulduğundan, Ahmed Nazîf Efendi'nin azlini mûcib bir hâlet yoğ iken, mücerred me'mûriyyetinde bekāsı sûret-i mahsûsada intisâb ve ihtisâsına haml olunmamak irâdesiyle, ma'zûl olduğu ba'zı tevârîhte musarrahtır.

Nazîf Efendi'nin zevcesi Dürrişehvâr Hânım'dır ki, Abdülhamîd Hân hazretlerinin kerîmesi olup, ancak şehzâdeliğinde bir câriye-i müstefreşesinden zîver-i mehd-i şühûd olmağın, "Sultân" deyü resmen i'lân olunmayarak, "Ahretlik Hânım" demekle ma'rûf olduğu mervîdir. İşte Nazîf Efendi'nin taraf-ı saltanata ihtisâsı bu vechiledir.

Şehr-i Şevvâlin on üçüncü <üçüncü> günü sadrıa'zam, tevcîhâta mübâşeret edip, ekser-i me'mûrîni ibkā etmiş iken, Müverrih *Enverî Efendi*'yi teşrîfâtcılıktan azl ile, üç ay sonra zabt etmek üzere mevkūfâtcı nasb etmekle dil-gîr eyledi. Yerine Mehmed Şerîf Efendi, teşrîfâtcı oldu. Ferdâsı <Şevvâlin dördüncü> eyâlât ve elviye mansıblarının tevcîhâtına kıyâm olunup, fi'l-asl sadrıa'zam, vüzerâ-yı izâmın bir mansıbdan mansıb-ı âhara varınca ne makūle meşakkatlere dûçâr ve ahâlînin ne ziyânlara giriftâr olduklarını tecrübe vü müşâhede etmiş olduğundan, hemen Rumeli Eyâleti, Belgrad Muhâfızı Mehmed Paşa'ya ve Belgrad Muhâfızlığı, çend mâh mukaddem Mısır'dan ma'zûl olup, Rumeli câniblerine gelmeğe me'mûr olan Melek Mehmed Paşa'ya ve Mora Muhassıllığı, Girid Vâlîsi İsmâ'îl Râ'if Paşa'ya ve Girid Eyâleti, Seyyid Ahmed Paşa'ya ve Haleb Eyâleti, Hazînedâr Ali Paşa'ya ve Kars Eyâleti, Haleb Vâlîsi İbrâhîm Paşa'ya ve Rakka Eyâleti, Kars Vâlîsi Yazıcızâde Mustafa Paşa'ya ve Adana Eyâleti, Rakka Vâlîsi Osmân Paşazâde Mehmed Paşa'ya tevcîh buyuruldu.

(s.178) Azl-i Şeyhülislâm Mehmed Şerîf Efendi ve Nasb-ı Nakībüleşrâf İbrâhîm Efendi ve Ba'zı Tevcîhât-ı İlmiyye

Dörtbuçuk seneye karîb mesned-ârâ-yı Meşîhât-ı İslâmiye olan Es'ad Efendizâde Mehmed Şerîf Efendi'nin müddeti medîd olmak hasebiyle, kûşe-i inzivâyı mesned-i iftâya bi't-tercîh, isti'fâ etmekte idiğine binâ'en, Şevvâlin beşinci pençşenbe günü hâne ve sâhilhânesinden kangısında ister ise istirâhat etmek üzere azl olunmağla, bir kaç gün kadar konaklarında ikāmet ettikten sonra, Bebek'teki sâhilhânelerine nakl buyurmuşlardır.

Yerine müddet-i vâfireden berü Nakībü'leşrâf ve iki def'a Rumeli Sadâretiyle şeref-yâb olan Re'îsü'l-ulemâ es-Seyyid İbrâhîm Efendi, şeyhülislâm nasb olundu.

Nekābet-i eşrâf ile dahi İstanbul Kazâsı'ndan munfasıl Dürrîzâde Ârif Efendi, müşerref kılındı.

Akdemce Medîne-i münevvere Kādîsı olan Topkapulu merhûm Şeyhülislâm Sâlih Efendizâde akrabâsından Seyyid Tâhir Efendi, Şâm'a vusûlünde vefât etmiş olduğu ifâde vü inhâsıyla, Medîne-i münevvere Mevleviyyetinin Şâm Kādîsı olan Mehmed Emînzâdelerden Abdurrahmân Efendi'ye tevcîh ü ihsân buyurulması istid'âsı zımnında, Şâm vâlîsi tarafından bu esnâda tah-

rîrât gelmiş ise de, Mısır Kādîsı olan Osmân Efendizâde Tatarcık Abdullâh Efendi'nin fazîlet ü dâniş cihetinden mûmâileyhe rüchân u meziyyeti zâhir ve dakāyık-ı umûra âşinâ olduğu meşhûr u mütevâtir olduğundan, Medîne-i münevvere kazâsı, kendisine bi't-tevcîh, bir ân akdem Mısır'dan Ravza-i mutahhara'ya azîmet etmesi fermân olundu.

Şevvâlin yirmi ikinci günü Kuds-i şerîf pâyesiyle Galata Mevleviyyeti, Şeyhülislâm-ı sâbık Mehmed Şerîf Efendi'nin mahdûmu es-Seyyid Atâullâh Efendi'ye ve Selanik Kazâsı, merhûm Hattât Şekerzâde'nin oğlu Sermedî Efendi'ye ve Haleb Kazâsı, Bekirzâde es-Seyyid Abdurrahmân Efendi'ye tevcîh kılındı.

Mu'ahharan evâhır-ı Zilhiccede dahi fi'l-asl Vezîr Kethudâsı iken hakkında,

Bir dikiş kaldı ki Terzi Hüseyin ola vezîr

mısrâ'ı inşâd olunmuş olan Terzi Hüseyin Ağa'nın mahdûmu Mahmûd Efendi'ye Kuds-i şerîf kazâsı ve fudalâ-yı asrdan Kastamonulu el-Hâc Halîl Efendi'ye Üsküdar kazâsı tevcîh buyurulmuştur.

(s.179) Vilâdet ve Vefeyât

Geçen sene dünyâya gelmiş olan Melekşâh Sultân, işbu doksan <altı> senesi Muharreminin sekizinci günü vefât etmekle, Bâğçekapusu civârında vâkı' Türbe-i cedîde'de defn olunmuştur.

Şevvâlin on ikinci cum'a günü sâ'at on bir buçukta iken bir şehzâde tevellüd edip, Sultân Mehmed tesmiye kılınmıştır.

Yine Şevvâlin yirmi beşinci günü doksan beş Şa'bânında dünyâya gelmiş olan Râbi'a Sultân, vefât etmekle, Türbe-i cedîde'de defn edilmiştir.

Hotin Muhâfızı Ahmed İzzet Paşa'nın evâ'il-i <evâsıt-ı> Şevvâlde vefât eylemiş olduğu haberi Zilka'denin üçünde Dersa'âdet'e vusûl bulmağla, Sinob'ta menfiyyen mukīm olan Zorluoğlu Kethudâsı Süleymân Ağa'ya Rumeli Beylerbeyiliği pâyesiyle mîr-i mîrânlık ihsân buyurularak, Hotin muhâfızı ta'yîn kılındı.

Müteveffâ-yı müşârünileyh, Kütahyalı olup, silsile-i nesebi Germiyânoğulları'na müntehî olduğunu gâh gâh ma'raz-ı iftihârda yâd u tezkâr eylermiş. Unfuvân-ı şebâbında Dersa'âdet'e gelip, bir mikdâr tahsîl-i ma'ârife sa'y ettikten sonra, müddet-i medîde Teşrîfâtcı Âkif Bey'in hıdmetinde bulunarak, devr-i Mahmûd Hânî'de teşrîfât kalemi serhalîfesi ve mu'ahharan Âkif Bey'in üzerine teşrîfâtcı ve çok geçmeden kethudâ-yı sadr-ı âlî olmuş idi. Sonra hakkında ba'zı gûne isnâd vukū'uyla, Limni Cezîresi'ne nefy ve ba'dehû afv u ıtlâk ile Dersa'âdet'e getirildiğinden, bir müddet Tersâne emânetinden sonra, Darbhâne emânetiyle mısr-ı Kāhire'ye irsâl olunmuş idi. Hayli vakit ol hıdmette bulunup, seksen dört senesi hilâlinde yine Dersa'âdet'e avdet ve cüz'î meks ü ikāmet ettikten sonra, me'mûren ordu-yı hümâyûn cânibine azîmet ve ba'zı ordu-yı hümâyûn serâ'irine kesb-i vukūf ile, Dersa'âdet'e ric'at ettiğinde, def'a-i sâniye olmak üzere kethudâ-yı sadr-ı âlî nasb olunarak, ordu-yı hümâyûna irsâl kılınmış idi. Ol esnâda Ruscuk'ta ahâlî ve askerî yedinde maktûl olan Bükreş Ser'askeri Mehmed Paşa'ya kā'immakām olmak üzere, uhdesine rütbe-i vâlâ-yı vezâret tevcîh olunmağla, seferler hıtâmına dek ol havâlîde bulunarak, izhâr-ı şecâ'at ile iktisâb-ı şân u şöhret etmeğin, ba'de'l-musâlaha, Vidin ve Erzurum ve Haleb mansıbların devr ettikten sonra, cânib-i Saltanat-ı seniyye'den yüz elli kîse akçe ile Aydın mansıbı ihsân olunarak, Medîne-i münevvere muhâfazasına me'mûr oldukta, doksan bir senesi vekāyi'inde beyân olunduğu üzere, ba'zı a'zâr serdiyle Şâm'dan ileriye **(s.180)** hareket edemediğinden, me'mûriyyet-i sâbıkasından azl ile, uhdesine Kuds-i şerîf sancağı tevcîh olunmuş ve bu azl ü nasb kendi hakkında alâmet-i iğbirâr olmuş idi. Doksan üç senesinde Haleb Vâlîsi iken, mâlı cânib-i mîrîden zabt olunarak azl ile, Kuds-i şerîf'te ikāmete me'mûr olup, Kudüs'e giderken bakıyye-i eşyâsını dahi kuttâ'-ı tarîk almağla, iki seneye karîb zarûret-i hâl ile imrâr-ı evkāt ettikten sonra, doksan beş senesinde vezâreti ibkā olunarak, bir müddet Silistre'de ikāmet edip, ba'dehû Hotin muhâfazasına ta'yîn olunmuş ve orada vefât eylemiştir.

Sâbıkā Anadolu Kādî'askeri ve İmâm-ı evvel-i şehriyârî olan Mehmed Emîn Efendi, bu esnâda isâbet-i nüzûl ile ma'lûl olup, bir, iki gün sonra, ya'nî Zilka'denin on yedinci günü fevt olmuştur.

Müteveffâ-yı müşârünileyh, Dîvân-ı Hümâyûn çâvuşlarından bir zâtın oğlu olup, yüz kırk târîhi Şa'bân evâsıtında Dersa'âdet'te tevellüd ve sinn-i

temyîze resîde oldukta, tahsîl-i Kur'ân'a sa'y edip, fart-ı zarûretle ta'ayyüş etmekte iken, hüsn-i sadâsına mebnî, Sultân Osmân-ı Sâlis hazretlerine imâm-ı sânî olmağla, müderris olup, yetmiş bir hilâlinde vekâleten ve yetmiş iki hilâlinde asâleten imâm-ı evvel olmuş idi. Seksen dört senesi Zilka'desinde Selanik mollâsı olup, seksen sekizde Edirne pâyesi ve müte'akıben Mekke pâyesi ve seksen dokuz Şa'bânında İstanbul pâyesi almış ve doksan bir Zilhiccesi gurresinde Anadolu kādî'askeri olmuş idi. Doksan dört Şa'bânında imâmetten infisâl ile, Rumeli sadâretine intizâr üzere iken, ber-vech-i muharrer, mansıb-ı hayâttan munfasıl olup, Üsküdar'da Ayrılıkçeşmesi kurbunda defn olunmuştur.

Vekāyi'-i Şettâ

Akdemce Tersâne-i âmire Emîni olan Selîm Sırrı Efendi'nin bir müddetten berü inhirâf-ı mizâcı hasebiyle, tab'ında hiddet peydâ olarak, bir taraftan dahi uhdesinde bulunan Şâm ve Trablusşâm ve Bağdâd ve Basra ve Cidde ve Aydın ve Erzurum ve Rumeli eyâletleri kapu kethudâlıkları mesâlihiyle meşgūl olup, kesret-i meşgūliyyet dahi hiddet-i mizâcına şiddet vermekle, bir kaç aydan berü e'âlî-i hademe-i devletten ba'zılarını gücendirmiş idi. Bi-hasebi't-tesâdüf Tersâne emîni olduğu gün bir sal nizâ'ı zuhûr edip, Fransaluya gemi kerâstesi satılıp satılmamak husûsunda Fransa tercümânıyla beynlerinde uzun uzâdı **(s.181)** münâkaşalar vukū'a geldikten başka, Re'îsülküttâb Hayri Efendi'ye dahi ba'zı mertebe dokunaklı sözler söylemiş olmağla, egerçi hüsn-i sûretle geçiştirilmesi mümkin ü münâsib ise de, Sadrıa'zam Yeğen Mehmed Paşa'nın Selîm Sırrı Efendi hakkında kadîmî buğz u kîni olduğundan, bu vak'aya şâh u berg vererek, kapu kethudâlık umûruyla husûsât-ı sâ'iresini kapu çukadârı rü'yet etmek üzere, Tersâne emânetinden azl ile, Şevvâlin onuncu günü Bursa'ya nefy ettirdi. Ve bundan akdem bir-iki def'a Defterdârlık etmiş olan Hasan Efendi, Tersâne emîni nasb olundu.

Sadrıa'zam Yeğen Mehmed Paşa'nın Selîm Sırrı Efendi'ye sebeb-i adâveti bu vechile menkūldür ki: Yeğen Mehmed Paşa, mukaddemâ Anadolu eyâletinden munfasıl olarak, maskat-ı re'si olan Alâ'iye'ye me'mûr oldukta, yerine Sadr-ı esbak Silahdâr Mehmed Paşa, Anadolu vâlîsi olup, Selîm Sırrı Efendi dahi, kapu kethudâsı bulunmak hasebiyle, Kapucubaşılardan Kütahyalı Abbâs Ağa'yı mütesellim nasb ettirmiş idi. Abbâs Ağa, ol vakit Yeğen Mehmed Pa-

şa'nın me'mûr olduğu Alâ'iye semtine bir ân akdem hareketini ta'cîl ve bunun gibi ba'zı mâddelerde iz'âc u tazyîk etmiş olduğundan, Yeğen Mehmed Paşa, buna dil-gîr olup, Abbâs Ağa'nın kendiye musallat olması gûyâ Selîm Sırrı Efendi'nin ta'lîmiyle olmuş ve Silahdâr Mehmed Paşa'nın Anadolu vâlîliği dahi kezâlik anın sa'y ü gayretiyle husûl bulmuş idiğine zâhib olarak, andan ahz-ı intikāma fursat arardı. İbtidâ-yı sadâretinde Tersâne emîni ettirmesi dahi bu takrîb ile işbu niyyetini icrâya bir ser-rişte bulmak maksadına mebnî idi. Hasbe'l-kader vak'a-i mezkûre der-akab zuhûr etmekle, anı ser-rişte ederek kapu kethudâlıklarını dahi âhara tevcîh etmek dâ'iyelerine düşmüş ise de, her nasılsa ol derecelerini yürütemeyerek, bir takrîble kapu kethudâlıkları ibkā olunup, yalnız Tersâne-i âmire emânetinden azl ve nefy ettirmekle:

Beyit

Ġayrî cenâ ve ene'l-mu'âtebu fîkum
Feke'ennenî sebbâbetü'l-müteneddim[46]

me'âli efendi-i müşârünileyhin mâ-sadak-ı hâli oldu. Lâkin bu keyfiyyet ber-vech-i meşrûh, agrâz-ı zâtiyeden neş'et etmiş bir hâlet olduğu tebeyyün ederek, Selîm Sırrı Efendi'nin şâyân-ı âtıfet-i seniyye olduğu ma'lûm olduktan başka, ba'zı mahallere icrâ ettiği cûy-bâr-ı hıdmet ü ubûdiyyetle nâmı bütün bütün temeyyüze çıkarılarak, bir ay zarfında şüfe'â vâsıtasıyla afv u ıtlâk olunmağla, Dersa'âdet'e avdet ve sâhilhânesinde istirâhat eylemiştir.

(s.182) Akdemce Erzurum Eyâleti Anadolu Vâlîsi Sadr-ı esbak Silahdâr Mehmed Paşa'ya tevcîh olunmuş idi. Kütahya'dan mansıbı olan Erzurum'a teveccüh ü azîmet eylediğinde, sâlifü'z-zikr Abbâs Ağa'yı dahi istishâb ile, Erzurum mütesellimi ta'yîn eyledi. Abbâs Ağa ise, zâten gaddâr u zâlim bir kimse olmağla, esnâ-yı râhta ve husûsuyla havâlî-i hükûmetinde fukarâyı rencîde vü tecrîm ve gaddârlığını ba'zı hânedân-ı ilme dahi ta'mîm eylediği mesmû' olup, bu harekât-ı nâ-marzıyye efendisine azv u isnâd olduğundan ve ikisine dahi ber-minvâl-i muharrer, sadrıa'zamın kadîmî buğz u adâveti olduğundan, Si-

[46] Benden başkası cinayet işledi, ama ben cezalandırıldım. Sanki ben pişmanlık duyanın işaret parmağıyım.

lahdâr Mehmed Paşa'nın vezâreti ref' olunup, Abbâs Ağa'nın dahi katline fermân-ı âlî-şân ısdâr olunmuştur. Andan sonra Erzurum Eyâleti Van Muhâfızı Mîr-i mîrân Timur Paşa'ya bâ-rütbe-i vezâret tevcîh kılınmıştır.

Ve akdemce Eflak Voyvodalığından isti'fâ ile, Dersa'âdet'e gelmiş olan Aleksandri Bey <Alexandru İpsilanti>, gâh Arnavudköyü'nde ve gâh Tarabya'da oturup, semmûr kalpaklı hademe ve dört çifte kayık ile Boğaziçi'nde geşt ü güzâr ve Felemenk elçisi gibi arz-ı ihtişâma ibtidâr ederek lisâna geldikten başka, Dîvân-ı Hümâyûn Tercümânı Mihalaki Bey ile ittihâd edip, milletinin umûr-ı mezhebiyyelerine müdâhale ettiğinden, Şevvâlin yirmi sekizinci günü kendisi ve Dîvân tercümânı Cezâyir-i Bahr-ı Sefîd'den birer cezîreye nefy olundular.

Sadr-ı sâbık Mehmed İzzet Paşa'nın infisâlinde, mâmeleki cânib-i mîrîden zabt olunup, ba'zı su'âl ü cevâb zımnında yeğeni olan sâbık Arpa Emîni İsmâ'îl Ağa, bostâncılar mahbesinde tevkîf olunmuş ve mu'ahharan hafî vü celî bir şey kalmadığı mütehakkık oldukta, efendisinin borçlarını iskât etmek şartıyla, habsten ıtlâk kılınmış idi. Mu'ahharan ashâb-ı matlûbât alacaklarının tahsîli içün arzıhâller takdîm ettiklerinden ve Müverrih *Enverî Efendi*'nin rivâyetine göre bu matlûbâta taraf-ı sadâretten matlûb-ı âhar dahı ilâve olunduğundan, tekrâr bostâncılar mahbesine idhâl olunup, artık bundan sonra leyte la'alle ile imrâr-ı vakt olunamayacağı mütehakkık olmağla, bir gün evvel bu matlûbâtın kendi tarafından edâ olunmasına ta'ahhüd ile, habsten halâs oldu. Lâkin çok geçmeksizin zîrde beyân olunacağı vechile, sadrıa'zam azl olunup, İsmâ'îl Ağa dahi, peksimât tabhı mübâşeretiyle Sofya cânibine me'mûr olarak, bu misillü keşmekeşlerden emîn olmuştur.

Doksan senesi vekāyi'inde beyân olunduğu üzere, maktûl Tâhir <Zâhir> Ömer'in oğlu Ali Tâhir <Zâhir>, katl olundukta, karındaşları Dersa'âdet'e getirilmiş idi. Bunların büyükleri Şeyh Osmân **(s.183)** olup, altı seneden berü Bâb-ı Âlî'de ikāmet etmekle, kendisi, –*tuḫricu'l-ḥayye mine'l-meyyit*–[47] kabîlinden olarak, hâl ü tabî'atca bütün bütün pederinin aksine olduğu cihetle, şâyân-ı âtıfet-ı seniyye olduğuna herkes tahsîl-i ıttılâ' etmekten nâşî, hakkında zuhûra gelen teveccüh-i şâhâne âsârından olmak üzere, bir-iki ay mukaddem otuz-

[47] ..... Ölüden diri çıkarırsın. Kur'an, III (Âl-i İmrân, 27).

dan mütecâviz evlâd u ıyâli mübâşir ta'yîniyle, Saydâ'dan Bursa'ya nakl ü îsâl olunmuş idi. Bu kerre dahi bir hıdmet-i pâdişâhî zuhûrunda bezl-i makderet eylemek şartıyla, uhdesine mîr-i mîrânlık ile ber-vech-i te'yîd, Hudâvendigâr sancağı ihsân buyurulup, tayyârâtıyla def'-i zarûret eylemesi ve fazla-i nemâsından birâderi Şeyh Ahmed'e senevî üç bin guruş vermesi emr olundu.

Bu hilâlde Müneccimbaşı Mûsâzâde Abdullâh Efendi'nin vefâtı hasebiyle, münhall olan Müneccimbaşılık, Müneccim-i sânî bulunan Müneccimbaşızâde Mehmed Sâdık Efendi'ye ve Müneccim-i sânîlik, mühre-i müneccimînden Hâcı Ya'kūb Efendi'ye tevcîh olunmuştur.

Ve bir kaç aydan berü Kul Kethudâsı bulunan Süleymân Ağa, Zilka'denin on dokuzuncu günü azl ile, yerine Zağarcıbaşı Mehmed Ağa, nasb olunup, Zağarcıbaşılık dahi, sâbık Edirne Ağası Mahmûd Ağa'ya bi't-tevcîh, Dersa'âdet'e celbiyçün da'vetçi gönderilmiştir.

Evâsıt-ı Zilhiccede Kethudâ Kâtibi Mustafa Reşîd Efendi dahi, kitâbetten azl ve İstanköy Cezîresi'ne nefy olunup, yerine karîbü'l-ahdda Teşrîfâtcı olmuş olan Mehmed Şerîf Efendi, kethudâ kâtibi nasb olunarak, Teşrîfâtcılık dahi, Teşrîfât Odası emekdârlarından Kîsedâr Na'îm Mehmed Efendi'ye tevcîh kılınmıştır.

Enverî Efendi'nin yazdığı târîh eczâsının hâmişine Re'îsülküttâb Mehmed Hayri Efendi'nin kendi kalemiy<l>e tahrîr etmiş olduğu fıkraya nazaran, Mustafa Reşîd Efendi'nin sebeb-i azli bu imiş ki: Sadrıa'zamın mukaddemâ Kapu Kethudâsı olup, makām-ı sadârete geldikten sonra Çâvuşbaşı nasb eylediği Abdülbâkī Ağa, bir mukāta'a husûsu içün Mustafa Reşîd Efendi'ye infi'âl etmiş olmasıyla, derdmendi sadrıa'zama gamz u nifâk ederek ve: "*Senin hakkında şöyle söylemiş, böyle söylemiş*" diyerek igzâb ettiğinden, nâ-hakk yere azl ve nefy ettirdi. Ba'zı rivâyâta göre kethudâ kâtibi olmak içün, bu husûsda Şerîf Efendi'nin dahi i'ânesi var idi. Her ne hâl ise Mustafa Reşîd Efendi, sadâkat u istikāmet yolunda belâya uğrayıp, –*el-muḫliṣûne 'alâ ḫaṭarin 'aẓîm*–[48] mazmûnuna mazhar oldu. Lâkin zâten leyyinü'l-cânib ve rızâ-cûy olmak hasebiyle, herkesin sevdiği bir zât olduğundan, böyle ehl-i agrâzın nifâkıyla tekdîr

[48] Samimi olanlar büyük bir tehlike içindedirler.

olunması sadrıa'zam hakkında kīl ü kāli da'vet ederek, efkâr-ı umûmiyyenin tahvîline bu dahi bir sebeb olmuştur.

(s.184) El-hâsıl zîrde iş'âr olunacağı vechile bu esnâda Kırım mes'elesi ezhân-ı erkân-ı devleti tahdîş etmekte iken, sadrıa'zamın nişâne-i kîn ü gazabı olanlar hakkında icrâ-yı garaz sevdâsıyla uğraşması herkesin nazarında çirkin görünerek, hakkında kulûb-ı enâm mütegayyir olmuş idi.

Müddet-i medîdeden berü İspanya mes'elesiyle uğraşılarak, güç hâl ile bu esnâda karâr bulmuş olduğundan, ber-vech-i âtî, tafsîline ibtidâr olunur.

İspanya Devleti'yle Mu'âhede Akd Olunmasına Dâ'ir Vâkı' Olan Mükâlemât ve Müzâkerât

İspanya Kralı Don Karlos <Carlos>, mukaddemâ Siçilyateyn <Sicilyateyn> kralı iken, Devlet-i Aliyye ile akd-i mu'âhede etmiş olup, mu'ahharan bi't-tevârüs, İspanya kralı olduktan sonra, devr-i Sultân Mustafa Hânî'de, Râgıb Paşa sadâretinde, Devlet-i Aliyye ile İspanya Devleti içün dahi akd-i mu'âhede istid'â ettikte, merâmlarına sûret-i müsâ'ade gösterilip; hattâ ekser-i mevâddı kaleme alınmış iken, Râgıb Paşa'nın vefâtı hasebiyle, öyle yüzü üstüne kalmış idi.

Mu'ahharan bin yüz doksan üç târîhinde Abdürrezzâk Efendi'nin riyâsetinde, Siçilyateyn <Sicilyateyn> Mu'âhedesi'nin aynı olarak, yine bir mu'âhede-i ticâret akd olunması istid'âsını hâvî bir kıt'a nâmesiyle "Covanda <Jovanda> Polini" nâm elçisi vârid oldukta, vükelâ-yı Devlet-i Aliyye akd-i mu'âhededen istinkâf u imtinâ' edip; ancak kat'ıyyen redd cevâbı verilmesini dahi tecvîz etmeyerek, hüsn-i sûretle def'ini iltizâm eylediklerinden nâşî, bu maslahat ol vakitten berü sürünüp, güç hâlle bu esnâda bir sûret verilebilmiş ve bu aralıkta pek çok müzâkerât u mübâhesât vukū'a gelmiş olup, egerçi maslahatın o kadar ehemmiyeti yok ise de, bu vukū'ât ol vaktin ahvâl-i câriyesini bildireceğinden, ba'zı mertebe tafsîline mübâderet olunmak münâsib görülmüştür.

Şöyle ki: Abdürrezzâk Bâhir Efendi, Polini ile mülâkāt ettikte, hakîmâne müdâfa'a kasdıyla, Devlet-i Aliyye aleyhine Bahr-ı Muhît sevâhilinde bulunan devletlerden biri Memâlik-i mahrûse sularına donanma gönderecek olur ise, Sebte Boğazı'ndan mürûrlarına mümâna'at etmek şartına İspanyalu müte'ahhid olur ise, merâmlarına mümâşât olunabileceğini îrâd etmiş ise de, çünki

Sebte Boğazı'nın muhâfazasına İspanya Devleti muktedir olamayacağından, Polini aslâ oralara yanaşmamış olduğuna binâ'en, Abdürrezzâk Efendi, yine def'-i hakîmâne kasdıyla, İspanya'da **(s.185)** olan üserâ-yı müslimînin ıtlâkına İspanya Devleti'nin mümâşât etmesini teklîf etmiş idi. Halîl Hamîd Efendi'nin riyâsetinde, Polini, Bâb-ı Âlî'ye bir kıt'a takrîr verip, mazmûnunda: "*Mukaddemâ matlûbumuz olan akd-i mu'âhede maslahatı ıtlâk-ı üserâ mâddesine ta'lik olunmuş olduğundan, ben, ol vakit keyfiyyeti devletime yazmış idim. Cevâbı geldi. Devletim buna mümâşât etmiş ve bir hayli üserâ-yı müslimîn, Dersa'âdet'e gönderilecek imiş. Binâ'enaleyh temşiyet-i maslahata himmet buyurulmak matlûbdur*" deyü ifâde vü inhâ etmekle, doksan üç senesi Şa'bânında kethudâ bey ve defterdâr efendi ve re'îs efendi ve Recâ'î Efendi ve Ömer Vahîd Efendi ve Resmî Ahmed Efendi ve Süleymân Feyzi Efendi, hâzır oldukları hâlde, Kırım'a dâ'ir akd olunan meclis-i meşverette bu husûs dahi der-miyân olunmuş idi.

Şöyle ki: İspanya murahhası, her ne kadar def'-i leyyin ile def' olunmağa sa'y olunmuş ise de, hüsn-i müdâfa'ayı kabûl etmeyip, kat'î cevâb istediğinden: "*Matlûbuna müsâ'ade olunmak mı münâsibdir? Yohsa kat'ıyyen redd olunmak mı îcâb eder?*" deyü isticvâb olundukta, huzzâr-ı meclis: "*Bizler, bir re'y ihtiyâr eylesek, lâ-mahâle sudûr-ı kirâmın re'yleri munzamm olmağa muhtâcdır. Binâ'enaleyh ibtidâ bir kerre sudûr-ı kirâma mükâleme kâğıdı arz olunsun. Bu bâbda re'yleri nedir zâhire çıktıktan sonra, bizler dahi, bildiğimizi ifâde ederiz*" deyü hatm-i kelâm etmişler idi.

Polini ise, bir cevâb-ı kat'î isteyip ve bu husûsta ta'cîl ve ısrâr eyleyip, tekrâr re'îs efendi ile mülâkāt taleb ettikte, re'îs efendi: "*Maksûdu ne ise lisânen veyâhûd tahrîren bildirsin, sonra lâzım gelir ise görüşülür*" deyü Dîvân-ı Hümâyûn tercümânıyla kendisine haber göndermekle, Polini, Bâb-ı Âlî'ye bir kıt'a takrîr gönderip, bu esnâda İspanya Devleti, küllî kuvvet ile Sebte Boğazı'nda vâkı' Cebelü't-Târık'ı muhâsara etmiştir. İngilterelüden alabildiği hâlde, çünki mevkı'-ı mezkûr Akdeniz'in kilîdi mesâbesinde olduğundan, fî-mâ-ba'd Bahr-ı Muhît cânibinden Devlet-i Aliyye a'dâsı donanmasının Akdeniz'e salıverilmesine İspanya Devleti, müte'ahhid olmak ve bunun mukābilinde taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi Cezâyir-i Garb Ocakları'ndan İspanya gemilerine zarar isâbet ettirilmemek üzere, akd-i ahdnâmeye tâlib oldukların ifâde vü inhâ etmekten nâşî, bu keyfiyyet, huzûr-ı Âsafî'de akd olunan meclislerde kirâren der-miyân oluna-

rak: "*İspanya Devleti'nin sulh istid'âsından asıl maksûdu Garb Ocakları'nın şiddet ü sevretini kesr ile zararlarından halâs bulmak mâddesi olup, ocaklar ahâlîsi ise, bir kavm-i serkeş olduklarından, bu husûsda cebr olunamadıktan başka, bu mahzûr hâsıl* **(s.186)** *olacak menâfi'e sad mertebe gālib olduğundan ve muhâsara etmiş oldukları Cebelü't-Târık üzerine mukāvele etmek elde olmadık sayd üzerine akd-i bey' u şirâ demek olacağından, velhâsıl şu âvânda İspanyalu ile akd-i mu'âhedede Devlet-i Aliyye'ye bir fâ'ide tasavvur olunmadığından, hüsn-i müdâfa'a ile geçiştirilmesi münâsib idi. Lâkin Polini, mâ-dâm ki, bu husûsta ısrâr ediyor ve kat'ıyyen cevâb-ı redd verildiği sûrette dahi İspanya Devleti, Devlet-i Aliyye'den me'yûs olarak, Rusyalu ile akd-i ittifâk etmek ihtimâli melhûzdur. Polini'nin kelâmından anlaşılan dahi budur. Bundan başka Devlet-i Aliyye'nin Nemçelü ile muhârebesi vukū' bulacak olur ise, İspanyaluların dahi bahren Nemçelüye i'âne etmesi vârid-i hâtır olur.*"

Binâ'enaleyh İspanyaluları gücendirmeyerek hüsn-i müdâfa'aları lâzım gelip; ancak Siçilyateyn <Sicilyateyn>'le verilmiş <varılmış> olan ahidnâme şürûtuna râzı olduklarından ve buna dahi vaktiyle rızâ gösterilmiş olduğundan: "*Şimdi bu mu'âhedede bizce zarar vardır deyü bir bahâne bulunamaz. Ve bir müddet ta'yîn olunacak olur ise, vakt-i mev'ûd hulûlünde incâz-ı va'd olunmak lâzım geleceği cihetle, bu sûret dahi münâsib olmaz. Ve çünki temşiyet-i maslahatları mukaddemâ ıtlâk-ı üserâ kazıyyesine mevkūf kılınmış olduğundan, eger İspanyalular, hemen bu esnâda üsera-yı müslimîni ıtlâk ile, Dersa'âdet'e gönderecek olurlar ise, Devlet-i Aliyye'ye hulf-ı va'd nakîsası elvermeyeceği cihetle, nâ-çâr merâmlarına müsâ'ade olunmak lâzım gelerek, ol vakit ocaklar kazıyyesi lisâna alınmayıp, hemen Râgıb Paşa merhûmun vaktinde karâr verildiği üzere; fakat sâdece ticâret şerâ'itinin te'sîsi lâzım gelir. Lâkin şimdilik oralardan sükût olunarak, hemen Devlet-i Aliyye ile Don Karlos <Carlos>'un Siçilyateyn <Sicilyateyn> krallığı esnâsında beynlerinde mün'akid olan râbıta-i ihlâs u safvet ferâmûş olunur hâlâttan olmadığına binâ'en, İspanya Devleti'yle mu'âhede etmek Devlet-i Aliyye'nin dahi dil-hâhı olup; ancak size dâ'ir olmayarak Devlet-i Aliyye'nin bu bâbda ba'zı mevâni'i olmağla, –inşâ'allâh–*[49]*, bu mevâni' mürtefi' oldukta, biz, size haber veririz*" yollu hüsn-i müdâfa'ası ittifâk-ı ârâ ile karâr-gîr olduğundan, bu me'âlde makām-ı sadâretten İspanya kralı ile başvekîline birer kıt'a mektûb-ı sâmî yazılıp, murahhas Polini'ye teslîm olunmuş olmağla, Polini, daha ol vakit memleketine avdet etmiştir deyü zann olunuyor idi. Yedi-sekiz ay sonra, ya'nî doksan dört senesi Şevvâlinde Polini'nin tavsi-

[49] Bkz. Not: 11.

yesine dâ'ir Siçilyateyn <Sicilyateyn> elçisi, tercümânı ile Bâb-ı Âlî'ye bir kıt'a takrîr gönderip, Polini, mukaddemki cevâbnâmeleri İspanya'ya gönderip, kendi ol vakitten berü Galata'da sâkin olduğunu ve bu def'a **(s.187)** kendisiyle berâber tesviye-i maslahata me'mûr kılındığını ihbâr edicek, re'îs efendi: "*Polini'nin bu me'mûriyyeti acaba yine evvelki me'mûriyyeti midir, yohsa başka mıdır?*" deyü müte-câhilâne su'âl ettikte, tercümân, buna dâ'ir ma'lûmâtı olmadığını beyân ile, elçi-sinden sorup da haber getireceğini ifâde eylemiş olduğunu müte'âkıb, murahhas Polini, Bâb-ı Âlî'ye iki kıt'a takrîr verip: "*Bundan akdemce aldığım cevâbnâmeleri devletime göndermiş idim. Şimdi vusûl cevâbı geldi. Bunun üzerine devletim gerek şimdi ve gerek bundan sonra şurût-ı musâlahaya dâ'ir artık lisânına bir harf alma-yacaktır. Ancak İspanya gemileri, Devlet-i Aliyye sefâ'iniyle musâdefe ettiklerinde, birbirine dostâne mu'âmele mi etsinler, yohsa birbirinden ittikā mı etsinler? Veyâhûd yek-dîgere muhâceme mi etmek lâzım gelir? Dostâne mu'âmele etmeleri ihtiyâr buyu-rulduğu sûrette, nasıl alâ'im ile birbirini temyîz ü teşhîs etmek münâsibdir? Devletim ihlâs-kârları burasının şerh ü tafsîlini ister*" deyü inhâ ve dîger takrîrinde dahi: "*İspanya Devleti, Cezâyir-i Garb Ocağı'yla akd-i musâlaha etmek üzeredir. Fakat bu husûs Devlet-i Aliyye'nin müstahsen ü marzîsi olduğuna dâ'ir ber-mu'tâd verile-gelen bir kıt'a fermân-ı âlî ısdârına muhtâc olduğundan, bu me'âlde Cezâyir-i Garb beylerbeyisine ve ricâline hıtâben bir kıt'a fermân-ı âlî ısdâr buyurulmasını istid'â etmekten nâşî*", keyfiyyet lede't-tezekkür, gemilerin birbirine olacak mu'âmele-si zâten kapudan paşanın bileceği mevâddan olup, garblıların bu vechile sulha râzı olduklarının tahkīki dahi ana havâle olunmak lâzım geleceğinden ve kapu-dan paşanın ol vakit Dersa'âdet'e avdeti mevsimi takarrüb etmiş olduğundan, müzâkere-i maslahat anın gelmesine ta'lîk olunarak, Polini'ye dahi ol vechile cevâb verilmiş ve sonraları Polini, pey-der-pey Bâb-ı Âlî'ye tercümânını gönde-rip, Cezâyir-i Garb'a gönderilecek fermân-ı âlîyi su'âl ettikçe: "*Cezâyir'den cevâb gelmedi*" cevâbı verilmekte bulunmuş idi.

Doksan beş senesi Recebinde Süleymân Feyzi Efendi'nin riyâsetinde, Po-lini, yine Bâb-ı Âlî'ye iki kıt'a takrîr verip, birinde tekrâr fermân-ı mezkûrun ısdâr buyurulmasını istid'â ve dîgerinde dahi, "*Don Karlos <Carlos>, Siçilyateyn <Sicilyateyn> kralı iken, Devlet-i Aliyye ile akd etmiş olduğu ahidnâmenin birinci mâddesinde bu musâlaha fî-mâ-ba'd iki devletin taht-ı tasarrufuna dâhil ü lâhik olması mutasavver olan memâlik ve tevâbi'-i cedîdeye dahi şâmil ü râci' ola deyü tasrîh olunmak mülâbesesiyle, İspanya kralı olduktan sonra dahi buna ri'âyet etmek-*

te ise de, tarafeyn re'âyâsı buna muttali' u âşinâ olmak içün, alenî bir mu'âhedenin **(s.188)** *tarafeynden imzâ olunması îcâb-ı hâlden olduğuna binâ'en, akdemce muhlislerini bu husûsa murahhas ta'yîn etmekle, bunca zamândan berüdür burada meks ü ikāmet etmekteyim. Hâlâ gemiler birbirine tesâdüf ettiklerinde ne gûne mu'âmele olunmak lâzım geleceğine dâ'ir bir karâr verilemedi. Eger Devlet-i Aliyye'nin akdemce îrâd etmiş olduğu mevâni' ber-taraf olduysa, hemen mu'âhedenin imzâ olunması ve illâ şâfîce ve kat'îce bir cevâb verilmesi şıklarından birine muntazır olduğunu inhâ ederek, bu kerre matlûbları olan mu'âhedenin imzâ olunması bayağı ahid îcâbından olduğunu işrâb etmekten nâşî"*, Süleymân Feyzi Efendi mufassal ve meşrûh bir kıt'a takrîr kaleme alıp, hulâsa-i mü'eddâsında: "*Bu esnâda Nemçelünün tavr u tarzına nazaran, refte refte nakz-ı ahd edeceği gelip <gālib> görünüyor. Rusyalu ile bir nev' hafî ittifâkı olduğu dahi ba'zı âsârdan anlaşılır. Binâ'enaleyh İspanyalu, bu kadar akd-i musâlahaya hâhiş gösterir iken, redd olunduğu sûrette anlarla ittifâk ederek, şâyed bu ikisiyle Devlet-i Aliyye beyninde muhârebe tahakkuk edecek olur ise, İspanyalu, alenen donanmasını anların donanmasına ilhâk ederek, Akdeniz adalarına îsâl-i hasâr etmesi mülâhazadan ba'îd değildir. Ammâ akd-i musâlaha olunduğu takdîrce, alenen anlara i'âne edemez. Kaldı ki şurût-ı musâlahanın müzâkeresi esnâsında, İspanya Devleti, Devlet-i Aliyye aleyhine hiç bir devlet ile ittifâk etmemesi şartı dahi derc olunabilir. Ve eger buna muvâfakat etmeyecek olur ise, maslahatın imhâli tabî'atıyla hâsıl olmuş ve hem de yine külliyyen redd olunmamış olur. Yok eger yine müzâkere-i maslahata girişilmeyerek, imrâr-ı vakt olunmak irâde buyurulur ise, Polini'nin mezkûr takrîrlerine cevâben, Don Karlos <Carlos>, Siçilyateyn <Sicilyateyn> kralı iken akd etmiş olduğu musâlahanın mu'ahharan ol hükûmeti terk ile dest-res olduğu daha büyük bir hükûmete şâmil olmasına nass-ı ahdnâme delâlet etmeyip, bu iddi'â sonradan hâtıra gelmiş bir nev' safsata olmağla, şartca bu iddi'âya İspanya Devleti'nin salâhiyyeti yoktur. Hâlbuki Devlet-i Aliyye, İspanya Devleti'yle akd-i mu'âhededen imtinâ' etmiyor. Fakat akdemce yazılmış olan cevâbnâme mü'eddâsınca, Devlet-i Aliyye'nin ba'zı mevâni'-i mülkiyyesi olmak hasebiyle, vakt-i merhûnuna muntazırdır. Cezâyir-i Garb mâddesi kapudan paşa ma'rifetiyle isti'lâm olunmuştur. Fakat mesâfe-i ba'îde olduğundan, cevâbı te'ehhür eyledi. Bir kerre dahi isti'câl emri yazılsın. Donanma mâddesine gelince: Devlet-i Aliyye ile mu'âhede-i sarîhası olmayan bir devletin donanması Devlet-i Aliyye sularında gezmek usûl ü kavâ'id-i düveliyyeden değildir. Husûsuyla İspanya sefâ'ini Devlet-i Aliyye sularında gezdiği yoktur; ammâ*

furtınaya tesâdüf edip de, bir-iki kıt'a gemileri **(s.189)** *zuhûrunda eger dostâne mu'âmele ederler ise, Devlet-i Aliyye'nin Don Karlos <Carlos> ile der-kâr olan safvetine binâ'en, süfün-i Devlet-i Aliyye dahi dostâne mu'âmele ederler. Ve eger hasmâne mu'âmele ederler ise, Devlet-i Aliyye gemileri dahi bi'z-zarûre mukābele bi'l-misl tarîkına giderler deyü kendisine bir kıt'a takrîr verilmek lâzım gelir. El-hâsıl yâ mükâlemeye mübâşeret edilmek, veyâhûd ber-minvâl-i muharrer, takrîrlerine cevâb yazılarak yine imrâr-ı vakt yoluna gidilmek lâzime-i hâldendir*" deyü arz u ifâde ettikten sonra, hâtime-i takrîrinde bu iki şıktan birinin tercîhini, re'y ü irâde-i evliyâ-yı umûra bırakmağla, gerek Feyzi Efendi'nin işbu takrîri ve gerek İspanya elçisinin mezkûr takrîrleri hâk-i pây-i şâhâneye arz olundukta, işbu mâdde a'zam-ı umûrdan olmağla, etrâfıyla ve dikkatlice mülâhaza ve ba'dehû hücnetleri zuhûra gelmeyecek vechile bir kālıba ifrâğ olunması husûsu şeyhülislâm efendiye ve ba'dehû nakīb efendiye ve Sadâret-i Rumdan munfasıl Dürrîzâde ve Mollâcıkzâde efendilere irâ'e olunarak, bi'l-ittifâk: "*İktizâsına göre nizâm verilsin ve âkıbet-i hâliyle mülâhaza ederek, Devlet-i Aliyye'ye vaktiyle bir rahne olan işten gāyetü'l-gāye hazer ettiresin. Ba'zan iş olur ki hemen evvel-emrde nizâm bulsun denir. Encâm-ı kâr ne hasârete dûçâr olur*" deyü hatt-ı hümâyûn sâdır olmağla, evrâk-ı mezkûre, takımıyla bir kıt'a tezkire-i sâmiyeye leffen ol vakit Şeyhülislâm bulunan Mehmed Şerîf Efendi'ye irsâl olundukta, tezkire-i sâmiyenin bâlâsına taraf-ı şeyhülislâmîden işâret olunan hâmişte: "*Bu mâddede redd ü sadd münâsib olmadığı gibi, bu mertebeye dûr u dırâz te'hîr ü ta'vîk dahi nâ-çesbân görünür. Hemen şurût-ı nâfi'aya rabt olunmak üzere, haftada bir gün mükâleme-i te'sîs-i müsâlemeye şurû' olunsa, ne be's var. Yâ sûret bulmayıp alâ-hâlihî kalır. Ve huve'l-matlûb veyâ ber-vech-i müstahsen üzere sûret bulur. Bâkī cenâb-ı devletleri a'lemdir*" deyü ifâde olunmağın, Süleyman Feyzi Efendi, haftada bir gün mükâlemeye me'mûr buyurulmuş idi.

Binâ'enaleyh doksan beş senesi Recebinin yirmi ikinci günü mükâlemeye mübâşeret olunup, berü taraftan Feyzi Efendi ile Beylikci Hayri Efendi, öte taraftan dahi Polini ile tercümânı ve İsveç baştercümânı, hâzır oldukları hâlde vâkı' olan mükâlemelerinin keyfiyyet ve hulâsası zîrde beyân olunur.

Çünki ol vakit bu makūle vukū'âtın beyne'n-nâs şuyû'undan tevakkī olunageldiğine binâ'en, bu mükâlemenin dahi mektûm tutulması iltizâm olunarak, yevm-i mezkûrda İspanya elçisi ve mezkûr tercümânlar, ale's-seher tebdîlen ard

kapudan re'îs efendinin sâhilhânesine **(s.190)** gelip, ruhsatnâmeler mübâdele olunduktan sonra, re'îs efendi, kelâma âgāz edip: "*Akd olunacak mu'âhedenin mebnâsı olmak üzere, bir esâs vaz'ına muhtâcız. Evvelâ ana karâr verelim*" dedikte, İspanya elçisi: "*Kralım Siçilyateyn <Sicilyateyn> kralı iken, Devlet-i Aliyye ile akd-i mu'âhede etmiş idi. Ol vakit esâs ne ittihâz olunmuş ise, yine ol vechile te'sîsinden imtinâ' olunmaz*" demekle, re'îs efendi: "*Ezmine ve emkine nesak-ı vâhid üzere olmayıp, emzice-i düvel dahi takallüb-i edvâr ile tagayyür edegelmiştir. Ol vaktin hâli başka, bu vaktin hâli başkadır. Husûsuyla İspanya Devleti, Siçilyateyn <Sicilyateyn> Devleti gibi olmayıp zâtında bir cesîm devlet olmağla, anınla akd-i mu'âhededen elbette bir semere-i mülkiyye ve fâ'ide-i zâ'ide husûlü matlûbdur*" demeğin, İspanya elçisi: "*Bundan ziyâde fâ'ide olur mu ki, iki devlet birbirini kazanacak, ya'nî ma'nevî dostluklarını zâhirde dahi senede rabt ile te'yîd edeceklerdir. Bundan başka menfa'at-ı ticâret dahi mukarrerdir*" dedi. Re'îs efendi, buna mukābeleten: "*Devlet-i Aliyye, ticâretin vücûd u ademini müsâvî add eder. Ve yalnız menâfi'-i ticârete nef'-i mülkî demez. Esâs dediğimiz musâlahanın asl-i illet-i gāyesi, ya'nî nihâyetinde görülücek fâ'ide-i mülkiyyedir ki, İspanya Devleti'nin hâlen ve istikbâlen Devlet-i Aliyye'ye dostluğunun kuvvet ve derecesi bilinmek lâzımdır.*" demekle, İspanya elçisi: "*İbtidâ akd-i mu'âhede olunur, sonra menâfi'-i mülkiyye dediğiniz şeyler ana teferru' eder*" dedikte, re'îs efendi, yine esâs-ı musâlahaya atf-ı kelâm edip: "*Bu musâlahadan bir menfa'at-ı zımnıyye-i mülkiyye husûlü Devlet-i Aliyye'nin matlûbudur. İbtidâ bu esâs beynimizde tezekkür ü vaz' olunmak lâzımdır. Zîrâ dünyâ hâlidir. Devlet-i Aliyye aleyhine düvel-i sâ'ireden biri hareket etmek ihtimâli olup, bir sûrette İspanya Devleti, dostluğunda sâbit olarak, Devlet-i Aliyye'nin o makūle hasmına i'âne etmeyeceği der-miyân u temhîd olunmalıdır*" deyü esâs vaz'ında ısrâr etmekle, bunun üzerine tarafeynden bir çok bahisler îrâd olunarak, nihâyet re'îs efendi: "*İşte ruhsatnâmelerimizi mübâdele eyledik. Bu günlük bu kadar ile iktifâ edelim. Böyle şeyler te'emmül götürür, ta'cîl ile olmaz*" dedikte, elçi: "*Benim devletim Siçilyateyn <Sicilyateyn>'e verilmiş olan ahidnâme şurûtuna râzıdır. Ve anın in'ikādını ister. Anda kāl ü kīl götürür hâlet yoktur*" demekle, re'îs efendi: "*Siçilyateyn <Sicilyateyn> Ahidnâmesin biz henüz mütâla'a etmedik. Bir kerre gözden geçirmeğe muhtâcız ve ihtimâl ki, ba'zı mâddelerin tenkīhine muhtâc oluruz. Hele siz, şu esâs husûsunu mülâhaza ediniz ve devletinize dahi yazınız. Biz dahi, bir eyice mütâla'a edelim*" deyü kat'-ı kelâm edicek, elçi muztarib olup: "*Yedime ruhsatnâme verileli üç seneyi mütecâvizdir.*

Bir senesi yollarda geçti. İki seneden ziyâde dahi burada kaldım. **(s.191)** *Matlûbumuz Siçilyateyn <Sicilyateyn> şurûtu üzere akd-i musâlaha idi. Lâ vü ne'am bir cevâb alamadım. Geçenlerde devletimden bana bir kâğıd geldi. Bir kerre daha arz ile, yine imrâr-ı vakt ederler ise, avdet et demişler. Sekiz aydır Devlet-i Aliyye, Cezâyir'den bir cevâb getirtemedi. Ben, şimdi Devlet-i Aliyye, şu zemînde bir esâs ister* deyü *devletime yazsam, Devlet-i Aliyye'nin merâmı adem-i müsâ'ade olduğu anlaşıldı diyecekleri ve ara yerde bana dahi itâb edecekleri mukarrerdir*" demek gibi ba'zı kelimât îrâdıyla, işi uzatmak istemediğini iş'âr eyledi.

Bu mükâleme kaleme alınarak, hâk-i pây-i şâhâneye arz olundukta: "*Âkıbet-i kârda Devlet-i Aliyye'ye bir halecân vermemek şartıyla, evvelen Allâhu te'âlânın rızâsıyçün, sâniyen Devlet-i Aliyye'ye sıyânet içün, bir hüsn-i sûret ü kālıba ifrâğ olunması cümlenize farz-ı ayn makāmındadır. Her umûr ittifâkı oldukta, nizâm bulmaz bir şey yoktur. Hemen sadâkat ittifâktır*" deyü bir kıt'a hatt-ı hümâyûn sâdır olmuş idi. Şa'bân-ı mu'âzzamın ikinci pazarertesi günü yine kimse vâkıf olmamak mülâhazasına mebnî, herkes işine gücüne çekilip gittiği esnâda, sâ'at yedi sularında İspanya elçisi, re'îs efendinin yalısına gelip, def'a-i sâniye olmak üzere, mükâlemeye mübâşeret olunarak, ol gün dahi sâ'at onbire kadar beynlerinde cereyân eden mübâhesâtın hulâsası zîrde beyân olur.

Yevm-i mezkûrda ibtidâ İspanya elçisi, kelâma bed' edip: "*İşbu pençşenbe günü Beç ulağı, ya'nî Viyana postası çıkacak. Mâdde-i sulha ne gûne karâr verileceğini yazsam gerek. Bir cevâb kerem edin*" demekle, re'îs efendi: "*Evvelki mecliste îrâd olunan esâs mâddesine karâr verildikten sonra, kusûr-ı mevâddı hemen Siçilyateyn <Sicilyateyn> şerâ'itine tatbîkan tanzîmine mübâşeret eyleriz*" dedikte, elçi: "*Siçilyateyn <Sicilyateyn> Ahidnâmesi'nde Devlet-i Aliyye ile musâlaha-i mü'ebbede ve dâ'imî dostluk ahdi musarrah olup, bunun ma'nâsı Devlet-i Aliyye aleyhine vaz'-ı husamâ neye ibtidâr ve a'dâsına i'âne ile ızrâr etmemek mazmûnundan ibârettir. Bu ibâre bizim ahidnâmemizde dahi yazılacak olmağla, mutâlebe ettiğiniz merâm anın mefhûmundan hâsıl olur*" demesine cevâben, re'îs efendi: "*Devlet-i Aliyye ile düvel-i sâ'ireden birinin muhârebesi vukū' bulmak mülâhazadan ba'îd değildir. Şâyet bu makūle husamâmızla İspanya Devleti'nin ittifâkı bulunduğu hâlde, ana mu'âvenet etmesi melhûzdur. Bu sûrette sizin dostluğunuzdan ne fâ'idemiz olur. Mâdde-i ticâretin Devlet-i Aliyye indinde vücûd u ademi müsâvîdir. Mülkce bir fâ'ide hâsıl olmadıkça, bu merâma niçün müsâ'ade olunsun*" dedi.

(s.192) Bunun üzerine elçi: "*Devletimin Devlet-i Aliyye hakkında sıdk-ı niyyetini, ya'nî a'dâsına mu'âvenet etmeyeceğini cezmen ve yakînen bilirim ve akd-i musâlahadan garaz dahi tarafeyn birbirini ızrâr kaydında olmamaktan ibâret olmağla, bunu şifâhen tasdîk ederim. Devletime yazsam, sened verilmesine dahi ruhsat verecekleri egerçi meczûmumdur; lâkin ruhsatım Siçilyateyn <Sicilyateyn> Mu'âhedesi'ne münhasır olduğundan, andan hâric sened i'tâsına cesâret edemem*" dedikte, re'îs efendi: "*Bunu şifâhen tasdîk ederim diyorsun, sonra dönüp, tahrîren sened vermekten ictinâb ediyorsun. Bu söz, şekk îrâs eder. İngilterelü ile sizin mu'âhedeniz var idi; ammâ Fransalu ile başka ittifâkınız olduğundan, İngiltere aleyhine Fransaluya mu'în oldunuz. Söz, torbaya girmez derler meşhûr meseldir*" deyü mukābele eyledi. Ve bunun gibi pek çok münâza'a vü mübâheseler cereyân ederek, nihâyet matlûb olan esâs, çünki Siçilyateyn <Sicilyateyn> Ahidnâmesi'nde münderic olan musâlaha-i mü'ebbede ve dâ'imî dostluk ibâresinin şerh ü tafsîlinden ibâret olmağla, bu me'âlde birer sened imzâ olunarak, vaz'-ı esâs kılınmağa karâr verilip, bu meclis dahi bu sûrette hıtâm-pezîr olmuş idi. Üçüncü def'aki mükâlemede yine maslahat bu derecesinden alınıp, esâs-ı temessükünün tanzîmine mübâşeret olunduktan sonra, İspanya elçisi: "*İşbu bî-taraflık esâsına mukābil İspanya Devleti'nin dahi bir şey kazanması lâzım gelir. Ve egerçi mülken bir fâ'ide olmaz ise de, lafzan olsun bir i'tibâr olmak üzere, Fransa ve İngiltere Devletleri hakkında câri olduğu misillü, İspanya kralına dahi taraf-ı Devlet-i Aliyye'den pâdişâh unvânı verilsin*" dedikte, re'îs efendi tarafından: "*Fransa Devleti hakkında bu unvanın verilmesi ibtidâ akd-i mu'âhede olunduğu âvânda olmayıp, belki Devlet-i Aliyye, Fransa Devleti'nin pek çok dostluğunu gördükten sonra vukū' bulmuştur. Biz, şimdi size şu kadar gemi ile bize mu'âvenet ediniz demiyoruz. Belki şimdiye kadar tabî'i câri olan bir hâlin devâmı -ki düşmenlerimize mu'âvenet olunmamaktan ibârettir- anı teklîf ediyoruz. Bu husûs mukābele ve mükâfât iktizâ eder mevâddan değildir*" deyü mukābele olunduktan sonra, mevâdd-ı uhrâ ki tarafeynden üserânın ıtlâk olunması ve Garb Ocakları, İspanya Devleti'yle akd-i mu'âhede edecek olur ise, rızâ-yı âlî munzamm olduğunu hâvî birer kıt'a fermân-ı âlî-şân verilmesi ve Malta ve sâ'ir tavâ'if-i harbiyye korsanlarının Devlet-i Aliyye sularından def'-i mazarratlarına İspanya Devleti'nin sa'y etmesi gibi dîger ba'zı mâddeler mezkûr esâs mâddesine ilâve olunarak, mevâdd-ı adîdeyi hâvî bir esâs-ı temessükü tanzîm olunup, tarafeynden temhîr **(s.193)** olunmak husûsu karâr bulmuş ve maslahat biter gibi olmuş

ve hattâ Süleymân Feyzi Efendi, izhâr-ı sebât u metânet ederek maslahatı bu derecelere îsâl ettiğinden dolayı devletten âferînler almış iken, sonradan ba'zı ta'bîrâtta münâza'a zuhûr etti. Şöyle ki: İspanya Devleti tarafından Devlet-i Aliyye'nin hasmı olan devletlere i'âne olunmaması fıkrasına karşılık, Devlet-i Aliyye tarafından dahi İspanya Devleti'nin hasmı olan devletlere i'âne olunmaması ta'ahhüd olunmak husûsunu İspanya elçisi teklîf eyledi. Buna ise taraf-ı Devlet-i Aliyye'den mümâşât mümkin olamayıp, çünki Garb Ocakları'na egerçi devlet ıtlâk olunamaz ise de, şimdiki hâlde ba'zı cihetle müfrez olduklarından, şâyed ileride İspanyalu ile muhârebeleri vukū'unda İspanyalu, bunu ser-rişte ederek, ocaklara i'âne olunmamasını iddi'âya kalkışır. Bu ise Devlet-i Aliyye'ce mümkin olamaz. Zîrâ Garb Ocakları, tevâbi'-i Devlet-i Aliyye'den oldukları cihetle, be-her-hâl mu'âvenet olunmak lâzım gelir. Bundan başka Fâs hâkimi gibi mülûk-ı İslâmiyeden biri İspanyalu ile muhârebeye mübâşeret edip de, Devlet-i Aliyye'den istimdâd edecek olduğu hâlde, ehl-i İslâma i'âne farz olmak hasebiyle ve cihet-i câmi'a-i hılâfet takrîbiyle Devlet-i Aliyye'nin i'âne etmesi farîzadan olur. Binâ'enaleyh bu sûret taraf-ı Devlet-i Aliyye'den kabûl olunamayıp, tarafeynden bî-taraflık mâddesi ta'ahhüd olunmak lâzım geldiği hâlde, husamâ yerinde düvel-i Nasârâ lafzı kullanılmak, ya'nî tarafeynden biri düvel-i Nasârâdan biriyle muhârebe ettiği hâlde, taraf-ı âharın bî-taraf olması ta'bîri yazılmak husûsunda re'îs efendi, ısrâra mecbûr ve bu keyfiyyet tezkire-i sâmiye ile makām-ı meşîhata inhâ olundukta: "*Çünki ehl-i İslâm, mine'l-maşrık ile'l-magrib birbirinden istinsâr eyledikte, mu'âvenet farz olduğu cihetle, husamâ veyâhûd düvel-i uhrâ ta'bîrleri kabûl olunamayıp, hasren düvel-i Nasârâ ta'bîrine mümâşât olunsun*" deyü taraf-ı şeyhülislâmîden işâret buyurulmağla, re'îs efendi: "*Nasârâ ta'bîrinde mahsûr olarak esâs-ı musâlaha keşmekeşte kaldı. Bundan başka mukaddemâ İspanya elçisi, Cezâyir-i Garb Ocağı'nın bizimle musâlahaya isti'dâd-ı tâmmı var. Hemen taraf-ı Devlet-i Aliyye'den rızâ vü ruhsatı hâvî bir kıt'a fermân i'tâ buyurulmasına muhtâcız*" der idi. Müzâkere-i maslahat dahi anın sözü üzerine binâ olunmuş idi. Hâlbuki bu husûsun tahkīki içün kapudan paşa tarafından Cezâyir-i Garb'a gidip gelen âdemin Cezâyir beylerbeyisinden getirdiği tahrîrâtta Cezâyir Ocağı'nın İspanyalu, en büyük düşmeni olmağla, musâlaha vü musâfâtları mümkin olamayacağı ve hattâ çend mâh mukaddem ocaklar korsanları İspanyalunun **(s.194)** dokuz kıt'a gemilerini almış olduğu münderic olmağla, ocaklara verilecek ihbâr emirleri esâs-ı temessüke

derc olunamayacağı re'îs efendi tarafından İspanya elçisine beyân olundu. Ve bu aralık İspanya elçisi dahi, tercümânını Bâb-ı Âlî'ye gönderip: "*Beynimizde karâr verdiğimiz esâs-ı temessükü ukde-i eşkâle dûçâr oldu. Zîrâ bu def'a bana tahrîrât geldi. Mazmûnunda Devlet-i Aliyye ile Siçilyateyn <Sicilyateyn> krallığımızda râbıtâ verdiğimiz şerâ'it misillü, şurût-ı müsâlemeye seni me'mûr etmiş idik. Şerâ'it-i merkûmeden zâ'id bir şey idhâl etmeyesin demişler. Eger bu tahrîrât gelmezden evvel, esâs-ı temessükü temhîr olunmuş olaydı, devletime i'tizâr mümkin olurdu. Lâkin bundan sonra, Siçilyateyn <Sicilyateyn> şurûtundan ziyâde bir harf katmağa kudretim yoktur*" deyü inhâ vü ihbâr ile, bu husûsda bir cevâb-ı kat'î istedi. Bunun üzerine bir kerre dahi Dîvân-ı Hümâyûn tercümânı, me'mûren İspanya elçisiyle mülâkāt edip, karâr-ı sâbık üzere münâza'<at>un-fîhâ olan ba'zı ta'bîrâtın ıslâh u tenkīhiyle, elçiyi irzâ etmeğe sa'y etmiş ve: "*Hele sen, şu esâsı bir kerre devletine yaz ve bir cevâb gelince bu tarafta ikāmet et*" demiş ise de bu def'a dahi İspanya elçisi, istiğnâya mübâşeret ve izhâr-ı huşûnet edip, Siçilyateyn <Sicilyateyn> şurûtu üzere akd-i mu'âhededе ısrâr eyledikten başka, akdemce esâs-ı temessüküne derc olunmak üzere tasdîk u kabûl etmiş olduğu ba'zı mevâddı inkâr ile, sûret-i tecâhülden gelmeğe ibtidâr eyledi. Ve hattâ esnâ-yı mükâlemede bu kadar vakitten berü Dersa'âdet'te oturup da, musâlahanın avk u te'hîr olunmasından dolayı iştikâ ederek: "*Bu maslahat fesh olunur ise, bi'l-cümle Burbon <Bourbon> familyası, ya'nî Fransa ve İspanya ve Siçilyateyn <Sicilyateyn> kralları hânedânı, Devlet-i Aliyye dostluğundan yüz çevirirler*" dedikten başka: "*Beyne'd-devleteyn dostâne muhâbere emri İspanya Devleti'nden ise Devlet-i Aliyye'ye daha ziyâde ehemmdir*" deyüp, bu me'âli derc ile, memleketine avdet etmeğe mecbûr olduğunu beyân zımnında, Bâb-ı Âlî'ye bir kıt'a şiddetli takrîr i'tâ etti.

Bunun üzerine artık fesh-i mükâleme olunmak lâzım gelmiş ise de, günden güne Rusya ile Nemçe Devleti'nin Devlet-i Aliyye aleyhine olan ittifâklarının alâmetleri belirmeğe başlamış olduğundan ve İspanya elçisi dahi, bu sûrette devletinin anlarla ittifâk edeceğini işrâb eylediğinden, İspanyalu'yu gücendirmekten ve husûsuyla fesh-i mükâleme nakīsasını **(s.195)** Devlet-i Aliyye'ye azv u isnâd ettirmekten vükelâ-yı Devlet-i Aliyye, havf u ihtirâz ettiklerine binâ'en, bir hâl-i tereddüdde kaldılar.

Bunun üzerine bir çok müzâkerât vukū'undan sonra, nihâyet Devlet-i Aliyye, zât-ı musâlahayı kabûl etmiş ve münâza'a yalnız ba'zı ta'birâtta kalmıştır. Ve: "*Devlet-i Aliyye, İspanya Musalahası'na müsta'idd ü müteheyyi'dir.*

Ta'bîrât-ı münâza<at>un-fîhâyı veyâhûd anlara mümâsil ba'zı ta'bîrâtı senede derc etmeğe elçi bey devletinden celb-i ruhsat eylediği ânda tasdîknâmeler mübâdele olunur ve maslahat bu derecede bıragılır ise, mükâlemeyi elçi bey dostumuz fesh etmiş olur" deyü İspanya elçisine bir kıt'a takrîr verilmiş idi. Bunun üzerine İspanya elçisi, memleketine avdet edemediyse de, Re'îsülküttâb Süleymân Feyzi Efendi dahi, ibtidâları maslahatı i'zâm ile ba'zı cümleler göstererek âferînler almış iken, netîcesi böyle keşmekeşte kalıcak, haylice muztarib ü mütehayyir olmuştur. Fakat çok geçmeksizin azl olunmağla halâs bulmuştur.

İspanya Devleti'yle akd-i mu'âhede etmemek ve husûsuyla Siçilyateyn <Sicilyateyn> Devleti hakkında akdemce tecvîz ü kabûl kılınmış olan şerâ'it-i ahdiyyenin bir aynını dahi İspanya'ya vermemek içün bu kadar tekellüf olunması umûr-ı acîbedendir. Zîrâ bu vechile sulh istid'âsında bulunan bir devletin silm ü musâlahasına, *–fe-in cenâḥû li's-silm–*[50] âyet-i kerîmesi mü'eddâsınca, meyl ü mümâşât etmek lâzım gelip, İspanya gibi Devlet-i Aliyye ile hem-hudûd olmayan ve tabaka-i sâniye-i düveliyyede bulunan bir devletle ticâret ve dostluğa dâ'ir bir mu'âhede yapılmasında aklen dahi ne zarar olmak ihtimâli vardır? Lâ-siyemmâ ki arz etmiş olduğu şerâ'it evvelce kabûl olunmuş şeyler imiş ve bu tekellüfât bütün bütün abese iştigāl ve belki da'vet-i mazarrat kabîlinden idiği ber-vech-i muharrer, netîce-i maslahatın keşmekeşte ve vükelânın bir hâl-i tereddüdde ve re'îs efendi'nin hicâb ve ıztırâbda kalmasıyla sübût bulmuştur. Ve emr-i ticâret cism-i devletin rûhu mesâbesinde olduğu hâlde, bir devletin dîger bir devlet ile sulh ve ticârete dâ'ir ahdi olması tarafeynin teba'a ve tüccârı içün azîm fâ'ideyi mûcib olduğu müsellemâttandır. Ve egerçi bir devletin dîgeriyle akd-i mu'âhede eylediği vakit mülkce ve politikaca menâfi'-i hâliye ve âtiyesini der-pîş ü mütâla'a etmesi lâzımeden olduğu cihetle, İspanyalular ile akd-i mu'âhede husûsunda İspanya Devleti'nin mü'ebbeden bî-taraflığını şerîta-i ahde rabt u tevsîk eylemek fenâ mütâla'a değil ise de, İspanyollar'ın istedikleri ticâret ve münâsebet mu'âhedesi olup, işbu bî-taraflık sûreti ise ittifâk mu'ahedesi demek olduğundan, ana ihtiyâc var ise, başkaca söyleşilip **(s.196)** yapılmak iktizâ ederdi. Ve böyle ittifâk mu'âhedeleri dâ'imâ sûret-i mahsûsa ve muvakkatada olmak îcâb ettiğinden ve menâfi'-i mütekābile üzerine te'sîs olunageldiğinden, bir mu'âhede-i dâ'imiyyeye ittifâk-ı mahsûs

[50] Eğer barışa meylederlerse ....., Kur'ân, VIII (Enfâl, 61).

eseri olan bî-taraflık kā'idesini derc etmeği istemek muvâfık-ı usûl değildir. Ve İspanya'nın teba'asından olmayan Malta ve sâ'ir tavâ'if-i harbiyye korsanlarının def'-i mazarratını İspanyaluya teklîf edip de, tevâbi'-i Devlet-i Aliyye'den olan ocaklar korsanlarının def'-i mazarratından bi'l-külliyye iğmâz olunmak ve minvâl-i meşrûh üzere, bî-taraflık ittifâkını te'sîse çalışmak, kānûn-ı münâzaradan hârictir. Hele Garb Ocakları halkının yolsuz hareketlerinden bütün bütün iğmâz olunmuş ve düvel-i ecnebiyye taraflarından şikâyet olundukça: "*Anlar, serkeş âdemlerdir. Devlet-i Aliyye, anlara karışamaz*" deyü birer hükûmet-i müstakılle hükmüne konularak, bir şey yapılmamış ve bir çâresi aranılmamış olmasının netîce-i vahîmesi meydânda olmağla tafsîlden müstağnîdir. Fakat şu mâddenin asıl cây-i i'tirâz olacak ve belki ta'accüb olunacak yeri re'îs-i vakt olan zâtın mükâleme meclislerinde: "*Devlet-i Aliyye, fevâ'id-i ticâretin vücûd u ademini müsâvî add eder ve asıl mülkce fâ'ide arar*" demesidir. Acabâ bir devlet için, tevsî'-i dâ'ire-i ticâretten büyük ve dâ'imî ne fâ'ide-i mülkiyye olabilir. Ve İspanyalular ile yapılacak mu'âhede musâlaha-i dâ'imiye demek olduğundan, ana riayet olundukça, matlûb olan bî-taraflık mâddesi tabî'atıyla hâsıl olmuş olurdu. Bunun için bî-hûde uğraşılacak yerde Devlet-i Aliyye'nin ticâretince fâ'ideli şeyler istihsâl olunmuş olaydı, şübhesiz daha hayırlı olurdu. Bu makūle mu'âmelât-ı düveliyyede asıl lâzım olan ve vükelâ-yı devletin dikkat u gayretine muhtâc bulunan mâddeler imzâ olunacak mu'âhedenin ahkâm-ı mündericesi berü tarafın teba'a ve tüccârı hakkında hayırlı ve politika ve hukūk-ı devlete dokunmayacak sûrette olması kazıyyeleridir. Yoksa in'ikād-ı uhûdu geciktirmek veyâhûd geçiştirmek değildir. Lâkin ezmine-i sâlifede böyle bî-hûde mübâhesât ile re'îs efendiler, devletten âferînler kapıp, sonra iş mevâdd-ı ahdiyye müzâkeresine geldiği gibi, berü taraf tüccâr ve teba'asının menâfi'ine hiç bakılmamış ve hele rûh-ı kālıb-ı devlet olan ticâret husûslarının lakırdısını lisâna almağa bile tenezzül etmemiş ve asıl matlûb olan usûl-i mütekābile emr-i ehemmine kat'an dikkat eylememiş ve düvel-i sâ'ire kendi tüccâr ve teba'aları için Memâlik-i mahrûse'de her dürlü imtiyâzât u menâfi'i istihsâl edip ve dünyânın hiç bir yerinde olmadığı hâlde, burada her sefâret ve her konsolos, kendi devlet-i metbû'ası teba'asının hâkimi **(s.197)** olmak ve kavânîn-i Devlet-i Aliyye, anlar haklarında cârî olamamak mahâzîrini kolayca tasdîk ve ihtiyâr eylemiş olduklarından dolayı, Devlet-i Aliyye'nin pek kavî vakitlerinde gālibâne yapılmış olan mu'âhedâtta dahi fevâ'id-i ahdiyyeyi münhasıran ecne-

bîler istihsâl edip, zamânımızda teba'a-i Devlet-i Aliyye'nin ticâretinde görülen tedennîler ve mu'âmelât-ı sâ'irede çekilen zahmetler bunların eseri olmağla, te'essüf etmenin çâresi yoktur. İşte İspanya mâddesi dahi, böyle bî-hûde mübahesât ile ber-minvâl-i muharrer, keşmekeşte kalmış olduğundan, Süleymân Feyzi Efendi, azl olunup da, yerine Hayri Efendi, re'îsülküttâb olduktan sonra dahi, İspanya elçisi Polini, bu husûsa dâ'ir tercümânıyla Bâb-ı Âlî'ye haberler ve müta'addid takrîrler göndermekten hâlî olmamıştır. Hattâ işbu doksan altı senesi evâ'ilinde tercümânını Hayri Efendi'ye irsâl ile esâs ittihâz olunan mâddeleri bir kâğıda tahrîr edip: "*Bana gönderin, mütâla'a edeyim. Düvel-i Nasârâ ta'bîrinin kabûlüne belki bir çâre bulabilirim. Mevâdd-ı sâ'irenin dahi nizâmına bakalım*" deyü haber göndermiş idi. Ve çünki maslahat bu dereceye getirilmiş olduğundan, Hayri Efendi, bu husûsta kendi re'y ve mesleği üzere yürüyemeyip, evvel yapılan dahme-i eşkâlde mahsûr ve maslahatı bulduğu derecede yürütmeğe mecbûr idi. Ve bu esnâda Rusyalular, bir konsolosluk münâza'ası çıkarıp, böyle bir telâş-ı dil-hırâş arasında böyle bî-hûde mübâhesât ile erkân-ı devleti işgâl ve tasdî' etmekten dahi ittikā vü ihtirâz ederdi. Ve Süleymân Feyzi Efendi'nin zamânında esâs ittihâz olunan mâddelerde asıl Devlet-i Aliyye'ye nâfi' görünen şart bî-taraflık mâddesi olup, ol dahi berminvâl-i meşrûh, ukde-i eşkâle dûçâr olmuş ve mevâdd-ı mezkûreden biri dahi ıtlâk-ı üserâ mâddesi olup, bu dahi ibtidâları Siçilyateyn <Sicilyateyn> Musâlahası'na kıyâsen İspanya Devleti, üserâ-yı müslimîni hediyye olmak üzere ıtlâk ve Dersa'âdet'e irsâl etmek üzere söyleşilmiş iken, mu'ahharan tarafeynden ıtlâk-ı üserâ kazıyyesine karâr verilmiş olup, hâlbuki Hayri Efendi, kapudan paşanın ziyâretine gittikte, kapudan paşa, İspanya mâddesini dermiyân edip: "*İspanyollu ile musâlaha husûsunda mâdâm ki, Cezâyir ve Tunus ve Trablus Ocakları'na elbette siz dahi, İspanya kralı ile sulh edin* deyü *cebr vâkı' olmaya ve kazıyye-i sulh ocakların kendi irâdelerine tefvîz oluna, bunda bir mazarrat yoktur; ammâ ocaklar musâlahaya icbâr olunsalar, mümâşât eylemeyeceklerinden başka, eger sulh etseler ta'ayyüşleri İspanya'dan aldıkları ganâ'ime münhasır olmağla, hâlleri müşkil olur. Lâkin Re'îs-i sâbık Süleymân Efendi, Der'aliyye'de olan* **(s.198)** *İspanya esîrlerinin ıtlâkını şart kayd eylediği mesmû'um oldu. Bu bir dürlü câ'iz değildir. El-ân Tersâne-i âmire'de ve çektirmelerde istihdâm eylediğimiz esîrlerimiz bi-ecma'ihim İspanya üserâsıdır. Geriye verildiği hâlde, Tersâne hâlî kalır. Sonra bu kadar esîrleri nereden bulalım. İspanyalu yedinde el-hâletü-hâzihî*

kayd-ı esirre giriftâr olan ehl-i İslâm, yüz elli ve nihâyet iki yüze ancak bâliğ olduğu Fâs hâkimi tarafından gelen âdemin ve ıtlâk ettirip de, Dersa'âdet'e gönderdiği esîrlerin takrîrlerinden ma'lûm olmuştur. İki nefer ehl-i İslâm esîrleri mukābilinde bir nefer Nasârâ esîri verilip, mübâdele olunmak, ocakların kavâ'id-i mer'iyyesinden olmağla, ocaklar halkı, be-her-hâl üserâ-yı müslimîni istibdâl ederler ve esîrlikte bırakmazlar. Böyle olduğu takdîrce, şu lüzûmlu vakitlerde Tersâne-i ma'mûreyi tahliye lâyık değildir" deyü ifâde etmekle, Hayri Efendi, bir kat daha mütehayyir olmağla, kapudan paşa ile vâkı' olan mükâlemeyi bast ederek: "*Selefim Süleymân Feyzi Efendi'nin zamânında söyleşilen mâddeler henüz tarafeynden kabûl ve imzâ olunmamıştır. Anın yazdığı gibi mi kalsın, yohsa üserâ mâddesini Siçilyateyn <Sicilyateyn> Ahidnâmesi'ne tatbîkan icrâya İspanya elçisini ilzâm u iskâta mı sa'y olunsun?*" deyü şıkkeynden birinin tercîhini evliyâ-yı umûr-ı devletin re'y ü irâdelerine tefvîz ü ihâle etmeğe mecbûr olmuş idi. Arası çok geçmeksizin İspanya elçisi, Bâb-ı Âlî'ye bir kıt'a takrîr takdîm ile, istediği ta'bîrâta mümâşât olunmak veyâhûd Siçilyateyn <Sicilyateyn> Ahidnâmesi, aynıyla imzâlanmak husûslarında bir cevâb-ı kat'î isteyip, müsâ'ade buyurulmadığı hâlde, memleketine avdet edeceğini ve böyle bir fursat fevt olduğu hâlde, Devlet-i Aliyye, bir daha bu ser-rişteyi ele geçiremeyeceğini ifâde vü inhâ eyledi.

Bu esnâda İsveç maslahat-güzârı dahi, Hayri Efendi'ye bir kıt'a takrîr gönderip, hulâsa-i mü'eddâsında: "*Bî-taraflık mâddesi yalnız Devlet-i Aliyye'nin düvel-i Nasârâya dâ'ir olan maksad u merâm-ı hafîsini mükemmel olup, İspanya'ya nâfi' bir keyfiyyet değildir. Ve Devlet-i Aliyye, Malta ve Ceneviz gibi serbesiyyet ve müstakıll olan memleketler korsanlarının def'-i mazarratlarına İspanyalunun gayret etmesini teklîf edip, kendinin bir uzvu mesâbesinde olan ocaklar korsanlarının def'-i mazarratları husûsunda dîrîğ-i himmet ediyor. Hâlbuki İspanyalu, bu husûsta kefâlet istemeyip, yalnız kendisiyle ocaklar musâlaha edecek oldukları hâlde, Devlet-i Aliyye'nin inzimâm-ı rızâsını ve hüsn-i himmetini istiyor. Velhâsıl esâs ittihâz olunan cemî'-i mevâdda Devlet-i Aliyye, müsâvâta ri'âyet etmediğinden, İspanya Devleti gibi Avrupa'da mu'teber bir devletin şânına ri'âyet* **(s.199)** *etmemiş oluyor. Buraları mîzân-ı hakkāniyetle muvâzene olunmalıdır. Üç seneden berü İspanya elçisi burada oturup, bunca müzâkere vü mükâlemeler olunarak maslahat, hıtâma karîb olmuş iken, –ma'âẕa'llâh–*[51]*, rişte-i müzâkere ve mu'âhede kat' olunmak lâzım gelir ise, İspanyalunun Devlet-i Aliyye hakkında olan hulûs u meveddeti*

[51] Bkz. Not: 2.

adâvet ü nefrete mütehavvil olacağından, cihet-i ticârete mebnî değil, belki vakt ü hâle nazaran, politikaca dahi fenâlık getirebilecek ve Devlet-i Aliyye'nin dostu olan bi'l-cümle düvel tarafından ta'accüb ü istigrâb edilecek bir keyfiyyet-i mükeddere olup, bundan tevellüd edecek mahzûrlar münâza'un-fîh olan mâddelerin teshîl ve ta'dîli sûretinde mevhûm ve muhtemel olan mahâzîrden eşedd olduğu müdîran-ı devlet ve müdebbirân-ı saltanat indlerinde müsellemâttandır" deyü ifâde vü inhâ ettikten başka, tercümânı vâsıtasıyla dahi: "*Devletimin Devlet-i Aliyye'ye ne derecelerde hayr-hâh olduğunu ta'rîf abes kabîlindendir. Zîrâ Rusyalular'dan gördüğümüz zarar u ziyân herkese ma'lûmdur. Devletim dâ'imâ Devlet-i Aliyye'nin gālibiyyetini temennâ eder ki, kendiye dahi nâfi'dir. İspanya kralı, mülûk-ı Nasârâ içinde mu'teber ve zî-miknet bir hükümdâr olup, husûsuyla yüz elli kıt'a kalyona mâlik ve Sebte Boğazı yed-i tasarrufunda olduğu hâlde, fesh-i mükâleme olunup da, Devlet-i Aliyye'den me'yûs olacak olursa, be-her-hâl Rusyalu ile ittifâk edeceği gün gibi âşikârdır. Amân böyle münâza'ât-ı lafziyye ile vükelâ-yı Devlet-i Aliyye, bu ser-rişteyi elden çıkarmasınlar. Sonunda vahâmet mukarrerdir*" deyü Hayri Efendi'ye haberler gönderdi. Ve mukaddemâ İspanya Devleti'nin Devlet-i Aliyye ile sulh istid'âsında olduğunu İsveç kralı, istimâ' ettikte, İstanbul'da mukīm mûmâ-ileyh maslahat-güzârına: "*Ne yapar isen yap, Devlet-i Aliyye'yi İspanya Musâlahası'na tergīb et. Zirâ İspanyalu, Devlet-i Aliyye'den kat'-ı ümîd eyler ise, be-her-hâl Rusyalu ile akd-i ittifâk eyler. Ol vakit iş pek müşkil olur*" deyü emr ü iş'âr etmiş olduğuna binâ'en, maslahat-güzârı dahi, tercümânını tercümânlık bahânesiyle, mükâleme meclislerinde İspanya murahhası ma'iyyetine terfîk etmiş idi.

Hayri Efendi, buralarını şerh ü îzâh ederek, mufassal bir kıt'a takrîr kaleme alıp, makām-ı sadârete takdîm etmekle, bunun üzerine beyne'l-vükelâ pek çok müzâkerât ve İspanya elçisiyle bir çok mükâleme vukū'undan sonra, bi'l-âhıre bî-taraflık mâddesinde taraf-ı Devlet-i Aliyye'den cihet-i vahdet-i diyânet hasebiyle, Fâs ve Yemen hâkimleri istisnâ buyurulmak ve müsâvâta ri'âyeten, İspanya kralı tarafından dahi uhûd u mevâsîk iktizâsınca, akrabâsından olan Fransa kralı ve oğlu ve velî'ahdı olan Siçilyateyn <Sicilyateyn> kralı, istisnâ olunmak üzere, karâr verilip, Devlet-i Aliyye'nin nihâyetü'n-nihâye kabûl edebileceği esâs-ı temessükü **(s.200)** beş mâddeye hasr olunarak, mâh-ı Cumadelâhırede devletine göndermek üzere, mevâdd-ı mezkûre bir kıt'a takrîr ile Polini'ye i'tâ olunmuştur. Mevâdd-ı mezkûre zîrde derc ü tahrîr olunur.

Mevâdd-ı Hamse-i Mezkûre

Mâdde-i ûlâ

Devlet-i Aliyye ile haşmetlü İspanya kralı miyânelerinde mün'akid olan işbu musâlaha-i mübâreke ba'de't-tasdîk, Devlet-i Aliyye, muktezâ-yı ittihâd-ı dîniyye üzere, mülûk-ı İslâmiyeden Fâs ve Yemen hâkimlerinden gayri düvelden birisiyle İspanya Devleti beyninde muhâsama vukū'unda, kat'an ve kātıbeten bir bahâne vü illet ile hiç bir vakitte İspanya Devleti'nin hasmı olanlara sırrî vü cehrî i'ânet ü müzâheret eylemeyüp, kâmilen bî-taraf ola. İspanya Devleti dahi, müsâvât bulunmak üzere, uhûd u mevâsîkı iktizâsınca Fransa ve Siçilyateyn <Sicilyateyn> Devletleri'nden mâ'adâ düvelden birisiyle Devlet-i Aliyye beyninde muhâsama vukū'unda, kat'an ve kātıbeten bir bahâne ve illet ile Devlet-i Aliyye'nin hasmı olanlara sırrî vü cehrî i'ânet ü müzâheret eylemeyip, kâmilen bî-taraf ola.

Mâdde-i sâniye

Devlet-i Aliyye ile İspanya Devleti beyninde râbıta-pezîr-i hüsn-i hıtâm olan işbu musâlaha-i müteyemmene, Cezâyir-i Garb ve Tunus ve Trablus Ocakları beylerbeyilerine ve halkına ihbâr olunup, zikr olunan ocaklar Saltanat-ı seniyye'nin cemî'-i düvel ile olan mu'âhedât ü musâlahalarında müstesnâ ve sulh husûsunda irâdeleri kendi yedlerinde olmaktan nâşî, mezkûr ocaklar, İspanya Devleti'yle akd-i mühâdeneye tav' u rızâ gösterdikleri hâlde, Devlet-i Aliyye, mahzûz ve musâlahaları makbûl olacağını hâvî ve musâlahaya tergîbi mutazammın evâmir-i şerîfe, İspanya elçisi tarafından istid'â olundukta, her bir ocağa başka başka evâmir-i aliyye, ısdâr ve teslîmi câ'iz ola.

Mâdde-i sâlise

Esîrler mâddesi Küçük İspanya, ya'nî Siçilyateyn <Sicilyateyn> Ahidnâmesi'nde mezkûr olduğu vechile zikr oluna.

Mâdde râbi'a

İspanya Devleti, Malta ve Ceneviz korsanlarının hasbe'l-imkân Devlet-i Aliyye sularından def'-i zararlarına himmetini dirîğ etmeye.

(s.201) Mâdde-i hâmise

İki devlete nâfi‘ iktizâ eden hayırlı mâddelerin tarafeynden bi’l-müzâkere, işbu ahidnâmelere tezyîli câ’iz ola.

İstitrâd

“Siçilya <Sicilya>-i Sıkıliyye” dedikleri cezîre olup, Napoli kralının zîr-i hükmünde olmağla, Napoli ile cezîre-i mezkûreye şâmil olarak, Siçilyateyn <Sicilyateyn> hükûmeti ta‘bîr olunmuştur.

Bâlâda zikr olunduğu vechile, Don Karlos <Carlos>, mukaddemâ Siçilyateyn <Sicilyateyn> kralı iken, bi’l-irs İspanya kralı oldukta, bu tarafca İspanya’ya “Büyük İspanya” ve Siçilyateyn <Sicilyateyn>’e “Küçük İspanya” ta‘bîri cârî olmuştur.

Mu’ahharan İspanya Murahhasıyla Vukū‘ Bulan Münâza‘ât

Mezkûr mevâdd-ı hamseyi İspanya elçisi, devletine gönderip, henüz bir cevâbı vürûd etmeksizin: “*Ben, devletimin re’yini bilirim. Şöyle denilsin ve maslahata böyle nizâm verilsin*” vâdîlerinde Bâb-ı Âlî’ye haberler ve takrîr göndermekten hâlî olmamıştır.

Ve bu esnâda bir def‘a Dîvân-ı Hümâyûn tercümânıyla mülâkāt edip, yine usûl-i düveliyyeden hâric bir takım sözler söylemekle, Dîvân-ı Hümâyûn tercümânı dahi: “*Devlet-i Aliyye, nihâyetü’n-nihâye diyeceğini mevâdd-ı hamseye hasr ile, devletine göndermek üzere sana i‘tâ eyledi. Henüz devletinden bir cevâb-ı resmî gelmeden, şimdi re’îs efendi tarafından sana ne denilebilir?*” deyü mukābele ettikte: “*Ben, re’îs efendinin sözünde metânetinden ve devletce olan mu‘âmelesinden müteşekkirim. Ancak garazım iki devlet beyninde kabûle şâyân bir musâlahanın hayırlı vechile in‘ikādına âlet olmaktır. Zîrâ me’mûriyyetim ancak ıslâh içündür. Ve bu vechile ta‘cîzden maksadım budur ki, korkarım mevâdd-ı mezkûreyi kralım mütâla‘a ettikte, bağteten avdetime dâ’ir bir mektûb göndere. Ol vakit ben, burada üç günden ziyâde tevakkuf edemem. Bâri öyle bir kâğıd gelmeksizin, kuvve-i karîbeye gelmiş böyle bir maslahat-ı hayriyyeyi bir ân akdem temhîr edelim*” deyü bir çok bî-hûde sözler söylemiş ve bunun üzerine kendisiyle hayli mükâlemât ve beyne’l-vükelâ bir çok müzâkerât vukū‘ bulmuştur.

(s.202) Bu esnâda Rusya elçisiyle pey-der-pey mükâleme vü münâza'alar olunup, böyle gavâ'il-i kesîre arasında İspanya mes'elesi dahi, vükelâ-i Devlet-i Aliyye'ye bir büyük meşgüliyyet olmuştur. Her ne hâl ise Devlet-i Aliyye'nin bir çok meşâgili arasında İspanya elçisiyle dahi pey-der-pey münâza'a vü mübâheseler olunup, nihâyet mevâdd-ı hamse-i mezkûreye kralının mümâşât etmiş idiğini ve fakat otuz güne kadar ahidnâmeler imzâ olunmadığı sûrette, avdete me'mûr olduğunu evâhır-ı Şa'bânda bir kıt'a takrîr ile Bâb-ı Âlî'ye bildirdi.

Bunun üzerine tanzîm-i mevâdd-ı musâlahaya mübâşeret olunup, hıtâmı kuvve-i karîbeye gelmiş iken, Polini, ba'zı husûslarda lakırdıyı uzatarak, henüz ahidnâme imzâ olunmaksızın otuz gün tamâm olmağla, maslahatın bu vakte dek te'hîrine kendisi sebeb olmuş iken, bunu bahâne ederek, Ramazân-ı şerîfin yirmi altıncı gecesi Bâb-ı Âlî'ye gönderdiği takrîrinde: "*Me'mûr olduğum otuz gün tamâm oldu. Devlet-i Aliyye, müddet-i mezkûrede sulhu kat' etmeyip, imrâr-ı vakt etti. Ve ahidnâmeleri matlûbuna tatbîk etmedi*" deyü bî-taraflık mâddelerine dâ'ir akdemce kabûl etmiş olduğu sûretlerden nükûl ile, bî-taraflık mâddesinden ittihâd-ı dîniyye ta'bîrini tayy edip ve ocaklara verilmek üzere tanzîm olunmuş olan fermân sûretlerinin altını üstüne getirip: "*Devlet-i Aliyye, bu vechile imzâ ederse febihâ ve illâ altı nefer âdemlerimle avdetim içün bana bir kıt'a yol hükmü verilsin*" mazmûnunu derc ile izhâr-ı televvüne ibtidâr eyledi.

Velhâsıl Polini'ye vakt ü hâl îcâbınca ba'zı mâddelerde sûret-i mümâşât u müsâ'ade gösterildiğinden ve kendisi vukū'ât-ı hâzıradan dolayı Devlet-i Aliyye'nin İspanyaluyu gücendirmekten kocunduğunu anladığından, istiğnâya başladı. Polini'nin bu vechile şımarıp da, televvüne başlamış olduğu, bî-taraflık mâddesinde taraf-ı Devlet-i Aliyye'den teklîf olunup da, akdemce kendisinin dahi kabûl etmiş olduğu sûrette, İspanya Devleti, Fransa ve Siçilyateyn <Sicilyateyn> Devletleri'yle beynlerinde olan uhûd u mevâsîk muktezâsı üzere, anları istisnâ etmek ve Devlet-i Aliyye dahi, ittihâd-ı dîniyye lâzımesince, Fâs pâdişâhı ile Yemen imâmını istisnâ etmek mastûr olmağla, bu def'a ittihâd-ı dîniyye ta'bîrini tayy ile, anın yerine kendilerinin Fransa ve Siçilyateyn <Sicilyateyn> Devletleri istisnâsında derc etmiş oldukları uhûd u mevâsîk ta'bîrinin dercini isteyip, bundan garazı bir vakitte İspanyalu, Fâs veyâhûd Yemen hâkimlerinden biri üzerine varıp, anlar dahi, Devlet-i Aliyye'den istimdâd u isti'âne ettiklerinde, Devlet-i Aliyye, i'âne kaydında olursa, uhûd u mevâsîk muktezâsı meşrûttur. Devlet-i Aliyye'nin anlar ile mu'âhedesi yoktur. **(s.203)**

Ve bu i'âne, ahde muhâliftir demeğe bir sened ittihâz edebilmeleri fikrinden ibârettir. Buna ise mesâğ-ı şer'î olmadıktan başka, bu sûrette Devlet-i Aliyye, derece-i müsâvâttan sukūt etmek lâzım geleceği ve ocaklar mâddesini tagyîrden merâmı ocaklar hakkında taraf-ı Devlet-i Aliyye'den cebr ü ısrâr olunmak sûretini istihsâl olup, bu ise muhâl idiği Re'îsüküttâb Hayri Efendi'nin bu husûsa dâ'ir kaleme almış olduğu takrîrinde şerh ü îzâh kılınmış olmağla, bu keyfiyyet bi'd-defa'ât mansûb u ma'zûl e'âzım-ı ricâl-i Devlet-i Aliyye ile müzâkere ve şeyhülislâm ve sudûr-ı kirâm ile muhâbere olunduktan sonra, nihâyet Polini'ye bu husûsta cevâb-ı kat'î verilip, bu sûrette eger avdet edecek olursa, kendinin televvün-i mizâcı hasebiyle, akdemce kabûl etmiş olduğu ba'zı mevâddan mu'ahharan udûl ettiğini müsbet kâğıdlarıyla şimdiye kadar vâkı' olan ahvâlin hakīkatini mübeyyin der-dest olan evrâkı bir zarfa vaz' edip, Tatar ile İspanya kralına tesyâr ve bu husûsda ba'zı süferâyı dahi işhâd ile, ahidnâmelerin adem-i temhîrine sebeb kendi elçisi olduğunu ve li-ecli't-temhîr, ne vakit sâdıku'l-kavl bir murahhas gönderirler ise, temhîrlerinde dakīka fevt olunmayacağını iş'âr etmek üzere karâr verilip, irâde-i seniyye dahi bu merkezde sâdır oldu. Polini, bu sûreti müşâhede edicek, ısrârından ferâgatla, karâr-ı sâbık vechile bâlâda mezkûr olan mevâdd-ı hamseyi tasdîk edip, re'îs efendi ile beynlerinde senedler mübâdele olunduktan sonra, mevâdd-ı sâ'ire dahi Siçilyateyn <Sicilyateyn> Ahidnâmesi'ne kıyâsen tanzîm olunarak, bin belâ ile emr-i musâlaha Şevvâlin ibtidâlarında hıtâm bulabilmiş ve esâs mâddesi müstakill fermâna derc ile, şurût-ı sâ'ire yirmi bir mâdde ve bir hâtime üzerine tanzîm olunmuştur ki, bir sûreti zîrde **(16)** rakamıyla ityân olunur.

İşbu doksan altı senesi evâhırında yine Kırım mes'elesi hâdis ve Devlet-i Aliyye ile Rusyalu beyninde bürûdet vukū'una bâ'is olup; hattâ ihtiyâten Kapudan-ı Deryâ Gāzî Hasan Paşa'nın Dersa'âdet'te bulunmasına lüzûm görünmekle, vakt-i mu'tâddan mukaddem Akdeniz'den avdet ile Dersa'âdet'e gelmesi içün kendisine emir gitmiş olduğundan, hemen Limni'de bahre ilkā eylemiş olduğu "Pûlâd-ı Bahrî" nâmında elli bir buçuk zirâ' yeni sefîneyi istishâb ile, akdemce Dersa'âdet'e gelmiş idi. Şimdi bu mes'elenin tafsîlâtına ibtidâr edelim:

Bahâdır Girây'ın Kırım Hânlığına İntihâb Olunduğu

Kırım Hânı Şâhin Girây, gāyet sâf-dil ve Rusyaluların hîle vü desîselerinden gāfil **(s.204)** olduğu hâlde, âdât u usûl-i Efrenciyye'ye meyl ü rağbet

ile, hintov kullanmak ve alafranga sofrada ta'âm ve alenen işret etmek ve genç çocukları cebren asker yazıp, i'râz edenleri i'dâm eylemek ve ahâlînin iktidârından ziyâde vergi tarh ile, Kırım'da olan evkāfı külliyyen kaldırmak gibi, şer'-i şerîfin kabûl ve ahâlî-i Kırım'ın tahammül edemeyeceği evzâ'-ı nâ-sezâ ve harekât-ı nâ-becâya mübâderet ettikten başka, Rusya İmparatoriçesi Katerina'dan bir rütbe-i askeriyye istid'â etmekle, Petersburg'da mukīm bir mu'teber alayın mîr-i alaylığı pâyesi ve bu rütbeye mahsûs bir kat libâs ile, bir aded kavalyerlik nişânı imparatoriçe tarafından kendiye gönderilmiş idi.

Bu husûslar ahâlî-i Kırım'a bâdî-i nefret olmağla, Şahin Girây'ın hânlık mesnedinden tenzîli husûsunda ittifâk ederek, Şahin Girây'ın karındaşları olan Bahâdır Girây ve "Akgöz" demekle ma'rûf Arslan Girây Sultânlar'ı önlerine katıp, Şahin Girây'ın sarâyına hücûm ettiklerinde, Şahin Girây, nâ-çâr bir sefîneye süvâr olup, Yenikal'a ve Kerş <Kerç> tarafına firâr etmekle, Kırım ahâlîsi, Bahâdır Girây'ı hânlığa intihâb ettiler. Arslan Girây Sultân dahi, kalgāy nasb olundu. Ve Kırım ahâlîsi, vâkı'-i hâli arz u inhâ ile, Bahâdır Girây Hân'a menşûr ve teşrîfât gönderilmesini istid'â ma'razında mahzar tertîb edip, Dersa'âdet'e tesyâr ve keyfiyyeti dostâne Rusya ceneraline dahi iş'âr ettiler. Binâ'enaleyh akdemce Kırım mahzarcıları, Dersa'âdet'e gelerek, emti'a gümrükcüsünün hânesinde ikāmet ettirilmişler idi.

Ammâ Şahin Girây'ın ol taraftaki hâl ü hareketi bu vechiledir ki: Mukaddemâ Kırım'da on iki nefer Şırın mîrzâlarından mürekkeb bir meclis tertîb olunmuş ve Dersa'âdet'e bir şey tahrîri lâzım geldiği hâlde, anların mühürlerine i'tibâr olunmak şart kılınmış idi. Şahin Girây, bu kerre Kırım'dan firârında, işbu on ikilerden çend neferini istishâb ile, Yenikal'a ve Kerş <Kerç> câniblerine giderek, Rusya cenerali ile mülâkāt edip, anın i'ânesiyle, ke'l-evvel makāmına ric'at eylemek levâzımını tedârüke teşebbüs eyledi. Rusya cenerali, derhâl sagīr ü kebîr on iki kadar sefîne techîz ederek, âriyet, yâhûd hediyye olmak üzere, Şahin Girây'a teslîm etti. Ve Şahin Girây'ın etbâ'ından olmak üzere, sefînelerin her birine Tatar kıyâfetinde altışar-yedişer âdem koyup, Kırım'ın ma'mûr ve mahall-i mürûr u ubûr olan sevâhilinde dolaştırarak: "*Biz, Şahin Girây'ı isteriz*" yollu mühürlü senedler tertîbine mübâderet ve âmed-şüd eden sefâ'in-i tüccâra mümâna'at etmeğe tasaddî eylediler.

(s.205) Mu'ahharan bu vukū'ât dahi Dersa'âdet'te istimâ' olunup, bu keyfiyyet, Devlet-i Aliyye ile Rusya Devleti beyninde münâferet ü adâvet hudûsuna sebeb olmağın, Re'îsülküttâb Mehmed Hayri Efendi, Âsitâne'de mukīm Rusya elçisiyle bir kaç def'a mülâkāt ettikte, fi'l-asl umûr-ı Tatar'a Allâhu te'âlâdan başka kimse müdâhale etmemek şerâ'it-i musâlahadan iken, Rusyalunun bu derecelerde Şahin Girây'ı tesâhub u iltizâm etmesi âkıbetü'l-emr beyne'd-devleteyn münâfereti müntic bir kazıyye-i ma'kûse olduğunu takrîr ü ifhâm etmiş olup, ancak re'îs efendi, bu vechile Şahin Girây mes'elesine sevk-ı kelâm ettikçe, Rusya elçisi, mübâheseye girişmeyip: "*Bu mâddeye dâ'ir tekellüme devletimden murahhas değilim. Lâkin keyfiyyet, bir kerre devletim tarafına tahrîr olunsun. Ne gûne cevâb gelirse, yine devleteyn beyninde müzâkere olunarak, münâsib olan vechile bir sûrete ifrâğ olunur*" deyü keyfiyyetin taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Rusya cânibine tahrîr olunması husûsunda ısrâr eyledi.

Binâ'enaleyh Rusya elçisine ne cevâb verilmek ve Kırım mahzarcılarına ne denilmek lâzım geleceği tezekkür olunmak üzere, evâsıt-ı Şa'bân-ı şerîfte şeyhülislâm ve sudûr-ı izâm ile ol vakit Kethudâ-yı Sadr-ı âlî bulunan Ömer Vahîd Efendi ve Defterdâr bulunan Hasan Efendi ve esbak Kethudâ-yı Sadr-ı âlî Ahmed Resmî Efendi ve Kethudâ-yı sâbık Hâcı Mustafa Efendi ile Çelebi Hâcı Mustafa Efendi ve Tersâne-i âmire Emîni bulunan hâlâ Kethudâ-yı Sadr-ı âlî Halîl Hamîd Efendi ve Ahmed Nazîf Efendi ve ocak ağalarıyla mütehayyizân-ı ricâlden yedi-sekiz nefer efendiler, ale's-seher huzûr-ı Âsafî'ye celb ile, akd olunan meclis-i meşverette, ibtidâ re'îs efendi, Kırım mahzarlarıyla vukū'ât-ı mezkûreye dâ'ir olan takrîrleri ve Rusya elçisi ile olunan mükâleme kâğıdlarını kırâ'at ettikten sonra, Sadrıa'zam bulunan İzzet Mehmed Paşa ile Şeyhülislâm bulunan Mehmed Şerîf Efendi taraflarından hâzır bi'l-meclis olan zevât-ı kirâma hıtâben: "*İşte keyfiyyet, cümlenizin ma'lûmu oldu. Hulâsası bu ki, Kırım ahâlîsi, Şahin Girây'ı Kırım'dan tard u teb'îd ile, Bahâdır Girây'ı intihâb edip, menşûr ve teşrîfât gönderilmesini istid'â ediyorlar. Rusyalular dahi, Şahin Girây'ı iltizâm ile, şurût-ı serbestiyyetin hılâfı olarak, yine cebren hânlıkta ibkā etmek dâ'iyesinde oldukları hâlde, Âsitâne'de mukīm elçisi Şahin Girây'ı ahâlî-i Kırım'dan istemeyenler var ise, isteyenler dahi vardır. Ve hakk Şahin Girây'ındır diyerek, keyfiyyetin bir kerre imparatoriçesi tarafına yazılmasını iş'âr ve teklîf ediyor. Bu bâbda herkes re'yini meydâna koysun*" dediklerinde, ba'zılar: "*Biz dahi, tedârükâtımıza bakıp, îcâb eder ise, mukābele bi'l-misl kā'idesince hareket eyleriz*"

(s.206) dedi. Ba'zılar dahi: "*Rusyalunun bir kaç kıt'a sefîne ihrâc etmesi, fakat bir karaltı göstermekten ibâret olmak ihtimâlden ba'îd değildir. Zîrâ mugāyir-i şurût harekete ibtidâr ile, Şahin Girây'ın ibkāsında ısrâr etmeğe bahâne edecek bir sözleri yoktur*" demekle, Halîl Hamîd Efendi: "*Âyînelikavak Tenkīhnâmesi'nde olan hall-i hakīkī ta'bîri bahâne olmak gerektir*" deyü cevâb verdi. Bunun gibi bir hayli mübâhese vü münâkaşalar cereyân ettikten sonra, bilâhıre Rusyalunun Şahin Girây'ı istishâb etmesi şurût-ı serbestiyyete münâfî olmak hasebiyle, devleteyn beyninde münâfereti mûcib bir hâlet olacağı mazmûnunda, devleti tarafına göndermek üzere, Rusya elçisine re'îs efendi tarafından mufassal ve meşrûh bir kıt'a takrîr verilmesi ve Kırımlular'ın cevâbı dahi Rusya Devleti tarafından takrîr-i mezkûrun cevâbı gelinceye dek te'hîr ile, mahzarcıların ol vakte dek Dersa'âdet'te ikāmet ettirilmesi husûsları karâr-gîr olarak, ol vechile Rusya elçisine bir kıt'a takrîr verilmiş idi.

Enverî ve *Vâsıf Târihleri*'nde keyfiyyet bu vechile mastûr olup; lâkin erbâb-ı dâniş ü bîniş indlerinde vâzıh u âşikâr olduğu üzere, şu hâl Rusyalunun mukaddem kurmuş olduğu dolabı işleterek târ ü pûd-ı fesâd ile dokuyup, meydâna çıkardığı kumâştır. Şöyle ki: Katerina'nın Memâlik-i Devlet-i Aliyye hakkında olan sû'-i kasdına Kaynarca Mu'âhedesi, ma'nevî bir mütâreke olduğu misillü, binâ-yı istîlâsının dahi esâsı olup, Kırım'ın temellükü kendisinin ümniyye-i asliyyesine vusûl içün bir tarîk olduğundan, bunu ele getirmeğe çalışması emr-i tabî'î olarak, seksen ikide ibtidâ eylemiş olan muhârebâtın netîcesinde kazandığı galebât ile, ihtimâl ki hıtta-i Kırım'ı unveten zabt u teshîr edebilir iken, bir taraftan Kırım ahâlîsinin Rusyaluya olan muhâsamât-ı asliyyeleri iktizâsınca, kolaylıkla ribka-i hükûmetlerine gerden-dâde-i teslîm olmazlar mütâla'ası ve bir taraftan dahi Avrupalular, def'aten Rusyalunun böyle kesb-i vüs'at-i kâmile eylemesini nazar-ı bî-kaydî ile göremeyip, müşkilât çıkarabilmeleri ve husûsan ol vakit Nemçe İmparatoriçesi bulunan Mari Terez <Maria Terezia/Theresia>'e Katerina'yı ohşamakla berâber, ihtiyât-kârâne hareket edip, Nemçe Devleti'nin füruş-ı kûh u şevketini izâle edecek sûretle, Rusyalunun kesb-i nüfûz u satvet eylemesine mâni' olduğundan, anın tarafından dahi rûy-i muhâlefet gösterilmesi mülâhazası seylü'l-arim hırs u tama'ına sedd-i tevakkuf olarak, te'ennî ile harekete mecbûr eylemiş idi. Bunun içün Avrupa'nın bir sûretle meşgūl veyâ kendisine müsâ'id olacağı vakte kadar hem Avrupa'yı ve hem Devlet-i Aliyye'yi oyalamak **(s.207)** ve hem de Tatarlar'ı kendi ayaklarıyla dâma düşürmek

için, Kaynarca Mu'âhedesi'nin in'ikādında, Kırım'ı zabt u temellük dâ'iyesinde bulunmayıp, zamîr-i mâye-i fesâd olan hükûmet-i intihâbiye sûretiyle Kırım'ın serbestî vü istiklâlini ve bununla ma'nâ-i zevâl ü izmihlâlini istihsâl eylemiş idi. Katerina'nın hesâbı doğru çıkıp, ibtidâ Şahin Girây, elçilik nâm ve unvân-ı zâhirîsiyle, Rusya'dan nezdine gönderilmiş olan câsûsun firîb ü âline aldanarak, bir takım ihtirâ'ât ve Rusyaluya arz ettiği tabasbusât ile, halkı kendisinden tenfîr ve dil-gîr edip ve hânı bu yola düşürüp, vâsıta-i fesâd ise halka başka yüzden görünerek, mîrzâların ve ahâlînin hân aleyhinde olan gazab ve şikâyetlerini tehyîc ile, bundan zuhûra gelen âsâr-ı ihtilâl ü fitne, Rusyaluya Kırım'a asker idhâliyle müdâhaleye bir büyük kapu açıp, dîger cânibden dahi Amerika'da olan İngiltere ma'mûrelerinin zuhûr eden ihtilâli mâddesine Fransa ve İspanya Devletleri karışarak, bu cihetle düvel-i garbiyye meşgūl bulunduğu misillü, gâh Fransalu ve gâh İngilterelü, Katerina'yı kendi tarafına celb eylemeğe çalışıp, bu cihetle Katerina'nın şarkça olan menviyyât u efkârına her biri bir aralık müsâ'id görünerek ve Nemçe İmparatoriçesi Mari Terez <Maria Terezia/Theresia> ise, vefât edip, cânişîni olan oğlu Jozef <II. Joseph>, vâlidesinin Rusyalu hakkında tuttuğu meslek-i ihtiyât-kârîden bütün bütün ayrılarak, bir takım evhâm ve hayâle düşdüğünden, Rusyalu tarafından buna müsâ'ade gösterileceği mülâhazasından gayri, Katerina, Memâlik-i Devlet-i Aliyye'yi taksîmde kendisini hissedâr edeceği mevâ'idine aldanarak, bu sûretle Rusyalunun Avrupaca aradığı vakt-i müsâ'id zuhûra gelip, binâ-ber-în vakt-i sulhta hılâf-ı uhûd u şurût olarak, bir koca memleketi zabt u istîlâ eyledi. Bu bâbda Avrupa târîhlerinin yazdığı sûretin dahi ber-vech-i hulâsa, iş'ârı münâsib görülmüştür.

Şöyle ki: Rusya İmparatoriçesi Katerina, Memâlik-i Devlet-i Aliyye hakkında sû'-i kasdını icrâya medâr olacak kâffe-i tedâbîre sarf-ı efkâr etmekten hâliye olmadığı hâlde, kendinin manzûr u mu'teberi ve mahrem-i hâssü'l-hâssı olan Ceneral <Mihail Sergeeviç> Potemkin, evvel-emrde Kırım'ın istîlâsını der-miyân edip, ancak bu bâbda Nemçe İmparatoru Jozef <II. Joseph>'in tahsîl-i rızâsı lâzımeden olmağla, anınla akd-i ittifâk olunmasını ihtâr ve beyân ettikte, Potemkin'in bu tasavvuru Katerina'nın tamâm-ı mizâcına muvâfık gelmekle, akd-i meclis-i müşâvere eyledi. Bu keyfiyyet, meclislerinde der-miyân olundukta, çünki Rusya Başvekîli Panin, Prusya İttifâkı'nı levâzım-ı umûr-ı mülkiyyeden add etmekte olduğuna ve Prusyalunun adüvv-i ekberi **(s.208)** olan Nemçelü ile ittifâk etmek buna halel vereceğine binâ'en, bu mütâla'ayı

redd ü cerh etmiş ise de, keyfiyyet ber-vech-i muharrer, Katerina'nın mizâcına muvâfık idiğinden, başvekîlin re'yi kabûl olunmayıp, Potemkin'in mütâla'ası tasdîk ol<un>duğ<un>dan, başvekîl infi'âl edip; hattâ kederinden mizâcı muhtell ve bir müddet me'mûriyyetine müdâvemetten mu'attal olmuş idi. Binâ'enalâ-zâlik Katerina, niyyet-i fâsidesini şifâhen müzâkere zımnında, mukaddemâ Rusyaluya terk ü ferâğ olunan Leh kıt'asında kâ'in "Mohilev" nâm mahalle azîmet ve Nemçe İmparatorunu dahi da'vet edip, orada bi'l-mülâkāt, bir kaç meclis-i mahremâne müzâkerelerinde, birden bire Memâlik-i Devlet-i Aliyye üzerine hücûm ile, ba'zı yerlerini beynlerinde mukāseme etmek ve ba'zı yerlerinde dahi kadîmî Yunan cumhûrlarını uyandırmak ve Nemçelünün Felemenk yedinde olan ba'zı memâliki istibdâl ile, Bahr-ı Baltık taraflarında donanma tedârük etmesine Katerina, i'âne eylemek gibi bir takım evhâm-ı bâtıla üzere mukāvele vü mu'âhede edip, buna dâ'ir beynlerinde gāyet hafî olarak, bin yüz doksan beş senesi evâ'ilinde bir ahdnâme-i ittifâk imzâ etmişler imiş. Katerina, işte bu sû'-i niyyetini icrâya mukaddime olmak ve hiç olmaz ise elde bulunmak içün evvel-emrde Kırım'ın zabt u istîlâsı esbâbının tedârüküne teşebbüs birle, Şahin Girây'a fevka'l-âde mülâyemet ü iltifât sûretleri gösterip, Şahin Girây dahi, hamâkatı muktezâsınca, Rusyalunun böyle sûrî nevâziş ü ikrâmına aldanarak, Kırım ahâlîsini kendisinden bütün bütün nefret ettirecek hâlât u harekâta cesâret etmiş idi. Rusyalu ise, ber-vech-i meşrûh, sû'-i niyyetini icrâ içün Kırım derûnuna asker idhâl etmeğe bir bahâne aramakta iken, bu vechile tarîk-ı hîle vü hud'aya sülûk etmiştir ki, Kırım içinde gāyet hafî olarak bir kaç müfsid tedârük ve ta'yîn ile, pek çok akçeler sarf ederek, halkı ihtilâle teşvîk ve Şahin Girây'ın aleyhine tahrîk ve bir takrîble ber-vech-i sâbık, iki karındaşını birden kendi üzerine taslît ederek, ol tarafta bulunan Ceneral Potemkin'den istimdâd etmeğe mecbûr eyledi. Ve Şahin Girây, varıp, Potemkin'den istimdâd eyledikte, çünki Rusyaluların aradığı dahi burası olduğundan, derhâl çend kıt'a sefîne ile i'âne sûreti gösterdikten sonra, zâhir-i hâlde Şahin Girây'ın ibkāsını iddi'â ve hakîkat-i hâlde Kırım'ı istîlâ etmek üzere, Kırım derûnuna bir hayli asker sokup ve akîbinde bi'n-nefs Potemkin dahi gelip, Şahin Girây'ı cebren hânlık mesnedine ik'âd u ibkā etmiştir. Bu sûretle Şahin Girây, hılâf-ı şurût-ı ahdnâme Kırım hükûmetini zabt ettikte, bâgî add eylediği karındaşı Bahâdır Girây Hân'ı habs eylemiştir. Bunun üzerine Rusyalu, yine tek durmayıp, hudûddaki **(s.209)** askerini teksîr ve mühimmâtını tekmîl ettikten sonra, zîr-

de şerh ü tafsîl olunacağı vechile, uhûd u şurûttan hâric nice tekâlîf-i anîfeye mübâşeret ettikten başka, Şahin Girây'ı tahrîk ile : "*Özi Kal'ası, fi'l-asl Kırım mülhakātındandır*" deyü taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Kırım hükûmetine terk ü ferâğ olunması<nı> istid'â ettirmiştir.

Nemçelü dahi, Katerina ile olan ittifâkı hasebiyle, bu esnâda hudûd-ı hâkāniye karşılarına mühimmât göndermek ve Macar ve Erdel içlerinde taraf taraf asker göstermek gibi harekâta başlamıştır.

Anların bu hareketleri Devlet-i Aliyye'ye hadşe vü halecân vermekten nâşî, ihtiyâta ri'âyetle tedâbîr-i lâzimeye teşebbüs etmek ve ser'âskerliğe liyâkatı olan vüzerâyı şimdiden intihâb ile, taraf taraf yerleştirmek lâzimeden görülerek, Aydoslu Vezîr Seyyid Mehmed Paşa, lede'l-hâce Eflak cânibi ser'askeri ta'yîn olunmak üzere, şimdiden Özi vâlîsi ve Çatalcalı Ali Paşa dahi, Vidin muhâfızı ta'yîn olundu. Anadolu tarafı içün dahi Canikli Hâcı Ali Paşa, tasavvur olunup; ancak Ali Paşa'nın akdemce vezâreti ref' ve emvâl ü eşyâsı musâdere olunmuş idiğinden, eski servet ve iktidârı kalmadıktan başka, henüz kendisine tamâmiyle emniyyet gelmemiş olmasıyla, ana dahi emniyyet-bahş olabilecek sûretle tahrîrât yazılırdı. Lâkin Rusyalunun harekât-ı sâbıka vü lâhikasına nazaran, dakīka fevt etmeksizin başlıca tedârükâta ibtidâr olunmak farîzadan iken, böyle bir hareket-i ihtiyâtıye ile iktifâ olunması Rusyalunun Kırımca olan fesâd niyyetini icrâya haylice meydân vermiştir.

Lâhika

Katerina, mukaddemâ İngiltere ve Prusya Devletleri'yle mütefettî iken, mu'ahharan cild-i evvelde beyân olunduğu üzere, Fransalu, kendiye hulûl ederek, İngiltere Devleti, tebrîd ü teb'îd olunduğu misillü, Nemçelü ile dahi ittifâk ettiğinden, Prusyaluya zıdd olmak lâzım gelmiştir.

Kırım'a Dâ'ir Rusya Elçisiyle Vâkı' Olan Mükâlemât

Re'îsülküttâb Mehmed Hayri Efendi, Rusya elçisiyle mükâlemeye me'mûr olmaktan nâşî, Beylerbeyi'nde vâkı' sâhilhânesinde Rusya elçisiyle mülâkāt ettikte, ibtidâ Rusya **(s.210)** elçisi, söze başlayıp, Yenikal'a kumandanından gel-

diğini beyân ile bir kâğıd ibrâz etti. Hulâsa-i me'âli: "*Mehmed Girây*[52] *nâmında bir kimse sekiz-dokuz ay mukaddem Devlet-i Aliyye tarafından Soğucağa ve Anapa'ya varmış ve yanında beş kıt'a tüccâr gemileri ve bir nefer sadrıa'zam çukadârı var imiş ve bu gemileri Nogay ve sâ'ireden Akkirman ve Bucağa geçmek isteyenleri nakl için, Devlet-i Aliyye ta'yîn etti ve cümle-i kabâ'ile ben başbuğ oldum ve Kabartay'ı dahi berü tarafa celb etsem gerek ve sadrıa'zam çukadârını Kabartay içine göndermek isterim. Ve Soğucak Muhâfızı Ali Paşa, bu taraflara gelip, yine avdet edecektir. Bu havâli bi'l-cümle bana tefvîz olundu diyerek, fitne vü fesâd çıkaracak sözler söylermiş* deyü *ifâde vü inhâ olunmağla, murâdım bu mâddeyi sizden dostâne su'âldir*" dedikte, re'îs efendi, cevâba ibtidâr edip: "*Devlet-i Aliyye'nin kâffe-i harekâtı ahde mebnîdir. Ve şimdiye dek ahdin hılâfı aslâ bir hareketi vukū' bulmamıştır. Kuban nehrinin berü giçesinde Anadolu tarafından vâkı' Abaza ve Çerkes kabâ'ili ve Soğucak ve Anapa'nın arâzî ve cibâli Devlet-i Aliyye'nin mülkü ve sükkânı kendi tevâbi'i ve halkı olmalarıyla, Mehmed Girây dediğiniz ümerâ-yı Çerâkise'den Zan kabîlesi beyidir. Dokuz ay mukaddem mîr-i merkūm ve Abaza beylerinden el-Hâcc Hasan Bey ve kabâ'il ihtiyârlarından bir kaç kimseler, Dersa'âdet'e gelip, kal'a-i pâdişâhînin mevâcib-i askeriyyesini ve nizâm-ı memlekete dâ'ir işlerinin tesviye vü temşiyetini recâ ma'razında Dersa'âdet'e mahzar getirmişler idiler. Devlet-i Aliyye dahi fikr ü mülâhaza edip, bir kaç yüz bin nüfûstan ibâret kabâ'il şâyed hılâf-ı mu'âhede bir hareket ederler deyü taraf-ı şâhâneden bir âkıl ü müdebbir paşanın Soğucağa muhâfız nasbı lâzım gelmekle, hâlâ Ankara Mutasarrıfı Ali Paşa, Soğucağa muhâfız nasb olunmuş olup; ancak mansıbından gelip ve tedârükâtını görüp de, Soğucağa varıncaya dek, oranın muhâfızından hâlî kalması câ'iz olmadığından, Mehmed Girây Bey, muhâfız kā'immakāmı nasb olunarak, bir kıt'a Çamlıca kayığına irkâb ile Soğucağa gönderildiği ve çünki ol esnâda Nogaylu miyânelerinde ba'zı ihtilâl vukū'u mesmû' olduğundan, bi'l-cümle Abaza ve Çerâkise kabîlelerine hıtâben iki kıt'a emr-i âlî ısdâr olunup, mazmûnunda Tatar halkı, serbest ve sizler, Devlet-i Aliyye'ye tâbi' ve ahidnâme mantûkunca Devlet-i Aliyye'nin halkı olmanız mülâbesesiyle, zinhâr ahdin hılâfı Nogaylunun ve Tatar'ın umûruna müdâhale etmeyip, Soğucak muhâfızı varıncaya dek,* **(s.211)** *edebiniz*

[52] Merkūm Mehmed Girây ümerâ-yı Çerâkise'nin ser-âmedânından Zanoğlu Mehmed Bey'dir ki, mahdûmu Sefer Paşa bizim zamânımızda, ya'nî işbu bin iki yüz yetmiş senesinde Çerkesistân cânibine me'mûr olup gitmiştir.

ile yerlerinizde oturunuz deyü *emr ü tenbîh buyurulduğu vâkı'dır. Bundan gayri tarafınıza tahrîr olunan mâddelerin aslı yoktur*" diyerek, meclise hıtâm verildi.

Dîger mecliste yine re'îs efendi, kelâma mübâşeret ederek: "*Devlet-i Aliyye, ahdinde sâbit-kadem olduğu cihetle, Kırım'da vâkı' olan ihtilâle dâ'ir her ne ki mesmû'u olduysa, vikāyeten li'l-ahd sizden ketm etmez*" deyüp, Şahin Girây'dan şer'a münâfî ve ahdin hılâfı zuhûr eden etvâr u harekâta dâ'ir Kefe kādîsının ve sâ'irlerinin vürûd eden tahrîrâtları me'âlini mufassalan ifâde eyledikte, Rusya elçisi, Devlet-i Aliyye'nin ahdinde sebât ve vefâsını i'tirâf u ıkrâr ile, bu mâddede taraf-i Devlet-i Aliyye'den şurût-ı ahde lâyıkıyla ri'âyet olunduğunu devleti tarafına tahrîr etmiş olduğunu beyân ve Şahin Girây mâddesi ahidnâmelere mürâca'atla tanzîm olunacağın ifâde etmekle, bu meclis dahi bu sûretle hıtâm buldu.

Dîger mecliste yine re'îs efendi, kelâma âgāz edip: "*Geçen mecliste Soğucak Muhâfızı Kā'immakāmı olan mûmâileyh Mehmed Bey, Nogaylu arasına ihtilâl bırakıyor* deyü *Yenikal'a kumandanı size tahrîr etmeğin, dostâne bize ifâde ettiğinizde, biz dahi, bu keyfiyyet Devlet-i Aliyye'nin hılâf-ı irâdesi olduğunu tefhîm ü ifâdede kusûr etmemiş idik. Ancak Devlet-i Aliyye, Rusyalu ile akd-i sulh eylediği günden berü, ahd ü peymânında cebel-i râsih gibi sâbit-kadem ü pây-dâr olduğunu isbâta medâr olmak üzere, bu defa Taman ve Kuban'a müte'allik muttali' olduğu ahvâli resmen sana ifâdeye beni me'mûr etmiştir. Şöyle ki: Pâdişâhım efendim, halîfetü'l-Mü'minîn ve imâmü'l-Müslimîn olmak mülâbesesiyle, akvâm-ı Tatar'ın mesâlih-i dîniyye ve mezhebiyyelerine nezâret-i şâmile-i şer'iyyesi olup, bu evânda Taman ve Kuban etrâfında mutavattın Nogay ve sâ'ir kabâ'il-i Tatar ile Şahin Girây'ın birâderleri tarafından Dersa'âdet'e tahrîrât geldi. Me'âlinde Şahin Girây'ın diyânet ü şerî'ata münâfî harekât u mu'âmelâtına ve hân olduğu esnâda beynlerinde karâr ve râbıta virilmiş olan uhûdu îfâ etmeyerek, vâkı' olan mezâlim ü te'addiyâtına tahammül ü tâkatları kalmadığını arz u iş'âr etmişler. Tavâ'if-i merkūmeye şer'an ve ahden zât-ı hılâfet-penâhînin ber-vech-i muharrer, şâmil ü mebsût olan nezâret-i hakīkiyyesi muktezâsınca, üzerlerinden hılâf-ı şer' te'addiyâtın def'ine ikdâm etmek Devlet-i Aliyye'nin hakk-ı sarîhi iken, içlerine asker idhâl etmek ve mu'âvenet sûretinde me'mûrlar göndermek misillü, mûcib-i şikāk olur tavr u harekete cevâz verilmeyip; ancak şer'-i şerîfe muhâlif vaz' u hareketin indifâ'ı esbâbına bakılmak Saltanat-ı seniyye'nin murâdıdır. Ve hıfz-ı şurût tarafeynden*

mer'î tutulmak lâzım gelip, mukaddemlerde vukū' bulduğu gibi, Rusyalu, bunlara i'âne veyâhûd âhar sûretle habersiz nizâ'larına müdâhale eyler ise, **(s.212)** *ahdini şikest etmiş olur. Ve bu nizâ'ın zuhûru ve cumhûrun hücûmu Mehmed Girây Bey'in Soğucağa vusûlünden akdem vukū' bulmağla, Yenikal'a kumandanının size tahrîr ü iş'âr etmiş olduğu mâddeler bî-ma'nâdır*" demekle, Rusya elçisi, bu ifâdâtı istimâ' ettikte, teşekküre başlayıp: "*Ahde ri'âyet ancak bu kadar olur ve devletim dahi ahde muhâlif bir vaz' u hareket ihtiyâr etmez. Egerçi bu mâddeye dâ'ir devletimden bana tahrîrât gelmedi; lâkin efvâh-ı nâsdan işittiğime göre, Şahin Girây, birâderlerine ma'âş ve vâridât tahsîs etmiş ve ol tarafta olan kumandanlarımızın tarafına nush u pend etmekten gayri işleri yok imiş ve Tatar beyninde endîşe edecek nizâ'-ı küllî olsa, elbette devletim tarafından bana yazarlar idi*" diyerek lakırdıyı kapattı.

Bir kaç gün sonra Rusya elçisi, tekrâr mülâkāt içün bir kaç def'a haber göndermekle, yine re'îs efendi ile görüştüklerinde, kelâma ibtidâr edip: "*Şahin Girây ile Kerş <Kerç>'e giden kumandanımızdan bir kâğıd geldi. Mefhûmunda Zanoğlu Mehmed Bey, Âsitâne-i sa'âdet'ten avdetinde Tatar beynine ilkā-yı erâcîf eylediğine binâ'en, Şahin Girây'ın birâderleri ve Taman ahâlîsi, Şahin Girây'ın kā'immakām ve segbânlarını tard u ihrâc edip, ba'dehû Devlet-i Aliyye'ye arz u mahzar gönderdikleri hânın ma'lûmu olunca, ahâlî-i Kırım'ı cem' ile kazıyyeyi su'âl ettikte, âgâh u haberdâr olmadıkları bâbında yemîn etmeleriyle, der-akab hân ve konsolos, ahâlî ve sultânlara nasîhatnâme tahrîr ve bir nefer Rusyalu ile irsâl eylediklerinde, sultânlar, tahrîrâtı getiren şahsı halk ile mülâkāt ve ihtilâttan men' ile, bizim devleteyn musâlahasına zararımız yoktur. Hânın âdemlerinin zulm ü te'addîlerine adem-i tahammülümüzden nâşî, memleketten def' ettik ve Devlet-i Aliyye'ye hâlimizi mübeyyin arz u mahzar takdîm eyledik cevâbına muntazırız dedikleri ve sultânlar yanında bir mikdâr Abaza ve Çerkes askeri olup, Zanoğlu kendi karyesinde sâkin olduğu ve Kerş <Kerç> Kazâsı'nda sâkin Halîm Girây Sultân, mahalli ahâlisine Devlet-i Aliyye, Yenikal'a ve Kerş <Kerç>'i Rusyaludan istirdâd edecektir yollu sözler neşr ü işâ'a ve Şahin Girây'ın ba'zı husamâsıyla muhâbere ederek, Kefe'ye hücûm ettikte, hânın yanında bulunan murahhas mîrzâlar ve Kırım'ın küberâsı fitnenin indifâ'ı bir tarafa savuşmanıza mevkūfdur* deyü *Şahin Girây'a ifâde etmeleriyle, Şahin Girây ve konsolos, bir sefîneye ve memleket murahhasları bir sefîneye duhûl ile, Kefe'ye vusûllerinde, Şahin Girây, bu ahvâli Dersa'âdet'e ve Rusyaluya tahrîr ettikten sonra, Rusya memâlikinden kendiye ikāmet edecek bir mahall tahsîs*

olunmasını iltimâs eylediği ve Kırımlu, Bahâdır Girây'ı hânlığa kabûl edip, mahzar göndereceklerı ve bu hareketleri ancak Devlet-i Aliyye'den ümîdvâr olduklarına mebnî idiği **(s.213)** *tahrîr ü iş'âr olunmuş*" dedikte, re'îs efendi, mukābele edip: "*Şimdiye dek Devlet-i Aliyye'nin muhâfaza-i uhûdda olan metâneti ve Kırım'da tekevvün eden hâlâta min-gayri-müdâhaletin sebâtı husûsları kirâren ifâde olundu. Zanoğlu ve Abaza ve Çerâkise halkı, bunların münâza'alarına karışmadıkları ve Zanoğlu, Taman Vak'ası'ndan üç gün sonra vürûd etmiş olduğu Soğucak Muhâfızı Ali Paşa tarafından tahrîr ü iş'âr olunmuştur. Ve bir seneden berü Şahin Girây ile Nogaylu beyninde olan münâferet Devlet-i Aliyye'nin ma'lûmu oldukta, tevâbi'i olan Çerâkise ve Abaza kabîlelerine evâmir-i aliyye gönderip, sulh u salâha mugāyir umûr-ı Tatar'a müdâhale etmemeleri tenbîh olunduğu meydânda iken, bâlâda bast eylediğiniz mukaddemât-ı gayr-i müselleme ile tervîc-i da'vâya ikdâmınız cây-i ta'accübtür*" demekle, Rusya elçisi, Devlet-i Aliyye'nin bu mâddede sun'u olmadığını ıkrâr ile, devleti tarafına bu minvâl üzere tahrîr edeceğini ihbâr eyledi. Bu meclis dahi böyle hıtâm buldu.

Mu'ahharan Zilka'denin on dördüncü pazarertesi günü yine mülâkāt ettiklerinde, re'îs efendi, söze başlayıp, Devlet-i Aliyye'nin uhûd u şurûtta olan metânetinden ve konsoloslarının nasîhatnâme yazmış deyü iddi'â eylediği kâğıdın şurûta muhâlefetinden bahisle, bu aralıkta Rusyalunun hılâf-ı mu'âhede Devlet-i Aliyye tüccârı sefînelerine ta'arruz u hasâretleri ve keyfiyyet-i Kırım'a dâ'ir kendi vâsıtasıyla akdemce devletine gönderilmiş olan takrîrin te'ehhür-i cevâbı ve hân-ı mahlû'a Rusyalunun i'âneti ne garaza mebnî idiğini su'âl ettikte, Rusya elçisi, cevâba mübâderet edip: "*Takrîr-i mezkûru devletime irsâl ettim. Ancak cevâbı gelecek kadar vakit olmadı. Bir kaç gün zarfında haberi gelmek me'mûldür; lâkin bu esnâda devletim tarafından bir kâğıd zuhûr etti. Tercüme ettirdikten sonra, tercümânımız ile Bâb-ı Âlî'ye göndermiş idim. Ol kâğıd takrîr-i mezkûrun her mâddesine cevâb olacağı meczûmdur. Şahin Girây, iki devletin nasbgerdesi olup, bu esnâda zuhûr eden ihtilâl, ancak usât makūlesinden neş'et etmekle, tarafeynden bu misillülere i'tibâr olunmamak lâzım gelir. Şahin Girây'dan şer'a münâfî bir hâlet sâdır olmayıp; ancak hâkim-i müstakıll olmaktan nâşî, memleketine nizâm vermek irâdesiyle, topçu ve asker tanzîmi ve levâzım-ı harbiyye tedârükü ile iştigāli töhmet add olunarak hal'ini îcâb eder mi?*" demesine mukābeleten, re'îs efendi: "*Gerek asker ve gerek levâzım-ı sâ'ire tedârükünde eslâfı gibi hareket etse mâni' değil idi. Lâkin eslâfı isrine gitmeyerek hılâf-ı cinsi olan tâ'ifeyi tak-*

rîb **(s.214)** *ve istihdâm ile, ehl-i İslâmdan yazdığı asâkire Rusya soltatı <soldatı> kıyâfetini teklîf ve ibrâm etmesi mugāyir-i şi'âr-ı İslâm olduğundan, bu hareket-i nâ-marzıyyesi hal'ini îcâb ile mûcib-i mâdde-i intihâb olmuştur*" demekle, Rusya elçisi, buna cevâben: "*Ecnebî istihdâmı düvel-i sâ'irede âdettir. Ve hattâ bu devlette dahi tot beyzâde istihdâm olunmakta ve Tersâne'de bu kadar hılâf-ı cins âdemler kullanılmaktadır*" dedikte, re'îs efendi: "*Tot beyzâde, ne hıdmette kullanıldığı ma'lûm u mütebeyyin değildir. Ve Tersâne'de istihdâm olunanların kimisi esîr ve kimisi ecîrdir ve Şahin Girây'ın Rusyalu ile olan mu'âmelesi güneş gibi zâhirdir. Hâl böyle iken ma'raz-ı istidlâlde îrâd olunan sözler mahall-i ta'accüb ve muhayyir-i ukūldür*" dedi. Rusya elçisi, yine kelâma âgāz edip: "*Devletimin ahde ri'âyeti Şahin Girây'ın hânlıkta bekāsına mevkūfdur. Çünki bir takım ehl-i ısyânın fesâdı sebebiyle, devletime ilticâ etmiş olup, mültecîleri redd etmek dahi şân-ı düvele mûcib-i nakīsadır. Ve müntahabları olan hân üzerine o makūle âsîlerin bu hareketlerini devletim tecvîz etmeyip, men' eder*" dedikte, re'îs efendi: "*Hakk te'âlâdan gayri umûrlarına kimse müdâhale etmesin kaydıyla mukayyed olan mâddeye bu kadar ta'arruz ve ısrâr etmek mugāyir-i şart değil midir?*" deyü mukābele edicek, Rusya elçisi, âhar sadede sarf-ı kelâm edip: "*Bahâdır Girây'ın intihâbından sonra, devletimden bir tahrîr geldi. İntihâb kazıyyesi devletimin mesmû'u olıcak, Kırım usâtını def' u te'dîb ile, Şahin Girây'ı ibkā edeceği tasrîh olunmuş. Zîrâ Âyînelikavak Musâlahası'nın esâs u mebnâsı Şahin Girây'ın ibkāsıdır. Anın hânlıktan hal' u azli musâlaha-i mezkûrenin feshini îcâb eder. Velhâsıl Şahin Girây'ın hânlıkta sebâtı devletimin indinde şerâ'it-i musâlahadan başlıca bir şart-ı kavî gibidir. Devletim anın infisâhını tecvîz etmez*" dedi. Bunun üzerine re'îs efendi, yine mukābele edip: "*Hem Şahin Girây'ı ibkā dâ'iyesinden fârig olmazsınız ve hem de ahdimizde sâbit-kademiz dersiniz. Bu iki kelâm beyninde tebâyün ü te'âruz olduktan başka, Şahin Girây'ın ik'ād u ibkāsı dâ'iyesi giderek nakz-ı musâlahayı mûcib olursa, Rusya Devleti anı dahi kabûl edecek mi?*" dedikte, Rusya elçisi: "*İşi Allâhu te'âlâ, o derecelere îsâl etmesin*" diyerek, Şahin Girây'ı ik'ād u ibkādan fârig olmayacaklarını ve iktizâ ederse sulhdan dahi geçip, harbi ihtiyâr edeceklerini iş'âr eyledi.

Tetimme

Rusyalular'ın Mehmed Girây Bey'den bahis açıp da, aslı yok yere ser-rişte-i şikâyet **(s.215)** aramaları buna mebnî olmak gerektir ki: Kırım'ın zabt u istîlâsı husûsunda vakt ü hâli kendilerine müsâ'id görüp, politikaları iktizâsınca ken-

dilerinin ihdâs ettirmiş oldukları ihtilâli taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye azv etmek üzere, Mehmed Girây Bey'i ortaya atmışlardır. Ve eger Mehmed Bey olmasaydı, cüz'î şeyleri i'zâm ederek başka bahâneler bulup, ser-rişte-i şikâyet edecekleri bî-iştibâh idi. Kırım'dan sonra en ibtidâ tırnak iliştirecekleri yerler Çerkesistân havâlîsi olmağla, Devlet-i Aliyye'nin oralarda te'ekküd-i nüfûzunu istemezlerdi. Devlet-i Aliyye ise orada kuvve-i kâfiye tedârüküyle, Rusyalunun önüne bir sedd yapmak üzere, kabâ'il-i Çerâkise'nin bu tarafa olan revâbıt-ı asliyyelerini te'kîd ü tevsîk esbâbına teşebbüs buyurmuş olduğuna mebnî, cild-i sâliste tafsîl olunacağı vechile, Ferah Ali Paşa, Soğucak muhâfızı nasb olunup, akdemce Dersa'âdet'e gelmiş olan mûmâileyh Mehmed Girây Bey ve Hasan Bey ve sâ'ir ümerâ-yı Çerâkise ve rü'esâ-yı Abaza haklarında hüsn-i iltifât u ikrâm ile te'lîf-i kulûblarına ihtimâm olunduktan sonra, memleketlerine i'âde ve Ali Paşa'nın Soğucağa vusûlüne dek Mehmed Girây Bey, muhâfız vekîli ta'yîn olunmuş ve müte'akıben Ali Paşa dahi, kalyon-ı hümâyûn ile Soğucağa irsâl kılınmış olmağın, Rusyalular, Devlet-i Aliyye'nin bu niyyetini hiss edicek, icrâ-yı fi'liyyâtını te'hîr ü tevkîf ettirmek içün dürlü desîselere teşebbüs etmişlerdir. Ve Rusyalular, ber-minvâl-i muharrer, Kırım'ın istîlâsından sonra, atın dizginini Çerkesistân hudûdunda çekmek ve ba'dehû orasını dahi çiğneyip geçmek dâ'iyesinde bulunduklarından, şimdiden bunun tarîkını teshîl içün kabâ'ilden şikâyetler ederek, Devlet-i Aliyye'yi anların terbiyesine mecbûr ve bu vechile anları dahi Devlet-i Aliyye'den tebrîd ile, dûr ettirecek vesâ'ilin i'mâl ü icrâsından hâlî olmazlardı. İşte Mehmed Girây Bey'e töhmet isnâd eylemeleri bu mülâhazaya mebnî olmak mülâhazadan ba'îd değildir. Yohsa Kırım'ın ihtilâlden muhâfazası matlûb u mültezemleri olaydı, evvel-emrde def'ine muktedir idiler. Zîrâ bu ihtilâlin menşe'i Şahin Girây'ın Abaza içinde mütemekkin olan büyük birâderleri Bahâdır Girây Sultân ve Arslan Girây Sultân olup, ibtidâ Taman'a ve andan bir mikdâr Tatar ve Abaza ve Çerâkise ile Kırım tarafına mürûr etmişlerdir. Bu akvâm-ı muhtelife Rusyaluların gözleri önünden Kırım cânibine fevc fevc güzâr ederken, iğmâz ile bî-taraf durduklarından başka, Bahâdır Girây ile Arslan Girây sultânlar, Kırım'a güzâr etmezden mukaddem: "*Bizim hân karındaşımızla mükâleme vü muhâveremiz var. Siz, ne dersiniz?*" deyü Yenikal'a ceneraline haber gönderdiklerinde: **(s.216)** "*Tatar kavmi, müstakıll ü serbest ve hân intihâbı kendi re'ylerine müfevvez olmak meşrûttur. Bizim tarafımızdan işlerine müdâhale olunmaz*" deyü redd-i cevâb etmiş iken, tamâm

âteş-i ihtilâl alev-gîr olup da, Şahin Girây, kendilerine dehâlet ü mürâca'ata mecbûr oldukta, anın istid'âsını vesîle ederek, taraf taraf Kırım ve Taman'a askerlerini sevk ve idhâl eylediler. Ve illâ Kerş <Kerç> Limânı'nda âmâde olan donanmalarından geçid mahalline iki sefîne getirmiş olaydılar, berü tarafa kuş uçurmazlardı.

Kırım ihtilâline Mehmed Girây Bey'in sebeb olduğu Trabzon Vâlîsi ve Canik Muhassılı bulunan el-Hâcc Ali Paşa'nın tahrîrâtında dahi münderic bulunmuş ise de, bu dahi Rusyalıların neşr etmiş oldukları havâdisten olmak gerektir. Ve egerçi cild-i evvelde iş'âr olunduğu vechile, Ali Paşa, mukaddemâ iki def'a Kırım cânibi ser'askeri olup, o tarafa gitmiş ve mu'ahharan vezâreti ref'le i'dâm içün üzerine sevk-ı asker olundukta, Kırım'a firâr ve Şahin Girây'a dehâletle, iki seneye karîb orada meks ü karâr ettikten sonra, Şahin Girây'ın şefâ'atiyle afv olunup, mansıb u rütbesi ibkā olunarak, eski hâline avdet etmiş olmasıyla, ol havâlî ahvâline hayli ma'lûmât tahsîl eylemiş ise de, Kırım mes'elesi bâlâda iş'âr olunduğu vechile Rusyalıların politika manevraları ta'bîr olunur desâ'is-i hafiyyelerinin eseri olarak, bunu hakīkati üzere idrâk u teşhîs eylemek zâten düşvâr olduktan başka, çünki insân her husûsta sevdiğini bâdî-i nazarda suçsuz ve muhâlefeti haksız görmek emr-i tabî'î olup, Ali Paşa dahi, ber-minvâl-i muharrer, Şahin Girây'dan levâzım-ı ihtirâm u mihmân-nevâzî görmüş olduğundan, bi't-tab' anın tarafına meyl ile, hılâf-gîrlerini cerh ü tezyîf dâ'iyesine düşmesi kendisine maslahatın künhünü tezekkür ve teftîşe mâni' olabilir bir hâlettir. Ma'a-hâzâ, Ali Paşa, ol vakitte bulunan taşra vüzerâsının en be-nâmlarından ve sâdık u müstakīm zevâttan ma'dûd idiğine ve lede'l-iktizâ ol havâlî ser'âskerliğine andan gayri münâsibi olmadığına mebnî, mes'elenin bidâyetinden berü gerek İzzet Mehmed Paşa ve gerek Yeğen Mehmed Paşa ve gerek Halîl Hamîd Paşa sadâretlerinde, kendisiyle muhâbere olunarak, re'y ü tedbîri sorulur ve hakkında sebkat eden mu'âmele-i gayr-i lâyıka Sadr-ı esbak Silahdâr Mehmed Paşa'yı ba'zı ashâb-ı agrâzın iğfâliyle vukū' bulmuş bir keyfiyyet idiği beyânıyla, bundan dolayı taraf-ı Devlet-i Aliyye'den izhâr-ı nedâmet olunarak, kendisine emniyyet-bahş olacak sûrette nevâzişli mektûblar yazılır idi. Ali Paşa dahi, pey-der-pey Kırım havâdisini ve bu mes'eleye dâ'ir olan tedâbîr ve efkârını tahrîr ü iş'ârdan hâlî olmazdı. Fakat **(s.217)** mukaddemleri Canik'te oturup da, mesâlih-i Saltanat-ı seniyye'ye müdâhale ediyor deyü hakkında pek çok sözler söylenmiş ve bundan dolayı kendisine pek çok kimseler gücenmiş olduğundan, her mektûbunda iş'ârâtın mektûm tutulmasını

inhâ ve tavsiye eylerdi. Ve bu mes'eleye dâ'ir olan muhâberât evrâkını cem' ile bir kitâb şeklinde tertîb ettirmiş olduğu defteri mütâla'a-güzâr-ı *Fakīr*-ânem olmuştur. Binâ'enaleyh yukarıdan berü bast u beyân olunan mevâddın isbât ve îzâhâtı zımnında, bidâyet-i mes'eleden berü anınla olunan muhâber'âtın ber-vech-i âtî, beyân-ı icmâlîsine ibtidâr olunmak münâsib görülmüştür. Kırım'ın bu def'aki ihtilâli İzzet Mehmed Paşa sadâretinde vukū' bulup, ibtidâ Şahin Girây Hân'ın karındaşları sâlifü'z-zikr Bahâdır Girây ve Arslan Girây Sultânlar, Abaza içinden Taman'a güzâr ve Şahin Girây'ın segbânlarını Kırım tarafına tard u imrâr etmeleriyle, beynlerinde münâferet peydâ olduğu ve Soğucak Beyi Mehmed Girây Bey ve sâ'ir ümerâ-yı kabâ'il: "*Bizler, hudûd-ı mülk-i pâdişâhî sekenesiyiz. Hılâf-ı mu'âhede vaz'dan ictinâba me'mûruz*" diyerek, nizâ'-ı mezkûra karışmamış oldukları havâdisi Dersa'âdet'e vâsıl oldukta, işbu doksan altı senesi Cumâdelûlâsının evâhırında İzzet Mehmed Paşa tarafından Ali Paşa'ya bir kıt'a mektûb-ı sâmî yazılıp: "*Kırım cânibinde fi'l-vâkı' ihtilâl var mıdır? Ve olduğu sûrette ne sebebe mebnîdir*" deyü istifsâr ve fî-mâ-ba'd ol havâlîye nezâret ve ihâle-i enzâr-ı teyakkuz u basîret birle, vâkıf olduğu âsâr ve ahbârı pey-der-pey bu tarafa ihbâr etmesi ve bu mes'eleye dâ'ir olan tedâbîr ve efkârını tahrîr eylemesi emr ü iş'âr buyurulmuş olduğundan, ana cevâben Ali Paşa'nın Cumâdelâhırı evâ'ilinde muharrer olan cevâbnâmesinde ve Kethudâ-yı Sadr-ı âlî Ömer Vahîd Efendi'ye mahremâne olarak yazmış olduğu tahrîrâtında Şahin Girây'ın taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye sadâkatinden bahisle, karındaşlarının kendi aleyhine kıyâm etmeleri Mehmed Girây Bey'in tahrîkıyla olmuş bir keyfiyyet idiğini bu esnâda Taman'dan gelmiş olan Kırımlu Sefer Ali Re'îs'ten rivâyet ve böyle olmayacak münâza'alarla âsâyiş-i âmmeyi meslûb edecek bir hâl-i vahâmet-me'âlin vukū'una sebebiyet verilmek münâsib olmadığını işrâb ve işâret eylemiş ve bu ifâdâtı gûş-i kabûl ile istimâ' olunup, gerek İzzet Paşa ve gerek Ömer Vahîd Efendi taraflarından kendisine nevâzişli mektûblar yazılıp: "*Soğucağa muhâfız nasbı mebâdâ ki, kabâ'il halkı ahd u şarta mugāyir bir hareket etmeyeler*" deyü mücerred emr-i musâlahayı muhâfaza maksadına mebnî olmağın: "*Gerek Mehmed Girây Bey ve gerek sâ'iri bâ'is-i fesâd olacak hâl ü hareketten men' u tahzîr olunurlar* <*olunalar*>" yollu cevâb yazılmıştır.

(s.218) Kabâ'il halkı, fi'l-vâkı' vahşî âdemler olmalarıyla, râhat durmayıp ve mahâzîr-i mülkiyyeyi mülâhaza etmeyip, ba'zı tahrîkâta tasaddî edebilirler ise de, Mehmed Girây Bey'in Soğucağa vusûlü ber-minvâl-i muharrer, Taman

Vak'ası'ndan sonra idiği tahkīk olunmağın, re'îs-i merkūmun havâdisiyle Rusya elçisinin rivâyeti bir ağızdan yayılmış sâhte bir söz olduğuna vicdân-ı sahîh şehâdet eyler. Ve Rusyalular'ın zîr-i zemîn-i ihtiyâlde kurmuş oldukları dâm-ı ihtilâlden Kırım'ın halâsı egerçi düşvâr idi. Lâkin Şahin Girây dahi, anların desîselerine aldanıp, ellerine pek çok ser-rişteler vererek, agrâz-ı fâsidelerine küllî hıdmet etmiş olduğu inkâr olunur mevâddan değildir.

İzzet Mehmed Paşa, azl ile, Yeğen Mehmed Paşa sadârete geldikte dahi, yine Ali Paşa'nın Soğucak ve Kırım taraflarına göz ve kulak olup, vâkıf olduğu havâdisi tahrîr ü iş'âr eylemesi zımnında, mektûb-ı sâmî ve bu me'âlde Kethudâ-yı Sadr-ı âlî olan Halîl Hamîd Efendi tarafından dahi muhlisâne ve nevâziş-kârâne mektûblar tahrîr ve irsâl olunmuştur. Ve çünki Kırım mes'elesi günden güne fenâlaşıp, egerçi vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'nin sefer açmak niyyetleri yok ise de, şâyed ki Rusyalular Kırım'ı istîlâ ettikten sonra, nakz-ı ahdi mûcib harekâta tasaddî edecek olurlar ise, Ali Paşa'nın bir tarafa ser'asker nasb olunması ve bi-hasebi'l-iktizâ Soğucak tarafına bir mikdâr asker sevk olunacak olduğu hâlde, anın ma'rifetiyle tedârük ve irsâl kılınması, îcâb-ı hâl ü maslahattan olup, hâlbuki Ali Paşa'nın ber-minvâl-i sâbık, rütbesi ref' olunduğu vakit her şey'i musâdere olunmak hasebiyle, el-hâletü-hâzihî esbâb-ı vezâretinde bile noksân olmağın, hakkında böyle bir me'mûriyyet zuhûrunda küllî mebâliğ istemesi melhûz olup, müzâyaka-i mîrî ise ber-kemâl olduğundan: "*Lede'l-îcâb bu makūle teklîfât kaydında bulunmaya*" deyü kendisinin Kapu Kethudâsı İbrâhîm Efendi tarafından hayr-hâhâne nasîhat siyâkında yazılmış olan mufassal ve meşrûh tahrîrâtta, İbrâhîm Efendi, bu vechile bast-ı makāl etmiştir ki: "*Sadr-ı sâbık İzzet Mehmed Paşa sadra geldikte, huzûr-ı hümâyûnda zikriniz güzâr edip, kulunuz yalanı irtikâb etmem. El-Hâcc Ali Paşa, her vechile işe yarar ve fukarâ ve ehl-i ırz haklarında mürüvvet ü sıyâneti der-kâr ve asker cem'ine kādir ve zabt u rabta muktedir bendeniz olup, vâkı' olan kusûrunun hüsn-i terbiye ile def'i kābil iken, bu sûreti kesb ettirdiler. Böyle şân kesb eylemiş bir nâmdâr vezîri o havâlîden tard eylemek lâyık değil idi*" demek gibi huzûr-ı hümâyûnda serdetmiş olduğu sözleri derûn-ı pâdişâhîye te'sîr etmeğin: "*Beni iğfâl ettiler ve hayf olduğu ma'lûmum oldu. Hattâ haremlerini Âsitâne'ye nakl edelim* deyü **(s.219)** *istîzân ettiklerinde, nakillerine rızâ vermemiş <vermiş> iken, anda dahi iğfâl eylediler. Kırım'dan bu tarafa celb olunması husûsuna sa'y eder isek, mahzûz olurum*" deyü buyurmuşlar ve: "*Canik tarafına güzârınızdan berü her ne vakit*

huzûr-ı hümâyûnda nâmınız yâd olunmuş ise, İzzet Paşa, bu vechile medh ü senânızda bulunmuş olduğu tahkīk-gerde-i âcizânemdir. Ve hakkınızda sû'-i kasd edenlerin her biri birer gûne mücâzât ile diyâr-ı ademe gidip, kalanlar var ise de, nâdir ve anların dahi hasedleri meydâna çıkarak, kelâmlarına i'timâd olunur makūleden olmadıkları zâhirdir. Ve el-yevm ser-kârda bulunan ve ser-kârlık kesbiyle munfasıl olan ricâl-i Devlet-i Aliyye savb-ı devletinize müteveccih olup, hakkınızda zuhûr etmiş olan kazâyâdan müte'essifdirler. Ale'l-husûs Kethudâ-yı Sadr-ı âlî Halîl Hamîd Efendi ve Re'îsülküttâb Hayri Efendi gayret-keşîniz oldukları yakīnen ma'lûmumdur. Ve hâlâ Sadrıa'zam olan Yeğen Mehmed Paşa efendimize vardıkça, sizi su'âl buyururlar ve Ali Paşa, Devlet-i Aliyye'nin müntahab vezîridir. Vaktiyle umûr-ı cesîmede istihdâm ile şân-ı Saltanat-ı seniyye'yi ikmâl etmek kendilerinden me'mûldür ve şevketlü efendimiz dahi anlardan sadâkat u istikāmet ümîdindedir diyorlar. Kulunuz dahi, Ali Paşa'nın rızâ-yı Devlet-i Aliyye'yi tahsîlden başka zikr ü fikri yoktur cevâbını vermekteyim. Fakat dünyâda hasûd eksik olmayıp, Ali Paşa, egerçi işe yarar ve nâm-dâr vezîrdir. Lâkin hîn-i iktizâda kendisine teklîf olunan umûrda a'zâr-ı vâhiye serd eylemek ve küllî masârif göstermek mezâklarıdır diyenler dahi bulunuyor. Bendeniz ise, nihâyet-i kârda hicâb altında kalmaktan ihtirâz ile, ihtiyâta ri'âyet edegeldiğimden, karîha-i âcizânemden olarak ba'zı mevâddın ifâdesine mecbûr olmuşumdur. Şöyle ki: Bu esnâda Moskovlu tarafından Şahin Girây'a külliyyetli askerle i'âne olunduğu akdemce gerek tarafınızdan ve gerek Özi taraflarından tahrîr ü iş'âr olunmuş idi. Devlet-i Aliyye, egerçi emr-i musâlahayı muhâfaza kaydında ise de, Rusyalunun hâl ü hareketine nazaran vahâmet-i encâm mülâhazasıyla, vükelâ-yı Devlet-i Aliyye, mahfîce müşâvere vü müzâkereler ederek, ser'askerler intihâbıyla sâ'ir tedârükât-ı ihtiyâtıyeye teşebbüs ediyorlar zann ederim. Binâ'enaleyh bir aralık meselâ yirmi bin askerle bir tarafa gitmeniz, veyâhûd Faş yâ Soğucak taraflarına beş yüz, yâ bin kadar asker irsâl etmeniz içün irâde-i seniyye ta'alluk etmek ihtimâlden ba'îd değildir. Bu sûrette çünki perîşânlığınız cümle indinde müsellem olduğundan, elbette çâdır ve mühimmât-ı sâ'ire dirîğ buyurmazlar. Akçe husûsunda dahi i'âne olunur. Lâkin müzâyaka-i mîrî ma'lûmı Âsafânenizdir. Vüzerâ-yı sâ'ire misillü tahammülden hâric teklîfât ile veyâhûd özr-i âhar irâ'esiyle hılâf-ı **(s.220)** *me'mûl bir cevâb verecek olur iseniz, inkıbâz-ı şâhâneye bâdî ve gayretinizi çekmekte olan ricâl-i devletin fütûrunu mü'eddî olmuş ve eyâdî-i hussâda ser-rişte-i şemâtet verilmiş olur. Geçende şeyhülislâm efendimizle müzâkere-i müşîraneniz sebkat ettikte, ol tarafta akrabâ vü ta'allukātımız*

olmak hasebiyle, paşa hazretlerinin fukarâ hakkında sıyânetleri ve umûr-ı me'mûrelerinde hüsn-i hıdmet ve muvaffakıyyetleri ma'lûmum olmuştur. Ancak kusûrları Der'aliyye'ye ve etrâfa olan tahrîrâtlarında hazm olunmayacak sûretle yazdıkları bârid-i kelâmlarıyla a'dâları ellerine ser-rişte vermektir. Yohsa gayri gûne sun'u yoktur. Devlet-i Aliyye, cümlenin veliyy-i ni'metidir. Taraf-ı Devlet-i Aliyye'den kendilerine ihâle olunan mevâddın icrâsına bezl-i makdûr buyursunlar; ammâ vüs'-i beşerden hâric şey teklîf olunursa, yine recâ vü niyâz sûretinde tahrîr ü istid'â eylesinler. Bu esnâda Bâb-ı Âlî'ye ve tarafımıza olan tahrîrâtları pek hoştur. Ammâ kendisinden sefer ü hazarda pek çok hıdmetler me'mûl eyleriz. Lede'l-iktizâ kendilere havâle olunacak umûrda öyle bezl-i iktidâr etmelidirler ki, mukaddemki kazâyâyı ferâmûş ettirecek hıdmetler ibrâzıyla, beyne'n-nâs böyle bir nâmdâr vezîri bühtân ile tekdîr edenler Allâh'tan bulsun ve buldular dedirtmelidir. Bizim tarafımızdan olarak böylece yazıyor dediler. Bu tafsîlâttan garaz mücerred hakkınızda def'aten bir me'mûriyyet zuhûrunda, her vechile irâde-i Devlet-i Aliyye'ye imtisâl ve istid'âsı lâzım gelen mâddeleri hüsn-i ta'bîr ile niyâz eylemeniz lâzıme-i hâlden idiğini evvelce ihtârdır."

İbrâhîm Efendi'nin bu tahrîrâtına cevâben Ali Paşa'nın evâhır-ı Zilhiccede tahrîr ü irsâl etmiş olduğu bir kıt'a tahrîrâtında her ne gûne irâde-i seniyye ta'alluk eyler ise, imtisâl edeceğini beyân ile bile evvelki servet ü iktidârı olmadığı bahsini dahi ityân eylemiş ve dîger bir kıt'a tahrîrâtında Şahin Girây Hân, külliyyetli Rusya askeriyle gelip, Kırım'ı zabt ettiğini ve Bahâdır Hân tarafı mağlûb ve asâkiri perîşân olduğunu ve Arslan Girây Sultân, mukaddemâ Kuban taraflarından Kırım yakasına geçmiş olan ba'zı Çerâkise ve Abaza ve Kırımlular'dan bir mikdâr askerle yine Kuban tarafına ubûr etmek üzere, Kerş <Kerç> havâlîsine vardıklarında, Rusya asâkiri berren ve bahren her tarafı muhâsara etmiş bulunduklarından, Kuban tarafına mürûr edemeyerek, geri avdete mecbûr oldukları hâlde, asâkir-i merkūmeden her biri birer tarafa firâr etmekte bulunduklarını bast u temhîd ettikten sonra, bu vechile teşrîh-i makāl etmiştir ki: *"Evvelki hâl ü şânım üzere olsaydım, Ali Paşa'nın kalyon ile Soğucağa gitmesini münâsib görmez idim. Zîrâ anın* **(s.221)** *varmasında Devlet-i Aliyye'ye fâ'ide mi oldu, zarar mı? Bundan fehm edersiz ki, Şahin Girây Hân, bir müddetten berü Rusyalular'ın evzâ' u etvârından biraz dil-gîr olarak, taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye meyl etmiş idi. Ve ednâ-i nevâziş ü taltîf ile, eslâfı misillü sıdk u ubûdiyyet-i Devlet-i Aliyye'de sâbit-kadem olması melhûz idi. Rusyalular,*

burasını cezm ü teyakkun etmeleriyle, derûn-ı Kırım'a idhâl-i asker etmeğe bahâne olabilecek bir mugālata çıkarmak fikrinde iken, Ali Paşa'nın Soğucağa varması ve mübâlât-ı diniyyeden bî-behre ve öteden berü kizb ü dürûg ile şöhret-şi'âr olan "Mehmed Girây Bey" nâm mefsedet-pîşenin geçen sene Âsitâne-i sa'âdet'e varıp, ba'zı ricâl-i devlete tahsîl-i intisâb ile, iğfâl ederek Soğucak beyliğini alıp, avdet ve mahalline vardıkta, Şahin Girây Hân'ın Kırım'dan def'i Devlet-i Aliyye'nin aksâ-yı merâmıdır. Ve lede'l-iktizâ donanma ve asker ile imdâd edecektir. Ve bunu kendi karîhamdan söylemeyip, taraf-ı Devlet-i Aliyye'den ifâdesine me'mûrum deyü neşr-i erâcîf ile, Bahâdır Girây'ı ve birâderini ve hayr u şerri fark etmez ve dîn ve mezheb bilmez bir takım Abaza ve Çerâkise'yi iğfâl ü tahrîke mübâderet etmesi, Bahâdır Girây'ın bir mikdâr Abaza ve Çerâkise'yi istishâb ile, berü tarafa mürûruna ve nihâyet bu gûne hâlât-ı hâtır-hırâşın zuhûruna bâdî olarak, Rusyalulara ın aradıkları sûret-i mekrûhenin vukū'uyla, husûl-i hâhişlerine vesîle ve taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye mûcib-i nakīsa olmaktan başka neyi müfîd oldu? Ali Paşa'nın Soğucak muhâfazasına me'mûriyyeti ve Mehmed Girây'ın keyfiyyeti nihâyet bu makūle hâlât-ı nâ-marzıyyenin hudûsuna bâ'is olacağı egerçi meczûmum mesâbesinde idi. Ancak çektiğimiz seyyi'eler bu makūle ihtârât-ı hayr-hâhâneden neş'et edegelmiş olmasıyla, nâ-çâr ihtiyâr-ı sükût olunmuş idi. Rusyalular'ın Kırım'a asker idhâline hâhiş-ker olup da, böyle bir bahâne aramakta bulunduklarına, ibtidâ-yı mes'elede bî-taraf durup da, sonradan Şahin Girây'ı sahâbete kalkışmaları, delîl-i vâzıhdır. Ve Bahâdır Girây'ın hânlık dâ'iyesiyle, Kırım'a ubûru ve Şahin Girây'ın Kerş <Kerç> cânibine nakli dört-beş ay olmuş iken, ibtidâ-yı emrde Şahin Girây'a sâhib çıkmamak ve Kırım mâddesine karışmamak gibi harekât ile, imrâr-ı evkāt edip de, sonradan asâkir-i külliyye sevk etmeleri, her tarafı iğfâl ile, tedârükât-ı lâzımelerin ikmâl etmek ve mevsim-i deryâ güzâr edip de, Kırım'a gelip gidenlerin inkitâ'ıyla her ne ederler ise, havâdisi taşra çıkmamak merâmına mebnî ve kemâl-i hîlelerinden nâşî idiği emr-i celîdir. Her ne hâl ise Rusyalular, bu bahâne ile Kırım'a asâkir-i külliyye idhâl eylediler. Bir dahi kolaylıkla çıkmazlar; ammâ Şahin Girây Hân, sûret-i zâhirde tekrâr mesned-i hânîyi zabt **(s.222)** *etmiş gibi bir ma'nâ olduğuna nazaran, taraf-ı Devlet-i Aliyye'den anın hânlığını tasdîk zımnında, müceddeden menşûr ve teşrîfât irsâliyle def'-i mugālata eyleriz mülâhazasını der-hâtır ederler ise, fî-mâ-ba'd bu tarîk ile def'-i mugālata olunup da, Rusyaluların Kırım'dan ihrâcı kābil değildir. Meger ki avn ü inâyet-i Bârî ve kuvve-i kāhire-i cihân-dârî ile ola. Hâsılı Şahin Girây'ın hânlığı zâhirde bir âlet-i*

mülâhaza kabîlinden olup, fî-mâ-ba'd suhûletle Rusyalıların Kırım'dan hurûcları nâ-kābil ve tedârükât-ı kaviyyeye muhtâc ve işler tavrından hâric idiği azheru mine'ş-şems iken, bu def'a vürûd eden mufassal kā'imenizde Soğucak muhâfızı ma'iyyetine beş yüz yâhûd bin âdem tarafımızdan irsâl olunmak husûsu istimzâc buyurulmuş. Ve emr ü irâde-i şâhâne ne gûne zuhûr eyler ise, mazmûn-ı münîfinin infâzına bezl-i makderet edeceğim mukarrer olmağla, imtisâlen li'l-emri'l-âlî emr ü fermân buyurulan mahallere asker irsâl edelim; ammâ devlete sûd u ziyânı mülâhaza olunursa, bir mahalle asker ta'yîn olundukta, bi-hasebi'l-iktizâ geride istinâd ve istimdâd edecek tedârükât-ı kaviyye müheyyâ bulunduğu sûrette febihâ, asker irsâli belki bir işe yarar ola ve illâ geride tedârükât-ı ihtiyâtıye olmaksızın, meselâ Soğucak tarafına bir mikdâr asker gönderilmesi mukaddemâ Ali Paşa'nın muhâfazaya me'mûriyyeti ve Mehmed Girây Bey'in keyfiyyeti Kırım mugālatasına bâ'is olduğu gibi, bunda dahi Devlet-i Osmâniye'nin bir merâmı vardır. Binâ'enaleyh bizler, evvelce davranıp da, Kuban gā'ilesini ber-taraf edelim deyü *Rusyalular'ın asâkir-i külliyye ta'yîniyle, Çerâkise ve Abaza'yı bir sâ'at akdem istîlâ etmelerine bâdî olmaktan gayri neyi müfîd olur. Fakat vaktiyle bu misillü ihtârâttan dolayı ziyân-dîde olduğumuz hasebiyle, işbu tahrîrât-ı mufassalamızın irsâli Bâb-ı Âlî'ye irâ'e ma'nâsına olmayıp, yalnız size ihtâr maksadına münhasır olmağla, artık bu mevâddın sizinle müzâkeresine girişildiği sûrette, kendi karîhanızdan olarak mı ihtâr edersiz? Yâhûd tarafımızdan îmâ olunduğunu izhâr mı eylersiz? Yohsa hayr u şerr her ne ise, sükût ihtiyâr etmekliği mi münâsib görürsüz? Ol bâbda siz a'lemsiniz*" deyü hatm-ı kelâm eylemiştir.

Ali Paşa'nın bu tahrîrâtını İbrâhîm Efendi, mahremâne olarak Halîl Hamîd Efendi'ye ve ba'dehû şeyhülislâm efendiye arz edip, ikisi dahi Ali Paşa'nın ifâdâtını kabûl ü tasdîk etmiş oldukları beyânıyla, İbrâhîm Efendi'nin tahrîrât-ı merkūmeye cevâb olmak üzere, doksan yedi senesi evâ'ilinde Ali Paşa'ya tahrîr ve irsâl etmiş olduğu mektûbunda: "*Mehmed Girây" nâm şahıs Dersa'âdet'e gelmiş idi. Kabâ'ilden bu misillü Devlet-i Aliyye'ye* **(s.223)** *gelenlere hâl ve istihkākına göre inâyet ü ihsân eylemek Devlet-i Aliyye'nin kavâ'id-i mer'iyyesinden idiği nezd-i Âsafânenizde zâhirdir; ammâ o misillü mechûl şahsı mahrem ittihâzıyla izhâr-ı mevâdd-ı mülkiyye etmeyecekleri ma'lûm-ı âlînizdir. Soğucak Kal'ası'nın i'mârı ve muhâfazasına âdemler ta'yîni lâ-büdd idiği mukaddemâ cenâb-ı devletinizle kapudan paşa karındaşınızın doksan iki senelerinde ol havâlîye me'mûriyyetinizde, bi'l-iştirâk Der-i Devlet'e takdîm etmiş olduğunuz tahrîrâtınızda re'y ü iş'âr olun-*

duğuna mebnî, Devlet-i Aliyye küllî masârif ihtiyârıyla, i'mârına ibtidâr olunarak muhâfazası lâzım gelmekle, Mîr-i mîrândan Ali Paşa ancak kal'a muhâfazasına me'mûr kılınıp, başka mülâhazaya mebnî değildir zannederim. Ve Devlet-i Aliyye şurût-ı mülâhazayı vikāye ile, kendi tarafından nakz-ı ahde sebeb vermemeğe dikkat ü ri'âyet eylemektedir. Fakat Rusyalular, Şahin Girây'ı vesîle ederek, hılâf-ı mu'âhede hareket edecekler gibi zannolunur. Binâ'enaleyh Devlet-i Aliyye dahi, lede'l-îcâb gāfil bulunmamak içün hafîce tedârükât-ı kaviyyeye mübâşeret eylemek lâzım gelir. Kethudâ bey, buyurdular ki, Hâcı Ali Paşa, Devlet-i Aliyye'nin sâdıkı ve vüzerânın müntahabı olduğu müsellemdir. Hîn-i iktizâda ne taraftan hareket olunmak lâzım gelir? Ve kendileri ser'asker ta'yîn buyuruldukta, kangı cânibten hücûmu münâsibtir ve kaç koldan hücûm lâzım olur ve ne mikdâr asker tedârüküne muhtâcdır? Ve kendileri ser'askerlik ile hareketlerinde, elbette sefâ'in lâzım olur. Berrî ve bahrî tedbîrleri nedir? Bu bâbda mîrînin hâlini dahi mülâhaza ederek, re'y ü tedbîrleri ne ise, tahrîr ü iş'âr buyursunlar. Hafîce bizler şeyhülislâm efendi ile birlikte olarak mütâla'a edip, kendi karîhamızdan olmak üzere, icrâ'âtına ibtidâr eyleriz. Ve buralarını müzâkereden garaz hemen sefer açmak ve Rusya tarafından i'lân-ı muhârebe olunmadıkça, hareket-i hasmâne göstermek olmayıp, belki hâzır u müteheyyi' bulunmak içündür" deyü tafsîl-i makāl etmiş olduğundan, bunun üzerine Ali Paşa tarafından vârid olan tahrîrâtın hulâsa-i mü'eddâsında: "*Bu senelik müdârâ vü iğfâl yoluna gidilerek ve Rusyalunun ba'zı harekâtından iğmâz-ı ayn olunarak, muhârebenin güşâdından ihtirâz olunup, zahâ'ir ve mühimmât cem' u iddihârına ve hudûd u sügūrun muhâfazasına mübâderetle, sefer açılmak lâzım gelir ise, ekalli üç sene vâfî olacak kadar zahâ'ir ve mühimmât mevcûd bulunmadıkça, i'lân-ı harb olunmamak ahrâ zannolunur. Zîrâ böyle tedârükâtta noksân ve muhâfazası elzem olan mahallerde perîşânlık der-kâr iken, muhârebeye mübâşeret olunduğu sûrette, farz edelim ki yek hamlede Kırım'ın fethine muzaffer olduk. Rusyalu, bir kerre inhizâm ile keff-i yed etmeyip,* **(s.224)** *tekrâr tedârükât-ı kaviyye ile müdâfa'aya ibtidâr edeceği der-kâr olmağla, bu sûrette bir gûne perîşânlıkla avdet olunmak lâzım gelirse, şân-ı Devlet-i Aliyye'ye küllî nakīsayı mûcib olmaktan havf olunur*" deyü inhâ vü iş'âr olunmuştur.

Halîl Hamîd Efendi, Ali Paşa'nın bu ifâdâtını tamâmiyle kabûl edip, zîrde beyân olunacağı vechile, sadârete geldikte dahi, yine anınla muhâbere vü müşâvere ederek, işe mübâşeret eylemiş ve hattâ ibtidâ-yı sadâretinde Ali Paşa'ya tahrîr ve irsâl olunan mektûb-ı sâmînin hâmişinde kendi kalemiyle

Mehmed Girây'ın beyliği ve kalyon irsâli misillü ba'zı mevâdda kusûr u gaflet olunduğunu i'tirâf ve el-hâletü hâzihî Rusyalu, nakz-ı ahd etmedikce, taraf-ı Devlet-i Aliyye'den ahde münâkız bir hareket zuhûr etmeyeceğini tasrîh ü beyân etmiştir.

Ali Paşa'nın tedârükât-ı seferiyyece olan ihtârâtı muvâfık-ı maslahat görünüp; ammâ Devlet-i Aliyye'nin Çerkes<is>tânca olan teşebbüsâtını bütün bütün çürütmesi hakk u savâb değildir. Çünki Çerâkise'yi taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye celble orada bir kuvvet tedârük olunmasını doksan iki senesinde Ali Paşa, fi'l-vâkı' Kapudan-ı deryâ Hasan Paşa ile müttefikan inhâ vü iş'âr etmiş olduklarından, bu niyyet-i sahîha üzerine, Ferah Ali Paşa, Soğucak muhâfızı nasb ve irsâl olunmuş ve Rusyalular, Kırım'dan sonra Çerkesistân'a dest-dırâzlık edip, anda dahi Mehmed Girây Bey mâddesi gibi olmayacak bahâneler bularak, icrâ-yı mefsedete mübâderet edecekleri usûl-i politikaları iktizâsından olduğuna mebnî, bu bâbda taraf-ı Devlet-i Aliyye'den her ne kadar erkence davranılır ise, o kadar fâ'ideli olacak idiği der-kâr bulunmuş iken, şimdi Hâcı Ali Paşa'nın bu maslahatı bu kadar çürütüp de, Mehmed Girây Bey mâddesinde Rusyalular'dan ziyâde da'vâcı olması bu garaza mebnî olmak gerektir ki, Ali Paşa, Çerkesistân'ı kendi i'mâr edip de, ol havâlîde bir kat daha şân ü istiklâl kesb etmek emelinde bulunup; hattâ doksan iki senesinde oğlu Mikdâd Paşa'yı Soğucak muhâfızı nasb ettirmiş idi. Şimdi Ferah Ali Paşa, Dersa'âdet'ten Soğucak muhâfazasına irsâl olunup da, kabâ'il-i Çerâkise'nin doğrudan doğruya Devlet-i Aliyye'ye celb ü istimâletlerine teşebbüs olunmağın, bu sûret Hâcı Ali Paşa'nın mülâhaza-i zâtiyesine muhâlif düştüğünden, bu bâbda ziyâdece mübâlağalar eylemiştir zannederim.

Husûsât-ı meşrûhayı ziyâde îzâh içün zikr olunan muhâber'ât evrâkından ba'zılarının aynıyla bu cildin zeylinde **(17)** işâretiyle derc ü tastîri münâsib görülmüştür.

(s.225) Vukū'-ı Meşveret-i Berây-ı Kırım

Zilka'denin yirmi dördüncü Pençşenbe günü ricâl-i devlet ve erkân-ı saltanat bir yere gelip, Rusya elçisiyle vâkı' olan mükâlemâtın netîce ve hulâsası ve etrâftân alınan havâdis evrâkı der-miyân olunarak, akdemce Kırım'a dâ'ir Rusya elçisine verilmiş olan takrîre nasıl cevâb geleceği, ya'nî Rusyalu Şahin

Girây'ı alenen istishâb ve ma'iyyetine asker ta'yîn ile cebren ve kerhen hânlığa ik'ād edeceği bu evrâk ve ahbârdan nümâyân oldu. Ancak Rusyalu, yalnız Şahin Girây'ı Kırım'a idhâl ile kanâ'at etmeyip, belki nakz-ı ahd ile hudûdumuza tecâvüz etmesi muhtemel olduğundan: "*Devlet-i Aliyye'ye göre ne sûrette davranmak lâzımdır. İki kıt'a Çamlıca kayıkları hâzırlanmış ve dîger iki kıt'ası dahi hâzırlanmakta bulunmuş olup, bunlarla berâber iki kıt'a kalyon-ı hümâyûn dahi, kerâste nakli ve liman tathîri bahânesiyle Sinob'a îsâl ile orada kışlamaları fermân olunsun mu?*" denildikte: "*Zikr olunan kalyonlar, Karadeniz'e gönderildiği hâlde, be-her-hâl Kırım imdâdına gittiler denileceği zâhir ise de, herkes, kendi mülkünü muhâfaza etmek lâzımeden olduktan başka, Rusyalunun Kırım sevâhilinde bu kadar gemileri geşt ü güzâr etmekte olduğuna nazaran, bu makūle kelimâta ihâle-i sem' u i'tibâr olunmayarak, gemilerin Sinob'a irsâli ihtiyâta ri'âyet kabîlindendir. Lâkin içlerine konulacak neferât gezinmek bahânesiyle taşra çıkarlarsa ve şimdiye dek tecrübe ve müşâhede olunduğu üzere, mühimmât ve takımları dahi nâkıs olursa, –ma'āẕa'llâhu te'âlâ–*[53]*, Sinob gibi yıldız rüzgârına karşı bir limanda gemilere bir mazarrat isâbet eylemek mülâhazası vârid-i hâtır olduğundan, levâzımât ve mühimmâtları tamâm olup, Sinob'a vardıklarında, neferâtı dahi bir ân içlerinden ayrılmamaları vesâ'ilinin istihsâline i'tinâ vü ihtimâm olunmak vâcibâttandır*" denildikten sonra, söz i'âde olunup: "*Rusyalu, gerek yalan ve gerek gerçek bir Rum devleti ihtirâ'ıyla, şimdi Kırım üzerine göndermiş olduğu "Potemkin" nâm cenerali Rum kralı nasb etmek niyyetinde olduğu mukaddemâ işitilmiş idi. Bu def'a Potemkin'in Kırım'a irsâl olunması bu haberi tasdîk eder gibidir. Ve Kırım'dan başka Rusyalunun krallık i'tibâr edecek yerleri olmamağla, Kırım'ı istîlâ ile Potemkin'i kral nasb etmek niyyetleri olması alâmât u âsârdan istidlâl olunuyor. Bu sûretle Rusyalu, ol taraflara istîlâ ve Şahin Girây'ı def' u izâle ile, bütün bütün Kırım'a tasarruf eylediği takdîrce, karadan Özi Kal'ası ve Bucak taraflarına ve denizden sevâhil-i Bahr-ı Siyâh'a yürüyüp de,* **(s.226)** *taraf taraf îkā'-ı hasâr etmesi ihtimâlden ba'îd değildir. Binâ'enaleyh Devlet-i Aliyye'ye göre bir vechile emniyyet câ'iz olmadığından, şimdiden ser'askerliğe muktedir bir vezîrin intihâbıyla, Tuna sevâhiline takrîb olunması lâzım değil midir?*" denildikte: "*Rusyalunun hareketine nazaran bu mefsedeti îkā' etmesi melhûz olmağın, hemen tehyi'e ve techîz olunmakta olan on yedi kıt'a kalyonların serî'an mühimmât ve levâzımâtı tekmîl olunarak, müheyyâ*

[53] Bkz. Not: 22.

bulunsun ve bir taraftan dahi yeniden mükemmel donanma tedârükü tedâbîrine teşebbüs olunsun ve vüzerâdan biri Tuna'yı imrâr olunsa, kīl ü kāl tekevvün ederek, serhadlere îrâs-ı vahşet edeceği mukarrer olmaktan nâşî, bu def'a Özi Vâlîsi nasb olunan Seyyid Mehmed Paşa, oldukça âkıl ü müdebbir ve harb u darba kādir bir zât anlaşılıyor. Özi dahi kendi mansıbıdır. Bu kış Silistre'de ikāmet ve bahârdan bir ay evvel Özi muhâfazasına azîmet eylemesi tenbîh buyurulsun. Ol vakte dek eger düşmenden mu'âmele-i hasmâne zuhûr eder ise, hemen kendisine ser'askerlik emri ve ma'iyyetine asker gönderilir. Fakat şimdiki hâlde Özi Kal'ası ağızda bulunmağla, asker ve mühimmât ile istihkâmına bakılsın" dediler. Müte'âkıben ba'zılar, zimâm-ı kelâmı semt-i âhara atf u imâle edip: "*Rusya elçisi, meclis-i mükâlemede, Şahin Girây'ı Tatar kavmi isterler. Ana adâvet eden yalnız husamâsından biraz mîrzâlardır lakırdısını bir kaç def'a îrâd etmiş idi. Bir kerre mülâkāt olunup da, senin devletin Şahin Girây'ı Tatar kavmi ister ve onu istemeyenler fakat bir kaç mîrzâdır iddi'âsında olduğunu beyân ediyorsun. Burası bizim mechûlümüzdür ve bizim yedimizde bu da'vâya muhâlif mahzar vardır. Hâlbuki sizde sened yoktur. Bâri bir mu'teber ü mütehayyiz âdem, bizim tarafımızdan ve bir mümâşâtlı âdem, sizin tarafınızdan ihtiyâr u intihâb olunup, Kırım'a gönderilsin. Kırım ahâlisi, Şahin Girây ile Bahâdır Girây'dan her kangısını isterler ise, ibkā olunsun ve ikisini dahi istemedikleri hâlde, bir âharını intihâb etsinler. İki devletin re'yiyle mâdde tanzîm olunur. Ve uhûd u şurûtumuz dahi halelden vikāye kılınmış olur deyü kendisine îrâd u ifâde olunmak ve egerçi elçi, bu sûreti kabûl etmeyeceği der-kâr ise de, nakz-ı ahd eyledikleri sûrette, biz, size bu derecelere kadar mümâşât ettik denilmek içün, bir kerre bu sûret dahi icrâ kılınmak münâsib olmaz mı? Ve elçi buna mümâşât ederse, âdem irsâlinde ve mümâşât etmeyip de muhâlefeti hâlinde, Devlet-i Aliyye'nin şânına nakīsa verir bir şey var mıdır? dedikte, ne mâni' bu söz dahi söylenmiş olsun. Hiç olmazsa hîn-i hâcette Devlet-i Aliyye muhâfaza-i uhûd içün, her dürlü sûret ve tedbîre teşebbüs etmiş olduğu bilinmiş olur*" denilmekle, meclise hıtâm verildi.

(s.227) Binâ'enaleyh re'îs efendi, tekrâr Rusya elçisiyle mülâkāt edip, mübâhesât-ı kesîre vukū'undan sonra, Rusya elçisi: "*Münâsib gördüğünüz âdem ta'yîni husûsunun vakti geçti. Zîrâ Bahâdır Girây Sultân, Kırım'a girdikten sonra, be-her-hâl ahâlî, anı isterler. Mevtten kinâye olan mahlûliyyet-i hakīkıyye ta'bîri Âyînelikavak Tenkīhnâmesi'nde musarrah iken, Şahin Girây'ın hal'i nice câ'iz olur*" dedikte, re'îs efendi, buna cevâben: "*Mahlûliyyet-i hakīkıyyenin ma'nâsı farz-ı muhâl ile mevte masrûf olsa bile, cünûn getirmek veyâhûd ta'tîl-i umûra mü'eddî*

olur bir illete dûçâr olmak nev'-i beşerin şânından değil midir? Bunların biri zuhûr etmiş olsa, intihâb mâddesi der-miyân olunmayacak mıydı?" diyerek, hasmının usûl-i münâzara üzere iskâtına muvaffak olup; ancak çi fâ'ide fi'l-asl garaz başka olduğundan, Rusyalular, lakırdı bulamadıkları hâlde, semere-i galebe diyerek, izhâr-ı unf u ru'ûnet etmeleriyle, bu meclis dahi bu vechile tamâm oldu.

Ba'zı Tahkīkāt

Âdâb-ı medeniyye ve kavânîn-i siyâsiye bu çerâ-gâh-ı âlemde zâten ve tab'an serbest ve mutlaku'l-inân gezmek dâ'iyesinde olan nev'-i beşeri kayd u bend edecek ve hudûd-ı mu'ayyeneyi tecâvüz ü te'addî ettirmeyecek bir takım revâbıt ve kuyûddan ibâret olup, insân ise, bir vakitte hakkına râzı olmaz bir hayvân ve bu misillü peyvend-i kuyûd u şurûtu şikest etmeğe dâ'imâ bahâne-cûyân olduğu hâlde, bu usûl ü kavâ'idin bekāsı yalnız hâfız u hâmîsi olan hâkim-i adlin semere-i nezâret ü vikāyesidir. Ve ednâ'-i müsâmaha olunduğu hâlde, bu ukūd-ı kuyûdun inhilâli hezâr bâr tecrübe olunmuş mevâddandır. Kezâlik uhûd u şurût-ı düveliyye dahi iki devlet beyninde lafzı murâd bir mukāvele olup, iki taraf dahi, bunu fesh ile ilerisine geçmek isteyeceği emr-i tabî'îdir. Ancak bunun verâsında der-kâr olan bârika-i kâr-zâr ve ma'reke-i mehâlik-âsâr korkusu her tarafı hadd-i mu'ayyeninde durmağa mecbûr eder; ammâ bir tarafta kuvvet ü galebe eseri görüldüğü hâlde, ol taraf bi't-tab' bu ukūd-ı uhûdu şikest ile ileriye gitmek ister ve nakz-ı mu'âhedenin sebeb-i hakīkīsi kuvvet ü galebe dâ'iyesi olduğu hâlde, yine kendisinin bir mütâla'a-i mahsûsasına veyâhûd beyne'd-düvel örf ü âdet olmasına binâ'en, doğrudan doğruya bunu fesh edeceğim demeyip de, envâ'-ı te'vîlât ile ahidnâme ta'bîrâtından ba'zı mahrecler arayarak ve dürlü bahâneler bularak, feshine sûret-i lüzûm gösterir **(s.228)** ve meclis-i mükâlemede bayağı haklı çıkmağa çalışır. Ve egerçi usûl-i münâzaraca taraf-ı âharın haklı olduğu tebeyyün ederse de, çünki mahkeme-i düveliyyenin hâkimi kabza-i şemşîr olduğundan, ana dayanan be-her-hâl, –*el-ḥükmü li-men ġalebe*–[54] kā'idesince, da'vâsını kazanır ve imzâsı taklîb ve i'mâl-i sinân ile çekilen senedin hükmü nâfiz olup ve mücerred hâme-i şikeste-zebân ile yazılan takrîrin te'sîri görülmeyip, sahâ'if-i evrâkta yazıldığı gibi kalır.

[54] Hüküm gālibindir.

Kıt'a

Es-seyfu aṣdaḳu enbâ'in mine'l-kütübi
Fî ḥaddihi'l-farḳu beyne'l-ciddi ve'l-la'bi
Bîḍu's-ṣafâ'iḥi li-esvedi'ṣ-ṣaḥâ'ifi fî
Mutûnihinne celâ'u'ş-şekki ve'r-reybi[55]

bu cihetle devletlere göre a'zam-ı vezâ'if ve ehemm-i ferâ'iz-i hengâm sulh u âsûde gide. Boş durmayıp ve sefâhet ü mâ-lâ-ya'nî ile meşgûl olmayıp ve vakt-i âsâyişin her dakîkasını gâyet girân-kadr tuturak zâyi' etmeyip, hemen teksîr-i miknet ü kuvvete çalışmak mâddesidir. Lâkin bu matlab-ı a'lânın husûlü dahi tahammülünden ziyâde mülke yük yükletmek ve mikdâr-ı nüfûs ve servetinin i'tâ ve idâresine muktedir olamayacağı derecede asker cem' eylemek ile değildir. Zîrâ bu sûret kuvvet-i sahîha olmayıp, bi'l-akis mûcib-i za'f u perîşânîdir. Asıl kuvveti men'-i tekessür-i ahâlî ve mâl olan ma'mûriyyet-i mülkiyyede aramak lâzım gelir. Ve bunun istihsâl-i esbâb-ı lâzımesine hakîkaten vukûf u ma'lûmât-ı sahîha üzerine sa'y ü gayret eylemek lâzım olur. Ve emr-i ma'mûriyyet-i mülkiyye ise, düvel ve milel-i sâ'ireden ibret almamış ve perde-i cehl ü nâ-dânî basar-ı basîretini istî'âb eylemiş olanların zann-ı vâhîleri vechile, devletin halktan az pâre almasıyla veyâhûd hiç bir şey almamasıyla hâsıl olamayıp, belki ahâlînin devlete verdiği vergiyi suhûletle ve kendilerine bir gûne ağırlık olmayacak takrîb ve sûret ile te'diye etmelerinin yolunu bulmak ve alınan şeyi lokma-i dehân-ı tama' u âz-ı me'mûrîn olmayarak, her akçesi mülk ve teba'anın sahîhan müstefîd olacağı yerlere sarf olunmak ile olur. Bir tarlaya ne kadar ziyâde tohum ekilebilir ise, mahsûlü o kadar ziyâde olacağı umûr-ı ma'lûmedendir. İşte mülk dahi, aynıyla bunun gibidir. Teshîl-i nakl-i mahsûlât içün muntazam yollar ve mu'âmelât ve müfâvazâtta herkese emniyyet-bahş olacak kavânîn ü nizâmlar yapılarak, ticâret ve hiref ve zirâ'atın tevsî' u tervîcine leyl ü nehâr dikkat olunmalıdır. Ve bu mâddelere vüs'at geldikçe, teba'anın yesâr u serveti mütezâyid ve binâ-berîn **(s.229)** devletin vâridâtı dahi mütekâsir ü mütevâfir olur. Ve vâridât çoğaldıkça, devlet, istihkâmâtını itmâma ve askerini terbiye vü tevfîre kesb-i iktidâr eder. El-hâsıl lede'l-îcâb çiftçi ve ço-

[55] Kılıç, kitaplardaki haberlerden daha keskindir. Ciddiyi ve şakayı ayırır. Siyah kılıfların içerisindeki beyaz kılıçlar, şüpheyi ve tereddüdü kaldırır.

ban makūlesi, bir takım âdemleri toplamağla kuvvet hâsıl olamayıp, devletlerin şevket ve bekāsı muntazam u müretteb ordulara ve bu dahi pek çok masraflara ve bu masrafların tesviyesi dahi, ber-vech-i meşrûh, mülkün ve ahâlînin intizâm ve ma'mûriyyetine menûttur. Devletçe pek aşırı i'tinâ olunacak mâddelerin biri dahi mu'âmelât-ı ecnebiyye olup, vükelâ-yı devlet, ol bâbda dahi ifrât u tefrîtten mücânebet eylemelidir. Ya'nî ne izhâr-ı azamet ve bürûdet-i bî-hûde ile düvel-i sâ'ireyi kırmalı ve ne de lüzûmundan ziyâde temelluk u tekâpû ederek nâmûs ve istiklâl-i devleti pâymâl etmek vâdîlerine gitmeli, belki dâ'imâ mümkin mertebe ve şân-ı istiklâle dokunmayacak derece, cümlesiyle hüsn-i mu'âmeleden hâlî olmamağla berâber, her devletin menâfi'-i mahsûsası ve usûl-i politikası ne merkezde ise, anınla işini ve mu'âmelesini o usûle nazarla kullanarak, menâfi' ve politikası beri tarafın menâfi' ve politikasına tevâfuk eden devletlerle hakīkaten müttefik olmalıdır. Zîrâ zamânımızda bir devletin ne mertebelerde miknet ü kudreti olsa, yalnız bir iş göremediği ve müttefike muhtâc olduğu bi't-tecrübe ma'lûm olan hâlâttandır. Ve işbu Kırım mâddesinde Katerina'nın evvel-emrde Avusturya imparatorunu ele almağa ve sâ'ir Avrupa devletlerini dahi iğfâl etmeğe çalışmasıyla merâmına vâsıl olmuş olması ve bizim bu şeylerden gafletimiz ve Avrupa'nın politikasına kesb-i vukūf ederek, Rusyalunun iğfâl etmiş olduğu devletleri îkāza adem-i gayretimizden bunca mazarratlar görülmesi dahi bu müdde'âya delîldir. İmdi Devlet-i Aliyye'nin ol zamânın hükmünce gerek tertîbât-ı askeriyyesi ve gerek nizâmât-ı mülkiyye ve mu'âmelât-ı hâriciyyesi bâlâda beyân olunan kavâ'idin hiç birine muvâfık olmayıp, her şeyde gaflet-i tâmme ve noksânı ve tefrika-i kâmile der-kâr olduğu ve Rusyalunun tedârükât-ı külliyye-i harbiyyesine karşı ittihâz olunan tedâbîr, ancak bir Özi ser'askeri nasbına münhasır bulunduğu hâlde, Re'îs Hayri Efendi'nin Rusya elçisiyle vâkı' olan mükâlemâtı sırf abese iştigāl kabîlinden olduğunda şübhe yoktur. Bizim bu tedârüksüzlük ve tedbîrsizliğimize mukābeleten, Rusya imparatoriçesi, bu kazıyyeyi şu kadar seneden berü mülâhaza vü der-pîş ve mukaddemât ve vesâ'ilini mütâla'a vü teftîş edip, akdemce bast u beyân olunduğu vechile, bu mütâla'a üzere Nemçe imparatoruyla akd-i peyvend-i ittifâk ettiği zamândan berü tedârükât-ı harbiyyesini ikmâl ü îfâya îcâbı vechile i'tinâ ettikten başka, revâbıt-ı düveliyyece dahi bu husûsta **(s.230)** lâzım gelen tedâbîre teşebbüs etmiştir. Hattâ Kırım münâza'asından dolayı Devlet-i Aliyye tarafından harb emâresi görülmemiş iken, Katerina,

âkıbetü'l-emr Devlet-i Aliyye ile bir sefer açmak niyyetinde olup; ancak seferin tahakkuku takdîrinde Rusya asâkirinin mesâfe-i ba'îdede meşgüliyyetlerini İsveç Devleti, fursat ittihâz ederek, ahz-ı intikāma kıyâm etmesi muhtemelâttan olmağla, burasını dahi mütâla'a ederek, bi'd-defa'ât İsveçlü ile gizlice akd-i rişte-i ittifâk etmeğe çalışıp, nihâyet bu esnâda ana dahi dest-res olmuştur. Şöyle ki: Re's-i hudûdda tahsîs ettiği bir mahalde İsveç kralı ile mülâkāta tâlibe olup, İsveç kralı, egerçi evvel-emrde elindeki ağrıyı bahâne ve temâruz ederek, mülâkātdan imtinâ' sûreti göstermiş ise de, Katerina, bununla fârig ü mündefi' olmayıp, kendisi gelemediği hâlde: "*Ben, İstokolm <Stockholm> şehrine varıp, görüşürüm*" deyü ısrâr etmekle, nâ-çâr İsveç kralı dahi, rızâya mecbûr olup, zikr olunan mahall-i mev'ûdda mülâkāt ettiklerinde, Rusyalu ile Devlet-i Aliyye beyninde i'lânı mütehakkık olan seferde İsveçlü, bî-taraf olmak ve seferin hıtâmında İsveçlü'nün Danimarka Devleti'ne tâbi' olan Norveciya kıt'asını zabt etmesi husûsunda Rusya Devleti tarafından i'âne olunmak sûretleri beynlerinde hufyeten mukāvele ve tasmîm olunduktan sonra, İsveç kralının mahall-i mülâkāta vürûduyla, vâkı' olan yol masrafını bahâne ederek, kendisine Katerina tarafından iki yüz bin ruble ihdâ ve hakkında merâsim-i ihtirâmiye bâligan-mâ-belag îfâ kılınmıştır. Ve çünki Avrupa'nın bundan akdem beyân olunduğu vechile, vâkı' olan hâl-i ihtilâli Katerina'nın icrâ-yı sû'-i niyyetine müsâ'id olup, hemen İsveç husûsu kendiye mûcib-i endîşe idi. Bu sûretle ol gā'ileyi dahi ber-taraf eyledi. Velhâsıl maddî vü ma'nevî bi'l-cümle vesâ'il ve mukaddemâtını der-pîş ü mütâla'a ettikten sonra, Kırım mübâhesesine başlamıştır. Devlet-i Aliyye ise, henüz bundan sonra tertîb-i mukaddemât ve îfâ-yı tedârükât edeceği cihetle, meclis-i mükâlemede Hayri Efendi, her ne kadar kānûn-ı münâzaraca da'vâsını isbât ve hasmını iskât etmiş ise de, encâm-ı kâr da'vâyı Rusyalu kazanmış olduğu vekāyi'-i âtiyeden ma'lûm u âşikâr olur.

Kırım Mes'elesi Üzerine Rusya ve Nemçe Elçilerinin Mevâdd-ı Selâseyi Hâvî Takrîr Verdikleri

Bâlâda beyân olunduğu vechile, Kırım mâddesine dâ'ir akdemce Rusyaluya bir kıt'a takrîr **(s.231)** i'tâ olunarak, cevâbına intizâr olunmakta idi. Rusyalu ise, ber-vech-i meşrûh, envâ'-ı letâ'ifü'l-hiyel i'mâliyle, hakīkaten kendisi ihdâs etmiş olduğu ihtilâli bahâne ederek, askerini Kırım derûnuna idhâl ve tedârükât-ı seferiyyesini ikmâl ettikten sonra, çünki Devlet-i Aliyye aleyhine Nemçe Dev-

leti'yle dahi akd-i ittifâk etmiş olduğundan, ikisinin dahi Dersa'âdet'te mukīm elçileri mevâdd-i selâseyi, ya'nî me'kûlât ve mühimmât ve sefâ'in ve hâsılât-ı sâ'irenin Devlet-i Aliyye memâlikinden nakl ü imrâr olunmalarına ba'd-ez-în mevâni' îrâd olunmayıp, ticâret sefâ'ininin serbestiyyet üzere seyr etmelerine dâ'ir nizâmât tanzîm olunmak ve Devlet-i Aliyye tarafından min-ba'd hufyeten ve alâniyeten umûr-ı Tatar'a müdâhale olunmamak ve Eflak ve Boğdan memleketleri hakkında Kaynarca Musâlahası muktezâsı üzere mu'âmele olunup, bu bâbda her dürlü mübhemâtı ber-taraf etmek içün ba'd-ez-în verecekleri cizyeye ve tekâlîf-i muhaddesenin ref'ine dâ'ir müzâkereye ibtidâr kılınmak mâddelerini mutazammın, Bâb-ı Âlî'ye birer kıt'a takrîr verdiler ki, sûret-i tercümeleri zeylde **(18)** rakamıyla tahrîr olunur.

Vekāyi'-i Sene-i 1197

Rusya ve Nemçe elçilerinin bâlâda mezkûr olan takrîrlerinden bu iki devlet beyninde bir müddetten berü meşhûd olan âsâr-ı ittihâd u ittifâk, Devlet-i Aliyye aleyhine olduğu ma'lûm ve taleb-i cevâbda ısrârlarından me'mûllerinin hılâfı ednâ bir vaz' u hareket müşâhede ettikleri gibi, nakz-ı ahde edecekleri emir, meczûm olmaktan nâşî, takrîrlerine ne sûretle cevâb yazılmak lâzım geleceğini tezekkür ü mütâla'a zımnında, Muharremin sekizinci cum'a günü akd olunan meclis-i meşverette mezkûr takrîrleri ve bu iki devletin Devlet-i Aliyye aleyhinde olarak vâkı' olan ittifâklarına ve sâ'ir niyyât-ı fâsidelerine dâ'ir etrâftan alınan havâdis kâğıdları kırâ'at ve te'emmül olunduktan sonra, huzzâr-ı meclis, cümleten kelâma mübâşeret edip: "*Rusya ile Nemçe'nin ittihâd u ittifâkları mâddesi tahakkuk etti. Ve şimdiye kadar meclis-i mükâlemelerde bunca edille-i kat'ıyye ve ecvibe-i müskite îrâd olunup, hakk Devlet-i Aliyye'nin yedinde idiği meydânda iken, galebe-i istidrâciyelerine iğtirâr ile, adem-i kabûlde inâd u ısrâr eyledikleri mevâdd-ı ma'lûmeden olup, bu kerre dahi i'tâ-yı cevâbda tereddüd mu'âmelesi olunacak olursa, ikisi birden nakz-ı ahd ile Memâlik-i İslâmiye'ye ta'arruz u te'addî ettikten başka, nakz-ı ahd nakīsasını dahi Devlet-i Aliyye'ye azv u isnâd edeceklerinde şübhe yoktur. Ve ikisinin dahi tedârükât-ı harbiyyeleri mükemmel* **(s.232)** *ve müheyyâ olup, bizim ise, henüz serhadlerimiz asâkir ve zahâ'irden hâlîdir. Bu takdîrce takrîrlerine Devlet-i Aliyye, ahidnâmelerde mastûr u mazbût olan mâddelerde mümâna'at göstermeyip, şikâyet olunan husûsları dahi şerâ'it-i uhûda tatbîk ile tanzîmde tereddüd etmez yollu cevâb vermekten başka çâre*

yoktur. Fakat bu vechile cevâb verildikten sonra, bir taraftan akd-i mecâlis-i müşâvereye mübâşeret ve bir taraftan dahi dakīka-i vâhide fevt ü imrâr olunmaksızın, tedârükât-ı seferiyyeye sarf-ı makderet olunmalıdır. Bu beliyye bir hüsn-i sûretle mündefi' oldu ne a'lâ, olmadığı sûrette bu aralıkta tedârük olunabilecek kuvvet ile, –mütevekkilen 'ala'llâh–[56]*, müdâfa'aya kıyâm olunur*" deyü hatm-i kelâm eylediler.

Meclisin karâr ve müzâkerâtı hâk-i pây-i şâhâneye arz ve istîzân olunduktan sonra, Rusya ve Nemçe elçilerinin takrîrlerine cevâben, vech-i meşrûh üzere, taraf-ı Devlet-i Aliyye'den birer kıt'a takrîr i'tâ olunmuştur ki, sûreti zîrde **(19)** rakamıyla ilâve olunur.

Zikr olunan mevâdd-ı selâse ile uğraşıldığı esnâda, Rusyalu, Kaynarca Mu'âhedesi'ne istinâden, dîger ba'zı mevâdd ile dahi Devlet-i Aliyye'yi tazyîkte aslâ müsâmaha etmezdi. Hattâ meclis-i mezkûr müzâkerâtından biri dahi Cezâyir-i Bahr-i Sefîd konsolosluğu mâddesidir ki, Kaynarca Ahidnâmesi'nde: "*Rusya Devleti tarafından münâsib görülecek âmme-i mevâkı'da konsoloslarının ve konsolos vekîllerinin ta'yînine Devlet-i Aliyye'miz cânibinden ruhsat verilip, dost olan sâ'ir düvelin konsolosları i'tibâr olundukları gibi, mu'teber tutulalar*" deyü tasrîh olunmuş olduğunu sened ittihâz ederek, Rusya elçisi, bu esnâda bir kıt'a takrîr verip, mazmûnunda devleti tarafından Akdeniz adalarına âmed-şüd eden Rusya tüccâr gemilerinin umûrlarını rü'yet zımnında, Mikonoz <Mikonos> Cezîresi'nde ikāmet etmek ve istediği sâ'ir adalara gelip gitmek şartıyla, "Covani" nâm Rusyalu umûm konsolosu nasb olunmuş olduğundan, Eflak ve Boğdan ve Bucak konsolosuna verildiği gibi, buna dahi bir kıt'a konsolosluk ber'âtı i'tâ olunmasını istid'â eyledi. "*Mikonoz <Mikonos> Cezîresi ise, hâkim ve zâbitten hâlî olmağla, konsolosunuz düvel-i sâ'ire konsoloslarının oturduğu hâkim ve zâbiti olan ma'mûr ve cesîm adaların birinde otursun*" deyü Re'îsülküttâb Mehmed Hayri Efendi tarafından Rusya elçisine tercümânı vâsıtasıyla haber gönderildikte, bir vechile kāni' u râzı olmayıp: "*Benim devletim şurût-ı ahdnâme mûcibince, Mikonoz <Mikonos>'u münâsib görmüş. Yâ bu vechile ber'ât verilir, veyâhûd konsolosu devletime i'âde ederim*" demiş olduğuna ve bunların Mikonoz <Mikonos> gibi ehl-i İslâmdan hâlî bir adaya konsolos **(s.233)** ta'yîn etmeleri ne niyyete mebnî idiği ma'lûm u âşikâr olup; ancak müsâ'adesi müşkil olduğu

[56] Bkz. Not: 38.

misillü, zikr olunan ahidnâme fıkrasına ve reviş-i hâle nazaran reddi dahi düşvâr idiğine binâ'en, keyfiyyet Kapudan-ı Deryâ Hasan Paşa'ya ifâde olunarak, bu bâbda melhûz olan mahâzîrin indifâ'ı çâresini mülâhaza ve iş'âr etmesi taraf-ı sadâretten kendiye tenbîh ü irâde olunmağla, kapudan paşa, lede'l-mülâhaza, tahrîr ve irsâl ettiği takrîrinde: "*Mikonoz <Mikonos> Adası, iki yüz re'âyâ hânesinden ibâret kal'a ve zâbit ve hâkimsiz bir cezîre olup, re'âyâsı gemicilik ve ticâret ile meşgûl oldukları ecilden, içinde aceze-i nisvândan gayri kimesne yoktur. Ve bunda Moskov konsolosunun ikāmetinde der-kâr olan dürlü dürlü mahâzîrden fazla, Cezâyir-i Garb Ocakları, Moskovlunun düşmenleri olmalarıyla, bir-iki sefîne donatıp, bir gece ale'l-gafle konsolosu ahz u esîr ederler. Sonra Moskovlu, bunu Devlet-i Aliyye'ye azv eder. Bu özür elçiye beyân olunsun denilmediği takdîrde, sonra ocakludan böyle vaz'-ı nâ-becâ sudûrunda, Devlet-i Aliyye'ye tahmîl olunmamasını müş'ir yedinden bir sened alınsın*" deyü ifâde vü inhâ eylediğinden, re'îs efendi, tekrâr Rusya tercümânını celb ü ihzâr ile bu özrü beyân edip, kabûl etmedikleri hâlde, sonra Devlet-i Aliyye'ye bahâne bulunmamak üzere, bir sened matlûb idiği ifâdesiyle elçisine gönderdi. Tercümân, yine avdet edip: "*Biz, cezîre-i mezbûrede konsolos ikāmetini şart-ı ahdnâme üzere isteriz. Konsolos ve tüccârımızın Memâlik-i mahrûse'de himâyeleri Devlet-i Aliyye'nin vâcibe-i zimmet-i adâletidir. Mülk-i mahrûs-i pâdişâhîde bu kadar düvelin konsolosları vardır. Ocakludan zarar isâbet eder ise, mâni' değildir mefhûmunda kangı devlet sened vermiştir ki, biz dahi verelim. Ve ahidnâmelerde böyle saded yoktur. Yarın veyâhûd ferdâsı gün Akdeniz'e gidecek sefînemiz vardır. Konsolos anınla gidecektir. Matlûbumuz olan ber'ât verildi ne a'lâ, verilmediği sûrette kat'îce olmaz cevâbı verilsin*" kelâmını elçi tarafından iblâğ u îrâd eyledi. Rusya elçisinin akdemce Nemçe elçisiyle bi'l-ittifâk verdiği takrîrde, Eflak ve Boğdan konsolosu kazıyyesini hılâf-ı ahd olarak, Devlet-i Aliyye hakkında bir mâdde-i mahsûsa şekline koymuş idi. Şimdi bu konsolos husûsunda tereddüd sûreti gösterildiği hâlde, tamâmca bunu nakz-ı ahde ser-rişte ittihâz edeceği ve belki bu mâddeyi meydâna koymaları dahi, i'lân-ı harbe bir bahâne aramak niyyetine mebnî idiği ihtimâliyle, bu bâbda meşveret muktezayât-ı hâlden olmağın, bâlâda mezkûr mevâdd-ı selâsenin kabûl ve adem-i kabûlü içün akd olunan meclis-i mezkûrda, **(s.234)** işbu konsolosluk mâddesi dahi der-miyân olunup, buna dâ'ir der-dest olan evrâk ile kapudan paşanın takrîri ve ahidnâmenin buna dâ'ir olan bendi kırâ'at olundukta: "*Ahidnâmeye nazaran istedikleri ber'ât verilmese, bunu*

nakz-ı ahde vesîle ittihâz ederler ve bu aralıkta konsolosluk nizâ'ını çıkarmaları dahi bu merâma mebnîdir. Ve her hâlde nakz-ı ahdi Devlet-i Aliyye'ye isnâd ettirmemeğe sa'y olunmak elzemdir. Hemen bunda dahi muhâlefet olunmayıp, Akdeniz cezîrelerine kudât ve nüvvâb ve ehl-i İslâmdan mu'temed voyvodalar ve zâbitler ve neferât ta'yîni ile, muhâfazalarının ilâcına bakılmalıdır" deyü karâr verildi. Akdemce şeyhülislâm ve kapudan paşa ve sudûr-ı kirâm, huzûr-ı hümâyûna dâhil olduklarında, bu mâdde tezekkür olunmuş olup, bu kerre ricâl-i şûrânın hulâsa-i müzâkerâtı dahi hâk-i pây-i şâhâneye arz olunmağla, sâdır olan hatt-ı hümâyûn mûcibince, zikr olunan konsolosluk ber'âtı i'tâ olunmuştur.

Azl ü Nasb

Silahdâr-ı şehriyârî İsmâ'îl Bey'in mugāyir-i tab'-ı hümâyûn ba'zı evzâ'ı vâkı' olmağın, Muharremü'l-harâmın dördüncü günü hânesinde ikāmete me'mûr olarak, yerine Çukadâr-ı şehriyârî olan Mehmed Ağa, silahdâr ve anın yerine Şîrîn Hüseyin Ağa, çukadâr oldu. Hazîne Kethudâsı Mehmed Ağa dahi, tevcîhâtta zabt eylemek üzere, başmuhâsebeci nasb olunmağla, Hazîne Kethudâlığı dahi, Sırkâtibi İsmâ'îl Efendi'ye ve Rikâbdârlık, Emîn Ağa'ya ihsân buyuruldu.

Vidin Muhâfızı Ali Paşa'nın Vefâtı

Muharremin yirmi dördüncü günü Vidin Muhâfızı Çatalcalı Ali Paşa'nın vefâtı haberi gelmiştir. Müteveffâ-yı müşârünileyh, Rusya seferleri esnâsında, Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın Mora ser'askerliğinde, ol havâlîde vâkı' olan muhârebelerde izhâr-ı celâdet etmekle, Mehmed Paşa, sadrıa'zam ve serdâr-ı ekrem oldukta, anı dahi binbaşılıkla ordu-yı hümâyûna me'mûr etmiş idi. Ve fi'l-asl derece-i isti'dâdı kendisinin ma'lûmu olduğundan, def'aten uhdesine rütbe-i vezâret tevcîh ile, Balya muhâfazasına me'mûr ve çok geçmeden Mora muhassıllığıyla mesrûr eyledi. Ve Mora havâlîsi hasâr u istîlâ görmüş yerler olduğundan, ordu-yı hümâyûnda iken, ahâlîsine rıfk u mülâyemetle mu'âmele etmesini tenbîh **(s.235)** eylemiş ve Ali Paşa ise, Mora cânibine vâsıl olduğu gibi, mezâlim ü te'addiyâta başlayıp, bayağı Haccâc-ı Zâlim'e sânî olmuş idi. Sonra Rumeli ve Anadolu câniblerinde eyâlât ve elviye mansıblarını devr ile, vardığı yerlerde zulm ederek, nihâyet Haleb vâlîsi iken, fevka'l-âde ba'zı mezâlim ü te'addiyâtı istimâ' olunduğundan, i'dâm u izâlesi husûsuna fermân-ı kazâ-cereyân sâdır ol-

muş iken, ba'zı şüfe'â tavassutuyla, katilden halâs olarak; fakat ref'-i vezâretiyle iktifâ olundu. Ba'dehû tekrâr vezâreti ibkā olunup, bir müddet mürûrunda yine muktezâ-yı cibilliyyeti olan zulm ü gadra mübâderet etmekle, Rodos Cezîresi'ne nefy olunarak, bir buçuk seneden ziyâde menfiyyen orada ikāmet eyledikten sonra, elbette bu kerre terbiye olup, tabî'at-ı sâbıkasından vazgeçmiştir ümîdiyle, yine vezâreti ibkā olunarak, Özi vâlîsi nasb olundu. Ba'dehû Dobrıca eşkıyâsını teftîşe me'mûr olup, andan Vidin muhâfızı oldu ve çok geçmeksizin öldü, –*tecâveza'llâhu 'an seyyi'âtihi*–[57]. Ekser-i eyyâmda sâ'im ve salât-ı teheccüd i'tiyâdıyla geceler kā'im olup, meşâyıh-ı kirâma dâ'imâ i'tibâr u hürmet ve her birinden başka başka evrâd u ezkâr ahz u telakkīsine rağbet etmekle, kesb-i şöhret etmiş iken, zulm ü i'tisâfı âlem-gîr ve vâlî olduğu memleketlerde ganî olanlar fakīr ve katl-i nefs mâddesi indinde zerreden hakīr olmağla, birbirine uymaz muhayyir-i ukūl vaz' u hareketleri olup,

Beyit

Bâtıl hemîşe bâtıl u bî-hûdedir velî
Müşkil budur ki sûret-i Hak'tan zuhûr ede

mefhûmuna mâ-sadak idi deyü *Enverî Târîhi*'nde bu vechile mufassal ve mastûrdur, –*el-'uhdetu 'ale'r-râvî*–[58]. Bu vakitlerde serhadlerin muhâfazadan hulüvvü câ'iz olmadığından, Ali Paşa'nın ber-vech-i bâlâ, vefâtı haberi alındığı gibi, vüzerâdan birinin Vidin muhâfızı nasb olunması sadrıa'zam tarafından arz u telhîs olundu. Meger bu mansıb kendisi içün münhall ve dîvân-ı kaderden kendi uhdesine muhavvel imiş ki: "*Tevcîhi erteye te'hîr olunsun*" deyü, taraf-ı pâdişâhîden kendiye emir geldi. Ve ferdâsı tebdîl-i sadâret vukū' buldu.

Azl-i Sadrıa'zam Yeğen Mehmed Paşa ve Sadâret-i Halîl Hamîd Paşa

Bir müddetten berü vakt ü hâlin nezâketine binâ'en, Sultân Abdülhamîd Hân hazretleri, müdîr ve idâre-i umûr-ı hâzıraya muktedir birini bulmak üm-

[57] Allâh onun günahlarını bağışlasın. Krş. - ve netecâvezu 'an-seyyi'âtihim -, ... Onların günahlarını bağışlayacağız ..... Kur'ân, XLVI (Aḥḳāf, 16).

[58] Bkz. Not: 43.

niyyesiyle, bir hayli sadrıa'zamlar azl **(s.236)** ü nasb edip, Yeğen Mehmed Paşa, fi'l-asl bir vezîr-i nâmdâr olduğundan, hutûb-ı cesîme-i sadâret uhdesinden gelir zannıyla, akdemce sadrıa'zam nasb olunmuş idi. Hâlbuki makām-ı sadârete geleliden berü ber-vefk-ı dil-hâh-ı âlî bir işe muvaffak olamadıktan başka, *Enverî Efendi*'nin tahrîrine göre gāyet kîndâr bir zât olup, vaktiyle ednâ mertebe gücenmiş olduğu kimselerden hakk u nâ-hakk yere ahz-ı intikām sevdâsına düşerek, bir çok emekdârân-ı Devlet-i Aliyye'yi dil-gîr etmiştir. Hâlbuki bu misillü nâ'il-i câh u ikbâl olanlara göre, muğber oldukları nâsın hakkında, –*el-'afvu zekâtu'ẓ-ẓafer*–[59] mü'eddâsına ri'âyetle, lutf u iltifât yüzünden mu'âmele etmek lâzımeden idiği müsellemâttandır. Bundan başka mizâha mâ'il olması hasebiyle, zamânında ba'zı esâfil yüz bulup, bâlâ-pervâzlık sevdâsına düşdüler. Binâ'enaleyh azli lâzım gelerek, Muharremin yirmi beşinci günü azl ile, yerine e'âzım-i ricâl-i Devlet-i Aliyye'den Kethudâ-yı Sadr-ı âlî Halîl Hamîd Efendi, sadrıa'zam nasb olundu. Buna dâ'ir sâdır olan hatt-ı hümâyûnun sûreti zîrde **(20)** rakamıyla îrâd olunur.

Kethudâlık dahi, Şıkk-ı evvel Defterdârı es-Seyyid el-Hâcc Mustafa Efendi uhdesine tevcîh ve Defterdârlık, umûr-ı Defteriyye'de mahâret ile şöhret-şi'âr olan Zimmet Halîfesi Vekîli Feyzi Efendi'ye ihsân buyuruldu ve Sadr-ı sâbık Mehmed Paşa, Vidin vâlîsi ta'yîn kılındı.

Vukū'ât-ı Şettâ

Muharremü'l-harâmın altıncı günü sulb-i pâk-i şehriyârîden bir duhter-i bülend-ahter dünyâya gelip, "Fâtıma Sultân" tesmiye olundu.

Sadr-ı cedîd makām-ı sadârete geldiği gibi, derhâl Sadr-ı esbak Silahdâr Mehmed Paşa'nın vezâretini ibkā ettirmekle, uhdesine Niğde sancağı ilâvesiyle Faş muhâfızlığı tevcîh olundu. Lâkin Faş muhâfazasına gitmekte i'tizâr ve isti'fâ etmekle, mu'ahharan uhdesine Resmo sancağı bi't-tevcîh, Faş muhâfazası dahi yedi-sekiz sene akdem vezâreti ref' olunmuş olan Ispanakçı Mustafa Paşa'nın Kethudâsı Halîl Paşa'ya ibkā-yı vezâretiyle tevcîh olunup, bir kaç gün sonra Çorum sancağı dahi, ilâve-i me'mûriyyeti kılınmıştır. Ve kezâ Sadr-ı esbak <İzzet> Mehmed Paşa'nın vezâreti ibkā olunarak, uhdesine Belgrad muhâfızlığı tevcîh buyuruldu.

[59] Afv, zaferin zekâtıdır.

Saferin ikisinde <onunda> Hünkâr Kapucular Kethudâsı olan Sadr-ı sâbık Yeğen Mehmed Paşazâde **(s.237)** Yûsuf Bey, azl olunup, yerine Muhsinzâde dâmâdı Abdullâh <Paşa>zâde Sa'îd Bey, nasb olundu. Ferdâsı <on bir Safer> Çâvuşbaşı Abdülbâkī Ağa, azl olunup, Misivri Kal'ası ta'mîrine me'mûr oldu. Ve yerine yeniçeri kışlaları binâsiyle meşgūl olan Cebecibaşı-i sâbık Süleymân Ağa, çâvuşbaşı ta'yîn kılındı.

Mukaddemâ Rusya seferleri esnâsında beş altı yıl mikdârı Özi muhâfazasında isbât-ı vücûd etmiş olan Haleb Vâlîsi Hazînedâr Ali Paşa uhdesine Aydın sancağı ilhâkıyla Özi muhâfızlığı tevcîh olunup, Haleb Eyâleti dahi, Karaman Vâlîsi Mustafa Paşa'ya ve Karaman Eyâleti, Çorum Mutasarrıfı Vezîr Mikdâd Paşa'ya tevcîh olundu.

"Yaşyemiş Gümrükcüsü" demekle meşhûr olan sâbıkā Surre Emîni Hâcı Halîl Ağa, eskiden berü âdeti olduğu üzere, Niğbolu harâcını iltizâm ederek, Arnavud tâ'ifesinden bir gaddârı muhassıl nasb edip, merkūm dahi re'âyâya dürlü gadr u zulmler etmekte olduğundan, keyfiyyet mesmû'-ı sadr-ı âlî oldukta, muhassıl-ı merkūmu tebdîl etmesi içün Halîl Ağa'ya bi't-defa'ât tenbîh etmiş iken, gâh: "*Fermân efendimin*" diyerek ve gâh: "*Efendim iftirâdır*" deyü sadrıa'zamı iğfâl ederek, muhassılının zulm ü gadr etmesine mu'în olduğu tahakkuk etmekle, ikisi dahi ibreten-li's-sâ'irîn, katl ü i'dâm olundular.

Rebî'u'l-evvelin yirmi üçüncü günü Şıkk-ı Sânî Defterdârı Hayrullâh Efendi, vefât etmekle, yerine Başmuhâsebeci olan Kesriyyelizâde Bekir Bey, nasb olundu. Başmuhâsebecilik dahi, mükerreren Çâvuşbaşılık ile meşhûr olan Ahmed Nazîf Efendi'ye ihsân buyuruldu.

Bir kaç seneden berü a'yân-ı ulemâ içinde vukū' bulan kesret-i vefeyât hasebiyle, sudûr-ı kirâma kıllet geldiğinden, Anadolu pâyelülerinden ba'zılarına Rumeli pâyesi ve İstanbul pâyelü<ler>inden ba'zılarına Anadolu pâyesi ihsân u inâyet buyurulmuştur.

Ba'zı Tedâbîr-i Seferiyye

Halîl Hamîd Paşa, fatîn ü ehl-i dâniş ve dakāyık-ı umûr-ı mülkiyyeye vukūf-ı tâmm kesb eylemiş bir zât olup, ancak sadâreti gāyet teng ü nâzük bir vakte tesâdüf etmiştir. Şöyle ki: Dâhilî ve hâricî pek çok müşkilât meydânda

iken, günden güne fenâlaşmakta olan Kırım gā'ilesi cümlesini unutturmuş idi. Binâ'enaleyh evvel-emrde bunun çâresini taharrî vü teftîş ve egerçi Devlet-i Aliyye sefer îkā'ından müctenib ise de, Rusyalunun **(s.238)** etvârına nazaran, nakz-ı akdi mûcib hareketlere ibtidâr edecek gibi göründüğünden, bu sûrette bâb-ı muhârebe güşâd olunmak lâzım gelirse, ne yapılmak ve ne taraftan hücûm olunmak îcâb eder ve mâdde-i nizâ' olan Kırım'ın istihlâsı ne vechile kābil olur mütâla'asını der-pîş ederek, ol havâlî ahvâline vukūf-ı tâmmı olan Canikli Hâcı Ali Paşa'dan isti'lâm-ı hâl etmekle, evâ'il-i Saferde Ali Paşa, takdîm etmiş olduğu cevâbnâmesinde, bu vechile ıtlâk-ı inân beyân eylemiştir ki: "*Kırım'ın istihlâsı irâde buyurulduğu takdîrce, evvelen külliyyetli donanma-yı hümâyûn ile Yenikal'a Boğazı tutulup, Azak Denizi'nden Karadeniz'e Rusya donanmasının mürûru külliyyen men' olunmak lâzım gelir. Zîrâ burası sedd ü bend olunmadığı takdîrce, Kırım'ın bir tarafına yanaşılıp da, karaya asker çıkarılırsa, verâdan Rusya donanması gelip ve sefâ'inimizi ihrâk edip de, bizi hasr u tazyîk eder vâhimesi asâkire mûcib-i inhizâm olmaktan havf olunur. Ammâ boğaz-ı mezkûr tutulup da, Kerş <Kerç> Kal'ası zabt u teshîr ve Taman yakasına asker imrârıyla muhâfazasına ihtimâm olunduğu sûrette, Rusyalunun Bahr-ı Azak'tan Bahr-ı Siyâh'a iki kürekli bir kayığı bile mürûr edemez. Bu sûrette Kırım'ın her tarafına yanaşılıp, karaya asker çıkarılmak kābil olur. Sâniyen Özi Boğazı'nı sedd ü bend ve Kılburun Palankası'nı zabt eylemek lâzım gelip, bu sûrette Gözleve ile Kılburun arasındaki Kırım iskelelerine asker imrârı âsân olduktan başka, bu tarîkla berren dahi Or Kal'ası tarafına hücûm olunabilir. İşte bu iki boğazlar ber-minvâl-i meşrûh, sedd ü bend olunduğu takdîrce, sefâ'in-i İslâmiye içün, Karadeniz'de emniyyet-i kâmile hâsıla olarak, sagīr ü kebîr sefâ'in ile Kırım'ın her tarafına asâkir ve mühimmât imrâr u ihrâcı kābil olup, bu sûrette Anadolu cânibinden nakl ü imrâr olunacak asâkir hevâsına göre, Avlite ve Yalaklava <Balaklava> ve Balta taraflarına çıkarsa, berren sebükbârca Bâğçesarây'a ve eger Gözleve havâlîsine çıkar ise, Akmescid ve Karasu taraflarına ve eger Kefe'ye çıkarlar ise, kezâlik Karasu ve ana semt olan mahallere hareket edebilirler. Ve Kırım ahâlîsi, böyle her taraftan berren ve bahren kuvvetli hücûm olunduğunu gördüklerinde, anlara dahi kuvvet-i kalb gelerek, taraf taraf varan asâkire lühûk u mütâba'at ederler. Bu vechile Kırım'ın istihlâsı me'mûl olduktan başka, Rusyalular, böyle berren ve bahren hecmât-ı kaviyyeye tâb-âver-i mukāvemet olamayacaklarını derk ile, bilâ-muhârebe Kırım'ı terk etmeleri dahi mülâhazadan ba'îd değildir. Efendim, bu tedâbîr egerçi zâhiren*

mugâlatalı ve su'ûbetli görünür. Ancak böyle kuvvet-i külliyye ile yapışılmayıp da, **(s.239)** *vâdî-i hoş-âmedîye sülûk ile âsân sûreti arz u irâ'e ve ol vechile hareket olunacak olursa, zann-ı gālib-i âcizâneme göre, bir netîce-i nâfi'ayı müfîd olmayacağından başka, –ma'â̲za'llâhu te'âlâ–*[60]*, varan askerin münhezimen avdetine bâ'is ve şân-ı Devlet-i Aliyye'ye şe'n ü nakīsayı mûris bir hâl-i vahâmet-me'âlin vukū'undan havf ederim." "Ali Paşa'nın bu tedbîri egerçi ol vaktin hâline göre fenâ mütâla'a değildir. Lâkin bu iki boğazın zabtı derece-i kifâyede zâbıtalı ve râbıtalı askere ve külliyyetli ince donanmaya mevkūf olduğu hâlde, bunlar mevcûd ü müheyyâ olmadıktan başka, pek kolaylıkla tedârüküne dahi vakit ve nakid müsâ'id olmayıp, Rusyalunun ise kâffe-i tedârükât-i seferiyyesi mükemmel ü müheyyâ olduktan başka, külliyyetli ince donanması var idi. Kaldı ki ol vakit Nemçelü dahi, Katerina ile olan ittifâkı hasebiyle, seferde müşârik olacağından, sefer açıldıkta Nemçe tarafına başlıca bir ordu sevk olunmak lâzım gelip, bu sûrette Devlet-i Aliyye'nin kuvve-i bâkıyesi ancak Tuna sevâhilini muhâfaza edebileceğine nazaran, hareket-i tecâvüziyyeye ibtidâr olunamayacağından, Nemçelüye mukābil Avrupa devletlerinden biriyle ittifâk olunduktan sonra, Rusya üzerine ağırca ve kuvvetlice yüklenilip de, Kırım'ın istihlâsı husûsuna mübâşeret olunmak lâzım gelirdi. Ol vakit ise bu makûle tedâbîr-i hâriciyye henüz hesâba dâhil kılınmamış idi. Binâ'enaleyh Kırım'ın istihlâsı kazıyyesi yalnız hulyâda tasavvur ile geçirilmek lâzım gelip; fakat Rusyalu, şimdilik Kırım'ın zabtıyla iktifâ eyler mi, yohsa dîger bir niyyet-i fâsidesi var mı? İşte bu mülâhazalar, hâtır-hırâş ve mûcib-i telâş olmaktan nâşî, Devlet-i Aliyye, vikāye-i ahdinde sâbit-kadem ise de, Rusyalular, şurût-ı musâlahaya ri'âyet dâ'iyesinde bulundukları hâlde, bir taraftan dahi ba'zı harekât-ı nâhemvâra tasaddî etmekte olduklarından, bu misillü hâl ü hareketlerine nazaran, nihâyetinde bir gûne mekr ü hud'a tarîkıyla rekîz-i zamîrleri olan ifsâdâtı izhâra ibtidâr etmeleri melhûz mudur ve merâmları ne gûne fehm olunur? Bu husûsta hâtırınıza lâyıh olan nedir?"* deyü bu esnâda Halîl Hamîd Paşa tarafından Ali Paşa'ya bir kıt'a mektûb-ı sâmî tahrîr ve irsâl olunmuş olduğundan, cevâbîde Ali Paşa tarafından vârid olan tahrîrâtın hulâsası budur ki: "*Rusyalunun kârı öteden berü mekr ü hud'adan ibâret olmağla, hîlesine fırîfte olmak kat'an câ'iz değildir. Kullarının delâlet-i karâ'in-i ahvâl ile zannıma göre, Kırım gā'ilesini bertaraf ederler ise, Şahin Girây Hânı tahrîk ü ıtmâ' ile Bucak ahâlîsi dahi tavâ'if-i*

[60] Bkz. Not: 22.

Tatar'dandır. Ve bi'l-cümle tavâ'if-i Tatar, ber-vech-i serbestiyyet, Kırım hânlarının zîr-i dest-i hükûmetlerinde olmak şurût-ı serbestîdendir. **(s.240)** *Ve Yalı ve Tombasar dahi, ez-kadîm Kırım hânlarına mahsûsdur diyerek, buralarını hâna istid'â ettirip, kendileri dahi tavassut ederek, bu husûsta Devlet-i Aliyye'nin müsâ'adesini tahsîle sa'y etmek gerektirler. Bu sûrete taraf-ı Devlet-i Aliyye'den müsâ'ade buyurulduğu hâlde, Rusyalular, hânı alt ederek, Kırım gibi Bucağı dahi ellerine alıp, Aksu nehrinin berü taraflarında ve Balta ve Tombasar havâlîlerinde kal'alar ihdâsıyla, ba'dehû Boğdan'ın ihlâl ü ifsâdına mübâşeret ederler. Ba'de zamânin bu hareketleri mugāyir-i şurûtdur* deyü *muhârebeye tasaddî olunursa, çünki bu hâlde Özi ve Bender ve Hotin içeride kalmış olacağından, artık bu serhadlerden fâ'ide olmaz. Bir taraftan dahi Abaza ve Çerâkise kabâ'ili te'dîb olunmadıkça, Kırım bir vechile ihtilâlden halâs bulamaz* deyü *bunların te'dîblerini hafiyyen hâna istid'â ettirip, kendileri dahi bunların te'dîbleri miyâneden kīl ü kālin indifâ'ıyla, sulhun bekāsına vesîle olur yollu Devlet-i Aliyye'den istid'â ederler. Bundan garazları bir takrîble Abaza ve Çerâkise'ye dahi musallat olmaktır. Çünki Abaza dağlarında rutûbetli ma'denler olup, Rusyalular, bir takrîble anlardan nümûne getirterek, mu'âyene etmişlerdir. Lâkin Abaza halkı, garazlarına vâkıf olarak, ma'deni setr ile fî-mâ-ba'd kendi beynlerinde dahi i'mâlini yasağ etmiş olduklarından, bu dâ'iye Rusyalular'ın derûnlarında cây-gîr olup kalmıştır. Bundan başka Rusyalular, oralarda yerleşerek, Gürcistân'ı dahi kendilerine bey'at ettirdikten sonra, kâffeten ol havâlîyi zabt edip, bu tarîkla dahi Devlet-i Aliyye'yi tahdîş etmek fikrinden hâlî olmazlar; ammâ Devlet-i Aliyye'nin Abaza ve Çerâkise kavimlerinden ne menfa'ati var. Bunlar içün Rusyalu ile bozuşup da, bir takım gā'ilelere dûçâr olmaktan ise, bu bâbda olan istid'âsına müsâ'ade olunmakta ne ziyân var* deyü *müsâ'ade vü mümâşât tarafını istisvâb eden olursa, ana bu vechile cevâb verilir ki: Gerçi şimdiki hâlde sûd u ziyânı nümâyân değil ise de, nihâyetinde Devlet-i Aliyye'ye ne mazarrat ve Rusyaluya ne menfa'at olacağına Kabartay mâddesi delîl-i kavîdir. Çünki Abaza ve Çerâkise kabâ'ilinden cânib-i mîrîye bir pâre menfa'at olmayıp, ahâlîsi dahi fırka fırka ve kabâ'il-i müteferrikadan ibâret olmalarıyla, ikisinin cevâbı bir yere gelmez ve bir vechile ittihâdları ve bir ferde inkıyâdları kābil olmaz. Ve kavl ü ahdlerinde bî-sebât bir kavim olduklarından, kendilerinden bir gûne hıdmet me'mûl olunmaz. Lâkin ülkeleri düşmen eline geçecek olursa, – ma'âẕa'llâhu te'âlâ–*[61]*, Karadeniz sevâhilinden aslâ hayır kalmaz. Rusyaluların*

[61] Bkz. Not: 22.

keyfiyet-i mekr ü desîseleri ta'rîfden müstağnîdir. Sayyâd-ı murgānın dâma dâne döktükleri gibi, on beş-yirmi **(s.241)** *sene sonra melhûz olan menâfi'in istihsâli içün mebâliğ-i külliyye sarfıyla, sayd-ı merâma ihtimâm ederler. Ve tarîk-ı desîseyi a'lâ bilirler. Mukaddemâ Kabartayların dahi hazîne-i devlete bir fâ'ideleri olmadığı hâlde, Kırım hânlarıyla beynlerinde münâferet vukū'unda, Rusyalular, gûyâ miyâneye tavassut sûretinde, Kabartay ahâlîsi, beyne'd-devleteyn serbest ü müstakıll olup, bir taraftan kendilerine müdâhale olunmamak şartıyla, def'-i gā'ile olunmasını Rusyalu, istid'â ve teklîf ederek, her nasılsa bunu bir aralık Devlet-i Aliyye'ye kabûl ettirip, bu sûretle Kabartayları Kırım hânlarının zîr-i hükmünden ve sâye-i Devlet-i Aliyye'den fekk ü teb'îd ettikten sonra, dâm-ı hîlesine düşürmüştür. Şöyle ki: Zâhiren beylerine in'âm u ikrâm ederek, ülkeleri içine müta'addid kal'alar ihdâs ve asker vaz'ıyla, metânet verdikten sonra, tamâmiyle zabt u teshîr ve ahâlîsini kendi re'âyâsı silkine idhâl eylemiştir. Ve bu kadar menâfi'e otuz sene zarfında destres olmuştur.*" Ali Paşa'nın bu mülâhazâtı dahi vakt ü hâle muvâfik ve Rusyaluların âdet-i câriye ve etvâr-ı mücerrebelerine mutâbık görünüp, her cihetle Devlet-i Aliyye'ye göre ihtiyâtlı bulunmak lâzıme-i hâlden olmağın, evvelkiden ziyâdece esbâb-ı seferiyyenin ikmâline mübâşeret olunmağa karâr verilmiştir. Fakat bu bâbda en evvel düşünülecek mâdde Tuna yalısında ser'askerliğe liyâkatli bir zâtın bulunması husûsu olup, akdemce bu mülâhazaya mebnî, Aydoslu Mehmed Paşa, Silistre cânibine nakl olunmuş idi.

Bu esnâda o dahi, ağırca hasta olmağla, eger vefât eyler veyâhûd amel-mânde olur ise, derhâl yerine dîger münâsibi irsâl olunmak üzere, şimdiden intihâb olunması îcâb-ı maslahattan olduğuna mebnî, huzûr-ı sadr-ı âlîde akd olunan meclis-i mahsûsta, keyfiyyet der-miyân olundukta, bu makūle umûr-ı cesîme-i ser'askerîde istihdâma Bosna Vâlîsi Abdullâh Paşa, müstahikk görülmüş ise de, Bosna serhaddinde dahi öyle bir vezîrin bulunması ehemm olmaktan nâşî, anın Bosna'dan hareket ettirilmesi tecvîz olunmayarak, Kütahya Vâlîsi Abdi Paşa'nın Tuna yalısına nakli tasvîb olunup; ancak Anadolu eyâletinde dahi zabt u rabta kādir ve tehdîdîni îkā'a muktedir bir vezîrin bulunması vâcibât-ı umûrdan olmağın, Kütahya mansıbı dahi, sâlifü'z-zikr Hâcı Ali Paşa uhdesine bi't-tevcîh, Trabzon ve Canik dahi, kendi re'yi üzere oğullarına ihâle buyurulması tensîb olunmuş ise de, Ali Paşa, müddet-i medîdeden berü Trabzon ve Canik tarafında kesb-i nüfûz u mekânet eylemiş ve fi'l-asl ol havâlî hânedân-ı kadîminden bulunmuş olmasıyla, dîger mahalle nakl u hareketten mahzûz olmadığına

mebnî, Kütahya'yı kabûl edip etmiyeceği henüz **(s.242)** ma'lûm olmadığından, evvel-emrde kendisinden bir kerre istimzâc olunmak lâzım gelmeğin, buna dâ'ir kendisine Halîl Hamîd Paşa tarafından pek ziyâde iltifât u taltîfâtı hâvî tahrîrât gönderilmiş ve cevâbında Ali Paşa dahi, deve ve katır ve çâdır misillü esbâb-ı vezâretinin noksânından bahisle berâber, her ne tarafa emr ü fermân buyurulur ise, sür'at<le> imtisâl edeceğini arz u inhâ eylemiş idi. Ancak karîben Aydoslu Mehmed Paşa'ya bürû'-i tâmm gelmiş olduğu haberi Dersa'âdet'e vâsıl olmağla, tevcîhât-ı melhûzanın icrâsına hâcet kalmamıştır. Fakat sefer alâmetleri günden güne ziyâdeleşmekte olmasıyla, vakt-i harbde işe yarayacak vüzerânın te'lîf ü taltîfleri muktezâ-yı hâlden olduğuna mebnî, Halîl Hamîd Paşa, yine Ali Paşa'yı te'mîn ü taltîf siyâkında, gāyet belîğāne ve nevâziş-kârâne tahrîrât irsâlinden hâlî olmamıştır. Îzâh-ı mâdde içün bunların birisi zeyl-i kitâba **(21)** rakamıyla derc ü tastîr olunur.

Ba'zı Nizâmât-ı Asriyye ve Tedârükât-ı Sâ'ire

Bundan akdem vâkı' olan Rusya seferinde, ordu-yı hümâyûnun râbıta ve nizâmsızlığı hasebiyle, Şumnu'da mahsûr olmağla, nâ-çâr Kaynarca Musâlahası gibi bir musâlaha-i mekrûhaya karâr verilip, bir iştir oldu. Bâri bir zamân mütâreke sûretinde, Devlet-i Aliyye askeri istirâhat eyler ve fî-mâ-ba'd hâb-ı gafleti ve ten-perverliği fedâ ile, mühimmât-ı seferiyye ikmâl ü îfâ ve nizâmât-ı askeriyyeye i'tinâ olunup, fi'l-cümle kuvvet ve isti'dâd hâsıl oldukta, düşmenden ahz-ı sâra ibtidâr olunur ve Devlet-i Aliyye, bu bâr-ı girân altından halâs bulur ümîdleri medâr-ı tesliyet idi. Binâ'enaleyh Abdülhamîd Hân hazretleri, makām-ı sadârete gelen vüzerâ-yı izâmı bu dakīkadan âgâh u haberdâr edip, itmâm-ı mehâmm-ı seferiyyeye dâ'ir ısdâr buyurdukları müta'addid hatt-ı hümâyûnlar mahallerinde mahfûzdur; lâkin makām-ı sadârete gelenler, bu emr-i lâzımü'l-i'tinâya bakmayıp, herkes, vaktimiz hoş geçsin dâ'iyelerine düşdüğünden, ele geçmiş olan vakt-i fursatı fevt etmeleri düşmenin bir kat daha şımarmasına bâdî olduğu ma'lûm-ı pâdişâhî oldukta, bizzât tanzîm ü tesviye-i umûra mecbûr olarak, bu esnâda haylice nizâmât-ı askeriyye ve mülkiyyeye teşebbüs olunmuştur.

Şöyle ki: Zîrde şerh ü beyân olunacağı vechile, Rusyalu, Kırım'ı istîlâ ettiğinden, nizâmât-ı askeriyyenin te'kîd ü tevsîkına ve mukābele bi'l-misl

kā'idesince, nev-îcâd toplar ve iki bin neferden ibâret Sür'atciyân Ocağı ihdâs ve tanzîmine ve ba'zı nizâmât-ı **(s.243)** mülkiyyeye himmet buyuruldu. Ve an-asl bir mâdde-i cesîme müzâkeresiyçün, Bâb-ı Âlî'de veyâhûd şeyhülislâm kapusunda tarh-ı encümen-i meşveret olunmak âdet gibi olup; ancak hasbe'l-vakt müte'âkıben ve alenen vâkı' olacak meşveretler zâhir-i bînân-ı avâm beyninde hudûs-ı erâcîfe sebeb olacağından başka, ketmi vâcib olan ba'zı serâ'ir-i devletin intişârına vesîle olacağı cihetle, fî-mâ-ba'd a'yân-ı devlet ve erkân-ı saltanat, Neşâtâbâd'da hey'et-i mütenekkire ile hâzır oldukları hâlde, akd-i meclis-i meşveret etmeleri fermân olundu. Ve daha bu misillü ba'zı nizâmâta teşebbüs ve ibtidâr kılındı.

Vâsıf Efendi'nin bu vekāyi'e dâ'ir kaleme aldığı târîhin Mâbeyn-i hümâyûna takdîm etmiş olduğu nüshasında, bast u beyân eylediği makālâtının hulâsası işte bu vechiledir. Lâkin Halîl Hamîd Paşa nâmına yazdığı nüshasında, bu nizâmât ve tedârükâtı Halîl Paşa'nın medh ü senâsına gürîz-gâh etmiştir. Ve kezâ *Enverî Efendi* dahi, bu vechile Halîl Hamîd Paşa'nın medh ü senâsından bahs eylemiştir. Ancak her gûne muhassenât-ı asriyye evvelâ ve bizzât taraf-ı saltanata â'id olup, sâniyen icrâ'âtında bulunan me'mûrîn dahi, hadd ve hıdmetlerince hissedâr-ı medh ü sitâyiş olagelmiş olmasıyla, iki kelâmın beyni tevfîk olunabilir.

Her ne hâl ise bu esnâda ber-vech-i meşrûh, ba'zı nizâmâta teşebbüs olunduktan başka, reviş-i hâle nazaran, serhadlerin takviye vü istihkâmı dahi lâzımeden olmağla, Rumeli cânibinde vâkı' kal'alara ve Soğucak ve Abaza ve Çerâkise taraflarına mikdâr-ı kâfî asâkir ve zahâ'ir ve mühimmât-ı sâ'ire irsâl ve Edirne ve Sofya misillü emâkin-i mühimmede dahi li-ecli'l-ihtiyât ve hayli zahâ'ir cem' u iddihâr olundu. Ve Kütahya Vâlîsi Vezîr Abdi Paşa, kapusu halkıyla Tuna sevâhilinde ikāmet ve müteyakkızâne hareket etmek üzere, İsmail cânibine me'mûr kılındı. Lâkin buraları vaktiyle tasavvur olunup da, nizâmât-ı lâzıme ve tedârükât-ı sâ'ireye sekiz sene akdem mübâşeret olunmak gerek idi. Yohsa iş başa ve baş telâşa düşdükten sonra, vâkı' olan teşebbüsâtın müfîd olmadığı vukū'ât-ı âtiyeden ma'lûm u müstebân olur. Zîrâ a'dâ tarafı müheyyâ ve müttefik bulunduklarından, bu hilâlde Rusyalular, pey-der-pey tahammül olunmaz mâddeler teklîfinden hâlî olmayıp, Nemçelü dahi, bâ'is-i münâza'a olacak bir mâdde arayıp ortaya koymak dâ'iyelerine teşebbüs etmiş

idi. Hattâ bu hilâlde: "*Bosna ahâlîsinden ba'zıları bir müddetten berü Bosna vâlîlerinin adem-i takayyüdlerinden nâşî, hılâf-ı mu'âhede hudûdu geçip, memâlikimize ta'arruz ediyorlar*" deyü bi't-defa'ât Nemçe elçisinin vukū' bulan şikâyâtına binâ'en, fî-mâ-ba'd böyle hılâf-ı mu'âhede **(s.244)** harekete ibtidâr olunmamak içün, Bosna Vâlîsi Silahdâr Abdullâh Paşa'ya ve bi'l-cümle kudât ve zâbitâna ve beylerine hıtâben bir kıt'a fermân-ı âlî ısdâr olunup, mübâşir-i mahsûs ile irsâl olundu. Fermân-ı şerîfin ol tarafa vusûlünde, Abdullâh Paşa, bi'l-cümle Bosna a'yân u eşrâfını cem'le, irâde-i seniyyeyi tebliğ etti. Ve fî-mâ-ba'd bu misillü harekât-ı nâ-marzıyye vukū'a getirilmemesi husûsunu cümlesine ta'ahhüd ettirdi.

Sür'at Topçularının Tertîb ü Tanzîmi

Akdemce nev-îcâd sür'at topları tanzîmine mübâşeret olunarak, Tophâne-i âmire Ocağı'na zamîme vü ilâve olmak üzere, iki yüz elli nefer sür'atci topçusu tertîb ü tanzîm olunmuş idi. Bu kerre neferât-ı merkūmenin bin yedi yüz elli nefer ilâvesiyle, iki bin nefere iblâğ olunmaları husûsuna dâ'ir ta'lîmlerine me'mûr ve nâzır ta'yîn buyurulmuş olan sâbık Kethudâ Kâtibi Mustafa Reşîd Efendi ile Tophâne-i âmire Nâzırı Emîn Ağa'ya hıtâben şurût u kuyûd-ı adîdeyi hâvî bir kıt'a fermân-ı âlî sâdır oldu. Ve esnâf-ı askerin âhâd-ı nâsdan fark u temyîzi lâzımeden olmağla, başlarına yeşil püsküllü on iki terkten dikilmiş beyâz çukadan tâkye giymeleri nizâma rabt olundu. Ve cânib-i mîrîden ta'yîn olunan iki kantâr bârût ile, Beyoğlu'nda veyâhûd Kâğıdhâne'de haftada üç gün sür'at ta'lîmi edip, evkāt-ı sâ'irede dahi ta'lîm ü idmân ile fenlerinde meleke vü mahâret kesb eylemeleri fermân buyuruldu. Ve iskânları içün Tophâne-i âmire kışlaları civârında bir a'lâ kışla binâ kılındı.

Bu sûretle az vakit zarfında bir dakīkada sekiz, on def'a top atmağa kādir hayli mu'allem ü mâhir topçular peydâ olmuştur. Bu nizâmâta dâ'ir sâdır olan mezkûr fermân-ı âlînin hâvî olduğu şerâ'it zîrde **(22)** rakamıyla îrâd olunur.

Ve sür'atci neferâtının keyfiyyet-i i'mâl ü istihdâmına dâ'ir Sadrıa'zam Halîl Hamîd Paşa, bir aded risâle te'lîf ettirip, birer sûreti Topçubaşılara i'tâ olunmuştur. Risâle-i mezkûrenin hulâsası sür'atci neferâtının i'mâl ü istihdâmları keyfiyyeti ve sür'at toplarının mühimmât ve levâzımâtının kemiyyeti ve humbara endâhtı ve saff cenginde sür'at toplarının vaz'iyyeti ve çünki

piyâdenin top ve tüfengi ziyâde olduğundan, piyâde üzerine süvârî hücûm ettirilmeyip ve belki düşmen tarafından süvârî çıkar ise, bizden dahi çarhaya süvârî çıkarılmak lâzım gelip, ol vakit süvârî **(s.245)** ortasında sür'at toplarının bârgîrleriyle bile sûret-i isti'mâli ve gerek çarha ve gerek meteris ve saff cenginde sür'at topçularının harekâtı ve topçu zâbitlerinin ve ser'askerlerin düvel-i sâ'irede tecrübe olunduğu vechile, farîza-i zimmetleri ve harekât u sekenât-ı lâzımeleri ifâdâtından ibârettir.

Mevsim-i bahâr hulûl etmeğin, Cumâdelâhırenin beşinci günü Kapudan-ı Deryâ Gāzî Hasan Paşa, ber-mu'tâd Akdeniz'de dolaşmak içün bir kaç kıt'a sefîne techîz ve irsâl ettikten sonra, gâh Akdeniz'e ve gâh Karadeniz'e irsâl-i sefâ'in ile istitlâ'-ı ahbâr ve ahvâl etmek üzere, Ortaköy'de vâkı' Â'işe Sultân Sâhilsarâyı'na nakl etti. Bir kaç gün sonra Sultân Abdülhamîd Hân hazretleri dahi, Beşiktaş Sâhilsarây-ı hümâyûnuna nakl buyurdu.

Bu esnâda bi-hasebi'l-iktizâ teşebbüs olunan nizâmât-ı askeriyye sırasında, elbise nizâmı dahi icrâ olunmuştur. Şöyle ki: Bir müddetten berü herkes, birbirine bakarak elbise tekellüfâtına düşüp, bî-hûde masârif-i kesîreye giriftâr olduklarından ve erkân-ı Saltanat-ı seniyye zümre-i hademe ve âhâd-ı nâsdan fark olunmaz mertebeye geldiğinden, bu husûsta herkes, haddince hareket etmek tenbîhâtını hâvî Cumâdelâhırenin on dördüncü günü bir kıt'a fermân-ı hümâyûn ısdâr buyuruldu. Sûreti zîrde **(23)** rakamıyla îrâd olunur.

Bu hilâlde İsmail Ser'askeri Abdi Paşa ve Akkirman ve Yanıkkal'a Muhâfızı İsmâ'îl Paşa taraflarından tahrîrât gelip, hulâsa-i mü'eddâlarında Kırım'da kalan sultânlardan müteveffâ Arslan Girây Hân'ın oğlu Gāzî Girây Sultân, Kırım'dan hurûc ile, Bucağa gelip, mahall-i mezbûrda vâkı' Baht Girây Sultân'ın çiftliğine müsâfireten nüzûl etmiş ve Şahin Girây, el-ân Moskovlu ile müttehid ve Abaza ve Çerâkise üzerine hücûm içün Moskov tarafından gelecek askere müterakkıb olduğunu Gāzî Girây'ın hazînedârı haber vermiş olduğu inhâ vü iş'âr olunmuş olmağın, Gāzî Girây Sultân, olduğu mahalden serî'an kaldırılıp, Rumeli tarafında olan ebnâ-yı cinsi yanlarına îsâl olunmak bâbında Abdî Paşa'ya hıtâben fermân-ı âlî gönderildi.

Rusyalunun Kırım'ı İstîlâ ile Beyânnâme Neşr Eylediği

Bâlâda beyân olunduğu vechile, Rusyalular, Kırım'a duhûl ile, Bahâdır Girây'ı hânlıktan tenzîl ve cebren Şahin Girây'ı yine mesned-i hânîye ik'ād et-

mişler iken, ba'zı esbâba binâ'en taraf-ı Devlet-i Aliyye'den alenen tedârükât-ı külliyyeye teşebbüs olunmayıp, yalnız Özi tarafına **(s.246)** bir mikdâr muhâfız askeri irsâl ve Taman cânibinin emr-i muhâfazası dahi Soğucak Muhâfızı Ali Paşa'ya ihâle buyurulmuş idi. Rusyalunun hod-be-hod hân intihâbına kalkışması ahde mugāyir ise de, bi-hasebi'l-iktizâ iğmâz-ı ayn olunarak, mukaddemâ Kırım'a gelip ve Şahin Girây'ı cebren makāmına ik'ād edip de avdet ettiği misillü, bu kerre dahi yine Şahin Girây'ı ibkā eder ve nihâyet kendisince daha ziyâde menfa'at-bahş olacak sûrette ba'zı mevâdd icrâ edip gider zannolunurdu. Fakat evâ'il-i Rebî'ulâhırda Şahin Girây, isti'fâ etmiş ve Kuban'da inşâ ettirdiği "Eke" nâm kal'ada ikāmet edecek imiş gibi ba'zı havâdis alınmağa başlamış idi. Rusyalu ise, bu kerre hânlığı ilgā ile, bütün bütün memleketi zabt etmek dâ'iyesine düşerek, buna cüz'î bahâne arardı. Bu hilâlde Soğucak Muhâfızı Ali Paşa'nın kethudâsı bir mikdâr askerle Taman cânibinde bulunup, cild-i sâliste tafsîl olunacağı vechile, Şahin Girây'ın kendisine göndermiş olduğu âdemi katl eyledikte, Rusyalular, bunu bahâne ve taraf taraf sevk-ı asâkir ederek, Kırım ve Taman ve Kuban'ı zabt u istîlâ eylediler.

Ba'zı ecnebî târîhlerinde muharrerdir ki: Taman cânibine ta'yîn olunmuş olan başbuğ ol cânibe vusûlünde, ol taraflarda ikāmetine cevâz verilmeyeceği haberiyle Şahin Girây'ın göndermiş olduğu âdemi hemen katl ü i'dâm etmekle, Rusyalu, bu husûsu tamâm-ı ser-rişte ittihâz edip ve gûyâ ahz-ı intikām içün, askerlerini Taman cânibine geçirmeğe resmen Şahin Girây'dan ruhsat alıp, derhâl Kuban ve Kefe ve Taman câniblerine kol kol ceneraller ma'iyyetleriyle asâkir-i vefîre sevk eyledikten sonra, Şahin Girây'ın işini görecek iken, nâ-gâh vücûh-ı Tatar'ı cebr ü tazyîk ile, imparatoriçeye bey'at u teba'iyyet ettirdiler. Şöyle ki: Meşhûr "Potemkin" nâm Rusya büyükser'askeri, işbu doksan yedi senesi Şa'bânının yirminci günü ordusunu Kırım'ın vasatında vâkı' "Karasu" nâm mahalle kurup ve Kırım'ın kâffe-i ulemâ ve ümerâsını cem' edip: "*Siz, bir müfsid kavimsiz. Bize çok zahmet verdiniz. Sizden çektiğimizi bir milletten çekmedik. Fesâdınızdan kurtulmak içün Devlet-i Osmâniye dahi sizden el çekerek, serbestliğinize karâr verilmiş idi. Hâlbuki bu esnâda dahi Devlet-i Osmâniye ile aramızı bozmak istediniz. Lâkin iki devlet hâlâ sulh üzeredirler. Ancak sizler nice bin askerimi katl ettiniz ve bu uğurda bu kadar akçe sarf eyledim. İşte bunlara mukābil Taman ve Kuban ve Kırım iklîmini mülküme zamm ettim*" deyü imparatoriçesi Katerina tarafından Kırım ahâlîsine tahrîr olunan beyânnâmesini kırâ'at ettirmiştir.

(s.247) Kuban nehri, iki büyük şu'beye bölünerek, biri Karadeniz'e ve dîgeri Azak Denizi'ne insıbâb ile, ihdâs ettiği adaya "Taman" denilip, andan Kuban boyundan Kabartay'a kadar olan vâsi' sahrâlara dahi "Kuban memleketi" ta'bîr olunmuştur.

Ber vech-i bâlâ, Potemkin, beyânnâmeyi kırâ'at ettirdikten sonra, Kırım ahâlîsine hıtâben: "*Artık serbestliğiniz ref' oldu. Bundan böyle Rusya re'âyâsı gibisiniz; ammâ giderim diyenlere emvâl ü eşyâsı ile çıkıp gitmeğe ruhsat vardır. Kalanlara dahi mâni' u müzâhim yoktur. Dîn ve mezhebinize bir vechile müdâhale olunmaz. Fakat her vechile siz dahi, imparatoriçemizin emrine inkıyâd edeceğinize yemîn ediniz.*" deyicek, Tatarla<r>, neye uğradıklarını anladılar; ammâ çi fâ'ide, iş işten geçmiş olduğundan, Rusya ra'iyyetine boyun eğenler, Kırım'da karâr ve terk-i vatan etmeğe karâr verenler, Memâlik-i Devlet-i Aliyye'ye mürûr u güzâr etmişlerdir. Lâkin Nogay ve kabâ'il-i sâ'ireden on bin hâneden mütecâviz Tatarlar, def'aten Kırım'dan hareketle, Özi'ye geçmek üzere Kılburun'a gelince, hayli perîşânlık gördüklerinden başka, bu kadar âdemi eşyâ ve hayvânâtıyla berü tarafa nakle kifâyet edecek kadar sefîne o sevâhilde mevcûd olmadığından, bî-çâreler hayli zahmetler çekmişlerdir.

Hazîne-i Evrak'da mahfûz olan tahrîrâttan istinbât olunduğu üzere, bir taraftan dahi ol havâlîde bulunan Rusya zâbitânı: "*Bu Tatarlar, buraya gelinceye kadar şu kadar otlarımızı hayvânlarına yedirdiler. Ve bu kadar ağaçlarımızı kesdiler. Tazmîn iddi'â edeceğiz*" vâdîlerinde Özi Muhâfızı bulunan Vezîr Ali Paşa'ya şikâyetnâmeler tahrîrinden hâlî olmazlardı. Bir kavmin bi-gayri-hakkın memleketlerini ellerinden alıp da, henüz gereği gibi yerleşmeksizin, bi't-terâzî terk-i diyâr edenleri hârice çıkıncaya dek memleketlerinin hudâyî-nâbit olan mahsûllerinden isti'mâle mecbûr oldukları hâlde: "*Bizim mahsûlâtımızı telef ediyorsunuz*" deyü ta'arruz etmek artık ne derecelerde insâfsızlık ve nasıl gaddârlık olduğu ta'rîf ü îzâha muhtâc değildir.

Şahin Girây'ın dahi bu kerre ayakları suya erdi; lâkin kendisinin hamâkat u hamiyyetsizliği eseri olduğundan, garîk-ı bahr-ı nedâmet olmaktan başka bir çâresi kalmadı. Fakat Rusyalular, bir müddetcik daha kendisini iğfâl içün, senevî sekiz yüz bin ruble ma'âş tahsîsini va'd ettiler. Şahin Girây, Rusyaluların müzâheretiyle hân olduğundan, anlara meyli der-kâr olduktan başka, tâ'ir-i fikr-i hâsiri evc-i iddi'â-yı istiklâlde pervâz etmekle, Kırım hükûmeti

revâbıtının bütün bütün Devlet-i Aliyye'den inkitâ'ını isteyip; **(s.248)** hattâ cild-i evvelde beyân olunduğu vechile, Kırım'da sikke ve hutbe, pâdişâhân-ı Âl-i Osmân nâmına olmak beyne'd-devleteyn mukarrer ve meşrût iken, Şahin Girây'ın Bâğçesarây'da kat' eylediği sikkeler, nâm-ı Abdülhamîd Hânî ile muvaşşah değil idi. Hâlbuki Kırım hükûmeti, bunca senelerden berü hümâyı himâyetinde yaşamış olduğu Devlet-i Aliyye'den ayrıldığı gibi, Rusyalunun dâm-ı desîse-kârî-i istîlâsına giriftâr olup, kendisi dahi âşiyânından atılan yavrı gibi hâk-i mezellette sürünerek, telef olacağını vaktiyle Şahin Girây, mütâla'a edemediği<n>den, mevrûs-ı ecdâdı olan vatanının giriftâr-ı pençe-i istîlâ-yı a'dâ olmasına sebeb oldu. Rusya imparatoriçesi Katerina, böyle usûl ü kavâ'id-i düvelin hılâfı ve âdâb-ı kâffe-i milele münâfi' vaz' u harekete tasaddî etmiş ve ahz-ı intikāma dâ'ir taraf-ı Devlet-i Aliyye'den henüz bir hareket zâhir olmamış iken, mücerred düvel-i sâ'ire nazarında bu hareket-i kabîhasını setr içün, işbu Cumâdelûlânın evâsıtında fesh-i şurût nakīsasını Devlet-i Aliyye'ye azv u isnâd zımnında, gāyet müzevver ü safsatalı bir kıt'a beyânnâme neşr eyledi. Tercümesi zîrde **(24)** rakamıyla tahrîr olunur.

Katerina, bu beyânnâmesinde va'd ettiği üzere, evvel-emrde Tatar'ı kendine ısındırmak içün, umûr-i dîniyyece ruhsat-ı kâmile i'tâsıyla, taltîf ü terfîh kaydına düştü. Lâkin tâ'ife-i Tatar, bu vechile esîr olduklarını görünce, dil-gîr ü mütevahhiş olarak, taht-ı esâretten halâs içün, müteheyyi'-i hareket oldukları Potemkin'in ma'lûmu oldukta, zükûr ve inâstan otuz bin mikdârı Tatar'ı bilâterahhum katl ü i'dâm ettirmiştir.

Rusyalunun bu beyânnâmesi Fransa kralına vardıkta, Kırım istîlâsını tasdîk etmeyip, Âyînelikavak Ahidnâmesi'ne tatbîkan, kendi tavassutuyla Kırım mâddesine nizâm verilmesi zımnında, Rusya'ya bir kıt'a takrîr göndermiş olduğu ve bu esnâda Rusyalunun beyânnâmesine karşı reddiyye olmak üzere: "*Taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi beyânnâme neşr olunmak münâsib midir, değil midir?*" deyü beyne'l-vükelâ tezekkür olundukta, beyânnâme neşr etmek hasma meydân okumak demek olup, Devlet-i Aliyye'nin henüz tedârükât-ı seferiyyesi derece-i kifâyede olmadığından, şimdilik te'hîr olunup da, hasma ser-rişte verilmeyerek, hufyeten itmâm-ı edevât-ı seferiyye<ye> ikdâm olunmak üzere, ahd ü peymân olunduğu *Vâsıf Târîhi*'nde musarrahtır.

Yukarıda beyân olunduğu üzere, vaktiyle tanzîm-i umûr-ı mülkiyye ve askeriyyede ve mu'âmelât-ı hâriciyyede vukū' bulmuş olan ve afvı kābil olmayan gaflet ü teseyyübâtın netîce-i fecî'ası olmak üzere, bu mâdde-i müstehcene zuhûra gelmiş olup, egerçi mes'ele bu dereceye resîde olduktan sonra, lakırdı ile def'i mümkin olamaz idi. Lâkin Katerina'nın **(s.249)** esnâ-yı sulh u salâhta hılâf-ı uhûd u şurût olarak ve âdetâ kat'-ı tarîkın bir nev'i ve belki efhaşı olmak üzere, irtikâb etmiş olduğu gāsıblığın üzerine: "*Yavuz hırsız, ev sâhibini bastırır*" fehvâsınca, beyânnâme nâmına nesc-i dest-gâh-ı ihtiyâl etmiş olduğu nesîc-i târ ü pûd-ı kizb ü dürûgu ve kumâş-ı habâset-bâf-ı müftereyât-ı bî-fürûgu vaz'-ı sandukça-i sükût etmek ahkâm-ı mündericesini bir nev' tasdîk u i'tirâf demek olmasıyla, hemen bir cevâb verilmiş ve Rusyalunun işbu hareket-i gāsıbânesi aleyhinde protesto olunmuş, ya'nî hasbe'l-vakt Rusyaluya meydân okumaktan korkulmuş ise, verilecek cevâbta nâmûsuna ve kibr ü nahvetine pek de dokunmayacak ta'bîrât ile, fakat Devlet-i Aliyye hakkında isnâd eylediği ahd-şikenlik ve ifsâd mâddelerinin aslı olmadığı ve bilâ-muhârebe Kırım'ı istîlâları kabûl olunmayacağı düvel-i sâ'ireye etrâfıyla i'lân kılınmış olaydı, pek çok muhassenâtı görülür ve belki sonradan Rusya Devleti'nin bayağı cebren istihsâl eylediği tasdîk senedinin verilmemesine bir mukaddime yapılmış olur idi. Doğrusu bunda ol vaktin kâr-güzârânı bir büyük hatâ etmişlerdir.

El-hâsıl Katerina'nın hareket-i gāsıbânesine bir şey denilmedikten başka, beyânnâmesine karşılık bir reddiyye dahi i'lân olunamayıp, fakat ol esnâda mezkûr beyânnâmeye reddiyye olmak üzere, İngiltere tüccârından biri Rusya tüccârından birine bir kâğıd yazmış olup, kâğıd-ı mezkûr, Rusyalunun beyânnâmesini cerh ü tezyîfe kâfî olduğundan ve ba'zı düvel tarafından müretteb ve musanna' bir şey olması dahi vârid-i hâtır idiğinden, tercümesi zîrde **(5)** rakamıyla tahrîr olunur.

Bahâdır Girây ile Şahin Girây'ın Tercüme-i Hâlleri

Bahâdır Girây, Şahin Girây'ın büyük birâderi olup, akdemce beyân olunduğu vechile, Şahin Girây Kırım'dan firâr ettikte, ahâlînin ittifâkıyla hân olup, yedi ay hükûmetten sonra, ber-minvâl-i meşrûh, Şahin Girây, Rusyaluların i'ânesiyle, cebren Kırım hükûmetini zabt ettikte, müşârünileyhi habs etmiş idi. Bu kerre Rusya, Kırım'ı bütün bütün istîlâ ettikte, Bahâdır Girây, habsten halâs

ile, tahlîs-i cân içün Kuban cânibine firâr ve ol taraflarda karâr eyledi. Bundan yedi sene sonra, ya'nî bin iki yüz dört senesinde Dersa'âdet'e celb olunup, Tekfurdağı Kazâsı'nda kendiye çiftlik ihsân olunarak, iki yüz altı senesinde ecel-i mev'ûduyla orada vefât **(s.250)** etmiştir. Ammâ Şahin Girây, Rusyalıların eser-i fesâdı olmak üzere, bin yüz doksan bir senesinde muktezâ-yı şurût-ı serbestiyyet üzere, Kırım hânı olup, doksan altı senesinde ahâlînin ittifâkıyla, Kırım'dan tard u def' olundukta, Rusyalunun i'ânesiyle tekrâr cây-i kadîmine avdet etmiş idi. İşbu doksan yedi senesinde bütün bütün Kırım'ın eyâdî-i a'dâya geçmesine sebeb-i müstakıll oldu. Bundan sonra Rusyalular, kendiye bir mikdâr ma'âş tahsîs ile, bir mahalde iskân edip, üç-dört sene sonra istiskāl etmeleriyle, bin iki yüz bir senesi hilâlinde diyâr-ı İslâmiyeye çıktıkta, Rodos Cezîresi'ne nefy ile, orada katl ü i'dâm olunup, müstahikkını bulmuştur. Def'a-i ûlâ hanlığı beş sene ve def'a-i sâniyesi bir sene kadar olup, hulâsa-i ahvâli,

<Mısrâ>'
Hadis-i zülfünü anma yılan hikâyesidir

me'âlinden ibârettir.

Şeyhülislâm İbrâhîm Efendi'nin Vefâtı ve Atâullâh Efendi'nin Meşîhatı

Şeyhülislâm es-Seyyid İbrâhîm Efendi, sinni doksanı mütecâviz bir pîr-i sâl-hûrde olduğu hâlde, bir, iki ay mukaddem intılâk-ı batna mübtelâ olup, etıbbâ-yı hâssadan Hâfız Hayrullâh Efendi'nin tedbîriyle, bir parça kesb-i sıhhat ve bu esnâda Hayrullâh Efendi, hekîmbaşı olup, yine müdâvât u mu'âlecelerine ihtimâm ederek, bütün bütün bürû'-ı tâmm gelmiş idi. Bir müddet mürûrunda illetleri yine nüks edip, Cumâdelâhırenin on yedinci günü mebtûnen vefât eyledikte, namâzı Fatih Câmi'i'nde edâ olunduktan sonra, Sultân Selîm civârında vâkı' "Beyceğiz" nâm mahalde defn olundu. Yerine Re'îsü'l-ulemâ Dürrîzâde es-Seyyid Atâullâh Efendi, şeyhülislâm oldu.

Tercüme

Mevlânâ-yı müşârünileyh, eşrâf-ı kudâttan "Osmân Efendi" nâm zâtın oğlu olup, Karahisâr-ı Şarkī Kasabası'nda tevellüd etmiştir. Yüz yirmi yedi

târîhlerinde Dersa'âdet'e geldikte, ammîsi ve kayınpederi olup mükerreren Rumeli Kādî'askeri olmuş olan Zeynelâbidîn Efendi'nin hıdmetinde bulunarak, otuz târîhinde mülâzim olmuş idi. Otuz yedi târîhlerinde Zeynelâbidîn Efendi, ma'iyyetiyle Mekke-i mükerreme'ye gidip geldikten sonra, kırk üç senesi<nde> müderris ve altmış sekizde Selanik kādîsı olup, yetmiş dörtte Şâm mollâsı iken, Mekke pâyesi almış ve seksen ikide İstanbul kādîsı ve seksen üçte nakībüleşrâf iken, Anadolu pâyesiyle sâniyen İstanbul kādîsı ve seksen dörtte **(s.251)** Anadolu kādî'askeri ve seksen yedide sâniyen nakībüleşrâf ve doksan üç târîhlerinde mükerreren Rumeli kādî'askeri ve re'îs-i ulemâ-yı a'lâm olmuş idi. Doksan altıda müfti'l-enâm olup, sekiz ay sonra ber-vech-i muharrer, vefât eyledi.

Vukū'ât-ı Şettâ

Bu esnâda Hekîmbaşı Hayrullâh Efendi'ye Selanik mevleviyyeti tevcîh ü inâyet buyurulmuştur. Dârüssa'âde Ağası Cevher Ağa, vazîfesinden hâric umûra müdâhale edegeldiğinden, azl ile, yerine İdrîs Ağa, nasb olundu.

Mûsul Eyâleti, Yazıcızâde Vezîr Mustafa Paşa'ya ve Rakka Eyâleti, Mûsul Vâlîsi-i sâbık Abdülcelîlzâde Vezîr Süleymân Paşa'ya tevcîh kılındı.

Yeniçeri Ağası Mehmed Ağa, mahlûlâtı hâzîne-mânde etmek sûretiyle, Beytü'l-mâl-i Müslimîne hıdmet ve sadâkat husûsunda taksîr ettikten başka, etvâr u harekâtını avâm u havâss zemm ü tezyîf edegeldiklerinden, azl ile, yerine Kul Kethudâsı olan Gürcü Mehmed Paşa yeğeni Mahmûd Ağa, nasb olundu. Çünki bu esnâda teşebbüs olunan ba'zı tedârükât-ı ihtiyâtıyeden nâşî, Hazîne-i celîlenin der-kâr olan müzâyakasına mebnî, îrâd u masraf husûsuna ziyâdece dikkat olunageldiğinden, yine bu mahlûlât kazıyyesinden dolayı, Cebecibaşı Kürd Mehmed Ağa dahi, Ş a'bânın gurresinde azl ile, Bozcaada'ya nefy olunup, yerine Dergâh-ı Âlî Kapucubaşılarından sâbıkā Surre Emîni İsmâ'îl Ağa, ta'yîn kılındı.

Eflak Voyvodası Karaca Beyzâde Nikola Bey <Nicolae Caragea> dahi, Eflak re'âyâsına zulm ile ithâm olunarak, bu hilâlde azl ile, yerine akdemce Dîvân-ı Hümâyûn Tercümânı iken azl ve nefy olunmuş olan Mihalaki Bey <Mihai Suțu>, Eflak voyvodası nasb olunmuştur.

Bir müddetten berü biraz kimseler mâl-i mîrîyi zimmetlerine geçirerek ve her biri bir cânibe istinâd ederek, kimisi iflâs sûreti irâ'e ve kimisi sâ'ir gûne a'zâr-ı vâhiye ile zimmetini edâda ta'allül edegeldiklerinden, emvâl-i mîriyye vakt ü zamânıyla tahsîl olunamayarak, böyle bir teng vakitte Hazîne-i celîle müzâyaka çekmekte olmasıyla, fî-mâ-ba'd hâtıra ve gönüle bakılmayarak, matlûbât-ı hazînenin vakt ü zamânıyla tahsîl olunması bâbında fermân-ı hümâyûn sâdır oldu. Sûreti zîrde **(26)** işâretiyle îrâd olunur.

Fâs Hâkiminin Dersa'âdet'e Elçi Gönderdiği

Fâs hâkimi Mevlâ Muhammed b. Abdullâh b. İsmâ'îl tarafından bu esnâda südde-i seniyye-i hılâfet-penâhîye **(s.252)** "Mu'temü'd-devle ve Müsteşâr-ı evvel" pâyesiyle büyükelçi ta'yîn etmiş olduğu Mollâ Seyyid Tâhir ve ma'iyyetinde "Defterdârlık" pâyesiyle ikinci elçi Mollâ Seyyid Muhammed el-Arabî vesâtatlarıyla, mükemmel Magrib takımıyla "Mahmûdî" ta'bîr olunur bir re's ve yelken-dest<des> olmak üzere, beş re's Magrib atları ve altı nefer zenci köle ve iki aded memhûr sandık ve bir sandık fağfûrî evânî hedâyâsıyla, Arabiyyü'l-ibâre bir kıt'a ihlâsnâmesi vârid olup, hulâsa-i mü'eddâsında mukaddemâ Tunus beylerbeyisi Ali Paşa vâsıtasıyla, atebe-i aliyye-i Husrevânîye takdîm etmiş olduğu hedâyânın telakkī bi'l-kabûl buyurulduğunu lede'l-istihbâr, memnûn olduğu ve mu'ahharan Cezâyirlüler vâsıtasıyla, yine ba'zı hedâyâ tertîb ve irsâl ettikte, redd ü i'âde olunduğundan, münkesirü'l-hâtır olmuş ise de, sonradan bu keyfiyyet, Devlet-i Aliyye'nin emriyle olmayıp, Cezâyirlüler'in sû'-i sanî'ası olduğuna kesb-i vukūf eylediği ve bu def'a dahi a'lâ atlardan altı re's at ve pederi merhûm Abdullâh el-Hüseynî hazretlerinin süyûfundan teberrük kasdıyla, aslâ kabzası tezyîn olunmayıp, hâlî üzere ibkā olunarak, bir kabza seyf ile, hedâyâ-yı sâ'ire irsâl ettiği beyân olunmuş olup, ancak elçilerinden ba'zı mevâddın su'âl olunması lâzım gelmekle, istintâk olunduklarında, verdikleri cevâblar zîrde ale't-tertîb, su'âl ü cevâb tarîkıyla bast u îrâd olunur.

(Su'âl): "*Fâs hâkiminin vesâtatlarınızla göndermiş olduğu mücevher takımlı donanık bir re's ve yelken-dest<des> beş re's ki, cem'an altı re's at hediyyeleri lede'l-arz, makbûl-i hümâyûn buyurulacağı bî-iştibâhtır. Ancak hâkim-i müşârünileyh hazretlerinin Nemçe kralı tarafına altı re's esb gönderdiği ve altısının dahi mücev-*

her takım ile donanık olduğu istimâ' olundu. Hâşâ ki, tercîhten nâşî ola. Elbette bir sebebi vardır. Ol sebeb nedir? İfâde buyurula."

(Cevâb): "*Hâkimimiz Mevlânâ Muhammed b. Abdullâh, gerek kendi memleketinden ve gerek memâlik-i sâ'ireden düvel-i Nasârâ yedlerinde olan üserâ-yı Müslimîni akçe ile tahlîse ikdâm u ihtimâm etmekte olduğu hâlde, memâlik-i Fâs sefînelerinden olup, seksen yedi senesinde Nemçe iskelelerinden "Alikorniş"*[62] *İskelesi tarafında ahz u girift olunmuş olan "el-Hâcc Hâşim el-Mesîretî" nâm kapudanın ve râkib olduğu bir kıt'a bergandi <pergandi> sefînesinin ve derûnunda mellâhîn ve eşyâ-yı sâ'iresinin akçe ile tahlîsi me'mûriyyetiyle, hâkim-i müşârünileyhin mukaddemâ ta'yîn etmiş olduğu elçisi, sâlifü'z-zikr Alikorniş İskelesi'ne ba'de'l-vürûd, keyfiyyet-i me'mûriyyetini orada bulunan Nemçe vekîline ifâde edip, ol dahi, kralı tarafına* **(s.253)** *tahrîr ettikten sonra, kraldan gelen cevâbnâme mûcibince, sefîne-i merkūmeyi kapudan ve mellâhîn ve eşyâ-yı sâ'iresiyle redd ü teslîm ettikten başka, beş-altı yüz kadar ehl-i İslâm esîrlerini alâ-tarîkı'l-hediyye elçimize i'tâ ederek, düvel-i sâ'ire-i Nasârâ misillü Nemçe Devleti dahi, akd-i musâlaha istid'âsında olduğunu beyân eylediğine mebnî, Mevlânâ Muhammed b. Abdullâh hazretleri dahi, iltimâsları vechile, Fâs cânibinde konsolos ve bir kaç Nemçe tüccârı ikāmesine müsâ'ade ettiğini inhâ vü ifâde siyâkında, Nemçe kralına gönderdiği atlar rikâb-ı şâhâneye takdîm ettiği atlar gibi nefs-i hâkime mahsûs olan atlardan olmayıp, bayağı vü âdî hayvânlardan idi. Ve mücevher takımlı olmayıp; ancak sırma takım ile donanık idi. Bundan başka hâkim-i müşârünileyh, pey-der-pey üserâ'-i Müslimîni tahlîse teşmîr-i sâk-ı iktidâr edip, âsâr-ı gayret-i İslâmiyeyi izhârdan bir ân hâlî değildir. Hattâ İspanya kralı vesâtatıyla, Maltalu ile mukāvele eylediği üzere, iki bin yüz otuz nefer üserâ-yı İslâmiyenin her birine beşer yüz riyâlden, ya'nî biner guruştan îcâb eden kıymetlerin tamâmen edâ vü teslîm ettikte, üserâ-yı merkūmeden bin dört yüz sekiz neferini tahlîs edip, bâkī yedi yüz on nefer içün sefînelerimiz boşalarak istihdâma âdemlerimiz kalmayıcak deyü Maltalu hılâf-ı mukāvele özr ü bahâne îrâd etmiş ise de, bu gadrlarına kanâ'at ve i'âde ettikleri akçelere rağbet etmeyip, yine İspanya kralı vâsıtasıyla, bakıyye-i üserâyı dahi tahlîs kaydındadır.*"

[62] (Alikorniş): Toskana hükûmetinin iskelelerinden ticâretgâh-ı meşhûr olan Ligorna şehridir.

(Su'âl): "*Fâs hâkimi, Siçilyateyn <Sicilyateyn> kralı ile akd-i musâlaha etmiş deyü istimâ' olundu. Sahîh midir?*"

(Cevâb): "*Geçen sene Trablusgarb tarafında kaht u galâ olmak hasebiyle, beylerbeyisi olan paşanın akçesiyle bir mikdâr zahîre iltimâsını nâtık Fâs hâkimine bir kıt'a tahrîrâtı geldikte, hâkim-i müşârünileyh, derhâl iki kıt'a sefîneyi zahîre ile yükletip, hamûleleriyle bile sefîneleri alâ-tarîki'l-hediyye paşa-yı mûmâileyhe irsâl etmiş idi. Bir kıt'ası sâlimen mahalline vâsıl olmuş olup, dîger bir kıt'ası yolda gelirken, Siçilyateyn <Sicilyateyn> korsanları tarafından ahz u girift olunarak, Siçilyateyn <Sicilyateyn>'e îsâl olundukta, Siçilyateyn <Sicilyateyn> kralı, babam İspanya kralı, Fâslular ile dosttur. Ben dahi, anlar ile dost olmak isterim deyü der-akab mezkûr sefîne-i me'hûzeyi hamûlesiyle ve yedi nefer Fâs esîrleri ilhâkıyla, Fâs cânibine i'âde etmekle, bu hareket-i dostânesi mûcib-i memnûniyyet olup, egerçi biz, çıkıncaya dek, henüz akd-i musâlaha vâkı' olmamış idi; lâkin vukū'u me'mûldür.*"

(Su'âl): "*Hedâyâ îsâlinden başka bir me'mûriyyetiniz var mıdır?*"

(s.254) (Cevâb): "*Rusya Devleti'yle Nemçe Devleti ittihâd edip, Dârü'l-hılâfeti'l-Aliyye'ye sû'-i kasd etmek zu'm-ı fâsidiyle, tedârükât-ı seferiyyeye ikdâm u ihtimâm etmekte oldukları dost olan konsoloslar tarafından Fâs hâkimine ifâde olunmağla, bu keyfiyyet, kendisine mûcib-i elem-i azîm olup, ba'dehû Devlet-i Aliyye'nin dahi kılâ'-ı İslâmiyeye asâkir ve mühimmât irsâliyle, istihkâmâta ve techîz ve tevfîr-i donanma misillü tedârükâta teşebbüs buyurduğunu yine ol konsoloslar haber verip, Devlet-i Aliyye'nin bu tedârükâtı egerçi a'dâya fütûr-ı küllî îrâs ettiğinde şübhe yoktur. Ancak bu haberlerin hakīkatini tashîh ü isti'lâm ve çünki bu haberler istimâ' olundukta, Fâs hâkimi, tertîb-i dîvân edip, Devlet-i Aliyye'den mâl ve sâ'ir bir şey dirîğ etmek muhâl ve evlâdım matlûb olsa, dirîğ hâlâtı adîmü'l-ihtimâldir. Hakk te'âlâ, Devlet-i Aliyye'ye zevâl vermeye deyü da'avât-ı hâlisâne ile umûmen erkân-ı dîvâna hıtâb edicek, cümlesi farîza-i zimmetleri olduğu üzere, du'â-yı devâm-ı dîn ü devlete kıyâm etmeleriyle, Fâs hâkiminden isti'âne buyurulduğu hâlde, vüs'ü mertebe i'ânede kusûr etmeyeceğini arz u i'lâm zımnında, hâssaten bizi südde-i seniyye-i hılâfete göndermiştir.*"

Bu vechile sebeb-i vürûdları ve keyfiyyet-i istintâkları huzûr-ı hazret-i hılâfet-penâhîye arz ve istîzân olunduktan sonra, Şa'bân-ı şerîfin yirmi ikinci günü akd olunan Mevâcib-i Askeriyye Dîvânı'nda huzûr-ı feyz-nüşûr-ı

pâdişâhîye duhûl ile, nâ'il-i eltâf-ı nâ-mütenâhî oldular. Ve egerçi Fâs elçilerinin huzûr-ı pâdişâhîye duhûllerinin kayd-ı sâbıkı yok ise de, cihet-i câmi'a-i İslâmiye hasebiyle, akdemce Dersa'âdet'e gelip gitmiş olan Buhara elçilerine kıyâsen, bunların hakkında dahi merâsim-i ihtirâmiye icrâ buyurulmuştur. Anlardan sonra Dubrevnik <Dubrovnik> elçisiyle akdemce Eflak Voyvodası nasb olunmuş olan Mihalaki Bey <Mihai Suțu> dahi, çehre-sây-i huzûr-ı hümâyûn olmuşlardır.

Şa'bân-ı şerîfin yirmi yedinci pazar gecesi huzûr-ı Âsafî'de Kapudan-ı Deryâ Gāzî Hasan Paşa ve Re'îsülküttâb Mehmed Hayri Efendi, hâzır oldukları hâlde, Fâs elçisi Mollâ Tâhir ve sırkâtibi ile olunan mükâlemât zîrde beyân olunur.

(Elçinin takrîri): "*Fâs ve Magrib mülkü, oğlum Mevlâ Muhammed ve âbâ vü ecdâdı, Devlet-i Aliyye'nin hayr-hâh ve muhibb-i hâlisleri olduklarından, Hudâvendigâr-ı sâbık cennet-mekân Sultân Mustafa Hân hazretlerinin zamânlarında Moskov ile vukū' bulan muhârebe evânında, müşârünileyh Mevlâ Muhammed, teberrük kasdıyla, bir kaç kabza seyf ve ba'zı hedâyâ tertîb ve bir kıt'a ihlâsnâme tahrîr edip, Tunus Beylerbeyisi Ali Paşa vesâtatıyla, Der'aliyye'ye göndermiş idi. Müddet-i medîde vusûl cevâbı gelmediğinden, Ali Paşa'dan istifsâr olundukta, zamân-ı vâfir lâ vü ne'am bir haber* **(s.255)** *göndermeyip, bilâhıre hedâyânızı Âsitâne-i sa'âdet'e gönderdim. Vâsıl olduğunun haberi dahi geldi. Saltanat-ı seniyye'de bu makūle şeylerin cevâbı kabûl olunmasıdır. Cânib-i pâdişâhîden cevâbnâme tahrîri âdet değilmiş deyü tahrîr eyledi. Mevlâ Muhammed, bundan şikeste-i hâtır olup, –li'llâhi'l-ḥamd–*[63]*, biz dahi, bir iklîmin hâkimi olduğumuzdan başka, sülâle-i hazret-i Risâlet-penâhîden bulunduk. Rütbemize i'tibâr buyurulmadığı sûrette, neslimize hürmeten, sultânü'l-Müslimîn hazretlerinden arîzamızın cevâbını me'mûl ederdik deyü ol vakit bana ifâde etmiş idi.*"

(Kapudan paşanın ifâdesi): "*Ben, Boğaz'da iken, bu hedâyâyı Tunus beylerbeyisi tarafıma göndermiş idi. Ol esnâda Rusçuğa me'mûriyyetim zuhûr etmekle, hedâyâ-yı mezkûreyi memhûren Dersa'âdet'e irsâl ettim. Müddet-i vâfire mürûrunda, Tunus beylerbeyisinden bir kâğıd gelip, Mevlâ Muhammed, hedâyâsının vusûlü cevâbını istiyor ve dâ'imâ su'âl ediyor deyü iş'âr etmiş olduğundan, ben*

[63] Bkz. Not: 4.

dahi, keyfiyyeti Dersa'âdet'e bildirdiğimde, bir kıt'a defter gelip, mazmûnunda hedâyânın mikdâr u adedi mastûr ve hedâ<yâ>-yı mezkûre yed-i Husrevâneye vusûl buldu cevâbı dahi bundan ibârettir deyü mezkûr olmağla, aynıyla Tunus beylerbeyisine gönderdim. Elçinin takrîri sahîhtir."

(Tekrâr elçinin takrîri): "*Melik hazretleri, bu mâddeden sonra, Devlet-i Aliyye'nin sefâ'in husûsunda müzâyakasını ve Moskovların Akdeniz'e tasallutunu işitmekle, mücerred emr-i cihâda i'âne zımnında, dört kıt'a ceng gemisi ifrâz ve içlerine mühimmât ve külliyyetli hedâyâ vaz' ile, Tunus beylerbeyisine bir kâğıd yazıp, bu gemiler ve içlerindeki mühimmât ve eşyâ şevketlü, kerâmetlü Abdülhamîd Hân hazretlerine teberrük ü hediyyemizdir. Âminen ve sâlimen Âsitâne'lerine îsâle i'ânetinizi recâ eyleriz deyü inhâ vü iş'âr ettikte, Cezâyir beylerbeyisi, giden âdemleri tahkīr ile, gemileri redd ü i'âde ve sizin gemilerinize Devlet-i Aliyye'nin ne ihtiyâcı vardır kelâmını işâ'a etmekten nâşî, melik hazretleri, a'dâya karşı bu mu'âmele-i bârideyi görüp ve bu mu'âmele Devlet-i Aliyye'nin ilmiyle vukū' bulmuştur zannına düşüp, kederinden hasta oldu. Lâkin geçen senelerde Silahdâr Seyyid Mehmed Paşa merhûmun sadâretinde, Dubrevnik <Dubrovnik> re'âyâsının gemilerine ta'arruz olunmamasını hâvî yazılmış olan Arabiyyü'l-ibâre bir kıt'a mektûb-ı Âsafî vârid olup, sûret-i ifâde ve mezâyâsına nazaran, Devlet-i Aliyye'nin bu işlerden haberi olmadığı zâhir ü nümâyân olmağla, melik hazretleri, pek ziyâde memnûn olup, Dubrevnik <Dubrovnik> gemileri, garb sularında sâ'ir milelden ziyâde mu'teber tutulmalarını tenbîh ve –tehâdû teḥâbbû–*[64] *Hadîs-i şerîfine ri'âyeten, bizi dahi hedâyâ* **(s.256)** *ve nâmesiyle Dersa'âdet'e irsâl eyledi. Şifâhen bana tenbîhi budur ki, İngiltere kralı Moskovluya mu'âvenet etmekle, ümmet-i Muhammed'e bu kadar hasâretlere sebeb oldu. Biz, mülûk-ı İslâmdan iken, niçin birbirimizle ittihâd u i'tizâd etmeyelim. Şevketlü pâdişâh-ı âlem-penâh hazretleri mülk-i Magrib'i kendilerinin bilsin. Asker ve mâmelekim anlarındır. Nukūd ve mühimmât-ı harbiyye her ne kim bizde bulunur ise, cümlesini uğur-ı şâhânelerinde bezl etmek bâ'is-i iftihârımdır. Böylece ifâde edesin deyü azîm te'kîdler etmiştir.*"

(İfâde-i sadr-ı âlî): –"*Te'âvenû 'ale'l-birri ve't-taḳvâ–*[65] *nass-ı mübîni mübtegāsınca, mülûk-ı İslâmiye ve ümmet-i Muhammediyye birbirleriyle karîb ü*

[64] Hediyeleşiniz ki birbirinizi sevesiniz (Hadîs-i şerîf, Kütübü's-sitte).

[65] İyilik ve takvâda yardımlaşın, Kur'ân, V (Mâ'ide, 2).

ba'îd ittihâd u i'tizâd eylemek muktezâ-yı diyânettir. Şevketlü, adâletlü veliyy-i ni'metim efendim hazretleri melik-i Magrib hazretlerinin nâme ve hedâyâsından memnûn oldular. Kaldı ki, Devlet-i Aliyye'nin, –li'llâhi'l-ḥamdü ve'l-minnetü–[66]*, mülkü vâsi' ve asker ve mühimmâtı vâfir olmağla, şimdiki hâlde bir nesneye ihtiyâcı yoktur. Lâkin sefer-i sâbıkta umûr-ı muhârebâta yalnız hazînemizden iki yüz bin kîseye karîb nakid çıktı. Bu mülâbese ile, hazînemize biraz nakīsa geldi. Rabbü'l-âlemîne hamd olsun, otuz bin kîse nakdimiz vardır. Ceng avdet eder ise, daha bir otuz bin kîseye muhtâcız. Çünki melik cenâbları sizi me'mûr etmişler, lede'l-hâce istikrâz edecek olur isek, ne kadar nukūd verebilirler?*"

(Elçinin cevâbı): "*Beş bin kîse akçe verir. Bundan başka her vechile kudretini sarf eyler.*"

(Tekrâr ifâde-i sadr-ı âlî): "*Sâye-i şâhânede beş bin kîse akçeyi bu hakīr ve işbu kapudan paşa karındaşımız verebiliriz.*"

(Elçinin cevâbı): "*Melik-i Magrib'in merâmı mâmelekini bu hânedân uğuruna fedâ etmektir. Her ne zamân ister iseniz, varını dirîğ etmez.*"

(Tekrâr ifâde-i sadr-ı âlî): "*–Lâ-ya'lemü'l-ġaybe illâ'llâh–*[67]*. İşlerin gelişine bakılır ise, sene-i âtiyede i'lâ-yı a'lâm-ı cihâd u gazâya kıyâmımız lâzım gelir. Bu sûrette ihtiyâten biraz nukūd isteyelim ve anı sizin re'yinize ihâle edelim. Melik hazretlerine tahrîr ederek, idâne edebilecekleri nukūdun senedini kendilere îsâl eyleriz. Mühimmât nev'inden sizlerde bârût ve güherçile var ise, akçemiz ile vermenizden memnûn oluruz.*"

(Elçinin cevâbı): "*Bizde güherçile ma'denleri çoktur. Hattâ beher sene gemi gemi İngiltere'ye giderdi. Mu'ahharan İngiltere kralı, Moskov'a i'âne etmiş olduğu melik hazretlerinin ma'lûmu olduktan sonra, güherçile ihrâcını yasağ etti. Şimdi* **(s.257)** *tîz elden iki gemi yükü bârût ve sekiz gemi güherçile veririz ve bundan bir dürlü su'ûbet yoktur. Ancak İspanya elçisine haber gönderilip, melik-i Magrib tarafından Der'aliyye'ye mühimmât nakliyçün istendiği kadar sefîne veren ocaklar korsanlarından zarar olmayacağına müte'ahhid oluruz denilsin ve Küçük İspanya elçisine dahi böylece tenbîh olunsun. Biz, nakid husûsunu yazarız. Bârût ve gü-*

[66] Hamd ve şükür Allâh'a mahsustur.

[67] Bkz. Not: 15.

herçile mâddesi taraf-ı Âsafâne'den başkaca iş'âr kılınsın. Ben, üç nefer rüfekām ile Hacc'a gideceğim. Fakat iki nefer âdemlerim ile karındaşımı nâme-i hümâyûn ve tahrîrâtım ile gönderirim."

(Elçinin dîger ifâde ve iltimâsı): "*Melik hazretlerinin ceddi ve pederi Ravza-i mutahhara'da tilâvet içün cevâhir ile murassa' bir kaç Mushaf-ı şerîf göndermişler. Mesâhif-i mezkûre tilâvet olunmayıp, mu'attal kaldığı mesmû'ları olmağla, üzerlerinde bulunan cevâhir fekk ve fürûht olunup da, esmânı Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevvere'de sâkin fukarâ-yı eşrâf-ı Hasaniyye ve Hüseyniyye'ye taksîm olunarak, Mushaf'ların tilâvet ettirilmesi husûsunun Surre emînine tenbîh buyurulmasını melik hazretleri recâ eyler. Dahi sultânü'l-Müslimîn efendimiz hazretlerinin irâdelerine müfevvezdir.*"

(Cevâb-ı Âsafî): "*Hazîne-i hazret-i Nebevîde selâtîn-i mâziye efendilerimizin ve sâ'ir mülûkun bî-nihâye cevâhir ve tuhaf hediyyeleri vardır. Andan bir habbelik şey ihrâcı sû'-i edeb olduğundan, bu husûs tecvîz olunmaz. Fakat melik hazretlerinin cedleri ve pederleri ve kendileri içün nefîs hatla bir kaç Mushaf-ı şerîf ve Delâ'ilü'l-hayrât tedârük olunup, tilâvetine muvazzaf kimseler tertîb ile, sevâbı anlara ihdâ olunmasına müsâ'ade-i hümâyûn der-kârdır.*"

Sadrıa'zamın bu cevâbından Fâs elçisi pek memnûn olup, azîm teşekkürler eyledi. Ve fi'l-vâkı' Medîne-i münevvere'ye üç aded Mushaf-ı şerîf ile üç aded *Delâ'il* gönderilip, sevâbı Fâs hâkiminin âbâ vü ecdâdı ervâhına hibe olunmak üzere, tilâvet hıdmetine Medîne-i münevvere sâkinlerinden üç nefer mütedeyyin kimesne tahsîs ve üçüne yirmişer akçeden altmış akçe havâlî-i Şâm'dan vezâ'if ta'yîn buyuruldu. Ve melik-i müşârünileyhin göndermiş olduğu sâlifü'z-zikr hedâyâsına mukābeleten, taraf-ı pâdişâhîden mücevher olarak bir kabza a'lâ seyf ve hançer ve bıçak ve bir aded murassa' tîr-keş ve kemân ve yedi aded müzeyyen ve a'lâ şeşhâne tüfeng ve bir aded sîm yaldızlı gaddâre ve kezâ müzeyyen ve a'lâ raht ve rikâb ve eğer takımı ve Memâlik-i mahrûse ma'mûlâtından olmak üzere, kumâş hedâyâsı tertîb olunup, cevâbnâme-i hümâyûn ile berâber elçilerine teslîm ve irsâl **(s.258)** buyurulmuştur. Mezkûr cevâbnâme-i hümâyûnun sûreti aynıyla zîrde **(27)** rakamıyla îrâd olunur.

Bundan bir kaç ay sonra Fâs hâkimi tarafından sâlifü'z-zikr hedâyâsına ilâve olunmak üzere, mücevher bendli bir kabza kılıç ve bir aded inci tesbîh

ve bir mücevher sâ'at ve elmâs ve yakut ile tersî' olunmuş bir kıt'a tâc ve bir gerdenlik ve bir çift zümrüd küpe ve altı re's zenci câriye ve bir re's tavâşî hedâyâsıyla "el-Hâc Mekkî" nâm sefîri Dersa'âdet'e gelmekle, anın hakkında dahi sâbıkları misillü merâsim-i ihtirâmiye icrâ olunmuştur.

Rusyalu ile Ticâret Mu'âhedesinin Tanzîm Olunduğu

Bundan akdem beyân olunduğu vechile, Rusya ve Nemçe elçilerinin bi'l-ittifâk vermiş oldukları takrîrlerinde münderic olan mevâdd-ı selâsenin biri ticârete ve biri Kırım mes'elesine ve dîgeri Eflak ve Boğdan'a dâ'ir olup, bu takrîrlerine cevâben taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi bir kıt'a takrîr verilmiş idi. Lâkin mu'ahharan Rusyalu, Kırım'ı istîlâ ile, ber-minvâl-i sâbık, beyânnâme neşr etmekle, Kırım mes'elesi henüz meydânda sürünüp durur iken, Dersa'âdet'te Rusya elçisi, seksen bir mâddeyi hâvî ticâret mu'âhedesini imzâ ettirmekte aslâ tereddüd etmemiştir.

Şöyle ki: Mevâdd-ı ticâret müzâkeresi içün akdemce Re'îsülküttâb Hayri Efendi, mükâlemeye me'mûr oldukta, bu misillü umûr-ı cesîmede ve husûsuyla böyle bir vakt-i nâzükte hod-be-hod mes'ûliyyeti üzerine almaktan ictinâb ile, bir kaç zâtın dahi mükâlemeye me'mûriyyetini istid'â etmekten nâşî, ulemâ-yı a'lâmdan İstanbul Kādîsı Müftîzâde Ahmed Efendi ve Ricâl-i Devlet-i Aliyye'den merhûm Resmî Ahmed Efendi ve Kethudâ-yı sâbık el-Hâcc Mustafa Efendi, mükâlemeye me'mûr kılınmışlar idi. Rusya elçisiyle mülâkāt ettiklerinde, Rusya elçisi, şurût-ı ticâreti mutazammın olarak, seksen bir mâddeyi hâvî biraz mütercem evrâk ibrâz eyledi. Evrâk-ı mezkûreyi Devlet-i Aliyye murahhasları kırâ'at edip, ba'zı mevâddına i'tirâza mübâşeret ettiklerinde, Rusya elçisi, cevâba âgāz edip: "*Sâlifü'z-zikr mevâdd-ı selâse teklîfi zuhûr etmezden mukaddem, ticâret mâddelerinden lâzım gelen mahv u isbâta devletim tarafından me'zûn u murahhas olduğum hasebiyle, tarafeynden bi'l-mukāvele ba'zı mâddelere karâr verilmiş idi. Mevâdd-ı ticâret hıtâm bulmaksızın, işbu mevâdd-ı selâse teklîfi zuhûrunda, ticâret nizâmını dahi ol taraftа seksen bir mâddeye rabt ile bu tarafa irsâl etmişler. Tebdîl* **(s.259)** *ü tagyîrine ruhsatım olmadığı cihetle, ma'zûrum. Eger tabî'at-ı mâddeye halel getirmeksizin, ba'zı elfâzın tebdîli irâde olunursa, kābildir. Ve illâ tagyîr-i tâmm kasd olunur ise, vechen mine'l-vücûh mümkin olmayıp, vürûd eden evrâk-ı ticâreti takımıyla*

devletim cânibine irsâl ederim" demekle, maslahat mülâhazaya ta'lîk olunarak, meclis-i âhara te'hîr olunmuş idi.

Mevâdd-ı mezkûrenin ba'zısında zarar-ı mu'accel ve ba'zısında hatar-ı mü'eccel melhûz olmaktan nâşî, bundan sonra vâkı' olan mükâleme meclislerinde mükâleme fesh olunacak derecelerde Devlet-i Aliyye murahhasları tarafından sebât u tecellüd gösterilmiş ise de, bahâne-cûy-i ceng ü cidâl olan Rusyalu, inâd u ısrârından dönmek ihtimâli olmadığından, nâ-çâr mazarratı eşedd add olunan ba'zı mevâddın tenkīh ü tagyîri ve elfâzında sû'-i îhâm olan ba'zı mâddelerin ıslâh-ı ta'bîri irâdesiyle, Rusya elçisine cevâb-ı kat'î verildikte, egerçi kabûl ü tasdîk etmemiş ise de, karâr verilen mevâdd ile tenkīhi irâde olunan mevâdd ale'l-infirâd tahrîr ile, devleti tarafına gönderilmesine râzı olmuş ve bu sûreti devletine etrâfıyla yazıp da kabûl ettirmeğe sa'y edeceğini va'd eylemiş olduğundan, kabûl olunan mevâdd ile tenkīh ü tashîhi irâde olunan mevâdd yegân yegân tahrîr olunup, hâk-i pây-i şâhâneye arz ve istîzân olunduktan sonra, Cumâdelûlânın dokuzunda mevâdd-ı merkūmeden yetmiş beş mâdde kabûl olunarak, tenkīh olunan bâkī altı mâddenin Rusya Devleti tarafından cevâbı geldiği gibi, bilâ-tevakkuf karâr verileceğini ve mevâdd-ı selâse-i sâbıkadan Kırım mâddesiyle, Eflak ve Boğdan mâddesinin dahi, taraf-ı Devlet-i Aliyye'den verilen takrîr muktezâsı üzere, tanzîmlerine mübâderet olunacağını mübeyyin olarak, Rusya elçisine bir kıt'a sened i'tâ olunmuştur ki sûreti zîrde **(28)** rakamıyla îrâd olunur.

Bir müddet mürûrundan sonra mevâdd-ı ticâretin Devlet-i Aliyye tarafından tenkīh olunduğu vechile, Rusya Devleti'nin kabûl etmiş olduğu elçisi tarafından ihbâr olunmağla, Recebin yirmi birinci günü Re'îsülküttâb Hayri Efendi'nin sâhilhânesinde Rusya elçisiyle mülâkāt olunup, bu vechile tanzîm olunan mu'ahede-i ticâret senedleri mübâdele ve Rusya Devleti tarafından tasdîknâme vârid oldukta, taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi tasdîknâme verilmek üzere, mukāvele olundu. Sûret-i ahdnâme zîrde **(29)** rakamıyla ilâve olunur.

Bir zamân mürûrunda tasdîknâmesi dahi geldiğinden, Şevvâlin yirmi birinci günü Hayri Efendi ile Rusya elçisi, Beylikci Râşid Efendi'nin Mîrgûnoğlu'nda vâkı' bâğ köşkünde lede'l-mülâkāt, tasdîknâmeler dahi mübâdele olundu.

(s.260) Mevâdd-ı selâseden Eflak ve Boğdan'ın şerâ'it-i himâyelerine dâ'ir Moskov elçisi, mukaddemâ bir mufassal tesvîd göndermiş idi. Tesvîd-i mezkûrun ba'zı ta'bîrâtı muzırr olmaktan nâşî, Bâb-ı Âlî'de ta'dîl ü tesviye olunduktan sonra, Rusya elçisine irsâl olunup, ol dahi, ba'zı mahallerine i'tirâz ederek, hulâsa gönderip, bir kaç def'a tarafeynden tashîh ü tenkîh ile, âhara irsâl ü i'âde olunarak, bir kālıba ifrâğ olunduktan sonra, Rusya elçisi: "*İşbu Eflâk ve Boğdan şerâ'itine dâ'ir devletim tarafından ta'lîmâtım olmadığından nâşî, tarafeynden karâr verildiği vechile, kat'ına muktedir olamayıp, be-herhâl bu sûreti devletime irsâl etmeğe muhtâcım*" demekle, sûret-i mezkûre<yi> devletine göndermek üzere, yedine teslîm olunmuştur.

Eflak ve Boğdan mâddesi böyle netîcesiz kalıp, Kırım mâddesi dahi meydânda olduğundan, bu hilâlde Devlet-i Aliyye, tedârükât-ı ihtiyâtıyeden hâlî değil ve bu hâlde sadrıa'zam, ber-vech-i âtî, def'-i rukabâ zımnında, ba'zı tebdîlât ile müştagil idi.

Ba'zı Tevcîhât ve Tebdîlât ve Dîger Ba'zı Vukū'ât

Zilka'denin on dokuzuncu günü Hazîne Kethudâlığıyla manzûr-ı şehriyârî olan İsmâ'îl Ağa uhdesine rütbe-i vezâretle İnebahtı mansıbı bi't-tevcîh, Mâbeyn-i Hümâyûn'dan ihrâc olunup, yerine Miftâh Ağası Yahyâ Ağa, hazîne kethudâsı nasb olundu. İsmâ'îl Ağa'nın civâr-ı saltanattan teb'îd olunmasının sebebi bu vechile menkūldür ki: Yevm-i mezkûrda Sadrıa'zam Halîl Hamîd Paşa'nın tebdîlen Topkapu'ya varıp, huzûr-ı hümâyûna çıktıkta, vâkı' olan ilhâh u ibrâmına mebnî, hemen ol gün huzûr-ı hümâyûnda İsmâ'îl Ağa'ya hıl'at-ı vezâret iksâ buyurulmuş ise de, bu ısrârından dolayı Halîl Hamîd Paşa hakkında dahi ba'zı mertebe iğbirâr vukū'a gelmiş olduğu beyânıyla, çünki akdemce Halîl Hamîd Paşa'nın makām-ı sadârete getirilmesinde İsmâ'îl Ağa'nın vesâtat-ı sa'y ü gayreti vukū' bulmuş olduğundan, bu kazıyyenin aks-i me'mûl zuhûr etmesinden ta'accüb olunur deyü ba'zı tahrîrâtta görülmüştür, –*el-'uhdetu 'ale'r-râvî*–[68]. Sadrıa'zamın ısrârı zîrde beyân olunacağı vechile, istirkāb dâ'iyesi olup, nat'-ı şatranc-ı menâsıbda bu makūle mansûbeler olağandır, ta'rîz ve ta'accüb iktizâ etmez. Zilka'denin yirminci

[68] Bkz. Not: 43.

günü Kethudâ-yı Sadr-ı âlî el-Hâcc Mustafa Efendi, azl ile, Erzurum cânibinde vâkı‘ ba‘zı umûr-ı mühimmeye nezâret etmek üzere, ol tarafa **(s.261)** ta‘yîn buyurulup, yerine Re’îsülküttâb Mehmed Hayri Efendi, nezd-i sadr-ı âlîde mücerreb olan etvâr-ı makbûlesine ve zâten dahi der-kâr olan liyâkat u istihkākına mebnî, kethudâ-yı sadr-ı âlî nasb olundu. Mesned-i Riyâset dahi, mukaddemâ Kethudâlıktan munfasıl olup, du‘â-yı Devlet-i Aliyye ve hıdmet-i Saltanat-ı seniyye’yi nev‘-i ibâdetten add eden Tevkī‘î el-Hâcc Mustafa Efendi’ye ve Tevkī‘îlik dahi, Sultân Kethudâsı Mehmed Efendi’ye tevcîh kılındı.

Vâsıf merhûmun beyânına göre müşârünileyh Mustafa Efendi’nin sebeb-i azli budur ki: İşbu Mustafa Efendi, Sadr-ı esbak İzzet Mehmed Paşa’nın sadâret-i sâniyesinde defterdâr bulunup, nazar-ı havâss u avâmda vak‘-ı şânı ber-kemâl olduğu hâlde, İzzet Mehmed Paşa’nın kurenâsı sevkıyla, defterdârlıktan azl olunmuş ve İstanbul’da dahi vücûdu istiskāl olunup, uhdesine rütbe-i mîr-i mîrânî ile Trabzon tevcîhi tasmîm kılınmış iken, hâlâ Sadrıa‘zam Halîl Hamîd Paşa, ol vakit sadrıa‘zam kethudâsı bulunmağla, ricâl-i Devlet-i Aliyye’nin kadrini muhâfaza içün bu husûsa mümâna‘at birle, bu vechile kelâma mübâşeret etmiş idi ki: “*Bu makūle emekdâr-ı devlet olup, kesb-i ta‘yîn <ta‘ayyün> ü imtiyâz eden ricâl-i Saltanat-ı seniyye’den mâ-dâm ki, dîn ü devlete mûcib-i nakīsa-i şân olur bir vaz‘ u hâlet zuhûr etmeye, Âsitâne-i sa‘âdet’ten teb‘îd olunmak lâyık değildir. Ve zarar u ziyânı Devlet-i Aliyye’ye râci‘dir. Zîrâ bu misillü erkân-ı devletten olan zevâtın bir vakit olur ki, devlette vücûdları lâzım olup, meleke vü kābiliyyetleri ve tefennün ü mahâretleri hasebiyle, tekrâr hıdemât-ı Saltanat-ı seniyye’de istihdâm ile, re’y ü tedbîr-i dil-pezîrlerinden istifâde olunur*” deyü bast-ı makāl etmekle, bu kelimât-ı hâlisânesi te’sîr edip, tasmîm-i sâbık tagyîr olunarak, yalnız bir mikdâr musâdere ile, bu beliyye geçiştirilmiş idi. Mu’ahharan kendisi dahi, kethudâlıktan azl olunmuş ise de, İzzet Paşa’nın azliyle, Yeğen Mehmed Paşa’nın sadâreti esnâsında, mükerreren kethudâ olmağla: “*Defterdârlık kime münâsibdir?*” deyü su’âl olundukta, yine mûmâileyh Mustafa Efendi’yi sevk ve ta‘rîf ettikten başka, câh-ı vâlâ-yı sadâret kendiye teveccüh ettikte, anı kethudâ nasb ettirdi. Hakkında bu kadar lutf u sahâbeti sebkat etmekten nâşî, hulûs-ı taviyyetle hıdmette bulunması me’mûl iken, Mustafa Efendi, hılâf-ı me’mûl ba‘zı makālâta ictisâr etmiştir. Şöyle ki: Bu esnâda tertîb ü tehyi’esi farz-ı ayn mesâbesinde olan mühimmât ve levâzımât-ı

seferiyyede Halîl Hamîd Paşa'nın vâkı' olan sa'y ü himmet-i aliyyesine i'tirâz ile: "*Bu tedârükâtın aslâ lüzûmu yoktur. Bî-hûde Beytü'l-mâl-i Müsli<m>în ızâ'a vü itlâf olunuyor. Ve a'dânın kat'an hareketi ve Devlet-i Aliyye'ye zarar ihtimâli yoktur*" **(s.262)** erâcîfini ismâ'a cesâret eyledi. Maa-hâzâ ki, Kırım'da Moskovlunun cem'iyyeti ve neşr-i beyânnâme keyfiyyeti ve Nemçelü ile ittifâk ve ikisinin dahi pey-der-pey verdikleri takrîrlerin te'sîrâtı âmmenin ma'lûmu iken, Mustafa Efendi'nin böyle i'tirâz-ı nâ-becâsı hakkında hüsn-i zannı olan nâsı müstagrık-ı hayret eylemiştir. Fi'l-hakîka a'dâ bir mahalden rû-nümâ olmasa dahi ihtiyâta ri'âyet erkân-ı devlete farîza-i zimmettir. Hattâ vakt-i musâlahada tertîb-i esbâb-ı sefere ibtidâr ve hengâm-ı muhârebede levâzım-ı musâlahaya rağbet ü i'tibâr hikmet-i ameliyyenin mesâ'il-i mu'teberesindendir. Bu Devlet-i Aliyye'nin ise a'dâ ve rukabâsı kesîr olduğundan, gerek sulh ve gerek ceng mâddelerinin temşiyet ve teshîli zımnında, dâ'imâ hâzır bulunmak lâzımedendir. Ve cemî'-i zamânda gaflette bulunmak bâ'is-i nedâmet ve teşcî'-i hasma illet olageldiği mücerreb-i erbâb-ı basîrettir. Hâl bu minvâl üzere iken, mücerred muzmer-i zamîri olan ba'zı agrâz-ı zâtiyeye vesîle-i husûl olmak mülâhazasıyla, ba'zı zâhir-i beyyinân-ı avâmın mizâcına muvâfık mukaddemât-ı akîmetü'l-intâc ile zebân-ı i'tirâzı dırâz etmek noksân-ı akl ü şu'ûra mahmûldür. Binâ'enaleyh kethudâlıktan azl ile, ber-minvâl-i muharrer, Erzurum cânibine irsâl kılınmıştır.

Vâsıf Efendi'nin hulâsa-i makālâtı bu vechile olup; ancak bundan sonra Halîl Hamîd Paşa'nın tercüme-i hâlinde yazacağımız tafsîlâttan müstefâd olacağı vechile, işbu Mustafa Efendi, ricâl-i Devlet-i Aliyye'nin ukalâsından olup, pek de öyle ratb u yâbis söz söyler bir zât değildir. Fakat Halîl Hamîd Paşa'nın akrânından olup, tebeddül-i sadâret îcâb etse, yâ anın veyâhûd sâbıkā Hazîne Kethudâsı olan sâlifü'z-zikr İsmâ'îl Paşa'nın sadrıa'zam olmaları vârid-i hâtır ve ikisinin dahi sadârete liyâkatları zâhir olmağla, hasbe'l-beşeriyye sadrıa'zam ikisini dahi istirkāb ederek, ikisini dahi civâr-ı saltanattan mehcûr etmeği lâzıme-i maslahat add eylediğinden, müşârünileyh İsmâ'îl Paşa'yı vezâretle ve Mustafa Efendi'yi Erzurum cânibi me'mûriyyetiyle Dersa'âdet'ten teb'îd etmiş olduğu ba'zı muharrerâttan istinbât olunup, vukū'âtın revişi dahi bu rivâyeti tasdîk eder.

Vilâdet-i Şehzâde Sultân Murâd

Zilka'denin yirmi beşinci ve Eylülün on birinci gecesi Şehzâde Sultân Murâd, dünyâya gelip, vilâdetine söylenmiş olan târîhlerden ba'zıları bi'l-intihâb zîrde tahrîr olunur.

Halebli Âdem Efendi'nin târîhi:

–Şükrü'l-ḳaddi menḥü'l-mu'izzi murâdunâ–[69]

(s.263) Müderrisînden Mustafa Sâlim Efendi'nin târîhi:

Gülzâr-ı saltanatta açıldı gül-i Murâd

Müverrih *Vâsıf Efendi*'nin târîhi:

Kâmrân ola kemâl-i ömr ile Sultân Murâd

Ba'zı Tedârükât-ı Seferiyye

Ahd-i karîbde epeyce tedârükâta teşebbüs olunmuş olup, ez-cümle süvârî ocaklarından beşer akçe ile üç bin nefer terakkîlü tahrîr olunup, İsmail'e me'mûr olan Anadolu Vâlîsi Abdi Paşa ve Rumeli Vâlîsi sâbıkā Karadeniz Kapudanı Mehmed Paşa ve Silistre'ye me'mûr Aydoslu Mehmed Paşa ma'iyyetlerine biner nefer olmak üzere tevzî' buyurulmuştur. Ve Boğdan'ın münâsib mahallinde ikāmetle etrâf u enhâya müdn-gâh-ı basîret eylemek üzere, Ohrili Ahmed Paşa uhdesine rütbe-i vezâretle Boğdan başbuğluğu tevcîh ve ma'iyyetine bin nefer süvârî eyâlet askeri ve dört bin piyâde yeniçeri ta'yîn ve on kıt'a top ile mühimmât-ı kâfiye irsâl olunmuştur. Ve Tombasar'da ikāmetle etrâfı muhâfazaya dikkat eylemek üzere, Arslan Mehmed Paşa uhdesine rütbe-i vezâretle Bucak ve Tombasar başbuğluğu bi't-tevcîh, ma'iyyetine beş yüz nefer süvârî eyâlet askeri ve üç bin nefer piyâde yeniçeri ve sekiz kıt'a top gönderilmiştir. Yanıkpalanka Muhâfızlığı, İsmâ'îl Paşa'ya ihâle buyurularak, ma'iyyetine bin nefer yamakla altı kıt'a top verilmiştir.

[69] İnsanın yaratılış şekline şükür ve Allâh'ın ihsan ve lutfu bizim muradımızdır.

İngilterelünün Kırım Mes'elesine Tavassutu

İngiltere elçisi, Bâb-ı Âlî'ye bir kıt'a takrîr gönderip: "*Devlet-i Aliyye'ye devletim tarafından ba'zı husûs ifâdesine me'mûriyyetim vardır*" deyü re'îs efendi ile mülâkāt taleb eylemiş olduğundan, keyfiyyet rikâb-ı hümâyûna arzla istîzân olunduktan sonra, re'îs efendinin Ayazma'da vâkı' sâhilhânesinde İngiltere elçisiyle mülâkāt olundukta, İngiltere elçisi, Rusya ile Nemçe'nin ittifâkından bahsederek: "*Bu iki devlet ile muhârebe etmek vakt ü hâle nazaran münâsib değildir. Ve İngiltere Devleti, Devlet-i Aliyye'nin sâdık dostu olmağla, ıslâh-ı cânibeyn içün tavassut etmek ister. Ve tarafeynden hudûda karîb mahallere sevk-ı asâkir ve tedârük-i mühimmât ve zahâ'ir gibi vukū' bulan ba'zı hareketler bir fenâlık çıkarmak ihtimâli karîbdir*" dedi. Re'îs efendi, mukābele edip: "*Devlet-i Aliyye'nin tedârükâtı fesh-i sulh kasdına mebnî değildir. Belki* **(s.264)** *hem-civârlarının tedârüklerini müşâhede etmekle, ihtiyâten hıfz-ı sügūr u serhaddâta kıyâm etmiştir*" dedikten sonra, tavassutunun vechini ve derece-i ruhsatını su'âl ettikte, İngiltere elçisi, Devlet-i Aliyye Kırım'dan ferâgat etmek ve mevâdd-ı sâ'ire Âyînelikavak Tenkīhnâmesi'ne tatbîkan tanzîm olunmak üzere, tavassut ettiklerini ifâde eyledikte, re'îs efendi: "*Keyfiyyet, evliyâ-yı umûr-ı devlete arz u ifâde olunmağa mevkūfdur. Ancak Devlet-i Aliyye'nin dost-ı kadîmi ve bu makūle mevâdd-ı lâzımede sadâkati samîmî olan Fransa Devleti'nin dahi tavassutta iştirâki lâzımdır*" demekle, İngiltere elçisi: "*Fransalunun tavassutta iştirâkini devletimin kabûl edeceği meczûmdur. Lâkin Rusyalunun râzı olacağını bilmem*" deyü hatm-i kelâm etmekle, meclise hıtâm verildi. İngilterelünün sûret-i tavassutu ma'lûm olup, elçisine bir cevâb verilmek iktizâ etmekle, keyfiyyet tezekkür ü mütâla'a olundukta, Devlet-i Aliyye, ahdinde sâbit-kadem olup, Kaynarca ve Âyînelikavak Musâlahaları şurûtunun vikāyesiyle, İngilterelünün tavassutu Devlet-i Aliyye'nin makbûlü olduğu cevâbı elçisine i'tâ olunmak ve bu mecliste kapudan paşa dahi bulunmak üzere karâr verildiğinden, Zilhiccenin üçüncü günü kapudan paşa ve re'îs efendi, Âyînelikavak Sâhilsarâyı'nda İngiltere elçisiyle ictimâ' u mülâkāt ile, ber-vech-i muharrer, karâr-gîr olan cevâb-ı mezkûr elçiye ifâde olundukta, İngiltere elçisi, kelâma âgāz edip: "*Rusyalu, Kırım'ı zabt etmiş bulunmasıyla, tekrâr reddi ve hâlet-i ûlâsına i'âdesi mümkin olmaz. Gāyeten mâ-fi'l-bâb Devlet-i Aliyye'nin irâdesi devletim tarafına ifâde olunup, sa'y ü gayrette kusûr olunmaz. Ve çünki Fransalunun emr-i tavassutu dahi Devlet-i Aliyye'nin matlûbudur. Anın tervîcine dahi gayret*

olunur" demekle, bu meclis dahi böylece hıtâm bulup, İngiltere'den gelecek cevâba intizâren, Kırım mâddesi şimdilik bu hâl üzere mevkūf kalmıştır.

Bir müddetten berü Fransa elçisi, Devlet-i Aliyye'ye hayr-hâhlık yüzünde Katerina'nın Kırımca olan metâlib-i muzırresini tervîc etmekte olup, ancak vükelâ-yı Devlet-i Aliyye henüz hakīkat-i hâlden bî-haber olduklarından, Fransa elçisinin tavassutundan fâ'ide görmek temennîsinde bulunmuşlardır. Ammâ İngilterelüler, bir vakitten berü egerçi Rusyalu aleyhinde idiler; ancak Amerika mes'elesinden dolayı dûçâr oldukları zâyi'âttan başka, gā'ile-i harbiyyeden henüz bu esnâda halâs olabilip, politikaları îcâbınca şimdi anlar dahi, Fransalu'nun mesleğine sâlik olmağa mecbûr olarak, ber-minvâl-i sâbık, tavassuta ibtidâr etmişlerdir. Bu cihetlerle Amerika mes'elesi Rusyalunun Kırımca olan mu'âmelesine **(s.265)** müdâhale ve mu'âvenet etmiş olup,bu vak'a ise bizim târîhlerimizde bulunmadığından, Avrupa târîhlerinden istihrâc ile, bu makāmda ba'zı mertebe tafsîline mübâderet olunmak münâsib görülmüştür.

Amerika Cumhûriyyeti'nin Teşekkülü

Yenidünyâ'da el-ân "Memâlik-i Müctemi'a-i Amerika" denilen cumhûrun bulunduğu arâzî, ibtidâ Mîlâdın bin beş yüz seksen dört târîhinde, ya'nî dokuz yüz doksan iki sene-i Hicriyyesi'nde İngilterelü tarafından keşf ve zabt olunup, tevârîh-i muhtelifede ba'zı kumpanyalara ve mütehayyiz kimselere tefvîz ü temlîk olunagelmiş ve İngiltere'de ihtilâf-ı mezhebden dolayı vukū'a gelen te'addiyâtın eseri olmak üzere, pek çok kimseler, muhâceret ederek ve Avrupa'nın sâ'ir mahallerinden dahi pek çok âdemler nakl eyleyerek, kesb-i ma'mûriyyet eylemiştir. Arâzî-i mezkûrede teşekkül ü te'essüs eden memleketlerin her birisi birbirinden farklı olarak ba'zı şerâ'it-i imtiyâziyeye nâ'il olup, İngiltere Devleti'ne tâbi' oldukları hâlde, idârelerinde müstakıll sûrette bulunmuşlar idi. Ahkâm-ı kānûniyyeleri İngiltere krallarının nâmına tasdîr olunur ve şerâ'it-i tâbi'iyyetleri ba'zı vezâ'if ile îfâ kılınır ise de, İngiltere Parlementosu'nun, ya'nî mecâlis-i milliyyesinin hükmü işbu ma'mûrlar hakkında doğrudan doğruya cârî vü nâfiz değil idi. A'sâr-ı muhtelifede İngiltere hükümdârânı ve mecâlisi zikr olunan ma'mûreleri zîr-i hükûmet ü tagallübe almak istemişler ise de, ahâlîsi usûl-i mütecebbire aleyhine kıyâm ile muhâfa-

za-i imtiyâzları üzere ihtimâm göstermişlerdir. Fakat ümmü'l-vatanları olan İngilterelü, işbu ma'mûrelerin kesb-i kuvvet-i müfrite eylemesini nazar-ı bî-kaydî ile göremediğinden ve hattâ ba'zı seferlerde kendisine hayli i'âneleri olmuş iken, müteşekkir olacak yerde bu keyfiyyet kendisine bâ'is-i hadşe vü telâş olduğundan, bunların ma'nâ'-i hâ'iz oldukları istiklâl-i dâhilîyi imhâ ile, İngiltere mecâlisinin hükmüne tâbi' etmeğe karâr verip, evvel-emrde esâs-ı servet-i millet olan sanâyi' ve ticârete ba'zı mertebe sedd ü bend-i mümâna'at yapmak ve İngiltere'ye muhtâc hâlinde tutmak içün, kendilerine lâzım olan ba'zı eşyânın mahallinde i'mâlini men' ile, İngiltere kârhânelerinden celb eylemelerine mecbûr edilmesi yetişmeyip, hem bunları İngiltere kavânînine ittibâ' ettirmek ve hem de yeni bir takım vâridât bulmak içün, memâlik-i mezkûreye tekâlîf tarhını İngiltere meclisi re'y ü hükm etmekle, bu keyfiyyet memâlik-i mezkûrenin ihtilâline ve bilâhıre istiklâline sebeb olmuştur. Şöyle ki: Sâlifü'z-zikr sefer-i heft-sâlede **(s.266)** İngilere Devleti'nin düyûnu çoğaldığından, ba'zı tedâbîr-i mâliyeye teşebbüs olunduğu sırada, Amerika'da dahi damgâlı kâğıd resmi îcâd olunup, bunun üzerine ahâlî tarafından zuhûra gelen âsâr-ı fitne vü fesâda karşı rüsûmât-ı mezkûre ilgā olunmuş ise de, bin yüz seksen bir sene-i Hicriyyesi'nde billûr ve kâğıd ve çay üzerine ba'zı rüsûmât konulmuş olmağla, halkın şikâyet ve muhâlefeti evvelkiden ziyâde zuhûr edip, Boston Şehri'nde gümrük me'mûrları tarafından usûl-i mezkûrenin icrâsına mübâderet olundukta, halk, üzerlerine hücûm ile sû'-i mu'âmeleye ibtidâr ettiler. Usûl-i mezkûrenin icrâ ettirilmesiyçün Avrupa cânibinden asker geleceği havâdisi münteşir olmasıyla, seksen altı şehrin vekîllerinden mürekkeb olmak üzere, Boston Şehri'nde bir Konvansiyon, ya'nî "Mu'âhede" nâmıyla bir cem'iyyet teşkîl olunmuş ise de, işbu cem'iyyet zikr olunan şehirlerin nâmına olarak emr-i istiklâl tasavvuru meydâna çıkmayıp, yalnız tekâlîf-i vâkı'a aleyhinde iddi'â ve iştikâ eylediler.

Fi'l-hakīka bunun üzerine İngiltere'den asker gönderilmiş ise de, emr-i muhârebe, daha zuhûra gelmeyip ve bir sene müddet kīl ü kāl ve şikâyet ve arzıhâl ile vakit geçip, asıl ceng, İngiltere emti'asının men'-i isti'mâliyle ibtidâ eyledi. Bu hâl İngiltere ticâretine hayliden hayli tenezzül ü nakīsa getirmekle, tüccârın sûz ü güdâzı üzerine, Amerika'da vaz' olunan rüsûmât u tekâlîf ilgā olunup; fakat çayın rüsûmâtı az bir şey olduğundan, yalnız o mâdde ibkā olunmuş idi. Lâkin Amerikalular, bununla dahi İngiltere Parlementosu'nun

tahakkümünü tasdîk etmiş olacaklarından, tâ ki rüsûmât-ı mevzû'a kâmilen kaldırılmaya, karâr-ı sâbıklarında devâm edeceklerini iddi'â ve i'lân eylediler.

Bu sûretle maslahat günden güne kesb-i şiddet edip, vakta ki Boston Şehri'ne Hind'den gelmiş olan bir gemi hamûlesi çayı ahâlî denize attıklarında, İngiltere Devleti, bin yüz seksen sekiz sene-i Hicriyyesi'nde Boston Şehri'nin ticâretini yasağ edip, her nev' eşyâ vü emti'anın duhûlü ve hurûcunu men' eyledi. İngiltere, Boston Şehri hakkında bu vechile mu'âmele-i şedîde icrâsıyla, sâ'irlerine misâl göstermek emelinde olup, bundan başka hudûd ve mezheb ve milliyyet ile birbirlerinden ayrı olan bir takım memleketlerin ictimâ'ıyla, kendisine karşı bir kuvvet-i müttehide hâsıl olacağını hiç ummaz idi. Lâkin ma'mûrelerin cümlesi yek-dîgerin menâfi'ine müşârik olup, bir familya a'zâsından olduklarını hiss etmeleriyle, Boston Şehri'nin dûçâr olduğu felâketten müte'essir olarak, cümlesi şehr-i mezkûra icrâ-yı i'âneye bi'l-ibtidâr Boston Şehri hakkında **(s.267)** yapılan yasağ kaldırılmadıkça, İngiltere ile her nev' ticâretten ictinâb edeceklerine yemîn ederek, beynlerinde ittifâk u mu'âhede eylediler.

Sene-i mezkûrede "Filadelfiya" ‹Philadelphia› nâm şehirde mün'akid olan meclis-i umûmî-i memleket işbu karârı tahsîn ü tasdîk ile, Amerika İngilizlerinin hukūk ve şikâyetlerini şâmil ve mazhar-ı adl ü hakkāniyet olmak içün, en sehl ve serî' tarîk-ı İngiltere'den bu gûne eşyâ almayıp, Amerika'dan dahi eşyâ irsâlinin men'i sûreti olduğunu müş'ir bir beyânnâme yapılıp, cümleten vükelâ-yı millet, bu karâr üzerine ahd ü mîsâk ettiler. Fakat bununla berâber İngiltere kralına bir arzıhâl takdîm ve irsâl olunup, hükümdâra olan sadâkat ve ümmü'l-vatanlarına olan mutâva'atlarından bahisle, sulh ve serbestiyyetten başka bir şey istemediklerini i'lân eylediler.

İngiltere vükelâsı ise, usûllerinde ısrâr edip, Amerikaluları dâ'ire-i itâ'ate koymak içün, daha ziyâde asker irsâline ve ecânib ile olan ticâretlerinin men'ine karâr verilmiştir. İngiltere'de pek çok kişi ve husûsan erkân-ı memleket olan lordlar, ma'mûreler ahâlîsini bir iki alay asker ile taht-ı zâbıtaya koymak iddi'â ve efkârında olup, eger iş böyle tutulmayıp da, mebde'-i maslahatta külliyyetlice asker gönderilerek, bir taraftan kuvve-i kâfiye-i cebriyye ve bir taraftan dahi ba'zı müsâ'adât ile usûl-i adliyye ve rıfkıyye irâ'e olunmuş olaydı, işbu nâ'ire-i ısyân bu kadar alevlenmeyerek, belki daha şerâre iken

muntafî olabilir idi. Her ne ise Amerikalular, krala gönderdikleri arzıhâlin redd olunacağını teyakkun etmeleriyle, memleket askeri cem'ine ve mühimmât-ı harbiyye celbine teşebbüs edip, târîh-i Îseviyye'nin bin yedi yüz yetmiş beş Nisanının on dokuzunda, ya'nî bin yüz seksen dokuz sene-i Hicriyyesi hilâlinde "Leksto<n> <Lexington>" nâm şehirde İngilizler, bir bölük Amerika askerine tesâdüf ederek, üzerlerine ateş etmeleriyle, etrâfta bulunan Amerika askeri imdâda yetişip, hayli şiddetli bir muhârebe vukū'uyla, iki yüz kadar âdem telef olmuş ve netîce-i muhârebe Amerikalular tarafında kalmıştır.

İşbu vak'a mebde'-i harb u âşûb olup, bundan sonra nâ'ire-i dâr u gîr her tarafta alev-gîr olmuştur. Sevdâ-yı serbestî dimâğ-ı ahâlîye sarmış olduğundan, her memleket, kudreti mertebe asker ve sâ'ir şeyle hıdmet-i umûmiyyeyi îfâya ibtidâr edip, bundan başka kavâ'im-i nakdiyye çıkarılarak ve zâbitân ve neferât-ı askeriyyeye ma'âşlar ta'yîn olunarak, idârece bir istiklâl rengi alınmış ve bin yüz doksan sene-i Hicriyyesi'nde Virciniya <Virginia> Eyâleti ahâlîsinden ve ashâb-ı servetten "Jorj Vaşinkton <George Washington>" nâm kimse, bin yüz yetmiş sene-i **(s.268)** Hicriyyesi'nde İngiltere ile Fransa Devletleri arasında vukū' bulan muhârebâtta istihdâm olunup, izhâr-ı besâlet ü dirâyet etmiş olduğundan, bütün Amerika askerine ser'asker nasb olunarak, anın tedâbîr-i vâkı'a ve harekât-ı şecî'ânesiyle, ekser-i muhârebâtta Amerikalular, galebe yüzünde bulunmuşlar ise de, henüz İngiltere'den bütün bütün ayrılmak sûretine karâr verilmemiş idi. Lâkin muhârebâtın âsâr-ı tabî'iyyesinden olan ba'zı hâlât İngilizler aleyhinde Amerikalular'ın tehyîc-i buğz u adâvet ve tezyîd-i ısyânlarına sebeb olup, nihâyetü'l-emr bin yüz doksan senesi Haziranında "Cem'iyyet-i Umûmiyye-i Memâlik-i Müctemi'a-i Amerika" nâmıyla memleketlerinin istiklâlini i'lân eylemişlerdir.

Bunun üzerine artık ihtimâl-i te'lîf ber-taraf olduğundan, iki taraf dahi pek büyük hâzırlıklarla yek-dîgere mukābeleye kalkışıp, egerçi İngilterelüler, bu sene Amerikalular'a gālib gelmişler ise de, Amerikalular, ikdâm-ı tâmm ile cây-i mukāvemette sebât eylediklerinden başka, hâricen dahi esbâb-ı iktidârı taharrîye teşebbüs ile düvel-i ecnebiyyeden istimdâd eyledikleri sırada, Fransa Devleti'nin İngilterelü hakkında olan efkâr-ı rekābet-kârîsini bildiklerinden, Fransa'ya bir me'mûr-ı mahsûs gönderilip, ileride mu'âvenet-i aleniyyeye intizâr ile, ibtidâ-yı emrde hufyeten silâh ve sâ'ir mühimmât ile i'âne

olunmasını istid'â eylemişler idi. Giden me'mûr, ba'zı kumpanya ve mütecâsir âdemleri celb ile, bir hayli esliha ve mühimmât irsâline ve bir takım âdem isbâline dest-res olmuş idi. Çünki Fransızlar, öteden berü İngilizler'e düşmen olduktan başka, Amerikalular'ın efkâr-ı serbestîlerinden hazz ettikleri cihetle, imdâda âmâde iseler de, Fransa kralının öyle bir cumhûr ile ittifâkı yolsuz görüldüğü gibi, müzâyaka-i mâliyesi dahi ziyâde olduğundan, evvel-emrde Fransa Devleti, bir hâl-i tereddüdde kalmış idi. Lâkin Fransa asilzâdegânından Lafayet <Lafayette> ile Amerika'ya bir mikdâr gönüllü asker gitmiş idi.

Bin yüz doksan bir senesi içinde vukū' bulan muhârebâtta İngilizler, münhezim ve Amerikalular, gālib ü muzaffer olmağla, bu keyfiyyet Fransa Devleti için Amerikalular'a açıktan açığa tarafdârlık izhârına bâdî-i cür'et olup, bin yüz doksan iki senesinde Fransa Devleti, Memâlik-i Müctemi'a-i Amerika istiklâlini tasdîk ile, Fransa Devleti'yle cumhûr-ı mezkûr beyninde muhâdene ve ticârete dâ'ir bir mu'âhede akd olunup, yevm-i mezkûrda ileride Fransa ve İngiltere Devletleri beyninde muhârebe zuhûr eyler ise, yek-dîgere tahaffuzî ve tedâfü'î mu'âvenet eylemek şerâ'itine mü<te>'allik olarak, cumhûr ile Fransa beyninde bir ahidnâme dahi imzâ olundu.

(s.269) Fransa Devleti'nin dûçâr olduğu müzâyaka hâlinde, muhârebeyi taharrî değil mümkin mertebe def' eylemek lâzım iken, bir devlet-i mütecâvire-i rakībenin tenezzülü hâlini görmek lezzet ve ârzûsu Fransa'yı bir mertebe firîfte eylemiştir ki, bayağı Amerikalular'dan ziyâde Fransaluların şu mu'âhededen dolayı izhâr-ı memnûniyyet eylemeleri ve Amerika'da zuhûr eylemiş olan bir ihtilâli bu sûretle himâye ederek, Fransalular'ın böyle sermest-i sülâfe-i serbestî olan Amerikalular ile ihtilât ve idâre-i kü'ûs-ı efkâr etmelerinde envâ'-ı hatar der-kâr iken, buna Fransa kralı gibi müstakıll ü mutlak bir hükümdârın müsâ'ade göstermiş olması şey'-i acîbdir.

Amerikalu tarafından görülen şiddet ve mukāvemet ve İngilizlerin mevkı'ce dûçâr oldukları müşkilât ile muhârebece bir hüsn-i netîce hâsıl olmaması üzerine, Fransalunun Amerikalular ile akd-i ittifâk u mu'âhede eylemeleri keyfiyyetleri İngiltere vükelâsına hayret-bahş olup, tedâbîr-i askeriyyeye kuvvet verilmesiyle berâber, Amerikalular'ın da'vâ ettikleri imtiyâzât u müsâ'adâtın i'tâsına izhâr-ı muvâfakat ederek, işbu doksan iki senesinde müceddeden gönderilen cenerallerine bu müsâ'adât ile Amerikalular'ı celb ü te'mîn için

me'mûriyyet-i mahsûsa dahi verilmiş di. Lâkin maslahat bu mertebeye varmış iken, Amerikalular'ı tekrâr dâ'ire-i teba'iyyete almanın imkânı olmadığından, tarafeyn yine kâr-zârda ısrâr ettiler.

İşbu sene içinde vukū' bulan muhârebâta berren ve bahren Fransa donanması ve gönüllü askeri şerîk olarak, egerçi İngilterelüler tarafından fevka'lgāye çalışılmış ve izhâr-ı besâlet kılınmış ise de, Fransalular'ın i'ânesiyle, Amerikalular'da esbâb-ı mukāvemet tezâyüd ederek, fevâ'id-i harbiyye yine Amerikalular tarafından <tarafında> kalmış idi.

Bir müddetten berü Fransalu, İspanya Devleti'ni Amerika'ya mu'âvenet emrinde dâ'ire-i ittifâka almağa çalışıp, İspanyalular'ın dahi Yenidünyâ'da bir çok ma'mûreleri olup, bir tarafında zuhûra gelen sevdâ-yı istiklâlin sâ'ir taraflarına dahi sirâyet edeceği der-kâr olduğundan, İspanyalular'ın Memâlik-i Müctemi'a ahâlîsine i'âne eylemeleri şöyle dursun, belki İngilterelüler ile birlikte olarak, bu nâ'ire-i ihtilâlin itfâsına çalışmaları menâfi'-i asliyyeleri iktizâsından olmağla, bu mütâla'a Fransalunun tahrîkâtına bir zamân mukābil olmuş ise de, nihâyet İngiltere'nin Amerika'da olan kuvvet ü miknetinin ızâ'ası İspanya'nın menâfi'ine muvâfık olacağına dâ'ir Fransalunun îrâd ettiği mülâhazâta firîfte olarak, evvel-emrde yine İngiltere Devleti'yle Amerikalular beyninde mutavassıt olmaklığı arz edip, **(s.270)** İngiltere vükelâsı bununla ma'nen Amerika ma'mûrelerinin istiklâlini tanımak çıkacağından, redd ile mu'âmele etmeleriyle, İspanyalular dahi, bin yüz doksan üç târîhinde Fransalular ile dâ'ire-i ittifâka dâhil olup, bu cihetle sene-i mezkûre muhârebesinde anlar dahi birlikte bulunmuşlardır.

Fransalu ve İspanyalu ve Amerikalular, bir taraftan ve İngilterelüler, dîger cânibden olarak, bu sene ve sene-i âtiyede vukū' bulan muhârebât yalnız Amerika'nın berr ü bahrine münhasır olmayıp, sâ'ir taraflarda ve husûsan Hind cânibinde yek-dîgerin memâlikine hücûm ile egerçi Amerika'da İngilterelüler, fevâ'id-i harbiyyeyi zâyi' etmek hâlinde bulunmuşlar ve bu hâlde İngilterelüler, Rusya Devleti'ni kendilerine celb içün bir hayli çalışmış ve Rusya İmparatoriçesi Katerina'nın ba'zı efkâr-ı tama'kârı ve mükâberesini ohşayarak, imâleye dahi muvaffak olmuş iken, birden bire Rusya Devleti, tebdîl-i efkâr ederek, silâh der-dest "bî-taraflık" unvânıyla bir usûl-i ittifâkıye çıkarıp, muhârib olmayan devletlerin ekseri bu ittifâk dâ'iresine girdiği misillü,

Felemenklüler dahi, bu ittifâka dâhil olup, çünki esâs-ı mâdde İngilterelüye muhâlif olduğundan, Felemenklünün bunu kabûl etmesi üzerine, İngilterelüler, bunlara dahi i'lân-ı harb edip, bu cihetle idâd-ı husamâsı tekessür ile, müşkilâta dûçâr olmuşlar ise de, Fransalu ve İspanyalu ve Felemenklülerin Amerika ve Hind taraflarında olan arâzî ve cezâyirlerinden bir haylisini kabza-i tasarrufa geçirip ve bin yüz doksan beş ve doksan altı muhârebeleri dahi bu sûretle geçip, bi'l-âhıre İngilterelüler'in Amerika'da olan zâyi'âtlarına mukâbil, mükâlemede mübâdeleye sâlih bir çok yerler ellerinde bulunmuş ise de, masârifât-ı seferiyyeden dolayı düyûnu ziyâdesiyle tekessür edip, bu cihetle sulha mâ'il olduğu misillü, Fransalu dahi, İngilterelünün Amerika'da olan ma'mûrelerini kendisinden tefrîk eylemek ümniyyesine nâ'il olduğundan ve İspanyalular'ın ise bu muhârebeye şürû'da asıl maksadları olan şey -ki Cebel-i Tarık Kal'ası'yla Çamayka <Jamaica> Cezîresi'nin İngilterelüden nez'i mâddesidir- ana muktedir olamayacaklarını anlayıp, cebren ellerine geçmiş olan Minorka <Minorca> ve ba'zı Amerika arâzîsinin yedlerinde kalacağına emniyyet hâsıl eylediklerinden ve Felemenklüler dahi, Fransa'nın eser-i himmetiyle ba'zı yerlerin tasarrufuna nâ'il olup, bu cihetle anın sözünden çıkamayacağından, her tarafça emr-i musâlahaya meyl-i tâmm gösterilerek, Rusya imparatoriçesi ve Nemçe imparatoru, arz-ı tavassut eylediklerinden, bin yüz doksan altı senesi evâhırında her taraftan tehâlük ile Paris'te mükâlemâta ibtidâr olundu.

(s.271) En ibtidâ İngiliz ve Amerikalular, birbirine yaklaşıp, sene-i mezkûre Kânûn-ı sânîsinde Memâlik-i Müctemi'a'nın saltanat ve istiklâlinin tasdîkıyla, bir mu'âhede akd ü imzâ olunup, tasdîk mâddesi Fransa ile İngiltere Devletleri beyninde olan münâza'anın fasl ü tesviyesine kadar muvakkat add olunup, andan sonra i'lân olunmasına ve mer'iyyü'l-hükm tutulmasına karâr verildi. Bu iki devlet beyninde dahi bin yüz doksan yedi senesi hilâlinde Amerika'da Sen Promiklon <Saint Promiclon> ve Sen Los <Saint Louis> Cezîreleri'ni redd ve Tabago <Tobago> Cezîresi'ni Fransaluya terk ile, Grenar <Grenada> ve Grenarin <Grenadines> ve Dominik <Dominica> ve Sonson <Saint Lucia> ve Sen Kristof <Saint Christopher/Saint Kitts> ve Lof ve Nesra <Nevis> Cezîreleri İngiltere tasarrufuna geçmek ve Hind'de Fransa'nın kable'l-muhârebe elinde bulunan yerler yine kendisine verilmek ve bin yüz

yirmi altı sene-i Hicriyyesi'nde Utrek <Utrecht> Şehri'nde yapılan mu'âhede Fransalu'ya nâfi' ba'zı ta'dîlât idhâl olunmak şerâ'itiyle, Versalya <Versailles> Şehri'nde bir mu'âhede akd ü imzâ olundu. Bununla beraber İspanyalular ile dahi akd-i mu'âhede olunup, Amerika'da Bahama Adaları'nın İngilterelüye terkiyle, ana mukābil Minorka <Minorca> Adası'yla Amerika'da Florin <Florida Keys> Adaları'nın İspanya elinde kalması meşrût oldu. Ve Felemenklüler dahi, ba'zı mübâdelât-ı cüz'iyye ile akd-i musâlaha vü mu'âhede eylediler. Amerika sebebiyle zuhûra gelmiş olan işbu muhârebât bu sûretle hıtâm ve vüs'at ve feyz ü bereket-i arâzîsi ile gün be-gün ilerilemekte olan bir yeni devletin zuhûruyla encâm bulmuştur.

Amerika'da Ser'asker olan Vaşinkton <Washington>, âsâr-ı dirâyet ve besâleti ile esnâ-yı harbde memâlikine hıdmet eylediği misillü, ba'de'l-harb asâkir-i mevcûdenin bir çok ma'âşları tedâhülde olup, meclis-i memleket tarafından bunlara ruhsat verilmekte acele gösterildiğinden, asâkir semere-i mesâ'îlerini zâyi' edecekleri havfıyla, hareket ü kıyâm etmeğe ramak kalmış iken, Vaşinkton <Washington>, araya girip, meclis-i memleketin hükûmetine ve askerinin hıdmetine ri'âyet ettirmeğe muvaffak olarak, henüz meydâna çıkmış olan vatanını bir muhârebe-i dâhiliyye beliyyesinden kurtarmak hıdmetine mazhar olduktan sonra, vedî'a-i dest-i emâneti olan riyâset-i askeriyyeyi meclise terkle, kendisi hâl-i sâbıkıyla Virciniya <Virginia> memleketinde olan arâzîsine çekilmiş ve fakat nâmını memleketinde ibkā eylemiştir.

Bu muhârebede İngiltere Devleti, elden bir hayli teba'a çıkarıp, yüz milyon lira masrafa dahi girmiştir. Fransa Devleti, bundan bir fâ'ide görmedikten başka, Amerika sularında donanması külliyyen mağlûb olmuş ve düyûnu bir mertebe daha terakkī bulmuş idi. Ve bir de Amerika seferi münâsebetiyle Fransa'da efkâr-ı serbestî bir mertebe daha terakkī ederek, **(s.272)** İngiltere'deki hükûmet-i meşrûta ârzûsunda bulunan Fransızlar'ın haylicesi cumhûriyyet efkârına dönülmeğe <dönmeğe> başlamışlardır.

Rusya İmparatoriçesi Katerina ise, düvel-i Avrupa'nın bu meşgūliyyetlerini fursat ittihâz ederek, Kırım'ı zabt ile, Karadeniz'de donanma tedârüküne başladığından, mîzân-ı politika bir râdde daha cânib-i şimâle ağmış idi.

Havâdis-i İran

Mukaddemâ Deli Petro, ba'zı gûne hîleler ile Derbend ve Bakü Kal'aları'yla Gîlân memleketini Acemlerin elinden ahz u zabt etmiş idi. Lâkin mu'ahharan Nâdir Şâh zuhûr ettikte, Rusyalunun zabt etmiş olduğu memâliki nez' u istirdâd ettikten başka, İngiliz kapudanlarından birini Müslimân edip ve "Cemâl Bey" tesmiye eyleyip, anın ma'rifetiyle tedârük etmiş olduğu donanmasının Bahr-ı Hazar'da nüfûz ve istiklâlini Rusya'ya ıkrâr ettirmiş idi. Binâ'enaleyh Rusyalular, asâkir-i İraniye beynine fitne vü fesâd ilkāsıyla, Nâdir Şâh'tan ahz-ı intikām sevdâsına düşdüklerini Nâdir Şâh hiss etmekle, Rusya üzerine harekete müteheyyi' iken, mukaddimede zikr olunduğu üzere, katl olunup, andan sonra Acem'de zuhûr eden ihtilâlât-ı mütevâliye hasebiyle Bahr-ı Hazar maslahatına bakılamadığından, donanma-yı mezkûr itlâf u ifnâ olunarak, bahr-ı mezkûrda nüfûz u istiklâl yine Rusya yedinde kaldı. Ve Rusya İmparatoriçesi Katerina, bahr-ı mezkûrda bir hayli sefâ'in ve çend kıt'a büyük ve küçük sefînelerden mürekkeb bir donanma tedârük ederek, oraların ticâretini bayağı Rusyalular'a hasr ettikten başka, Leh ve Kırım taraflarında vesîle-i tahsîl-i merâm edegeldiği fesâdâtı emsâl ittihâz ederek, Acem diyârında dahi dâ'imâ za'îfi iltizâm ile kavîyi ızrâr ve tehvîne ikdâm etmek ve bu takrîble ilkā-yı fesâd u şikāktan hâlî olmamak husûsunu donanma-yı mezkûr amiraline tenbîh ü sipârişten hâliye değil idi. Husûsuyla Bahr-ı Hazar'ın Acem elinde olan sâhil-i garbîsinde ba'zı memâlik zabt etmek sevdâsına düşüp, buna mukaddime olmak üzere ol tarafta Rusya tüccârı içün bir hân ihdâsı misillü, ba'zı gûne alâka peydâ etmeğe sa'y etmesini amiral-i merkūma ekîden tenbîh etmiş idi. Doksan üç senesi vekāyi'inde beyân ettiğimiz vechile, ol taraflarda alem-efrâz-ı istiklâl ü istibdâd olan Ağa Muhammed Hân'ın aleyhine ögey karındaşlarında<n> Murtazâ Kulu Hân, Rusyalu tarafından tesâhub olunmuş **(s.273)** ise de, Ağa Muhammed Hân, gerek Murtazâ Kulu Hân'a ve gerek Şîrâz'da hükûmet eden hânân-ı Zendiyye'ye galebe ederek, Gîlân ve Mazenderân ve Şirvân eyâletlerini ve sâ'ir nice memleketleri zabt u teshîr etmekle, Rusyalu, Esterâbâd Limanı sâhilinde bir bâzergânhâne binâsına kendisinden ruhsat alarak, mahall-i merkūmda metîn ü müstahkem bir kulle inşâ ile, derûnuna on sekiz kıt'a top vaz' eyledi.

Ağa Muhammed Hân, bu keyfiyyetten münfa'il olmağla, işbu doksan yedi senesi hilâlinde mûmâileyh amirali ve ma'iyyetinde bulunan Rusya zâbitânını ziyâfet bahânesiyle da'vet edip, cümlesini habs ettikten sonra, kal'a-i mezkûreyi hedm ile, Rusyalu hakkında hayli unf u şiddet eyledi. Lâkin Rusyalular, bu esnâda Kırım istîlâsıyla meşgûl olduklarından, zâhir-i hâlde Ağa Muhammed Hân'a bir şey diyemeyip, Potemkin tarafından arz-ı hulûs u muhabbet zımnında, mahsûs âdem irsâliyle iğfâline ikdâm olundu. Ve egerçi iç yüzünden tekrâr Gîlân'ı zabt içün Murtazâ Kulu Hân'ı tahrîs ü teşvîkten hâlî olmamışlar ise de, sa'y ü ikdâmları müfîd olmayıp, doksan üç senesi vekāyi'inde beyân olunduğu üzere, Ağa Muhammed Hân, bi'l-cümle husamâsına galebe birle, refte refte kâffe-i memâlik-i İran'ı kabza-i tasarrufuna aldıktan başka, sonraları Rusya memâlikine hücûm etmek sevdâsına bile düşmüştür. Lâkin bu merâmının icrâsı Devlet-i Aliyye'nin inzimâm-ı himem-i celîlesine mütevakkıf olup, taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi akd-i revâbıt-ı ittifâka sûret-i tenezzül ve iltifât göremediğinden, bu merâmını icrâya muvaffak olamamıştır.

İrakli Hân'ın Rusya Himâyesine Girdiği

Rusyalular'ın himâyeti ne derecelerde muzırr u hatar-nâk olduğu Şahin Girây mâddesinden âmmenin ma'lûm u meczûmu olmak lâzım gelir iken, akdemce Devlet-i Aliyye himâyetine girmiş olan Gürcistân Hânlarından Kartaliya <Kartli> ve Kaket <Kahet> Hâkimi olan Tiflîs (Herakliyus) Hânı İrakli veled-i Tahmures <Teymuraz> Hân -ki doksan senesi vekāyi'inde Devlet-i Aliyye himâyesine keyfiyyet-i dehâlet ü teba'iyyeti zikr olunmuş olan İrakli Hândır- Potemkin hedâyâsına dayanamayarak işbu doksan yedi senesi Ramazânının evâsıtında Rusya himâyesine girmiş ve Katerina'ya bir kıt'a sened vermiş olup, derûn-ı senedde fî-mâ-ba'd âhar bir devlete teba'iyyetten ferâgatla, lede'l-îcâb Rusyaluya mu'âvenet etmek ve Rusyalu dahi, anın memleketlerini hıfz u sıyânet etmeğe żâmin ü mütekeffil olmak ve bundan sonra **(s.274)** bi'l-verâse ahlâfından hân olacak şahıs evvel-emrde Rusyaluya keyfiyyeti ihbâr edip, Rusyalu tarafından kendiye ruhsatnâme ve bandıra ve kılıç <ve> haftân giydirip, ba'dehû Rusya tarafından kendiye telkīn olunacak vechile, Rusyalunun taht-ı himâye vü hükmünde olduğunu i'tirâf ile yemîn eylemek ve gerek hudûdda bulunan Rusya kumandanının ve gerek elçisinin haberi ol-

madıkça, hân-ı mûmâileyh civârda olan hükkâm ile muhâbere etme<me>k ve Rusyalunun Devlet-i Aliyye ve sâ'ire ile mün'akid olacak mu'âhedesi İrakli Hân'ın ahâlî ve memâlikine dahi âmm u şâmil olmak ve mârrü'z-zikr Kartaliya <Kartli> ve Kaket <Kahet> memleketlerinin başpiskoposu Rusyalunun sekizinci derecede olan metrepolidiyle <metropolidiyle> hem-rütbe i'tibâr olunmak ve bu mu'âhede ile'l-ebed câri olmak şurûtu derc olunmuştur.

Ve egerçi İrakli Hân, Rusyalunun yalnız himâyetine dâhil olup, mülkünü ferâğ etmiş değil ise de, vefâtından sonra Rusyalular, bu himâyeyi ser-rişte ederek, bundan on yedi sene sonra İrakli Hân'ın zîr-i tasarrufunda bulunmuş olan memâliki zabt ile kendi memleketlerine ilhâk etmişlerdir.

Rusyalular, bunun gibi Mengrel, ya'nî Açıkbaş Hânı olan Saloman <Salomon> Hân'ı dahi zîr-i himâyeye almak istediklerinde, hân-ı mûmâileyh, zâtında bir merd-i bâlâ-pervâz olduğuna binâ'en, tîz elden Rusyaluya ser-fürû-ı bürde-i rağbet ü iltifât olmadıysa da, Rusyalular dahi, arz-ı hedâyâ vü taltîfât ile celb ü teshîri esbâbına teşebbüsten hâlî olmadılar.

Akdemce Rusyalular'ın İrakli Hân ile Saloman <Salomon>'un celb ü te'lîflerine çalışmada oldukları havâdisiyle berâber, Revân tarafına gönder<il>miş olan Rusya mühendisleri ol havâlîyi geşt ü güzâr ile Revân Kal'asını keşf etikleri ve Revân Hânı Hüseyin Hân tarafından Rusya'nın âdemleri memnûniyyetle kabûl olundukları serhaddât vâlîlerinden Dersa'âdet'e tahrîr olunmuş ve Rusyalu Devlet-i Aliyye ile nakz-ı ahd eylediği takdîrde, İrakli Hân ve Saloman <Salomon> delâletleriyle, ol taraftan dahi hudûd-ı hâkāniyeye tecâvüz etmek ve eger Devlet-i Aliyye ile olan musâlahası ber-karâr olur ise, Gîlân ve Mâzenderân taraflarını zabt eylemek ve belki bu esnâda Acem'in der-kâr olan ihtilâli hasebiyle, bütün bütün İran'ı kabza-i tasarrufa getirmek fikr-i fâsidesinde olduğu ol tarafların tecessüs-i ahvâline me'mûr olan câsûslardan haber alınmış olduğundan, serhaddât-ı şarkıyyenin istihkâmâtına ibtidâr ve serhadd vâlîlerinin teyakkuz u basîret üzere bulunmaları taraf-ı sadâretten mahsûs kā'imeler yazılarak, kendilerine emr ü iş'âr **(s.275)** buyurulduktan başka, bu hâlin vahâmet-me'âlinden İran hânlarının habîr ü âgâh kılınmaları Bağdâd Vâlîsi Süleymân Paşa'ya tahrîr buyurulmuş ve ehl-i İslâmdan olan ba'zı Dağıstân hânlarına dahi mektûblar yazılıp, eger Rusyalu, diyâr-ı İran'a tahattî edecek olursa, askerlerini cem' ile merdâne mukābele eylemeleri ve

keyfiyyeti der-akab Dersa'âdet'e i'lâm eyledikleri hâlde, ittihâd-ı diyânet hasebiyle, mu'âvenette tecvîz-i kusûr olunmayacağı tasrîh ve Ereğlili Halîl Paşa'nın vezâreti ibkā olunup, Faş havâlîsi muhâfazasına ta'yîn kılınmıştır.

Ve çünki İrakli Hân'ın mukaddemâ himâyet-i Devlet-i Aliyye'ye dehâleti Çıldır Vâlîsi Süleymân Paşa vâsıtasıyla vukū'a gelmiş olduğundan ve hâlâ Rusya himâyesine girdiği bu tarafca gereği gibi sübût bulmamış idiğinden, maslahatın ehemmiyyetine binâ'en Süleymân Paşa'ya yazılmış olan kā'imeye taraf-ı sadâret-penâhîden yazılan hâmiş-i mahsûsda: "*İrakli Hân hakkında her ne kadar îrâs-ı zann eder hâlât cevânib ü etrâftan ihtiyâr olunmakta ise de, Devlet-i Aliyye'ye râbıta-i ubûdiyyeti vesâtat-ı sa'âdetleri ile olup ve bu vakte kadar dâ'ire-i rızâ-şinâsîde bulunduğunu çekemeyen ba'zın mu'alleletün bi'l-agraz olan ilkālarından iktizâ eylemek mülâhazası der-kârdır. Zîrâ hân-ı mûmâileyh, hemen Moskovluya mütâba'at ve Devlet-i Aliyye veyâhûd İran hudûdlarına Moskovlunun tecâvüz ü tahattîsine delâlet edeceği ıyâna çıksa, hân-ı mûmâileyhin İran tarafında el-hâletü-hâzihî mahkûmu misillü Revân hânı ve Şûş tarafı irâ'et-i rûy-i muhâlefet edemedikleri hâlde, sâ'ir-i hânân ve ahâlî-i İraniyân âkıbet-i kârı derk edip, bâ-husûs mesmû' olduğuna göre, İmâm Kulu Hân ve sâ'ir kudreti olan rü'esâyı İraniyân, peşince İrakli Hân ile mukāvemet ve müdâfa'a kaydına mübâşeret eylemeleri iktizâ eder idi. Hâsılı gereği gibi im'ân ve İrakli Hân'ın her hâline her zamân kesb-i vukūf u ikān ve bu esnâda İrakli Hân'ın şöhret bulan Moskovlu'ya mütâba'atı ve ma'an İran memâlikine tecâvüzü kazıyye-i gayr-i marzıyyesi her ne kadar me'mûlden hâric ise de Âzerbaycân hânlarının mesmû'ları olmamak ve mesmû'ları olduğu sûrette mukāvemet ve muhâfazat kaydına düşmemek muhâl kabîlinden olmağla, buna dâ'ir İran hânları miyânelerinde olan akvâl ü ef'âl ne gûnedir taraf taraf tecessüs ettirerek, isticlâb olunan âsâr-ı sahîhayı iş'âra mübâderet ve İrakli Hân'ın hakkında cevânib-i sâ'ire akvâli mu'teberimiz olmayıp, her hâlde tahrîrâtları mu'teberimiz olmağla, her ne kadar mümkin ise, hân-ı mûmâileyhin Devlet-i Aliyye'ye eylediği bendeliğinin istihkâmı muktezayâtına sa'y ü himmet buyurmaları ve kılâ'ın ta'mîri ve mühimmâtları levâzımını muktezâ-yı tahrîrimiz üzere, bi't-taharrî tahrîr ü ifâdeye müsâra'atları me'mûl-i hâlisânemizdir*" deyü tahrîr olunmuş idi.

(s.276) Vech-i meşruh üzere, İrakli Hân'ın celb ü istimâletiyle, taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye olan revâbıt-ı sâbıkasının te'kîd ü tevsîkına teşebbüs olun-

muş ise de, arası çok geçmeksizin Rusya himâyesine girdiği ve ber-minvâl-i sâbık, sened verdiği Eflak Voyvodası Mihal Bey <Mihai Suțu> tarafından Der'aliyye'ye tahrîr ü iş'âr olunmuştur.

Tedârükât-ı Seferiyye İçün Meclis-i Meşveret Akd Olunduğu

Şeyhülislâm konağında sadrıa'zam ve kapudan paşa ve sudûr-ı kirâm ve İstanbul pâyesinde bulunan ulemâ-yı a'lâm ve ricâl-i Devlet-i Aliyye ve cümle ocak ağaları, hâzır oldukları hâlde, Rusya ile Nemçe'nin sû'-i niyyetlerine dâ'ir ba'zı es'ileden ibâret kaleme alınmış olan kâğıd der-miyân olundu.

Es'ile-i mezkûreden biri budur ki: "*Kış içinde a'dânın hudûda hücûmları etrâftan tevârüd eden ahbâra nazaran muhtemel olmağla, müretteb olan asâkir, hudûdlara sevk olunsun mu, yohsa şitâ tedârüküyle iktifâ kılınsın mı?*"

Bu su'âlin cevâbında sâbıkā İstanbul Kādîsı Arabzâde Sâdık Efendi, feth-i kelâm edip: "*Şitâ içün tedârük ancak bu kadar olabilir. Ancak askerin zâbıta ve sebâtları dahi vâcibdir. Zîrâ ta'yîn olunan asâkirin ba'zısı bu tarafta bî-edebliğe mübâşeret etmekle, bunların te'dîbleri elzem ve zâbitlerinin takayyüdleri ehemmdir*" dedikte, Sadrıa'zam Halîl Hamîd Paşa, kelâma âgāz edip: "*Tertîb-i asâkir ve cem'-i zahâ'ir ve tedârük-i mühimmât ve takviye-i serhaddât bizim vazîfemiz olduğuna binâ'en, tavk-ı beşer mütehammil olduğu derecelerde bezl-i makderet olunup, bundan sonra dahi say' ü gayrette tarafımızdan tecvîz-i kusûr olunmaz. Lâkin ocaklunun te'dîb ü terhîbleri uhdemizden hâric olup, bi-hasebi'l-kānûn ocakları ağalarına müfevvez olmağla, ruhsat-ı kâmile verilmek bizden ve icrâsına ikdâm olunmak anlardan olmak lâzım gelir. Ve bu mâddeye dâ'ir yeniçeri ağasına tenbîh ü te'kîdden hâlî olduğumuz yoktur*" deyü yeniçeri ağasına imâle-i nazar u teveccüh edip: "*Şimdiye dek bu bâbda sana ruhsat i'tâsında kusûr olundu mu?*" demekle, yeniçeri ağası: "*Hayır kusûr olunmamıştır. Ve benim tarafımdan dahi kusûr olunmaz. Ve –bi-'avnihi te'âlâ–*[70]*, bu husûs dahi bir râbıta tahtına idhâl olunur*" deyü hatm-i kelâm eyledi.

Su'âl-i sâbık yine îrâd u i'âde olunup: "*Bu tertîbât kâfî midir?*" deyü istifsâr olundukta, Re'îsülküttâb-ı esbak Süleymân Feyzi Efendi, bed'-i makāl edip:

[70] Yüce Allâh'ın yardımıyla.

"*Devlet-i Aliyye'nin tertîbât-ı* **(s.277)** *askeriyyesi sayfî ve şitâ'î olup, tertîbât-ı sayfiyyeye vakit müsâ'id olmadığından, tertîb-i şitâ ile iktifâ evlâdır*" demekle, sadrıa'zam, ocaklar ağalarına bakıp: "*Sâlifü'z-zikr tertîbâttan Boğdan ve Tombasar muhâfızları ma'iyyetlerine tertîb olunan yeniçeri neferâtı mahallerine vâsıl oldular mı ve serhaddât-ı İslâmiyede olan asâkirin mikdârı ne mertebelere müntehîdir ve sipâh ve silahdâr ocaklarından taleb olunan üç bin nefer serdengeçti tahrîri hıtâm buldu mu?*" deyü isti'lâm edicek: "*Bir mâha değin yeniçeri neferâtı me'mûr oldukları mahallere vusûl bulacakları me'mûldür. Ve Bender'de on bin ve Hotin'de beş-altı bin kadar asker vardır*" deyü yeniçeri ağası takrîr ve: "*Sipâh ve silahdârdan şimdilik bin nefer yazılıp, el-yevm hâzır u âmâdedir. Bâkīsi dahi bir kaç gün zarfında ikmâl ile mahallerine irsâl olunacaklardır*" deyü ifâde eyledi.

Ba'dehû Belgrad'daki asâkirin keyfiyyet ve mikdârını sadrıa'zam istifsâr ettikte: "*Belgrad Muhâfızı İzzet Mehmed Paşa'nın vârid olan tahrîrâtında Rumeli eyâleti ve yerli yamakları otuz bine karîb olduğu mezkûrdur*" denildi. Lâkin sadrıa'zam, bunu mübâlagaya haml ile, Belgrad'ın mecmû'-ı asâkiri ancak beş bin nefere bâliğ olduğu indinde musahhah olan mevâddan idiğini beyân ettikten sonra: "*Özi Kal'ası'nın sâbıkta mevcûd olanları ve sonradan irsâl olunanları dokuz bine karîbdir. Ve Faş ve Sohum ve Batum Kal'aları'na ve ol havâlîye ba'zı mahallerden tedârük olunan neferâttan başka, Soğucak Kal'ası'na dahi mukaddem ü mu'ahhar bin iki yüz nefer tertîb ve irsâl olunmuş idi. Ancak Soğucak Kal'ası Abaza ve Çerâkise'nin sedd-i sedîdi ve belki ol havâlînin kilîdi olup, be-her-hâl takviye vü istihkâmı lâzım olduğundan, donanma-yı hümâyûn neferâtından dahi bir mikdâr asker ifrâz ve irsâl olunmak mukaddemâ cümle tarafından ve bâ-husûs kapudan paşa tarafından tergīb ü teşvîk ile, donanma-yı hümâyûnun içeriye girmesine tevkīf ve ta'lîk kılınmış idi. El-yevm donanma-yı hümâyûn içeriye dâhil oldu ve askerinin işi kalmadı. Bir mikdâr asker ifrâz ve irsâl olunmanın vakti gel<me>di mi?*" deyü su'âl ettikte, kapudan paşa, kelâma âgāz edip, bu esnâda donanma-yı hümâyûndan asker ifrâzı münâsib olmadığını beyân eyledi.

Andan sonra yine asker mâddesi i'âde olunup: "*Bunların taht-ı zâbıtaya idhâlleri ehemm-i umûrdandır*" denildikte, sadrıa'zam, yine kelâm-ı evveli tekrâr ile: "*Asker ve mühimmât tedârükü bizim vazîfemizdir; ammâ askerin emr-i sebâtları ve râbıta-i intizâmları zâbitlerinin vazîfesidir. Biz, vazîfemizi îfâ ettik.*

Fî-mâ-ba'd sebât ve intizâmları husûsunda zâbitleri her ne **(s.278)** *gûne re'y ü tedbîr ederler ise, tarafımızdan ruhsat-ı kâmile verilir*" demekle, ocak ağaları: "*–İnşâ'a'llâh–*[71]*, bu dahi bir sûret bulur*" deyü kat'-ı kelâm eylediler.

Ba'dehû Rusyalunun beyânnâmesine reddiyye olarak beyânnâme neşr etmek husûsu der-miyân olunup, kapudan paşa, neşr olunması tarafını tercîh ile: "*Şimdiye kadar te'hîri münâsib değil idi*" demekle, ana cevâben: "*Çünki garazımız, düşmene ser-rişte vermeyerek, bahâra dek ihtilâs-ı vakt ile tedârükât-ı seferiyyemizi ikmâl eylemek mütâla'ası olup, beyânnâme neşr etmek ise, düşmeni cenge da'vet demek olacağına ve a'dânın asâkir ve mühimmâtı hâzır u müheyyâ olmağla, bize vakit vermeyip, nâ-be-hengâm hudûdumuza hücûm ederler mülâhazasına mebnî, geçen mecliste cümle ittifâkıyla te'hîri tensîb ü tasvîb olunmuş idi*" denildikte, kapudan paşa: "*Gerçi öyle münâsib görülmüş idi; lâkin bu sûrette Devlet-i Aliyye, Kırım istîlâsını hazm etti demek Rusyaluya mümkin olur*" dedi.

Bunun üzerine İstanbul Kādîsı Müftîzâde Ahmed Efendi, tekrâr cümleye hıtâb edip, beyânnâmenin neşri ve adem-i neşri şıklarından birinin tercîhinde herkesten re'y istedikte, Tersâne-i âmire Emîni Selîm Efendi: "*Beyânnâme neşri hasmı cenge da'vet kabîlinden değil midir?*" deyü kavl-i sâbıkı tekrâr eyledi. Şeyhülislâm efendi, ana mukābele edip: "*Moskovlu Kırım'ı açıktan açığa zabt etti. Sükût mu edelim?*" deyicek, sadrıa'zam, cevâba ibtidâr edip: "*Gece, gündüz ikdâmımız tedârükât-ı seferiyyemizi ikmâl ile, a'dânın Kırım mâddesinde nakz-ı ahdi mûcib olan harekât-ı mağrûrânesi intikāmını alıp, şân-ı Devlet-i Aliyye'yi yerine getirmektir ve burası cümle-i muvahhidînin farîza-i zimmetidir*" diyerek, tekrâr ehadd-i şıkkeynin tercîhinde herkesten re'y istedikte: "*Şimdiden neşri münâsibdir*" deyü ittifâk-ı ârâ ile karâr verilip, bu karâr üzere meclis hıtâm buldu.

Vâsıf'ın mütedâvil olan nüsha-i târîhinde keyfiyyet bu siyâk üzere muharrerdir. Halîl Hamîd Paşa nâmına yazmış olduğu nüshası dahi böyledir. Ancak donanma-yı hümâyûndan asker ifrâzı mâddesinde kapudan paşaya ta'rîz vardır. Şöyle ki: Kapudan paşa, kelâma âgāz edip: "*Bu esnâda donanma-yı hümâyûn askerinden asker ifrâz etmek bir vechile münâsib değildir*" deyü kavl-i evvelinden nükûl ile, televvün izhâr etmesi mevâciblerine altı-yedi yüz kîse

[71] Bkz. Not: 11.

akçe sarf olunan kalyoncuların sefînelerde mefkūd olduklarına delîl-i kâfî ve bu takrîble: "*Sarf olunan mebâliğin ekserîsi kem-gerde-i dest-i bî-insâfî olduğu hârice çıkmıştır*" deyü musarrahtır.

Beyândan müstağnî olduğu vechile, asâkir-i bahriyye, berriyye gibi kolaylıkla meydâna gelmeyip, **(s.279)** bir kalyoncu neferinin nefer olması bile hayli vakte mütevakkıf olduğundan, böyle vakitte asâkir-i bahriyyeyi kal'a bekçisi etmek bahrı ve berri fark etmemek demek olduğundan, kapudan paşanın bu esnâda: "*Donanmadan asker ifrâz u ihrâcı münâsib değildir*" demesi, kalyoncular tahsîsâtının hora geçirilmiş olmasına delâlet etmeyip, belki ma'lûmât-ı sahîha-i askeriyyesi olduğuna şehâdet eyler. Ve ol vaktin muttali' olduğumuz ahbâr-ı sahîhasına nazaran, işbu Kapudan-ı Deryâ Gāzî Hasan Paşa, sahîhiyyen gāzî ve medh ü senâya şâyân bir zât-ı mehâsin-simât olup, dîn ü devlete unutulmayacak sûrette hıdmetleri çoktur ve ol asırda Devlet-i Aliyye'ye anın kadar büyük hıdmetler etmiş kimse yoktur. Hele sefer akabinde Akdeniz sevâhilinin ve husûsuyla Berrüşşâm ve Mora taraflarının i'âde-i nizâm u âsâyişleri anın semere-i savlet-i dilîrane ve eser-i himmet-i sâdıkānesi olduğu yukarılarda bast u beyân olunmuştur. Böyle zâtın hakkında sû'-i zann ile aleyhine söz söylemek insâfsızlıktır. Ve egerçi *Vâsıf,* ol vakte yetişmiş ve bizler yetişmemişizdir. Lâkin mu'âsırların sözleri ekseriyyâ garaz u müdâhaneden ârî olmayıp ve *Vâsıf* merhûmun böyle mütehâlifü'l-mazmûn iki nüsha yazısı iki yüzlü olduğuna şâhideyn olup, bizler ise, bu husûsta bî-garaz ve bî-taraf olarak vukū'ât-ı sahîhanın hükm-i muvâzenesine tâbi' olduğumuzdan, bizim mütâla'amız sıhhate karîbdir. Kaldı ki bin iki yüz senesinde Mora Vâlîsi Yûsuf Paşa, sadrıa'zam nasb olundukta, kapudan paşa, def'a-i sâlise olmak üzere, kā'immakām olup, *Vâsıf Efendi,* ol vaktin vukū'âtını bast u beyân sırasında, kapudan paşanın medh ü senâsına dâ'ir mufassal ve müşerrah bir makāle yazmıştır ki, cild-i âtîde aynen derc olunacaktır. O makālede *Vâsıf Efendi,* Hasan Paşa'nın kerâmetinden bahs eder. Bu makāmda dahi kalyoncu muhassasâtını bî-insâfâne itlâf u izâ'a nakīsasını azv <u> isnâd eylemiştir. Bu iki kazıyye, zâten mecrûh ve memnû' olduktan başka, birbirine münâkız sözlerdir. Ba'zı şu'ârânın kelâmlarında bu misillü tenâkuz vukū'unda kendilere i'tirâz olursa, –*efṣahu'ş-şi'ri ekẕebuhâ*–[72] mukaddimesiyle cevâba tasaddî ede-

[72] Şiirin en açık olanı (güzeli) en yalan olanıdır.

bilirler; ammâ müverrihîne göre bu misillü televvünât bir vechile yakışmaz ve belki böyle müverrihlerin sebîke-i kelâmları fenn-i târîh muvâzenesince kazâyâ-yı şi'riyyeden ma'dûd olup, artık sözlerine i'timâd u emniyyet olunmaz. İşte vak'a-nüvîslerin ekseri fenn-i târîhin mevzû'unu tagyîr ile, sahâ'if-i tevârîhi mecmu'â-i eş'âr ve hayâlâta döndürmüş olduklarından, tashîh-i mâdde husûsunda hayli zahmetler çekiliyor. Bi-hasebi'l-îcâb ba'zı vukū'âtı ketm etmeğe mecbûr olduklarını teslîm edelim; lâkin li-garaz muhtere'ât u müftereyât isnâdıyla, böyle çürük sözler îrâdında aslâ ma'zûr olamazlar.

(s.280) Sözün sâğı budur ki: Gāzî Hasan Paşa'nın velâyet ü kerâmetine ma'lûmâtımız yoktur. Lâkin ol vaktin en büyük ve en memdûh âdemi olduğuna delâlet eder pek çok ahbâr-ı sahîha vardır. Ve ol vakit beyne'l-vükelâ asker-perverlik fikri metrûk ü mensî olmuş iken, müşârünileyhin müddet-i medîde kapudanlık mesnedinde ibkāsı Abdülhamîd Hân hazretlerinin kadrşinâslığına delîldir. Sadrıa'zam Halîl Hamîd Paşa dahi, idâre-i umûr-ı devlete muktedir ü mukdim ve fatîn ü mütemekkin bir zât olup; lâkin nasıl ise vukū'âtın siyâk u sibâkına ve ba'zı rivâyât-ı mevsûkaya nazaran, kapudan paşa ile uyuşamayıp, beynleri şeker-âb imiş. İşte te'essüf olunacak yeri burasıdır. Zîrâ vükelânın böyle ittihâdsızlığından Devlet-i Aliyye'nin gördüğü hasâr u ziyân kābil-i ta'dâd u beyân değildir.

Neşr-i Beyânnâme Husûsunun Yine Te'hîr Olunduğu

Sâlifü'z-zikr meclis-i umûmîde beyânnâme neşr olunması egerçi karârdâde-i huzzâr ve savâb-dîde-i sıgār u kibâr olmuş idi. "*Ancak tertîbât-ı Devlet-i Aliyye tekmîl ve esbâb-ı isti'dâd gereği gibi tahsîl olunmadan, neşr-i beyânnâmede cüz'î vü küllî fâ'ide olmadığından başka, –ma'âẕa'llâhu te'âlâ–*[73]*, mazarrat u hasâr muhtemel ü melhûz olduğu hayr-hâhân-ı Devlet-i ebed-müddet taraflarından arz u telkīn olunmağla, şimdilik te'hîr olundu*" deyü *Vâsıf Târîhi*'nde muharrerdir.

Vukū'âtın gelişine ve ecnebî târîhlerinin gidişine nazaran, hayr-hâhlık sûretinde bu misillü ihtârâta ibtidâr eden bir müddetten berü Devlet-i Aliyye<'ye> hayr-hâh görülen Fransa elçisi idi ki, bu tarafa hayr-hâhlık yüzünde görünerek, Âyînelikavak Tenkīhnâmesi'ni imzâ ettirip de, Katerina'ya pek büyük hıdmet etmiş olduğu doksan üç senesi vekāyi'inde zikr olunmuş-

[73] Bkz. Not: 22.

tur. Bu kerre dahi beyânnâme neşr olunmasın ve Rusya'nın gazabını teskîn içün mülâyimâne ve nâzikâne hareket olunarak, alenen tedârükât-ı seferiyyeye teşebbüs kılınmasın gibi ihtârâttan hâlî olmamıştır. Beyânnâme neşri Katerina'nın hareket-i mağrûrânesine sedd-i mümâna'at olamayacağı misillü, Kırım zâyi'âtından ziyâde bir fenâlık dahi getirmezdi. Fakat Katerina'nın Avrupa nazarında pek haksız olduğunu i'lân edip, Katerina ise, enzâr-ı umûmiyyede bütün bütün haksız görünmekten bi't-tab' ihtirâz etmesi lâzım geldiğine ve çünki Kırım'ı istîlâ ile Karadeniz'in en güzel limanlarına mâlik olarak, Karadeniz'de kesb-i nüfûz edeceği kazıyyesi Avrupa'da dâstân olup da, **(s.281)** mes'eleye ehemmiyyet verilmesini dahi istemediğine mebnî, beyânnâme neşrine mümâna'atla, Fransa elçisi, Katerina'ya bu kerre dahi ma'nevî himmet etmiştir. Alenî tedârükât olunmasın <deyü> bir vakitten berü iğfâl etmekle dahi mâddî hıdmet eylemiştir. Zîrâ Rusya Devleti, egerçi Nemçe ile ittifâk etmiş ise de, ol vakit bir taraftan Prusya Kralı meşhûr Friedrik <II. Friedrich>, hayâtta olup, Nemçelü'ye mukābil ve belki ana gālib ve Devlet-i Aliyye ile akd-i ittifâka hâhiş-ker ü tâlib idi. Bu taraftan dahi bu esnâda İran'da alem-efraz-i dâ'iye-i istiklâl olan Ağa Muhammed Hân, Rusya aleyhine Devlet-i Aliyye ile ittifâk etmeği cânına minnet bilirdi. Binâ'enaleyh Devlet-i Aliyye'ye göre husamâsıyla uğraşabilmeğe vesâ'il-i mümkine var idi. Lâkin bu sûrette Devlet-i Aliyye, pek küllî tedârükâta muhtâc olup, hufyeten görülen tedârükât-ı cüz'iyyenin ise böyle mâdde-i cesîmeye bir fâ'idesi olamayacağı emr-i âşikârdır. Kaldı ki a'dâya ser-rişte verilmeyerek, tedârükât-ı seferiyye mümkin olabilir mi? Zihî gaflet, zihî batâ'et ki, bu kadar ziyân u zarar çekilmiş ve bunca eser-i zarûret görülmüş iken, mu'âmelât-ı düveliyyeye vâkıf bir zât tedârük olunamamış ve Fransa elçisinin ne tarafa hıdmet ettiğini vükelâ bu âna kadar duyamamıştır. Bundan başka bir müddetten berü millet-i İslâmiyeye ârız olan rehâvet ü râhat dâ'iyesinden dolayı, sükûn u sekînete dâ'ir olan ihtârât mizâclara muvâfık gelmekle, pek kolaylıkla kabûl olunarak, vaktiyle tedârükât-ı lâzimeye bakılamamıştır. Her ne hâl ise seyf ile müdâfa'aya davranılamadıktan başka, bir reddiyye neşr olunup da, bâri sinân-ı lisân ile mukābeleye bile cesâret olunamamıştır.

Ba'zı Avrupa târîhlerinde taraf-ı Devlet-i Aliyye'den belîğāne bir reddiyye neşr olunduğu mezkûrdur. Husûsuyla *Katerina Târîhi*'nde Rusyalunun sâlifü'z-zikr beyânnâmesini derc ettikten sonra: "*Ol esnâda cânib-i Devlet-i*

Aliyye'den her hâlde îfâ-yı ahd ü şurûta dikkat olunduğunu hâvî ve Rusyalunun fesâd ü hıyânetini muhtevî Âsitâne-i sa'âdet'te mukīm İngiltere elçisinin tesvîdiyle, müdellel ü müberhen bir kıt'a beyânnâme kaleme alınıp, egerçi ısdâr olundu; lâkin devletlerin da'vâları kuvvet-i seyf ile kat' u fasl olunageldiğine nazaran, bu makūle tahrîrâtın fâ'idesi olmadığı der-kârdır. Ve millet-i İslâmiye bir müddetten berü ol kuvvetin izhârına himmet ve husûsuyla Rusyalu üzerine lâyıkıyla i'mâline gayret etmediği âşikârdır" deyü mastûrdur. Hâlbuki ber-minvâl-i muharrer, bu âna kadar beyânnâme neşr olunamayıp, bundan sonra dahi ana vakt-i müsâ'id olmamıştır. Fi'l-vâkı' Rusyalu aleyhine bir reddiyye münteşir olmuş idiği bâlâda tahrîr olunmuştur. Lâkin zikr olunan **(s.282)** reddiyye, İngiliz tüccârından birisi tarafından yazılmış bir mektûb idi. İhtimâl ki Avrupa müverrihleri andan yanılmış veyâhûd kaleme alınıp da, neşr olunmadan kalmış olan beyânnâmenin sûretini ba'zı süferâ min-gayri-resmin almış olup da, müverrihler dahi neşr olundu zu'muna zâhib olmuş olalar.

Hazîne-i Evrâk'ta mahfûz olan tahrîrâtta dahi, Rusyalunun beyânnâmesine mukābil, taraf-ı Devlet-i Aliyye'den bir kıt'a beyânnâme kaleme alınmış olduğu muharrer ise de, neşr olunup olunmadığına dâ'ir bir sarâhat bulunamamıştır. Şöyle ki: Bu esnâda Rusyalular, gûyâ ki Devlet-i Aliyye, Kırım memâlikini ve Çerkesistânı ve Bucağı Rusya Devleti'ne ferâğ u kasr-ı yed etmiş yollu ba'zı erâcîf neşr ettikleri istimâ' olunmağın: "*Bu havâdis-i kâzibe şâyed ki Bucak havâlîsinde intişâr ile bir fenâlığa sebeb olur*" deyü İsmail cânibi Ser'askeri Abdi Paşa'ya ve Tombasar voyvodasına ve Özi Muhâfızı Ali Paşa'ya mezkûr beyânnâmelerin birer sûreti irsâl birle, ol tarafta bulunan ümerâ ve mîrzâlara vâkı'-i hâlin tefhîm ü i'lânı emr ü tenbîh buyurulmuş olduğundan, vusûlü hâvî Ali Paşa ile Abdi Paşa'nın **29 Z** (=Zilhicce) sene-i **1197** târîhiyle müverrahan vârid olan cevâbnâmeleri ve Tombasar voyvodasının Abdi Paşa'ya ve anın işbu cevâbnâmesine melfûfen, makām-ı sadârete takdîm olunan tahrîrâtı ve bunlara dâ'ir Mâbeyn-i Hümâyûn'a arz olunmak üzere, makām-ı sadâretten yazılan telhîs-i âlî, takımıyla manzûr-ı *Fakīr* olmuştur. Evrâk-ı merkūmede beyânnâmelerin kendilerine vusûlü mübeyyen olup; ancak Abdi Paşa ile Tombasar voyvodasının tahrîrâtında zikr olunan erâcîf, bu âna kadar oralarda mesmû' olmadığından, beyânnâmeler neşr olunsa, şâyed bir başka havâdise bâdî olur deyü tevkīf olunduğu ve fakat ümerâ ve mîrzâlara bi'l-münâsebe şifâhen vâkı'-i hâlin ifâdesinde be's olmadığı muharrerdir. Ve

egerçi Tombasar voyvodasının tahrîrâtında bu def'a sâhib-devlet[74] efendimiz tarafından bir kıt'a mektûb-ı sâmîlerine melfûfen, Rusyalu'nun Kırım'ı zabt ettiğini hâvî düvel-i sâ'ireye irsâl eylediği beyânnâmesinin sûreti ve ba'dehû Devlet-i Aliyye tarafından düvel-i sâ'ireye neşr olunan beyânnâme sûreti, taraf-ı çâkerîye vürûd etti deyü tahrîr olunmuş ise de, telhîs-i âlîde neşr olunan ta'bîri olmayıp, şöyle ki: Rusyalular'ın etrâf-ı düvele neşr ettikleri beyânnâme sûreti ile bu mukābelede taraf-ı Devlet-i Aliyye'den yazılan **(s.283)** beyânnâme sûreti deyü mastûr olduğuna ve ber-minvâl-i muharrer, beyânnâmenin bu târîhlere kadar neşr olunamadığı mükâleme mazbatalarında mazbût u mukayyed bulunduğuna nazaran, Tombasar voyvodasının tahrîrâtında neşr olunan ta'bîri mezkûr beyânnâmenin o dahi neşr olunmuştur deyü zann ettiğine mebnî olmak gerektir. Her ne hâl ise Rusyalunun beyânnâmesine reddiyye olmak üzere, bir kıt'a beyânnâme kaleme alınmış ise de, neşrine cesâret olunamayıp, bu vakte dek tereddüdât ile imrâr-ı evkāt olunmuştur.

Nemçe Tüccâr Sefînelerinin Karadeniz'de Geşt ü Güzâr Etmelerine Ruhsat Verildiği

Bundan akdem Nemçe tüccârından biri sefînesine kerâste yükletip, Tuna'dan Bahr-ı Siyâh'a ve andan Dersa'âdet'e gelmek murâd etmekle, mürûr u ubûruna mümâna'at olunmamak bâbında bir kıt'a emr-i âlî sudûrunu Nemçe elçisi istid'â etmiş idi. Düvel-i Nasârânın bu makūle müsted'ayâtı şurûta muvâfık olduğu hâlde, müsâ'ade olunmak de'b-i kadîm-i Saltanat-ı seniyye'den olduğuna binâ'en, ahdnâme-i hümâyûn şurûtuna mürâca'at olundukta, Nemçe tüccârı Memâlik-i mahrûse'de berren ve bahren ticâret etmeleri mukayyed bulunmuş ise de, Karadeniz'de ticâret tarîkıyla seyirleri vâkı' olmamış ve hattâ Pojorofça <Pasorofça> Musâlahası'nda Nemçe tüccârı, emti'alarını Tuna iskelelerine ihrâc ve Devlet-i Aliyye sefînelerine tahmîl ile, Dersa'âdet'e getirmeleri lisâna alınmış iken, hükmü mensûh kalmış olduğundan, bu mukaddimeler ile egerçi Nemçe elçisini ilzâma çalışıldı; lâkin elçi bununla mülzem olmayıp, bahren ve berren ticâret ahdi mantûkunca sefîne-i mezkûrenin be-her-hâl Dersa'âdet'e geleceğini îmâ eylediğine ve çünki Rusya ile müttefik olduklarından, ikisi birden bu husûsu îrâd ve ısrâr edecekleri der-kâr oldu-

[74] Sâhib-devlet Sadrıa'zamlara deniliyordu.

ğuna binâ'en: "*İhtilâs-ı vakt etmek mülâhazasıyla, bu mâddeye dahi müsâ'ade gösterilip, sefîne-i merkūmenin mürûruna dostâne ruhsat verildi*" mazmûnunda, bir kıt'a emr-i âlî ısdâr olundu.

Nemçe Gemilerinin Cezâyirlüden İstirdâdıyla Buna Dâ'ir Sened Verildiği

Bundan akdem Cezâyir-i Garb korsanları, Nemçelünün bir kaç kıt'a tüccâr sefînelerini ahz eylediklerine binâ'en, fî-mâ-ba'd Garb Ocakları'nın Nemçe sefînelerine olan ta'arruz u te'âddîleri men' olunmak ve ahz olunan yedi kıt'a sefîneler ile eşyâ ve üserâsı istirdâd kılınmak **(s.284)** zemîninde Nemçe elçisi, devleti tarafından me'mûren Bâb-ı Âlî'ye çend kıt'a takrîr takdîm edip, iddi'âları her ne kadar nass-ı ahdnâme-i hümâyûna muvâfık değil ise de, bu esnâda taraf-ı Devlet-i Aliyye'den mülâyemet sûreti gösterilmek îcâb-ı vakt ü hâlden olduğuna binâ'en, bundan akdem Dergâh-ı Âlî gedüklülerinden Bekir Ağa, bu mâddeye dâ'ir sâdır olan evâmir-i aliyye ile Cezâyir-i Garb'a gönderilmiş idi. Oraya vusûlünde, evâmir-i aliyyeyi lâzım gelenlere irâ'e eyledikte: "*Nemçelünün yedi kıt'a sefîne* deyü *iddi'â eylediğinin aslı yoktur. Ahz olunan beş kıt'a sefînedir. Anların dahi biri telef oldu ve biri bozuldu. Bâkī üç kıt'ası mâl-i ganîmet olduğundan, reddi ocağımızın kā'idesine muhâliftir; lâkin mahzâ emr-i ulü'l-emre inkıyâd kasdıyla, el-yevm mevcûd olan üç kıt'a ve telef olanlara bedel geçende Felemenk'ten alınan bir kıt'a ki, cem'an dört kıt'a sefîneleri redd eyleriz*" dediler. Hamûleleri taleb olundukta: "*Zahâ'irden ibâret olan hamûleleri mukaddemâ beyne'l-guzât taksîm olundu. –Ma'âẕa'llâh–*[75]*, istirdâdı husûsunu kāle değil, hayâle getirmek fesâd u ihtilâle bâ'is olur*" deyü cevâb vermeleriyle, Bekir Ağa, hemen zikr olunan dört kıt'a sefîneler ile, âhar cinsten olmayıp, sırf Nemçelü olmak üzere istirdâd olunan esîrleri alarak, Dersa'âdet'e avdet etmiş idi.

Nemçelü, bununla iktifâ etmek lâzım gelir iken, bu esnâda Rusyalu ile vukū' bulan ittifâkı hasebiyle, her mâddede âdet edindiği huşûneti bu husûsta dahi izhâr edip, elçisi telef olan sefîneler ile hamûlelerinin tazmîninde ısrâr ettikte, bir zamân la'alle vü asî ile imrâr-ı subh u mesâ olunarak ve Nemçe elçisi, mükâleme istid'â ettikçe: "*Bu makūle umûr-ı cüz'iyyenin mükâlemeye ta-*

[75] Bkz. Not: 2.

hammülü yoktur" denilerek, vakit kazanmaya i'tinâ olunmuş idi. Nemçe elçisi, ısrârını ziyâdeleştirip, nihâyet tazmîn-i sefâ'in mâddesinden bir vechile fârig olmayacaklarını ba'zı ta'bîrât-ı mekrûhe ilâvesiyle, bâ-takrîr Bâb-ı Âlî'ye iş'âr etmekle, nâ-çâr kapudan paşa vâsıtasıyla bir mikdâr bedel-i sulh verilerek, ağzı kapatıldı.

Lâkin arası çok geçmeden ocaklar gemilerine dâ'ir be-her-hâl mükâleme lâzım olduğunu bir kıt'a takrîr ile beyân etmekten nâşî, lede'l-istîzân, re'îs efendi, mükâlemeye me'mûr oldu. Hîn-i ictimâ'larında Nemçe elçisi, fî-mâ-ba'd Cezâyir-i Garb Ocakları korsanlarından Nemçe tüccâr sefînelerine zarar vukū' bulmaması ve vâkı' olan zarar u ziyânı Devlet-i Aliyye'nin tazmîn etmesi mâddelerini müş'ir taraf-ı Devlet-i Aliyye'den bir kıt'a memhûr sened verilmesini ve sened-i mezkûrun hâtimesinde ocakların gasb eylediği sefâ'in ve emvâli **(s.285)** Devlet-i Aliyye tazmîn eylemediği sûrette, Nemçelüler'in hudûdda kâ'in ba'zı arâzî-i Devlet-i Aliyye'den mukābele eylemeleri peşînce tasdîk ü i'tirâf olunmak husûsunun derc edilmesini teklîf ettikte, re'îs efendi, mukābele edip: "*Taleb ettiğiniz takrîr mülâhazât-ı kesîreye tevakkuf edip, bilâ-te'emmül cevâb verilemez. Ancak def'-i zarar zımnında, Devlet-i Aliyye, müsâ'ade-i külliyyesini sarf edip, ez-cümle vâkı' olan zarar u ziyân Hazîne-i Hümâyûn'dan i'tâ olunmak ve mukābele bi'l-misl kā'idesinin icrâsı mültezem olduğu sûrette, bahren icrâ kılınmak vâdîleri irtikâb olunduktan sonra, dostluğa münâfî ve rüsûm-ı musâfâtın hılâfı bu makūle bârid ta'bîrin senede derci bir vechile münâsib olmamak gerektir*" deyince, Nemçe elçisi: "*Benim me'mûriyyetim kat'îdir. Bir-iki gün zarfında bir cevâb-ı kat'î isterim*" deyüp, sûret-i ısrâr göstermekle, bu vechile serî'an bir cevâb-ı kat'î verilmek mukāvelesi üzere, müfârekat ettiler.

Bunun içün meclis-i meşveret akd olunup, Nemçelünün evvel ve âhır verdikleri takrîrler ve Devlet-i Aliyye tarafından verilen cevâblar ve sûret-i mükâleme bi-tefâsîlihâ der-miyân olundukta, cümle-i huzzâr yek-zebân-ı ittifâk olarak: "*Devlet-i Aliyye, tazmîn mâddesini bir kaç vechile kabûl etmiş iken, adem-i i'timâd sûretinde, bu vechile ısrârları niyyet-i fâsideden hâlî değildir. Şer'an ve aklen bu mâddeye mümâşât câ'iz değildir ve bunlar bu teklîfi ahidnâme mûcibince mi ediyorlar, yohsa dostâne veyâhûd mütegallibâne mi ediyorlar?* demeleriyle: "*Ahidnâmeye yâhûd dostluğa mebnî olmayıp, belki Rusyalu ile müttefik*

olduklarından, Rusya, ekser-i agrâz-ı fâsidesini icrâ eyledi, biz de, bu garazımızı icrâ edelim deyü *sûret-i zâhirde dostâne ve ma'nen mütegallibâne vü mağrûrâne teklîf ederler*" denildi.

Bunun üzerine İstanbul Kādîsı Müftîzâde Efendi, bast-ı makāle mübâderet edip: "*Nemçelüler'in Akdeniz'de geşt ü güzâr eden tüccâr sefînelerine Garb Ocağı ko<r>sanlarından zarar erişmemesi ve eriştiği sûrette ziyânlarının tazmîn olunması ber-vech-i meşrûh, ta'ahhüd olunup, sened i'tâsına dahi karâr verilmiş iken, mu'âhedeye adem-i i'tibâr ile, Memâlik-i Osmâniye arâzîsinden mukābele i'tirâf olunmak sözünün senede dercinde ısrârları fesâda mebnî olduğu der-kârdır. Meselâ bu ibâreyi mutazammın senedi der-dest ettiklerinden sonra, Garb Ocakları, ne makūle milletten olur ise olsun, bir sefîne ahz etseler, Nemçelü, mücerred hudûd-ı İslâmiyeden matmah-ı nazarı olan arâzîye ahden dest-res olmak irâde-i fâsidesiyle, bu sefîne, bizim idi diyeceği ve ocaklar dahi, âhar milletin* **(s.286)** *sefînesi olduğu sûrette, vermekte tereddüd eyledikleri gibi, arâzî-i İslâmiyeden dilediği yerleri zabt edip ve bu hareketimiz hılâf-ı ahd değildir, belki verdiğiniz senede mebnîdir* deyüp, *nakz-ı ahd nakīsasını üzerinden def'e bunu bir âlet edecekleri emr-i âşikârdır. Usûl-i şerî'ât-ı mutahharadandır ki: Şart, bir hükmün tahakkuk-ı vukū'uyla rabt olunur. Devlet-i Aliyye, tazmîni ta'ahhüd etmiş iken, kable'l-vukū' hılâf-ı şer' olarak, i'tirâf şartını tahrîr etmek mütenâkızeyni cem' demek olduğundan, bu sûreti kabûl ber-minvâl-i muharrer, hılâf-ı şer' ve belki bizden sudûru nakz-ı ahdi mu'terif olmaktır. Nemçelünün merâmı gasb-ı arâzî olduğu takdîrde, böyle sened verilse de, verilmese de icrâ eder. Bu sûrette böyle sened i'tâsıyla ahden icrâ ettirmekten ise, bu mâddeye kat'ice cevâb verilmek evlâdır. Allâhu te'âlânın inâyetiyle, bir halt edemezler. Edecek olurlar ise de, ihtiyârlarıyla nakz-ı ahd etmiş olup, –kem min fi'etin ḳalîletin ġalebet fi'eten keṯîreten–*[76] *nass-ı şerîfi mü'eddâsınca, –inşâ'a'llâh–*[77]*, nesîm-i fevz ü zafer, cünûd-ı İslâmiyeye vezân olup, Devlet-i Aliyye'nin bed-hâhları karîn-i haybet ü hüsrân olacağı bî-iştibâhtır*" dedikte, sâ'ir huzzâr dahi, bu kavli tasdîk u tercîh eylediler. Bundan başka Fransa Devleti, Devlet-i Aliyye'nin dostu olduğu gibi, Nemçelü ile dahi musâlaha olduğuna mebnî, Fransa Başterciimânı, Bâb-ı Âlî'ye ihzâr olunup: "*Devlet-i Aliyye'nin Nemçelü ile olan münâza'ası ve tazmîn mâddesinde olan müsâ'ade-i külliyyesi et-*

[76] ... Nice az topluluklar bazan çok topluluklar üzerine galebe eder... Kur'ân, II (Baḳara, 249).

[77] Bkz. Not: 11.

râfıyla ifâde vü iş'âr olunarak, ale't-tafsîl elçisine teblîğ etmesi tenbîh olunmuş ve Fransa elçisinin Devlet-i Aliyye tarafından ta'ahhüd olunduğu sûret<t>e, Nemçe elçisini irzâya çalışması ve iktizâ eder ise, tekeffül etmesi husûsuna ruhsat verilmiş idi. Henüz bir haber gelmedi. Fransa elçisi dahi, ilzâm edemediği sûrette, Devlet-i Aliyye'ye göre ne vechile hareket etmek hayırlı ve müfîddir" deyü hâzır bi'l-meclis olanlardan istifsâr olundukta, cümlesi evvelki kelâmı tercîh ü ihtiyâr ettiler. Ancak: "*İhtilâs-ı vakt ü zamân irâdesiyle, ceffe'l-kalem Nemçelü'ye cevâb verilmek dahi münâsib olmayıp, belki Devlet-i Aliyye'nin marzîsi olan sûretin teklîfiyle tatvîl-i müddet ve der-akab serhaddâtın tekmîl-i levâzımâtına himmet olunmalıdır*" dediler. Bu karâr üzere meclise hıtâm verildi.

Ale's-sabâh Nemçe tercümânı, Bâb-ı Âlî'ye gelip, nihâyetü'n-nihâye cevâb talebinde ısrâr eyledikte, meclis-i mezkûr karârı üzere: "*İzhâr-ı rıfk u mülâyemet olunarak, senede derc olunmasını taleb eyledikleri ta'bîr, münâfî-i resm-i dostî ve safvettir*" deyü cevâb verildi. Nemçe **(s.287)** tercümânı, bunun üzerine, derhâl izhâr-ı huşûnet edip: "*Elçi beyin murâdı devleteyn beynine ilkā-yı musâfât u muhabbet idi, bilinmedi. O da yarınki gün ibâre-i matlûbenin senede yazılmayacağını Tatar ile devletine bildirir. Devleti dahi Memâlik-i Osmâniye'nin bir mahallini zabt eder*" kelâm-ı bâridini tefevvüh etti. Ve der-akab yıkılıp gitti.

Bir gün sonra Fransa tercümânı, gelip: "*Devlet-i Aliyye, tanzîm umûruna vakit kazanmak içün bir çok şeylere tahammül etti. Bu husûsa dahi bir hüsn-i sûret vermesi lâzım idi*" deyü elçisinden cevâb getirdikte: "*Elçi bey, Devlet-i Aliyye'nin hayr-hâhı olduğunda iştibâhımız yoktur ve Devlet-i Aliyye'nin Nemçelü hakkında safvetden gayri bir maksûdu olmamağla, şân-ı devlete mûcib-i nakīsa olmayacak sûreti elçi bey mülâhaza etsin, biz dahi râzı olalım*" deyü Fransa tercümânı i'âde olundu. Leylen yine re'îs efendinin hânesine gelerek: "*Elçi bey, mahsûsan Nemçe elçisine varup bu mâddeyi der-miyân eyledikte, Nemçe elçisi, benim bu mâddede me'mûriyyetim münkatı' oldu. Zîrâ Devlet-i Aliyye, kat'îce cevâb vermekle, devletime yazdım. Ve ba'de'l-yevm tanzîm-i maslahattan me'yûs oldum*" deyü, her ne kadar redd ile mukābele eylemiş ise de, elçi bey, yine ilhâh u ibrâmdan hâlî olmamağla, bilâhıre Nemçe elçisi: "*Me'mûriyyetimin inkitâ'ından sonra, bu husûsa tasaddî elimden gelmez. Meger senin ibrâmını havî elime bir sened veresin*" deyüp, elçi bey, dahi sened verecek olduğundan, mevâdd-ı erba'a kâğıdı mey-

dâna getirilip, cerh ü ta'dîline kıyâm ve şân-ı Devlet-i Aliyye'nin vikâyesine ihtimâm olunarak, hudûdda mukâbele bi'l-misl icrâsı vukū'-ı hasârın tebeyyününden üç mâh mürûruna dek te'hîr ve icrâ olunacak oldukta, dahi akdemce Nemçe elçisi tarafından Devlet-i Aliyye'ye ihbâr olunmasını hâvî ve ba'zı ibârelerin derciyle tanzîmine güç hâl ile karâr verilebildiğini ve bu vechile Devlet-i Aliyye râzı olduğu takdîrde, tekrâr Viyana'ya âdem gönderileceğini ve yarınki gün cevâba intizâr olunduğunu ifâde etmekle, keyfiyyet, şeyhülislâm efendiye ve kapudan paşaya ve sudûr-ı kirâma ve e'âzım-ı ricâl-i Devlet-i Aliyye'ye yegân yegân ifâde vü tefhîm olundukta, Fransalunun vesâtatıyla, mâdde-i mezkûrenin böyle tanzîm olunması tensîb olunmağla, hâk-i pây-i şâhâneye arz ve istîzân olunduktan sonra, ol vechile Nemçelü'ye sened verilerek, ihtilâs-ı vakt olundu.

Tezyîl

Vukū'ât-ı sâbıkanın muhâkemesine dâ'ir *Vâsıf Efendi,* bir mütâla'a beyân etmiş olduğundan, aynıyla zîrde tahrîr olunur:

(s.288) Nemçelünün mâdde-i mezkûrede olan ru'ûnet ü huşûnetlerine nazaran, ednâ bahâne ile kat'-ı habl-i ahd eyleyerek, irtikâb-ı kâr-ı mezmûm ve serhaddât-ı İslâmiyeye def'aten hücûm etmeleri inde'l-ukalâ emr-i meczûm olup, tedârükât-ı Devlet-i Aliyye, henüz tekmîl olunmadan, muharebede bi-hasebi'z-zâhir hatar ve âfet-i ezhâna mütebâdir olup, binâ'enaleyh mahzâ istihsâl-i vakt ü zamân irâdesiyle, bu nâr-ı sûzânın şimdilik bu vechile intifâsı tedâbîr-i hasene ve ârâ-i müstahseneden olduğu muhakkak ve bî-garaz kimseler indinde müsellemü's-sübûttur.

Kıt'a

Hüsn-i tedbîri âkılın gâhî
İş görür tîg u nîzeden efzûn
Tîgı da kullanır mahallinde
Kullü şey'in bi-vaḳtihî merhûn[78]

[78] Her şey zamanı gelince ortaya çıkar (Her şey zamana bağlıdır).

Vâsıf'ın kelâmı burada hıtâm buldu. Bundan maksûdu çünki meclis-i meşverette kat'ıyyen redd olunan sûret ile, Fransa elçisi, bi't-tavassut, güç hâl ile tanzîm edebildik demiş olduğu sûret beyninde bir fark olmayıp, ta'yîn olunan üç ay mühlet dahi Nemçelünün merâmına zarar verecek bir keyfiyyet olmayarak, belki icrâ edeceği fesâda tedârük ve tehyi'e-i esbâb içün îcâb edecek bir müddet demek olduğundan, burasını ta'mîr dâ'iyesi olmak gerektir. Hâlbuki Fransa elçisi, kangı tarafın işini tervîc etmekte olduğu bilinmeyerek, hâlâ tamâmiyle ana teslîmiyyette bulunmak vükelânın fart-ı gafletlerine delâlet eyler. Ve egerçi zarûretin ilcâ ettiği fenâlığa râzı olmamak daha büyük bir fenâlığa sebeb olageldiğinden, *–eż-żarûrâtu tubîḥü'l-maḥẓûrât–*[79] muktezâsınca, eser-i zarûret hiss ve müşâhede olunmazdan akdem, îcâb-ı vakt ü hâle göre avâkıb-ı muhtemelenin ehveni aranmak ve zarûrât-ı vâk'ıa geçiştirildikten sonra, fursatı fevt etmeyerek müteyakkızâne davranmak kâr-ı ukalâdır. Lâkin Kaynarca Mu'âhedesi'ne dahi bu sûretle rızâ gösterilip, hattâ bunun çâresine bakılmak içün taraf-ı şâhâneden tenbîhât-ı mütevâliye vâkı' olduğu yukarılarda mebsût u mastûrdur. Mu'ahharan Fransa elçisinin tavassutuyla, tenkīhnâme diye yapılan sened ahdnâme-i mezkûrdan daha fenâ vü mülevves oldu. Ol vakitten bu vakte kadar vükelâ-yı devlet agrâz-ı şahsıyye ile uğraşıp, nizâmât-ı mülkiyye ve askeriyye hâtırlara gelmedi. Ve henüz ol dâ'iye bertaraf olmayıp, nihâyet iş başa ve baş taşa geldikten sonra, güç hâl ile Halîl **(s.289)** Hamîd Paşa sadâretinde, bundan akdem beyân olunduğu üzere, biraz top ve topçu tedârükâtına teşebbüs olunabildi. O dahi bir işe yaramadı.

Sâniha

Umûr-ı ma'lûmeden olduğu üzere, Avusturya Devleti'nin teba'a vü ahâlîsi milel-i muhtelifeden mürekkeb olup, Devlet-i Aliyye ile hem-hudûd olan memâlikinin ve Bohemya Eyâleti'nin sekenesi Hırvat ve Sırp ve Boşnak ve Bulgar kavimlerinin asılları olan İslav kavminden olup, Rusya Devleti'nin lisân ve kavmiyyeti dahi bu cinsten olduğu cihetle, anların üzerine icrâ-yı nüfûz ederek, gerek Devlet-i Aliyye'yi ve gerek Nemçe Devleti'ni za'îflendirmek ve belki fursat elverdiği hâlde başka sûrete koymak, Devlet-i müşârünileyhânın emeli olduğu âşikârdır. Binâ-ber-în Rusya Devleti, bu iki devletten kangısına

[79] Bkz. Not: 6.

gālib olsa, dîgeri bi't-tab‘ mutazarrır olacağı ve ikisinin dahi kocunacakları mahall bir ve yek-dîgeri muhâfaza kaydında bulunmaları menâfi‘-i mahsûsaları iktizâsından idiği bedîhî vü bâhir iken, ol vakit Avusturya İmparatoru bulunan İkinci Jozef <Joseph>'in gençliği ve tecrübesizliğine munzamm olan hırs-ı şöhret ve hubb-ı müfrit-şânı kendisini bu dakīkaları mütâla‘adan men‘ ederek, Devlet-i Aliyye ile ittifâk edeceği yerde, Katerina'nın âl ü firîbine aldanıp ve kurduğu dâm-ı tezvîre tutulup, anınla ittifâk u ittihâd birle, Devlet-i Aliyye'yi bu sûretlerle tazyîk eylemesi hatâ-yı azîm olduğunu sonradan kendileri dahi derk eylemiş ve âhırü'l-emr hem kendi mutazarrır ve hem Devlet-i Aliyye, zarar-dîde ve müte'essir olmuştur. Az tama‘ çok ziyân getirir derler, sahîhtir. Umûr-ı devlette ne kadar tahkīk u ta‘mîk olunmak lâzım olduğuna delâ'il-i gayr-i ma‘dûde olup, bu dahi o cümleden ma‘dûddur. Tuna ve Arnavudluk sevâhilinde Devlet-i Aliyye'nin düşmeni Avusturya Devleti'nin dahi düşmeni demek olmağla, ya‘nî Hudâ-negerde sevâhil-i mezkûrede bir hey'et-i müstakılle olsa veyâhûd ol havâlî bir İslav devleti eline girse, ahâlîsinin hemcinsleri olan Avusturya teba‘ası, bi't-tab‘ ol hey'et ve ol devlete meyl edecekleri der-kâr bulunmağla, burası evâ'ilde iki taraftan dahi takdîr olunmuş olsa, Eflak ve Boğdan ve Sırbistân ve Tuna'nın medhali bu hâle girmemiş ve Devlet-i müşârünileyhâ dahi, gördüğü zararları çekmemiş ve Rusya, bu kadar ta‘azzum etmemiş olur idi. Çi fâ'ide ki, ol vakitlerde bu şeyleri bilir ve anlar âdemlerin fıkdânı **(s.290)** cihetiyle, Devlet-i Aliyye, düvel-i Avrupa'dan külliyyen bî-gâne durmuş ve düşmenleri, aleyhinde istedikleri gibi alıp satmıştır. Çünki Devlet-i ebed-müddet-i Osmâniye'nin mevkı‘-ı coğrafîsi Buhara ve Hokand misillü küre-i arzın bir kûşesinde olmayıp, bayağı merkez-i âlem hükmünde olduğundan ve her taraftan bir takım düvel-i ecnebiyye ile muhât ve teba‘ası akvâm-ı muhtelifeden mürekkeb bulunduğundan ve husûsuyla pây-i taht-ı âlîsi Bahr-ı Sefîd ve Siyâh'ın boğazları ağzında bulunmasıyla, memerr-i enâm ve ticâret-gâh-ı cihân idiğinden, yalnız hem-civârlarıyla değil, bütün Avrupa devletleriyle ihtilâta mecbur ve hasbe'l-mevkı‘ mu‘âmelât-ı yevmiyyesi olan milel ve düvelin ahvâl ü keyfiyyâtını ve menâfi‘ ve politikasını lâyıkıyla bilmesi ve lede'l-îcâb def‘-i mazarrat ve celb-i menfa‘at etmesi farîza-i zimmeti olduğu ve Avrupa'nın külliyyât-ı umûrunda re'y ü medhali olması lâzım geldiği hâlde, ihtilâfât-ı mezhebiyyeleri ve menâfi‘-i mütehâlifeleri cihet<iy>le, beynlerinde husûmet der-kâr olan düvel-i Nasârâyı cümleten ehl-i İslâm aley-

hine müttefik zannedip ve bu zannı i'lân ederek, bütün devletleri şübheye düşürüp, şu görülen netâyic-i vahîme vücûda getirilmiştir. Ve Avrupa'nın umûruna müdâhale şöyle dursun, umûrumuzu anlar mütâla'a ve müzâkere eyledikleri esnâda meclis-i müzâkereye bizi dâhil etmemeleri derecelerine kadar gelinmiştir. Meselâ ol zamânlarda Devlet-i Aliyye'nin düvel-i mu'azzama-i Avrupa indlerinde hakîkaten elçi denmeğe şâyân sefîrleri bulunmuş ve ba'zı mertebe masraftan kaçılmayarak meddâhlar kazanılmış ve Rusyalunun efkâr-ı sahîhası ve Saltanat-ı seniyye'nin niyyât-ı hâlisesi bi'l-etrâf anlatılmış olsa, netâyic-i merkūmenin adem-i zuhûru me'mûl-i kavî idi. Şimdi bu lakırdılara cevâben kader böyle imiş, ne yapalım denir. Lâkin her dürlü tedbîrde kusûr edip de, meydâna gelen fenâlıkları kadere yükletmek lâyık u câ'iz olmadığı erbâbın ma'lûmudur. Katerina, İmparator Jozef <II. Joseph>'i iğfâl ederek, Avusturya menâfi'i aleyhine hareket ettirmiş ve ol vakit Avrupa'da meşhûr olan Volter <Voltaire> ve sâ'ir ana mümâsil âdemleri celb ü imâle birle, halka kendisini ahsen-i mülûk tanıtmış iken, Devlet-i Aliyye, anın ettiği himmetin öşr-i mi'şârını etmiş olsa, Nemçe imparatorunu îkāz ve bed-hâhân-ı Devlet-i Aliyye'nin millet-i İslâmiye hakkında Avrupa halkının zihinlerine yerleştirmiş oldukları merdüm-hârlık ve gaddârlık i'tikād-ı bâtılını izâle edemez mi idi? El-hâsıl gerek Avusturya Devleti ve gerek düvel-i sâ'ire-i Avrupa, bi'l-münâvebe Katerina'nın mekr ü tezvîrine firîfte olarak, merâmını icrâya âlet olmuş oldukları ve şimdi cümlesinin nedâmetini çektikleri âşikârdır. Ve bundan kendileri bir vechile tebri'e-i zimmet edemezler. Fakat çünki **(s.291)** müşârünileyhâ Katerina'nın asıl matmah-ı nazarı Memâlik-i mahrûse ve cümleden ziyâde hedef-i tîr-i tama' u ihtiyâli Devlet-i Aliyye olduğu ma'lûm imiş. Sâ'ir devletleri hakîkat-i hâlden âgâh etmeğe ve müşârünileyhânın netîce-i âmâli ne olduğunu anlara tefhîm eylemeğe çalışarak, meh-mâ-emken önünü kestirmek bizim tarafa düşer idi zannolunur.

Nemçe Tarafından Eflak ve Boğdan Konsolosu Nasbına Ruhsat Verildiği

Nemçelünün "Raycevic" nâm sırkâtibleri iki sene mukaddem Eflak ve Boğdan memleketlerine gelip, Nemçe tüccârının mesâlihini rü'yet zımnında, meks ü ikāmet-i me'mûriyyeti olmak sûretlerini iş'âr etmekle, redd ü kabûlü şıklarından kangısının ihtiyârı münâsib idiğini Eflak ve Boğdan voyvodala-

rı, ol esnâda Der'aliyye'ye tahrîr ettiklerinde, Memleketeyn-i mezbûreteyne şurût-ı ahdnâme-i hümâyûn muktezâsı üzere, bu kadar Nemçe tüccârı, âmed-şüd etmekte iken, merkūmun ikāmetine cevâz gösterilmeyerek, redd ile cevâb verilse, şimdilik böylece gelmiş iken, sûret-i reddi müşâhede eyledikleri gibi, Nemçelüler, ısrâr ile, Rusyalu misillü konsolosluk ber'âtı talebine ibtidâr ederler mülâhazasıyla, voyvodalar, merkūmu redd etmeyip ve sûret-i me'mûriyyetini dahi tanımayıp, ticâret içün eğlenir mu'âmelesi etmeleri ol vakit voyvodalara tahrîr ve tenbîh olunmuş idi. Bu esnâda Nemçe elçisi, devleti tarafından me'mûren bir kıt'a takrîr verip, mü'eddâsında merkūm Raycevic, müddet-i vâfireden berü rü'yet-i umûr-ı ticâret içün Memleketeyn-i mezbûreteynde ikāmet etmekle, ber-mûceb-i ahdnâme-i hümâyûn, beyler tarafından himâyet ü sıyânet olunması bâbında, başka başka emirnâmeler ısdâr olunmasını istid'â eyledi. Merkūmun Memleketeyn'e duhûlünden berü Rusyalu misillü Nemçelüler tarafından dahi anın konsolos nasb olunması iltimâs olunur deyü terakkub u intizâr olunmakta idi. Bu def'a konsolos olmasıyçün ber'ât istemeyip, hemen ber-minvâl-i muharrer, ahdnâme-i hümâyûn mûcibince, voyvodalar tarafından himâyet ü sıyânet ve umûrunda mu'âvenet olunmak içün, birer fermân istid'â etmeleri melhûzdan daha hafîf zuhûr ettikten başka, Fransa ve İsveç ve bunlar emsâli Devlet-i Aliyye'ye hayr-hâh görünen düvelden ba'zıları Devlet-i Aliyye, olur olmaz şey içün, Nemçelüyü tenfîr etmeyip, ba'zı umûruna mümkin mertebe müsâ'adeyi dirîğ etmese hoş olur ve bu mu'âmelede nice fevâ'id der-kâr olup, belki giderek Nemçelünün Rusya'dan tebrîd ü tefrîkı mümkin olabilir idi. Hâsılı: "*Devlet-i Aliyye'ye göre âkılâne hareket böyle mu'âmelelerle Nemçelüyü kola almaktır*" dediklerine nazaran, Nemçelü, konsolosluk ber'âtı istememiş olsa bile, mâ-dâm ki, **(s.292)** Rusyaluya mukaddem verildi, anlara dahi verilmek lâzım gelir idi. Ma'a-hâzâ konsolosluk ber'âtı istemeyip, fermân-ı âlî istiyorlar, eger bu istid'âları redd olunacak olsa, Rusyalu, umûrunda anları teşrîk edegeldiği gibi, anlar dahi, bu husûsta Rusyaluyu teşrîk ile ısrâr edecekleri ve ol vakit hasbe'l-îcâb olunacak müsâ'ade dostluğa ri'âyeten olmayıp, Rusya şirketiyle ibrâma mebnî olacağı mülâhazâtına binâ'en, bu istid'âları redd olunmayıp: "*Devlet-i Aliyye'nin Nemçe Devleti hakkında safveti der-kârdır*" diyerek, keyfiyyet, müşâvere ve istîzân olunduktan sonra, istid'âsı vechile iki kıt'a emr-i âlî ısdâr olundu.

Ba'zı Vukū'ât-ı Bahriyye

Akdeniz muhâfazasına me'mûr olan kapudanlardan Ahmed Kapudan tarafından Zilhiccenin on ikisi târîhiyle kapudan paşaya bir kıt'a mektûb gelip, mefhûmunda râkib olduğu kırk kıt'a topçeker, bir kıt'a şehtiye ile Meğri ve Litdoz beyninde geşt ü güzâr ederken, Malta korsanlarından bir fırkateye tesâdüf edip, iki sâ'at mikdârı muhârebeden sonra, râkib olduğu şehtiye cemî'-i mühimmâtıyla giriftâr-ı dest-i a'dâ ve kendisi dahi esîr olduğunu iş'âr eylemiş olmağla, keyfiyyet hâk-i pây-i şâhâneye arz olundukta, sefîne-i mezkûrenin bi-eyyi-vechin-kâne tahlîsiyle, ırz u nâmûs-ı Saltanat-ı seniyye'nin tekmîl kılınması bâbında hatt-ı hümâyûn sâdır olmağla, sadrıa'zam, tebdîlen Tersâne-i Âmire'ye vardıkta, kapudan paşayı mu'âheze sûretinde: "*Malta ve sâ'ir harbî gemilerinden Devlet-i Aliyye sularını muhâfaza zımnında, mikdâr-ı kâfî tertîb olunan bergandi <pergandi> ve fırkatelere beher sene cânib-i mîrîden bu kadar akçe sarf olunurken, sefâ'in-i merkūme, yerlü yerinde istihdâm olunmayarak, şân-ı Devlet-i Aliyye'ye nakīsa verecek hâlât vukū'a getirilmek yakışır mı?*" demekle, kapudan paşa, bu sene-i mübârekede hasbe'l-iktizâ Akdeniz'e çıkmadığını ve donanma-yı hümâyûn sefînelerinin nakl-i mühimmât içün etrâfa me'mûriyyetlerini illet-i i'tizâr eyledikte, sadrıa'zam, mukābele edip: "*Geçen sene cenâbınız, donanma-yı hümâyûn ile Akdeniz'e çıkmış iken, bir kıt'a Arnavud gemisiyle, bir kıt'a Hâcı gemisini a'dânın zabt eylediği ma'lûmunuzdur*" deyicek, kapudan paşa, sükût ile mukābeleye mecbûr olmuştur.

Ba'dehû sadrıa'zam, sâlifü'z-zikr hatt-ı hümâyûnun muktezâsını kapudan paşaya ifâde eyledikte, kapudan paşa: "*Şimdilik Bahr-ı Sefîd'e ihrâc olunacak iki kıt'a kalyonların asâkir ve mühimmâtı bâligen mâ-belag tekmîl ve yanlarına iki kıt'a kırlangıç gemisi terfîk* **(s.293)** *olunarak, şehtiyeyi alan korsan taharrî olunur. Ele girmediği sûrette, bahârda Hakk te'âlâ, mevâni'den emîn eylediği hâlde, donanma-yı hümâyûn ile Akdeniz'e çıkıp ve Malta sularına dek varıp, –bi-tevfîḳı'llâhi te'âlâ–*[80]*, ahz-ı sâra bezl-i iktidâr ederim*" deyü ta'ahhüd eyledi. Ve ahz olunan şehtiyeden üç gün evvel müfârekat ve alâ-rivâyetin görüp de âr-ı firârı irtikâb eden Çelikoğlu'nun râkib olduğu firkate, cânib-i mîrîye zabt olunarak ve kendisi dahi, Magosa'da kal'a-bend kılınarak, sâ'ire ibret gösterildi.

[80] Yüce Allâh'ın yardımı ile.

Vefeyât-ı A'yân

Yetmiş sekiz târîhinden berü Tâhirağa Tekyesi'nde post-nişîn-i irşâd olan Salâheddîn Abdi Efendi, illet-i sadra mübtelâ olmağın, Muharremin yirmi dokuzuncu günü vefât edip, mezkûr tekyede defn olundu. Azîz-i müşârünileyh, "Abdülazîz Efendi" nâm zâtın sulbünden Gölükesrî Kasabası'nda bin yüz on yedi târîhlerinde mütevellid ve yirmi yaşına bâliğ oldukta, Dersa'âdet'e vârid olup, Tahvîl Kalemi'ne çerâğ olmuş idi. Kırk gün mikdârı kaleme müdâvemet ve ba'dehû Hekîmoğlu Ali Paşa dâ'iresine mülâzemet eyleyip, bir müddet masraf kitâbeti ve mektûbculuk hıdmetlerinde bulunmuş ve hattâ Banaluka Muhârebesi'nde vezîr-i müşârünileyh ma'iyyeti ile, hıdemât-ı mebrûreye muvaffak olmuş idi. Mu'ahharan yine vezîr-i müşârünileyh ile Mısr'a azîmet edip, andan Dersa'âdet'e avdetinde, meşâyıh-ı Uşşâkıye'den kutbü'l-âfâk Cemâlî Efendi âsitânesine inâbetle, nâ'il-i mertebe-i hılâfet olduktan başka, mürşid-i tarîkat-ı Nakşibendiyye eş-Şeyh Emîn Efendi'ye dahi münîb olup, ba'dehû refte refte her tarîktan me'zûn-ı hılâfet olmuş ve bu minvâl üzere, müterakkī-i medâric-i kemâl olduğunu şerh ü beyân zımnında, işbu beyti inşâ eylemiştir.

Beyit

Halvetî, Bektaşî, Bayramî vü Sa'dî, Kādirî
Nakşibendî, Mevlevî vü Gülşenî, Uşşâkîyüz

Enverî Efendi'nin şifâhen kendisinden istimâ' ile rivâyetine göre azîz-i müşârünileyh, ulûm-ı âliyeden olarak yalnız sarf u nahvden birer nüsha okuyup, andan başka kimseden bir şey ta'allüm ü tederrüs etmediği hâlde, âlem-i menâmda şeyh-i ekber hazretlerini görüp, pîş-gâh-ı ifâde-i ma'neviyyelerinde zânû-zede-i telemmüz oldukta, rûhâniyet-i şeyhten dört mısrâ' mikdârı hâlet-yâb-ı tederrüs olup, hâbdan bîdâr olmasıyla berâber çeşm-i basîretinden bürde-i gaflet çekilmiş ve günden güne keşfi açılmış olmağla, az vakit zarfında yüzden mütecâviz **(s.294)** kütüb ve resâ'il te'lîfine muvaffak olmuştur. Te'lîfâtından beyne'n-nâs mütedâvil olan *Tercüme-i Şâfiye* ve *Şerh-i Mevâkı'u'n-Nücûm* ve *Şerh-i Makāmât-ı Hamîdî* ve *Tercüme-i Mesnevî-i şerîf* kendinin fazl ü irfânına şehâdet eyler.

Seksen altı tevcîhâtında Süvârî Mukābelecisi olan Mehmed Nûri Beyefendi, Muharremin yirmi sekizinci günü vefât etmekle, yerine meşhûr Ahmed Resmî Efendi, nasb olundu. Merhûm-ı mûmâileyhe bey unvânı verilmesi Sultân Mahmûd Hân-ı Gāzî hazretlerinin lâlâlığından kapucubaşılık ve beylerbeyiliği rütbelerin ihrâz etmiş olan Osmân Paşa'nın kerîmezâdesi olduğuna mebnîdir. Vilâdeti kırk dört evâ'ilinde olup, bir müddet tahsîl-i ma'ârife sa'y ettikten sonra, Defterdâr Memiş Efendi'nin himmetiyle, mektûbî-i sadr-ı âlî odasına me'mûr olmuş idi. On sene kadar oda-i mezkûra müdâvemet ettikten sonra, pederi Dergâh-ı Âlî gedüklülerinden Güğümbaşızâde Lâlâ Mustafa Ağa, Sultân Mustafa merhûmun lâlâsı olmak takrîbiyle, Sultân Mustafa'nın cülûsunda, ya'nî yetmiş bir târîhi tevcîhâtında, bölükât-ı erba'a kitâbetinin biriyle hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn'a mülhak ve yetmiş iki târîhinde cizye muhâsebecisi olup, çok geçmeden Â'işe Sultân kerîmesini tezevvüc etmekle, mükerreren Haremeyn muhâsebecisi ve süvârî mukābelecisi olarak, tevsî'-i dâ'ire etti. Ve bir kaç sene kadar bu hâl üzere gitti. Mu'ahharan ba'zı etvâr-ı nâ-becâsından dolayı, yine devr-i Mustafa Hânî'de, ikbâli sönüp, hâli dîgergûn ve giderek müstagrık-ı düyûn olduğu hâlde, sâlifü'z-zikr merhûm Salâhî Efendi'ye mürîd olup, anın zülâl-i himmetiyle, tehzîb-i ahlâk etmekle, vakūr ve sabûr ve bâtını ma'mûr bir zât olmuş idi. Hattâ vasıyyetleri hasebiyle, na'şı yirmi dört sâ'at kadar tevkīf olunup, ertesi şeyhi dahi vefât etmekle, şeyhinden sonra defn olunmuştur.

Rumeli Kādî'askeri olan Seretıbbâ-yı Hâssa Mehmed Ârif Efendi, yüz on üç senesi Recebinde tevellüd edip, ögey pederinin hacr-i terbiyesinde neşv ü nemâ bulduktan sonra, bir müddet müderrisî<n>den Kırımî Efendi merhûmun dâ'iresinde müstahdem olmuş ve ba'dehû Şeyhülislâm Paşmakçızâde Seyyid Abdullâh Efendi'nin hıdmetinde bulunmak mülâbesesiyle, andan mülâzemet tahsîl etmiş olup, müşârünileyhin vefâtında Süleymâniye'de vâkı' Tıb Medresesi Müderrisi olan Vâsıf Efendi merhûmun himmetiyle, dâhil-i hücre olarak, bir mikdâr ilm-i Tıb okumuş idi. Mu'ahharan Safiyye Sultân dâ'iresine intisâb ile, iki sene kadar hıdmet ederek kesb-i i'tibâr ettiği esnâda, Sultân Mahmûd Hân hazretleri, hemşîreleri olan sultân-ı müşârünileyhânın sarâyların teşrîf buyurmağla, sultânın şefâ'atıyla elli beş **(s.295)** Zilhiccesi selhinde müderris olmuş idi. Yetmiş bir senesi esnâsında vâkı' cülûs-ı Mustafa Hânî'de, Zînet Sultân iltimâsıyla, Mûsıla-ı Sahn müderrisi iken, re'îsületıbbâ

nasb olunup; ancak altı ay olmadan azl ve ceriyyü'l-lisân olması hasebiyle, beş-on gün sonra Gelibolu'ya nefy olunmuş ve yine sultân-ı müşârünileyhânın şefâ'atıyla, on bir ay sonra kimse ile ihtilât etmemek üzere, afv u ıtlâk kılınmış ve kat'-ı tarîk ederek seksen üç senesinde Üsküdar mollâsı olmuş idi. Ba'dehû Bilâd-ı Erba'a'ya müterakkıb olduğu hâlde, seksen yedi senesinde vâkı' cülûs-ı hümâyûnda, hekîmbaşı olup, seksen dokuz Zilhiccesinde yine ma'zûl olmuş idi. Doksan senesi Zilhiccesinde sâlisen re'îsületıbbâ olarak, bir def'a Anadolu kādî'askeri ve iki def'a Rumeli kādî'askeri olup, def'a-i sâniyesinde vefât etmekle, Rumeli Kādî'askerliği, akdemce Rumeli pâyesi almış olan sâbıkā Anadolu Kādî'askeri Arabzâde Atâullâh Efendi'ye tevcîh olundu. Hekîmbaşılık dahi, müddet-i medîdeden berü dâ'ire-i hümâyûn tabâbetiyle evân-güzâr ve fenn-i tabâbette hazâkat ve fart-ı reviyyet ü istikāmet ile şöhret-şi'âr olan kibâr-ı müderrisîn-i kirâmdan etıbbâ'-i asrın ser-bülendi Hâfız Hayrullâh Efendi uhdesine inâyet ü ihsân buyuruldu.

On iki seneden berü Şâm Vâlîsi ve Emîrü'l-Hâcc olan Azmzâde Mehmed Paşa, Cumâdelûlânın on üçüncü günü vefât edip, servet ü ganâ ile meşhûr vüzerâdan olmağla, emvâl ü eşyâsının zabtına mahsûs mübâşirler ta'yîn ve irsâl olundu. Ve meşhûr Emîrü'l-Hâcc Osmân Paşazâde Adana Vâlîsi Mehmed Paşa, Şâm vâlîsi ve emîrü'l-Hâcc nasb olunup, birâderi Mîr-i mîrândan Dervîş Mehmed Paşa dahi, mu'ahharan cerde başbuğu ve Trablusşâm mutasarrıfı olmuştur. Adana Eyâleti dahi, akdemce vezâreti ibkā olunmuş olan İçel Mutasarrıfı Çerkes Hasan Paşa'ya tevcîh kılındı. Müşârünileyh Mehmed Paşa, müddet-i medîde emâret-i Hacc arkası sıra dolaşıp ve adem-i neyl-i merâm ile nice zamânlar telh-kâm olup,

Beyit

Sunar bir câm-ı memlû bin tehî peymâneden sonra
Felek dil-şâd eder ehl-i dili ammâ neden sonra

mü'eddâsınca, bu kerre tahsîl murâd ile dil-şâd olmuş ise de, Şâm'a gidip, henüz levâzım-ı Hacc'ı tedârük etmek üzere iken, bundan bir kaç ay sonra vefât etmekle, Emâret-i Hacc ile Şâm Eyâleti, müceddeden rütbe-i vezâretle müşârünileyh Dervîş Mehmed Paşa **(s.296)** uhdesine tevcîh ve Cerdecibaşı-

lık ile Trablusşşâm Mutasarrıflığı, Dergâh-ı Âlî Kapucubaşılarından birâderi Hasan Bey uhdesine ihâle buyurulmuştur.

Sâbıkā Kethudâ-yı Sadr-ı âlî Ömer Vahîd Efendi, öteden berü hafakān ve nikrîs illetlerine mübtelâ olmağla, ekser-i eyyâmı inhirâf-ı mizâcından şikâyetle güzerân ederdi. Bu esnâda illet-i istiskā âsârından olmak üzere, ayaklarında şiş peydâ olup, bacaklarına doğru sirâyet etmeğe başladıkta, teşhîs-i illette etıbbâ hatâ ederek, istiskāya, nikrîs olmak zannıyla ilâc ettiklerinden, illetin tezâyüdüne bâdî ve egerçi istiskā olduğu sonradan ma'lûm olduysa da, iş işten geçtiğinden, nihâyet vefâtına sebeb-i âdî olup, Cumâdelûlânın on üçüncü günü dâr-ı ukbâya irtihâl eyledi.

Merhûm-ı müşârünileyh, otuz altı senesinde Defterdâr-ı esbak Âtıf Efendi merhûmun sulbünden tevellüd edip, sinn-i temyîze bulûğunda, bir mikdâr tahsîl-i kemâlât ettikten sonra, yüz elli üç senesinde Küçükkal'a mansıbıyla silk-i hâcegâna münselik olup, altmış târîhinde bir sene kadar Tophâne nâzırı olmuş ve ba'dehû azl ile, on iki sene kadar kûşe-i humûl ü inzivâda kalmış idi. Yetmiş üç senesinde mevkūfât mertebesin ihrâz ile, beyne'l-akrân kesb-i imtiyâz edip, yetmiş beşte sipâh kâtibi ve yetmiş yedide Tersâne emîni ve yetmiş dokuzda Haffâfhâne ve Mercân zukā'ı binâlarına me'mûr ve seksen senesinde Anadolu muhâsebecisi ve seksen birde çâvuşbaşı ve seksen ikide ordu-yı hümâyûn ile gitmek üzere defterdâr olmuş idi. Lâkin ordu-yı hümâyûnun Dersa'âdet'ten hareketinden mukaddem ma'zûl ve seksen üç ve seksen altı senelerinde mükerreren rikâb-ı hümâyûn defterdârı olmak hasebiyle, mukbil ü makbûl olup, seksen yedide rikâb-ı hümâyûn çâvuşbaşısı ve seksen sekizde yine vekâleten ve der-akab asâleten defterdâr ve doksan târîhinde nişâncı ve doksan bir târîhinde re'îsülküttâb ve doksan üç senesinde yine Tersâne-i âmire emîni ve doksan beş senesi tevcîhâtında nişâncı ve doksan altıda kethudâ-yı sadr-ı âlî olup, ba'dehû ma'zûlen hânesinde ikāmet üzere iken, vefât eyledi. Darb-ı nutka mâlik ve pederinin meslek ü sîretine sâlik ve her umûrunda müteyakkız ve *Mukaddime-i İbn Haldûn*'un ekser-i mahallini hâfız olduktan başka, gāyet sâdık u doğru bir zât olup, ashâb-ı hall ü akd olanlar lisânından havf ü ihtirâz ederlerdi. Ve ashâb-ı servet ü sâmândan iken, atıyye vü hediyye vermeği sevmez ve harc u sarfında teseyyüb etmez ve etbâ' u müte'allikātı kāni' ve kendiye muhlis olduktan başka, tâli'i dahi güşâde ol-

duğundan, her bulunduğu mansıbda makbûl ü memdûh olup, aslâ leke-dâr olmaz idi. Ba'zı târîhlerde işte bu minvâl üzere muharrer bulunmuştur; ammâ **(s.297)** *Süleymân Fâ'ik Efendi, Zeyl-i Sefîne*'de sâhib-tercümenin nâ-becâ harekât u etvârından bahisle, riyâsetinde makdûh olduğunu ve zamânında cerbeze ve sâhte ikbâl ile şöhret<i> bulunduğunu beyân eylemiştir. Hattâ zeyl-i mezkûrda muharrer olduğuna göre, sâhib-tercüme "Kara Vezîr" demekle şehîr Silahdâr Mehmed Paşa'nın sadâretinde, Tersâne emîni bulunup, ol vakit ise Tersâne'de şimdiki nizâm cârî olmayıp, emânet-i mezkûre ekseriyyâ mütemevvilîn-i ağavâta ihâle olunagelmiş ve ricâl-i devletten tahkīri iktizâ eden mütemevvilîn dahi düştükçe, emîn nasb olunmak âdet hükmüne girmiş olduğundan, sâhib-tercümeye mücerred akçesini sarf ettirmek içün, Tersâne emâneti verilmiş olup, mûmâileyh, zâtında şiddet-i lisân ashâbından olmak cihetiyle, hazm edemeyip: "*Bizi Tersâne küreğine verdiler*" sözünü evliyâ-yı umûra işittirmiş ve ba'dehû resm günlerinin birinde sadr-ı müşârünileyh, resmen Tersâne-i âmire'ye gittikte, mu'tâd üzere mahzenleri gezmeye başlayıp, mahzen-i çûbe (ya'nî kerâste mahzenine) gelindikte, sâhib-tercüme, âdet olduğu vechile, kerâste ecnâsını ta'dâda şürû' ile: "*Bu fülân, bu fülân, bu da kara sığır*[81]" deyip ve ta'dâdı kesip, sadr-ı müşârünileyhin yüzüne bakmış olmağla, ol dahi: "*Biz, her ne kadar Enderûn-ı Hümâyûn'dan çıkmış isek de, kerâstenin ecnâsını bilmeyecek kadar celeb değiliz*" dedikte: "*Bunları saymak ve göstermek me'mûriyyetim müteferri'âtındandır. Anın içün ta'dâd ederim*" gibi cevâb vermiş ise de, berâber bulunanlar, ziyâde hacîl olmuş ve ol vechile münâfese-i hafiyye meydâna çıkmış olmaktan nâşî, bir müddet sonra azli vukū'uyla hânesinde mukīm iken, mücerred kibr ü gurûruna mücâzât içün, hâhâmbaşının takrîriyle, Tersâne'den pâyzenler ta'yîn olunarak, bir kaç senede bir tathîr olunagelen Balât lağımlarının üzerine: "*Tersâne emîni ma'zûllerinden biri ta'yîn olunmak lâzımdır ki, pâyzenleri kullan<ıl>sın*" dediklerinden, sâhib-tercümeyi ta'yîn etmişler. Ol dahi, Balât'ta bir tabîbin dükkânını cây-gâh ittihâz ile, hıdmet-i mezkûreyi nâ-çâr edâ edip: "*Ba'd-ez-în hıfz-ı lisân ile yelkeni suya indirmiştir*" deyü *Fâ'ik Efendi,* tahrîr eyledikten sonra, sâhib-tercümenin dil-şikenliğini ve mu'âsırı bulunan vüzerâ ve ricâl nefyine ve belki katline teşne iken, kuv-

[81] Kara sığır bir nev' kerâstedir. Celeb, ba'zı beldelerin ıstılâhınca hayvân tüccârı demek olup, Enderûn ağaları miyânında dahi "hayvân" ve "ahmak" ma'nâsına müsta'meldir.

vet-i bahtla zikr olunan tahkîrden başka keder görmediğini beyân eylemiştir. Fakat ba'zı rivâyât-ı mevsûkaya nazaran, *Fâ'ik Efendi*'nin ifâdât-ı meşrûhası karîn-i sıhhat olmamak lâzım gelir. Cülûs-ı Abdülhamîd Hânî'de, Sultân Mustafa ricâlinin **(s.298)** devr-i ikbâli bitip, Râ'if İsmâ'îl Efendi, vezâretle taşraya me'mûr edilerek, Dersa'âdet'ten dûr ve dîgerleri dahi böyle birer sûretle mevkı'-ı ikbâlden mehcûr olduklarında, Ömer Vahîd Efendi dahi, bunlara pey-rev olmak emr-i tabî'î iken, her nasıl ettiyse edip ve pek ziyâde havf u ihtirâz eylediği vezâret rütbe vü menâsıbından yakayı kurtarıp, Dersa'âdet'te müreffehü'l-hâl ve hisse-yâb-ı nisâb-ı ikbâl olarak kalmıştır. Ve bu dahi Kara Vezîr'in himmetiyle olduğu mervîdir. Ve çünki ol vakit zimâm-ı umûr-ı saltanat, Kara Vezir'in gerek silahdârlığında ve gerek sadâretinde müfevvez-i dest-i ikbâl ü istiklâli olduğundan, anın vesâtat-ı sahâbeti olmamış olsaydı, Vahîd Efendi'nin şu hâlde devâmı kābil olamaz idi zannolunur. Ve Tersâne emâneti dahi, şöylece bir vakit geçirmek üzere bir mansıbda bulundurulmak maksadına mebnî olması yakışık alır.

Rûznâmçe-i evvel Ali Hâşim Beyefendi, müddet-i medîdeden berü maraz-ı sille ibtilâ ile, esîr-i firâş olup, evâsıt-ı şehr-i Ramazânda vefât etmekle, mansıbı el-Hâcc Resmî Ahmed Efendi'ye i'tâ olundu. Lâkin çok geçmeden Resmî Ahmed Efendi dahi, habs-i bevl illetine mübtelâ olup, beş-on gün kadar âlât-ı cerr ile idrârına tedbîr olunmuş ise de, herem ü pîrî hasebiyle, devâpezîr olamayıp, Îd-ı fıtrın ikinci günü vefât ve yine ol gün Haremeyn Müfettişi Mûsullu es-Seyyid Behcet Efendi dahi, mat'ûnen tayy-i tûmâr-ı hayât eylemiştir. Büyüktezkireci olan Mehmed Nâmık Efendi dahi, Ramazânın yirmi yedinci günü kezâlik mat'ûnen vefât etmekle, Küçüktezkireci Mehmed Nahîfî Efendi, büyüktezkireci ve Hâcegândan Dîvân-ı Hümâyûn Kalemi Kîsedârı Mehmed Dürrî Efendi, küçüktezkireci nasb olundu. Müteveffâ-yı mûmâileyhumun tercüme-i hâlleri zîrde tahrîr olunur.

(Hâşim Bey): Merhûm Şehîd Ali Paşa'nın yeğenliği ile meşhûr olup, altmış senesi Şevvâlinde kâğıd-ı Enderûn emânetiyle hâcegân zümresine dâhil olduktan sonra, bir kaç vezîre kapu kethudâsı olmak takrîbiyle, bağteten kevkeb-i ikbâli pertev-endâz olmuş ve bir müddet devr-i menâsıb eyleyerek, haylice ta'ayyün bulmuş idi. Lâkin Müverrih *Enverî Efendi*'nin rivâyetine ve *Vâsıf Efendi*'nin tafsîlâtına nazaran, mağrûr u mütekebbir ve harîs ü hasûd

olduğundan, dâ'ire-i ikbâle takrîb murâd olundukça, teb'îd olunur idi. Ve her ne vakit akrân u emsâlinden biri nâ'il-i câh-ı refî' olsa, hâtırı şikeste ve belki kederinden hasta olup, hânesi ta'dâd-ı mesâvî-i devleti kâr edinmiş olan derbederlere me'vâ ve dehlîz-i idbârda kalıp, sâ'id-i sadr-ı emel olamayan bir takım nâ-ehillere mahall-i bes-i **(s.299)** şekvâ olduğundan fazla, ittifâk-ı arâ ile karâr verilen umûrun kâffesini cerh ile ser-kârda olanları tezyîf ederdi. Binâ'enaleyh akrân u emsâli gibi kat'-ı merâtib-i sâmiye edemeyip, sipâh ve silahdâr ve yeniçeri kitâbeti ve başmuhâsebe ve rûznâmçe-i evvel menâsıbını devr ederek, terk-i âlem-i gurûr eylemiştir, *–tecâveza'llâhu 'an seyyi'âtihi–*[82].

(Nâmık Efendi): Kırk dört târîhlerinde Dârende Kasabası'nda tevellüd edip, altmış dört senesi esnâsında Dersa'âdet'e geldikte, vezîr kethudâsı mühürdârı ve ba'dehû defterdâr kalemi başhalîfesi olarak kesb-i tahayyüz ettikten sonra, ba'zı mansıblarda istihdâm olunup, nihâyet büyüktezkireci iken, ber-minvâl-i muharrer, vefât eylemiştir. Fi'l-cümle inşâ-yı şi're dahi muktedir olmağla, âsâr-ı kaleminden bir beyti zîre tahrîr olunur.

Beyit

Olur hem-cinse şevk vasl-i cinsi bâ'is-i efgān
Eder seyl-i sebük-rev bahre dûr-â-dûrdan feryâd

(Behçet Efendi): Mûsul Müftîsi meşhûr Fahreddînzâde akrabâsından olup, Mûsul ve Bağdâd havâlîsinde tahsîl-i ulûm u fünûn ettikten sonra, yetmiş bir târîhlerinde Dersa'âdet'e bi'l-vusûl, Râgıb Paşa himmetiyle, bir kaç ay zarfında mülâzim olduktan sonra, müderris olup, ba'dehû ba'zı sudûra kesb-i intisâb ile hıdemât-ı şer'iyyede istihdâm olunurdu. Elsine-i selâsede nazmen ve nesren tahrîr ü takrîre muktedir olmağla, etrâf u âfâkta haylice müştehir olmuş idi. Âsâr-ı tabî'atından çend beyti zîrde tahrîr olunur.

Şi'r

Görünmez oldu bana sensiz ey gözüm nûru
Ne necm-i sa'di sipihrin ne mihr ü mâhı dahi

[82] Bkz. Not: 57.

Sakın nukūşuna aldanma çetr-i ikbâlin
Tezelzül üzredir eyvân u bârgâhı dahi
Amân efendim amân afv ile mu'âmele kıl
Ne denlü bed-ter ise Behcet'in günâhı dahi

(Resmî Ahmed Efendi): İstimâ' olunduğu üzere, on iki târîhlerinde Girid Cezîresi'nde tevellüd edip, gereği gibi tahsîl-i ma'ârif ettikten sonra, kırk altı târîhinde Dersa'âdet'e gelip, bir kaç sene tahsîl-i ulûma iştigāl etmiş ve elli bir senesinde Tavukçu Re'îs Mustafa Efendi'ye müntesib ve bilâhıre dâmâd olarak, elli dokuzda Bursa mukāta'asıyla dâhil-i silsile-i hâcegân olmuş idi. Ahd-i Mustafa Hânî'de, Râgıb Paşa'nın mazhar-ı nazar-ı i'tibârı olarak, müte'âkıben Nemçe ve Prusya sefâretleri ve aralıkta vezîr mektûbçuluğu ve çâvuşbaşılık ile kesb-i imtiyâz edip, seksen ikide Tersâne-i âmire emîni iken, büyük **(s.300)** rûznâme ile sefere me'mûr oldu. Ve anda mükerreren kethudâyı sadr-ı âlî ve seksen sekiz senesinde mün'akid olan Rusya Musâlahası'nda murahhas olup, kethudâ olduğu hâlde, ordu-yı hümâyûn ile Dersa'âdet'e avdet eyledi. Lâkin ordu-yı hümâyûn Dâvudpaşa Sahrâsı'nda iken, azl olunup, hânesinde ikāmet üzere iken, matbah emîni ve ba'dehû şıkk-ı sânî defterdârı ve büyük rûznâmeci olmuş idi. Evâhır-ı ömründe pes-mândelik sûretine gelmiş iken, Halîl Hamîd Paşa, sadârete geldikte, ta'zîm ü ihtirâma kıyâm edip, ber-minvâl-i sâbık, evvelâ süvârî mukābeleciliği, sâniyen rûznâmçe-i evvel ile cebr-i hâtırına himmet eylemiş ise de, andan sonra çok mu'ammer olmamıştır. Devlet-i Aliyye'de güzerân eden Dârüssa'âde ağalarının tercüme-i hâllerini cem' edip, *Hamîletü'l-Küberâ* ile be-nâm bir risâle te'lîf etmiştir. Ve re'îsleri câmi' "*Sefînetü'r-Rü'esâ*" nâm dîger bir risâlesi vardır. Bunlardan başka seksen iki senesi seferine dâ'ir kaleme almış olduğu "*Hulâsatü'l-İ'tibâr*" nâm risâlesi şâyân-ı mütâla'adır.

Müverrih *Subhi* merhûmun oğlu Abdülazîz Efendi, bin yüz kırk sekiz senesi hilâlinde mütevellid olup, sinn-i temyîze bulûğunda, fenn-i Tıb tahsîline verziş eylemiş ve çok geçmeden Kâtibzâde'nin himmetiyle, etıbbâ-yı hâssa silkine münselik olup, yetmiş bir târîhinde müderris ve seksen dokuz zilhiccesinde hekîmbaşı olup, bu münâsebetle otuz-kırk kadar eskilerine tekaddüm ettirilmiş ve doksan senesi Şevvâlinde hekîmbaşılıktan ma'zûl ve doksan yedi Muharreminde bi-hasebi't-tarîk Kudüs pâyesiyle Üsküdar mollâsı olmuş idi.

–*El-belâu müvekkelun bi'l-manṭıḳ*–[83] mes'elesini tasavvur ve teşhîs etmeyip ve lisânına aslâ perhîz edemeyip, iltizâm-ı mâ-lâ-yulzem kabîlinden olarak, ittifâk-ı ârâ ile karâr-gîr olan ba'zı umûr-ı devlete i'tirâz eylemeğe ve erkân-ı Saltanat-ı seniyye'den ba'zılar hakkında hadd ve vazîfesinden hâric nâ-becâ sözler söylemeğe mübâderet ve bu me'âlde ba'zı mahallere tezkire tahrîriyle, bayağı tefrika-i kulûb-ı Müslimîne sebeb olacak hareketlere cesâret ettiğinden, bu esnâda İstanköy Cezîresi' ne nefy ü iclâ olundu. Lâkin an-asl nâz ü na'îm ile perverde olmuş ve refâh u râhatla neşv ü nemâ bulmuş olduğundan, mizâc-ı tena"um-imtizâcı rûzgârın germ ü serdine ve diyâr-ı gurbetin derdine tahammül edemeyerek, çok geçmeksizin cezîre-i mezkûrede vefât etmiştir. İlm-i Tıbda ve fünûn-ı sâ'irede behresi olup, "Alâ'-i Buhârî" demekle ma'rûf olan Müneccim Alişâh-ı Hârezmî'nin Şemseddîn Hâce Muhammed nâmına te'lîf etmiş olduğu "*Eşcâr-ı esmâr*" ve Muhammed Şerîf Bekrî'nin "*Bürhânü'l-kifâ*ye" nâm Fârisiyyü'l-ibâre kitâblarını Türkçeye tercüme edip, Hudâvendigâr-ı sâbık Sultân Mustafa hazretlerine takdîm etmiş ve ahlâktan bir güzel risâle te'lîf eylemiştir. Fârisî ve Türkî eş'âr inşâdında tarz-ı nâ-dîdesi olup, bir kaç beyti zîrde tahrîr olunur.

(s.301) Şi'r

Yek-câm-ı vâjgûn ile çerh-i desîse-kâr
Mest-i harâb-ı gaflet eder ehl-i devleti
Ettik o yâre gerçi hakîmâne intisâb
Lîkin bir özge derde düşürdük tabâbeti

Ve lehû

O tîr-i gamzeye hâtır-nişân olur var ise
Kemânı âşık-ı zârın kad-i hamîdesidir

Ve lehû

Tut ki âlem gülsitânmış neylesin sensiz gönül
Hande-i gül nâle-i zencîrdir dîvâneye

[83] Belâ, söze emanettir.

Ruznâmçe-i evvel Mehmed Sa'îd Efendi, devr-i Mahmûd Hânî'de, Dârüssa'âde Ağası Kâtibi olan Hâcegândan İsmâ'îl Efendi'nin oğlu olup, bin yüz yirmi altı târîhinde mütevellid ve sinn-i temyîze buluğunda, mektûbî-i sadr-ı âlî kalemine me'mûr olmuş idi. Mu'ahharan Selanikli Seyyid Nu'mân Paşa'ya dîvân kâtibi olup, bir müddet sonra Dersa'âdet'e avdetle, ihtiyâr-ı kûşe-i uzlet eylemiş ve bir müddet mürûrunda, ya'nî altmış dokuz senesi evânında Kethudâlıktan Vezîr olan Kâmil Ahmed Paşa merhûma dîvân kâtibi ve kethudâ ve Mısır'da Darbhâne emîni olmuş idi. Yetmiş beş senesinde paşası tarafından bir husûs zımnında, Âsitâne-i sa'âdet'e geldikte, dâmâdı olan Hâfız Ahmed Ağa, silahdâr-ı şehriyârî bulunmak münâsebetiyle, masraf kitâbetiyle hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn'a mülhak ve ba'dehû Darbhâne'de sâhib-a'yâr ve seferler esnâsında rikâb-ı hümâyûn çâvuşbaşılığı ile mazhar-ı nazar u i'tibâr ve sonra mükerreren bi'l-asâle çâvuşbaşı ve Anadolu muhâsebecisi ve rûznâmçe-i evvel ve süvârî mukābelecisi ve tevkī'î olup, bu esnâda mükerreren rüznâmçe-i evvel iken, Zilhiccenin altıncı günü vefât eyledi.

Ve Rûznâmçe-i evvel mansıbı, Başmuhâsebeci Bekir Paşazâde Süleymân Bey'e ve Muhasebe-i evvel dahi, Re'îsülküttâb-ı esbak Süleymân Feyzi Efendi'ye tevcîh olundu.

Ve ol gün Vak'a-nüvîslik dahi, *Vâsıf Efendi*'ye tevcîh olundu. Çünki seksen iki târîhinden berü Vak'a-nüvîs bulunan sâbıkā Teşrîfâtcı *Enverî Efendi*, geçen Şevvâl tevcîhâtında büyüktezkireci olup, bu iki me'mûriyyetin ictimâ'ı ise ehadü hümânın taksîrini mûcib olacağından, doksan altı senesi vekāyi'i bakāyâsından bed' eylemek üzere, Vak'a-nüvîslik, *Vâsıf Efendi*'ye ihâle edilmiştir.

(S.302) T E Z Y Î L

Suver-i Evrâk

(1)

Kaynarca Mu'âhedesi'nin Ba'zı Mevâddını Şerh ü Îzâh Zımnında Rusya'ya Verilen Takrîr Sûreti

Bundan akdem Devlet-i Aliyye-i dâ'imü'l-karâr ile Rusya Devleti tarafından akd-i râbıta-i musâlaha-i mübârekeye me'mûr olan murahhaslar ma'rifetiyle, "Küçük Kaynarca" nâm mahalde tanzîm ü tensîk olunan şurût-ı musâlahadan tasdîknâmede münderic üçüncü mâddede tasrîh ü beyân olunan Kırım serbesiyyeti<n>de tavâ'if-i Tatar haklarında bast u temhîd eyledikleri şurût, mer'î vü mu'teber tutulup; ancak pâdişâh-ı İslâm, imâmü'l-Müslimîn ve halîfetü'l-Muvahhidîn olmak cihetiyle, kavm-i Tatar, umûr-ı mülkiyyelerine halel getirmeyerek, umûr-ı mezhebiyyelerini pâdişâh-ı müşârünileyh hazretleri hakkında: "*Şerî'at-ı İslâmiye muktezâsınca tanzîm edeler*" deyü mastûr u mukayyed olup; lâkin umûr-ı mezhebiyyelerini ne vechile şerî'at-ı İslâmiye'ye tatbîk ü tanzîm edecekleri tavzîh ü tebyîn olunmamaktan nâşî, devleteyn beynini dâ'imâ tebrîd ü fesâda müterassıd olan ba'zı ashâb-ı agrâz u nifâk, bu husûsu ser-rişte ittihâzıyla, devleteyn beynine ilkā-yı bürûdet ü şikāk edecekleri bedîhî olduğundan başka, tebeddülât-ı mütenevvi'a hasebiyle, beyne'd-devleteyn bu bâbda vukū'u muhtemel olan sûretler ve avârızın def'i ve şerî'at-ı garrâ muktezâsınca, ictimâ'-ı halîfeteyn mahzûrunun indifâ'ı zımnında, mâdde-i merkūmenin tavzîh ü tebyîni mühimm ü muktezî olduğuna binâ'en, husûs-ı mezbûr, şu vechile şerh ü tafsîl olunur ki: Kırım ve Kuban tarafında mütevattın bi'l-cümle kabâ'il-i Tatar, umûr-ı hâriciyyelerinde ve kendi memleketleri mesâlihinde müstebidd bi'r-re'y olup, a'kāb-ı Cengiziyye'den nasb u ihtiyâr edecekleri hânlarıyla mahkûm olup, âharın taht-ı

hükûmetinde olmayalar ve umûr-ı mülkiyyelerine Devlet-i Aliyye cânibinden ve kezâlik Devlet-i Rusya tarafından bir dürlü müdâhale olunmaya ve bi'l-cümle tavâ'if-i Tatar'ın intihâb u ihtiyârlarıyla nasb olunacak Kırım hânı, ecânibden olmayıp, sülâle-i Cengiziyye'den ola ve Tatar kavmi, bi'l-ittifâk bir hânı intihâb eylediklerinde, hâdimü'l-Haremeyni'ş-şerifeyn ve imâmü'l-Müslimîn olan pâdişâh-ı Âl-i Osmân hazretlerine ber-muktezâ-yı hılâfet-i uzmâ arz u inhâ ve sultânü'l-Müslimîn hazretleri dahi, bir gûne ta'lîl ü ta'vîk etmeksizin der-akab nişân-ı şerîf-i hılâfet-penâhî i'tâ ve teşrîfâtını **(s.303)** irsâl eyleye. Ve cum'alarda ve îdlerde Kırım hıttasında vâkı' kâffe-i mesâcid ü ma'âbidde hutbe ve revâc-ı sikke nâm-ı nâmî-i Âl-i Osmân ile olarak, hıtta-i merkûmede icrâ-yı ahkâm-ı şer'iyye edecek kudât, Kırım ulemâsından olup, Âsitâne-i Aliyye'den kādî'asker efendi tarafından bilâ-semen meccânen cümlesinin hükûmetlerine izn-i şer'î mürâselesi i'tâsıyla iktifâ ve Kırım hânı tarafına tesyîr oluna ve Devlet-i Aliyye, mücerred şer'-i şerîfe mutâbakat <mutâbık> bulunmak içün, taraf-ı pâdişâhîden hân nasbına nişân-ı şerîf ve teşrîfât i'tâsı ve cum'a ve a'yâdda ve revâc-ı sikke, nâm-ı pâdişâh-ı Âl-i Osmân ile mu'anven olup ve Kırım kudâtına ve Devlet-i Aliyye'nin hükkâm-ı şer'î tarafından mürâsele verilmekten gayri Tatar, umûr-ı sâ'irelerinde bi'l-istiklâl serbest olalar. Nişân-ı şerîf ta'bîrinden maksûd mu'tâd üzere hânân hazerâtının azl ü nasblarında yazılagelen tevcîh ber'ât-ı âlî-şânı olmayıp, şerî'at-ı garrâ muktezâsınca pâdişâh-ı İslâm hazretleri, halîfetü'l-uzmâi'l-Müslimîn ve imâmü'l-Muvahhidîn olmak cihetiyle, ictimâ'-ı halîfeteyn mahzûrunu def' u izâle zımnında, kavm-i Tatar, a'kāb-ı Cengiziyye'den intihâb u ihtiyâr eyledikleri hânın nasbına izn-i sultânî lükûkunu müş'ir hânân hazerâtının şânlarına lâyık elkāb yazılacak nişân-ı mülâtafat-unvân-ı pâdişâhîden ibâret olduğu beyânıyla, taraf-ı Devlet-i Aliyye'den bir kıt'a vesîka i'tâsını istid'â eder.

Gürcü Mâddesidir

Tasdîknâmelerde muharrer ü mastûr Gürcistân üserâsı mâddesinin Devlet-i Aliyye'ye bâr-ı girân-ı ıztırâbı olup, muhârebeden evvel eyâdî-i nâsda olan Gürcü esîrlerine dahi sirâyet ve ba'zılarının dâhil-i firâş ve idâd-ı ıyâllerinden ma'dûdlara tecâvüzünü müstelzim ve gûnâ-gûn halel-i mülkü ve nizâ-

mı tatarrukunu müstevcib olup, bu makūle umûr içün, Devlet-i Aliyye'nin mazhar-ı haml-i sakīl-i ıztırâb olmasını Rusya Devleti, tecvîz eylemeyeceği muktezâ-yı muvâlât u safvetten olmağla, Devlet-i Aliyye, Devlet-i Rusya'dan hâlisâne ve dostâne iltimâs eder ki, işbu Gürcistân üserâsı mâddesi tasdîknâmelerden tenzîl ü imâta olunmadığı sûrette, üzerine varılmayıp, gerek bu esnâda ve gerek büyükelçisinin vürûdundan sonra alâ hâlihâ terk ü iğmâz oluna.

(2)

Dârendeli'nin Sadâretine Dâ'ir Sâdır Olan Hatt-ı Hümâyûn

Sen ki, sadrıa'zam ve vekîl-i mutlakımsın, seni selâm-ı selâmet-encâm-ı mülûkânem ile taltîf **(s.304)** eyledikten sonra, ma'lûmun ola ki, selefin Mehmed Paşa, tanzîm-i umûr-ı Devlet-i Aliyye ve tensîk-ı mehâmm-ı Saltanat-ı seniyye'mde sûret-yâb-ı zuhûr olan tekâsül ü tesâmuhu ve makām-ı vâlâ-yı sadâret-i uzmâya nâ-revâ etvâr u harekâtdan adem-i ictinâb u mübâlâtı, iğbirâr-ı tab'-ı ilhâm-ı neb'-i mülûkâneme bâ'is ü bâdî olup, kendiye bi'd-defa'ât tenbîh ü te'kîd olunmuş iken, sûd-mend olmadığından, azli iktizâ edip, sen, ricâl-i Devlet-i Aliyye'min emekdâr ve sadâkat-kârı ve zâtında merkûz olan cevher-i hamiyyet ü fütüvvet ve lem'a-i kiyâset ü dirâyet lâzimesince, öteden berü me'mûr olduğun azâ'im-i umûr-ı devlet-i rûz-efzûnumda cilve-ger-i sâha-i şühûd olan harekât-ı pesendîdenden başka, be-tahsîs bu esnâda kethudâlık rütbesini ihrâz edeliden berü sâlik-i mesâlik-i sadâkat u istikāmet ve istihsâl-i rızâ-yı meyâmin-irtizâ-yı şâhânemde hâ'iz-i kasabü's-sabak-ı aksâ-yı metâlib ü emniyyet olup, fî-mâ-ba'd dahi senden her hâlde Dîn ve Devlet-i Aliyye'me lâyık ve nâmûs-ı Saltanat-ı seniyye'me muvâfık hıdemât-ı sa'îde ve me'âsir-i pesendîde vü hamîde me'mûl ü melhûz-ı tab'-ı ilhâm-âsâr-ı Husrevânem olmaktan nâşî, hakkında âftâb-ı âlem-tâb-ı inâyet-i tâcdârânem pertev-rîz-i zuhûr olup, ber-vech-i istiklâl hıl'at-ı mûrisü'l-behcet-i vezâret-i uzmâ dûş-ı hamiyyet-pûş-ı kifâyet ü sadâkatine ilbâs u iksâ ve mühr-i vekâlet-i kübrâ, yed-i ihlâs-peyvendine ihsân u i'tâ olunmağla, imdi her hâlde ef'âl ü akvâlini şer'-i şerîf ve kānûn-ı münîfe tatbîk ile, uhde-i reviyyet ü dirâyetine müterettib olan kâffe-i umûr u husûsun vech-i vecîh-i hasen ve tavr-ı mergūb u müstahsen üzere, icrâ vü temşiyetine şürû' u kıyâm ve hakkında olan i'timâd-ı

mülûkânemi te'kîd ü tevsîka ikdâm-ı tâmm ederek, vedî'a-i hâliku'l-berâyâ olan zîr-i destân-ı ra'iyyet ve ahâlî-i Memâlik-i mahrûsetü'l-mesâlik-i ebed-müddet üzerine, hıfz-ı cenâh-ı re'fet ve neşr-i me'âsir-i şefakat ve bâ-husûs sekene-i dâr-ı Saltanat-ı seniyye'min terfîh-i hâl ve ârâmiş-i bâllerini müstelzim esbâbın istihsâliyle, cânib-i feyz-câlib-i Saltanat-ı seniyye'me isticlâb-ı da'avât-ı hayriyyeye mübâderet ve taraf-ı Devlet-i ebed-müddetime izhâr-ı adâvet ve ehl-i Sünnet ve cemâ'at ile, şikāk u nifâka cür'et eden havene-i Dîn ve Devlet-i Aliyye'min tenkîl ü tedmîrlerini mûcib esbâb u hâlâtın istihsâliyle, tekmîl-i nâmûs-ı Saltanat-ı seniyye'me âkılâne ve müdebbirâne teşmîr-i sâid-i gayret ve kimesnenin tarafını himâyet ve hâtırına ri'âyet eylemeksizin ricâl-i Devlet-i Aliyye ve hademe-i Saltanat-ı seniyye'mi isti'dâd u istîhâlleri derece-i istihdâm ve sadâkat u istikāmetleri zâhir ü nümâyân olanlara lâyıkı üzere nevâziş ü ikrâm ederek, rızâ-yı pâdişâhânemi tahsîl ile, mazhar-ı hayr-du'â-yı tâcdârânem olmağa sarf-ı mâ-hasal-i kudret eyleyesin. Cenâb-ı Hakk, kâffe-i umûrumuzu tevfîkāt-ı aliyyesine muvaffak eyleye. Âmîn.

(s.305) (3)

Zend Kerîm Hân Hakkında Verilen Fetvâ'-i Şerîfe

"*Memâlik-i Acem ahâlîsinden Zeyd-i şakī, vekâlet iddi'âsıyla, bir mikdâr eşkıyâyı başına cem' ile, mezbûrlara re'îs olup, mezbûrlar ile ittifâk u ittihâd ve bilâd-ı İslâmiyeden bir kal'ayı istîlâ ve ahâlîsinden nice kimselerin mâllarını nehb ü gāret ve pâdişâh-ı enâm hazretlerinin itâ'atinden hurûc edip, bâgī olsalar, mezbûr Zeyd'in ve ana tâbi' olup, anınla ittifâk u ittihâd edip, mu'în olanların, –feḳātilü'l-letî tebgī hattâ tefî'e ilâ emrillâh–*[84] *nâss-ı kerîmi mantûkunca, kıtâlleri helâl ü farz olup, kal'a-i mezbûreyi istihlâs lâzım olur mu?*"

(El-cevâb): "Olur."

–*Ḥaḳḳ sübḥânehû ve te'âlâ*–[85] hazretleri, sâye-i merâhim-vâye-i pâdişâh-ı İslâmı mefârik-ı enâm üzere ber-devâm ve bed-hâhân-ı dîn ü devlet olanları makhûr u güm-nâm eyleye. Âmîn.

[84] ... Haddi aşanla, Allâh'ın emrine dönünceye kadar savaşın ... Kur'ân, XLIX (Ḥucurât, 9).

[85] Yüce ve her türlü kusurdan berî olan Allâh.

(4)

Revân Hânı Hüseyin Ali Hân'a Tahrîr ve İrsâl Olunan Mektûb Sûretidir

Merhûm Nâdir Şâh'ın hâl-i hayâtında Devlet-i Aliyye-i ebediyyü'l-istimrâr ile ahâlî-i İran beyninde te'sîs ve temhîd olunan musâlaha vü musâfâtın tesviye vü tanzîminden berü şerâ'it-i silm ü muhâdenenin ârıza-i tagayyürden vikāyesi emri cânib-i Saltanat-ı seniyye'den kemâl-i ihtimâm u dikkat ile mer'î vü mu'teber tutulup, şâh-ı müşârünileyhin dâr-ı bekāya rıhletinden sonra, aktâr-ı İraniye'de vukū' bulan şûriş ü ihtilâl ve teceddüd-i hükkâm ve infisâm-ı şîrâze-i nizâm sebebiyle, tekevvün ü tahaddüs eden hurûb u kıtâl esnâlarında, berü tarafın vüzerâ ve vükelâ ve serhadd-nişînân ve asâkir-i zafer-iktirânı câniblerinden havâlî-i merkūmeye münâfî rüsûm-ı dostî zerre kadar gezend ü zarar isâbeti meşhûd u mahsüs olmayıp, serhadddât-ı mansûre muhâfazasına mansûb u müte'ayyen vülât-ı fihâm ve vükelâ-yı kirâmın menşûr-ı nasb u me'mûriyyetlerinin her birinde ibtidâ tavsiye vü te'kîd olunan husûs-ı münâfî-i muvâlât u muhabbet hudûd-ı İraniye'ye celî vü hafî tecâvüz hudûsundan ictinâb u mübâ'adet mâddesi olup, cenâb-ı mekremet-nisâblarının mutasarrıfı oldukları Revân eyâleti, Kars ve Erzurum serhadleriyle câr ü mülâsık olduğuna binâ'en, ilâ-yevminâ hâzâ komşuluk ve hem-civârlık hukūkuna ne vechile ri'âyet olunduğu kalem-rev-i hükûmetlerine ol câniblerin askeri ve sekenesinden ser-i mû mazarrat îrâsı şöyle dursun, iğbirâr-ı hâtırı mü'eddî olur **(s.306)** hâlet mu'âyene olunmadığı ma'lûm-ı hakāyık-mersûmlarıdır. Devlet-i Aliyye-i ebed-müddet muhâfaza-i şerâ'it-i ahd ü peymânda dakīka fevt eylemeyip, arâzî-i mülk-i mahrûse-i tâcdârîye iyâb u zihâb eden hüccâc ve züvvâr ve tüccâr-ı İran haklarında her dürlü adâlet-i kâmile ve sıyânet-i şâmilesi masrûf ve der-kâr olduğu hâlde, İran Vekîli Zend Kerîm Hân, Şîrâz'a civâriyeti sebebi ile, Bağdâd Vâlîsi-i esbak müteveffâ Ömer Paşa'nın ba'zı evzâ'ından dil-gîrlik izhâr ve müteveffâ-yı müşârünileyhten muhâlif-i ihlâs-ı cânibeyn, bir tavr-ı nâ-revâ berâber zuhûr etmiş olsa dahi, keyfiyyeti der-bâr-ı şehriyârîye kā'ide-i dîrîne-i düvel muktezâsınca, ibtidâ-yı emrde ifâde vü i'lâm elzem ü ehemm iken, kat'an mükâtebe vü mürâsele vâdîlerine imâle-i licâm-ı i'tibâr etmeksizin karındaşı Sâdık Hân ve akrabâsından Nazar Ali Hân ve Şefîk Hân'ı asâkir-i vâfire ile ale'l-gafle Bağ-

dâd ve Basra eyâletlerine taslît ve tesâdüf eyledikleri kasabât ve kurâ ve aşâ'ir ve kabâ'ilin mâllarını gāret ve etfâl ve nisvân-ı ümmet-i Muhammed'i seby ü istirkāka mübâderet ederek, taraf taraf îsâl-i hasâr ve mezbûr Sâdık Hân, Basra Kal'ası'nı muhâsara ve etrâf u eknâfını tahrîbe ibtidâr, *–ve'l-bâdî aẓlemu–*[86] ma'nâsını izhâr eyleyip, taht-ı âlî-baht-ı kişver-sitânîye cülûs-ı şevket-me'nûs-ı şehenşâhî ahbârını mutazammın, vekîl-i mûmâileyhe ısdâr olunan nâme-i hümâyûn-ı iltifât-meşhûn-ı dâverâneyi îsâl içün, Hâcegân-ı Dîvân-ı mu'allâ erkânından Mehmed Vehbi Efendi, bu vak'a hudûsundan evvel kā'ide-i mülûk-ı sütûde-sülûk üzere tarafına sefâretle ta'yîn olunmuş olduğuna binâ'en, sefîr-i mûmâileyhin Şîrâz'a vürûdu hâdise-i merkūmeye musâdefe etmekle, bu mertebelerde izhâr-ı buğzâ vü adavet eyledikten sonra ve zu'munca telâfî-i mâ-fât kaydına düşüp, nakz-ı ahd nakīsasını üzerinden def' fikri belki rekîz-i zamîri olan merâmını îfâ mülâhazası ile, Ömer Paşa'dan iştikâyı ve sebeb-i muhâsama add eylediği bir kaç bî-esâs mâdde beyânını mutazammın, iki kıt'a arîzasıyla, südde-i ma'delet-penâha mahsûs âdemi gelip, muktezâ-yı adl ü dâd üzere, mücerred beyne'l-muvahhidîn şakk-ı asâ ve sefk-i dimâ ve zuhûr-ı fiten münâfî-i âdâb-ı adl ü şefakat add olunduğundan, merâmına müsâ'ade ve mültemesâtının is'âfını mutazammın, îcâb edenlere ahkâm-ı celîle neşr ü ib'âs ve ba'zıları te'dîb ve vekîl-i mûmâileyh, temşiyet-i mesâlih-i matlûbesi zımnında, Bağdâd'a süferâ tesyîr ve yine bir cânibden Basra'ya gönderdiği Sâdık Hân'a el altından haberler irsâl ve Basra'yı tazyîk eylemesini te'kîd ve Devlet-i Aliyye dahi vekîl-i mûmâileyhin dostluk izhârında ikdâmını hakīkate haml ve itlâf-ı nüfûstan tenezzühen Basra imdâdına müretteb asâkiri tevkīf eylediğinden, bir takrîb Basra'ya istîlâ ve derûnunda mevcûd tüccâr ve ahâlînin ve fukarâ vü zu'afânın hılâf-ı şer' ve mugāyir-i diyânet mâllarını gāret **(s.307)** ettikleri haberi vürûd ve fî-mâ-ba'd vekîl-i mûmâileyhin nakz-ı ahdi irtikâb eylediğinde şübhe kalmayıp, Devlet-i Aliyye, bu bâbda ma'zûr ve hasmının def'-i zararı emrinde mecbûr olduğundan, kıbel-i şer'-i enverden verilen müta'addid fetâvâ-yı şerîfe mûciblerince Kerîm Hân'ın üzerine sefer-i hümâyûn mukarrer olduğuna bina'en, Basra üzerine hâlâ Bağdâd Vâlîsi olan Vezîr-i mükerrem Abdullâh Paşa ve Kirmânşâhân taraflarına Şehrizor Vâlîsi Vezîr-i mükerrem izzetlü Hasan Paşa ve Kars cânibine dahi hâlâ Erzurum Vâlîsi Vezîr-i mükerrem izzetlü Yeğen Ali Paşa

[86] İlk yapan (başlatan) daha zâlimdir.

hazerâtı ser'asker ta'yîn ve sâ'ir vüzerâ-yı izâm dahi, iktizâ eden mahallere asâkir-i vefîre-i encüm-şümâr ile tesyâr olunup, bu tertîbât, Saltanat-ı sermediyyü'l-karâr-ı Osmâniye'nin hasmı olan Kerîm Hân'ın ve anınla bu bâbda ittifâk u ittihâd ile il ve kal'a-i pâdişâhîye ta'arruz edenlerin te'dîb ü gûşmâllerine mahsûr olup, vekil-i mumâileyhe mu'âvenetten izhâr-ı berâ'et-i zimmet ve taraf-ı vâzıhü'ş-şeref-i Husrevâneye izhâr-ı hulûs u mutâva'at eyleyen hânân ve uzmâ-yı ahâlî-i İran'a vechen mine'l-vücûh su'-i kasd u ızrâr ve vilâyetlerine ve müte'allikāt ve re'âyâlarına îsâl-i hasâr endîşesi havâlî-i gerd-i zamîr olmayıp, bu husûslar ser'asker tahsîs olunan vüzerâ-yı izâm hazerâtına te'kîd ale't-te'kîd tavsiye vü telkīn olunduğundan başka, Kars ser'askeri vezîr-i müşârünileyh hazretleri dahi, sizinle dostâne muhâbere ve mâ-dâm ki, sizin tarafınızdan ve havza-i eyâletiniz sükkânından münâfî-i sulh u salâh düşmenlik ve mu'âdât vukū' bulmaya, tarîka-i enîka-i vidâd u hulûstan udûl eylememesi kendilere ifâde vü iş'âr olunmuştur. Zât-ı diyânet-simât-ı hânîleri hükümdârî-i kutr-ı Revân'a kā'id oldukları günden berü, Devlet-i Aliyye-i muhalledü'l-erkâna ibrâz ettikleri safvet ü sadâkat ve bedîdâr olan dostluk u meveddetleri rüşt ü reviyyet ve akl ü dirâyetlerine delîl ü hüccet olup, Vekîl Kerîm Hân'ın bu bâbda mürtekib olduğu şikest-i ahd ü peymân ve seby ü istirkāk-ı ehl-i îmân mâddesi nice kanlar dökülmeğe ve belki netîcesinde kendisinin indirâs-ı kasr-ı ikbâlini müntic olacağında iştibâh olmayıp, be-her-hâl a'lâm-ı sipâh-ı nusret-penâh-ı cihândârînin Memâlik-i İraniye'ye hareketi mukābele edenlerin tedmîrini müstelzim olmaktan nâşî, Kerîm Hân'ın Devlet-i Aliyye ile muhâsamayı ihtiyârı kazıyyesine her ne kadar cenâblarının rızâsı olmadığı mütebbeyyin ise de, âteş-i hurûb iştı'âli esnâlarında, – *ma'âẕa'llâhu te'âlâ*–[87], temyîz-i imkânda olmamak hasebiyle, hayta-i hükûmetleri isâbet-i gezend-i leşker-i deryâ-heycândan vikāye zımnında, huzûr-ı fâ'izü'n-nûr-ı hılâfet-penâhîde vekîl-i mûmâileyh ile muvâfakatten tebri'e-i zimmetlerini tahkīk edecek esbâbın temhîdine mübâderetleri elzem olmağın, zâhirî **(s.308)** ve bâtınî dûdmân-ı muhalledü'l-erkân-ı şehenşâhîye hulûs-ı taviyyetleri ve Vekîl Kerîm Hân'ın irtikâb ettiği etvâr-ı şenî'adan münâferetleri fî nefsi'l-emr muhakkak olduğu sûrette, ser'asker-i müşârünileyh hazretlerine mu'temed ü sâdık âdemlerini tesyîr ve tevsîk-ı râbıta-i ittihâd birle, ik-

[87] Bkz. Not: 22.

tizâ eden tedâbîri irâ'et ve cünûd-ı zafer-vüfûd-ı şehriyârîye lüzûmu olan zahâ'ir makūlesinin bahâsıyla ülke-i Revân'dan i'tâsına himmet ve rüsûm-ı tevâfuk ve yek-cihetîyi icrâya ihtimâm u dikkat ederek, istihsâl-i rızâ-yı meyâmin-iktizâ-yı gîtî-sitânîye bezl-i cell-i miknet buyurmaları me'mûliyle, mektûb-ı muhâlesat-üslûb tahrîr ve –*tehâdû teḥâbbû*–[88] mefhûmu üzere, su'âl-i hâtırları zımnında, teberrüken dahi mühdâ-yı nâdî-i sa'âdet-semîrleri kılınmıştır. Uzamâ-yı selâtîn ve küberâ-yı havâkīnin kişver ü memleket ve kılâ' u vilâyetleri serâ-perde-i harîm-i sa'âdet-hadîmleri mesâbesinde olup, Vekîl Kerîm Hân tarafına Devlet-i kavî-şevket-i Osmâniye cânibinden mürüvvet ü inâyetten gayri tavır hudûs etmiş değil iken, hod-be-hod hedm-i bünyân-ı sulh u salâha cesâret ve bender-i Basra'ya istîlâ ile, ibrâz-ı adâvete mübâdereti havsala-i hamiyyet ve übbehet-i saltanata güncîde olur kazâyâdan olmayıp, fe-hamden sümme hamden Devlet-i Aliyye'nin bu makūlelerden ahz-ı intikāmda aczi olmadığı mânend-i âftâb-ı dirahşân zâhir ü ıyân ve vekîl-i mûmâileyhin irtikâb eylediği misillü tâht u târâc-ı memâlik mâddesini tecvîz birle, asâkir-i nusret-me'âsir, kutr-ı Acem'e hücûm zımnında taraf-ı şehenşâhîden tahrîk-i âbrû-yı işâret vâkı' olmak lâzım gelse, lutf-ı Bârî ile Isfahân'a müntehî oluncaya dek mülk-i İran, cereyân-ı seylâb-ı ketâ'ib-i Mirrîh-menâkıb ile harâb u vîran olmak vâzıh u nümâyân iken, zât-ı kudsî-simât-ı dâverânede mevdû' mâye-i şefakat u merhamet ve diyânet kable'l-istihbâr kazıyyede medhal ve alâkası olmayan ve ittihâd-ı dîniyyeleri olan bu kadar sâdât ve ulemâ vü sulehâ ve fukarâ vü zu'afâ ve muvahhidînin sefk-i dimâ ve hetk-i a'râz ve tahrîb-i hânmân ve seby-i ıyâl ü evlâdlarını revâ görmeyip, bu vakte dek ihtiyâr-ı sükût <eden> Kerîm Hân'a intibâh gelmekle, pây-i tecâvüzü zîr-i kilîm-i edebe çekip, aralıkta ittihâd-ı dîniyye ve milliyyeleri sükkân-ı diyâr-ı Acem'in kanları dökülmek vizrinden ictinâb fikrine mebnî olduğu ve bâ'd-ez-în vukū'a gelecek mukātele vü peygâr ve intihâb-ı dâr u diyâra sebeb mûmâileyh idiği inda'llâh ve'r-resûl ve inde'n-nâs bedîdâr olup, evzârı ana râci' olduğu ecilden, üzerine sû-be-sû sevk-ı leşker-i cerrâr, zimmet-i ma'delet-i şehriyârîye lâzım geldiği ve cenâb-ı asâlet-me'âb-ı hânîleri mâ-dâm ki, dostluk u ihlâsta sebât-kadem göstereler, il ve vilâyetlerine ecnâd-ı vegā-i'tiyâd-ı Devlet-i Aliyye'den zerre kadar mazarrat **(s.309)** isâbetine rızâ-yı

[88] Bkz. Not: 64.

Husrevâne olmadığı ve eger hılâf-ı me'mûl nakz-ı ahd husûsunda taraflarından dahi vekîl-i mûmâileyhe mümâşât ve hudûd-ı Memâlik-i mahrûse'ye tecâvüz ve asâkir-i pâdişâhî ile muhârebe ve düşmenlik vukū' bulmak lâzım gelir ise, ol vakit ser'asker-i müşârünileyh me'mûriyyetini icrâ ile, verâ-yı perde-i kaderde mestûr olan keyfiyyât-ı müdhişe zuhûra gelmek iktizâ edeceği ma'lûm-ı hakāyık-mersûmları buyurulduktа, dünyâ vü âhıretlerine nâfi' olan nehc-i esleme sülûk ile, irâde eyledikleri şıkkı vezîr-i müşârünileyhe icâleten ve müsâra'aten tahrîr ve i'lâmına himmet buyurmaları me'mûldür. Bâkī hemîşe kevkeb-i baht-ı sa'îd lâmi' u dirahşan-bâd.

(5)

Revân Hânına Yazılan Fermân-ı Âlî Sûreti

Mesâbîh-i ef'ide vü kulûbu azvâ'-i fehm ü dirâyet ve envâr-ı hûş u kiyâset ile münevver olanlara hafî değildir ki, –*ve kezâlike ce'alnâ fî külli ḳaryetin ekâbire mücrimîhâ li-yemkurû fîhâ ve mâ-yemkurûne illâ bi-enfüsihim*–[89] nazm-ı kerîmi muktezâsınca, her bir belde ve kavmin hakīkī vü mecâzî ezimme-i hükûmet ve tasarruflarını kazıyye-i kader birer mütemeyyiz ü mütehayyizin müsellem-i dest-i re'y ü tedbîri kılup, anlara dahi evzâ' u etvârlarında hayren ve şerren ihtiyâr eyledikleri sûret-i nîk ü bedin mükâfât u mücâzâtı nefs ve kavimlerine râci' olagelmiştir. Mukaddime-i mezkûreyi îrâddan maksad oldur ki, Nâdir Şâh zamânında Devlet-i Aliyye-i ebed-müddetle ahâlî-i İran beyninde dest-yârî-i tedbîr-i ukalâ ile te'sîs ve temhîd olunan cidâr-ı üstüvâr-ı silm ü musâfât, tarafeynden ber-geşte-sâz-ı hânmân-ı fukarâ vü zu'afâ olan seylâb-ı kazâ-cereyân-ı harb u kıtâle sedd-i metîn ve hâciz-i hasîn ittihâz olunduğu günden berü, sükkân-ı kişver-i İran haklarında bu cânibden izhâr-ı hulûs u safvet ve îfâ-yı rüsûm-ı yek-cihetî vü muvâfakattan gayri münâfî-i ahd ü peymâ<na> ser-i mû vaz'-ı nâ-çesbân zuhûr eylemeyip, dâhil-i Memâlik-i mahrûse'me iyâb u zihâb eden hüccâc ve züvvâr ve tüccâr-ı Acem'in te'mîn-i bâl ve refâh-ı hâllerinde dakīka fevt olunmayıp, hattâ Âzâd Hân-ı Afgān'ı ve anın emsâli heveskârân-ı saltanat ve ülke-i mezkûrda îkād-ı nevâ'ir-i ceng ü

[89] Böylece biz, her ülkenin önde gelenlerini - orada hileli düzenler kursunlar diye - oranın günahkârları kıldık. Oysa onlar, hileli düzeni ancak kendilerine kurarlar..., Kur'ân, VI (En'âm, 123).

peygâra kıyâm eyledikleri evânda, Devlet-i Aliyye'm cânibine kâğıdlar tahrîri ile, mülâsık-ı serhaddât-ı mansûrem bulunan kılâʿ u bikāʿın zabt u teshîri zımnında, asker taʿyîni<ni> sevk ve taʿrîf eylediklerinde, muʿâhede vü peymâna riʿâyeten tahrîk-i âbrû-yı rızâ münâsib görülmeyip, vüzerâ-yı izâm ve ümerâ-yı kirâmıma evâmir-i aliyye neşr ve muhâlif-i sulh **(s.310)** u salâh İran toprağından şibr-i vâhide taʿarruzu irtikâbdan ittikā eylemeleri tenbîh olunarak, hukūk-ı hem-civârîye ne derecelerde mürâʿât olunduğu zâhir ü hüveydâ ve el-hâletü-hâzihî eyâlet-i Fârs ve Irak-ı Acem'e iddiʿâ-yı vekâlet-i müzevvire-i şâhî ile müstevlî olan Zend Kerîm Hân tarafına dahi vükelâ-yı fihâm ve asâkir-i zafer-iltizâmım taraflarından katʿan bir zarar u hasâr îrâsı sebkat eylemediğinden başka, evreng-i saltanat u cihân-dârîye bi'l-irs ve'l-istihkāk, cülûs-ı hümâyûn-ı meyâmin-makrûnum vukūʿunda, vekîl-i mezbûr, hıtâb-ı şeref-nisâb-ı dâverâneme sezâ görülüp, taht-ı vâlâ-baht-ı hılâfet-i uzmâya kuʿûd-ı kerâmet-nümûd-ı dâverânem peyâmını müşʿir misâl-i bî-misâl-i iltifât-me'âl-i Husrevânemle kendisine mahsûs nâme-res irsâliyle, tevâfuk-ı mezheb ve millet hakkına riʿâyet olunmuş iken, fıtrat-ı reddiyyesinde merkûz levm ü mefsedet lâzımesince, hılâf-ı sevgend ü muhâdene, sâbıkā Baban Sancağı Mutasarrıfı Kürd Mehmed Bey'e tarafdârlık dâʿiyesiyle, Baban üzerine asker tesyir ve *–el-fitnetu nâʾimetun laʿane'llâhu men eyḳaẓahâ–*[90] vaʿîd-i şedîdinin netîcesini adem-i mülâhaza ile nakz-ı ahde ictisâr ve işʿâl-i âteş-i fesâda ibtidâr eylediğinden katʿ-ı nazar, Bağdâd ve Basra Vâlîsi-i esbak müteveffâ Ömer Paşa'dan izhâr-ı şikâyet-i mevhûme maʿrazında, karındaşı Sâdık'ı Basra'ya taslît ve muhâsara ve Ömer Paşa'nın halefi Vezîr Mustafa Paşa'yı envâʿ-ı hudʿa vü desîse ile iğfâl ü hîle ile, bender-i Basra'ya istîlâ ve bu kadar ümmet-i Muhammed'in mâllarını yağmâ ve seby-i zerârî-i muvahhidîn evzâr-ı azîmesine ictirâ ve Hâfız Mustafa Paşa dahi, hîle-kâr-ı mezbûrun firîb ü tezvîrine aldanıp, maʿiyyetine müretteb vüzerâ ve cünûd-ı mebʿûseyi geriye iʿâde ve vekîl-i nâ-asîl fursatı ganîmet ittihâzıyla, fesâdât-ı gûna-gûna tasaddî eyleyip, fî-mâ-baʿd melʿanet-şiʿâr-ı mezbûrun katʿ-ı müddeʿâ-yı husûmeti<ni> hâkim-i hâsim-i şemşîr-i adû-tedmîre havâle birle, aktâr-ı Memâlik-i mahrûsetü'l-

[90] Fitne uyumaktadır. Onu uyandırana Allâh lanet etsin.

mesâlikime ba's-ı ahkâm ve erkām ile, –*müsta'înen bi'llâhi te'âlâ*–[91], cüyûş-ı deryâ-hurûş-ı Devlet-i Aliyye'm Şehrizor ve Bağdâd taraflarına sevk u tesbîl ve bir kaç koldan hareket ve Basra'nın istihlâsına ve Zend Kerîm'e tâbi' olan bilâd u askā'-ı İraniye'nin feth ü teshîriyle, mu'âmele bi'l-misle ve muhîl-i mezbûr hakkından gelinmeğe irâde-i kātı'a-i şâhânem ta'alluk eylediği ecilden, bundan akdem li-ecli'l-ihtiyât Kars cânibi koluna dahi cünûd-ı mürettebe ile bir ser'asker nasbı mühimm ü muktezî olduğundan, sâbıkā Erzurum Vâlîsi Vezîrim Yeğen Ali Paşa, –*edâma'llâhu te'âlâ iclâlehû*–[92], ol havâlîye sipehsâlâr ta'yîn ve kendiye yazılan fermân-ı cihân-mutâ'ımda Âzerbaycân hânlarının henüz muhâsamaya dâ'ir bir reftâr-ı nâ-bercâları meşhûd olmamak hasebiyle, evvel-emrde anların il ve memleketlerine hücûm etmeyip, içlerinden ashâb ta'yîn olan hânâna mektûblar tastîr ve Zend Kerîm ile mümâşâttan men' u tahzîr ve kendi **(s.311)** hâlleriyle ikāmet ve bu tarafa irâ'et-i sûret-i buğzâ vü adâvetten mübâ'adet ve itâ'at-güzârî-i Saltanat-ı seniyye'me müsâra'at eyledikleri takdîrde, zinhâr ve zinhâr tekdîr ve ızrârlarını tecvîzden mücânebet eylemesi tavsiye vü telkīn ve dakāyık-ı mezkûre tebyîn olunmuş idi.

Sen ki, hân-ı mûmâileyhsin, sana ve Tiflîs Hânı İrakli Hân'a dahi sadrıa'zam ve vekîl-i mutlak-ı sadâkat-şiyemim tarafından iş'âr olunduğuna binâ'en, mukaddem ü mu'ahhar ve bu def'a ser'asker-i sâbık-ı müşârünileyhe ve Der'aliyye'me gönderdiğin tahrîrâtında ve Hoy Hâkimi Ahmed Ağa'nın ve senin âdemlerinizin takrîrlerinde atebe-i aliyye-i Hudâvendigârâneme arz-ı bendegî vü ubûdiyyet ve inkıyâd u mutâva'atı medâr-ı müfâharet add eylediğiniz ve her ne ki, emrim olur ise, hıdmette kusûr etmeyeceğiniz ve Tiflîs Hânı İrakli Hân ile bi'l-ittifâk, uğûr-ı hümâyûnumda cân-feşânlık merâsimini infâz edeceğiniz ve teşrîfât-ı hümâyûnum recâsında olduğunuz derc ü tastîr olunmuş. Bu evânda Tiflîs Hânı mûmâileyh İrakli Hân'ın dahi hâlâ Çıldır Vâlîsi Vezîrim Süleymân Paşa, –*edâma'llâhu te'âlâ iclâlehû*–[93]'nun mühürdârına murâfakatan mu'temedlerinden nüvîsendesi Mîrzâ Gürgîn yediyle, dergâh-ı sipihr-iştibâh-ı mülûkâneme zarî'a vü arzıhâli gelip, mefhûmunda dürr-i adâlet-i mukarrem-bendeliğini samîmî kabûl ve senin ve Hoy hânı ve sâ'ir hânân-ı Âzerbaycân'ın Âsitân-ı âsmân-şân-ı tâcdârâneme derûnî ihlâs u râbıtanızı ve kendisiyle bi'l-muvâfaka münkād emr ü irâde-i pâdişâhânem

[91] Yüce Allâh'tan yardım dileyerek.

[92] Yüce Allâh, onun saygınlığını devam ettirsin.

[93] Bkz. Not: 92.

olup, Zend Kerîm'den ve ana taraf-gîrlikten ibrâ-yı zimmet edeceğinizi beyân eylediği cihetten, sizler ile muhâbere ve müttehidü'l-fu'âd olarak, mutâva'at-ı bâb-ı ma'delet-me'âbıma sür'at ve ibrâz-ı mesâ'î-yi mebrûreye bezl-i miknet eylemesini muhtevî hân-ı mûmâileyhin teşrîfât-ı mevâhib-gāyât-ı tâcdârânem ihsânıyla, merâmına müsâ'adeyi müş'ir emr-i şerîfim i'tâ olunup, sen ki, hân-ı sadâkat-nişân-ı mûmâileyhsin, fî-nefsi'l-emr sinîn-i adîdeden berü, Revân hükûmetiyle evkāt-güzâr olalı senin tarafından der-bâr-ı atûfet-karârıma ve Kars ve Erzurum serhadlerinde vüzerâ-yı izâmıma hulûs-ı taviyyet ve nihâyet dostî vü muhabbetin kerrât ile mücerreb olup, be-tahsîs Zend Kerîm-i âkıbet-i vahîm cibillet-i fâsidesini izhâr eyledikten sonra, muhâlefet-i âdâb-ı ubûdiyyet bir hâlet-i nâ-revân müşâhede olunmadığı ecilden, kavl ü fi'line i'timâd-ı dâverânem der-kâr ve hânân-ı İran miyânelerinde urâkat u asâlet ve akl ü kifâyetin nezd-i hümâyûnumda vâzıh u nümûdâr olmağla, iltimâsın huzûr-ı fâ'izü'n-nûr-ı mülûkânemden karîn-i is'âf ve ba'd-ez-în intisâb-ı atebe-i bülend-mertebe-i Hudâvendigârânem şerefiyle teşerrüfüne müsâ'ade birle, bu def'a dahi i'lâ-yı kadr ü şânın zımnında, hazîne-i avârif-i defîne-i şâhânemde atıyye-i hümâyûnum olmak üzere, sana iki bin aded sikke-i hasene ve hıla'-ı hâssa-i dâverânemde semmûr-ı fâ'izü's-sürûra **(s.312)** dûhte bir sevb-i hıl'at-ı mûrisü'l-behcet inâyet ü ihsân-ı cihân-dârânem olup, hâlâ Erzurum ve Trabzon Vâlîsi ve Kars cânibi Ser'askeri Vezîrim el-Hâcc Ali Paşa vesâtatıyla irsâl olunmağın, işbu fermân-ı celîlü'ş-şânım dahi, ısdâr ve ba's u tesyâr olunmuştur. Seninle ve sâ'ir-i tereddüd ü ihtisâs-ı Devlet-i Aliyye'mi ihtiyâr eden hânân ile mükâtebe ve mâ-dâm ki, tarafınızdan ta'ahhüdünüze rüsûm-ı sadâkat u istikāmete münâfî bir vaz'-ı nâ-bercânız sudûr etmeye, kat'an ülke ve arâzînize ta'arruz eylemeyip, Zend Kerîm tarafından iz'âc u tekdîrinize cesâret vâkı' olur ise, himâye vü i'ânetinize sarf-ı mechûd eylemesi ser'asker-i müşârünileyhe tenbîh olunduğu ve müte'ahhid olduğunuz râstî vü ubûdiyyetinizde sebât-kadem izhâr eyledikçe, bu âna dek eyâlet-i hükûmetinizde ne gûne mutasarrıf u müstebidd olagelmiş iseniz, yine ol vechile me'mûnü'l-bâl ve müreffehü'l-hâl ve masûn olmanıza taraf-ı hümâyûnumdan müsâ'afe der-kâr olacağı ve Hoy Hânı Ahmed Hân'a dahi atıyye ve hıl'at-ı Husrevânem ihsânıyla, bu dakāyık-ı emr-i münîfimle beyân olunduğundan başka, Tiflîs Hânı İrakli Hân'a dahi sen ve sâ'ir Âzerbaycân hânlarıyla bi'l-ittifâk ibrâz-ı hıdemât-ı meşkûreye ihtimâm eylemesi tavsiye vü telkīn olunduğu ma'lûmun

oldukta, atıyye-i behiyye-i mülûkânemi nihâde-i ceyb-i teberrük ve hıl'at-ı fâhire-i şâhânemi kemâl-i ta'zîm ü tekrîm ile, zîver-i kāmet-i sadâkat eyledikten sonra, bundan böyle sâye-i adâlet-vâye-i hıdîvânemde istizlâl ü ihtimâya kabûl olunduğunu muhakkak bilip, sâ'ir hânlar haklarında sünûh eden merâhim <ü> eşfâk-ı şehriyârânemi işâ'a vü i'lân ve hevâcis-i nefsâniye ve iğvâ-yı eşrâra ittibâ' ile, hılâf-ı rızâ etvâra ictisâr birle, il ve memleketlerini pâymâl-i ecnâd ettirmekten ittikā eylemelerini te'kîd ve Tiflîs hânı ile bi'l-muhâbere, merâsim-i vifâk u ittifâka ri'âyet ederek, muktezâ-yı ta'ahhüdünüzü îfâya mübâderet ve Kars ser'askeri vezîr-i müşârünileyhe dahi umûr u husûsunu tahrîr ve iktizâ-yı vakt ü hâl neyi îcâb eder ise, i'âne vü isti'âne levâzımına ri'âyet eylemen bâbında.

(6)

Re'îs Efendi'nin Makām-ı Sadârete Olan Bir Kıt'a Takrîrinin Sûretidir

Devlet-i Aliyye ile Rusyalu beyninde bu def'a mün'akid olan musâlahanın şartları hükm-i kazâ vü kader sebebiyle, esfâr-ı sâbıka netîcelerinde mün'akid olan şurûta benzemeyip, lâ-cerem her birisinin zımnında, gerek 'âcilen ve gerek âcilen nice mahzûrlar olduğu zâhir ü âşikâr olup, bu âna gelinceye dek şurût-ı mezkûrenin ba'zıları icrâ ve ba'zıları **(s.313)** dahi henüz ibkā olunup, Rusyalu tarafından bakıyye kalan şartların ahdnâme-i hümâyûn mûcibince başka başka tenfîz ettirilmesine ve devlete muzırr ve kendilere nâfi' cümlesini dil-hâhları üzere tanzîm ve derûnlarında muzmer olan fâsid garazlarını birer birer yerleştirmeğe sa'y ü ikdâmda dakīka fevt etmeyecekleri gelüp <gālib> görünüyor. Ve ol mâddelerden birisi tazmîn husûsudur ki, iki aydan berü Rusya elçisi, tazmînden bâkī kalan mebâliğin tahsîl ü ahzını akdem-i umûr add edip, selefimiz İsmâ'îl Râ'if Bey'e merreten-ba'de-uhrâ gâh takrîr irsâli ve gâh tercümânını tesyîr ile, mutâlebe zımnında ibrâm u ilhâh eylediğinden mâ'adâ, riyâset hıdmeti kullarının uhde-i âcizâneme ihâle buyuruldukta, Rusya tercümânı, elçisi tarafından taleb-i tazmînde ısrâr mertebelerinde sözler îrâd etmekle, kavl-i leyyin ile def' olunmuş idi. Bir kaç gün mürûrunda tekrâr gelip, ta'cîze mübâşeret edeceği der-kârdır. Ve bundan maksad, tazmînin bi'l-külliyye verilmemesi ile, şurûta mugāyir hareketi ih-

tiyâr değildir. Belki sâ'ir-i maslahatları teshîl mülâhazasıyla, üslûb-ı hakîme ri'âyet olunarak, vakit tahsîs olunmaksızın tedrîcî edâ irâdesine mebnîdir. Bu husûs ve sâ'ir-i mevâdd, bundan sonra elbette müzâkere olunacağı âşikâr olmağla, iktizâ-yı vakt ü hâl ve mizâc-ı zamâna göre işlerin teshîli içün esnâ-yı müzâkerede gâh mülâyemet ü mülâtafat göstermek ve ba'zan iktizâ-yı vakt ü hâl üzere serdce söylenmek lazım gelir. Ve Nasârâ devletlerinin öteden berü defa'ât ile tecrübe olunageldiği vechile, bir âdetleri vardır ki, âdet-i mezbûreyi kâffe-i umûrda maslahatlarının suhûletine vesîle add etmişlerdir. Farzâ böyle mevâdd-ı cesîmede veyâhûd âhar cüz'î umûrda; hattâ rüsûm-ı ülfete dâ'ir keyfiyyetlerde su'ûbeti ve husûle gelmeyeceği meczûmları iken, bir maslahatı teklîf edip, be-her-hâl olmasını ibrâm ve talebde musırr olurlar. Ve karşılarında olan muhâtaba bin dürlü mugâlata gösterip, ilzâm u iskâtına ve merâmlarının tahsîline bezl-i kudret ederler. Muhâtabları bulunan kimesne mugâlataları dinlemeyip sebât izhâr ile, iki cânibten dahi ye's-i hâletleri zuhûr eylediği sûrette, yelkeni suya indirip, inâddan fârig olurlar.

Bu keyfiyyet Devlet-i Aliyye ile Avrupa devletlerinin evâ'ilde geçen sulh ve mükâlemelerinde nice def'a vâkı' olmuştur.Bunların tabî'atları böyle mazbût u mücerrebdir.

İşte Rusyalu dahi, cârî olagelen âdetleri üzere, envâ'-ı mugâlatayı ele alırlar. Berü taraftan mukābele bi'l-misl kā'idesine ri'âyet olunmasa, gûnâ-gun mazarratları Devlet-i **(s.314)** Aliyye'ye ihtiyâr ettirmek îcâb eder. Bu sûrette meclise ve muktezâ-yı maslahata göre, dikce ve huşûnetlice vaz' u hareketle mukābele olunmak vâcibâttandır.

Ancak düvel elçilerinin hıdmetlerinde istihdâm eyledikleri tercümânlarının ekseri devlet re'âyâsı ve ra'iyyeti oğullarından olup, ekser-i ricâl-i devlet ve ekâbir ile ihtilâtları olmak mülâbesesiyle, tabîblik bahânesi ve vücûh-ı âhar ile konaklarına girip çıkmadan hâlî değillerdir. Husûsâ Frenk tâ'ifesinden katı vâfir etıbbâ, İslâmbol derununda e'âzım-i ricâle müntesib geçinip, dâ'irelerine duhûl ile, âmme-i esrârlarına vâkıf olmağla, elçilerinden birisi Devlet-i Aliyye'ye bir teklîf-i bârid edip, müsâ'ade olunmasa ve bir mikdâr ru'ûnet gösterilse, der-akab tercümânlarına ve cinslerinden olan Frenk tabîblerine aslı ve faslı yok bir alay erâcîf ta'lîm edip, anlar dahi, vardıkları yerlerde şâh u berg vererek, hakkāniyet yüzünden tahdîş-i sâmi'a edecek havâdisi büyük yerle-

re ilkā etmeleriyle, işidenler, tâ'ife-i mesfûrenin hâllerini bilmediklerinden, şöyle olacakmış ve böyle bir hâdise vukū' bulacakmış deyü erâcîf-i mezkûreyi mevzû'-ı bahs eyleyip, refte refte sâmi'a-i hümâyûn-ı cihândârîye vâsıl olmağla, bu tavrı işlerinin bitmesine zerî'a ittihâz eylediklerinden kat'-ı nazar, –*'ilmu'llâhi te'âlâ*–[94], serâ'ir-i devletin küllîsine elçiler kesb-i vukūf u ıttılâ' ediyorlar.

Şimdi Rusya elçisi, tazmîn mâddesi olsun ve sâ'ir söyleşilecek işler olsun, birisinde kavilleriyle müzâkereye şürû' eyledikte, bâlâda irâd olunan âdet-i kadîmelerini ele alıp, ısrâra mübâderet ve çâkerleri dahi, mücerred teshîl-i maslahat zımnında, mukābele vü ilzâmına ibtidâr eylesem, bilâ-tevakkuf tercümân ve tabîb ve kuyumcu ve kumâşçı makūlelerini yanlarına çağırıp, kulûb-ı nâsa îrâs-ı hadşe edecek müdhiş sözler telkīn ve mesfûrlar dahi, İblîs gibi girdikleri dâ'irelerde Rusya elçisini kapuda tekdîr etmişler. Gālibâ bunun sonu fenâya varacak, fülân âdemden sahîh olarak mesmû'um oldu. Acaba Devlet-i Aliyye'nin bir hayr-hâhı yok mudur ki, efendilerimizi âgâh eyleye ve bunun emsâli musanna' u sâhte kelâmlar ile, tamâmca mefsedetlerini icrâ ederler. Ve bu haber, şevketlü, adâletlü, kerâmetlü, veliyy-i ni'metimiz efendimiz hazretlerinin sem'-i hümâyûnlarına vâsıl olmağla, –*men yesma' yaḫal*–[95] kā'idesi üzere, taraf-ı Âsafânelerine hatt-ı hümâyûn vürûd edip, sûret-i mülâyemet ihtiyâr olunmasına irâde-i Husrevâneleri ta'alluk eylemek mülâhazadan ba'îd değildir. Böyle olduğu hâlde murâd-ı hazret-i hılâfet-penâhînin hılâfı hareket münâfî-i resm-i ubûdiyyet ve mugāyir-i meslek-i diyânet **(s.315)** olmağla, zarûrî elçinin kelimâtına mümâşât olunup, vesâ'il-i husûl-i maslahattan olan tedâbîr-i nâfi'aya teşebbüs ü tevessülden sükût olunmak ve Devlet-i Aliyye, cümle-i metâliblerinin tesviyesini iltizâm etmek muktezî olur. Bunun ilâcı bu vechile mümkin olabilir ki, yukarıda beyân olunduğu vechile, elçilerinin i'tizârlarına müte'allik bir söz mesmû'-ı hümâyûn oldukta, şöyle bir keyfiyyet işitiliyor: *"Aslı ve hikmeti ve sebebi nedir? Pâye-i Husrevâneme etrâfıyla ifâde oluna deyü cânib-i veliyyü'n-ni'amânelerinden istis'âl buyurulsun."* Hakīkati ve sırrı ve söylenen maslahatın neye mebnî olduğu arz u takdîm olunur. Bu kulları, eben-an-ceddin Devlet-i Aliyye-i ebed-müddetin ve şevketlü, kerâmetlü

[94] Yüce Allâh'ın ilmiyle.

[95] Kim duyarsa, hayâl eder (düşünür).

efendimizin abd-i memlûk u mevrûsu ve âzâdsız kulu olup, zikr ü fikrim veliyy-i ni'metime sadâkat ve dîn ü devletlerine hayırlı hıdmet ibrâzından ibâret olmağla, bu dakīkacıklara ri'âyet buyurulduğu sûretle, yümn-i himmet-i aliyyeleriyle vüs'-i âcizânem ihâta eylediği kadar, kullukta ve lâzıme-i istikāmeti îfâda sarf-ı mechûd ederim. Ve Devlet-i Aliyye'ye, *–ma'âẕa'llâh sümme ma'âẕa'llâh–*[96], zerre kadar hadşe vü keder verecek hâlet vukū'a gelmemesiyçün nakdîne-i ömr ü hayâtımı fedâ eder kullarından olduğum Allâhu Zü'l-celâle mâ'lûmdur. Sermâye-i iftihârım sadâkat ile hıdmettir. Rusyalu tazmîn akçesini suhûletle husûle getirmek ve kusûr-ı maslahatlarını dahi bervefk-ı dil-hâh gördürmek içün etrâfa vâfir akçe sarfına karâr verdikleri ve el-yevm Der'aliyye'de taraf taraf el altından müte'allikleri gezip, ıtmâ' ile, kapu yapmak irâdesinde oldukları egerçi meczûm-ı çâkerânemdir. Lâkin sâye-i mekârim-vâye-i Devlet-i Aliyye'de şöyle me'mûl ederim ki, *–inşâ'a'llâhu te'âlâ–*[97], kimse böyle şey'i irtikâb etmez. Ekser-i umûr-ı Saltanat-ı seniyye'ye halel veren mahzûrât, Hudâ göstermesin tama'dan hudûs edegeldiği ve nizâm-ı mülk ü devlet dahi ketm-i esrâra menût olduğu ve yalnız Rusyalu değil, cümle Avrupa devletlerinin revâc-kârları baştan ayağa hîle ile vücûd bulduğu nezd-i âlîlerinde beyân u ta'rîfe muhtâc değildir. Rabb-ı Müste'ân, şevketlü, kerâmetlü efendimizi serîr-i saltanat ve übbehetlerinde tûl-i ömr ile mekîn ve seyf-i şecâ'atlerin kilîd-i ebvâb-ı feth-i mübîn edip, devletlü, inâyetlü efendime ve cümlemize tevfîkini refîk ve şerr-i a'dâdan emîn eyleye. Âmîn, *–bi-ḥürmeti Ṭâhâ ve Yâsîn–*[98].

(7)

Telhîs-i Sâmî Sûreti

Ramazân-ı şerîf duhûlünden berü Kırım serbestiyyetinin ref'i ve Rusyaluya teslîm olunan **(s.316)** kılâ'ın istirdâdı kavm-i Tatar'ın matlûbu olmaktan nâşî, muktezâ-yı şer'-i kavîm üzere, bu emrin temşiyeti husûsunda Devlet-i Aliyye mecbûr olmağın, be-her-hâl kavm-i Tatar'ın matlûbları üzere, husûsât-ı merkūmenin bi'l-külliyye hey'et-i asliyyesine rücû'u adîmü'l-imkân olduğu

[96] Allâh korusun, sonra yine Allâh korusun.

[97] Bkz. Not: 41.

[98] Tâhâ ve Yâsin isimli Hz. Muhammed'in hürmetine.

sûrette dahi, mesâğ-ı şer'î mertebesi Tatar tâ'ifesine medâr-ı tesliyet ü te'mîn olacak vechile, sûret-i haseneye ifrâğı mâddelerini re'îs efendi kulları, Rusya Devleti'nin sırkâtibi ile bi'd-defa'ât müzâkere vü mükâleme eylemekten hâlî olmayıp, mesfûr dahi, elçisine ba'de't-teblîğ altı sene devleteyn beyninde vâkı' olan cidâl ü husûmet ve tarafeynin mübtelâ olduğu envâ'-ı mihnet ü hasâret ancak zikr olunan mevâdd zımnında olup, nihâyetü'n-nihâye Şumnu cânibinde Rusya Devleti'nin zafer-yâb olduğu galebesi hasebiyle, Devlet-i Aliyye tarafından ta'yîn olunan murahhaslar mevâdd-ı mezkûreyi hüsn-i kabûl ile kabûl edip, şurût-ı ma'lûme üzerine akd-i musâlaha olunup, tarafeynden ahidnâmeler ahz u i'tâ olunmuş iken ve husûsan Rusya Devleti'nin matlûbu minkülli'l-vücûh Kırım'ın serbesiyyet-i mutlaka ve müstakıllesine maksûr iken, taraf-ı Devlet-i Aliyye'den a'zâr-ı şer'iyye beyânıyla, işbu akd olunan şurûtun şer'-i şerîfe mutâbakatını îrâd ve bunun mugāyiri akd-i musâlaha vüs'-i Devlet-i Aliyye'de olmayacağını tasrîh eylediklerine binâ'en, mücerred te'sîs-i mebânî-i müsâleme vü muvâlât-ı ecellî içün, Rusya Devleti, iddi'âsından rücu' ve şer'-i şerîfe mutâbık olmak üzere, işbu şurûta rızâ-dâde olmuş idi.

Şimdi bu gûnâ teklîf-i mâ-lâ-yutâkı îrâd eylemek ahd ü mîsâkın mugāyiri olmağla, elçi bey, bu emirde Devlet-i Aliyye'nin rızâsını tahsîlden âcizdir deyü rıfk u mülâyemet vâdîlerinde bast-ı mukaddemât-ı i'tizâra mübâderet ve re'îs efendi kulları dahi, mukābele bi'l-misl kā'idesiyle, rıfk u nevâziş sûretleriyle, ecvibe-i münâsibe ve müskite beyâniyle ilzâm u iskâtları ve dil-hâh-ı Devlet-i Aliyye üzere, tenkīh-ı şurût-ı musâlahaya irzâları husûsunda gerçi dakīka fevt etmeyip, ba'zan Dîvân tercümânı kullarını dahi elçiye irsâl ve kendi lisânları üzere delâ'il-i akliyye îrâdıyla, Devlet-i Aliyye'nin bu bâbda mecbûriyyetini ve bu teklîfâtta min-külli'l-vücûh ma'zûr olduğunu dostâne ve hayr-hâhâne nasâyih-i hakîmâne ile memzûcen tefhîm birle, *–bi-mennihî te'âlâ–*[99], mümkin olduğu mertebe hüsn-i temşiyeti esbâbına teşebbüste kusûrları olmayıp; lâkin Rusya tâ'ifesi, ez-kadîm hayyâl ü mekkâr bir tâ'ife olup ve mizâc-ı Devlet-i Aliyye'ye vâkıf olmalarıyla, sefer esnâsında ekser-i mahallerde icrâ-yı envâ'-ı hiyel ü desâ'isle, bilâ-muhârebe zafer-yâb olduğu galebe misillü, kâffe-i umûrlarında ibtidâ letâ'if-i hiyel icrâsıyla, kârlarına revâc vermek âdet-i müstemirreleri olmağın, bu bâbda dahi Devlet-i Aliyye'nin **(s.317)** evzâ' u etvâ-

[99] Bkz. Not: 9.

rına im'ân-ı nazar-ı dikkat ve bir taraftan ba'zı erâcîf <i>şâ'a ve belki Kırım cânibi veyâhûd sâ'ir hudûd-ı İslâmiye'ye karîb mahallerde âdet-i Frenkiyye üzere, asker ta'lîmi nâmıyla bir mikdâr hareket sûretini ibrâz eylemek akıldan ba'îd olmayıp, her ne kadar fesh-i sulh eylemek muhâlât kabîlinden ise de, beyne'n-nâs Rusyalu, fesh-i sulh edecek imiş, fülân semte asker sevk eylemiş deyü erâcîf hudûsu içün bir gûne hiyel tertîbi ile, Devlet-i Aliyye'yi ihâfe kaydına düşdükte, bu çâkerlerinin ve re'îs efendi kullarının sehv ü kusûrumuza haml olunmayıp, hükm-i takdîre havâle ile işin nizâmına ikdâm olunmak mı fermân buyurulur, yohsa vakit iktizâsına ri'âyet ile hakîmâne mu'âmele mi fermân buyurulur? Bu bâbda ve her hâlde emr ü fermân.

(8)

Sûret-i Hatt-ı Hümâyûn

Benim vezîr-i sadâkat-semîrim

Bu def'a Rusyalu ile Devlet-i Aliyye'm beyninde olan Kırım serbestiyyeti husûsuna dâ'ir rikâb-ı hümâyûnuma arz u takdîm eylediğin telhîsin manzûr u ma'lûm-ı hümâyûnum olup, serbesiyyet mâddesi Rusya elçisine ifâde olundukta, ısrâr u inâd eylediği beyân olunmuş. Kaldı ki, cümleden başka Kırım'ın serbestiyyeti ref'i matlûb-ı hümâyûnum olmağın, re'îs efendi ile ittifâk edip, bu husûsun vücûd bulmasına ihtimâm-ı tâmm eylesiz. Nihâyetü'l-emr elçi-i mesfûr, inâdında sebât-kadem gösterirse dahi, hüküm takdîre havâle olunup, her ne ki zuhûr eder ise, ana göre işin nizâmına ikdâm olunur. Allâhu te'âlâ, encâmını hayr eyleye. Âmîn.

(9)

Sûret-i Nizâmnâme-i Tîmâr ve Ze'âmet

Fî-mâ-ba'd alaylar beyilikleri içün, ma'iyyetlerine me'mûr bulundukları vüzerâ-yı izâm cânibinden "Arzakçesi" ve sâ'ir "avâ'id" ü "fevâ'id" nâmı ile bir akçe ve bir habbe alınmamak şartıyla, alay beyilik her sancağın zu'amâ ve erbâb-ı tîmârından hıdmetkâr ve vakār sâhibi, i'mâl-i neferâta ve tesviye vü temşiyet-i umûra kādir sadâkat-kâr u mu'temed ve müstakīmü'l-etvâr ve sâhib-nüfûz u kaviyyü'l-iktidâr olup, zümresinin müstahikk u gayret-şi'ârı ve

bi'l-ittifâk, müstasvib ü muhtârı olup, ehl-i hakk ve alay beyiliğe her vechile ehakk u elyak her kim ise, gereği gibi tefahhus ve ziyâde taharrî vü tecessüs olunarak, sancaklusunun bi'l-ittifâk re'y ü istisvâbları ve taleb ü istihsânları ve cümlesinin garazdan hâlî ihbârlarıyla, o makūle **(s.318)** kimesneler, eyâlât vâlîlerinin veyâhûd bi-hasebi'l-iktizâ, ma'iyyetlerine me'mûr bulundukları vüzerâ-yı izâmın arzları ve sancaklusunun dahi bi'l-ittifâk, mahzar-ı sadâkat-eserleriyle alay beyi nasb oluna.

Ve zu'amâ ve erbâb-ı tîmâr dahi, garazlarına teba'iyyet ile, fülânı alay beyi isteriz demeyip ve iki fırka olmayıp, cümlesi birden zikr olunan evsâf ile alay beyiliğe müstahikk olan kimesneyi ihtiyâr ve kemâl-i mertebe itâ'at u inkıyâd edeler.

Ve vâlî-i vilâyet dahi, bir tarafa himâyet etmeyip, sancaklunun muhtârı olup, mahzar verdikleri kimseye arz vere.

Ve alay beyilerin hıdmet-i lâzımesinde kusûr u tekâsülü ve tevcîhât mâddesinde gadr ü himâyet gibi sû'-i hareket ve irtikâbı zuhûr etmedikçe ve bu misillü keyfiyyâtta dahi kavl-i vâhide amel olunmayıp, istiknâh-ı hâle takayyüd birle gereği gibi resîde-i rütbe-i sıhhat u yakīn olmadıkça, azl olunmaya.

Ve bu makūle harekât-ı nâ-marzıyyesi zuhûrunda, yalnız azliyle iktifâ olunmayıp, ibreten-li's-sâ'irîn, katl ile mücâzât olunacakları her birine tefhîm oluna.

Ve alay beyileri dahi, câdde-i hakktan udûl ü inhirâf ve tarîk-ı istikāmetten nükûl ü insırâf ile, nâ-hakk yere ba'zı kimesnelere gadr ve ba'zılara himâye vechi üzere, ze'âmet ve tîmâr ve ref' u ibkāsını mutazammın, hılâf-ı vâkı' birbirine muhâlif çatal arzlar vermeyeler ve vakt-i hazarda kānûn-ı kadîm üzere, ceng ü harbe yarar askeri ve ocakzâdelerden her sancağın kaydının öşrü mikdârı mülâzimler intihâb ve sefer ü hazarda sancağıyla bulunmak şartıyla, eşkâllerini ve ism ü resm ü şöhretlerini arzında tahrîr ü beyân ederek, yedlerine mülâzemet emr-i şerîfi verilmek içün arz eyleyeler.

Ve âhar mahalde sâkin olanlara ve arzıhâl ile taleb edenlere ve esâfil ve re'âyâ makūlesinden olanlara mülâzemet verilmeye.

Ve mülâzemet hükmü verildikten sonra, âhar mahalde sâkin olup, ze'âmet ve tîmâr mahlûl düşdükte, ben, mülâzim olam deyü taleb ve iddi'â eder ise, o makūle bayrağı altında hıdmette bulunmayan ve sancağında sâkin olmayan mülâzimlere ze'âmet ve tîmâr verilmeye ve kavl-i mücerred ile iddi'âları ısgā olunmaya.

Hemen mülâzim olanlar, âhar sancakta sâkin olup, bayrağı altında mevcûd bulunmaz ise, yedinden mülâzemet emri alınıp, âhara arz oluna.

Ve seferde mülâzimlerden gayri hâriçten bir kimesnenin yararlığı zâhir oldukta, o makūle şüc'ân tard olunmayıp, vakt-i hazarda, mülâzimîn mahlûlâtından hadd-i mu'ayyene tenzîl olunmak **(s.319)** şartıyla, eşkâl ü ism ve resm ü şöhretini derc ederek, mülâzemet arzı verile. Ve mülâzimînden birine bast olunan kānûn üzere, ze'âmet ve tîmâr arz olunmak iktizâ ettikte, yedinde olan mülâzemet emri, alay beyi arzıyla ma'an gelip, kalemde battâl olmak üzere hıfz oluna.

Ve alay beyiler, her ne makūle arz vermek iktizâ eder ise, her bir nâhiyenin çeribaşıları ve müstakīm ü dîndâr bir kaç nefer zu'amâ ve erbâb-ı tîmârıyla, müzâkere vü müşâvere etmedikçe, arz vermeyeler.

Ve kimler ile müşâvere vü müzâkere ederler ise, derûn-ı arzda ism ü resmleriyle, ze'âmetinin başkalemini tahrîr ü tasrîh ve arzlarda târîh tahrîr eyleyeler.

Târîhsiz arz veren alay beyi, te'dîb oluna ve ze'âmet ve tîmâr mutasarrıflarının birisi gerek seferde ve gerek hazarda, fevt olup, gerek kılıca kādir ve gerek sabî olan evlâd-ı zükûru var ise, kebîrleri olan üç nefer oğulları, rağbet ederler ise, iştirâken verile. Üçten ziyâde müşterek verilmeye ve bir oğlu var ise, tamâmen sinni tasrîhiyle arz oluna.

Kānûnî evlâddan mâ'adâsı âhara verilmek kat'an câ'iz olmayıp, evlâda münhasır olmak kānûn-ı kavî ola ve eger evlâd-ı zükûru olmayıp, seferde fevt olmuş ise ve ol seferde yanında mülâzemet ile mevcûd karındaşı bulunur ise, karındaşına verile ve eger karındaşı seferde bulunmaz ise, âhar mahalde bulunan karındaşına verilmeyip, seferde mevcûd sancağının mülâzim olan<ın>a arz edeler.

Ve eger hazarda fevt olup, veled-i zükûru yoğ ise, mülâzemeti olan karındaşına ve karındaşı yoğ ise, mülâzim olana tamâmen arz edeler. Mülâzim-i evvel rağbet etmez ise, sâniye ve sânî <rağbet> etmez ise, sâlise bu siyâk üzere verile.

Aceze vü mesâkîn ve ırgād u nâ-müstahikkīn re'âyâ ve etbâ' u levâhik makūlesinden olanlara zinhâr mugāyir-i kānûn mülâzemet ve ze'âmet ve tîmâr arz eylemeyeler. Ve babası fevt olduğu vakitte vâlidesi karnında bulunan evlâda ze'âmet ve tîmâr olmaya, meger merhameten ola.

Ve babası fevtinde oğlu üzerinde âhar dirlik bulunur ise, dirliği olan oğluna verilmeyip, karındaşına ve karındaşı yoğ ise, mülâzimine verile ve babası fevtinde âhar diyârda bulunan oğluna haber gönderilip, gelinceye dek te'hîr ve geldikte arz oluna ve gelinceye dek mahsûlüne <me>vkūfcu ta'arruz etmeye.

Ve eyyâm-ı hazarda mahsûlünü yiyip, sefer oldukta, terk-i hıdmet edenlerin tîmârı ref' olunmağla kanâ'at olunmayıp, cezâ tertîb oluna.

(s.320) Ve şimdiye dek iğmâz sebebiyle, ba'zı kimesnelerin me'kel edindikleri sepet tîmârlarını alay beyiler ve sancaklunun zu'amâ ve erbâb-ı tîmârı ketm ü ihfâ etmeyip, mülâzimînden rağbet edenlere arz edeler. Ba'd-ez-în kılıç cem'i câ'iz olmayıp ve bundan mukaddem cem' olanlar dahi tefrîk olunmaya.

Ve işbu bin yüz doksan bir senesi Şa'bânı târîhinden sonra tevcîh olunacak ze'âmet ve tîmâr ashâbı sancağında sâkin olmazlar ise, ze'âmet ve tîmârları mülâzimîne arz oluna.

Bu mâddeler yoklamalar ile ve dâ'imâ tefahhus ile haber alınıp, ve mülâzimler gelip, Âsitâne'de Dîvân-ı Hümâyûn'a arzıhâl edip, bu şurûta mugāyir olduğu zuhûra gelir ise, alay beyilere ve sancakluya cezâ tertîb oluna.

Ve sancağında şöyle mevcûd bulunanlar ki, bir mahalle me'mûr oldukları vakitte yirmi güne dek alay beyisi bayrağı altına gelip, at ve âlât ve bisâtıyla mahall-i me'mûra azîmet etmeğe kādir olalar. Zu'amâ ve erbâb-ı tîmârın sancağında sâkin olmaları fevâ'id-i kesîreyi müstelzim olduğundan gayri, i'mâr-ı memleket ve himâyet-i ra'iyyete vesîle olacak hâlet-i mergūbeden olmağla, fî-mâ-ba'd herkes, sancağında sâkin olmak mâddesine alay beyileri ve san-

caklunun zu'amâ ve erbâb-ı tîmârları ve mülâzimler gāyetü'l-gāye ihtimâm ve ketm ü himâyeden ihtirâz edeler.

Ve eyâlet askerini muhârebe vü mukābeleye teşvîk u iğrâlarına sebeb-i küllî olmak içün, ze'âmet ve tîmârlarına ilhâk, bi'l-külliyye men' olunmayıp, sefere me'mûriyyetleri evkātında ve muhârebe ve muhâsaralarda içlerinde şecâ'at ve yararlığı zâhir ü nümâyân olup, dil ve kelle getirenlere isti'dâd u istihkākına göre bin akçeden altı bin akçeye ve dahi ziyâdeye varınca, yedlerine terakkī emirleri verilip ve verilen emr-i âlî mikdârı ilhâka müsâ'ade olunup, kānûn-ı kadîm üzere, icmâllüsü ve müşterekine ilhâk oluna.

Ve bi'l-cümle zu'amâ ve erbâb-ı tîmâr beyninde bi't-terâzî kasr-ı yed câ'iz olup, alay beyiler, arz vereler. Lâkin kasr-ı yed dahi sancağında kâ'in tüvânâ evlâdına ve akrabâsına ve mülâzime câ'iz ola. Yoğ ise, hâricten olan kimesnelere ze'âmet ve tîmâr kasr-ı yedi zinhâr ve zinhâr olmaya. Kasr-ı yed edenlere tekrâr mahlûlden ze'âmet ve tîmâr verilmeye.

Ve zu'amâ ve erbâb-ı tîmârdan biri mecrûh ve pîr ü amel-mânde olup, rükûb u nüzûle iktidârı olmadığı zâhir ü mütehakkık olmadıkça, tekā'üd arzı verilmeye.

Eger bu şurûta mugāyir himâye vü şefâ'at ve rüşvet ile, birisi tekā'üd olur ise, mülâzimlerden biri haber verip, sıhhati ma'lûm oldukta, o makūle hılâf-ı şurût, tekā'üd ihtiyâr edenlere ve arz eden alay beyilere cezâ tertîb olunup, ze'âmet ve tîmârı haber veren mülâzime **(s.321)** ve henüz ceng ü harbe yarar iken, himâye ile bundan akdem mütekā'id olmuş var ise, eşkinci olmak üzere arz edeler.

Tekā'üd olanlar, fevt oldukta, evlâd-ı zükuru var ise, iştirâken ve bir oğlu var ise, tamâmen arz olunup, evlâdı yoğ ise, karındaşına verilmeyip, sancağında mülâzim olana verile.

Ve alay beyilerin masârıflerine medâr ve istikāmetlerine vesîle olmak içün, fevt ve ref' u kasr-ı yed, velhâsıl mülâzemet arzından gayri her ne makūle verirler ise, her ze'âmet ve tîmârın sancaklusu beyninde meşhûr u mütevâtir olan hâsılının öşrü mikdârı arz akçesi alalar. Meselâ beş yüz guruş hâsılı meşhûr ise, elli guruş Arzakçesi alınıp, bu siyâk üzere mürâ'at oluna.

Ve fî-mâ-ba'd Hacc-ı şerife gidenlerden ve umûr-ı mühimme içün âhar mahalle emr-i şerîf ile me'mûr olanlardan mâ'adânın kaydına şerh verilmeye.

Ve zu'amâ ve erbâb-ı tîmârdan birisi, kendi maslahatları içün Âsitâne-i sa'âdet'e ve âhar mahalle gitmek iktizâ eyledikte, alay beyiden izni müş'ir arz olmadıkça, gitmek câ'iz olmaya ve alay beyiler, bu makūle arzlardan bir akçe harc almayalar. Ve vüzerâ-yı izâmın kadîmî üzere, beş nefer defterlüsü olup, ziyâde olmaya ve kendi arz ve iltimâsıyla ola. Recâ vü şefâ'at ile, zu'amâ ve erbâb-ı tîmârın kayıdlarına şerh verilmeye.

Ve Dergâh-ı Âlî müteferrika ve çâvuş gedüklüleri, ikişer yüzden dört yüz kayda münhasır olmağla, bunlara dahi şu vechile kānûn olunur ki: Zikr olunan müteferrika ve çâvuş gedüklülerinden birisi sefer ü hazarda fevt oldukta, kat'an âhara verilmek câ'iz olmayıp, evlâd-ı zükuru var ise, ze'âmeti iştirâken ve gedüğü müstahikk olan büyük oğluna verilip, gedüksüz kalan oğullarının hisseleri bir kaç sancakta bulunur ise, tefrîk câ'iz olmayıp, dedikleri sancağın birinde sâkin olalar. Eger sancağında sâkin olmağa rağbet etmezler ise, hisseleri gedüklü olan müşterek karındaşına verile. Ve sabî ise, cebelü vere ve eger fevt olan gedüklünün veled-i zükûru yok ise, ze'âmeti her kime fermân-ı hümâyûn buyurulur ise, ana tevcîh oluna.

Dîvân-ı Hümâyûn küttâbı gedüklülerine elli kitâbet ve yirmi şâgirdlik gedüğü ve kırk mülâzemet ve Defterhâne-i âmire küttâbı gedüklülerine on beşer kitâbet ve on beş şâgirdlik gedüğü ve otuz mülâzemet ki, min-hay-si'l-mecmû' Dîvân-ı Hümâyûn küttâbına yetmiş gedük ve kırk mülâzemet ve Defterhâne-i âmire küttâbına otuz gedük ve otuz mülâzemet ta'yîn ü tahsîs olunmağla, bu mikdârdan ziyâde vü noksân kabûl etmeye.

(s.322) Ve zümre-i küttâb eşref-i hademe-i devlet ve e'azz-ı ricâl-i saltanattan olmağla, zikr olunan gedüklüler ve mülâzimler katında mâhir ve hatt u nişân ve umûr-ı mühimme tahrîrine kādir olup, gece ve gündüz kaleme müdâvemet ü mülâzemet eyledikçe, kadr ü i'tibârları mültezem ve kānûn-ı tevcîhâtları bu vechile râsih ü müstahkem ola ki, küttâbın biri fevt, bir kaç oğlu olup, cümlesi kitâbete kādir ise, babaları ze'âmeti iştirâken ve gedüğü gedüğe müstahikk olan oldukta, büyük oğluna verilip, gedüksüz kalan oğlu, gedük edininceye dek kaleme mülâzemet etmek şartıyla, sancağında olmak teklîf olunmaya.

Ve eger oğullarının içinden biri kitâbete kādir ve sâ'iri âhar san'atla meşgūl bulunur ise, kitâbete müsta'idd olan oğluna ze'âmeti ve gedüğü verilip, kitâbet bilmeyen oğluna müşterek olmak ve müstakıllen verilmek câ'iz olmaya.

Ve eger veled-i zükûru sabî bulunur ise, cebelü verilip, kitâbet ve ma'rifeti kesb ü ta'allüm etmek şartıyla, yine ze'âmeti tevcîh oluna.

Ve eger evlâd-ı zükûru yoğ ise, kâtib ve şâgird ve küttâb mülâzimînin ze'âmet ve tîmârları kat'an hâriçten olan kimesnelere verilmeyip, mülâzimlerden tâlibi zuhûr eder ise ve tâlib olan mülâzimînin kitâbet ve ma'rifeti ricâl-i kalem beyninde müsellem ü mu'teber ise, o makūle mülâzime verilip ve ol mülâzimin üzerinde bulunan ze'âmet ve tîmâr ru'ûsları şâgirdlerden kaleme müdâvemet üzere olup, müsta'idd ü ehakk her kim ise, ana verile. Ve eger mülâzimlerden tâlib zuhûr etmez ise, yine kaleme müdâvemet eden müstahikk u müsta'idd ru'ûslu şâgird olanlara verile.

Vechen-mine'l-vücûh kâtib ze'âmet ve tîmârı âhara verilmeyip, kâtibzâdelere ve müdâvemet eden ma'rifetli mülâzimîne ve ru'ûslu şâgirdâna verile.

Ve gedüklü kâtibler ze'âmet ve gedüğü müdâvemet ü rağbet eden mülâzimînden müsta'iddine verile. Ve küttâb içün bast olunan şerâ'it gereği gibi vikāyet olunup, mu'teber olmuş ricâl kaleminin garazdan ârî ihbârlarıyla, bi'l-cümle tevcîhâtları ve sâ'ir nizâmları re'îsülküttâbların ve defter emînleri bulunanların re'y ve arzına mevkūf ola. Ancak kaleme emeği sebkat u müdâvemet etmiş küttâbtan birisi ihrâz-ı rütbe eylemek ve pîr ü amel-mânde olmak takrîbiyle ve ba'zı umûr-ı mühimmeye me'mûr olmak hasebiyle, müdâvemet etmeyip, hânesinde ve âhar mahalde sâkin olur ise, sebkat eden emeğine ikrâmen o makūle küttâbın ze'âmet ve gedüğüne dahl ü ta'arruz olunmaya.

Bâlâda tahrîr olunan kavânîn ü şerâ'it, min-evvelihî ilâ-âhırihî Dîvân-ı Hümâyûn ve Defterhâne-i âmire Defteri'ne sebt ü tahrîr ve işbu şurût, –*ilâ mâ-şâ'a'llâhu te'âlâ*–[100], düstûrü'l-amel olmak **(s.323)** üzere, mukaddem olan tevcîhât fesh ve tagyîr olunmayıp, fî gurre-i Ş(=Şa'bân) sene-i **1191** târîhinde mu'teber ü mer'î tutulup, alay beyilerinden arz gelip, defterhâneye der-kenâ-

[100] Yüce Allâh'ın dilediği kadar (Yüce Allâh dilediği müddetçe).

ra vardıkta, Defterhâne-i âmire küttâbı nazar-ı tedkīk ile bakıp, bâlâda bast olunan şerâ'ite mugāyir bir hâlet fehm ederler ise, der-kenâr etmeyip, şerâ'ite mugāyir deyü defter emînine telkīn ederler <edeler>.

Ve defter emîni dahi, ol vech ile re'îsülküttâb efendiye ol arzı teblîğ eyleye ve re'îsülküttâb dahi, sadrıa'zama arz u ifâde eyleye ve eger alay beyi arzının hatâsı defterhânede fehm olunmayıp, sehven der-kenâr olunup, buyurulur ise, buyuruldu tahvîle vardıkta, Dîvân-ı Hümâyûn kîsedârı, dâ'imâ dikkat u taharrî edip, şurûta mugāyir olan hâlâtı re'îsülküttâba tefhîm ve re'îsülküttâb, vezîria'zama arz edip, o makūle alay beyinin cezâsı tertîb oluna.

Bu nizâm-ı hasen, avn ü inâyet-i Rabbü'l-azze ile a'dâ-yı Dîn ve Devlet-i Aliyye'ye olan düşmenlere galebe etmek esbâbından olduğundan mâ'adâ, mahzâ dîn ü devletin takviyeti ve askerin tezâyüd-i miknet ü kuvvetiyçün, ihtiyâr olunmuş bir emr-i müstahsen ve menâfi' u fevâ'id-i kesîresi zâhir ü müberhen olduğuna binâ'en, sebât ü istimrârı ve devâm u istikrârı husûsuna irâde-i râsiha-i hümâyûn ta'alluk ettiği vechile, vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'nin bu mühimm-i celîl-i vâcibü'l-ihtimâmın infâz u icrâsına ve dâ'imâ vikāyet ü sıyânetine sa'y ü ikdâmları farîza-i zimmet-i sadâkat ve diyânetleri iken, *–ma'âẕa'llâhu te'âlâ–*[101], tama'-ı hâm ve hâmet-i encâma meyl ü teba'iyyet ve gadr u himâyet vechlerini irtikâba cevâz ve cesâret ile, mikdâr-ı zerre hılâfına tasaddî ve bu kavânîn ü şerâ'it-i mu'teberenin bozulmasına sa'y ü tasaddî eder ise, *–fe-men beddelehû ba'de mâ-semi'ahû fe-innemâ iṣmuhû 'ale'l-leẕîne yubeddilûne inna'llâhe semî'un 'alîmun–*[102] nass-ı kerîminde münderic olan vebâl-i azîm ve vizr-i cesîme mübtelâ olsun.

Ve bu şûrût-ı mugāyiri bundan sonra inkılâbât hasebiyle, yâhûd recâ vü şefâ'at ile, alay beyi arzı olmaksızın mahlûl ze'âmet ve tîmâr alan her kim olur ise olsun, ba'de zamânin o makūlelere vekîl-i mutlakım bulunanlar, cezâ tertîb etmek vâcib olup, o makūle hükkâm u kibâr irâdesi ve himâyesiyle, şurûta mugāyir alay beyi arzı olmaksızın mahlûl ze'âmet ve tîmâr, arzıhâl ile âhara tevcîh olunur ise, tahvîli yazılmayıp, şurût üzere alay beyi arzı ile,

[101] Bkz. Not: 22.

[102] Her kim işittikten sonra (vasiyyeti) değiştirirse, günahı bunu değiştirenleredir. Allâh (her şeyi) işitir ve (her şeyi) bilir. Kur'ân, II (Baḳara, 181).

evlâda veyâhûd karındaşa veyâhûd mülâzime verilmekte sonradan gelen hükkâm u vülât ve alay beyiler ve sancaklu ve mülâzimler, ısrâr ve ittifâk edip, tevcîh ettirdeler.

(s.324) Bu şerâ'it-i mu'teberenin birer sûreti yazılıp, re'îsü'l-küttâbın ve defter emîninin hatmleriyle <hâtemleriyle> mahtûm kılındıktan sonra, alay beyilerin yedlerine verilip, seleften halefe teslîm olunarak, hıfz u zabt oluna. Kazâ'en zâyi' olur ise, tekrâr sûret ihrâcına tâlib olalar. Gerek vülât ve vükelânın ve gerek alay beyilerin sırren ve alenen ahvâlleri tecessüs ü tefahhus ve Der-i Devlet-medâra vârid olan arzları dahi dâ'imâ nazar-ı taharrî vü basîret ile tedkīk olunup, mugāyir-i tavr-ı istikāmet hıyânetleri meşhûd olur ise, vebâlleri boyunlarına haklarında cezâ tertîbi ile, lâyıkları icrâ olunacağı musammem ü meczûmdur.

Sûret-i Hatt-ı Hümâyûn

Bu şûrut-ı hasene ve zâbıta-i müstahsene Dîn ve Devlet-i Aliyye'me hayr-ı mahz olup, Hakk te'âlânın tevfîkı ve inâyeti ile, ecdâd-ı izâmımın tertîb eyledikleri gāzî ve mücâhid-i erbâb-ı süyûfun ihyâ vü teksîrine murâd-ı hümâyûnum ta'alluk etmekle, bu günden sonra, *–ilâ mâ-şâ'a'llâhu te'âlâ–*[103], işbu kavânîn ü şerâ'it-i müstahsene düstûrü'l-amel tutulup, vükelâ-yı devletim ve hayr-hâhân-ı saltanatım, dâ'imâ ri'âyet ü nezâret edip, zerre mikdârı bu nizâma mugāyir vaz' u hareket edenlerin başları kesilsin ve inkılâbât u tebdîlât hasebiyle, vükelâ-yı devletimden birisi, fesh ü nesh etmek murâd eder ise, Dîvân-ı Hümâyûn'um kaleminden mugāyir-i nizâm ve muhâlif-i mazmûn-ı hatt-ı hümâyûn olduğu sarahaten tahrîr ve re'îsülküttâb olanlara kalemlü ifâde ve ol dahi sadrıa'zam bulunanlara bi'n-nefs ifhâm ve dâ'imâ nezâret edeler ve eger bundan sonra hâtıra ve gönüle veyâhûd tab'a mebnî ednâ mertebe bir nizâmın feshine her kim cür'et eder ise, Dîn-i mübîne ve Devlet-i Aliyye'me hıyânet etmiş olur. Allâhu azîmü'ş-şânın ve Resûl-i ekremin la'netine mazhar ve rûz-ı Kıyâmet'te yüzü kara olsun, *–el-ḥaẕere ṣümme'l-ḥaẕere min ḫılâfihî–*[104].

[103] Bkz. Not: 100.

[104] Aksinden (karşı gelmekten) sakın, çok sakın.

(Ye)

Kırım Mes'elesine Dâ'ir Sefâretlere İ'tâ Olunan Takrîrin Sûreti

Devlet-i Aliyye ile Rusya Devleti beyninde akd olunan musâlaha-i mü'ebbede şurûtunun pek a'zamı olan kavm-i Tatar'ın serbesiyyetleri mâddesinde fî-mâ-ba'd içlerine iki devletin dahi askeri girmemek ve Âl-i Cengiz'den Kırım hânını kavm-i Tatar mecmû'unun ittifâklarıyla, kimsenin cebr ü ibrâmı bulunmaksızın, kendi rızâlarıyla intihâb edip, şevketlü, kudretlü, mehâbetlü pâdişâh-ı Âl-i Osmân efendimiz hazretleri, imâmü'l-Müslimîn ve halîfetü'l-Mü'minîn olup, Tatar halkı, ehl-i **(s.325)** İslâmdan olmaları mülâbesesiyle, umûr-ı mezhebiyyelerini müşârünileyh efendimiz hakkına şerî'at-ı Muhammediyye muktezâsınca tanzîm eylemek mastûr u muharrer ve Rusya Maslahat-güzârı Petreson <Peterson>'un devleti tarafından olarak işbu nass-ı ahdnâme olan lafz-ı mücmel-i şerî'atın tafsîl ü tavzîhi irâdesine mebnî verdiği senedde beyân olunduğu vechile, muvâfakat-ı şer'-i şerîf bulunmak içün, Tatar'ın müntahabları olan hân-ı Kırım'a taraf-ı şâhâneden menşûr ve teşrîfât gönderilip, hutbe ve sikke nâm-ı mülûkâneye kırâ'at ve darb ve Kırım ulemâsından nasb-ı kudât zımnında, Devlet-i Aliyye kādî'askeri semâhatlü efendi tarafından mürâsele i'tâ olunmak husûsları tevâfuk-ı devleteyn ile nizâma rabt olunduğuna binâ'en, Devlet-i ebed-müddet, şart-ı mezkûra kemâl mertebede ri'âyet edip, hılâfına cevâz göstermiş değil iken, Rusya Devleti, henüz musâlaha rabt olunduğu esnâda, kavm-i Tatar'ın içlerinden evân-ı muhârebede tard eyledikleri Şahin Girây'ı taraflarına celb ve Şerbin <Şverin> ve Dolgorof <Petr Petroviç Dolgorukov> ve sâ'ir esâmîleri mazbût ceneralleri ve brigadir ve zâbitleri vesâtatıyla, mezbûru tahrîk ü teşvîk ve Kuban tarafına varıp, Yedisan ve Nogay ve Çerâkise ve sâ'ir kabâ'il-i Tatar'ı ıdlâl etmek içün irsâl ve yanına âdemler terfîk ve kabâ'ile bedel rüşvet zımnında, hazîne i'tâ ve mezbûr dahi, Rusya Devleti'ne istinâden Kuban tarafına güzâr ve Tatar halkını iğvâ irâde eyledikte, kendiye bir kimse ittibâ' etmeyip; hattâ bir iki def'a katlini irâde ve yedlerinden halâs olmuş iken, Rusya Devleti, bu bâbda ısrârını izhâr ve hılâf-ı ahd ü şart menfûr-ı Tatar olan mezbûrun yanına on beş nefer Kazak ve katana koşup, bir taraftan dahi "Kenaz <Knyaz> Bozorski" nâm ceneralleri ma'iyyetine otuz beş bin asker ta'yîn ve top ve cebehâne ile Or'dan içeri duhûl ve Şahin Girây yanındaki asker muhârebe ederek Taman

ve Temrek'e hücûm ve iki taraftan zor ile Şahin Girây'ı Kırım'a idhâl ve muhtâr-ı kavm-i Tatar olan celâdetlü Devlet Girây'ı tard u teb'îd ve ekser-i ricâl-i Kırım etrâfa firâr ve bakıyye kalanların etrâfını asker ile ihâta ve: "*İşte siz, Şahin Girây'ı hânlığa kabûl edersiz, etmediğiniz sûrette cümlenizi katl edip, nisvân ve etfâlinizi esîr ederiz*" diyerek, tazyîk ve yedlerinden mühürlerini ahz ve "intihâb mahzarı" nâmıyla, istedikleri gibi bir kâğıd tastîr ve temhîr ve mazmûnunda, pâdişâh-ı âlem-penâh hazretleri hakkına icrâ olunacak umûr-ı mezhebiyye ve mutâbakat-ı şer'iyye mâddesini külliyyen ilgā ve dört nefer eşhâsı intihâb ve ma'iyyetlerine Rusyalu terfîk ve berâberce Devlet-i Aliyye'ye irsâl ve Kırım'ın ma'âbir ü mesâlikini asker ile sedd ü bend ve ahâlînin hurûc u duhûllerini men' ve Devlet-i Aliyye dahi: "*Bu ne keyfiyettir? Hân intihâbı Tatar'ın rızâları ve cebirsizce irâdeleriyle olması ve bizim ve sizin* **(s.326)** *askeriniz, Kırım'a girmemesi ahidnâmelerimizde mastûr iken, bu kadar bin asker ve top ve mühimmâtla Kırım Cezîresi'ne duhûl ve Şahin Girây'ı cebren hânlığa ik'ād ahd ü peymânımızda var mıdır? Hılâf-ı ahd ve hareketin encâmı vahîmdir. Ma'a-mâfîh bu evzâ'dan fârig olun ve askerinizi Kırım'dan çıkarıp, Tatar'ı kendi hâline terk edin. Bilâ-cebr kimi isterler ise, hânlığa intihâb etsinler. Ba'dehû müntahabları tasdîk olunsun.*" cevâbları Der'aliyye'de mukīm elçileri İstakyof <Staykof>'a ifâde ve hattâ bu mazmûnda, devletine göndermek içün bir kıt'a takrîr dahi i'tâ olundukta, bir kaç mâh evvel verilen takrîrin ecvibesini göndermeyip ve cevâb vermemeleri dahi Kırım'da işlerini tamâmca görerek, merâm-ı aslîleri olan istîlâ-yı Kırım mâddesinde kurdukları mukaddemâta bir eyüce nizâm vermek fikriyle olduğunu bildiği hâlde, Devlet-i Aliyye, safvette olan metânetini zerre kadar bozmayıp ve mukābele bi'l-misl ve müsâvât tedârükâtına kıyâm eylesek, işte Osmânlu asker çekiyor deyü kendi amel-i nâ-münâsiblerini Devlet-i Aliyye'ye azv ederek, mukaddemâ hılâf-ı vâkı' etrâf düvel-i Avrupa dostlarımıza beyânnâmeler neşriyle, ba'zı suver-i nâ-mülâyim azv u nisbet eyledikleri misillü, fî-mâ-ba'd Devlet-i Aliyye dahi, işbu tavr-ı hılâf-me'mûlden adem-i emniyyetine binâ'en, mücerred hıfz-ı sügūr u hudûd zımnında, bi'z-zarûre asker tedârükünü sû'-i niyyete haml ile, vâkı'ın hılâfı düvel-i müşârünileyhime bir dürlü beyânnâmeler ve haberler dahi neşr etmeleri tasavvur olunmağla, Devlet-i Aliyye'nin sebât-ı ahdi ve Rusya Devleti'nin dahi safvete muhâlif olan niyyeti tabî'at-ı umûr iktizâsıyla, cümle-i âlemlere şâyi' oluncaya dek, yine Devlet-i Aliyye, sebât üzere sabr ve sükût ihtiyâr edip ve

bir taraftan elçi İstakyof <Staykof>'a: "*Bu kadar devletimden nizâm-ı umûra murahhasım dersin, ruhsatın var ise, hemen bî-hûde kāl ü kīli aralıktan kaldıralım*" diyerek mükâleme vü müzâkere ile, def'-i gavgāya dâ'ir vesâ'ilin cümlesi serd ü îrâd olunmakta iken, ne devleti serbestce ve âşikâr ahde mugāyir vaz'dan ferâgat ve ne elçileri nizâm-ı maslahata dâ'ir kelime-i vâhide beyânına mübâderet edip, mücerred Kırım'ı istîlâ fikriyle, bir taraftan Tatar'ın üzerlerine tasallutlarını ziyâde etmeleriyle, evâhır-ı Ramazânda Rusya cenerali, Şahin Girây'ı alt ederek, Kırım ahâlîsinden ümmet-i Muhammed'in evlâdlarını zor ile asker tahrîr ü cem' ve tamâmca şerî'at-ı Muhammedîye mugāyir olan şabka ve soltat <soldat> ve katana libâsları giydirip, kendi askerleri hey'etine koymak murâd ettiklerinden başka, Kırım'ın kazâ ve kurâsında ehl-i İslâmın ıyâlleri arasına askerlerini kışlamak üzere, vaz' ve ırzlarını hetk irâde etmeleriyle, Kuban giçesinde ve Kırım'da bulunan kâffe-i kabâ'il-i Tatar ayağa kalkıp, fevc fevc ictimâ' ve ibtidâ-yı emrde **(s.327)** Kenaz <Knyaz> Bozorski'ye haber gönderip: "*Şâhin Girây, bizim müntahab hânımız ise, anı ve yanında olan bir kaç mîrzâları memleketimizde terk ile ve senin dahi bu kadar asker ile içimizde ikāmetin muhâlif-i musâlahadır. Kırım'dan çık ve git*" dediklerinde, mesfûr bir dürlü ısgā eylemeyip, ahâlî ve kavm-i Tatar'ın üzerlerine top ve tüfeng çevirip, katı vâfir Müslimîni şehîd eyledikten sonra, Tatar halkı dahi, vikāye-i ırz ve mâllariyçün, müdâfa'aya kıyâm ve aralıkta muhârebe âteşi müşta'il olup, el-yevm Kuban ve Kırım'da umûmen kabâ'il-i Tatar, Şahin Girây'ı adem-i kabûl ve Rusya askeriyle muhârebeye ikdâm üzerelerdir. Ve ahâlî ve kabâ'il-i Tatar'ın Devlet-i Aliyye'ye istigāse vü istimdâdı hâvî kanlı mahzarları vârid olmağla, ahidnâmede mastûr mâdde-i şerî'at -ki mürâdif-i Dîn-i İslâmdır- ve bu mâdde-i şerî'atta ve umûr-ı dîniyye tahtında i'âne vü imdâd eylemek münderic olduğundan, Rusya elçisine ahvâl tefhîm ve bu mertebeden sonra Devlet-i Aliyye'nin sabra tahammülü kalmadığı ve murâdları ahidlerini şikest etmek değil ise, bâri sefk-i dimâ vukū' bulmaksızın, askerlerini Kırım'dan ihrâc ve dostâne bunun bir ilâcına teşebbüs olunması beyân olundukta: "*Benim devletim Şahin Girây'ı hân eder ve Tatarları kırar ve Kırım'ı hâk ile yeksân eder*" deyü nusûs-ı ahdnâme ve kavâ'id-i düvelden hâric mu'âmeleden gayri cevâb vermemekle, her ne kadar Devlet-i Aliyye, sıdk-ı niyyetle cengi sulh üzerine tercîh etmeyeceği vükelâ-yı Saltanat-ı seniyye indlerinde ve sâ'ir dost-ı muhibb olan devletler nezdlerinde âşikâr u celî ise

dahi, memâlikinden olan sekene ve acezeye tahsîl-i emniyyet ve serhadlere bâ'is-i itmi'nân u sükûnet olmak içün, Devlet-i Aliyye dahi, zarûrî tedârükâtına dikkat ve Kırımlu ve kabâ'il-i Tatar dahi, Rusyaludan bi'l-külliyye selb-i emniyyet birle, hânânın akdem ü esenni olan celâdetlü Selîm Girây Hân hazretlerini alenen tahrîrât ve âdemlerini içlerine da'vet ve teba'iyyet eyledikleri evânda, mukaddemâ Devlet-i Aliyye tarafından verilen takrîre cevâb olarak, bir kaç mâh mürûrundan sonra Rusya elçisi, bir takrîr arz edip, mefhûmu cümlenin merkūm Şahin Girây'ı tasdîka ilhâh sûretini beyândan ibâret olmağla, elçi İstakyof <Staykof>'a: "*Eger Devlet-i Rusya, sulha râzı ise, Selîm Girây Hân'ı Tatar intihâb ve bey'at etmişler. Tamâmca intihâb yerini bulmuş ve iki devlete bundan eyü maslahat olmaz. Fî-mâ-ba'd kīl ü kāli mûcib bir nesne kalmadı ve sarâhaten ahdin hılâfı olan mâddede ilhâh u ısrâr neden iktizâ eder. Biz, ahdimizi her vechile muhâfazada kusûr etmeyip, niçün siz, vikāye-i ahde rağbet etmezsiz?*" denildikte, yine: "*Devletimin cevâbı budur ve Şahin Girây'dan devletim geçmez ve bundan ziyâde bir şey bilmem* **(s.328)** *ve ruhsatım yoktur ve nihâyet devletime Şahin Girây kabûl olunmadığını yazarım*" demekle, Rusya Devleti'nin devletlere lâyık olmayan vechile bu gûne ahde muhâlif hareketi ve açığdan açığa menfûr-ı âmme olan Şahin Girây'a sâhib çıkıp, Devlet-i Aliyye'ye sığar iş olduğu ve şer' ve ahde muhâlif idiği yukardan aşağı beyân eylediğimiz hâlâtına Devlet-i Aliyye'nin ahdinde metânetini ve Rusya'nın muhâlif-i evzâ' u harekâtını mübeyyin ü müş'irdir. Cümlesinde Hakk te'âlâ hazretleri, Devlet-i Aliyye'yi tasdîk edip, âmme-i âlemiyâna ma'lûm olmuş iken, el-yevm Devlet-i Aliyye, sabr u tahammül vâdîlerinde olarak, belki Rusyalu, haklarına râzı olup, bu fitne ber-taraf olur mülâhazasıyla, bu âna dek Devlet-i Aliyye, dost-ı sâdıkları olan devletlere bu hâlâtı ifâde etmemiş idi; lâkin Rusyalunun merâmları ahidlerinde sebât olmayıp, evân-ı muhârebede olan galebelerine iğtirâren, kudret-i kāhire-i Rabbü'l-âlemîni külliyyen ferâmûş ve tarîk-i insâftan udûl olduğu tafsîl olunan delâ'ilden müstebân olmağla, hem-civâr ve mu'âhede dostlarımız olan düvel-i Avrupa'nın Dersa'âdet'te mukīm elçilerine lisânen Rusya Devleti'nin harekât u evzâ'ını ve ilâ-yevminâ-hâzâ Devlet-i Aliyye, ahdinde metânet üzere olmağla, bu derecelerden sonra dahi Devlet-i Rusya, icrâ-yı şurûta hâhiş-ker olup, hılâf-ı ahd teklîfâttan fârig olduğu hâlde, Devlet-i Aliyye, te'yîd-i sulha râzı olduğunu

ifâdeye mecbûr olmuştur ve akab-ı sulhta Rusya Devleti'nin Şahin Girây'ı tahrîke dâ'ir ceneralleri ve zâbitânı vesâtatıyla yazdıkları kâğıdlar Kırım'da zuhûr eden ihtilâl esnâsında kavm-i Tatar'ın ellerine girip, Der'aliyye'ye göndermeleriyle, ma'mûl ve mu'teber mühür ve imzâlarıyla, hâlâ Devlet-i Aliyye'de mevcûd u mahfûz olmağla, lede'l-hâce aynları ibrâz ve mefhûmları cümle-i dostlarımıza işâ'a olunacaktır.

(11)

Yeniçeri Ağası Mehmed Ağa'nın Sadâretine Dâ'ir Hatt-ı Hümâyûn

Sen ki, Vezîria'zam ve Vekîl-i mutlakım Mehmed Paşa'sın

Selefin sadr-ı sâbık Mehmed Paşa'nın tamâ' ve rehâvet ü batâ'eti umûr-ı mühimme-i Devlet-i Aliyye'min te'hîrine bâdî ve hazînedârı ve ba'zı akraba vü müte'allikātı vazîfeleri olmayan mâddelere ahz-ı rüşvet ve müdâhele ile, idâre-i umûra muvaffak olamadığından, azli lâzım gelip ve senin sefer ü hazarda hüsn-i sîtin mesmû'-ı hümâyûnum olduğundan gayri, iki def'a Dergâh-ı mu'allâm Yeniçerileri Ağalıklarında rızâ-yı hümâyûnuma muvâfık etvâr-ı memdûha **(s.329)** ve harekât-ı sa'îdin ma'lûm-ı mülûkânem olduğu ecilden, –*bi-'inâyeti'llâhi te'âlâ*–[105], bundan sonra dahi Dîn ve Devlet-i Aliyye'me hayırlı ve şer' ü kānûna muvâfık harekâta sa'y edeceğiniz melhûz-ı şâhânem olmağın, bu evkātta seni intihâb ve vekâlet-i kübrâ ile mümtâz edip, göreyim seni askerî ve gayr-i askerînin ve taşraların ve vüzerâ ve ricâl-i devletimin hâllerine vukūfun olduğuna binâ'en, emânetullâh olan re'âyâ vü berâyânın def'-i mezâlimlerine ve herkesin isti'dâd u istihkākına göre i'mâl ü istihdâmına ale'l-husûs a'zam-ı umûrdan olan mühimmât-ı Cebehâne ve Tophâne ve Tersâne ve Bârûthâneler'in tekmîl-i levâzımına ve tetmîmlerine ve gerek Âsitâne ve gerek sefer tertîbâtından olan ecnâs-ı zahâ'irin cem' u iddihârlarına ve serhaddâtın asker ve mühimmât ve zahire ile istihkâmlarına ve İsmail ve Kırım ordularının ve müşennâ <meştâ> askerlerinin tanzîmlerine dikkât ve erbâbı ile müzâkere vü müşâvere ederek, tesviye vü temşiyetlerine mübâderet eyleyesin. Hakk te'âlâ hazretleri, umûrunuzu her hâlde tevfîka mukārin eyleye. Âmîn.

[105] Yüce Allâh'ın lutfu ile.

(12)

Âyînelikavak Tenkīhnâmesi

Birinci mâdde: İşbu mu‘âhede-i cedîdenin mâddelerinde tasrîhen ta‘yîn ve tavzîhen tefsîr ü tebyîn olunan mevâddan mâ‘adâ, Kaynarca’da akd olunan musâlaha-i mü’ebbede ahidnâmesi bu mu‘âhede-i cedîdede lafzan bi-lafzin, ale’t-tafsîl münderic i‘tibâr olunarak, zikr olunan Kaynarca Ahidnâmesi’ni<n> başka iki kıt‘asında mastûr iki mâdde-i münferidesiyle ma‘an tamâmen kuvvet-i kâmilesinde bi-ibâretihâ <ve> bi-aynihâ nassı üzere, işbu mu‘âhede-i cedîde ile tasdîk ederiz. Binâ-ber-în iki devlet-i fahîme miyânında sulh u salâh ve hüsn-i muvâlât ve hem-civârî halel ü infisâmdan berî vü ârî vechile ile’l-ebed düstûrü’l-amel tutulup, işbu mu‘âhede-i mübârekeye muhill ü muzırr olur hâlâtı tarafeyn re‘âyâsından ferd-i vâhidin îkā‘ u icrâ değil, tasaddîsine dahi cevâz verilmemeğe kemâl-i teyakkuz u basîret üzere, iki devlet dahi ikdâm edeceklerini te’kîden ve alâniyeten ta‘ahhüd ederler.

İkinci mâdde: Kaynarca’da mün‘akid ahidnâmenin üçüncü mâddesi mazmûnunu ziyâde îzâh u tasrîh zımnında, Rusya Devleti, beyne’d-devleteyn pây-dâr u üstüvâr olan hüsn-i musâfât muktezâsınca, hâtır-ı Devlet-i Aliyye’ye ri‘âyeten rızâ-dâde olur ki, cümle-i Tatar tâ’ifesinin serbesiyyet üzere ittifâk-ı ârâlarıyla, müntahab Tatar hânları intihâb **(s.330)** ve makām-ı hânîye terfî‘ olunduktan sonra, gerek kendi taraflarından ve gerek zîr-i hükûmetinde olan tavâ’if câniblerinden fî-mâ-ba‘d ale’d-devâm düstûrü’l-amel tutulmak üzere, bu def‘a karâr-gîr olan senedin ta‘bîrâtına mutâbık mahzarlar ile, Devlet-i Aliyye’me meb‘ûslar tesyâr edip, mazmûnunda zât-ı ma‘delet-simât-ı hazret-i cihân-dârînin imâmü’l-Mü’minîn ve halîfe-i a‘zam-ı Muvahhidîn olduğunu sarâhaten i‘tirâf u kabûl ve ehl-i İslâmdan olan bir hükümdâr-ı müstakıll <ü> serbest makāmına lâyık misâl-i bî-misâl-i takdîs-iştimâlin irsâliyle, gerek hân-ı müşârünileyh ve gerek tâ’ife-i Tatar, takdîs-i şer‘îsini istid‘â eyleyeler ve bundan mâ‘adâ Rusya Devleti, yine hüsn-i muvâlâta mürâ‘âten ve hâtır-ı Devlet-i Aliyye’ye ri‘âyeten, diyânetlerinin muvâfakatını lâ-mahâle muktezî ve râci‘ olan mevâddan hiç bir nesneye muhâlefet etmeyeceğine ta‘ahhüd eder. Ve Devlet-i Aliyye dahi, alâniyeten ahd ü peymân eder ki:

Evvelen: Muvâfakat-ı mezheb ve te'sîr-i diyânet bahânesiyle, rûy-i arzda hiç bir devlete hesâb vermeksizin, umûr-ı dünyeviyyede devletlerini bi'l-istiklâl idâreye müstakıll olan Tatar hânlarının umûr-ı mülkiyye ve devletleri istiklâline bir dürlü halel getirmeyip, tazyîk eylemeye;

Sâniyen: Mesned-i hânî mahlûliyyet-i hakīkıyye ile mahlûl oldukça, kavm-i Tatar'dan serbesiyyet üzere, bu makāma intihâb u terfî' olunan her bir hânlarına cenâb-ı zılliyyet-penâh hazretleri, halîfe-i a'zam-ı Muvahhidîn olmak mülâsebesiyle, misâl-i bî-misâl-i takdîs-iştimâlin i'tâsı husûsunda hiç bir gûne özr ü bahâne ve su'ûbet izhâr ve îrâd olunmaya;

Sâlisen: Fî-mâ-ba'd kā'ide-i lâ-tetegayyer <yetegayyer> makāmında düstûrü'l-amel tutulmak üzere, bu def'a Devlet-i Aliyye'nin kavl <ü> karâr eylediği misâl-i bî-misâl-i takdîs-iştimâli sûretinden hiç bir vakitte Devlet-i Aliyye, bir lafz ve bir kelime tagyîr veyâhûd terk ü tefvîz <tenkīs> etmeye;

Râbi'an: Kaynarca'da mün'akid ahidnâmede Devlet-i Aliyye, bi'l-cümle kabâ'il ve tavâ'if-i akvâm-ı Tatar'a dâ'ir kâffe-i hukūk-ı dünyeviyyesinden kasr-ı yed eylediğine binâ'en, hukūk-ı mezkûresini bir dürlü bahâne ile, kâ'inen-mâ-kâne hiç bir târîhte tecdîd etmeyeceğini işbu mu'âhede-i cedîde ile müceddeden müte'ahhid olup, zikr olunan ahidnâmenin üçüncü mâddesi mantûkunca, tavâ'if-i merkūmeyi müstakıll ü serbest bir kavim i'tibâr edeceğini ta'ahhüd eder. Zikr olunan üçüncü mâdde dahi işbu mâddede tasrîh ü beyân olunan ibâretinden <ibârâtından> mâ'adâ bu mahalde lafz be-lafz tecdîd ve tekrîr ü tezkîr olunmuş gibi i'tibâr oluna;

Hâmisen: Tavâ'if-i Tatar'a dâ'ir gayr-i müterakkıbe ve bu mu'âhedede hâtıra gelmemiş hâlât ârız u vâkı' olur ise, iki devlet dahi, dostâne muhâbere etmeksizin, bir nev' tedbîre mübâşeret etmemelerini ta'ahhüd eder.

(s.331) Üçüncü mâdde: Müceddeden hânân-ı Tatar, intihâb olundukça, kavm-i Tatar tarafından ihbârını hâvî mahzarların ve cânib-i hılâfet-penâhîden i'tâ buyurulacak misâl-i bî-misâl-i takdîs-iştimâlin ibâretine ve merkūm <kavm-i> Tatar ehl-i İslâmdan olmağla, şerî'at-ı Muhammediyye muktezâsınca, halîfetü'l-Muvahhidîne i'tibâren, fî-mâ-ba'd hıfz u vikāye ve muvâfakat ve iktizâ edeceği rüsûm-ı sâ'ireye müte'allik işbu mu'ahedenin ikinci mâddesinde meşrûh-ı nizâm ve râbıta bir cânibden Devlet-i Aliyye'den

ve bir taraftan dahi müdebbir-i umûr-ı Tatar'dan musarrah ve müttefakan-aleyh sened üzere, tekmîlen pezîrâ-yı hıtâm olduğu birle ve bundan mâ'adâ Tatar halkının istiklâl ü serbestiyyetinin tabî'at ve sûretini fî-mâ-ba'd evzah u asrah vechile ta'yîn ve takrîr zımnında, zeyl-i temessükte vaz'-ı imzâ eden cânibeyn murahhaslarının tanzîm ve imzâ ve kendi mühürleriyle hatm ü temhîr ettikleri nass-ı mazmûna mümâsil ve mevâkıf <muvâfık> alenen beyânnâmeler, iki devlet-i müşârünileyhimâdan i'lân olunduğu akabinde, Rusya Devleti'ni dahi cümle-i asâkirini işbu mu'âhede temessükü târîhinden i'tibâr ile, Kırım ve Taman'dan üç ay zarfından <zarfında> ve Kuban'dan bu'd-ı mesâfesi sebebiyle, üç ay yirmi günde gāyeten mâ-fi'l-bâb mümkin olur ise, dahi mukaddem celb ü ircâ' ve bir dürlü bahâne ile, bir dahi mahâll-i mezbûreye idhâl etmeyeceğini ta'ahhüd edip, Devlet-i Aliyye, kezâlik kendi tarafından dahi bu ta'ahhüdü kâmilen mürâ'ât edeceğini ta'ahhüd eder.

Dördüncü mâdde: Asâkir-i mezkûre, fi'l-vâkı' Or Kapusu'nu mürûr eylediği haberi Devlet-i Aliyye'ye hükûmet-i Kırım'dan ihbâr olunup, karârdâde olduğu ibâret ve sûret üzere mahzarlar ile Devlet-i Aliyye gerek Şahin Girây Hân ve gerek kavm-i Tatar taraflarından müceddeden meb'ûslar vârid oldukta, cânib-i hazret-i hılâfet-penâhîden mukaddemce Devlet-i Rusya'ya tahrîren ta'ahhüdleri mûcibince, celâdetlü Şâhin Girây'ın hânlığı kabûl ve makāmını i'tirâf ile, karâr-gîr olan siyâk üzere, misâl-i bî-misâl-i takdîs-iştimâl ile, müşârünileyhi tevşîh buyurmalarıyla, terâzî-i devleteyn üzere, Tatar mesâlihine dâ'ir bi'l-cümle muâser<e> kat' u hasm oluna.

Beşinci mâdde: Rusya Devleti, Devlet-i Aliyye'ye îrâs-ı mevâni' murâd etmediği hakīkatini tasdîk ve isbât içün, "Buğ" ta'bîr olunur Aksuvla hudûdu ve "Dinyestr" ta'bîr olunur Turla nehri ve Karadeniz sâhili beyninde kâ'in Özi nâhiyesine tâbi'dir deyü cânib-i Devlet-i Aliyye'den iddi'â olunan arâzînin kavm-i Tatar'a terkinden nükûl etmeğe rızâ-dâde olur. Ancak âti'l-beyân şurût ile ki:

Evvelen: Arâzî-i mezkûre ahidnâmenin **(s.332)** üçüncü mâddesi üzere, kavm-i Tatar'a tahsîs olunduğundan, Devlet-i Aliyye bu bâbda Kırım hânı ve müdîri ile muhâbere ve mukāvele eyleye ve arâzî-i merkūmenin hân ve hükûmeti tarafından hüsn-i rızâlarıyla terk ü kasr-ı yedine rızâ verilmesi husûsuna Rusya Devleti, hüsn-i vefâ ve ihtimâm ile bezl-i himem-i hasene edeceği-

ni ta'ahhüd edip, tavâ'if-i Tatar'ın serbesiyyetine hîn-i te'sîsinde halel tatarruk eder sûretini kesb etmemek içün, ibtidâ Devlet-i Aliyye'den bu mâdde, merkūmûna îrâd olunduğu takdîrde, hüsn-i hıtâm bulacağı Rusya Devleti'nin ber-vech-i peşîn me'mûlüdür;

Sâniyen: Devlet-i Aliyye dahi, zikr olunan arâzîye hem-civâr olan üç devletin âsâyiş-i hâlleri içün Özi nâhiyesini Devlet-i Aliyye'nin akreb olan memâlikine hatt-ı müstakīm üzere tahsîs zımnında, kifâyet mikdârı arâzî alındıktan sonra, bâkīsini yine Devlet-i Aliyye'nin tasarrufunda olarak, âsâr-ı binâdan ve âhar gûne kâ'inen-mâ-kâne umrân ve iskândan hâliyeten hâliye terkini müte'ahhid olup; fakat mahall-i merkūmun el-hâletü-hâzihî mevcûd olup, Devlet-i Aliyye, ism ü resm ve aded ü mikdâr ve nev' ahâlînin defterini Rusya Devleti'ne vermesini müte'ahhid olduğu kurâ ve mesâkinden gayri yeniden bir nev'-i umrân ve iskân-ı cedîdi ve nâ-ma'lûm kesânın iskânını tecvîz etmemek şartıyla, istisnâ olunur; lâkin Rusya elçisi, kurâ-yı mezbûrenin el-hâletü-hâzihî bulundukları hâlde hıfz ve bekāsını ancak devletinin rızâsı buna munzamm olmak me'mûlüyle müte'ahhid olur;

Sâlisen: Beyne'd-devleteyn her dürlü münâza'âtın def'i içün, ahidnâmenin ikinci mâddesi mantûkunca, Zaporov Kazakları'nın reddi husûsuna dâ'ir Devlet-i Aliyye, mesfûr Kazaklar'a haşmetlü, bi'l-cümle Rusyalunun pâdişâh ve imparatoriçesi tarafından şefakat-ı cibilliyyesi hasebiyle, cürmleri afv olunduğunu ifâde ve rızâlarıyla, Rusya memâlikine giderler ise, insırâf ettirdip, tereddüd eyledikleri hâlde Tuna'nın berü cânibinde taraf-ı berrde Bahr-ı Siyâh'tan ba'îd bir mahalle imrârlarını ta'ahhüd eder.

Altıncı mâdde: Sefînelerin geşt ü güzârı husûsunda fî-mâ-ba'd bi'l-cümle hılâf-ı inhâları ve ebhâs ve kīl ü kāl miyâneden izâle vü ib'âd zımnında, beyân olunur ki, tavâ'if-i sâ'ire ve ale'l-husûs Devlet-i Aliyye'den emr-i ticârette milel-i sâ'ireden ziyâde haklarında müsâ'ade olunan Rusyalunun emr-i ticâret ve iyâb u zihâb-ı sefâ'inine müte'allik musâlaha ahidnâmesinin mâddesinde nümûne menzilesinde ittihâz olunan Françe ve İngiltere tâ'ifelerinin mahmiyye-i Kostantiniyye'ye ve Memâlik-i Osmâniye'nin sâ'ir liman ve iskelelerine isti'mâl eyledikleri sefînelerinin tamâmen şekil ve cesâmetine müşâkil ü müşâbih Rusya tüccâr sefînelerinin Bahr-ı **(s.333)** Siyâh'tan Akdeniz'e ve Akdeniz'den Bahr-ı Siyâh'a serbesiyyet üzere mürûr u ubûrlarına Devlet-i

Aliyye, ruhsat u icâzet verir ve bu bâbda tahkīk olunduğu üzere, Akdeniz tarafından mahmiyye-i Kostantiniyye'ye iyâb u zihâb edegelen gerek Françe ve İngiltere ve gerek tavâ'if-i sâ'ire tüccâr sefînelerinin en büyüğü on altı bin kîle -ki Rusyalunun "bot" ta'bîr olunan kemmiyyetinde bi'l-mukāyese, yirmi altı bin dört yüz bota bâliğ olur- hamûleyi tahmîl ü isti'âb edip, bu takdîrce Rusya sefînelerinin ale'd-devâm mer'î vü düstûrü'l-amel tutulmak üzere, bu def'a şekil ve cesâmetlerini ta'yîn ü tahsîs içün, işbu mikyâs ittihâz olunup, sefînelerin en küçüğü bin kîle ve en büyüğü on altı bin kîle ki sekiz bin kantâr hamûleyi mütehammil ola. Rusya Devleti, işbu takrîb ile dahi safvet ve zamâ'ir-i dostânesini Devlet-i Aliyye'ye isbât ve tahkīk murâd etmekle, kendi re'âyâsı tarafından bundan sonra Devlet-i Aliyye limanlarına tesyâr olunacak sefînelerin mikyâs-ı mezbûru tecâvüz etmeyip, takım ve mellâhlarının techîzi dahi zikr olunan iki milletin sefâ'inine mümâsil ü mutâbık olmasını mesfûrûna tenbîh etmekliğe râzı ve müte'ahhid olur. Ve dahi zikr olunan sefînelerde Devlet-i Aliyye'nin re'âyâsını meger bir hâcet mess edip, Devlet-i Aliyye'nin ilmi ve rızâsı munzamm olmadıkça, istihdâm etmemek va'dini Rusya Devleti, ta'ahhüd eylediği misillü, işbu va'd-ı mezbûr, Devlet-i Aliyye tarafından dahi ta'ahhüd olunup, Kaynarca Ahidnâmesi'nin on birinci mâddesinde meşrûh cümle-i uhûdun bilâ-tagyîr <tagayyür> ve dikkat ile mer'î tutulacağı ve bâ-husûs Fransa ve İngiltere tâ'ifelerinin tâze <te'diye> edecekleri rüsûm-ı vülûc u hurûctan gayri, bir nev' resm Rusya re'âyâsından mutâlebe olunmayacağı Devlet-i Aliyye tarafından ta'ahhüd olunur. Ve iki devlet beyninde emr-i ticâret husûsunda her dürlü hılâf-ı inhâları ber-taraf etmek zımnında, bi'l-müzâkere ve'l-mükâleme şerh ü tavzîh ve Fransa ve İngilterelüye i'tâ olunan ahidnâmelerin mefhûmunu esâs ittihâz birle, anlara ittibâ'en ve muvâfakatan, Rusya tüccârının tabî'atına tatbîkı hadd-i imkânda olduğu derecelere dek tevfîk ederek, emr-i ticârete dâ'ir bir kıt'a mukāvele-i münferide tertîb ü tanzîmine mübâderet olunmak iki taraf beyninde kavl ü karâr olundu.

Yedinci mâdde: Ahidnâmenin Eflak ve Boğdan voyvodalıklarına müte'allik olan on altıncı mâddesi muvâfık-ı zamân-ı sâbık olmağla, bu def'a mizâc-ı vakt ü hâle tatbîk içün, mâdde-i mezkûre, ba'zı tebeddülât <tebdîlât> ve tenkīhâta muhtâc olduğu ecilden, beyne'd-devleteyn şu vechile mukāvele olunup, Devlet-i Aliyye, müceddeden ahd ü peymân eder ki:

(s.334) Evvelen: Hıristiyan mezhebinin serbesiyyet-i kâmile ile te'ârüf ve icrâsına ve müceddeden kilise ihdâsına ve atîklerinin ta'mîr ü termîmine ahidnâmenin bâlâda mezkûr mâddesinin mantûk-ı aslîsi üzere, bi'l-mu'âhede nizâm verildiği üzere, cânib-i Devlet-i Aliyye'den vechen mine'l-vücûh mümâna'at u mu'âraza olunmaya;

Sâniyen: İbrail ve Hotin ve Bender kal'alarının etrâfında ve mahâll-i sâ'irede vâkı' olup, el-yevm "re'âyâ emlâki" ismiyle müsemmâ olan arâzî ve emlâk-i manastır ve sâ'ir-i eşhâsın mülkleri olmak cihetiyle, Belgrad Musâlahası'nın in'ikādı târîhi olan bin yüz elli <iki> târîhinde vâkı' Mîlâd-ı hazret-i Îsâ'nın bin yedi yüz otuz dokuz senesinden i'tibâr olunarak, zabt olunmuş arâzî ve emlâk, geri manastır ashâbına redd oluna ve Memleketeyn-i merkūmeteyn'de vâkı' bundan akdem Rusyalu mevcûd olup, müdîr-i umûru olduğu esnâda, ahâlî-i memleketten ba'zı kesânın isbât zımnında îrâd ettikleri edille tefahhus olunduğuna binâ'en, muktezâsınca dedelerinden mevrûs olup, taraflarından zabtına hükm olunan emlâk bundan böyle bilâ-intizâ' ve ta'arruzdan ârî vechile, eşhâs-ı mersûmûna temlîk ü ibkā olunmasında Rusya Devleti'nin şefâ'atine Devlet-i Aliyye, müsâ'ade eyleye;

Sâlisen: Cânib-i Devlet-i Aliyye'den Memleketeyn-i mezbûreteyn'in tâ'ife-i rehâbînine imtiyâzât-ı lâyıka ile i'tibâr u rağbet oluna;

Râbi'an: Memleketeyn-i mezkûreteyn'e cizye teklîfi husûsunda izhâr-ı âsâr-ı i'tidâl ve merhamet olunup ve mâl-i cizye-i mezkûreyi iki senede bir def'a başka başka iki memleketin tarafından Âsitâne-i sa'âdet cânibine tesyâr olunacak yerlü meb'ûsların yedinden Devlet-i Aliyye, ahz ve kabûl eyleye ve bu def'a tanzîm ü tahsîs kılınan cizye-i mezkûrelerini Memleketeyn-i merkūmeteyn mâ-dâm ki, vakt ü zamâniyle edâ vü îfâ edeler, vülât ve zâbitân ve zevât-ı sâ'ire taraflarından kâ'inen-men-kâne teklîf <tekâlîf> ü vergi nâmıyla yâhûd ism-i dîger ü âhar bir gûne bahâne ile nesne mutâlebesiyle, Memleketeyn-i mezkûreteyn'e cefâ vü ezâ çektirilmeyip, mukaddemâ Memleketeyn-i mezkûreteyn, Devlet-i Aliyye'nin taht-ı tasarrufuna ircâ' olunduğu akabinde, cânib-i seniyyü'l-menâkıb-ı hazret-i cihândârîden i'tâ vü ihsân buyurılan hutût-ı şerîfeyi re'âyânın emn ve refâhiyçün kemâl-i dikkat üzere, kuvvet-i asliyyelerinde hıfz ve ri'âyet edeceğini Devlet-i Aliyye, ta'ahhüd eder;

Hâmisen: Memleketeyn-i merkūmeteyn'den her biri Âsitâne-i Aliyye'de Rum mezhebinde Hıristiyan olarak birer nefer maslahatgüzârı ikāmet ü ibkā edip, mesfûrların hakkında Devlet-i Aliyye, **(s.335)** her hâlde âsâr-ı inâyet ü merhametini bezl eyleye. Şöyle ki: Mesfûrlar tena'um-ı ahkâm-ı milele müstahikk, ya'nî her dürlü ta'arruz ve müftereyâttan mahmî vü mestûr-ı i'tibâr olalar;

Sâdisen: Rusya Devleti dahi, kendi tarafından elçisi vesâtatıyla, Memleketeyn-i mezbûreteyn içün, musâlaha ahidnâmesinde kendiye tecvîz ve tahsîs kılınan hakk-ı şefâ'ati; fakat işbu mâddede mübeyyen ü meşrûh şurûtun halelden sıyânet ü vikāyesi zımnında, isti'mâl eylemeğe va'd u ta'ahhüd eder.

Sekizinci mâdde: Mora sükkânının musâdere olunan arâzî ve emlâkleri cevâmi' ve evkāf ve sâ'ir bu makūle hayrâta rabt olunmuş olduğundan, Kaynarca Ahidnâmesi mûcibince ashâbına reddi muktezî olan arâzî ve emlâk-i mezbûre mukābelesinde arâzî-i sâ'ire ta'yîni veyâhûd hayf u ziyânlarına mu'âdil menâfi'-i uhrâ i'tâsıyla, tamâmen vech-i hakkāniyet ü ma'delet üzere, re'âyâ-yı mesfûrenin ziyânlarını tazmîn edeceği<ni> Devlet-i Aliyye, ta'ahhüd etmekle, Rusya Devleti, Devlet-i Aliyye'nin kavl ü ahdine i'timâden ferih-i bâl ile rızâ-dâde olur.

Dokuzuncu mâdde: İşbu mu'âhede, Kaynarca Musâlahası Ahidnâmesi'nin mülhakı ve şürûh u tavzîhi makāmında olmağla, ahdnâme-i mezkûrenin eczâsından bir cüz'ü menzilesinde ahd <add> ü i'tibâr ve tarafeynden kavl-i ahd olunan mu'âhedât kuvvet ü te'kîdi üzere, ile'l-ebed mer'î vü mu'teber tutulmak vâcib olmağla, gerek şevketlü, kerâmetlü, adâletlü, merhametlü, veliyy-i ni'metim efendim pâdişâhım hazretlerinin taraf-ı hümâyûnlarından ve gerek haşmetlü, miknetlü, bi't-tamâm cümle-i Rusyaluların pâdişâh ve imparatoriçesinin tarafından kendi imzâlarıyla alenen tasdîknâmeler ile, işbu mu'âhede te'yîd ve zikr olunan ahidnâmeler siyâk u ibâreleri vech-i mu'tâd üzere olarak, mümkin mertebe bir kadem akdem ve gāyeten mâ-fi'l-bâb işbu mu'âhedenin akdi târîhinden dört ay zarfında mahmiyye-i Kostantiniyye'de mübâdele olunmak üzere, cânibeyn murahhasları, beynlerinde kavl ü karâr ve mefâhîm ü mazâmîni muvâfık u mutâbık iki nüshasını tertîb ü terkīm ve ziyâde te'mîn ü temtîn içün, Rusya Devleti'nin Der'aliyye'de mukīm Fevka'l-âde Ortaelçisi ve Murahhası ve devletinin Müsteşârı Vasan İstanislas <Sta-

nislas> tarîkının kavalyeri rağbetlü, menziletlü, Aleksandr İstakyof <Staykof> dostumuz ile beynimizde kavl ü karâr ve kendi imzâ ve mühürlerimiz ile hatm ü temhîr eyledik.

(s.336) (13)

(Kara Vezîr'e Hıtâben Sâdır Olan Hutût-ı Hümâyûn) Sadâretine Dâ'ir Hatt-ı Hümâyûn

Siz ki, vezîria'zam bi'l-istiklâl ve vekîl-i mutlak-ı hamîde-fi'âlimsiz.

Sizi ve umûrunuzu Müsehhilü's-sı'âb Celle ani't-tahavvül ve'l-inkılâb hazretlerinin tevfîkāt-ı celîlesine bâ-hulûs bâl-i vedî'a eylediğimden sonra, ma'lûm-ı ırfân-melzumûnuz ola ki, selef-i hayrü'l-halefiniz ümmî olmak hasebiyle, serâ'ir-i irâdât-ı aliyyemi muhtevî hutût-ı şerîfem eyâdî-i bî-gâneye zarûrî giriftâr ve bu vechile mektûmât-ı umûr-ı ecânibe dahi emr-i vâzıhu'z-zuhûr olması rû-nümûn olmağla, azli îcâb edip, siz, hâssaten tertîb-gerde-i yed-i mü'eyyed-i mülûkânem ve gars-i yemîn-i bâ-temkîn-i Husrevânem olup, min-külli'l-vücûh zâtınıza vüsûk u i'timâd zâ'id ez-mu'tâd olduğundan başka, zâtınıza vedî'a-i Sübhâniye ve müzeyyenât-ı Rahmâniye olan halli rüşd ü sedâd ve vişâhu's-sadr-ı kemâl-i isti'dâd-ı Hudâ-dâd, meşhûd-ı müdrike-i râsiha-i şâhânem olduğundan, emânet-i kübrâ olan makām-ı vâlâ-yı sadâret ve mesned-i ulyâ-yı vekâlet, bi'l-istikbâl ve'l-istihkāk cemî'-i zamān-ı mehâmm-ı umûr bilâ-şirken pîçîde-i benân-ı sadâkat-bünyânınız olarak, hakkınızda sezâvâr u erzân kılınmağla, mühr-i hümâyûn-ı meyâmin-nümûnum size ihsân-ı şâhânem olduğundan, istiklâl lafzı kabîlinden olmayıp, fi'len dahi cümleye nev-be-nev tenbîhi irâde-i hayriyyet-ifâdem olduğunu bilip, cerh ü ta'dîl-i umûrdan bilâ-tevakkī sadâkat-ı mücerrebenizi vüs'at-i bâl ile icrâya ruhsat-ı tâmm-ı Husrevânem erzân buyurulmuştur. Cenâb-ı muvaffak, küll-i umûr-ı kudûmünüzü vesîle-i hubûr edip, mukārenet-i hazar-ı tevfîk ile, zâtınızı mazhar u masdar-ı ef'âl-i cezîle eyleye. Âmîn, *–bi-ḥürmeti Seyyidi'l-mürselîn–*[106].

[106] Gönderilenlerin (gönderilen peygamberlerin) efendisi olan Hz. Muhammed'in hürmetine.

Dîger Hatt-ı Hümâyûn

Çerâğ-ı hâssım, nizâm-ı devletim, vezîr-i bî-nazîrim

–Li'llâhi'l-ḥamdü ve'l-minnetü–[107], sadârete teşrîfinden berü devletim nizâm bulduğundan, size du'â-yı hayrım inda'llâh makbûldür. Hemen Rabb-ı te'âlâ, her umûrunda tevfîkler kerem eyleye ve edeceğine iştibâhım yoktur. Bugün Sa'dâbâd'a teşrîfiniz ma'lûm-ı hümâyûnum olduğundan, kadr ü şânını terfî' içün, hıfz-ı vücûd-ı şâhâneme mahsûs olan kürklerimden siyâh dilkü bir kürk<ü> hâsodabaşı kulum ile gönderdim. Kürkü ilbâs ve du'â-yı hayrım üzere olup, seni cenâb-ı hayrü'l-hâfızîne vedî'a ve kâffe-i ibâdu'llâhı size emânet eyledim.

(s.337) İhrâc-ı Mevâcib Hakkında Hatt-ı Hümâyûn

Benim vezîr-i muhlis ve çâker-i mütehassısım

Hakk te'âlâya ma'lûm u ıyândır ki, cemî'-i ef'âl ü harekâtından ve Dîn <ve> Devlet-i Aliyye'm hıdemâtında nümâyân olan sa'y ü gayretinden râzıyım ve şâkirim. Her hâlde muvaffak bi'l-hayr olasın. Ale'l-husûs vakt ü zamânı ile emvâl-i mîriyyeyi tahsîl ve mevâcibi tekmîl ve tevzî' mâddesinde zuhûr eden dikkat ü ihtimâmın makbûl-i hümâyûnum olmağla, hâlâ Hazîne-i hümâyûn'um kethudâsı ağa kulum ile, hâss kürklerimden bir semmûr kürk ve bir kabza mücevher hançer irsâl ve ihsânıyla, tevkīr ü tekrîm olunmuş<sun>dur. Göreyim seni, kâffe-i Devlet-i Aliyye'mi kemâl-i istiklâl üzere, idâre vü rü'yet ve râhat-ı ibâda dâ'ir hâlâta kemâ-kân bezl-i makderet eyleyesin. *–İnşâ'a'llâhu te'âlâ–*[108], her husûsta hayra muvaffak olacağında ve nizâm-ı devlet ve memleket esbâbında dakīka fevt etmeyerek, ikdâm-ı tâmm eylediğinde ve edeceğinde zerre kadar şübhem yoktur. Cenâb-ı Hakk, seni ve senin emr ü rızân üzere, dîn ü devlete sâdıkāne hıdmet edenleri, Dâreyn'de mesrûr eyleye. Âmîn.

[107] Bkz. Not: 66.

[108] Bkz. Not: 41.

(14)

Sadrıa'zam İzzet Paşa'ya Hıtâben Hatt-ı Hümâyûn

Ecdâd-ı izâmım ve eslâf-ı kirâmım zamânlarında vâkı' olmayan ve cevâz verilmeyen muhaddesâtın revâcına zamân-ı hılâfetimde bir dürlü rızâ-yı hümâyûnum yoğ iken, bir kaç seneden berü duhân çubukları imâmelerine altın kakma ve envâ'-ı cevâhir taşlarıyla tersî' ve üçer-beşer yüz guruşa alınıp satıldığı ve kezâlik nisvân tâ'ifesinin tahta pâpûşlarına sîm kabara ve sırma vaz' ve isti'mâl olunduğu yakînen ma'lûm-ı hümâyûnum olup, bu misillü hılâf-ı şer'-i şerîf, isrâfât-ı bî-hûdenin i'mâl ve isti'mâli hılâf-ı irâde-i tâcdârânem olmağla, min-ba'd çubuk imâmelerine altın kakılmamış ve envâ'-ı cevâhirden bir dâne cevher taş vaz' olunmayıp, satılmamak ve isti'mâl olunmamak üzere, yasağ ve tahta pâpûşları dahi kabarasız ve sırmasız sâde i'mâl olunmak vechile men' ve iktizâ edenlere tenbîh ve mütenebbih olmayanları te'dîb ü terbiye eyleyesin.

(15)

Yine İzzet Paşa'ya Hıtâben Hatt-ı Hümâyûn

Benim vezîr-i hâlis-i sadîkım

–*Bi-'inâyeti'l-Meliki'l-mecîd*–[109], oğlum Şehzâde Sultân Süleymân, bu gün tırâşa bed' ü şürû' olunduğu **(s.338)** teşekkürünü hâvî ve senin kadr ü şânını terfî' zımnında, hâssa kürklerimden kendi isti'mâl eylediğim siyâh dilkü calkafâsı kontuş ferve-i a'lâsını berberbaşı kulum ile gönderdim. Vusûlünde kürkü iktisâ ve da'avât-ı hayriyyeme müdâvemet ü muvâzabet üzere, kâffe-i umûr-ı devlet ü saltanatımın tanzîmine ve cemî'-i ibâdu'llâhın işlerine sa'y ü ihtimâm eyleyip, gayret ü ikdâm eyleyesin. Cem' <Cemî'>-i ibâdu'llâhı sana ve seni Hayrü'l-hâfızîne vedî'a ettim.

[109] Ulu Melik (Allâh)'in yardımı ile.

(16)

İspanya Devleti'yle Akd Olunan Ahidnâmenin Sûretidir

Birinci mâdde: Devlet-i Aliyye ile İspanya Devleti beyninde, *–inşâ'a'llâhu te'âlâ–*[110], tasdîknâme vürûdundan sonra, sâ'ir dost olan Fransa ve Siçilyateyn <Sicilyateyn> ve İngiltere ve <Felemenk ve> İsveç Devletleri misillü, vaz' ile sulh u salâh mün'akid olmuştur. Binâ-ber-în Devlet-i Aliyye'ye tâbi' memâlik ü eyâlât ve ülkât u cezîrelerin ahâlîleriyle İspanya Devleti'ne tâbi' olan hükûmetler ve mülhakātları olan arâzî ve cezîreleri ve şehirleri ve kastelleri ve bundan sonra vaktiyle tarafına tâbi' olacak memâlik ve hükûmâtının re'âyâları beyninde işbu sulh u salâh mürâ'ât olunup ve emr-i ticârete dahi sâ'ir düvele müsâ'ade olunduğu üzere, berren ve bahren cevâb verilip ve emti'alarının fürûhtu ve karantina ve avârız-ı sâ'ireden mutazarrır olan sefâ'inin ta'mîri ve kifâf-ı nefsleri içün, iktizâ eden nesnenin akçeleriyle iştirâsı tarafeynden câ'iz ola.

İkinci mâdde: Devlet-i Aliyye'nin bi'l-cümle iskele ve gümrüklerinde kral-ı müşârünileyhin sefâ'inlerinden ve re'âyâlarından resmî yüzde üç ve sâ'ir dost olan düvel taraflarından verilen rüsûmât edâ olunup, mukābilinde Devlet-i Aliyye'nin sefâ'ini ve re'âyâsı dahi, İspanya'ya tâbi' olan yerlere vardıklarında, bu kıyâs üzere, sâ'ir dost olan düvel misillü rüsûmâtlarını edâ edeler.

Üçüncü mâdde: Devlet-i Aliyye'de kral-ı müşârünileyhin ikāmet edecek vekîli vesâtatıyla, Devlet-i Aliyye'nin münâsib olan bi'l-cümle iskelelerinde ve sevâhillerinde konsolosları ikāmet ettirilip, azl ü nasblarında ve vekîl-i mûmâileyh<e> rütbesine göre evâmir ve ber'ât ihsân olunmasında ve konsoloslarının ve tercümân ve etbâ'larının husûslarında sâ'ir dost olan düvel elçileri ve tercümân-ı konsolos ve etbâ'larına olan müsâ'ade misillü mu'âmele oluna.

Dördüncü mâdde: Kral-ı müşârünileyhin re'âyâları, mezhebi husûsunda ve Kuds-i **(s.339)** şerîf ve sâ'ir yerlere varan seyyâhlarıyçün, sâ'ir dost olan düvele mürâ'ât olunduğu üzere, müsâ'ade oluna ve Devlet-i Aliyye-i Osmâniye'nin her kangı mahallinde tüccâr ve re'âyâlarının ve bayrağı altında ola-

[110] Bkz. Not: 41.

nın biri vefât eder ise, muhallefâtı hükkâm ve zâbitân taraflarından musâdere olunmayıp ve bu gûne muhallefât mâl-i gā'ibtir deyü vaz'-ı yed ve istishâb olunmaksızın, vekîline veyâhûd konsoloslarına vasıyyeti üzere, ashâbına verilmek içün teslîm oluna ve eger bilâ-vasıyyet vefât eder ise, muhallefâtı vekîline ve konsoloslarına veyâhûd vefât ettiği mahalde olan şerîklerine teslîm oluna ve vefât eylediği mahalde konsolosu veyâ şerîkleri bulunmadığı hâlde ol mahallin kādî ta'bîr olunur hâkimi şer'an muhallefâtını defter eyleyip, bir emîn mahalle vaz' ve hıfz oluna. "Resm-i kısmet" dedikleri vergi taleb olunmaksızın, Der-i Devlet'te mukīm olan vekîli tarafından ta'yîn olunan âdeme bilâ-bahâne def' u teslîm oluna ve Devlet-i Aliyye'nin re'âyâsına ve tüccârına kral-ı müşârünileyhin memâlik ü ülkesinde kezâlik mu'âmele oluna.

Beşinci mâdde: Kral-ı müşârünileyhin konsolos ve tercümânlarıyla da'vâ zuhûr eder ise, dört bin akçeden ziyâde da'vâ olduğu hâlde da'vâları sâ'ir mahallerde istimâ' ve fasl olunmayıp, Âsitâne-i sa'âdet'e havâle oluna ve kezâlik kral-ı müşârünileyhin tüccâr ve sâ'ir re'âyâları ve himâyesi altında olanlar ile Devlet-i Aliyye re'âyâsı, bey' u şirâ ve ticâret husûslarıyla ve sâ'ir bahâne ile da'vâ ve kādîya vardıklarında, tercümânlarından biri bulunmadıkça, da'vâları istimâ' ve fasl olunmaya ve borçları ve kefâletleri ma'mûlün-bih senedât ve defter olmadıkça, da'vâ olunan deyn içün, hılâf-ı adâlet müdâhale olunmaya ve tüccârı beyninde da'vâ zuhur eyledikte bu makūle olan da'vâları konsolos ve tercümânları vesâtatlarıyla, şurût u kā'ideleri üzere görülmesi câ'iz ola ve bu mu'âmele, hîn-i iktizâda müşârünileyhin memleketlerinde bulunan Devlet-i Aliyye'nin tüccâr ve re'âyâsı haklarında dahi bu vechile mer'î tutula.

Altıncı mâdde: Devlet-i Aliyye'nin hükkâm ve zâbitânı, kral-ı müşârünileyhe tâbi' olanlardan her kim olursa olsun, bir ferdini bilâ-vech te'addî vü tahkīr ve habs eylemeyeler ve re'âyâlarından bir kimse, ahz olundukta, vekîli ve konsolosu tarafından taleb olunur ise, teslîm olunup, töhmetlerine göre te'dîb oluna.

Yedinci mâdde: Devlet-i Aliyye'nin re'âyâ ve tüccârı, emîn ü müsterîh olmak içün, taraf-ı Devlet-i Aliyye'den kral-ı müşârünileyhin kürsî-i memâliki olan Alikatine <Alikante>'de ikāmet üzere şehbender ta'yîn olunması câ'iz ola ve bu vechile işlerini rü'yet edip, Devlet-i Aliyye cânibinden müsâ'ade olunan serbestiyyet bunların hakkında dahi cârî ola.

(s.340) Sekizinci mâdde: Fenn-i mellâhîde <de> mâhir olanlardan tarafeyn limânlarında furtınadan tazyîk olunan sefâ'ine i'ânet oluna ve şikest olan sefâ'in ve derûnlarında bulunan emti'a ve sâ'ir eşyâları, bulundukları üzere sâhiblerine teslîm olunmak içün, akreb olan konsoloslara redd oluna.

Dokuzuncu mâdde: Tarafeyn sefâ'ini, asker ve cebehâne naklinde ve sâ'ir hıdmette istihdâm olunmak üzere cebr olunmayalar.

Onuncu mâdde: Devlet-i Aliyye'nin sefâ'ini, Memâlik-i Osmâniye'den dostluk üzere olup, kral-ı müşârünileyhin memâlikine sâ'ir dost devletlerin sefâ'ini gibi mu'tâd olan lazartadan sonra kabul olunalar.

On birinci mâdde: Devlet-i Aliyye'nin ceng sefâ'ini, rûy-i deryâda kral-ı müşârünileyhin ceng sefînelerine musâdefe eyledikte, bayraklarını dikip ve karşıdan top ile selâmlayıp, dostluk izhâr eyledikte, Devlet-i Aliyye'nin ceng sefîneleri dahi, kezâlik dostâne mu'âmele edip ve yine tarafeynin tüccâr sefâ'ini dahi, birbirlerine bayraklarını açıp, dostâne mu'âmele edeler ve işbu tarafeynin ceng sefîneleri, birbirlerinin tüccâr sefâ'inine musâdefe eyledikte, sebîllerin tahliye ve iktizâ eden mu'âvenet ile i'ânet olunup ve ceng sefâ'ini, iktizâ eden filukacılardan mâ'adâ filuka ile tüccâr sefînesine iki nefer âdem irsâl ve tâcir sefînesinin senedini ve yol kâğıdını görüp, ma'mûlün-bih olduğunu bildikte, kendi sefînelerine avdet edeler ve sefînelerin bayrak ve senedâtları ma'lûm olmak içün, birer sûreti ve bayrakların dahi resmleri tarafeynden verile.

On ikinci mâdde: Kral-ı müşârünileyhin re'âyâsından ve ana müte'allik olanlardan biri, İslâma gelip ve geldiğini konsoloslarından veyâhûd tercümânlarından birisinin muvâcehesinde mukırr olur ise, bu sûrette borcunu vermek ve kendi eşyâsından mâ'adâ sâ'irlerin emti'alarında<n> yedlerinde bulunan eşyâ dahi ba'de's-sübût ashâbına verilmek üzere, vekîline ve konsoloslarına teslîm oluna.

On üçüncü mâdde: Kral-ı müşârünileyhe tâbi' olup, himâyesinde ve bayrağı altında olan re'âyâ ve tüccâr tâ'ifesi, mâ-dâm ki, Devlet-i Aliyye düşmenlerinden olan korsan tâ'ifesiyle îsâl-i mazarrata sâ'î ve mezbûrelere askerî yazılmış olmayalar, o makûlelerin emvâl ü eşyâlarına ta'arruz ve kendilerine te'addî olunmayıp, eşyâlarıyla tahliye-i sebîl olunalar ve kral-ı müşârünileyhin

bayrağı ve patantesiyle olan sefâ'ininden biri, Devlet-i Aliyye'nin korsanları tarafından istirkāk olundukta, sefîne-i merkūme ve derûnunda olan tüccâr **(s.341)** ve re'âyâ ve eşyâ ve andan mâ'adâ devleteyn düşmenlerinden ahz olunan tarafeyn sefâ'ini ve içinde olan tüccâr ve re'âyâsı, mukarrer olan dostluk istihkâmı içün, mümkin mertebe tahsîl ve tarafeyne verilmeğe sa'y oluna.

On dördüncü mâdde: Bu iki devlet taraflarında bulunan cânibeyn üserâsı, bu husûsa me'mûr olanların ma'rifetleriyle, münâsib ve mu'tedilün-bihâ ile <ıtlâk> veyâhûd mübâdele olunalar ve ıtlâk veyâhûd mübâdele olununcaya dek, ashâbından lutf ile mu'âmele olunmak üzere tenbîh olunalar.

On beşinci mâdde: Kral-ı müşârünileyhin re'âyâlarından biri, gümrükten eşyâ kaçırmış bulunur ise, dost olan düvelin re'âyâsından ziyâde bir vechile te'dîb olunmaya ve tüccârları her ne mezhebden diler ise, simsar alıp, istihdâm edeler ve ticâretleri husûsunda hılâf-ı mu'tâd, bir kimse cebren müdâhale eylemeye ve edenlerin muhkem haklarından geline. Devlet-i Aliyye'nin iskele ve liman ve seddü'l-bahrine ve sâ'ir yerlerine gelen sefâ'inleri, dost olan düvelin sefâ'ini misillü yoklama olunalar.

On altıncı mâdde: Devlet-i Aliyye'nin sefâ'ini, kral-ı müşârünileyhin hükûmetinde olan sevâhilde sefîne seçildiği ve sefâ'inden dahi kara göründüğü mahalle değin, düşmeni tarafından ta'kīb ve te'addî olunmasına kral-ı müşârünileyh tarafından cevâz verilmemek ve kezâlik Devlet-i Aliyye'nin sefâ'ini dahi, minvâl-i muharrer üzere, anlar ile dost olan sefâ'ine hadd-i merkūm dâhilinde ta'arruz etmemek husûsları kendiler<e> dost bulunanlara ihbâr olunup, rızâ-dâde oldukları hâlde, keyfiyyet, Der-i Devlet-i Aliyye'ye tahrîren ifâde olunup ve minvâl-i muharrer üzere, karâr-dâde ola.

On yedinci mâdde: Devlet-i Aliyye re'âyâsından ve husûsan Ülgünlü ve Arnavudluk'ta olan korsan makūlesinden ve sâ'ir bu yolda yürüyenlerden bir ferd, bi'l-cümle kral-ı müşârünileyhin sefâ'ini ile husûmet etmemek husûsu ve iskelelerine ve memleketlerine vardıklarında, dostâne kabûl ve sâ'ir dost olan düvele mu'tâd olan i'ânetler bunların haklarında dahi icrâ olunmak hâleti emr ü tenbîh oluna ve zikr olunan tavâ'if, kral-ı müşârünileyhin taht-ı hükûmetinde olan arâzî ahâlîsine serbestiyyet ve kendi hâlleri üzere, ticâret içün varıp gelmeleri câ'iz ola ve işbu akd olunan mevâdda muhâlefet eden var ise,

te'dîb ve tarafeyne bu makūlelerden olan fi'l-cümle zarar u ziyân, sâ'ir dost olan düvele müsâ'ade olunduğu üzere, tazmîn ettirile ve Devlet-i Aliyye'nin emr ü fermânına muhâlefet ve kral-ı müşârünileyhin re'âyâlarına te'addî eder olur ise, ya'nî **(s.342)** korsanlık mu'âmelesini eder ise, o makūleye deryânın açığında musâdefe olunur ise ve olunduğu hâlde, akd olunan mevâdda halel gelmeksizin, hakkından gelinmesi câ'iz ola ve kezâlik Devlet-i Aliyye sefâ'ini dahi, bu vech üzere hareket eylemek câ'iz ola. Devlet-i Aliyye-i ebed-kıyâm ile İspanya Devleti beyninde râbıta-pezîr-i hüsn-i hıtâm olan işbu musâhala-i müteyemmene, Cezâyir-i Garb ve Tunus ve Trablus Ocakları'na ihbâr olunup, zikr olunan ocakların musâlaha husûsunda irâdeleri kendi yedlerinde olmaktan nâşî, anlar dahi, zikr olunan İspanya Devleti'yle başkaca akd-i musâlaha eylediklerinde, Devlet-i Aliyye, mahzûz ve musâlahaları makbûl olacağını müş'ir te'kîden dostluğu tavsiye birle, musâlahaya tergîbi hâvî evâmir-i şerîfe, İspanya elçisi tarafından istid'â olundukta, her bir ocağa başka başka üç kıt'a evâmir-i aliyye ısdâr ve teslîmi câ'iz ola.

On sekizinci mâdde: Devlet-i Aliyye'nin iskele ve limanlarında ve kezâlik kral-ı müşârünileyhin taht-ı hükûmetinde olan iskelelerinde ve limanlarında tarafeynin düşmenlerine ceng sefâ'ini techîz olunmasına cevâz verilmeye ve düşmen bayrağıyla gelen sefâ'inden tarafeynin sefâ'inine her vechile mu'âvenet olunup, tarafeynin sefîneleri, limanlardan çıktıklarında, yirmi dört sâ'at mürûrundan sonra, zikr olunan ceng sefâ'ininin ihrâcına cevâz <virile>. Velâkin düşmenlik hîlesiyle bir sefîne istirkāk olunup ve istirkāk olunan sefîneye i'ânet olunması mümkin olmadığı hâlde, bulunan devletin limanında bu makūle avârız zuhûru töhmet add olunmaya. Tarafeynin re'âyâ ve tüccâr sefâ'ini, düşmen bayrağı ve düşmenden yol kâğıdı almağa cevâz verilmeye ve bu makūle ahz olundukta, sefîne zâbiti, ibreten-li'l-gayr sefînesinin direğine salb olunup ve sefîne ve etbâ'ı ve eşyâsı, ahz edenin esîr ve ganîmeti ola ve tarafeynin re'âyâsına ve memleketlerinde süknâsı karâr-dâde olanlardan mâ'adâsına <y>ol kâğıdı ve bayrak verilmesine cevâz verilmeye.

On dokuzuncu mâdde: Kral-ı müşârünileyhin tarafından ta'yîn olunan vükelâ ve konsoloslardan bayrağı altında olanlar, ticârete müte'allik eşyalariyçün, gümrüklerini verdiklerinde, sâ'ir dost olan düvelden tahsîl olunan konsolata resmi alınmasına cevâz verile ve kral-ı müşârünileyhin re'âyâlarından

bir kimseye bârût ve top ve silâh ve sâ'ir memnû'âttan olanlardan mâ'adâ, ticârete müte'allik olan eşyâyı sefâ'ine tahmîl etmeğe mümâna'at olunmaya.

(s.343) Yirminci mâdde: Kral-ı müşârünileyhin re'âyâsına ve taht-ı himâyesinde olan kimselere ticârete müte'allik bey' u şirâlarında sâ'ir dost olan düvel misillü mu'âmele oluna ve ale'l-ıtlâk cârî olan sikkeden gayri sikke teklîfiyle, te'addî olunmayalar ve getirdikleri sikkeden hılâf-ı mu'tâd bir dürlü resm taleb olunmaya.

Yirmi birinci mâdde: Azîmet üzere olan sefîne, hudûs eden da'vâ bahânesiyle alıkonulmayıp, da'vâ ve nizâ'ı konsolos vesâtatıyla, bilâ-te'hîr fasl oluna ve kral-ı müşârünileyhin müte'ehhil ve mücerred olan re'âyâlarından cizye ve tekâlîf-i sâ'ire taleb olunmaya ve re'âyâlarının birinin üzerinde şer'an mâdâm ki, katl ü cerh keyfiyyetleri sâbit olmaya, kendi hâlinde oldukça, te'addî olunmaya ve işbu musarrah olan mâddelerde ve bunlardan hâric ve tasrîh olunmayan husûslarda sâ'ir dost olan düvele mu'âmele olunduğu vech üzere, müsâ'ade oluna ve devleteyne fâ'ideli ve lâzım add olunan sâ'ir mevâdd-ı nâfi'anın dahi işbu akd olunan şerâ'ite derci tarafeynden münâsib görülür ise, anlar dahi, îrâd u müzâkere ve tertîbden sonra, zamm u derc olunmak câ'iz ola.

Hâtime

Şevketlü, kudretlü, kerâmetlü, Âl-i Osmân pâdişâhı hazretleri ile haşmetlü, miknetlü, mekremetlü, İspanya hükümdârı ve kralı beyninde mün'akid olan müsâleme mevâddı bilâ-halel mer'î ve mahfûz tutula ve hüsn-i mu'âmele ve musâfât mâ-beyninin delâ'ilini tebyîn ü isbât zımnında, bu günkü gün bed' olunarak, cânibeyn memâlikinin sekenesine i'lân oluna ve işbu musâlaha ahidnâmesi tasdîk olununcaya değin, bu esnâda re'âyâ-yı tarafeyn haklarında muhtemelü'l-hudûs hasârât tazmîni îrâd olunmaya ve ahdnâme-i mezkûre, sekiz ay zarfında veyâhûd daha evvelce tasdîk oluna ve Maltız ve Roma ve Ceneviz, serbestiyyet-i hükûmetleri olmak hasebiyle, kral-ı müşârünileyh, mersûmûnun Akdeniz'den korsanlıkları def'ine hüsn-i himmeti bî-dirîğ eyleye ve bu husûsun keyfiyyet ve karârı taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye tahrîren beyân oluna.

(s.344) İzzet Mehmed Paşa Sadâretinde Kethudâ-yı Sadr-ı Âlî Bulunan Ömer Vahîd Efendi'ye Olmak Üzere İşbu Doksan Altı Senesi Cumâdeluhrâsının Yedisi Târîhiyle Müverrah Olarak Canikli Ali Paşa'nın Bir Kıt'a Kā'imesiyle Berâber Vârid Olan Meşrûh ve Mufassal Takrîrinin Sûretidir

On bir günde Taman cânibinden vürûd eden "Kerşî Sefer Ali" nâm re'îs, der-akab celb ve istintâk olundukta, Soğucak Beyi Zanoğlu Mehmed Girây, ol havâlîye vürûdunda, şehâmetlü Şahin Girây Hân hazretlerinin birâderleri Bahâdır Girây Sultân ve Arslan Girây Sultân ile mülâkāt ve çend def'a mükâleme ve: "*Taraf-ı Devlet-i Aliyye'den donanmâ-yı hümâyûn ile paşa ve asker gelecektir*" kelâmını beyne'n-nâs işâ'a vü teşhîr ve sultân-ı mûmâileyhimâyı dahi, bu makūle cevâblar ile tahrîk ü tagrîr edip, binâ'enaleyh sultânlar dahi, Taman'a gelip, hân hazretlerinin âdemlerini Kırım yakasına mürûr ettirdiler. Ve hân hazretleriyle miyânelerinde mükâleme ve münâfeseleri var idi. Ben, ol hâl üzere bir akdem sonra neye müncer olduğu ma'lûmum değildir deyü takrîri bir kıt'a kā'ime-i sâdıkānemiz ile sadrıa'zam ve efham devletlü, merhametlü veliyyü'n-ni'am efendimiz hazretlerine arz u takdîm olunmağla, tafsîl-i keyfiyyet kā'ime-i mezbûremizden karîn-i ilm-i şerîfleri buyurulur.

Kaldı ki, benim mürüvvet-kâr â sultânım hazretleri, hân-ı müşârünileyhin def'a-i sâniyede Rusya tarafına gitmesi ve ba'dehû Rusya askeriyle gelmesi, taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye hıyânet ve münâferetten nâşî olmayıp, seksen beş senesinde ber-muktezâ-yı takdîr Kırım, istîlâya dûçâr ve derûnunda bulunan hân ve selâtîn sefînelere süvâr olmalarıyla, hayret ü ıztırâbları vaktinde ahâlî-i Kırım, bi'l-ittifâk hân-ı müşârünileyh hazretleri ile birâderleri Sâhib Girây Hân hazretlerinin dâmenlerine yapışıp, böyle perîşâniyyet-i hâl ile bizleri terk etmeyiniz. Başlarımıza ne gelir ise, hayren ve şerren berâber görelim deyü niyâz u istirhâmlarına binâ'en, Rusya'ya gidip geldikten sonra, henüz mükâfât iktizâ eder iken, aksü'l-melhûz cânib-i müşârünileyhe ettikleri mu'âmelât-ı nâ-marzıyyeden başka, müşârünileyh Sâhib Girây Hân hazretlerine bâ-teşrîfât-ı hümâyûn hâniyet ibkā ve ihsân buyurulmuş iken, bi-tarîkı't-tagallüb müşârünileyhi mesned-i hâniyetten tard u izâle ve merhûm Devlet Girây Hân'ı intihâb ve mütâba'atlarına kemâl-i infi'âl ü nefsâniyete mebnîdir.

(s.345) Ber-muktezâ-yı sırr-ı hikmet-i hulûs-kâr-ı bî-mirâlarının bir müddet cânib-i Kırım'da meksim iktizâsı meczûmum olmuştur ki, hân hazretlerinin Devlet-i Aliyye-i ebediyyü'l-karâra sadâkatten gayri bir gûne fikri yoktur. Hattâ bundan akdem Rusyalunun hîleye mebnî tahrîkıyla, Dombasar <Tombasar> ve Yalı taraflarına irsâl eyledikleri âdemleri taraf-ı Devlet-i Aliyye'den mukābele ile, def' ve geriye i'âde olundukta, tekrâr bir dahi lisâna bile almayıp, hâli üzere terk eyledikleri mahzâ Devlet-i Aliyye'yi sıyâneten icrâsı dâ'iyesine düşdükleri sûrette beyne'd-devleteyn nizâ' vukū'uyla, belki encâmı Devlet-i Aliyye'ye bir gûne zarar terettübüne ben sebeb olmuş olurum mülâhazasıyla, min-ba'd kāle getirmedim deyü bi'l-münâsebe îrâd buyurmalarıyla, bu dahi devlete hayr-hâh ve sadâkat-kâr olduklarına dâlldir.

Lâkin Rusyalunun öteden berü mekr ü hud'a-âlûde ve derûnlarında fesâd ve Kırım'ı bir takrîb külliyyen zabt etmek dâ'iyesinde olduğu bî-iştibâhtır. Ancak kendisi bu esnâlarda fesh-i musâlaha etmemek gerektir. İmkânını bulur ise, Nemçelüyü tahrîk ve Devlet-i Aliyye ile beynlerinde adâvet ve muhârebe ilkāsına müterakkıb olduğundan başka, bir taraftan Gürcistân'ı dahi tahrîk ü iğvâdan hâlî olmayıp; hattâ bundan akdemce Saloman <Salomon> tarafına mahsûs bir kapudanı gelip, ba'de'l-mükâleme avdet eylediği ve keyfiyyât-ı sâ'ireleri gālibâ sa'âdetlü Süleymân Paşa hazretleri tarafından ifâde ve ma'lûm-ı Devlet-i Aliyye olmak gerektir. Hâsılı Rusyalunun merâmı ve şeb ü rûz etrâfı tahrîk ve envâ'-ı mekr ü hîle tertîb edip, bir takrîb Kırım'ı müstakıllen zabt eylemektir.

Ve şimdiye değin dahi belki bir hîle ve bahâne ile zabtı tedârüküne teşebbüs etmeleri melhûz idi. Ancak hân hazretlerine mâ-dâm ki mesned-i hâniyet sendedir, Kırım'a tarafımızdan müdâhale olunmaz deyü va'd ve mukāveleleri sebkat eylediğinden nâşî, bilâ-sebeb sözlerinden nükûlü irtikâb edemezler. Binâ'enaleyh şâyed tahammül edemeyip, zâhiren irâdesiyle Kırım'dan keff-i yed etmiş olur mülâhazasıyla, dâ'imâ hân hazretleri tarafına sabr u tahammül olunmayacak gibi gûnâ-gûn teklîfât-ı reddiyye ve mu'âmelât-ı bâride izhâr etmektedir. Hân hazretleri dahi, gerek Rusyalunun bu gûne fevka't-tahammül eyledikleri mu'âmele ve teklîfât-ı nâ-marzıyyelerinden ve gerek ibtidâ-yı hâniyetten berü, derûn-ı Kırım'da tekevvün eden vekāyi'-i keder-âmîzden îrâdıyla masârifini idâreden acz u usreti hasebiyle, hâniyetten değil, belki câ-

nından dahi usanmıştır. Lâkin kendi Kırım'dan keff-i yed ettiği sâ'at Rusyalunun zabt edeceği meczûmu olduğundan nâşî, bir taraftan sekene-i Kırım'ın **(s.346)** hâllerine merhamet ve bir taraftan âr u hamiyyet sâhibi bir zât olmağla, bir işe mübâşeret etti<ğin>de netîce-pezîr edemedi kelâmı tefevvüh olunmaktan ihtirâz-ı dâmen-i sabra teşebbüs birle, gâh bir eyyâm temâruz ve gâh sayd u şikârı vesîle ederek, geşt ü güzâr ile imrâr-ı vakt etmektedir.

Kaldı ki, Kırım'ın tasfiye vü istihlâsı zımnında, zuhûr-ı inâyet-i Rabbâniyeye terakkub ve vakt-i merhûnuna ta'lîk olunarak, şimdilik külliyyen Rusyalunun dâhil-i kabza-i dest-i tasallutu olmayıp, bir müddet bu hâl üzere durmaları muktezâ-yı vakt ü hâl olduğu sûrette, zuhûr eden münâza'a vü fesâdın indifâ'ıyla, hân hazretlerinin mesned-i hânîye iclâsı ve istikrârı zann-ı gālib-i sâdıkāneme göre bu merâmın husûlüne medâr-ı küllî olmak gerektir. Ve illâ vakt-i âhara te'hîri iktizâ etmeyip, tîz elden istihlâs ve nizâm-ı aslîsine ircâ'ları irâde-i aliyye buyurulduğu takdîrce, *–fe-lehu'l-ḥamdü ve'l-minnetü–*[111], şevketlü, kudretlü, veliyy-i ni'metimiz pâdişâh-ı âlem-penâh efendimiz hazretlerinin kuvve-i kāhire-i cihândârîlerine hâ'il yoktur. Ve avn ü tevfîk-ı Bârî ve yümn-i himmet-i kûh-efgen-i şehenşâhîlerine bu merâmın husûlü dahi akreb-i me'mûldür.

Bu takdîrce bâlâda bast u beyân olunan Taman Vak'ası îrâs-ı münâza'aya bir mukaddime-i kaviyyedir. Zîrâ Rusyalu, bu makūle keyfiyyât vukū'una müterakkıbdır. Bu sûrette münâza'a îrâsıyla, muhârebe ve fesh-i musâlahaya mübâşeret olunduğu hâlde, hân-ı müşârünileyh hazretleri, Rusyaluya muvâfakat birle, Devlet-i Aliyye ve asâkir-i İslâmiye ile muhârebe vü mukābeleyi irtikâb etmeyecekleri egerçi azheru mine'ş-şemstir. Ancak zikri sebkat ettiği vech üzere, hâniyetten bî-zâr olmağla, Kırım'da dahi meks etmeyip, kable'l-muhârebe Kırım'ı terk ve hâniyetten ferâgat birle, bir mikdâr etbâ'-ı mahsûsıyla, sâhil-i Bahr-ı Azağa karîb "Aye" nâm mevzi'de ihdâs eylediği kasabasına nakl ve ikāmet, Rusyalunun dahi Kırım'ı zabt ve min-evveli'l-emr ahâlîsini derûnundan ihrâc ve kendi memleketlerine sevk u nakl ve Kırım'a asâkirini idhâl edip, dâ'iren mâ-dâr zabt ve muhâfaza edecekleri mülâha-

[111] Hamd ve minnet (şükür) Allâh'a mahsustur.

zadan ba'îd değildir. Bu takdîrce, –*ma'âẓa'llâhu te'âlâ*–[112], Kırım'da mevcûd bu kadar ibâdu'llâhın pâ-zede-i hasâr olacaklarından başka, sevahil-i Bahr-ı Siyâh'ın küllîsinden emniyyet meslûb olur. Kaldı ki, encâm-ı kâr nizâ' u ihtilâl zuhûr etmemek emr-i muhâldir. Ancak devletlü, merhametlü sâhibü'd-devlet ve kesîrü'l-lutf ve'l-mürüvvet efendimiz hazretleri, bu kullarını mürde iken ihyâ ve Kırım gibi mahall-i mekrûhtan halâs ve hâkten ref' buyurmalarıyla, hâssaten efendim ve veliyy-i ni'met-i bî-minnetimizdir. Ömrüm oldukça, du'â-yı bekā-yı eyyâm-ı ömr ü devlet **(s.347)** ü ikbâlleri farîza-i zimmet ve vâcibe-i uhde-i sadâkatim olduğundan gayri, cenâb-ı mekârim-nisâblarıyla dahi hukūk ve muvâlâtımız kadîm ve hem-rütbe-i derece-i uhuvvet olmaktan nâşî, devletlü veliyyü'n-ni'am efendimiz hazretlerinin ve gerek mürüvvet-kâr â siz sultânımın zamân-ı sa'âdet-iktirânınızda bu gûne vahîmü'l-âkıbe olan emr-i mekrûhun adem-i zuhûru merâmına mebnî, mücerred îkāz u ihtâr zımnında, bast-ı makāle ibtidâr olunmuştur.

Hâşâ-sümme-hâşâ ki, iki yüz seneden mütecâviz müddetten berü eben-an-ceddin perverdesi olduğum nân u ni'met-i Devlet-i Aliyye üzerine hân-ı müşârünileyhin iki senelik in'âmını tercîh ve bu takrîrden merâm, mücerred müşârünileyhi sıyânete mebnî ola. Ancak aksâ-yı merâmım hâssaten efendilerimizi îkāz u âgâh zımnında olup; lâkin mukaddemâ dahi ba'zı mevâdda vukūfum hasebiyle, her çend vazîfemden hâric ise de, sadâkatime mağrûren mücerred âgâh ederim mülâhazasıyla, vâkı' olan ba'zı tahrîrât-ı hayr-hâhânemi hılâf-ı mülâhazalara hamlen taşradan vazîfesi olmayan umu<r>a müdâhale ediyor deyü başımıza gelen seyyi'elerin ekserîsine illet-i müstakılle olduğuna mebnî, devletlü, merhametlü veliyyü'n-ni'am efendimiz hazretleri zînet-efzâ-yı sadr-ı vâlâ ve cenâb-ı mekârim-nisâbları kethudâ-yı ulüvvü'l-kadr-i ma'âlî-pîrâları olmayıp, âharı olmak lâzım geleydi, bu makūle mevâdd zımnında, kat'an harf-ı vâhid dahi tahrîr etmeyeceğim vâreste-i reyb ü riyâ olmağla, kerem ü inâyet buyurup, işbu takrîr-i sâdıkânemizi meclis-i kübrâda izhâr buyurmayarak, re'y ü istisvâb buyurulur ise, bir vakt-i tenhâ-yı merâhim-nümâ-yı veliyyü'n-ni'amânelerinde merhametlü veliyyü'n-ni'am efendimiz hazretlerine arz u takdîmi re'y ve inâyet-i aliyyelerine vâbestedir.

[112] Bkz. Not: 22.

Evâhır-ı Cumâdelâhırede Ömer Vahîd Efendi Tarafından Ali Paşa'ya Cevâben Yazılan Mektûb Sûretidir

Zât-ı hamiyyet-sıfât-ı Âsafânelerine olan râbıta-i ihlâs ve zâbıta-i ihtisâsım muktezâsınca, leyl ü nehâr neşr-i ezkâr-ı cemîleleriyle evkāt-güzâr olduğum kalb-i âgâhlarına âşikârdır ve miyânede tekellüf ber-taraf ve nezd-i evliyâ-yı ni'amîde ale'd-devâm sebeb-i irtifâ'-ı kadr ü şânları olacak vesâ'il ü esbâbı istihsâle bezl-i mechûd bu bendelerine müsteclib-i iftihâr u şereftir. Cenâbları misillü ashâb-ı urâkat u asâlet hasbe'l-kader cânib-i Devlet-i ebed-müddetten mazhar-ı sitem ü keder olsalar dahi, meftûr oldukları cevher-i sadâkat ve mâye-i istikāmet lâzımesince, hânedân-ı veliyyü'n-ni'mete ârız olacak bâridenin indifâ'ına **(s.348)** ser ü cânlarını siper edecekleri bî-iştibâhtır. Binâ'enaleyh bu def'a Kırım havâdisi istis'âl olunmak zımnında, savb-ı vâlâlarına gidip ric'at eden Tatar bendeleri yediyle abd-i mütehassıslarına hafîce tastîr buyurulan kā'ime ve takrîr mine'l-muttali' ile'l-mukatta' mütâla'a ve mefhûm u mü'eddâlarına iktisâb-ı vukūf u ıttılâ' olunduktan sonra, ferd-i âferîdeye ifşâ olunmayıp, derhâl bi'n-nefs huzûr-ı fâ'izü'n-nûr-ı veliyyü'n-ni'amîye azîmet ve nezd-i âlîlerinde ibtidâsından âhırına dek kırâ'at olundu. Fî-nefsi'l-emr henüz hezâr tekellüfât ihtiyârıyla, ibâd ve bilâd üzerlerinden def' olunan şûriş ü ihtilâl ve âşûb u cidâlin, –*'iyâẕen bi'llâhi te'âlâ*–[113], i'âdesini mûcib olur. Ednâ vaz' u hâleti ve hılâf-ı ahd ü peymân reftâr u hareketi devlet-i kavî-şevket tecvîz eylemeyeceği ve bu gûne münâza'a vü şikāka sebeb olanları zecr ü terbiyede dakīka fevt olunmayacağı güneş gibi zâhir keyfiyâttandır. Kaldı ki, Kuban suyu'nun berü giçesinde Soğucak ve Abaza ve Çerâkise'nin sâkin oldukları arâzî vü emâkin ü bikā' ve Tatar halkından hâriç içlerinde sâkin akvâm ahidnâmeler mantûkunca Devlet-i Aliyye'ye tâbi' ve mülk-i mevrûs-ı cihândârîde dâhil olup, her devlet, kendi memleket ü ülkesinde mutasarrıf olduğu kılâ'ını tahsîn ve istediği yerlere kal'alar binâ ve asâkirini tanzîm ve ahâlîsini zabt u rabt eylemek hakk-ı sarîhi olduğu ve hattâ Rusyalu ile akd olunan musâlaha şerâ'itinde bu mâdde sarâhaten mezkûr ve Rusyalu, Herson <Cherson/Kerson> Kal'ası'nı ve anın emsâli kendi hudûdlarında nice kal'a ve palankalar ve kasaba-i sâ'ire ihdâs eyledikleri muhakkak ve Saltanat-ı seniyye dahi, husûn-ı İslâmiye'den Soğucak Kal'ası'nı termîm ve etrâfında istihkâ-

[113] Yüce Allâh'a sığınırım.

mına dâ'ir ba'zı ma'âkıl ü mevâzi'in tecdîdini irâde ve geçen sene Çerâkise ve Abaza kabâ'ilinin Zanoğlu Mehmed Girây ve Hâcı Hasan Bey ve el-Hâcc Ali ve Mehmed Efendi ile Dersa'âdet'e mahzarları vürûd ve hulâsa-i me'âlinde kal'a-i mezkûrenin kusûrunun ve küsûr-ı tekmîli ve neferât mevâcibi ve zahîrelerini ve kendilerinin nizâm-ı hâllerini istid'â ve ol esnâda Kuban'ın öte yakasında Nogaylu beynlerinde ba'zı şikāk u ihtilâfât zuhûr ettiği mesmû' olduğu ecilden, erkân-ı devlet mülâhaza vü mütâla'a ve yüz elli binden ziyâde Çerâkise ve Abaza kavmi, başsız ve buğsuz Soğucak ve havâlîsinde mevcûd ve Devlet-i Aliyye'ye müttebi' olmalarıyla, şâyed Nogay'ın umûruna müdâhale ve bir gavgā ihdâs edeler. Mukaddemâ tenbîh vâcibâttandır denilip, nass-ı ahdnâmenin ibâresini derc ile, iki kıt'a fermân-ı âlî-şân tasdîr ve me'âllerinde umûmen Tatar halkı, serbest oldukları ve Kırım ve Kuban taraflarında Rusya askerinin istîlâ eyledikleri kılâ' ve arâzî Tatar'a terk olundukları ve Çerâkise ve Abaza kabâ'ili, Tatar'dan hâric ve isimleri ahidnâmede gayr-i mezkûr ve Kuban'ın beri yakasında Anadolu giçesinde vakı' arâzîye, **(s.349)** hilâl-i muhârebede Rusya askeri istîlâ eylemek şöyle dursun, ayak dahi basmadıkları nümâyân olup, siz ki, Çerâkise ve Abaza beyleri ve sipâhîlerisiz, bu sûrette sizler, Devlet-i Aliyye'ye tâbi' ve sâkin olduğunuz yerler Memâlik-i mahrûse muzâfâtından olduğu cihetten, kendi ırz u edebiniz ile ikāmet ve iki devletin sulhuna mugāyir etvârdan ve hân hazretlerine tâbi' tavâ'if-i Tatar'ın umûrlarına müdâhaleden mücânebet eyleyesiz te'kîdâtını tasrîh ü tastîr ve evvelbahârda Soğucak Muhâfızı Mîr-i mîrân Ali Paşa, ol tarafa varınca, Zanoğlu Mehmed Girây Bey, Soğucak Kal'ası'nı muhâfaza eylemesi tavsiye vü telkīn ve kabâ'il-i mezkûreyi mugāyir-i ahd ü peymân hareketten men' ve üzerlerine nezâret ve her husûsu kānûn-ı aklî ve sedâda tatbîk iledir. Adâlet-i mukırra i'lâm eylemek üzere, mûmâileyh Ali Paşa'ya ber-vech-i te'bîd, Ankara sancağı tevcîh ve hâss ta'yîni ile, Soğucak muhâfızlığı uhdesine ihâle ve otuz beş gün mukaddem bâ-sefîne Soğucağa ib'âs olunmağla, şimdiye dek vürûdu melhûzdur. Bu tekellüfleri ihtiyârdan merâm, cümlenin insilâb-ı âsâyişini müstelzim bir münâferet vukū' bulmamak maslahatı idiği mukarrer iken, Mehmed Girây ve sâ'irlerinin muhâlif-i mu'âhede vaz'a tasaddîlerine cevâz gösterilmek nice olur. Husûsâ şehâmetlü Şahin Girây Hân hazretlerinin fi'l-hakīka Devlet-i Aliyye-i ebediyyü'l-istimrârın güceneceği bir tavrı olmayıp, rûz-be-rûz âmme haklarında hayr-hâhlıkları müşâhede olunmakta iken, karındaşları ile

miyânelerinde tekevvün eden şikāka efendilerimiz, bir gûne cevâz vermeyip, iki tarafa dahi pend ü nush ile, aralarını tasfiyeye sa'y ü ikdâm buyuracakları bedîhîdir. Bu âna dek Taman Mâddesi'ne dâ'ir hân-ı müşârünileyh hazretlerinden bir kâğıd ve bir haber vârid olmadı. Öyle bir tahrîrâtları vürûd eder ise, be-her-hâl karındaşlarına nasâyihi mutazammın kâğıdlar yazılacağından başka, gerek Mehmed Girây ve gerek sâ'irleri bâ'is-i fesâd olacak harekâttan men' u tahzîr olunurlar. Devlet-i Aliyye'nin ahdini vikāyeden gayri bir fikri ve bu husûslardan ser-i mû haberi vü âgâhı olmamağla, hemen mecbûl oldukları gayret ve âkıbet-endîşi muktezâsınca, Kırım taraflarına ve Soğucak cânibine göz ve kulak olup, iktizâsınca hakîmâne celb-i havâdise sarf-ı himmet buyurmaları matlûb-ı veliyyü'n-ni'amîdir. Çünki beynimizde bu gûne serâ'irin mükâtebesi karâr buldu. Bendeleri, ne kadar rûhum gibi yazılan esrârı ketm ü ihfâ ederim; ancak cenâb-ı devlet-me'âbınızdan dahi recâ-yı senâ-verânem oldur ki, tahrîr buyurulan havâdis ü ahbâr gayri mahalle iş'âr buyurulmaya ve bir elden çıka. Zîrâ serâ'ir-i mezkûreye âhar muttali' olup, münteşir olduğu sûrette, hâtır-ı şerîflerine **(s.350)** bizim tarafımızdan fâş olmak ihtimâli hutûr etmekle, i'timâd münselib olmak iktizâ eder. İhfâ-yı esrârda olan fevâ'id nezd-i vâlâlarında ta'rîften müsta'nî idiği ma'lûm-ı devletleri buyuruldukta, emr ü fermân devletlü, inâyetlü, sa'âdetlü re'fetlü, atûfetlü efendim sultânım hazretlerinindir.

(17)

Evâhır-ı Mâh-ı Zilka'dede Sadrıa'zam Bulunan Yeğen Mehmed Paşa Tarafından Ali Paşa'ya Yazılan Mektûb-ı Sâmî Sûretidir

Cenâb-ı izzet-me'âb-ı müşîraneleriyle miyânemizde ihlâs u muhabbetten gayri bir hâlet olmayıp, husûsa zâtları misillü Devlet-i Aliyye-i ebed-kıyâmın umûr-ı mu'tenâ-bihâsına yarar ve nâmdâr vüzerânın himâyet ü sıyânetleri Saltanat-ı seniyye'ye râci' ve nâfi' mesâlihten olduğuna binâ'en, zerre kadar tekeddürünüzü mûcib olur hâdise zuhûr eylememesine ve huzûr-ı fâ'izü'n-nûr-ı hazret-i tâcdârîde terakkī-i kadr ü i'tibârınızı mücteclib olacak mukaddemât-ı hayriyyenin temhîdine ikdâm u dikkat vâcibe-i zimmet-i diyânetimiz olduğu Hudâya ıyândır. Zîrâ vüzerâ ve vükelâ, bünyâd-ı saltanatın de'â'imi menzilesinde olup, sizin gibi asîl ve hânedânzâde ve uhdesine ihâle kılınan hıdme-

ti ber-vefk-i merâm tesviyeye muktedir vezîrin tedârükü zamân-ı medîdeye muhtâc ve –*'iyâẕen bi'llâhi te'âlâ*–[114], fıkdânınız sûretinde der-kâr olan zarar Devlet-i ebed-kıyâma â'iddir. Bu takdîrce şart-ı insâf u hakkāniyet ittifâk-ı kulûb ile, veliyy-i ni'metimiz olan Devlet-i Seniyye'nin umûr-ı mülkiyyesinde sâdıkāne bezl-i mechûd eylemektir. Kaldı ki, bu def'a kethudâmız izzetlü ağa bendelerine ib'âs buyurulan kā'ime-i müşîrâneniz manzûrumuz oldu.

Beyit

Dervâze-i şehr mî-tevân best
Ne-tevân dehen-i muhâlifân best[115]

müfâdı üzere, nâsın setr-i dehân-ı kāl ü kīlları emr-i müstehîl olduğu meczûmunuzdur. –*Li'llâhi'l-ḥamdü ve'l-minnetü*–[116], ibtidâ-yı neş'etinizden berü, cânib-i celîlü'l-menâkıb-ı tâcdârîden size her gûne maslahat ihâle olunmuş ise, mâ-lâ ve büd-nâ temşiyetinde taksîriniz olmayıp, gerdiş-i rûzgâr hılâfına devr ile, mukaddemâ vezâretiniz ref'iyle, bu kadar mihen ü meşâkka mazhariyyetinize illet-i müstakılle olanlardan birisi kalmayıp, netîce-i kârda, –*ennecâtu fi'ṣ-ṣıdk*–[117] mefhûmu hakkınızda rû-nümâ ve cevher-i sadâkatinize tatarruk eden a'râz-ı tasnî'ât ehl-i agrâzdan olduğu **(s.351)** huzûr-ı fâ'izü'n-nûr-ı şâhânede nümâyân olduğu ecilden, yine rütbe-i ûlânıza ısʻâd buyurulduğunuzdan mâ'adâ, tarafınıza olan vüsûk u i'timâd-ı mülûkâne evvelkiden bir kaç kat ziyâdedir. Ve eben-an-ceddin nân u ni'met-i Devlet-i Aliyye ile perverde olmuş sizin gibi asîl ve hânedân bir vezîr, hâşâ-sümme-hâşâ hukūk-ı ni'am-ı tâcdârîyi ferâmûş ile, âhara meyl eylemek ihtimâli hâtıra gelir nesnelerden değildir. Hakkınızda kelimât-ı nâ-lâyıka tefevvüh edenlerin kelâm-ı bî-misâslarına havâle-i sem' u ısgā şöyle dursun, lutf-ı Bârî ile, o misillüler yanımızda feth-i dehân-i bî-edebîye cesâret dahi edemezler ve el-hâletü-hâzihî ser-kâr-ı umûr-ı Saltanat-ı seniyye'de bulunanların cümlesi, sizin hayr-hâh ve sadîklarınız oldukları celî vü hafî tahkīk-gerde-i muhibbânem olmuş ve bu

[114] Bkz. Not: 113.

[115] Şehirlerin kapısı kapatılabilir, (fakat) muhaliflerin ağzı kapatılamaz.

[116] Bkz. Not: 66.

[117] Kurtuluş doğruluktadır.

sûrette Amr ve Zeyd kelâmına i'tibâr-ı hâtır-ı düstûrânenize tagayyür ü tekeddür getirmeyip, Kırım taraflarına dâ'imâ havâle-i çeşm ve gûş-ı ihtimâm ederek, isticlâb olunan âsâr ve havâdisi pey-â-pey tarafımıza tahrîr ve sizden me'mûl-i Hudâvendigârî olan fatânet ü dirâyet ve gayret ü sadâkat muktezâsınca, her hâlde rüsûm-ı teyakkuz u basîrete mürâ'âta himmet buyurmanız me'mûlüyle kā'ime-i ihlâs-müfâd tahrîr ve firistâde-i nâdî-i izzet-semîrleri kılınmıştır. –*İnşâ'a'llâhu te'âlâ*–[118], lede'l-vüsûl, muhât-ı ilm-i dakīka-dânları buyuruldukta, ber-vech-i muharrer, Kırım mâddesi bir sûret-i nizâm iktisâb edinceye kadar, ol havâlîlerin ahvâline havâle-i enzâr-ı nezâret ve bir uçtan alınan havâdisi lâ-yenkatı' savb-ı hâlisânemize iş'âr ve teyakkuz u basîret merâsimini icrâya himmet buyurmaları me'mûldür.

Sâlifü'z-zikr Mektûb-ı Sâmî Mûcibince Kethudâ-yı Sadr-ı Âlî Halîl Hamîd Efendi Tarafından Müşârünileyh Ali Paşa'ya Yazılmış Olan Mektûbun Der-kenârıdır

İlmu'llâh bilerek hıdmet-i devlet ve sadâkatte kusûr etmek ihtimâlimiz olmayıp, devletlü veliyyü'n-ni'am efendimizin taraf-ı âlîlerine teveccüh-i tâmmesi ânen-fe-ânen meşhûdum olduğu ve Kırım mâddesine dâ'ir evvel ü âhır bi'l-cümle ifâdeleri müsellem ve bu hâlde isâbet-i re'y-i dâverî cezm-gerde olduğu ve işbu kazıyyede Devlet-i Aliyye'nin irâde ve medhali olmayıp, iki taraftan birisi mültezemi olmadığı ve merâm-ı Devlet-i Aliyye şurût-ı uhûdu muhâfazadan ibâret olmağla, cenâb-ı Hak'tan sûret-i hayriyyesi me'mûldür. Hâlbuki efendim hazretleri, kâffe-i umûra müşâhede vü tecrübetle vâkıf olmalarıyla, devletlü efendimizin me'mûl ü matlûb-ı **(s.352)** devletleri buyurulduğu üzere, ol taraflara dâ'ir ahvâlin ve muktezâ-yı vaktten olan harekâtın Devlet-i Aliyye'ye nâfi' olacak vech üzere, beyân-ı hakāyıkını efendimden me'mûl buyurduklarına ve erbâb-ı buğz kelâmı nezd-i devletlerinde bir dürlü mesmû' ve mültefet olmak ihtimâli olmadığına i'timâd buyurup, izzetlü İbrâhîm Efendi bendeleri, öteden berü karındaşımız mesâbesinde ve muhabbetimiz kadîm olmağla, kendisiyle müzâkeremiz üzere, sa'âdetlü kapudan paşa hazretlerine mu'accele deyninizi edâya himmet buyurmaları vücûhla münâsib

[118] Bkz. Not: 41.

görülür. –*İnşâ'a'llâhu te'âlâ*–[119], refte refte anlar dahi, savb-ı devletlerinize kemâ-fi'l-evvel müncezib olurlar. Her hâlde Huda'ya emânet ve mazhar-ı tevfîk olmaları müsted'âdır.

Halîl Hamîd Paşa'nın İbtidâ-yı Sadâretinde Tarafından Yazılan Mektûb-ı Sâmîye Kendi Kalemiyle Yazmış Olduğu Hâmiştir

Bundan akdem Devlet-i Aliyye tarafından ba'zı tedbîrde adem-i tedkīk vukū' bulmuş ise de, ya'nî Mehmed Girây'ın beyliği ve kalyon irsâli misillü lâ-an-kasdın keyfiyyetlerin zuhûru olmuş ise de, ilmu'llah Devlet-i Aliyye'nin Şahin Girây Hân'ın karındaşlarının ve gayrinin Kırım'a dâ'ir vukū' bulan işlerine kat'an rızâ olmadığı yakīnen ma'lûm ve şimdi ber-muktezâ-yı takdîr, bu hıdemât-ı celîleye me'mûriyyetimize binâ'en, bi-kadri'l-iktidâr umûr-ı devlet uhdemizde olmağla, mâ-dâm ki fî-mâ-ba'd Rusyalu, ahdine râzı ola, Devlet-i Aliyye tarafından ahde münâkız bir hâlet zuhûr etmemesi meczûmum olduğu ve eger anlar hedm-i bünyân-ı musâfât ederler ise, ol vakit muhâsamayı lâzım görmek merâm-ı sahîh idiği ma'lûm-ı müşîrîleri buyuruldukta, ol bâbda Rusyalunun merâm u maksûdlarını tashîh ve işin muktezâsını bi'l-ittisâl, tahrîr ve tavzîhe himmet ve dikkatleri me'mûlümüzdür.

(18)

Rusya Elçisinin Verdiği Takrîr Tercümesi

Birinci mâdde: Me'kûlât ve mühimmât-ı sefâ'in ve hâsılât-ı sâ'irenin Devlet-i Aliyye memâlikinden nakl ü imrâr olunmalarına ba'd-ez-în mevâni' îrâd olunmaya ve ticâret-i sefâ'inin serbestiyyet üzere seyr etmelerine dâ'ir iki devlet-i imparatoriyyeden ve ekser Avrupa milelinden i'tirâf u tasdîk olunan bî-taraflığın nizâmı usûlüne muvâfık nizâmât tanzîm oluna. Ve işbu mâdde Rusya Devlet-i imparatoriyyesinin muvâfakat etmiş olduğu ri'âyât-ı hâtıra **(s.353)** nazaran ehemm-i mevâddan olmağla, değme hâl ile ferâgat olunamaz. Ve işbu mâddeyi alâ-eyyi-hâlin, onsuz olmaz kabîlinden bir şart edecektir.

İkinci mâdde: Devlet-i Aliyye, min-ba'd hufyeten ve alâniyeten umûr-ı Tatar'a müdâhale etmeye ve hânı gayri gûne görmeyip, ancak mülk-i müs-

[119] Bkz. Not: 41.

takıll ü serbest görüp, bir dürlü mahkûmu olmadığını ve bir gûne kendiye verecek hesâbı olmadığını bilip, binâ-ber-în aleyhine bir dürlü şikâyâtı ve bâ-husûs el-hâletü-hâzihî mâ-nahnu-fîh olanları külliyyen kizbe mebnî olup, kurb u civârına dahi min-külli'l-vücûh râci' olmadıklarından kabûl etmeye.

Üçüncü mâdde: Eflâk ve Boğdan memleketleri hakkında bin yedi yüz yetmiş dört senesi musâlahası muktezâsı üzere, mu'âmele olunup, bu bâbda her dürlü mübhemâtı ber-taraf etmek içün, ba'd-ez-în verecekleri cizyeye ve hılâf-ı kâ'ide cebren ihdâs olunan ahmâlin ref'ine dâ'ir müzâkere oluna.

Nemçe Elçisinin Takrîrinin Tercümesi

Kırım cânibinde Rusya serhadlerinin zarar verebilir ihtilâlât-ı mütevâliyenin vukū'una bâdî ve masârif-i kesîreyi istilzâm eden harekât-ı askeriyye hasebiyle, bilâ-fâsıla insilâb-i âsâyişe mü'eddî olup, doğrudan doğruya uhûd u şurûtuna mugāyir ve dostluğa münâfî olan Devlet-i Aliyye'nin vaz' u hareketine dâ'ir Rusya Devlet-i imparatoriyyesinin ale'l-ıtlâk şikâyetini vech-i meşrûh üzere, ba'de'l-beyân arz-ı merâma bu vechile mübâderet olunur ki, bi'l-cümle Rusyalıların pâdişâhı olan imparatoriçesi mülâhazât-ı munsıfâne ve niyyât-ı muslihânesi delâletiyle, Devlet-i Aliyye ile olan umûrunun kat'î vech üzere, tanzîmi husûsunda kendisince bâkī kalan ve maslahatın derece-i intihâsı olan vesîleyi fi'le çıkarmağa karâr verip ve bu husûsta dost-ı ehabbı ve müttefik ü vefâdârı olup, serhaddâtın kurb u civâriyetine ve iki devlet-i imparatoriyyenin beyninde müstahkem ü pây-dâr olan ittihâd-ı kâmileye nazaran, işlerin bu hâle gelmesine bî-taraflık nazarıyla bakamayacağı meczûm olan Roma imparatoruyla ittifâk edip, işbu takrîri imzâ eden muhlislerinin ve pâdişâh-ı müşârünileyhâ elçisinin bi'l-ittifâk vesâtatlarıyla, pâdişâh-ı müşârünileyhânın bâlâda mezkûr şikâyâtı üzerine, ri'âyet-i hâtır ve tenezzülünün nihâyet-i derecesini hâvî olan irâdesi vech-i mü'essir ile Devlet-i Aliyye'ye arz olunur. Şöyle ki:

Evvelen: Me'kûlât ve mühimmât-ı sefâ'in ve hâsılât-ı sâ'irenin Devlet-i Aliyye memâlikinden **(s.354)** nakl ü mürûrlarına ba'd-ez-în mevâni' gösterilmeye ve ticâret-i sefâ'inin serbestiyyet üzere seyrlerine dâ'ir Devlet-i Aliyye'nin ma'lûmu olduğu üzere, iki devlet-i imparatoriyye taraflarından ve ekser Avrupa milletleri cânîblerinden i'tirâf u tasdîk olunan bî-taraflık usûlüne

muvâfık nizâmât tanzîm oluna. İşbu mâdde mukāvele-i ticâret içün tertîb olunup, vaktinde taraf-ı muhlisîden Devlet-i Osmâniye vükelâsına arz olunacak sûretten müstebân olacağı vechile, Rusya Devlet-i imparatoriyyesinin muvâfakatına meyl edeceği ri'âyât-ı hâtıra nazaran, ehemm-i mevâddan olmağla, devlet-i imparatoriyye-i müşârünileyhânın fârig olmayacağı bir mâdde olup, işbu mâdde alâ-eyyi-hâlin onsuz olmaz kabîlinden bir şart olacaktır.

Sâniyen: Devlet-i Aliyye min-ba'd hufyeten ve alâniyeten umûr-ı Tatar'a müdâhale eylemeye ve hânı gayri gûne görmeyip, illâ bir mülk-i müstakıll ü serbest nazarıyla bakıp, bir dürlü mahkûmu olmadığını ve bir gûne kendiye verecek hesâbı olmadığını bilip, binâ-ber-în aleyhine bir dürlü şikâyâtı ve bâhusûs el-hâletü-hâzihî vukū'a gelenleri kabûl eylemeye.

Sâlisen: Eflak ve Boğdan memleketleri hakkında bin yedi yüz yetmiş dört senesi musâlahası muktezâsı üzere, her dürlü mübhemâtı ber-taraf etmek içün, ba'd-ez-în verecekleri cizyeye ve hılâf-ı kā'ide ve cebren ihdâs olunan ahmâlin ref'ine dâ'ir müzâkere oluna. Devlet-i İmparatoriyye-i Rusya'dan Devlet-i Osmâniye'ye arz olunan işbu irâdâtın kabûlü adem-i kabûlünün müstetbi' olabileceği vukū'ât-ı gayr-i matbû'anın indifâ'ına vesîle-i müstakılledir. Ve bu bâbda vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'den bir cevâb-ı kat'î terakkub u intizâr olunur.

(19)

Taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Rusya ve Nemçe Elçilerine Verilen Takrîr Sûreti

Elçi beyler dostlarımızın devletleri câniblerinden me'mûren takdîm eyledikleri iki kıt'a takrîrleri Devlet-i Aliyye'nin manzûru olmuştur. Dostluk ve ıslâha sa'y ü ihtimâmlarından Devlet-i Aliyye'nin memnûn olduğunda iştibâh olunmaya. Kaldı ki, Rusya Devleti'nin iştikâ eylediği mâddeleri iki cânibden alınıp verilen ahidnâme şerâ'itine tevfîk u tatbîk ederek, hall ü tanzîm husûslarında Devlet-i Seniyye'nin bir dürlü tereddüd ve muhâlefeti olmadığı ve safvet-i kâmile ile vikāye-i şurût-ı silm ü musâfât emrinde dakīka fevt etmediği ve etmeyeceği elçi beyler dostlarımızın ma'lûmları olmak içün, taraf-ı Saltanat-ı seniyye'den işbu takrîr-i dostâne verilmiştir.

(s.355) (20)

Halîl Hamîd Paşa'nın Sadâretine Dâ'ir Sâdır Olan Hatt-ı Hümâyûn

Sen ki, vezîria'zam ve vekîl-i mutlakımsın, seni selâm-ı selâmet-encâm-ı şâhânemle taltîf ü teşrîf eylediğimden sonra, ma'lûmun ola ki, selefin Yeğen Mehmed Paşa'nın hâl ü etvârı me'mûle muvâfık zuhûr etmediğinden ve senin iki def'a kethudâlığında ve riyâset ve sâ'ir bulunduğun hıdemâtta mesâ'î-i cemîlen nümâyân olduğundan, mühr-i hümâyûnumu yed-i istiklâline teslîm eyledim. Göreyim seni, kemâl-i istiklâl ile, umûr-ı Dîn ve Devlet-i Aliyye'mi rü'yet ve ocaklarım ağavâtı ve ricâl-i devletimden herkesi istihkākına göre istihdâma ri'âyet ve îrâd u masârif nizâmıyla, Beytü'l-mâl-i Müslimînin kuvveti esbâbına ziyâdesiyle dikkat ve serhaddât-ı İslâmiyenin neferât ve mühimmâtları tekmîline ve levâzımât-ı sâ'irenin tanzîm ü tetmîmine ve mezâlim ü te'addiyâtın def' u ref'i hâlâtına kemâl-i sa'y ü gayret edip, Dâreyn'de azîz ü muhterem olasın. Ve metâlib-i şâhânem icrâsında ve kâffe-i umûr-ı Devlet-i Aliyye'mde müstakıll olduğunu bilesin. Cenâb-ı muvaffaku'l-umûr me'mûriyyetini bâ'is-i yümn-i mevfûr edip, her hâlde tevfîkāt-ı aliyyesiyle şimdiye dek kesb eylediğin memdûhiyyetin ez'âf-ı muzâ'afına mazhâr ve dîn ü devletime yarar âsâr-ı haseneye masdar eyleye. Âmîn.

Müşârünileyh Halîl Hamîd Paşa'nın sadâretine dâ'ir üç yüzden mütecâviz târîh söylenmiş olup, içlerinde mevâlîden Tevfîk Efendi'nin târîhi müstesnâ ve latîf olmağla, bu mahalle kayd olundu.

Mısr<â>'

Vezîr-i şeh Hamîd oldu Hamîd Paşa-yı Âsaf-câh

(21)

Yüz Doksan Yedi Senesi Rebî'ulevveli Evâ'ilinde Halîl Hamîd Paşa'nın Canikli Hâcı Ali Paşa'ya Tahrîr ve İrsâl Etmiş Olduğu Tahrîrât Sûretidir

Muhlislerinin Anadolu eyâletini uhdelerine ihâle tasmîm eylememiz cenâblarının terfîh-i hâl ve nizâm dâ'irelerine vesîle olmak ve –*ma'âẕa'llâhu*

teʿâlâ–[120], bir hareket-i zarûriyye zuhûr eylediği takdîrce, cemʿ-i asker ve tedârükât-ı sâ'ireye medâr bulunmak irâdesine mebnî idi.

(s.356) Zîrâ bu kadar vüzerâ beyninde lede'l-hâce fazl-i Hakk ile, Devlet-i Aliyye'nin düşmenlerine mukābele edecek ve ârâ-yı sâ'ibesiyle sefer ü hazarda şân ve nâmûs-ı Saltanat-ı seniyye'yi tekmîl eyleyecek şunda bir kaç zâtsız ve cümleden aʿlâ add eylediğim cenâbınız ve bir de hâlâ Anadolu Vâlîsi Abdi Paşa hazretleridir. Müşârünileyh hazretlerinin dahi egerçi cevher-i zâtları muhtâc-ı beyân değil; ammâ bir mahalle me'mûriyyet ve azîmetlerinde zabt u rabt-ı dâ'ireye dikkatleri olmadığı ve hattâ bulundukları menâsıbı derûnunda fukarâ vü zuʿafânın sıyânetlerine çendân ikdâmları olmaması hasebiyle, selefimiz vaktinde bu hareketlerin şüyûʿu beynlerinde olan mugāyeret-i sâbıkalarına ilâve ile, dâ'ire-i huzûrdan mehcûr olmalarına bir ramak kalmış idi. Lâkin her ne hâl ise, söz dinlemez makūlesi olmayıp, defʿ olundu. Ve şimdilik dâ'iresi zabtına dikkati müteyakkınımız olmağla dânende-i serâ'ir hazretlerine âşikârdır ki, ben, sizin ve müşârünileyhin kadrinizi bilip, zâtınızı kendi nefsim gibi himâyeyi üzerime farz add edenlerdenim ve –*Ḥaḳḳ sübḥânehû ve teʿâlâ*–[121] hazretlerinin avn ü inâyet-i ezeliyyesiyle, idâre-i asâkir ve icrâ-yı tedâbîr-i mülkiyyede hâssaten sizi kendime tercîh ederim ve bunda riyâ ve sümʿam olmayıp, sözüm hak olduğuna Rabbü'l-âlemîni işhâd eylemişimdir. Kaldı ki, zarûrî sefer vukūʿ bulduğu takdîrce, sizin Rumeli tarafına me'mûriyyetiniz lâzım gelse, be-her-hâl bi'n-nefs Kütahya'ya gelmeniz iktizâ ederdi. Lâkin sefer zuhûru lâzım gelse, sizin me'mûriyyetiniz Kırım tarafına olmak hulâsa-i melhûzâttan olduğuna binâ'en, bu sûrette sizin Kütahya tarafına bi-nefsihî gelmeniz iktizâ etmeyip, Anadolu'nun üzerinizde olması bervech-i muharrer, Kırım cāniblerine ve müdâfaʿa-i aʿdâya tertîb olunacak asâkiri isticlâba zerîʿa-i kaviyye olacağı bedîdârdır. Ve sizin gibi zâtı kayırmak Devlet-i ebed-müddete sadâkat ve hılâfını tecvîz ayn-ı ihânet idiği âşikârdır. Ve mukaddemâ tarafınıza olan hasâret maʿlûmunuz olduğu üzere, iki nefsânî şahsın Silahdâr Mehmed Paşa merhûmu iğfâl u igzâblarından neş'et eylediği cümleden aʿlâ maʿlûmum olmağla, mâ-dâm ki, şu hıdmette kā'im ve cânım tende dâ'im ola, üzerinizden sâye-i mürg mürûr ettiğine rızâ-dâde olmayıp,

[120] Bkz. Not: 22.

[121] Bkz. Not: 85.

sermâye-i hayâtım gibi muhâfazanıza dikkat vâcibe-i uhde-i diyânetimdir. Şimdilik Devlet-i Aliyye'nin muhârebe niyyeti olmadığı her ne kadar meczûm ü nümâyân ise de, a'dâ nakz-ı ahdi irtikâb ile ebvâb-ı muharebe meftûh olur ise, lâ-mahâle yine Anadolu eyâleti dûş-ı ehliyyetinize tefvîz olunmak vâcibâttan olur. İşte bunları böylece bilip avâkıb-ı kâra intizâr ile, şimdiki hâlde Soğucak ve sâ'ir sevâhil ve hudûd-ı Devlet-i Aliyye'nin iktizâ eden umûr-ı muhâfazalarına nezâret ve Rusyalu ve Kırım'a dâ'ir ahvâl **(s.357)** ü âsârın bi-dakā'ikıhâ isti'lâm ve i'lâmına gayret ederek, her hâlde müteyakkız bulunmanız lâzımdır. Yazdığınız tedbîrin cümlesi yolunda ve isâbet-i mahz olmağla, bu bâbda dahi îfâ buyurduğunuz hayr-hâhlık muhibbinizi bir kaç kat ziyâde taraf-ı sa'âdetinize müncezib eylemiştir. Hakk te'âlâ, sizin gibi gayret-keşân-ı dîn ü devleti eksik eylemeye. Âmîn. Bu niyâz-mend-i dergâh-ı Hudânın cerr-i menfa'at ve bir kimseye sû'-i garaz u nefsâniyet fikrim olmayıp, zâtınız misâli sadâkat-şi'ârân-ı Saltanat-ı seniyye ile, hükm-i ittihâdda veliyy-i ni'metimiz hânedânına ve ibâdu'llâha hıdmetten gayri maksûdum yoktur. Cenâb-ı müsehhilü's-sı'âbdan niyâz ederim ki, niyyet-i hayriyyemizi müsmir eyleyip, size ve bize tevfîk-ı Rabbâniyesini yâver eyleye. Vüzerâdan birinin Faş muhâfazasına ta'yîn olunması mukaddemâ savb-ı sa'âdetinizden iş'âr olunmuş idi. Selefimiz Yeğen Mehmed Paşa hazretlerinin sadâretinde, sâbıkā Erzurum Vâlîsi Sadr-ı esbak Silahdâr Mehmed Paşa hazretlerinin vezâreti ref' ve emvâli mîrîye zabt olunmak üzere fermân olunmuş iken, hâmil-i mühr olmuş böyle bir vezîrin musâderesi ve merfû'u'l-vezâre bir mahalde mahzûn durması revâ görülmeyip, hıdmet-i vekâlet-i kübrâ uhdemize emânet kılındığı gün, müşârünileyhin vezâreti ibkā ve kâffe-i emvâli kendiye redd ve Faş muhâfazasına me'mûr kılınıp, kezâlik Sadr-ı esbak İzzet Mehmed Paşa pederimiz hazretlerinin dahi ibkā-yı vezâretleriyle, Belgrad muhâfızlığı tevcîh olunmuştur. Mukaddem ü mu'ahhar bi'd-defa'ât yazıldığı vech üzere, dâ'imâ Kırım taraflarına ve etrâf u eknâfa ihâle-i enzâr-ı basîret ve Rusyalunun harekât u sekenâtından istidlâl kılınan hâlâtı ve isticlâb olunan havâdisâtı ve muktezâ-yı vakt ü hâle göre lâyiha-i hâtır-ı vezîrâneleri olan tedâbîri mahfîce taraf-ı hâlisânemize ifâde buyurmaları siyâkında kā'ime-i meveddet tahrîr kılınmıştır.

(22)

Sür'atci Neferâtının Şurût-ı Nizâmı

Şart-ı evvel: Mukaddemâ yirmişer akçe ile tahrîr olunan iki yüz elli nefer atîk sür'atci bahâdırları, mahâret kesb edip, üstâd olmalarıyla, müceddeden on beşer akçe ile tahrîr olunan bin yedi yüz elli nefere ta'lîm-i fenn-i sür'at eyleye.

Şart-ı sânî: Müceddeden on beşer akçe ile tahrîr olunan neferât-ı merkūme, güçlü ve kuvvetli âzâde ve mücerred yiğitlerden olup, dâ'imâ kışlalarında ikāmet ve ehliyyet iktisâbiyçün, haftada üçer gün ta'lîm mahalline müdâvemet ile, üç sene hıdmet eyledikten sonra, bunların **(s.358)** yevmiyyeleri dahi beşer akçe terakkī ile yirmişer akçeye iblâğ olunup, tevcîhleri gününden mevâcibleri verile.

Şart-ı sâlis: İçlerinden Âsitâne'de alîl ve ihtiyâr ve mecrûh olanların emekdârlığına ve illet ü cerâhatine göre Tophâne-i âmire Ocağı mahlûlâtından otuz akçe ve bu hâlet eger seferde vâkı' olursa, kırk ve elli akçe ile ve sadrıa'zamlar irâde eyledikleri sûrette daha ziyâde ile, kezâlik ocakları mahlûlünden veyâhûd takāssan tekā'üdlük verilip, ol vechile amel-mânde olanların ma'an ağa ve nâzırları arzıyla, esâmîleri bir âhar müsta'idd tüvânâ yiğide verile.

Şart-ı râbi': Fevt ve târik-i hıdmet olanların esâmîleri dahi ma'an mûmâileyhimâ arzıyla, topçu mülâzimi olan esâmîsiz mücerred yiğitlere verilip ve senedlerinin ismine tashîh ve i'tâsında bir dürlü ta'allül olunmayıp, beher esâmeye bir guruştan ziyâde harc-ı kalem alınmaya.

Şart-ı hâmis: Neferât-ı mezkûrenin mücerred olmaları meşrût olmağın, mütekā'id olmadıkça evlenmeğe izin verilmeyip, irsâl-i lihye eylemeğe tâlib olanlara mümâna'at olunmaya.

Şart-ı sâdis: Neferât-ı mezkûre başka ocak farz olunmayıp, sefer ü hazarda topçu ocağının dâhilinde ve zabt ve a'mâlleri ağa ve zâbitân-ı ocağın taht-ı idârelerinde olmağla, ser'asker ma'iyyetine me'mûr olup ve böyle me'mûriyyetlerde dokuz nefere bir üstâd ta'yîn olunup, üstâdlarına ikişer akçe terakkī verilmek câ'iz ola.

Şart-ı sâbi‘: Her bir topun altı nefer ile idâresi her ne kadar mümkin ü müyesser ise dahi, hîn-i muhârebede mecrûh ve şehîd olmak dahi ihtimâle karîb olmağın, dörder nefer ziyâde ile, her bir topa on nefer ta‘yîn ü tahsîs kılına.

Şart-ı sâmin: Neferât-ı merkūmeye sefer ü hazarda esâmîsini terk etmeğe ruhsat verilmeyip, murâd eden olur ise, te’dîb oluna ve ol bâbda recâ vü şefâ‘ate i‘tibâr olunmaya.

Şart-ı tâsi‘: Neferât-ı merkūmenin ta‘lîm ve nizâmîlerine nezâret etmek üzere, dâ’imâ Devlet-i Aliyye hademesinden biri nâzır bulunacağı cihetle, mevâciblerini şahısları ma‘lûm olarak, nâzırları hâzır olduğu hâlde, ağaları sergisinden bi’n-nefs ashâb, esâme alup, pusula ile verilmeye.

Şart-ı âşir: Neferât-ı merkūme, bir senelik dört kıst mevâcibleri yetmiş yedi bin dört yüz otuz yedi buçuk guruşa bâliğ olup, meblağ-ı mezkûr mîrîyi sıyâneten bu def‘a Dergâh-ı Âlî yeniçerileri ve cebeci ve topçu ve arabacı ve sipâh ve silahdâr ocaklarından **(s.359)** ahz olunacak mahlûlâttan takāss olunarak, kusûru dahi sadrıa‘zam ve kethudâ ve defterdâr ve re’îsülküttâb ve çâvuşbaşı olanlara mu‘ayyen olan cem‘an yüz otuz dört bin guruş mevkūf akçelerinden ifrâz ve ilâve ile itmâm olunduktan sonra, fazlası neferât-ı merkūmenin ba‘de’t-tahrîr iktizâsına göre tertîb olunacak etmek ve et bahâları masârifine mahsûb olmak üzere, Hazîne-i âmire’de mevkūfen hıfz olunup, bir guruşu âhar mahalle sarf olunmaya ve bu vechile vâkı‘ olacak masrafları-nın fazlası dahi bundan böyle sür‘atci neferâtı îcâbı kadar artırılmak veyâhûd bu misillü zuhûrât-ı mühimmeye sarf olunmak üzere, kemâ-kân Hazîne-i âmire’de tevkīf oluna. Bu def‘a nâzır nasb olunacak zâta dahi dört taksît ile olmak şartıyla, mevkūf akçesinden senevî üç bin guruş ma‘âş tahsîs oluna.

(23)

Elbise Nizâmına Dâ’ir Fermân-ı Âlî Sûreti

Bir müddetten berü etbâ‘ u hademe ve ehl-i sûk ve erbâb-ı hiref makūlelerinin elbise husûsunda eyledikleri tekellüfât ve sefâhâtin men‘ u def‘i emrinde vukū‘ bulan tesâhül ü iğmâza binâ’en, yevmen fe-yevmen bu gûne israfâtları mütezâyid olarak, ricâl-i Devlet-i Aliyye’ye mahsûs olan girân-

bahâ envâ‘-ı kürk ve çiçekli kaftân ve entârî ve şâl ve sâ’ir elbise-i Hindiyye telebbüsüyle, tekellüfâtları nihâyete resîde olup, bu sebebden kazandıkları mebâliğ, esbâb-ı tecemmülâta vefâ etmeyip, zarûrî cerr-i menâfi‘ zımnında, hılâf-ı rızâ harekât-ı nâ-bercâya ictisâr ve hademe gürûhu müntesib oldukları zevâtı ta‘cîz ü tasdî‘a ibtidâr ve esnâf zümresi dahi, mekâsib ü menâfi‘lerini bu makūle tecemmülâta sarf ile, ekseri düyûna giriftâr olup, âmme-i nâsa zararı âşikâr olduğundan başka, bu vechile Dârü’s-Saltanati’l-Aliyye’den iklîm-i Hindistân’a ve etrâf u enhâya beher sene katı vâfir mâl gidip ve bu cihetten Devlet-i Aliyye’ye dahi zararı bedîhî olduğuna binâ’en, bu makūle mazarrât-ı âmmeyi mûcib olur esbâbın külliyyen men‘ u def‘ine irâde-i kat‘ıyye-i cihândârî ta‘alluk edip, fî-mâ-ba‘d bol yenli erkân kürkü giyen erbâbdan olmayan kürk <giyine ve gerek> vüzerâ vü sudûr ve ulemâ vü ricâl dâ’irelerinde olan çukadâr ve Enderûn ağaları ve gerek hademe-i sâ’ire ve esnâf makūlelerinden ferd-i âferîde, semmûr ve kakum ve vaşak ve nîm-tenî semmûr nâfesi ve çiçekli Hind metâ‘ından entârî giymeyip ve ruhâbî ve çiçekli ve bayağı kangı nev‘den olur ise olsun, mutlak Hind şâlı kuşanmayıp; fakat İstanbul’da ve Memâlik-i mahrûse’de **(s.360)** çıkan İstanbul ve Engüri şâlîsi ve Bursa kutnusu ve Şâm alacası giyip ve kuşakları dahi basma ve Hamâ kuşağı ve pûşîden olmak, bunlardan mâ‘adâ nisvân tâ’ifesinin meyl ü rağbet eyledikleri “Galata-işi” ta‘bîr olunur tel ve sırma ve kılâbdândan işleme ve sûzenî şeyler bey‘ u şirâ ve isti‘mâl olunmamak ve işbu târîhten sekiz gün mürûrunda zümerât-ı merkūmeden her kimin üzerinde bu şeylerden biri bulunur ise, bilâ-te’hîr te’dîb olunmak ve Galata-işi tel ve sırma ve kılâbdândan sûzenî işleme şeylerden dahi el-yevm mevcûd olanlar, serî‘an sarf u def‘ olunup ve bir aydan sonra her kimin hâne ve dükkânında bu makūle sûzenî işlemeden bir şey bulunur ise ve her kim nesc ü i‘mâl eylemiş ise ve kangı derzi biçmiş ise, bilâ-emân ahz ve dükkânı önünde salb ile tenkîl olunmak bâbında mübârek hatt-ı hümâyûn-ı mehâbet-makrûn şeref-rîz-i sudûr olmağla, imdi bu husûs umûr-ı uhrâya kıyâs olunmayıp, alâ-eyyi-hâlin infâz u icrâsına ve devâm u bekāsı kat‘an matlûb-ı hümâyûn-ı hazret-i hılâfet-penâhî idiği ma‘lûmunuz oldukta, bu keyfiyyeti ocaklarınızın kethudâ ve sâ’ir zâbıtân ve neferâtlarına ve bölükât-ı erba‘a ağavât ve kethudâ ve neferâtına i‘lâm u işâ‘asına ve mugāyir-i hatt-ı hümâyûn hareketten be-gāyet hazer eylemelerini te’kîde mübâderet ve siz dahi, bu emr-i ehemme nezâret ü ri‘âyet ve hılâfından tehâşî vü mücânebet eyleyesiz.

(24)

Kırım'ın İstîlâsında Katerina Tarafından Neşr Olunan Beyânnâme Sûreti

Mu'ahharan Devlet-i Aliyye ile vâkı' olan seferimiz esnâsında mazhar olduğumuz galebe-i cesîmeye nazaran, kılıcımız ile zabt eylediğimiz Kırım Cezîresi'ni memâlik-i sâ'iremize ilhâk etmeğe bilâ-şekk istihkākımız var iken, âsâyiş-i âmmenin muhâfazasına ve Devlet-i Aliyye ile beynimizde olan hüsn-i vifâk u muhabbetin müstahkem ü ber-kemâl kalmasına der-kâr olan iştîkākımıza mebnî, gerek Kırım'ı ve gerek kabza-i tasarrufumuza giren nice nice memleketleri fedâ etmekte tecvîz<e> tereddüd etmiş değiliz. Ve harben dâ'ire-i itâ'ate idhâl ettiğimiz kavm-i Tatar'ın istiklâl ü serbestiyyetini mukaddemâ şart etmekten garaz ancak Devlet-i Aliyye-i Osmâniye ile Rusya Devleti beyninde fî-mâ-ba'd sebeb-i münâfese vü bürûdet olacak bir hâlet kalmamak mülâhazası olup, bu maksadın husûlü zımnında, her ne kadar tarafımızdan nice mevâdd-ı cesîme terk ü fedâ kılınmış ise de, sa'yimiz abes idiği az vakit zarfında ma'lûm u meşhûdumuz olmağla, bâdî-i te'essüf olmuştur. Tatar kavminin tabî'î der-kâr olan sebâtsızlıklarından nâşî, **(s.361)** münşî-i ma'lûmumuz olan mahalden vâkı' olan tahrîkâta firîfte vü tâbi' olarak, ol mahall-i ma'lûmun yed ü ma'rifetiyle kurulan dâma kolaylıkla giriftâr olup, intihâb-gerdeleri olan hânın sâye-i hükûmetinde serbesiyyet üzere âsûde-nişîn-i emn ü refâh olmaları içün hayr-hâhâne kurduğumuz binâyı hod behod hedm ü tahrîbe sa'y etmişlerdir. Şöyle ki: İşbu usûl-i cedîde üzere hânları henüz istikrâr bulmuş iken, tavâ'if-i Tatar'ı lutfen tahlîs ettiğimiz dâ'ire-i rıkkıyyet ü ra'iyyete müceddeden idhâl etmek niyyetiyle, bir ehl-i hurûc zuhûr ettikte, tavâ'if-i merkūmenin ekseri ana teba'iyyet etmekle, Sâhib Girây Hân, hükûmet ve memleketini terk etmeğe mecbûr olmuş idi. Ol esnâda hükûmet-i cedîdenin kadr u kıymetini bilip de mecbûren ol ehl-i hurûca izhâr-ı inkıyâd u teba'iyyet etmiş olanları eger zîr-i himâyemize almamış olaydık, Tatarlar'ın ekseri nâ-dân olduğundan, kimisi cehâletinden ve kimisi mecbûriyyetinden nâşî, bî-iştibâh ale'l-umûm yine rıkkıyyet ü ra'iyyet tahtına girecekleri cihetle, zafer ü galebemizin semeresi ve hîn-i musâlahada ettiğimiz fedâkârlıkların bedel-i tazmîni az kaldı ki, zâyi' olayazdı; ancak merkūmları himâye ederek Sâhib Girây'ın karındaşını nasb u intihâb içün îcâb eden kuvve-i aske-

riyyeyi anlara irsâl ve i'mâl ile âsâyişleri i'âde kılınmış idi. Ve ol aralık Rusya ile Devlet-i Aliyye beyninde fesh-i musâlaha husûsu kuvve-i karîbeye gelmiş olduğu âmmenin ma'lûmudur. Lâkin biz maslahatı öyle hüsn-i idâre vü tesviye ettik ki, Devlet-i Aliyye dahi, müceddeden Kırım'ın serbestiyyetini ve kānûn üzere olan hânın istihkākını kabûl ü i'tirâf etmiştir. Bu cümle ile bile taraf-ı Devlet-i Aliyye'den hukūk-ı hem-civârîye lâzım olan hâl ü hareketin husûlü me'mûlümüz olup, bu me'mûlümüzün inkıtâ'ına değin, biz cezîre-i Kırım'ı her vechile serbest bir memleket bilerek, ihtimâm u ikdâmımız def' u ref'-i ihtilâle münhasır olduğu hâlde, her ne kadar masârif-i kesîreye dûçâr olmuş isek de, sulh u salâh kazıyyesine olan meyl ve muhabbetimizin ibrâz u izhârına medâr olmak ma'nâsı indimizde tazmîn-i kâfî add olunurdu. Geçen sene yine ol mahall-i ma'lûmun tahrîkiyle, Kırım'da yeniden zuhûr eden fesâd bizi âgâh edip, bu mülâhazada hatâ etmiş olduğumuzu anladık ve egerçi Devlet-i Aliyye'nin Kırım'da hükûmeti iki devlet beyninde münâfese vü bürûdet vukū'una bâdî idi; ancak Tatar'ın serbesiyyeti andan daha ziyâde münâza'a vü münâfeseye mü'eddî bir hâlet olduğu bi't-tecrübe ma'lûmumuz oldu ve çünki Tatar tâ'ifesinin müddet-i medîde rakabeleri ribka-i rıkkıyyete merbût u me'lûf olmak hasebiyle, ekserîsi hükûmet-i cedîdenin muhassenâtını fehmden kāsır olarak hayr-hâhâne i'mâl ettiğimiz askerimiz âsî **(s.362)** ve bed-hâhların nişâne-i harb u darbı olmuş ve bu def'aki fesâd dahi sinîn-i sâbıkada olduğu gibi ber-vech-i muharrer, yine ol mahall-i ma'lûmun tahrîkât u teşcî'âtıyla husûle gelmiş idiğinden, civârda bulunan memleketlerin âsâyiş ü nizâmını muhâfaza zımnında, Kırım ve Kuban taraflarına zarûriyyü'l-lüzûm olan askerin irsâliyle, tedârükât-ı cesîmeye mübâderet olunmak ve levâzım-ı seferiyyemiz dâ'imâ âmâde durmak îcâb ederek, masârif-i kesîreye muhtâc olduğumuzdan başka, asâkirimiz dahi lâ-yenkatı' metâ'ib-i seferiyyeye dûçâr olmak lâzım geldi. Hele bu yolda telef olan nüfûs ta'dâd u hesâba gelmez Nakden vâkı' olan hasâr u ziyânımız lede't-tahmîn on iki milyon ruble -ki otuz bin kîse akçeden ziyâdedir- devletimizin mesâlih-i asliyyesine zarar terettüb etmemek ümîdleri nev'a-mâ tahayyülde bâkī olduğu vakte kadar bu hâlâta tahammül olunup; ancak hukūk-ı müştereke-i insâniye hasebiyle, bîhûde yere re'âyâmızın bu kadar hasâra dûçâr olmasından kalben müte'essir olduğumuzu müte'âkıb ehemmiyet verilecek bir vak'a dahi zuhûr etti. Şöyle ki: Devlet-i Aliyye, Tatar eyâletlerinin hükûmetini kendiye tahsîs etmek üze-

re Taman Cezîresi'ne bir bölük askerle bir zâbit gönderip, Şahin Girây Hân dahi, ol tarafa vürûdunun sebebini isti'lâm zımnında, tarafından göndermiş olduğu âdemini ol zâbit, alâ-mele'in-nâs katl etmiş olmağla, bu keyfiyyet bize ihbâr olunup, ol zâbitin Taman ahâlîsine Devlet-i Aliyye re'âyâsı nazarıyla baktığı meydâna çıkarak, ne ma'nâya mebnî gönderilmiş olduğu zâhiren ve bâtınen tebeyyün eyledi ve böyle musammem bir hareket-i gayr-i me'mûle hîn-i musâlahada ettiğimiz fedâkârlıkların bî-hûde idiğini bize isbât u ifhâm edip, bu sûrette Tatar'ın serbestiyyeti hakkında akd eylediğimiz şurût dahi hebâ olduğu mütehakkık olarak, galebemizle bi'l-istihkāk bize â'id olmuş olan hukūku tahsîle kendimizi murahhas u müstahikk gördük. Kaldı ki, devleteyn beyninde emr-i musâlahanın istihkâm u istikrârı vesâ'ilinin bakıyyesi ancak bu mâddedir. Velhâsıl Kırım'a dâ'ir lâ-yenkatı' zuhûra gelen münâfeselerin indifâ'ı ve Devlet-i Aliyye-i Osmâniye ile mu'ahharan akd olunan musâlahanın te'kîd ü istikrârı matlûb-ı hâlisânemiz olduğuna binâ'en, mücerred devletimizin emniyyet-i hâlini vikāye ve vâcibe-i zimmetimizi te'diye zımnında fî-mâ-ba'd iklîm-i mezkûrun indifâ'-ı ihtilâline medâr olacak ve bir dahi yorulmaya hâcet kalmayacak vechile, kat'ıyyen bir karâr verilmek lâzımeden add olundu. Binâ'enaleyh vikāye-i sulh u salâh irâdesine mebnî, bu âna değin vâkı' olan bu kadar masârif ve telefâtının tazmînine medâr olmak içün, cezîre-i Kırım ile Taman ve Kuban memleketlerini mülk-i kadîmimize zamm u ilhâk eyledik. İşbu beyânnâmemiz ile **(s.363)** tarafımızdan ve ahlâfımız taraflarından memâlik-i mezkûre ahâlîsine va'd olunur ki, haklarında bizim re'âyâ-yı kadîmemiz misillü mu'âmele olunacağı ve bizim himâyemizde olmalarıyla nefisleri ve mâlları ve ma'bedleri ve dînleri sıyânet kılınacağı ve rüsûm-ı dîniyyeleri ve alenen icrâ-yı âyîn eylemeleri husûsunda aslâ tazyîk olunmayarak, umûr-ı dîniyye ve mezhebiyyede tamâmiyle serbest ve her biri bizim re'âyâ-yı kadîmemizin nâ'il oldukları fevâ'id ü imtiyâzâtta müşterek olacakları emr-i mukarrerdir. Lâkin biz dahi, işbu re'âyâ-yı cedîdemizden me'mûl ederiz ki, çünki biz, anları zîr-i himâyemize alarak hâlet-i ıztırâb-ı şikāk u ihtilâlden halâs edip, hâl-i emniyyet ü istirâhata îsâl eyledik. Anlar dahi, bu hayırlı tebeddül cihetiyle, haklarında zuhûra gelen inâyetlerimizin kadrini bilip bizim bahtiyâr ve sadâkat-kâr olan re'âyâ-yı kadîmimizin eserine iktizâ edeler.

(25)

Katerina'nın Sâlifü'z-zikr Beyânnâmesine Reddiyye Olmak Üzere İngiltere Tüccârından Birinin Bir Kıt'a Mektûbu

Rusya imparatoriçesi, İngiltere Devleti'nin i'ânesi olmadıkça, bahren icrâsını tasavvur eylediği hutûb-ı cesîmenin uhdesinden gelemeyeceğini ve hakkında İngiltere Devleti'nin infi'âli ne derecelerde muzırr u hatâr-nâk olduğunu ra'nâ bildiğinden, bu def'a Kırım'a dâ'ir neşr eylediği beyânnâmenin bir sûretini devletimize irsâlde müsâra'at etmiş olmasıyla,sûreti manzûrumuz olup, cümlemize hayret vermiştir. Şimdiye dek sizin dahi manzûrunuz olmuştur i'tikādında bulunduğumdan tarafınıza sûreti gönderilmedi. Mezkûr beyânnâmeyi kırâ'at ve mütâla'a ettikçe âdemi hayret istî'âb eder.

Mîlâd-ı Îsâ'nın bin üç yüz târîhine gelince, Karadeniz'in cümle-i limanları Ceneviz cumhûrunun elinde ve Timur hâned<ânında>n sonra, Kırım iklîmi, Tatar hânlarının zîr-i hükmünde idi. Ba'dehû üç yüz seneye karîb Devlet-i Aliyye'ye tâbi' olup, eczâ-yı Memâlik-i Osmâniye'den ma'dûd olduğu hâlde, tavâ'if-i Tatar, Kaynarca Musâlahası'nda serbestliğe nâ'il olmayıp, belki vücûd-ı devletten munfasıl ve aslâ alâkası yok bir cezîre şekline girdi. Rusyalu, Mîlâd-ı Îsâ'nın bin yedi yüz otuz beş senesinde henüz Kırım'ı tanımağa başlayıp, yetmiş birinde Kerş <Kerç> ve Yenikal'a'yı zabt ile cezîre-i merkūmeye bir ayak bastı ve seksen üç senesinde tavâ'if-i Tatar'ı hân intihâbından mahrûm **(s.364)** edip, Kırım'ı kendi memleketine ilhâk etti. Rusya imparatoriçesi, bu misillü harekât-ı mütegallibânesine bari oldukça medâr-ı i'tizâr olabilecek ba'zı vesâ'ile teşebbüs etmeyip, iddi'â etmiş olduğu aslı yok bir serbesiyyet-i zâhirenin imhâsını Kırım'ı zabt içün sarf etmiş olduğu akçeye binâ eyledi. Tavâ'if-i Tatar, Rusya hudûduna hücûm ettiler miydi ki, Rusya asâkiri, harekete mecbûr olup, bu kadar akçe sarfına muhtâc oldu. Devlet-i Aliyye'nin Kırım'da hükûmeti iki devlet beyninde mûcib-i şikāk idiyse de, serbestiyyet-i Tatar, daha ziyâde münâza'âtı müntic olduğu bi't-tecrübe ma'lûmumuz oldu deyü beyânnâmede mastûrdur. Bu sûrette Rusya Devleti, memâlik-i ecnebiyyenin umûr-ı dâhiliyyesine müdâhale eyler ve vâkı' olan ihtilâli fursat ittihâz edip, memleketin zabtına sa'y eder demek olup, bunun üzerine Rusyalunun sadmesinden kangı devlet ve kangı memleket emîn olabilir. Kavâ'id-i düvele ri'âyet olunmaksızın, bundan akdem mücerred sefk-i

dimâdan ihtirâza binâ'en, Kırım'da olan hukūk-ı sarîhasından keff-i yed etmiş olan devletin aleyhinde olmak hukūk-ı milele mutâbık mıdır? Bu def'a Amerika ahâlîsi serbest olup, ibtidâlarında vâkı' olan ihtilâli Fransalu bahâne ederek, zabt-ı memleket kaydına düşerse, İngiltere ve İspanya'ya el verir mi? İmdi ey Rusyalular, şi'âr-ı hud'a vü riyâyı terk eyleyip de, Karadeniz'de ve Akdeniz'de kesb-i nüfûz ve hükûmet etmek hırsıyla bu hareketi ettik deyiniz ve sizin ef'âliniz âmmenin insilâb-ı emniyyetine sebeb olduğunu mülâhaza ile, avâkıb-ı muhtemeleden havf u ihtirâz ediniz. Fransa kralı, Amerikalıların hasbî olarak serbestliklerini fi'le çıkardı. Anın tavr-ı pesendîdesine iktidâ lâzım değil mi? Altın hırsı ve akçe da'vâsı meslek-i germâ değildir. Siz, Taman'da bir zâbitin vâkı' olan hareketinden şikâyet ederseniz, Şahin Girây, bunu da'vâ ve tazmîn ve tarziye istid'â edip de Devlet-i Aliyye tarafından redd olundu mu? Redd olunsa bile, ol vakit hâna tesâhub etmek lâzım gelip, yohsa Kırım'ın zabtı lâzım gelmezdi. Deli Petro vaktinde İsveç kralı, Leh'i zabt ettikte, "İstanisla<s-Stanislas>" nâm krala bahş eyledi. Ve merâmı üzere Moskov memleketinin zabtına fursat-yâb olaydı, anı dahi dostlarından birine vereceği mukarrer idi. Vâkı'â beyânnâmeniz gāyet mugālatalı bir şey olup, bunun netîce-i mü'eddâsı herkes yapabildiğini yapsın demekten ibârettir. Ancak ef'âl ü harekâtınız âmme-i mülûka mûcib-i endîşe olup, burasından ihtirâz iktizâ etmez mi? Merâmınız Eflak ve Boğdan'ın ba'zı hâlâtını dahi karîben vesîle ederek Tuna'yı sınır kestikten sonra, Mora ve Bahr-ı Sefîd'in sâde dil re'âyâsını tahrîk ü ıdlâl **(s.365)** ile, zabt-ı memâlik ve tevsî'-i mesâlik ederek, Cermanya <Germanya> ve İtalya ve Fransa ve İspanya'ya ve andan İngiltere'ye hücûm etmektir. Lâkin bu hulyânız fursat-ı vakte mevkūfdur. Hâlbuki hareket-i cebbârânenize sedd-i mümâna'at bulunur. Ve hırsınız kadar kuvvetiniz dahi olsa, bi'l-cümle Avrupa içinde iş'âline âmâde olduğunuz harîk-ı umûmînin def' u itfâ-yı şerâresine tedbîr olunacağında iştibâh yoktur.

(26)

Zimemât-ı Mîriyyenin Tahsîline Dâ'ir Fermân-ı Âlî Sûreti

Devlet-i Aliyye-i ebed-müddetin ez-kadîm mevâcib-i mu'ayyene ve masârif-i mu'tâde vü gayr-i mu'tâdelerinin te'diye ve rü'yetleri be-her-hâl vâridât-ı mukarreresinin vakt ü zamâniyle yerlü yerinden ve îcâb u iktizâ eden-

lerden tahsîline mütevakkıf u menût ve ashâb-ı mukāta'ât ve mültezimînin dahi uhdelerinde olan mâl-i mîrî ve Haremeyn ve sâ'ir emvâl-i mîriyyeye dâ'ir her ne var ise, bir akçesi geriye kalmaksızın, senesi içinde bi't-tamâm mahallerine edâ vü teslîm eylemeleri lâzıme-i hâl ve muktezâ-yı vakt ü ahvâlden iken, el-hâletü-hâzihî o makūle ashâb-ı mukāta'ât ve mültezimînin edâyı zimmetleri husûsunda ihmâl ü tesâmuhları sebebiyle, mîrî ve Haremeyn mukāta'âtı mâllarından katı küllî bakāyâları olmaktan nâşî, zarûrî idâre-i umûr-ı Beytü'l-mâl-i Müslimînde usret-i küllî der-kâr olmağla, binâ-ber-în gerek mîrî ve gerek Haremeyn mukāta'âtının ulemâ-yı izâm ve ricâl-i Devlet-i Aliyye ve gayrilerde İstanbul ve taşralarda her kimlerde mâlı var ise ve ne mikdâr kalmış ise, bu fülândır ve fülâna müte'alliktir demeyip, be-gāyet ikdâm u ihtimâm olunarak ve muhâlefet edenlerin mâlikâneleri mezâda verileceği ve mâllarından tahsîl olunacağı, velhâsıl bundan böyle zimmetleri edâsında tereddüdü zuhûr edenler haklarında fermân-ı hümâyûn muktezâsı üzere, mu'âmeleye mübâderet olunacağı iktizâ edenlere ifâde vü telkīn olunarak, tahsîl ü tekmîlleri husûsunda zerre kadar müsâhele olunmaksızın, ale'd-devâm dikkat-i tâmm olunmasiyçün fermân-ı hümâyûn-ı hazret-i cihân-dârî şeref-bahş-ı sudûr olduğunu mutazammın mahsûs fermân-ı âlî sâdır olmağla, imdi gerek mîrî ve gerek Haremeyn mukāta'aları ve cizye ve avârız ve emvâl-i mîriyye-i sâ'ireden her ne mikdâr bakāyâ var ise, şeref-yâfte-i sudûr olan fermân-ı hümâyûn ve sâdır olan fermân-ı âlî mûcibince, doksan beş senesinden birer atîk ü cedîd kayıdlarını kemâl-i tedkīk u taharrî birle, tetebbu' u istikrâ ederek ve hâtıra ve gönüle bakılmayarak, ne mikdâr bakāyâ var ise bir akçesi geriye kalmaksızın, serî'an ve âcilen min-gayri-noksânin emvâl-i mîriyyeye müte'allik olan mukāta'ât **(s.366)** ve cizye ve avârız ve sâ'irenin bakāyâlarının başka ve Haremeyn mukāta'âtının başka, li-ecli't-tahsîl alâ-vechi's-sıhha defterlerini tahrîr ve takdîme müsâra'at ve gāyetü'l-gāye ihtimâm u dikkat eyleyesiz.

(27)

Fâs Hâkimine Yazılan Nâme-i Hümâyûnun Sûreti

Lâkablardan ve du'âdan sonra; Zât-ı âlîniz'in hıdmetkârlarının en kıymetlilerinden, soyluların ve ulu kişilerin övüncü, değerli sefîriniz es-Seyyid

Tâhir, *–zîde mecduhû–*[122], eliyle yüksek görüşleriniz ve güzel hediyyeleriniz bize ulaştı. Bizim için mutluluk ve sevince vesîle olan dostluk nişânesi kıymetli hediyyelerinizi, İslâm âdeti üzere, memnûniyetle kabul ettik. Sevgi dolu mektûbunuzun güzelliğinden kamaşan gözlerimizi onun mürekkebinin siyâhı ile sürmeledik. Gül gibi kokan, güzel esintileriyle gönül bahçelerini çiçeklendiren, ma'nâlarının kaynaklarından doğan dostluk aylarıyla gören gözleri aydınlatan, anlamlarından fışkıran samîmiyyet ırmakları ile susayanları sulayan, ince san'atlarla bezenmiş, bilge kişilere muntazam dizilmiş inci tanelerini hatırlatan, san'atkârane kurulmuş ifâdesi ile neredeyse satırlarının arasından konuşacak olan mektûbunuzun güzel hattı karşısında derin düşüncelere daldık, aydınlık içinde gülümseyen karanlıklar gibi gördük.

Mektûbunuzda, ulu atalarınızın zamânlarında ve zât-ı âlîniz'in zamânında, sırlar defînesi ve nûrlar hazînesi olan Ravza-i Mutahhara ve Nûrlu Mukaddes Türbe'ye, *–'alâ ṣâḥibihâ ṣalavâtü'l-Meliki'l-Ġaffâr–*[123], Allâh'ın rızâsını ve Âhıret sevâbını kazanmak isteği ile okunması için, bağış ve armağan olarak gönderilen inci ve yakutlarla bezenmiş Mushaf-ı şerif'lerden bahisle, bu Mushaf'ların artık okunmaması sebebiyle amaçlanan fâ'idenin hâsıl olmadığını, Mushaf-ı şerif'lerin üzerindeki bazı mücevherlerin ve zînetlerin muhtemelen düşüp kaybolduğunu ve bu sebeble <kalan> mücevherlerin ve zînetlerin Mushaf'lardan sökülerek satılmasını ve elde edilecek pârenin, herkesin temiz ve soylu olduklarında birleştiği Şerîfler'e verilmesini ve Mushaf'ların satışından elde edilecek meblağın da <orada> hiç ara verilmeksizin her gün Kur'ân okunması ve sevâbının soylu âbâ vü ecdâdınızın ve zât-ı âlîniz'in rûhlarına hediyye edilmesi şartıyla tertemiz Medîne yerlilerine ve orayı talep edenlere verilmesini recâ etmişsiniz.

Temiz Mushaf'ların, Medînetü'l-münevvere'deki mekânlarından çıkarılmasını ve üzerindeki değerli taşlar ve zînetlerin sökülerek satılmasını sizin âlî-cenâblığınıza ve cömertliğinize ve âbâ vü ecdâdınızın yüce şânına uygun görmedik. Çünkü onlar, Yaratılmışların En Hayırlısı, Nebîlerin Sultânı,

[122] Şânı ziyâde olsun.

[123] Yüce affedicinin salât ve selâmı onun sâhibine olsun.

–*'aleyhi ve 'alâ-âlihi'ṣ-ṣalavâti's-seniyyeti*–[124]'na hediyye ve armağandır. Şüphesiz O kabrinde diridir ve her dara düşen ondan meded umar. Hediyyenin Peygamber'in hazînesinden alınması ve dışarıya çıkarılması, **(s.367)** aslında günâh ve kötü bir şey değilse de, bu İslâm hükümdârlarının âdeti değildir. Sizde çok iyi bilirsiniz ki, yüce ve güzel kokulu yerdeki Peygamber'in hazînesi, bizim ve sizin ulu atalarımızın ve şânlı babalarımızın ve gelip-geçmiş hâkānların ve halîfelerin ve nice hükümdâr ve ümerânın hediyye ve armağan ettikleri pek çok mücevherler ve emsâli görülmemiş değerli bağış ve armağanlarla doludur. Şânlı atalarımızın, Yaratılmışların Efendisi'nin hazînesinden dışarı bir şey çıkardıkları vâkı' olmamış ve ulu babalarımızın da, edeb ve hürmette kusur işleme korkusuyla, böyle bir talebte bulundukları işitilmemiştir.

Bu sebeble, zikrettiğimiz mahzûrun vukū' bulmaması ve isteğinizin uygun bir şekilde gerçekleşmesi içün, üç adet *Delâ'ilü'l-hayrât* ve en güzel hatt ile yazılmış üç adet Mushaf-ı şerîf alarak bunları, hoşnutluk cennetlerinden bir cennet, cennet bahçelerinden bir bahçe olan, fazîlet ve güzellikler esintileriyle misk gibi kokan Ravza'ya ve inanç ve irfân ile aydınlanmış Türbe'ye gönderdik. Bunların burada gece, gündüz okunmasından hâsıl olacak sevâbın kahramân ve fazîletlü âbâ vü ecdâdınız hazretleriyle size bağışlanmasını şart koştuk. Bu *Delâ'ilü'l-hayrât* ve Mushaf-ı Şerîf'leri kesintisiz olarak okumak ve okumaya ara verilerek âbâ vü ecdâdınız ve sizin içün hâsıl olacak ecr ü mesûbâta halel gelmemek içün, görevliler ta'yîn ettik.

Hıdmetinizde çalışanların en kıymetlilerinden muhterem ü mükerrem sefîrlerinizi, niyyetinize ve recânıza uygun olarak, Allâhu te'âlâ'nın evini tavâf etmeleri ve Peygamberler'in Sultanı'nı, –*'aleyhi ve 'alâ-âlihi efḍalü't-teḥâyâ*–[125], ziyâret etmeleri içün <Hicâz'a> gönderdik.

Güzîde sefirinize şifâhî olarak bize iletmesini emrettiğiniz, kâfirler üzerine gazâya çıkmak istediğimizde, bize pâre, techîzât ve savaş içün lâzım olan sâ'ir mühimmât yardımı yapabileceğiniz de mâ'lûmumuz oldu. Bu husûs doğudaki ve batıdaki bütün Müslimân hükümdârlara yüklenmiş ilâhî görevlerden birisi olup, <Muhammed> Mustafa'nın da güzel Sünnet'lerinden-

[124] En yüce salât ve selam ona ve âilesine (soyuna) olsun.

[125] En güzel selâmlar ona ve âilesine (soyuna) olsun.

dir ve yakındaki ve uzaktaki Müslimânların güzel âdetlerindendir. Çünkü Müslimânlar, birbirini destekleyen <taşlardan yapılmış> sarsılmaz bir yapı gibidirler. Hayır ve takvâda yardımlaşmak farzdır ve Peygamber'in sözleri bu sözlerimizin gerçekliğine şâhiddir ve yeri geldikçe müta'addid def'alar bu yazdıklarımızı ifâde eden Kur'ân âyetleri vardır. Bu sözlerinizle gönlümüze sevinç ayları doğdu. Mutluluk ve neş'e kapıları açıldı ve kalbimiz neş'e ve sevinçle doldu. Müslimân hükümdârları arasındaki dîn kardeşliğinin şartı ve îcâbı lüzûmu hâlinde bize va'dettiğiniz yardım sözünde durmanız, ulu atalarımızla atalarınız ve aramızdaki dostluğun te'yîdi olduğu gibi yüce İslâm prensiplerinin de pekiştirilmesidir.

Hürmetlü sefîrinize zât-ı âlîniz'in ma'lûmu olsun diye, İspanya Devleti ile yaptığımız andlaşmanın bir sûretini verdik. İnananlar içün, her zamân kardeşlerinin hâllerini bilmeleri vâcibdir. Özellikle son zamânlarını. Çünkü son zamânlar, ülkelerde zorlukların ve fitnelerin arttığı ve işlerin yolundan çıktığı bir zamândır. Bu sebebten, kötü durumda oldukları öğrenildiğinde yardımlaşmak içün halleri bilinmek gerekir. –*Ve sehha'llâhu lenâ ve leküm bimâ enṭaḳnâ mine't-taḳıyye ve ce'alnâ ve ce'alekum mine'l-leẕîne yeta'âvenûne 'ale'l-birri ve't-taḳvâ*–[126].

(s.368) Pâre ve sâ'ir techîzât yardımı konusunda söylediklerinize gelince: Bu, sizin Hâşimî delikanlılığınıza, imkân ve gücünüz nisbetinde, cömertliğinize kalmıştır. Her ne kadar Devlet-i Aliyye'miz güçlü ve zengîn ise de düşmenlerimiz çoktur. Ve hîleleri ve fesâdları gün-be-gün artmaktadır. Bu sebeble, uyarıcı olan Nebî'nin, –*kâna'llâhu fî 'avni 'abdihî mâ-dâme fî 'avni aḫîhî*–[127] sözünü zikrederek, bizi dâ'imâ hâtırlamanızı, hayır du'âda bulunmanızı ve maddî ve ma'nevî yardımlarınızı esirgememenizi recâ ederiz.

Nebîlerin Övüncü'nün, –*'aleyhi ve 'alâ âlihi efḍalü't-teḥâyâ*–[128]; –*tehâdû teḥâbbû*–[129] emrine uyduk. Bu emre uymakta siz, bizden daha önce davran-

[126] Allâh bu konuda bize kolaylıklar versin ve bizleri iyilik ve takvâda yardımlaşanlardan kılsın.

[127] Yüce Allâh, kulu kardeşinin yardımında bulunduğu müddetçe onun yardımcısıdır.

[128] Bkz. Not: 125.

[129] Bkz. Not: 64.

dınız. Şüphesiz ilk adımı atan daha fazîletlüdür. Samîmiyyet ve vefâ nişânesi hediyyelerle birlikte dostluk ve sevgi adına bu kabale'yi[130] yazdık, –*ve naḥmi-du'llâhe 'alâ mâ-ne'am*–[131].

(28)

Mevâdd-ı Ticârete Dâ'ir Rusya Elçisine Verilen Senedin Sûreti

Rağbetlü Rusya elçisi ve murahhas dostumuz, hürmetlü Nemçe elçisi muhibbimiz ile iştirâken, Mîlâd-ı hazret-i Îsâ, –*'aleyhi's-selâm*–[132]'ın bin yedi yüz seksen iki senesi Teşrîn-i sânînin dördüncü günü târîhiyle müverrahan Kaynarca ve Âyînelikavak Ahidnâmeleri'ne mebnî olarak, devletleri taraflarından me'mûren takdîm eyledikleri takrîrlerinde mastûr mevâdd-ı selâsenin ahidnâme şurûtu muktezâları üzere icrâsına taraf-ı Devlet-i Aliyye'den ta'ahhüd ve ber-vech-i meşrûh, kabûl olunduğunu hâvî Hicret-i Nebeviyye, –*'aleyhi'ṣ-ṣalâtu ve's-selâm*–[133]'ın bin yüz doksan yedi senesi Muharreminin yirmi üçüncü günü elçiyân-ı mûmâileyhimâ dostlarımıza kā'ide-i devlet üzere, cevâb olarak başka başka iki kıt'a takrîr i'tâ olunmuş idi. Mevâdd-ı selâse-i mezkûrenin biri zikr olunan ahidnâmeler muktezâsı üzere, mevâdd-ı mu'âhede-i ticâret olduğundan, mevâdd-ı mezkûre seksen bir mâdde olarak Rusya elçisi ve murahhas-ı mûmâileyh beynlerinde ba'de'l-müzâkere, zikr olunan üç mâddesi ve ba'zan bunlara râci' olan iki mâddesi ve korsanlar nizâmına dâ'ir olup, kaydı bulunmayan bir mâddesi elçi bey dostumuz tarafından devleti tarafına arz olunmak üzere olmağla, cevâbı vürûduna intizâr olunup, zikr olunan yetmiş beş mâdde imzâ olunmuş gibi kâmilen Devlet-i Aliyye'nin makbûlü olup, mantûklarının ve ale'l-husûs mevâdd-ı mezkûrede münderic ü mastûr olduğu üzere, Rusya hâsılâtı olan ve Devlet-i Aliyye'ye tâbi' olmayan düvel memâlikinden alınan me'kûlât ve mühimmât-ı sefâ'in ve hâsılât-ı sâ'irenin Devlet-i Aliyye memâlikinden imrâr u nakllerine ba'de'l-yevm mevâni'**(s.369)** îrâs etmemek husûsunun bu günkü günden icrâsına mübâşeret

[130] Antlaşma.

[131] Verdiği nimetler içün Allâh'a hamd ederiz.

[132] Selâm onun (Hz. İsa'nın) üzerine olsun.

[133] Salât ve selâm onun (Hz. Muhammed'in) üzerine olsun.

ve Rusya tüccâr sefînelerinin ve ticâretlerinin serbestiyyetlerini i'lân u işâ'at birle Akdeniz ve Karadeniz ve nehr-i Tuna ve Devlet-i Aliyye'nin sâ'ir memâlik ve limanlarında ticâret-i mezkûre ve serbestiyyet-i sefâ'in-i merkūmeye su'ûbet îrâs etmemesini tenbîh ü te'kîde taraf-ı Devlet-i Aliyye'den ahd olunduğu ve mârrü'z-zikr altı mâddenin cevâbı geldiği gibi, bilâ-tevakkuf karâr verildiği üzere, mevâdd-ı ticâretin mecmû'unu hâvî iktizâ eden senedin temhîr ve mübâdelesine Devlet-i Aliyye'nin müteheyyi' olduğunu ve mevâdd-ı selâsenin mâ'adâsı olan Kırım ve Eflâk ve Boğdan mâddelerinin dahi taraf-ı Devlet-i Aliyye'den verilen bâlâda mastûr takrîr muktezâsı üzere, bi'l-müzâkere tanzîmlerine mübâderet olunacağını beyân zımnında, mühür ve imzâmızla memhûr ve mümzâ işbu sened Rusya elçisi ve murahhası dostumuza i'tâ olundu.

(29)

Rusya İle Akd Olunan Ahdnâme-i Ticâret

Birinci mâdde: Devlet-i Aliyye'nin bi'l-cümle memâlikinde gerek berren ve gerek bi'l-cümle denizlerinde ve sularında ve nehr-i Tuna'da Rusya re'âyâlarına seyr-i sefâ'in ve icrâ-yı ticâret el verecek her mahalde, serbestiyyet üzere sefîneleriyle geşt ü güzâr ve ticâret etmeğe ale'l-ıtlâk, bi'l-cümle Rusya re'âyâsına Devlet-i Aliyye tarafından kâmilen ruhsat verilip, binâ-ber-în Rusya tâcirlerinden her biri Devlet-i Aliyye'nin cümle-i memâlikinde ve hükûmetinin zîr-i himâyesinde olarak, seyr ü tevakkufa ve nef'-i ticâretlerine her ne kadar müddet lâzım olur ise, ikāmete me'zûn olalar.

İkinci mâdde: Cânibeynden karâr verildiği üzere, tarafeyn re'âyâsı, gemileriyle ve sefîneleriyle veyâhûd araba ve sâ'ir nakl-i ahmâl içün münâsib olan merâkibiyle, tarafeyn limânlarına ve mevâkı' ve şehirlerine her vakitte duhûl ve icrâ-yı ticâret ve ittihâz-ı mesâkin edebileler. Gerek Devlet-i Aliyye'nin ve gerek Rusya Devleti'nin gemicileri ve yolcuları ve gemileri, velev tâ'ifesinde ecnebî milletten bir kaç nefer bulunur ise dahi, dostâne kabûl olunup, gemicileri ve yolcuları, bir dürlü bahâne ile, hüsn-i irâdetlerine mugāyir tarafeynden cebren istihdâm olunmayalar. Lâkin bu cümle ile, cânibeynin re'âyâları kendi pâdişâhlarının hıdmetinde müstahdem olmak lâzım oldukları takdîrde, müstesnâ olalar. Eger etbâ'ından veyâhûd mellâhlardan biri,

bulunduğu hıdmetinden yâhûd gemiden firâr eder ise, mekse **(s.370)** tâlib olduğu vilâyette agleb olan mezhebi, ya'nî Memâlik-i İslâmiyye'de Dîn-i İslâmı kabûl ve Rusya memâlikinde tanassur etmez ise, derhâl redd oluna. Kezâlik dahi tarafeyn re'âyâsı, zikr olunan mahallerde semen-i hakīkīyi ba'de'l-edâ, her ne kendilerine lâzımlı olur ise, iştirâsına ve gemilerini ve sefînelerini ve arabalarını ta'mîr ve kılâfet etmeğe ve ma'îşetleriyçün ve yolcularıyçün lâzım olan zahâ'iri mübâya'a etmelerine ve mahall-i mezkûrda bir dürlü muhâlefet ve tazyîk olunmayarak, re'y-i müstakıllleriyle ikāmet ve azîmet etmeğe müstakıll olalar. Lâkin bulundukları mahallerde işbu mu'âhede-i ticârette başkaca tanzîm olunmamış keyfiyyâtın vukū'unda, devleteyn memâlikinin nizâmât u kavâ'idine bilâ-tereddüd muvâfakat eyleyeler.

Üçüncü mâdde: Tüccâr tâ'ifesi ve ale'l-ıtlâk bi'l-cümle Rusya re'âyâsı, Rusya memâlikinde yedlerine verilen mürûr kâğıdıyla, Devlet-i Aliyye'nin memâlikinde geşt ü güzâr edebileler. Ve eger bundan başka Rusya elçisi veyâhûd konsolosunun biri, mesfûrlar içün veyâhûd hâssaten mesfûrların birisiyçün, Devlet-i Osmâniye'nin mürûr kâğıdlarını taleb eder ise, bu maslahata mensûb kalemler tarafından bilâ-te'hîr i'tâ oluna ve Rusya re'âyâsına ziyâde bir nef' olmak içün, her biri kendi diyârında şimdiki elbise ile gitmeğe me'zûn olup, Memâlik-i Devlet-i Aliyye'de bilâ-muhâlefet mesâlihlerini tervîc eyleyeler ve kezâlik kendilerinden "harâc" tesmiye olunan vergi ve âhar bir gûne teklîf mutâlebe olunmaya ve ma'iyyetlerinde bulunan emti'alarının işbu ahidnâme muktezâsınca, karâr verilen rüsûm-ı gümrüklerini edâ eyledikten sonra, vâlîler ve kādîlar ve sâ'ir zâbitler, bilâ-muhâlefet mürûr u ubûrlarına cevâz vereler. Devlet-i Aliyye re'âyâsının dahi Rusya memâlikinde bu gûne emti'alar içün ve kendilerine umûr-ı ticâretleriyçün ve yollarıyçün lâzım olan mürûr kâğıdları ve şehâdetnâmeler i'tâ olunup, şöyle ki: Devlet-i Aliyye'nin tüccâr ve re'âyâsı, ma'iyyetlerinde olan emti'alarının ta'rîfeler mûcibince, tahsîs olunan rüsûmunu edâ eyledikten sonra, bilâ-muhâlefet istedikleri mahallere râhî olalar.

Dördüncü mâdde: Bin yedi yüz yetmiş dört senesi Kaynarca'da in'ikādpezîr olan musâlahadan berü, Rusya re'âyâları, musâlahanın metânet ü emniyyetine istinâden, Memâlik-i Osmâniye'nin şehirlerine ve limanlarına duhûl u hurûc edegelmeleriyle, Devlet-i Aliyye, ta'ahhüd eder ki, rûy-i der-

yâda mutazarrır ve mu'âvenete muhtâc olabilir. Gemilerine karîb bulunan beylik gemilerinden ve sâ'irden i'ânet-i lâzime verilip, kezâlik dahi işbu gemiler zâbitânı, Rusya re'âyâsının nef' u i'ânetinde kusûr eylemeyeler ve mesfûrlar, lâzım olan zahâ'irin dahi akçe ile alıvermede sa'y ü ihtimâmlarını bezl edeler. Ve eger şiddet-i furtunadan gemileri **(s.371)** kumsal olan bir sığ yere veyâhûd sâhil-i deryâya ilkā olunur ise, vâlîler ve kādîlar ve sâ'ir zâbitân, anlara i'ânet ve kazâ-zede olan sefîneden halâs bulan bi'l-cümle emvâl ü eşyâları anlara bilâ-muhâlefet redd ü teslîm eyleyeler. Kezâlik bi'l-mukābele Rusya Devleti tarafından dahi ta'ahhüd olunur ki, kendi beylik sefînelerinden ve sâ'irden Devlet-i Aliyye'nin sefînelerine i'ânet ve re'âyâsı hakkına işbu mâddede Rusya re'âyâsı hakkında karâr bulan husûslara mürâ'ât olunalar.

Beşinci mâdde: Eger kazâ'en Rusya sefîneleri, Devlet-i Osmâniye sevâhiline düşer ise, Devlet-i Aliyye tarafından emvâllerinin aranması ve kazâ-zede olan sefînelerinin ta'mîri husûsunda vücûhla lâzım olan i'ânet olunup, ba'de't-tahlîs, mahall-i maksûda nakl içün âhar sefîneye tahmîl olunan emti'adan mâ-dâm ki, evvelki mahalde bey' olunmayalar, bir dürlü resm ve bir gûne vergi mutâlebe olunmaya ve bi'l-mukābele Rusya Devleti tarafından ta'ahhüd olunur ki, eger Osmânlu gemilerinden biri, bir nev' kazâya uğrayıp veyâhûd fenâ-pezîr olur ise, vücûhla i'ânet olunup, ale'l-ıtlâk Devlet-i Aliyye'nin ticâret eden re'âyâsı hakkına bu gûne hâlette lâzım olan ihtimâm i'mâl oluna.

Altıncı mâdde: Tüccâr ve tercümânlar ve ale'l-ıtlâk cümle Rusya re'âyâsı, Devlet-i Aliyye'nin memâlikinde serbestiyyet üzere berren ve bahren varıp gelip, bey' u şirâ ve tüccâr ve tercümânlar ve ale'l-ıtlâk cümle Rusya re'âyâsı, Devlet-i Aliyye'nin zâbitân-ı deryâ ve sâ'ir askeri taraflarından esnâ-yı râhta alıkonulmayıp, bir dürlü illet ü bahâne ile rencîde olunmayalar ve bi'l-mukābele Rusya Devleti dahi, Devlet-i Aliyye re'âyâsına va'd eder ki, Rusya memâlikinde alış-veriş ve umûr-ı ticâretleriyçün berren ve bahren serbestiyyet üzere varıp gelip, resm-i gümrüklerini Rusya ta'rifesi üzere ba'de'l-edâ, esnâ-yı râhta hiç bir mahalde tevkīf olunmayalar.

Yedinci mâdde: Rusya tüccârı, hüsn-i irâdetlerine mugāyir ba'zı Müslim olan esnâfa yâhûd sâ'ir bir nev' şirketlere ve muhtekirlere emti'a vü eşyâ fürûht etmek veyâhûd anlardan iştirâ eylemek husûsunda Devlet-i Aliyye tüccâr-ı mesfûreyi icbâr etmeyeceğini ve bu bâbda ticâretleri emrinde bu gûne ârıza

ve tazyîka tâbi‘ etmeyeceğini müte‘ahhid olur. Kezâlik Devlet-i Aliyye’nin re‘âyâsı, Rusya memâlikinde serbestiyyet-i mezbûre ile mütemetti‘ olalar.

Sekizinci mâdde: Eger Rusya re‘âyâsından biri, Memâlik-i Osmâniye’de medyûn olur ise, düyûnunun edâsı bizzât borçlu olandan mutâlebe olunup, bir vechile âhar bir Rusya re‘âyâsından iddi‘â olunmaya ve mâ-dâm ki, âharı borçluya kefîl olmamış ola, mahkemeye da‘vet olunmayıp, ancak borçlu olan kimseden mutâlebe oluna. Ve kezâlik **(s.372)** Rusya memâlikinde Devlet-i Aliyye re‘âyâsı hakkına böylece mu‘âmele oluna. Rusya re‘âyâsından biri mürd oldukta, emvâl ü eşyâsını hiç bir kimse müdâheleye cesâret etmeksizin, vasîlerine teslîm ve eger vasîsiz mürd olur ise, metrûkâtı Rusya konsolosunun vesâtatıyla, hemşehrilerine emâneten verilip, bu bâbda kassâmlar ve beytü’l-mâlciler bir dürlü muhâlefet ve bir vechile müdâhale eylemeyeler.

Dokuzuncu mâdde: Rusya tüccârı ve tercümânları ve konsolosları, Devlet-i Aliyye re‘âyâsıyla bey‘ u şirâ ve ticâret ve kefâlet ve sâ’ir umûr-ı şer‘iyyeleri vâkı‘ oldukta, kādîya tahrîren mukāvelelerini tertîb ve tescîl edip, ba‘dehû bir nizâ‘ vâkı‘ olur ise, muktezâsını teblîğ ile, bu gûne münâza‘un-fîh olan husûslar fasl oluna. Binâ-ber-în bu gûne delâ’il ve senedât-ı şer‘iyyesi olmayan bir kimse, Rusya re‘âyâsından birinin aleyhine da‘vâya mutasaddî olur ise, ancak şâhid-i zûr ikāmet<iy>le olan bu gûne tezvîrât tecvîz olunmayıp, hakka mugāyir iddi‘âlar istimâ‘ olunmayalar. Kezâlik eger bir kimse, akçe celb etmek sevdâsıyla, Rusya re‘âyâsı üzerine bu gûne isnâdât ve tekdîrâtın tasaddîsi men‘ oluna. Ve eger düyûnu veyâhud âhar töhmeti sebebiyle gā’ib olur ise, bu husûsta bî-günâh olup, kefîli olmayan âhar bir Rusya re‘âyâsına vechen-mine’l-vücûh ta‘rîz <ta‘arruz> ve bir dürlü rencîde ettirilmeye ve Devlet-i Aliyye memâlikinde ticâret eden Rusya re‘âyâsının emniyyetiyçün her ne ki bu mâddede karâr bulmuş ise, bi’l-müsâvât Rusya Devleti tarafından Rusya diyârında ticâret eden Devlet-i Aliyye re‘âyâsı hakkına mer‘î tutulup, icrâ-yı ticâretlerine her dürlü su‘ûbetin indifâ‘ıyçün emr-i ticârete dâ’ir Rusya re‘âyâsıyla vâkı‘ olan mukāveleleri ve müte‘ahhidât <ta‘ahhüdât>-ı sâ’ireleri tescîl olunup, beynlerinde vukū‘ bulacak nizâ‘ları fasl ü ref‘ oluna.

Onuncu mâdde: Devlet-i Aliyye memâlikinde ticâret eden Rusya re‘âyâsından bir esîr bulunup, esîr-i mesfûr, fi’l-vâkı‘ Rusya re‘âyâsından olduğunu Rusya konsolosu beyân eder ise, mesfûrun keyfiyyeti etrâfıyla tefahhus

olunmak içün, konsolos tarafından tevkîl olunan âdemle, Der'aliyye'ye ihzâr ve ba'dehû konsolos-ı mezbûrun iltimâsına ri'âyeten teslîm oluna ve kezâlik Rusya memâlikinde dahi Devlet-i Osmâniye re'âyâsından bulunur ise, delâ'il-i lâzimeyi beyân eyledikten sonra, bilâ-muhâlefet Devlet-i Aliyye'ye redd olunalar; lâkin fakat şol kimseler ki, bulundukları memleketlerde agleb olan diyâneti kabûl etmemiş olup, tarafeynden redd olunalar ve kabûl etmiş olanların reddi iktizâ eylemeye ve Memâlik-i Osmâniye'de ba'd-ez-în Rusya re'âyâsından ikāmet eder olur ise, kendilerinden "harâc" ta'bîr olunur vergi taleb olunmamasına Devlet-i Aliyye müte'ahhid olur.

(s.373) On birinci mâdde: Devlet-i Aliyye'nin gemileri ve kadırgaları ve bahrî askeri, deryâda Rusya gemilerine mütesâdif olduklarında ve kezâlik Rusya'nın beylik gemileri ve sâ'irleri ve bahrî askerleri, deryâda Devlet-i Aliyye'nin gemilerine tesâdüf eyledikte, tarafeyn re'âyâsına bir dürlü ziyân u zarâr terettüb etmemesine intibâh üzere olmaları lâzım geldiğinden başka, tarafeynden müsâvî bir dostluk âsârının dahi icrâsını muktezî ola ve eger Rusya re'âyâları, hüsn-i irâdetleriyle, Devlet-i Aliyye re'âyâsına bir hediyye vermezler ise, bu bâbda rencîde olunmayıp, kendilerinden edevât u esbâb, velhâsıl bir şeyleri cebren alınmaya ve bi-aynihî Rusya re'âyâları dahi, Devlet-i Aliyye re'âyâsından bir dürlü hediyye taleb eylemeyeler.

On ikinci mâdde: Memâlik-i Osmâniye'ye Rusya bayrağı altında gelen gemileri ve sefîneleri kabûl ve himâyet ü sıyânet eylemek ve emniyyet-i kâmile ile avd u insırâflarını tecvîz etmek Devlet-i Aliyye'den ta'ahhüd olunur. Ve eger edevât u eşyâlarından bir şey alınır ise, âdemlerin ve eşyânın bulundurulmasına derece-i imkânda olan sa'y ü ihtimâm olunacağından gayri, gayret <ibret> olunacağı vech üzere, bu gûne ef'âle mütecâsir olanların her ne rütbeden olur ise olsun, cezâları icrâ oluna ve bi'l-mukābele Rusya Devlet-i imparatoriyyesi dahi, işbu uhdenin <uhûdun> Rusya diyârına gelip gidecek Devlet-i Aliyye'nin gemileri ve sefîneleri hakkına ri'âyetini ve bir taraftan edevât u eşyâlarının derece-i imkânda olan emniyyetini tahsîle ve bir taraftan dahi Devlet-i Aliyye re'âyâsına bir gûne rencîde olmamak husûsuna dikkat etmeğe müte'ahhid olur.

On üçüncü mâdde: Devlet-i Aliyye'nin re'âyâsı, icrâ-yı ticâretleri zımnında, Devlet-i Aliyye'nin ilmi olmaksızın azîmet etme<me>leri içün, mu-

kaddem müdîr-i umûr-ı Devlet-i Aliyye'den haber verilip, taleb olunmadıkça, Rusya elçisi tarafından kendilerine bu bâbda lâzım olan mürûr kâğıdı verilmemek üzere karâr verilip, bi-aynihî Rusya re'âyâları dahi, hükûmet-i Osmâniye'nin dâhilinde olan şehirlerde icrâ-yı ticâretleri içün, kendilerine lâzım olan fermânları Devlet-i Aliyye'den istihsâle muhtâc olup, Devlet-i Aliyye işbu mâddelerin muktezâsınca, Rusya Devleti'nin elçisinden iltimâs olundukça, i'tâsını ve konsolosları Devlet-i Aliyye memleketlerinin paşalarından ve zâbitânından taleb ettikçe, verilmesini tenbîh edeceğini ta'ahhüd eder.

On dördüncü mâdde: Rusya gemilerinin kapudanları veyâhûd sefînelerinin sâhibleri, gemilerini kalâfât ve yağlamak ve ta'mîr etmek lâzım oldukça, Devlet-i Aliyye'nin **(s.374)** bi'l-cümle şehirlerinde ve kal'alarında ve limanlarında zâbitân taraflarından mesfûrûna lâzım olan yağ ve zift ve katrân ve amele ve âlât mikdârının akçe ile verilmesine mümâna'at olunmayacağından gayri, derece-i imkânda dahi mu'âvenet oluna ve ez-kazâ Rusya sefînesinin edevâtına âfet terettüb eder ise, techîzi içün iktizâ eden lengerler ve yelkenler ve sâ'ir kerâstelerinin iştirâsına me'zûn olup, bu bâbda Rusya re'âyâlarından hediyye taleb olunmaya ve Rusya'nın bayrağı altında olan sefîneler bir iskelede bulunduklarında mültezimler ve mütesellimler ve sâ'ir zâbitler ve cizyedârlar taraflarından içlerinde bulunan yolculardan cizye vergisini tahsîl etmek bahânesiyle tevkîf olunmayıp, hemen bilâ-muhâlefet râhî oldukları mahalle getireler <götüreler> ve eger içlerinde Devlet-i Aliyye'nin re'âyâsından bulunur ise, bunlar râhî oldukları mahalle vusûllerinde, zikr olunan vergiyi edâ eyleyeler. Buna mukābil vech üzere, Rusya memleketinde Devlet-i Aliyye sefâ'inine imdâd u i'ânet olunup, akçe ile yağ ve zift ve katrân ve amele ve âlât ve kazâ vukū'unda, sefînenin techîzine lâzım lenger ve yelkenler ve kerâsteler bilâ-muhâlefet alıverile.

On beşinci mâdde: Rusya ceng gemileri yâhûd tüccâr sefâ'ini, Devlet-i Osmâniye'nin ceng gemilerine veyâhûd sair sefâ'inine musâdif olduklarında, kapudan paşa ve ceng gemilerinin kapudanları ve çektiri beyleri ve firkate ve sâ'ir Devlet-i Aliyye sefînelerinin zâbitânı, zikr olunan Rusya gemilerini ve sefâ'inini tevkîf etmeyeceklerinden başka, sıklet dahi vermeyip, hiç bir gûne bahâne ile, kendilerinden hedâyâ taleb etmeyeler. Ve beyne'd-devleteyn pâydâr olan hüsn-i muvâlâta mümâsil bir müsâvî dostluğun âsârını dahi ızhâr

eyleyeler. Buna mümâsil vech üzere, Devlet-i Aliyye'nin gemileri hakkına Rusya'nın ceng gemileri ve bayrağı altında olan sâ'ir sefîneleri ve zâbitânı, hîn-i tesâdüflerinde, mu'âmele edip, Devlet-i Aliyye, Rusya sefînelerinin hakkına ne gûne mu'âmeleye ri'âyet etmek ta'ahhüd ettiyse, anlar dahi, o misillü mu'âmeleyi Devlet-i Aliyye sefîneleri haklarına icrâ eyleyeler.

On altıncı mâdde: Rusya bayrağı altında olan tüccâr sefîneleri, Devlet-i Aliyye'ye müte'allik olan beylik gemilerine ve kadırgalarına ve sâ'ir sefînelerine musâdif olup, mu'tâd olan ikrâm rüsûmunu icrâ etmek niyyetinde iken, ba'zan sandâlı sür'at ile denize ilkā eylemek mümkin olmamak se<be>biyle, Devlet-i Aliyye'nin beylik gemileri, yanına varmadıkları takdîrde, mu'tâd olan âdetin îfâsıyçün lâzım olan tedârükâtın icrâsı müşâhede olunduğu birle, Rusya tüccâr sefînesinden Devlet-i Osmâniye'nin beylik sefîneleri üzerine gelmesi te'hîr olundu bahânesiyle rencîde olunmayalar. Rusya Devleti tarafından dahi Devlet-i Osmâniye'nin **(s.375)** tüccâr sefâ'ini hakkına bu vech üzere ri'âyet olunacağı ta'ahhüd olunur. Ve Devlet-i Aliyye, kendiye müte'allik olan iskelelerde bi'l-cümle Rusya bayrağı altında olan sefîneleri birer dürlü bahâne ile, tevkīf etmeyeceğini ve sandâl ve mellâhları almayacağını ta'ahhüd eder. Ve bâ-husûs emti'a ile mahmûl olan sefînelerin tevkīfinden bir küllî zararın terettübü mümkin olmaktan nâşî, tarafeynden bi'l-mukābele biribirininki<ni> tevkīf eylememek üzere, mukāvele olundu. Ve Devlet-i Aliyye'nin beylik sefîneleri kapudanları, Rusya re'âyâları ticâretleriyçün mukīm oldukları Memâlik-i Osmâniye iskelelerinin birine vardıklarında, Rusya re'âyâsı hakkına gemide bulunan neferât ve âdemlerden icrâsı muhtemel olan bir dürlü rencîde vukū' bulmamak içün, yanlarına zâbitândan mikdâr-ı kifâye tevkīf etmeksizin, zikr olunan neferât ve âdemleri karaya çıkartmayıp ve Rusya re'âyâsının ve tüccârlarının emniyyeti içün, kolluklar vaz' eyleyeler. Ve Rusya re'âyâları, karaya vaz'-ı kadem eyledikte, leb-i deryâda olan kılâ' ve bilâdın muhâfızları ve sâ'ir kara zâbitânı, bir vechile anları tekdîr etmeyeler. Ve bu şarta mugāyir vaz' u hareket olunduklarına binâ'en, şikâyet olundukta, keyfiyyeti ba'de't-tahkīk müttehem olanlar şiddetle te'dîb olunalar. Ve kezâlik Rusya re'âyâsından Rusya Devleti'yle Devlet-i Aliyye beyninde müstahkem olan hüsn-i muvâlât u musâfâta mugāyir bir dürlü vaz' u hareketin icrâsı tecvîz olunmaya.

On yedinci mâdde: Fransa ve İngiltere tâ'ifelerinin cümleden ziyâde haklarına müsâ'ad<e> olunageldiğine binâ'en, bunlar misillü bi'l-müsâvât Rusya tâ'ifesi dahi, Devlet-i Aliyye memâlikinde i'tibâr olunmak vâcib olmağla, Devlet-i Aliyye, gerek zikr olunan ve gerek sâ'ir müste'men mülk haklarına icrâ olunan cümle-i müsâlemât ve ri'âyâtı Rusya re'âyâları hakkına dahi icrâ ve ri'âyet eylemesini işbu mâdde ile müte'ahhid olur. Kezâlik bi'l-mukābele Rusya memleketinde Rusya Devleti'nin indinde ziyâde dost ve müsâ'ade olunan milelin mütemetti' oldukları müsâlemât, Devlet-i Aliyye re'âyâsının hakkına dahi ri'âyet oluna.

On sekizinci mâdde: Rusya bayrağı altında olan gemiler, Memâlik-i Osmâniye iskelelerine vardıklarında, dostâne kabûl olunup, akçeleriyle kendilerine lâzım olan bi'l-cümle me'kûlât ve meşrûbâtı iştirâ vü bey' ve nakline kimse tarafından mümâna'at olunmayıp, bu gûne me'zûniyyetleri içün, bir dürlü resm ve hediyye kendilerden mutâlebe olunmaya. Kezâlik Devlet-i Osmâniye'nin gemileri dahi, Rusya memâlikinde dostâne kabûl olunup, kendilerine lâzım olan bi'l-cümle me'kûlât ve meşrûbâtı iştirâya me'zûn olalar.

On dokuzuncu mâdde: Rusya memâlikinden veyâhûd sâ'ir Avrupa memleketlerinden **(s.376)** Devlet-i Aliyye memâlikine ve Devlet-i Aliyye memâlikinden Rusya memâlikine veyâhûd sâ'ir düvel memleketlerine emr-i ticâretleriyçün, berren varıp gelen Rusya re'âyâsı ve tüccârı, Rusya re'âyâları olduklarını mübeyyin yedlerinde "pasaport" ta'bîr olunur mürûr kâğıdları olduktan sonra, Devlet-i Aliyye'nin vülât ve kudât ve sâ'ir zâbitânı ve hiç bir ferd tarafından cizye ve sâ'ir tekâlîf edâsına icbâr ve rencîde olunmayıp, haklarında dostâne mu'âmele eyleyeler. Ve işbu mu'âhede-i münferide lâzimesince, gerek Rusya memleketinden ve gerek sâ'ir düvel memâlikinden Devlet-i Aliyye memâlikine getirecekleri ve gerek Devlet-i Aliyye'nin memâlikinden alıp, Rusya memleketine ve sâ'ir düvel memâlikine götürecekleri emti'a vü eşyânın bir def'a ve bir mahalde resm-i gümrükleri alındıktan sonra, mürûr u ubûr eyledikleri mahallerin gümrükcüleri zikr olunan tâcirânı mükerrer resm-i gümrük alınır ise, ahz edenlerden mutâlebesiyle, tüccâr-ı mesfûrûna cebr etmeyeler. Ve eger işbu nizâma mugāyir mesfûrlardan mükerrer resm-i gümrük alınır ise, ahz edenlerden geriye redd ettirile. Bâ-husûs Boğdan ve Eflak memleketlerinde cümle-i nizâm u kavâ'ide mugāyir gümrükcüler ve

sâ'ir zâbitler, ol mahallerden mürûr eden Rusya tüccârlarını gûnâ-gûne tesmiyeler ihdâsıyla, rüsûmât-ı mütenevvi'a-i mürûriyye edâsına icbâr eylemeyeler. Ve tüccâr-ı merkūme, Rusya memâlikinden yâhûd âhar düvel memâlikinden zikr olunan iki memleketlere ve Devlet-i Aliyye'nin sâ'ir mahallerine getirecekleri emti'a vü eşyânın gümrüğünü yüzde üç hesâbı üzere ve ancak bir def'a emti'a-i merkūmelerini fürûht eyledikleri mahallere verip ve kezâlik zikr olunan tâcirler, Memleketeyn-i merkūmeteyn'den ve Devlet-i Aliyye'nin mahâll-i sâ'iresinden işbu mu'âhede-i münferide muktezâsı üzere, Rusya memâlikine yâhûd âhar düvel memleketlerine nakl içün, alıp götürecekleri emti'a vü eşyânın gümrüğünü ancak bir def'a yüzde üç hesâbı üzere, emti'a-i merkūmelerini iştirâ eyledikleri mahalde edâ edip, işbu nizâm u kā'ideye mugāyir her ne tesmiye ile olur ise, bir dürlü resm ve ihtırâ' olunmuş vergi mesfûrdan mutâlebe ve tahsîli memnû' olup, gümrüğü edâ eyledikleri mahalde yedlerine edâ tezkiresi verilip, bu maküle kendilerine verilecek edâ tezkireleri Memâlik-i Devlet-i Aliyye'nin cemî'-i mevâkı'ında mu'teber tutula.

Yirminci mâdde: Devlet-i Aliyye musâlaha ahidnâmesinin on birinci mâddesiyle ve Âyînelikavak Mu'âhedesi'nin altıncı mâddesiyle, kendi memâlikinde Rusya re'âyâsının icrâ ettikleri ticâretlerine Fransa ve İngiltere misillü, haklarına ziyâde müsâ'ade olunan tavâ'ifin mütemetti' oldukları menâfi'i tahsîs etmek ve mesfûrlardan zikr olunan iki tâ'ifenin **(s.377)** verdikleri rüsûmâttan gayri rüsûmu mutâlebe eylememek üzere, müte'ahhid olduğuna binâ'en, işbu mâddede şu vechile mukāvele olundu ki: Rusya re'âyâları, Devlet-i Aliyye memâlikine emti'a vü eşyâ götürdüklerinde <getirdiklerinde>, Devlet-i Aliyye'nin memâlikinden emti'a vü eşyâ alıp, Rusya memleketine getirdiklerinde <götürdüklerinde>, zikr olunan Fransa ve İngiltere tâ'ifelerinin verdikleri rüsûmâtın aynını edâ edip, ya'nî yüzde üç vereler. Ve ma'lûm ola ki, Rusya tüccâr sefâ'ini, bir def'a rüsûm-ı gümrüğü edâ eyledikten sonra, bir dahi Devlet-i Aliyye'nin taht-ı hükûmetinde olan âhar bir mahallinde edâsına mecbûr olmayalar. Ve Rusya re'âyâsının zikr olunan iki tâ'ifeden verilen rüsûmâtın aynı olmak üzere, verecekleri rüsûmu ziyâde tasdîk içün, Rusyaluya bilâ-hasr ve min-evvelihî ilâ-âhırihî mikyâs olacak tâ'ifeteyn-i merkūmeteynin Devlet-i Aliyye ile olan ahidnâmelerinin mevâdd-ı âti'z-zikri bu mahalle derc olunur. Zîrâ Fransa Ahidnâmesi'nde, Fransa tüccârı, Memâlik-i Devlet-i Aliyye'ye getirdikleri ve alıp götürdükleri emti'adan kadîmden

bu âna değin yüzde beş verip; lâkin Devlet-i Aliyye'nin kadîmî dostlarından olmağla, yüzde üç gümrük vermek üzere, müceddeden ahidnâmelerine ilhâk olunmak istid'â etmeleriyle, recâları hayyiz-i kabûlde vâkı' olup, vech-i meşrûh üzere, kendilerinden yüzde üçten ziyâde taleb olunmaya. Ve gümrüklerini edâ eylediklerinde, Memâlik-i Devlet-i Aliyye'de cârî olan nukūd ile, Hazîne-i âmire'ye alındığı minvâl üzere alınıp, noksân u ziyâde talebiyle, rencîde olunmayalar deyü mastûr olup ve kezâlik İngiltere Ahidmânesi'nde dahi Haleb ve Mısır ve sâ'ir Memâlik-i Osmâniye'nin beldelerinde bulunan İngiltere tüccârı ve İngiltere bayrağı altında gelenler, bilâ-tehlüke alış-veriş edip, kemâ-fi's-sâbık emti'alarının kıymetlerine nazaran, ancak yüzde üç hesâbı üzere, gümrüğünü verip, ziyâde bir akçe vermeyeler deyü muharrerdir. Ve kezâlik Rusya memâlikine emti'a götürecek Devlet-i Aliyye re'âyâsı, Rusya'da i'lân olunan ta'rifelere mütâba'at ile, Rusya Devleti'nden ziyâde müsâ'ade olunan dost tavâ'ifin rüsûmâtın<ın> aynını vereler.

Yirmi birinci mâdde: Devlet-i Aliyye'nin memâlikinde ticâret eden Rusya re'âyâları, Rusya memâlikinden veyâhûd sâ'ir düvel memâlikinden Devlet-i Aliyye memâlikine getirdikleri ve kezâlik Devlet-i Aliyye'nin memâlikinden Rusya memâlikine alıp gönderdikleri emti'a vü eşyâ içün, ancak yüzde üç resm-i gümrük vermeleri gerçi meşrût olup; lâkin emti'a vü eşyânın kıymetini takdîr husûsunda tüccâr ve ümenâ beyninde vukū'u muhtemel olan her ne gûne münâza'ayı ber-taraf etmek içün, Memâlik-i Devlet-i Aliyye'de Rusya tüccârına ve gümrük ümenâsına ba'd-ez-în ve ile'l-ebed kā'ide-i mer'iyye **(s.378)** tutulmak üzere, bir ta'rifenin tanzîmi lâzım göründüğüne binâ'en, ta'rife-i merkūmenin tanzîmini icrâya taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Emîn-i Gümrük-i Âsitâne el-Hâcc Mehmed Ağa ve Rusya elçisi tarafından Baştercümân Denadr Nevisavi <Renadr Levisavi>'nin Nikola Pizani, me'mûr kılınıp, ta'rife-i merkūme, mûmâileyhimâ ma'rifetleriyle, kat'î vech üzere ve tamâmen tanzîm ve emîn-i mûmâileyh tarafından bin yüz doksan altı senesi mâh-ı Şevvâlin dokuzuncu günü, ya'nî târîh-i Îseviyye'nin bin yedi yüz seksen iki senesi mâh-ı Eylülün beşinci günü imzâ ve temhîr olunup, zikr olunan Şevvâlin on birinci günü Devlet-i Aliyye'den dahi kabûl ve Rusya elçisine verilmiştir. Binâ'en-alâ-zâlik Devlet-i Aliyye, zikr olunan ta'rifenin ma'mûlün-bih bir sûretini ol vakitte Rusya elçisine vermiş olmağla, bu def'a dahi işbu mâdde ile, ta'rife-i merkūmeyi tamâmen tasdîk ve ticâret eden Rus-

yalu hakkına bilâ-istisnâ bi'l-cümle memâlikinde düstûrü'l-amel ettirilmesini alenen müte'ahhid olur. Binâ-ber-în Devlet-i Aliyye, zîr-i hükmünde olan bi'l-cümle gümrüklerin defterlerine ve mahkemelerin sicillâtına kayd u tescîl olunmak içün, zikr olan ta'rifenin sahîh sûretlerini irsâl ve kemâl-i ri'âyet olunmasını ve zikr olunan ta'rifede zikr olunmamış olan emti'a vü eşyâ ve levc ü hurûcdan gümrük ümenâsı kıymetleri üzerine, yüzde üçten ziyâde iddi'â ve ahz eylememelerini tenbîh eyleye ve gümrük ümenâsı, ta'rifede zikr olunmamış emti'a vü eşyâya kıymet-i hakīkıyyelerinden ziyâde bahâ takdîr etmek murâd eylediklerinde, Rusya tüccârı, nukūd akçe yerine yine yüzde üç hesâbı üzere, emti'a vü eşyânın aynını vermeğe müstakıll olalar. Ve Rusya re'âyâları, Bahr-ı Siyâh yolundan veyâhûd sâ'ir tarîklardan Rusya memâlikine getirmek <götürmek> üzere, Memâlik-i Devlet-i Aliyye'de veyâhûd Bahr-ı Sefîd'de iştirâ eylemedikleri <eyledikleri> hamr içün, hamri iştirâ eyledikleri mahalde yüzde üç hesâbı üzere resmini edâ edip, bir dürlü tereddüd olunmaksızın, te'diyesi lâzım gelen edâ tezkiresini aldıktan sonra, İstanbul Boğazı memerrinden mürûrlarında, "bitirme" ve sâ'ir bir dürlü resm vermeğe mecbûr olmayalar. Ve Bahr-ı Sefîd'de vâkı' cezîrelerin gümrükcüleri ve voyvodaları, ekseri re'âyâdan olmağla, mesfûrların tezkireleri eger Rumî ibâresinde ise dahi, bilâ-muhâlefet ma'mûlün-bih i'tibâr ve amel oluna.

Yirmi ikinci mâdde: Kezâlik dahi mukāvele olunduğu üzere, Devlet-i Aliyye'nin limanlarında bey' ecliyçün tahliye olunan Rusya metâ'larının resmi alınıp ve leb-i deryâda olan âhar bilâda götürülmek üzere olan emti'adan rüsûm taleb olunmaya. Ve bu bâbda bir dürlü mümâna'at olunmayıp, emti'a-i merkūmenin bey' ecliyçün götürülüp tahliye olunacak mahallerde resmi edâ oluna.

(s.379) Yirmi üçüncü mâdde: Rusya re'âyâlarından muhdes olan "kassâbiye" ve "reftiyye" ve "bâc" ve "yasak kavli" tesmiye olunur tekâlîf mutâlebe olunmayıp, her bir sefîneden selâmetlik resmiyçün, üç yüz akçeden ziyâde alınmaya.

Yirmi dördüncü mâdde: Rusya tüccârının ve Rusya'ya müte'allik olanların Rusya memâlikinden, Memâlik-i Osmâniye'ye getirecekleri ve Memâlik-i Osmâniye'den alıp kendi vilâyetlerine götürecekleri emti'a vü eşyânın rüsûmu; fakat yüzde üç hesâbı üzere verilmesi bahâsı bâlâda mastûr yirminci

mâddede karâr verildiğine binâ'en, işbu ahidnâmede tahsîs olunan rüsûmu edâ eylediklerinden sonra, vilâyetlerine alıp götürecekleri cümle-i emti'a vü eşyâyı tahmîl ve nakl eylemeleri husûsunda kendilere bir dürlü muhâlefet eylemeyeceğini Devlet-i Aliyye, müte'ahhid olur.

Yirmi beşinci mâdde: Rusya tüccârı, işbu ahidnâmenin muktezâsı üzere, yüzde üç resmini edâ edip, mu'tâd üzere edâ tezkiresini aldıktan sonra, zikr olunan edâ tezkiresi ibrâz olundukta, mu'teber tutulup, Memâlik-i Osmâniye'nin kangı mahalline emti'alarını götürürler ise, bu vechile kendilerinden mükerrer resm iddi'â olunmaya. Ve eger mukāvele olunan ta'rifeye nazaran, emti'aya kıymetlerinden ziyâde bahâ takdîr olunduğu zâhir olur ise, Rusya re'âyâsından fi'l-vâkı' yüzde üçten ziyâde resm taleb olunmamak içün, zikr olunan ta'rifeyi mümkin olan tenzîl ile tebdîl etmek Devlet-i Aliyye'den va'd olunur. Ve Rusya tüccârı, getirdikleri emti'a vü eşyâlarını Devlet-i Aliyye'nin re'âyâsından ba'zılarına fürûht etmek murâd eylediklerinde, kimse tarafından: "*Bizim iştirâsına istiḥkākımız ve şurût-ı maḥsûsamız vardır*" bahânesiyle, nizâ' u mümâna'at olunmayıp, Devlet-i Aliyye'nin memâlikinde ticâret eden Rusyalular, bu bâbda tamâmen müstakıll ü serbest olup ve Müslim olan bi'l-cümle esnâfların ve muhtekirlerin ta'arruz u tasallutlarından tahlîs ü emîn kılınalar.

Yirmi altıncı mâdde: Rusya tüccârı ve Rusya'nın zîr-i himâyesinde olanlar, Memâlik-i Osmâniye'ye getirecekleri ve alıp getirecekleri <götürecekleri> nukūd-ı sîm ü zer içün bir dürlü resm ü vergi vermeyeler. Nukūdlarını Osmânlu akçesi kat' ettirmeğe icbâr olunmayalar.

Yirmiyedinci mâdde: Rusya re'âyâları, getirdikleri guruşların resminden mu'âf olmak muktezî olduğuna binâ'en, Darbhâne nâzırları ve hazînedârlar taraflarından guruşlarını Devlet-i Osmâniye'nin sikkesiyle meskûk etmek iddi'âsiyle, icbâr u rencîde olunmayalar.

Yirmi sekizinci mâdde: Gerek fürûht ve gerek iştirâ olunan Rusya emti'a vü eşyâsının resm-i masdariyyeden mu'âfiyetlerini Rusya Devleti, Devlet-i Aliyye'den taleb eylediğine **(s.380)** binâ'en, Devlet-i Aliyye, Fransaluya müte'allik emti'a vü eşyâya kıyâsen anları mu'âf edip, zikr olunan resmden mu'âf olmaları bâbında bir kıt'a fermân ısdâr etmekle, Devlet-i Aliyye, tekrâren

işbu mâdde ile, ba'd-ez-în Rusya limanlarında kendi mâlları olduğunu müş'ir defter ile, Rusya bayrağı olan sefînelere tahmîl olunup, belde-i Kostantiniyye'ye getirilecek ve kezâlik Rusya memleketine getirilmek <götürülmek> için belde-i Kostantiniyye'de Rusya sefâ'inine tahmîl olunacak emti'a vü eşyâdan; fakat işbu ahidnâmede karâr verilen rüsûmâttan gayri bir nesne mutâlebe olunmayacağını ta'ahhüd eder.

Yirmi dokuzuncu mâdde: Rusya re'âyâları, Devlet-i Aliyye'nin dost-ı ehabbı ve haklarına ziyâde müsâ'ade eylediği Fransa ve İngiltere tâ'ifeleri misillü, Devlet-i Aliyye memâlikine getirecekleri ve Devlet-i Aliyye memâlikinden alıp götürecekleri emti'a vü eşyâ içün, yüzde üç vermek ve Devlet-i Aliyye re'âyâları, Rusya memâlikine götürecekleri ve andan alıp götürecekleri <getirecekleri> emti'alarıyçün ve sâ'ir dost olan tavâ'ifin tâbi' oldukları ta'rifelerde mukannen olan rüsûmâtın aynını Rusya limânlarında edâ etmek husûsu gerçi işbu ahidnâmenin yirminci mâddesinde tarafeynden kavl ü karâr olunmuş olup; lâkin bu cümle ile tarafeynin re'âyâları cânibeynin memâlikinde bâlâda mezkûr dost ve haklarına ziyâde müsâ'ade olunan işbu sened-i alâniye mugāyeretleri olmayan derecelerde ri'âyet ü mütâba'at eyleyeler.

Otuzuncu mâdde: Bin yedi yüz yetmiş dört senesi Kaynarca'da in'ikād-pezîr olan musâlaha ahidnâmesinin on birinci mâddesinde ve bin yedi yüz yetmiş dokuz senesi Mart ayının onuncu gününde akd olunan Tenkīh Ahidnâmesi'nin altıncı mâddesinde, Rusya bayrağı altında olan bi'l-cümle tüccâr sefâ'ini, Kostantiniyye Boğazı memerrinden Karadeniz'den Akdeniz'e ve Akdeniz'den Karadeniz'e serbestiyyet üzere mürûr u ubûr eylemeleri ve yine mu'âhede-i mezkûrenin zikr olunan altıncı mâddesinde, işbu zikr olunan sefînelerin hey'et ve tahammülleri Devlet-i Aliyye'nin dost-ı ehabbı haklarına ziyâde müsâ'ade eylediği tavâ'iften olan Fransa ve İngilterelü sefînelerine kıyâsen, ta'yîn ü tahsîsi meşrût olmaktan nâşî, bu bâbda her gûne hılâf-ı inhâyı def' içün, Rusya tüccâr sefâ'ini, küçükten büyüğe değin, hey'etleri bi-aynihî zikr olunan Fransa ve İngiltere tavâ'ifinin tüccâr sefâ'ini hey'etine mümâsil olmalarını te'yîd ve işbu mâddede kavl ü karâr olunup ve mütehammil olacakları hamûleyi ta'yîn ve takdîr içün, sefâ'in-i merkūmenin en küçüğü bin ve en büyüğü on altı bin kîle veyâhûd sekizbin kantâr -ki "bot" ta'bîr olunur, Rusya'nın veznine kıyâsen yirmi **(s.381)** altı bin dört yüz bota

bâliğ olur- hamûleyi mütehammil olmaları karâr verilmiştir. İşbu mâddede Devlet-i Aliyye tarafından ta'ahhüd olunur ki, Rusya bayrağı altında olacak o misillü sefînelerine bir dürlü mümâna'at olunmayacağından başka, Devlet-i Aliyye'nin memâlikinde fürûht olunmayacak <olunacak> emti'a vü eşyâ ile mahmûl olduklarında, Devlet-i Aliyye'nin memâlikine uğramaksızın, doğru Karadeniz'den zikr olunan memerrden ubûr ile, Bahr-ı Sefîd'e ve Bahr-ı Sefîd'den ötesinden vâkı' "Meditrane <Mediterranean>" ta'bîr olunur denizde kâ'in Devlet-i Aliyye'ye tâbi' olmayan vilâyetlere varmak üzere olmalarıyla, hamûleleri her ne emti'a vü eşyâdan olur ise olsun, bu vechile yoklanmaları ve te'hîrleri iktizâ etmeye ve Devlet-i Aliyye, sefâ'in-i mezkûrenin mürûruna beyne'd-devleteyn teyemmünen müstahkem olan dostluktan me'mûl olunabilir her dürlü suhûletleri icrâ vü îfâ edeceğini dahi müte'ahhid olur.

Otuz birinci mâdde: Rusya memâlikinde<n> Bahr-ı sefîd'e, "Meditrane <Mediterranean>" ta'bîr olunur deniz<e> ve zikr olunan iki denizden Bahr-ı Siyâh'a mürûr eden Rusya tüccâr sefâ'ini hamûlelerinden gümrük ve bir dürlü resm iddi'â eylememek ve bir kimseye aldırmamak ve sefâ'in-i merkûmenin mürûrlarında Kostantiniyye'de ve hiç bir mahalde hamûlelerini ihrâca icbâr olunmamak husûslarını Devlet-i Aliyye, ta'ahhüd eder.

Otuz ikinci mâdde: Karadeniz'den gelip, Kostantiniyye'nin memerrinden mürûr eden Rusya bayrağı altında olan gemiler ve sefîneler, hamûlelerini mübeyyin Rusya elçisi tasdîkıyla, ibrâz olunacak defterlerine ba'de'n-nazar, bilâ-te'hîr izn-i sefîneleri i'tâ olunup, bir dürlü tevkîf olunmayacaklarını ve sefâ'in-i merkûmenin Akdeniz Boğazı'ndan taşra mürûrlarında izn-i sefînelerini ba'de'l-ibrâz, diledikleri mahalle bilâ-tevkîf seyr etmeğe me'zûn olacaklarını Devlet-i Aliyye, müte'ahhid olur. Kezâlik dahi memâlik-i sâ'ireden Bahr-ı Sefîd Boğazı'ndan duhûl ile, Bahr-ı Siyâh cânibinde vâkı' Rusya limanlarına avdet edecek ve Rusya bayrağı altında olan sefînelerinden dahi Rusya elçisi tasdîkıyla, ibrâz olunacak defterlerine ba'de'n-nazar, bilâ-te'hîr izn-i sefîneleri i'ta olunup, Karadeniz Boğazı'ndan hîn-i hurûclarında izn-i sefîneleri boğaz-ı mezkûrda ba'de'l-ibrâz, min-gayri-tevkîfin mürûr eylemeyeler <eyleyeler>.

Otuz üçüncü mâdde: Vech-i meşrûh üzere, Kostantiniyye Boğazı'ndan mürûr ile, uğramaksızın mahâll-i ba'îdeye râhî olmak üzere, bi'l-cümle Rusya

bayrağı altında olan gemiler ve sefîneler, zikr olunan boğazdan mürûrlarında, hamûlelerini mübeyyin Rusya elçisinin tasdîkıyla ibrâz olunacak defterlerine kâmilen i'tibâr ile, otuz ikinci mâddede beyân olunduğu üzere, izn-i sefîneleri i'tâ olunup, eger Devlet-i Aliyye'ye bir sefînenin tâ'ifesi **(s.382)** edâsında kendi re'âyâsından olduğuna bir şübhe ârız olur ise, Rusya Devleti, bir <bu> gûne sefînenin tâ'ifesinin yoklanmasına rızâ-dâde olur. Lâkin bâlâda beyân olunduğu üzere, zikr olunan sefîneye mahmûl olan emti'a vü eşyâya dokunulmaya ve bu bâbda kemâl-i ihtiyât ile hareket olunup, sefînenin kapudanına ve sâhibine bir dürlü ta'rîz <ta'arruz> olunmayıp, ba'zan bu gûne bî-hûde yoklamalar ile, musâlaha ahidnâmesinde meşrût olan geçid ticâretine su'ûbetler îrâs olunmaya.

Otuz dördüncü mâdde: Kezâlik hemen Devlet-i Aliyye'nin memâlik ve denizlerinden mürûr ile, Rusya limanlarına avd u insırâf edecek o makûle sefîneler hakkına dahi kā'ide-i merkūmeye ri'âyet olunup, sefîne tâ'ifesinin yâhûd âdemlerinin yoklamasından gayri, âhar bir dürlü yoklamaya tâbi' olmaya.

Otuz beşinci mâdde: Eger zikr olunan sefîneler, Rusya memleketinden Devlet-i Aliyye'ye tâbi' olmayan sâ'ir memâlike getirilmek <götürülmek> içün, zahâ'ir ve me'kûlât ile mahmûl olup, veyâhûd zikr olunan memâlikten Rusya memleketine zahâ'ir ve me'kûlât nakl ederler ise, mâ-dâm ki, Devlet-i Osmâniye'nin zîr-i hükmünde olan memleketlerden olmayalar, zikr olunan sefîneler, Devlet-i Osmâniye'nin hiç bir mahallinde tevkīf etmediklerinden, hiç bir gûne nizâm-ı mülkiyyeye tâbi' olmayıp, işbu ticâret ahidnâmesinin otuz birinci mâddesi muktezâsınca, serbestiyyet üzere Kostantiniyye Boğazı'ndan mürûr u ubûr eyleyeler.

Otuz altıncı mâdde: Devlet-i Aliyye'nin işbu ta'ahhüdlerine mukābeleten, Rusya Devleti dahi, Rusya dostluğunun bir eserini ibrâz içün, Bahr-ı Siyâh cânibinde vâkı' Rusya limanlarından bir bahâ-yı mutlaka ile, hınta ve sâ'ir lüzûmları olan zahâ'irin iştirâsını ve Kostantiniyye'ye naklini Devlet-i Aliyye'nin re'âyâsına tecvîz edeceğini ve kendilerine bu bâbda bir dürlü mümâna'at etmeyip, Rusya memâlikinde ticâretlerinin inbisâtına cümle-i vesâ'il-i mümkineyi i'mâl edeceğini va'd eder.

Otuz yedinci mâdde: Devlet-i Aliyye re'âyâları, Memâlik-i Osmâniye'nin bir limanından bir limanına nakl içün, emti'alarını sefîne sâhibinin veyâhûd kapudanının inzimâm-ı re'yiyle ve mukāvele olunan minvâl <navl> ile, Rusya sefâ'inine tahmîl eylediklerinde, kendilerine bir dürlü mümâna'at olunmaya ve sefînelerin müste'cirleri mukāvele olunan ücretini tamâmen sefînenin kapudanına veyâhûd sâhibine edâya icbâr eyleyeler.

Otuz sekizinci mâdde: Eger Devlet-i Aliyye içün, Rusya sefâ'ininden birini istîcâra me'mûr olan vâlîler veyâhûd sâ'ir zâbitler, Rusya elçisine veyâhûd konsolosu **(s.383)** bulunan mahallerde konsolosuna haber edip, bunlar, husûs-ı mezbûra münâsib olan sefîneyi inbâ eyleyeler. Ve Rusya konsolosu bulunmayan mahallerde zikr olunan sefîneler kapudanlarının veyâhûd sâhiblerinin hüsn-i rızâlarıyla, îcâr olunup ve mukāvele olunan ücret muktezâsı üzere, bilâ-te'hîr kendilerine edâ oluna. Ve böyle bir hâcet mess eyledikte, Devlet-i Aliyye, Rusyalunun sefâ'inini hüsn-i rızâlarıyla mukāvele olunmadıkça, istîcâr eylemeye. Ve istîcâr olunmamış ve bâ-husûs bir mikdâr emti'a vü eşyâ ile tahmîl olunmuş olan sâ'ir sefîneler, alıkonulmayıp, hamûlelerini tahliyeye bir vechile icbâr olunmayıp, bir dürlü rencîde vü tekdîr olunmayalar.

Otuz dokuzuncu mâdde: Rusya re'âyâsından bir<i>, harbî olan bir memlekette kendi sefînesini zahâ'ir ile yâhûd emti'a-i sâ'ire ve eşyâ ile tahmîl edip, yine harbî olan âhar bir memlekete nakl eder iken, Devlet-i Osmâniye'nin sefînelerine tesâdüf eder ise, düşmene emti'a vü eşyâ ve zahâ'ir götürür deyü sefînesini veyâhûd hamûlesini ahz etmeyip, derûnunda olan âdemleri dahi esîr etmeyeler.

Kırkıncı mâdde: İşbu devleteyn-i müte'ahhideynin birisi, âhar bir devlet ile muhârebe üzere oldukta, ol birinin re'âyâları, mâ-dâm ki, mühimmât ve zahâ'ir-i harbiyye ta'bîrinden anlaşılacak eşyâ bunlardır: Top ve havân ve âlât-ı sâ'ire ve pişтov ve humbara ve fişeng ve gülle ve kurşun ve tüfeng ve çakmaktaşı ve fitil ve bârût ve güherçile ve kükürd ve zırh ve mızrâk ve kılıç ve kılıç kolanı ve fişenglik ve eğer ve gem. Dâ'imâ sefînenin ve âdemlerinin muhâfazasına lâzım olan mikdâr istisnâ oluna. Ve bu mahalde zikr olunmamış eşyâ, mühimmât ve zahâ'ir-i harbiyye ve mühimmât-ı sefîne kabîlinden add olunmayalar.

Kırk birinci mâdde: Devlet-i Aliyye re'âyâsından biri, Devlet-i Aliyye memâlikinden olup <alup>, âhar yerlere me'kûlât ve zahâ'ir götürürler iken, ihrâcı memnû' olduğundan, esnâ-yı râhta ahz olunsa, bu makūle Devlet-i Aliyye re'âyâsının sefîneleri derûnunda hıdmet eden Rusya re'âyâları, ahz olunmayıp, te'dîb olunmaya.

Kırk ikinci mâdde: Rusya re'âyâları, Devlet-i Aliyye'nin sefînelerinden me'kûlât ve zahâ'ir iştirâ ve kendileri vilâyetlerine avdet üzere olup, Devlet-i Aliyye'nin düşmeni olmayan veyâhûd dostu olmayan bir devletin memâlikine gitmez iken, Devlet-i Aliyye'nin sefâ'inine musâdif oldukları takdîrde, Rusya sefîneleri, musâdere olunmayıp, hâl <mâl> ve tahmîlât ve âdemleriyle, sebîlleri tahliye olunalar. Ve eger bu şarta mugāyir zikr olunanların biri ahz olunur ise, sebîli tahliye oluna ve eşyâsı dahi tamâmen kendiye redd oluna.

(s.384) Kırk üçüncü mâdde: Devlet-i Aliyye, bir düşmen sefînesi derûnunda bulunan Rusya tüccârının emvâlini musâdere etmeyeceğini ve harb zımnında olmayıp, umûr-ı ticâret içün bulundukları takdîrde, kendilerini dahi esîr etmeyeceğini ta'ahhüd eder.

Kırk dördüncü mâdde: Devleteynin re'âyâsına cânibeynin memleketine emti'a vü eşyâlarını getirmeye <götürmeye> ruhsat verilmekle, tarafeynin kavl ü karâr olunduğu üzere, emti'alarını vaz' ve hıfz içün, münâsib mahaller ve mahzenler ve sâkin olmak içün, hâneler isti'mâline me'zûn olalar ve müte'ahhid olan tarafeynin müdîr-i umûru cânibeynin re'âyâları beyninde hâneler ve mahzenler îcâr u istîcâr senedâtının akdine ve akd eyledikleri senedât ve mukāvelelerinin ibkāsına nezâret ü ihtimâm edip, işbu şerâ'itin adem-i ri'âyetine dâ'ir şikâyet olunur ise, her vechile i'ânet ve icrâ-yı hüsn-i mu'âmele eyleye. Böylece Rusya Devleti, Devlet-i Aliyye'nin re'âyâsı hakkına ve Devlet-i Aliyye-i Osmâniye memâlikinde temekkün eden Rusya tüccârı hakkına ta'ahhüd etmişlerdir.

Kırk beşinci mâdde: Rusya re'âyâları, İzmir'den ve İskenderiyye'den ve Devlet-i Aliyye'nin Kostantiniyye'den mâ'adâ mahall-i sâ'iresinden harîr ve pirinç ve Yemen kahvesi ve revgan-ı zeyt iştirâ edip, bilâ-mümâna'at Rusya memleketine nakl etmeğe me'zûn olmaları mukāvele olundu.

Kırk altıncı mâdde: Kezâlik Rusya re'âyâları, Devlet-i Osmâniye'nin memâlikinden penbe-i hâm ve rişte-i penbe ve sahtiyânlar ve balmûmu ve gönler iştirâ ve ihrâc ve diledikleri mahallere getirebileler <götürebileler>.

Kırk yedinci mâdde: Memâlik-i Osmâniye'de meyvenin kesreti vakitler<in>de, Rusya sefâ'ini gelip, incir ve üzüm ve fındık ve sâ'ir bu maküle meyvenin iştirâsına me'zûn olup, işbu ahidnâmenin muktezâsı üzere, resm-i gümrüklerini edâ eylediklerinden sonra, tahmîl ve nakl eylemelerine bir dürlü mümâna'at olunmaya.

Kırk sekizinci mâdde: Rusya bayrağı altında yürüyen tüccâr sefâ'ininden bir gûne sû'-i isti'mâl vukū'unun indifâ'ıyçün, Rusya Devleti, Devlet-i Aliyye-i Osmâniye hakkına dostluğunu izhâr içün, Devlet-i Aliyye'de mukīm olan elçisi bayrağının mütekeffili olmağa rızâ-dâde olur.

Kırk dokuzuncu mâdde: Rusya elçileri, gerek hediyye içün ve gerek kendilerinin melbûsât ve mefrûşât ve envâ'-ı me'kûlât ve meşrûbât zahîreleriyçün, getirdikleri eşyâdan bâc ve sâ'ir bir dürlü resm mutâlebe olunmayıp, mu'âf olalar.

(s.385) Ellinci mâdde: Rusya elçilerinin ve konsoloslarının hıdmetinde olan tercümânlar, <cizyeden ve> resm-i kassâbiyeden ve sâ'ir "Tekâlîf-i Örfiyye" ta'bîr olunur bi'l-cümle teklîflerden mu'âf u müsellem olalar.

Elli birinci mâdde: Rusya re'âyâları hakkına ri'âyet olunan bi'l-cümle mu'âfiyyât u müsâlemet <müsâlemât> ile, Rusya elçisinin ve konsoloslarının hıdmetinde olan tercümânlar ve sâ'ir âdemler dahi, mütemetti' olalar.

Elli ikinci mâdde: Rusya Devleti, Kaynarca Ahidnâmesi'nin on birinci mâddesi muktezâsı üzere, Memâlik-i Osmâniye'nin cemî'-i mahallerine ve Rusya'nın umûr-ı ticâretiyçün diledikleri yerlere konsoloslar nasb etmeğe hakkı olmağla, Devlet-i Aliyye, işbu mâddede Rusya konsolosları ve dost ve ziyâde müsâ'ade olunan tavâ'iften olan Fransa ve İngiltere konsolosları bulunmadığı mahallerde dahi kendilerine râci' ve hakları olan bi'l-cümle müsâlemât ve imtiyâzât ile mütemetti' olacaklarını ta'ahhüd eder.

Elli üçüncü mâdde: Memâlik-i Osmâniye'de konsolos ve konsolos vekîlleri, kendi pâdişâhlarının alâ'im ve bayraklarını dikmeğe vâlîler ve kādîlar ve sâ'ir zâbitân taraflarından bir dürlü mümâna'at olunmaya.

Elli dördüncü mâdde: Konsoloslar, sâkin oldukları hâneleri<n> muhâfazasıyçün, istedikleri yasakcıları yanlarına alıp, zikr olunan yasakcılarını odabaşılar ve sâ'ir zâbitler, himâyet ü sıyânet edip, bunlar, bu bâbda mezbûrlardan bir dürlü teklîf ve in'âm mutâlebe eylemeyeler.

Elli beşinci mâdde: Rusya konsolosları ve tercümânlar ve tâcirler misillü ma'iyyetleri <müte'ayyinleri>, kendi masrûfları içün, evlerinde şıra sıkıp ve taşradan dahi hamr getirip, kendilerine bu bâbda kimse tarafından bir dürlü mümâna'at olunmaya.

Elli altıncı mâdde: Rusya Devleti'nin konsolosları ve tercümânları ve sâ'ir müte'ayyin kimselerinin kendi zahîreleri içün, evlerine şıralık üzüm gönderildikte veyâhûd evlerine hamr gönderildikte, yeniçeri ağası ve bostâncıbaşı ve topçubaşı ve voyvodalar ve sâ'ir zâbitân taraflarından zikr olunan üzüm ve hamrın nakl ü vülûciyçün, bir dürlü resm ve bahşiş mutâlebe olunmaya.

Elli yedinci mâdde: Umûr-ı ticâret içün, mukīm olan konsolosların aleyhine bir kimse da'vâ eder olur ise, kendilerini ahz etmeyip ve evlerini temhîr eylemeyip, da'vâları Devlet-i Aliyye'ye ifâde oluna ve eger işbu ahidnâmenin in'ikādından evvel veyâhûd sonra **(s.386)** sudûr bulup, işbu nizâma mugāyir olan evâmir, ibrâz olunur ise, amel olunmayıp, terk <terkīn> olunalar ve bu husûsda işbu mâddenin muktezâsınca amel ü hareket oluna.

Elli sekizinci mâdde: Rusya konsolosları ve tâcirleri ve sâ'ir Nasrânî tâ'ifesinin konsolosları ve tâcirleriyle nizâ'ları oldukta, eger tarafeynin rızâsı olur ise, Devlet-i Osmâniye'de mukīm olan Rusya elçisi yanında da'vâlarını görebileler ve eger iki taraf dahi da'vâlarının Devlet-i Osmâniye'nin vâlîlerinden ve kādîlar ve zâbitler ve gümrükcülerinden görülmesine tâlib olmaz ise, münâza'ada olan iki cânibin rızâları olmadıkça, zikr olunan vâlîler ve sâ'irler, bir vechile mesfûrûna cebr etmeyip, umûrlarına müdâhale eylemeyeler.

Elli dokuzuncu mâdde: Memâlik-i Devlet-i Aliyye'de hiç bir kimesne, Rusya konsoloslarını tercümânları var iken, asâleten mahkemelere ihzâra cebr etmeyip ve hîn-i hâcette Devlet-i Aliyye'nin re'âyâları, kendi mesâlihlerini konsoloslar tarafından gönderilecek tercümânlarıyla müzâkere edeler.

Altmışıncı mâdde: Deryâda Rusya sefîneleri<ni> Magrib Ocakları korsanlarının tasallutlarından sıyânet içün ve zikr olunan korsanların lenger-en-

dâz olabildikleri limanlarda Rusya konsoloslarını ve tüccârlarını rencîdelerinden himâyet etmek içün, Memâlik-i Osmâniye'de vâlîler ve paşalar ve sâ'ir zâbitân, Rusya konsoloslarını ve tüccârını himâyet ü sıyânet etmeleri husûsuna Devlet-i Aliyye, dikkat-i tâmm ve ihtimâm-ı mâ-lâ-kelâm ile nezâret edeceğini ta'ahhüd eder. Ve Devlet-i Aliyye'ye müte'allik olan limanlara ve kal'alara tevârüd eden sefîneler, fi'l-vâkı' Rusya bayrağının zîr-i himâyesinde olduklarını Rusya elçisi ve konsolosları şehâdetleriyle lede't-tahkīk, zikr olunan limanların bi'l-cümle vâlîleri ve zâbitânı, mezbûr korsanlardan Rusya sefâ'ini ahz olunmamak ve bâ-husûs kal'aya karîb bulunan sefîne alınmamak husûslarına vücûhla sa'y ü ikdâm etmek vâcibe-i zimmetleri ola ve vülât ve zâbitân bulunan hükûmet-i Osmâniye mevâkı'ında korsanlardan Rusya re'âyâlarına zarar ibrâz <îrâs> olunur ise, zikr olunan vülât ve zâbitân, tekâsüllerinden neş'et etmiş cümle-i zararların tazmînine mecbûr olalar.

Altmış birinci mâdde: Rusya re'âyâlarından biri, Cezâyir ve Tunus ve Trablusgarb Ocakları korsanına tesâdüf edip, bunlardan birisi, seby ü istirkāk olunur ise veyâhûd zikr olunan korsanlar, Rusya tüccârının sefînesini veyâhûd mâlını alırlar ise, Devlet-i Aliyye, zikr olunan ocakların üzerinde olan iktidârını i'mâl ile bu vechile **(s.387)** esîr olunmuş Rusya re'âyâlarını tahlîs ve ahz olunmuş sefînelerini ve emvâl ü eşyâlarını istirdâd etmeğe müte'ahhid olur.

Altmış ikinci mâdde: Korsanlar veyâhûd Devlet-i Aliyye'nin düşmen-i sâ'iresi, kendi memâliki sevâhiline korsanlık icrâ eylediklerinde, bu bâbda Rusya konsolosları ve tüccârı, rencîde olunmayıp, bir dürlü kendilerinden bir şey lâzım gelmeye; lâkin cânibeynin emniyyetiyçün "izbandir <izbandid>" ta'bîr olunur korsanların herkese ma'lûm olmak içün, temyîzleri muktezî olduğundan, hükûmet eden zâbitân taraflarından korsan ve ocaklu sefîneleri, Devlet-i Aliyye'nin limanlarına geldiklerinde, pasaportlarına, ya'nî mürûr kâğıdlarına vaktiyle nazar u tefahhus olunup, haklarına muktezâ-yı kavânîn üzere, amel ü hareket oluna; lâkin bu şart ile ki, Rusya konsolosları dahi, bayrağı ile tevârüd eden cümle-i sefâ'ini sıhhat ile tefahhus edip, Devlet-i Osmâniye zâbitânına ifâde ve bunlar ile Rusya konsolosları muhâbere ve ünsiyyet edip, beynlerinde şifâhen veyâhûd tahrîren cânibeynin emniyyetini mûris olabilir ve sâ'ir <vesâ'il-i> esbâbı müzâkere ve muhâbere eyleyeler.

Altmış üçüncü mâdde: Memâlik-i Osmâniye'de ticâret eden Rusyalulara dâ'ir böylece karâr verilmiştir ki, eger Rusya tüccârından biriyle nizâ' vâkı' olup, bu bâbda kādîya şikâyet olunur ise, kādî, Rusya tercümânı hâzır olmadıkça, da'vâyı istimâ' eylemeye. Ve eger tercümânları, âhar bir mühimm işte meşgūl bulunur ise, gelinceye değin te'hîr oluna ve Rusya re'âyâları dahi, tercümânları hâzır değildir vesîlesini sû'-i isti'mâl etmeyip, bilâ-te'hîr huzûr-ı şer'a ihzâr eyleyeler ve eger Rusya re'âyâlarının biribiri beyninde münâza'a vâkı' olur ise, Devlet-i Aliyye'de mukīm olan elçileri veyâhûd konsolosları, da'vâlarını görüp, Rusya'nın kavânîn ü kavâ'idi üzere, fasl ve muktezâsını hükm eylemelerine hiç bir kimseden bir dürlü mümâna'at u muhâlefet olunmaya.

Altmış dördüncü mâdde: Dört bin akçeden ziyâde olan da'vâlar, Der'aliyye'de istimâ' olunup, âhar yerde istimâ' olunmayalar.

Altmış beşinci mâdde: Devlet-i Aliyye'nin re'âyâsından gerek tüccârından ve gerek sâ'irden birinin Rusyalu üzerine tahrîr olunmuş poliçe kâğıdı alıp <olup>, bu zikr olunan Rusyalu veyâhûd ana tâbi' olan âdemi, poliçeyi kabûl eylemediği takdîrde, bilâ-sebeb şer'î edâsına icbâr olunmayıp, poliçeyi gönderen âdemden mutâlebe olunmak içün, kabûl olunmadığını müş'ir bir kâğıd alına ve Rusya elçileri ve konsolosların makbûl olan poliçelerin akçesini edâ ettirmek husûsuna iktidârlarını i'mâl eyleyeler.

(s.388) Altmış altıncı mâdde: Rusya tüccârından biri, âhar mahalle azîmet murâd edip, konsolos vekîli <kefîl> oturur <olur> ise, düyûnunu edâ ettirmek bahâsına <bahânesiyle>, azîmetine mümâna'at olunmaya ve dört bin akçeden ziyâde olan da'vâlar, işbu ahidnâmenin altmış dördüncü mâddesinde karâr verildiği üzere, Dîvân-ı âlî'de istimâ' olunalar.

Altmış yedinci mâdde: Devlet-i Aliyye'nin mahkeme âdemleri ve zâbitân ve sâ'irleri, Rusya re'âyâsından meskûn olan bir hâneye cebren duhûl eylemeyeler ve bir hâcet-i azîme mess eder ise, mukaddem Rusya elçisine veyâhûd konsolos bulunan mahallerde konsolosa haber verilip, ba'dehû taraflarından bu husûsa ta'yîn olunacak âdemleriyle mahallerine varıla ve eger bunun hılâfı vâkı' olur ise, hılâfına hareket edenleri kavânînin şiddeti muktezâsınca, te'dîb olunmalarını Devlet-i Aliyye, ta'ahhüd eder.

Altmış sekizinci mâdde: Rusya re'âyâsıyla sâ'ir âdemler beyninde olan da'vâlar, bir def'a şer'an fasl ve hüccet ile kat' olunduktan sonra, tekrâr istimâ'ı câ'iz olmaya ve eger bir def'a dahi tefahhus olunmak iktizâ eder ise, Rusya elçisine haber vermeksizin veyâhûd konsolosun tarafından mâddenin etrâfıyla tafsîl ü beyânı gelmeksizin, müdde'î ve müdde'â-aleyh olanların huzûr-ı şer'a varmaları tecvîz olunmayıp, ahzına dahi çâvuş ve mübâşir gönderilmeye ve bu bâbda mâddenin etrâfıyla vukūfunu tahsîl etmeğe kendilerine bir müddet-i kâfiye verile ve eger bir def'a fasl olunmuş da'vâ, tekrâr istimâ' buyurulmak vâkı' olur ise, bir gayri yerde görülmeyip, ancak Dîvân-ı âlî'de görülmek üzere mukāvele olunduğu, bu takdîrce Rusya re'âyâları ve anlara müte'allik olanlar, asâleten huzûr-ı şer'a varıp veyâhûd vekîl-i şer'iyyelerini göndereler ve Devlet-i Aliyye re'âyâları, Rusya re'âyâsı üzerine da'vâ eder ise, mâ-dâm ki, yedlerinde ma'mûlün-bih senedât veyâhûd hükkâm taraflarından i'lâmları olmadıkça, istimâ' olunmayalar.

Altmış dokuzuncu mâdde: Rusyalu bir tâcirin veyâhûd Rusya'ya müte'allik bir âhar kimsenin iflâsı zuhûr eder ise, kalan eşyâsından ashâb-ı düyûnun akçesi verile ve eger ashâb-ı düyûn taraflarından Rusya konsolosu veyâhûd tercümânı veyâhûd âhar bir Rusyalu, iflâs eden âdeme kefîl olduğu bir şehâdet-i hakīkiyye ile isbât olunmadıkça, zikr olunan konsolosların ve tercümânın ve hiç âhar Rusya re'âyâsının üzerine bir dürlü da'vâ olunmayıp, düyûna kefîl oldular bahânesiyle, bir vechile tevkīf ve evleri temhîr olunmayıp, kendilerine bir dürlü ezâ olunmaya.

Yetmişinci mâdde: Eger ba'd-ez-în tüccârının nef'iyçün, Fransalunun Memâlik-i Osmâniye'de **(s.389)** i'mâl eyledikleri misillü, dellâllar nasb etmek iktizâ eder ise, tüccârdan intihâb ve istihdâm olunacak dellâllar, her ne milletten olur ise, hıdmetlerinin icrâsında kendilerine bir vechile ta'rîz <ta'arruz> u rencîde olunmayıp, bir dürlü cebr olunmayalar ve Rusya tüccârı, her ne milletten ve bilâ-istisnâ Yahûd milletinden dahi dellâllar istihdâm etmek dilerler ise, intihâbları re'y-i mutlakalarına menût ola ve zikr olunan dellâllar, tard veyâhûd mürd olurlar ise, gedük hakkı bahânesiyle, haleflerinden hiç bir şey iddi'â olunmaya.

Yetmiş birinci mâdde: Memâlik-i Osmâniye'de sâkin olan gerek evlü ve gerek bî-kâr <bekâr> Rusya re'âyâlarından her ne rütbeden iseler dahi, cizye mutâlebe olunmaya.

Yetmiş ikinci mâdde: Eger Rusya re'âyâlarının biribiri beyninde katl veyâhûd âhar fesâdları vâkı' olur ise, Rusya elçisi yâhûd konsolosları, mâddeyi görüp, kavânîn ü kavâ'idleri muktezâsınca, hükmü icrâ edip, Devlet-i Aliyye'nin zâbitânından hiç bir ferd, müdâhale vü mümâna'at eylemeye.

Yetmiş üçüncü mâdde: Rusya re'âyâları bulunduğu mahallerde katl vâkı' olur ise, üzerlerine sâbit etmeğe bir delîl olmadığı sûrette bu bâbda istintâk ile bir dürlü tekdîr olunmayıp, cerîme mutâlebesiyle rencîde olunmayalar.

Yetmiş dördüncü mâdde: Rusya re'âyâsından biri veyâhûd Rusya himâyesinde olanlardan bir kimse, katl veyâhûd âhar bir töhmet edip, memleketin zâbitine ihbâr olundukta, Devlet-i Osmâniye'nin kādîları ve sâ'ir zâbitânı, bu gûne mâddeleri, ancak konsolos yâhûd elçi veyâhûd konsolos, her nerede iseler dahi, taraflarından bu husûsa me'mûr olunan âdemlerinin muvâcehesinde göreler ve bu gûne vukū'âtın vukū'unda, kâmilen ve tamâmen adâlete ri'âyet olunmak içün, müte'ahhideynin yek-dîgerinden matlûbdur ki, mâddenin tefahhus ve faslına müsâvâtla ihtiyât u dikkat olunmasına intibâhla nezâret eyleyeler.

Yetmiş beşinci mâdde: Devleteyn beyninde müstahkem ü pây-dâr olan bünyân-ı silm ü musâfâtın karîn-i tezelzül ü indirâs olması, *–bi-mennihî te'âlâ–*[134], adîmü'l-ihtimâl olduğu her ne kadar meczûm ise de, ba'zı vakitlerde hılâf-ı vâkı' ba'zı havâdis-i ürcûfe tekevvün edip, tarafeyn tüccârının adem-i emniyyet ü tevahhuşlarını mûcib olduğundan, işbu mu'âhede-i münferideye tüccâr-ı mezkûrenin indifâ'-ı vahşetlerini mûcib bir münâsib şartın derci lâzım geldiğine binâ'en, şu vechile beyân olunur ki: Ba'zı ahidnâmelerde mastûr olduğu üzere, *–ma'âẕa'llâhu te'âlâ–*[135], **(s.390)** Rusya Devleti'yle Devlet-i Aliyye beyninde der-kâr olan müsâleme vü vifâk<a> mübeddel muhâsama vü şikāk olur ise, cânibeynin memâlikinde ticâret eden devleteyn re'âyâları, vukū'-ı muhâsama târîhinden altı ay müddete dek, emti'a vü eşyâ ve mülklerini fürûhta ve cümle-i mâllarıyla bilâ-muhâlefet vatanlarının hudûdu dâhiline avd u insırâfına me'zûn kılınıp, tarafeynden te'mîn ü himâyet oluna ve iktizâ eden mu'âvenet ü himâyetlerinde cânibeynden tecvîz-i kusûr olunmaya.

[134] Bkz. Not: 9.

[135] Bkz. Not: 22.

Yetmiş altıncı mâdde: Tarafeyn re'âyâsının ticâretini teshîl me'âlinde Devlet-i Aliyye, cânibeynin mükâtebe vü muhâberesini teshîl içün, Rusya'nın re's-i hudûduna âmed-şüd eden ulakların<ın> ve menzillerinin esbâb-ı sür'at ve levâzım-ı emniyyet ü istirâhatlerinin îfâsını ta'ahhüd eder. Bu husûsu Rusya Devleti, kezâlik kendi tarafından îfâsını müte'ahhid olur.

Yetmiş yedinci mâdde: Gerçi Kaynarca Ahidnâmesi'nin on birinci mâddesinde ve <Âyînelikavak> Tenkīhnâmesi'nin altıncı mâddesinde, Fransa ve İngiltere Ahidnameleri'nin hâvî oldukları cümle-i mu'âfât <mu'âfiyyât> u müsâlemât, Rusya tüccârı hakkına düstûrü'l-amel tutulması meşrût olup ve egerçi işbu ahidnâmede zikr olunan ahidnâmelerin bir mikdârı Rusya ticâretine râci' oldukları mertebe derc olunmuş ise dahi, yine devleteyn-i müte'ahhideteyn-i fahîmeteyn, Rusya re'âyâsının nef'iyçün, zikr olunan ahidnâmelerin bu mahalde derc olunmamış olan mevâdd-ı sâ'iresini dahi kâmilen hıfz ve ri'âyetini ta'ahhüd ederler. Binâ'en-alâ-zâlik Devlet-i Aliyye, Venediklü ile olan ahidnâmesinde münderic her ne mevâdd var ise, anları Fransalunun hakkına Devlet-i Aliyye ile olan ahidnâmenin tahsîs olunmaları hasebiyle, Rusya re'âyâsı hakkına tahsîs ve ibkā edip, işbu Rusya Devleti'yle olan ahidnâmenin icrâsına bir dürlü mevânî' u su'ûbet îrâsını cümleye ve herkese men' eyleye.

Yetmiş sekizinci mâdde: Cümle-i vâlîler ve kapudan paşalar ve kā'immakāmlar ve kādîlar ve gümrükcüler ve derbânları <deryâ kapudanları>, ve ale'l-ıtlâk bi'l-cümle Devlet-i Osmâniye'nin sükkânı ve kezâlik her dînden <rütbeden> olan bi'l-cümle Rusya re'âyâları, bir dürlü nakīsa îrâs etmeksizin ve bilâ-kusûr ve tamâmen ve kâmilen işbu ahidnâmeyi îfâ vü icrâ etmek vâcibe-i zimmetleri ola ve eger bir kimse icrâsına mümâna'at veyâhûd adem-i isti'dâd izhâr eder ise, âsî ve müttehim bilinip, böylece <olduğu> add olunarak, ibreten-li's-sâ'irîn, bilâ-te'hîr cezâsı icrâ oluna.

Yetmiş dokuzuncu mâdde: Kezâlik devleteyn-i müte'ahhideteyn dahi, işbu ahidnâmeye mugāyir hareket etmemelerini ta'ahhüd eder. Ve Memâlik-i Osmâniye'de bulunan vâlîler ve paşalar ve kādîlar ve gümrük ümenâsı ve voyvodalar ve mütesellimler ve zâbitler ve sâ'ir me'mûr kimseler, işbu ahidnâmeye **(s.391)** mugāyir vaz' u hareket eylemeyeler. Ve eger tarafeynden kavlen yâhûd fi'len bir kimseyi rencîde ile fesh eder olur ise, işbu ahidnâme-

nin muktezâsınca, Rusya re'âyâları, konsoloslarından veyâhûd zâbitlerinden te'dîb oluna. Ve kezâlik Devlet-i Aliyye dahi, kendi re'âyâsını ve tevâbi'ini Rusya elçisinin veyâhûd konsoloslarının ma'rûzâtına nazaran ve iktizâ eder ise, kifâyet mikdârı ba'de-tahsîli'l-vukūf, te'dîb ettirmek husûsuna ihtimâm edeceğini ta'ahhüd eder.

Sekseninci mâdde: Rusya Devleti dahi, Devlet-i Aliyye hakkına olan dostluk-ı mahsûsunu izhâr me'âlinde işbu mâdde ile Rusya limanlarında Devlet-i Aliyye'nin re'âyâsına ve umûr-ı ticâretlerine dâ'ir her hâlde ve tarafeyn ticâretinin inbisâtına her vechile i'ânet edeceğini va'd eder.

Seksen birinci mâdde: Velhâsıl Rusya Devleti, işbu Ticâret Mu'âhedesi'nde Devlet-i Osmâniye'nin memâlikinde ticâret eden Rusya re'âyâlarının rüsûm-ı gümrük ve menfa'atlerine râci' şerâ'it-i sâ'ireyi mukāvele eder iken, bundan akdem Devlet-i Aliyye'den Kaynarca Ahidnâmesi'nin on birinci mâddesi ve Tenkīhnâme Mu'âhedesi'nin altıncı mâddesiyle ta'ahhüd olunmuş Memâlik-i Osmâniye'de haklarına ziyâde müsâ'ade olunan milelin mütemetti' oldukları mu'âfât <mu'âfiyyât> ve menâfi'inden ve anlar ile bir müsâvât-ı tâmmeden gayri bir şey mutâlebe eylemediğinden, Devlet-i Aliyye re'âyâları dahi, Rusya limanlarında ticâretlerine dâ'ir Rusya memâlikinde ziyâde haklarına müsâ'ade olunan milel ile, bir müsâvât-ı tâmmeden gayri bir şey iddi'â edemeyip, Rusya memâlikinde İngilterelü ve sâ'ir ehabb olan milelin Rusya'da mukarrer olan ta'rifeler mucibince verdikleri rüsûmâtın aynını edâ eyleyeler.

İntihâ.

Dersa'âdet

Matba'a-i Osmâniye

1309